

EMILIAN WISZKA

PRASA
EMIGRACJI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE
1920–1939

EMILIAN WISZKA

**PRASA EMIGRACJI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE
1920–1939**

Toruń 2001

Recenzenci
Andrzej Romanow
Mieczysław Wojciechowski

Projekt okładki
Miroslaw Kocot

Redaktor
Danuta Murawska

Korektor
Magdalena Mordawska

Indeksy
Emilian Wiszka

Tłumaczenie streszczeń
Emilian Wiszka (jęz. ukr.)
Aleksandra Zaparucha (jęz. ang.)

Ilustracja na okładce: Członkowie Oddziału Kulturalno–Oświatowego I Dywizji Zaporoskiej w Pikulicach (1920). Fot. wg: С. Наріжний, *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, ч. I, Прага 1942, s. XXII, fot. 72

ISBN 83–231–1299–1

Printed in Poland

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2001

Druk pracy dofinansowano ze środków „BIN” sp. z o.o. w Aleksandrowie
Kujawskim i Zarządu Miejskiego w Aleksandrowie Kujawskim

Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
87–100 Toruń, ul. Gagarina 11
REDAKCJA: tel. (056) 611 42 95, fax 654 29 48
PROMOCJA I REKLAMA: tel./fax (056) 611 42 98
e-mail: ksiazki@cc.uni.torun.pl
www.uni.torun.pl/wyd

Wydanie pierwsze. Nakład 500 egz.
Skład i łamanie: ELEK, Toruń, tel. (056) 660 23 56
Druk: Zakład Poligraficzno–Wydawniczy POZKAL
Inowrocław, ul. Cegielna 10/12, tel. (052) 35 42 700

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Droga ukraińskich sił zbrojnych do obozów w Polsce	18
1. Działania wojenne na Ukrainie w okresie 16 XI 1918–5 V 1920 r. ...	18
2. Ugoda warszawska i wyprawa kijowska 1920 r.	23
Rozdział II	
Ukraińska emigracja polityczna w Polsce w latach 1919–1939	29
1. Ukraińskie siły zbrojne w obozach w Polsce w latach 1919–1924	31
2. Praca kulturalno-oświatowa w obozach, spółdzielczość, sport, opieka duszpasterska	36
3. Ukraińska emigracja cywilna w Polsce w latach 1919–1939	42
Rozdział III	
Ogólna charakterystyka ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939	52
1. Prasa petlirowska wydawana w latach 1919–1920	52
2. Warunki rozwoju ukraińskiej prasy emigracyjnej	65
3. Zadania ukraińskiej prasy emigracyjnej	77
4. Ośrodki wydawnicze, wydawcy i redaktorzy ukraińskiej prasy emigracyjnej	81
5. Ukraińska prasa emigracyjna na tle prasy ukraińskiej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939	98
6. Stan zachowania i miejsca przechowywania ukraińskiej prasy emigracyjnej	102
Zakończenie	105
Bibliografia adnotowana ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939	111

Wykaz źródeł i opracowań	243
Wykaz ważniejszych skrótów	257
Spis ilustracji, tabel i wykresów	261
Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej wydawanej w latach 1919–1920	263
Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji politycznej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939	267
Kalendarze	278
Spis prasy ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939) według miejsc wydawania	279
Spis prasy ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939) według lat wydawania	285
Indeks osób	295
Indeks nazw geograficznych	308
Преса української еміграції в Польщі 1920–1939 (Резюме)	313
Press of the Ukrainian emigration to Poland 1920–1939 (Summary)	319

Wstęp

W końcu listopada 1920 roku, na skutek klęski militarnej armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, tysiące jej żołnierzy internowano w sąsiednich krajach, głównie w Polsce. Na emigracji znalazły się też liczne rzesze uchodźców cywilnych. Od ówczesnego przywódcy URL Symona Petlury cały ten obóz polityczny nazwano petlurowskim, a jego uczestników — petlurowcami¹.

Zamknięci w obozach ukraińscy żołnierze rozwinęli szeroko działalność kulturalno-oświatową, w tym i wydawanie prasy. Także ukraińska emigracja cywilna zajęła się na obczyźnie tą dziedziną. Prasa, oprócz innych materiałów, jest dzisiaj cennym źródłem wiedzy o ówczesnych sprawach i ludziach, o losach ukraińskiej emigracji politycznej pierwszej połowy XX wieku. Na jej łamach zarejestrowano wydarzenia sprzed internowania, z czasu przebywania emigrantów wojskowych i cywilnych w obozach i po ich rozwiązaniu. Ukazuje ona także proces rozpraszania się ukraińskiej emigracji po Polsce, Europie i świecie oraz jednoczesny proces organizowania się tej społeczności. W Polsce i na Ukrainie istnieją dotychczas tylko ogólnikowe bibliografie omawianej prasy, nie dające pełnego przeglądu jej zawartości. Proponowany w tym opracowaniu pełny opis — adnotowana bibliografia zawartości czasopism ukraińskiej emigracji politycznej ukazujących się w Polsce w latach 1920–1939 — ma je przybliżyć badaczom, umożliwić i ułatwić korzystanie z nich.

Opis niniejszy obejmuje prasę wydawaną przez Ukraińców naddnieprzańskich, przeważnie petlurowców, ale także nieliczne pisma innych obozów politycznych. Z biegiem czasu następowała powolna integracja przybyszów z Dniepru z Ukraińcami z Galicji Wschodniej i Wołynia i oddzielenie ukraińskiej prasy emigracyjnej od pozostałej ukraińskiej powstającej w Polsce staje się coraz trudniejsze. Sami wydawcy podają często dwa miejsca wydania, np. Warszawa–Łuck, Warszawa–Lwów. W opisie ujęto tytuły, które w całości lub w znaczącej części powstawały z udziałem emigrantów. Uwzględniono też wydawaną na etnicznych ziemiach polskich prasę Ukraińców galicyjskich, którzy

¹ Szerzej na ten temat — patrz rozdział I.

nie mając własnych lub mając utrudniony dostęp do uczelni na swych etnicznych ziemiach, a także w poszukiwaniu pracy, zmuszeni byli do wyjazdu do Krakowa, Warszawy, Poznania czy Wilna. Do roku 1923, do decyzji Rady Ambasadorów, byli oni emigrantami, a w pewnym sensie byli nimi także później. Z tego też powodu w opisie uwzględniono prasę jeńców — byłych żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii z obozu w Tucholi.

Opracowanie obejmuje w zasadzie ukraińską prasę wydawaną w Polsce na jej ziemiach etnicznych oraz — w przypadku, gdy wydawcami byli emigranci z Naddnieprza — prasę ukazującą się w Galicji Wschodniej i na Wołyniu. Omówiono zatem powstające od 1921 r. we Lwowie pisma emigrantów z Ukrainy Naddnieprzańskiej — początkowo była to prasa partyjna, później także literacka. Nie uwzględniono natomiast jako ośrodków wydawniczych Łucka, Krzemieńca, Żółkwi, Rawy Ruskiej i Chełma — w tych miejscowościach nie założono żadnego pisma, a jedynie przeniesiono tytuły wydawane w Warszawie lub podając miejsce wydania dodawano nazwę danego miasta dla podkreślenia zasięgu oddziaływania czasopisma. Pominięto też Kijów. Umieszczenie bowiem Kijowa obok rzeczywistego miejsca wydania podkreślało jedynie związek emocjonalny wydawcy ze stolicą kraju. Przedmiotem opisu są także pisma wydawane przez studentów ukraińskich w Gdańsku, choć miasto to nie należało wówczas do Polski, oraz prasa tworzona przez byłych żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii przebywających w obozie w Tucholi. Zbiorowości te nie należały do wymienionej w tytule rozprawy emigracji, ale pominięcie ich wydawnictw tworzyłoby lukę w przeglądzie prasy ukraińskiej. Nie uwzględniono natomiast tytułów poświęconych wprawdzie wyłącznie lub w znacznej mierze sprawom ukraińskim (np.: „Wiadomości Ukraińskie”, Warszawa 1929–1939; „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, Warszawa 1932–1938; „Czerwińsko-Ruska Prawda”, Kraków 1935–1938), lecz wydawanych przeważnie w języku polskim i nie przez Ukraińców. Pominięto też tytuły mające z emigracją luźny tylko związek (np.: „Dzwin”, Równe 1922–1928²). W rozprawie nie uwzględniono ponadto kilku tytułów odkrytych dopiero w trakcie przygotowywania jej do druku. Są to m.in. częstochowska „Kobza”, kaliskie „Ternystym szlachom”, aleksandrowskie „Nasze życie” i gdański „Ukrajński rewolucjoner”.

² Gazetę „Dzwin” (w latach 1922–1923 pod nazwą „Ukrajński dzwin”) wydawał w Równem W. Oskilko — były działacz ukraińskiego ruchu wyzwoleńczego, dowódca Północnej Grupy wojsk URL w czasach Dyrektoriatu. W końcu kwietnia 1919 r. zerwał on jednak gwałtownie z obozem petlirowskim i uciekł do Polski. Po wyjściu z więzienia wrócił w rodzinne strony — W. Oskilko pochodził spod Równego i dlatego nie był typowym emigrantem. Patrz także: I. З. Павлюк, *Українські часописи Волині, Полісся, Холмищини та Подляшшя (1917–1939)*, Львів–Луцьк 1997, s. 42–45; tegoż, *Оскілко Володимир Пантелеймонович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, вип. 1, Львів 1994, s. 142–143. E. Misilo zalicza tę gazetę do wydań emigracyjnych (E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce (1918–1919)*, Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1984, nr 4, s. 71).

Ramy czasowe — 1920–1939 — nie mogą budzić wątpliwości. Na rok 1920 przypadła największa fala masowej ukraińskiej emigracji politycznej oraz pojawienie się prasy emigracyjnej. Końcowa data to rok, kiedy ukraińskie pisma emigracyjne wydawane w Polsce — poza jednym — przestały się ukazywać.

Charakterystykę ukraińskiej prasy emigracyjnej poprzedzają dwa rozdziały wprowadzające do tematu zasadniczego. W pierwszym przedstawiono wydarzenia polityczne i działania wojenne na Ukrainie bezpośrednio przed internowaniem wojsk URL w Polsce, tj. od listopada 1918 do listopada 1920 roku. Poznanie okresu Dyrektoriatu pozwala zrozumieć okoliczności formowania się ukraińskiej emigracji politycznej. Tu krótko omówiono też historię poszczególnych ukraińskich jednostek wojskowych — późniejszych wydawców prasy obozowej. W następnym rozdziale zobrazowano sytuację w obozach i wśród emigracji cywilnej — rozmieszczenie, status prawny, warunki życia i pracy, szczególnie kulturalno-oświatowej.

Kolejny — III rozdział pracy zawiera ogólną charakterystykę ukraińskiej prasy emigracyjnej. Rozpoczyna go przegląd prasy petlurowskiej wydawanej w latach 1919–1920. Jest to prasa obozu politycznego, który w tym czasie trzykrotnie tracił władzę — jego przywódcy i zwolennicy znajdowali się wtedy przejściowo na terenie Polski, a w listopadzie 1920 r. pozostali na stałe. Na emigracji większość pism nie została wznowiona, były jednak i takie tytuły, których wydawanie kontynuowano. Omówienie pism tego okresu jest wstępem do przedstawienia ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce — pozwala poznać niektóre tytuły i wydawców. Może ono razem z alfabetycznym spisem zamieszczonym w końcowej części rozprawy być punktem wyjścia do szczegółowego opracowania. Właściwą część rozdziału rozpoczyna omówienie warunków rozwoju ukraińskiej prasy emigracyjnej i jej charakteru — oblicza ideologicznego, stosunku do państwa polskiego i do Rosji oraz zadań, jakie stawiali sobie wydawcy i redaktorzy. Następne podrozdziały prezentują poszczególne ośrodki wydawnicze i działalność ważniejszych wydawnictw oraz grupę twórców pism — redaktorów, autorów i współpracowników. Rozdział zamyka „umiejscowienie” ukraińskiej prasy emigracyjnej na tle całej prasy ukraińskiej wydawanej w latach 1920–1939 w Polsce oraz omówienie stanu jej zachowania i miejsc przechowywania. Alfabetyczne spisy tytułów według lat i miejsc wydawania, dające możliwość zaobserwowania rozwoju lub regresu działalności wydawniczej w poszczególnych okresach i miejscowościach, zamieszczono w końcowej części rozprawy.

Podsumowaniem treści zawartych w poszczególnych rozdziałach jest zakończenie.

Integralną część rozprawy stanowi adnotowana bibliografia ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939.

Pełny opis tytułu zaczyna się jego metryczką sporządzoną na podstawie schematu opisu bibliograficznego wydania periodycznego, opracowanego

przez Myrosława Romaniuka i M. Hałuszko — pracowników naukowych Biblioteki im. Wasyla Stefanyka we Lwowie³. Obejmuje ona tytuł w języku wydania — z reguły ukraińskim, jego fonetyczne brzmienie pisane łacińskimi literami i polskie tłumaczenie. Dalej następuje ogólna informacja o czasopiśmie lub podtytuł, który jest jednocześnie taką informacją, a czasem zawiera też dane o jego periodyczności. Oryginalną wersję podtytułu lub — najczęściej — jego polskie tłumaczenie podano pogrubioną czcionką. Ostatnia informacja w tej części to data wydania pierwszego numeru. Następnie podane są wiadomości o redaktorach i wydawcach, miejscu i latach wydawania oraz drukarni, adresach redakcji i administracji. Kolejne dane obejmują format, cenę i nakład, ponadto zawierają istotne informacje o liczbie wydanych numerów i ich występowaniu w zbiorach. Przy siglach⁴ bibliotek i archiwów Lwowa, Kijowa, Warszawy, Pragi i Paryża, gdzie zgromadzono znaczną ilość omawianej prasy, podano szczegółowe dane dotyczące poszczególnych tytułów. Informacje o piśmie ustalone na podstawie innych źródeł niż ono samo podano w nawiasach kwadratowych. Jeżeli są one niepewne — opatrzone je znakiem zapytania „?”. W przypadku pism niezachowanych, których opis oparty jest wyłącznie na literaturze, dane często są opatrzone znakami zapytania. Metryczkę kończą wiadomości o istotnych zmianach, dodatkach, wydaniach specjalnych, sposobie drukowania i stanie technicznym np. pism powielaczowych.

Opis niektórych czasopism rozpoczynają wiadomości o wydawcach — instytucjach, organizacjach, jednostkach wojskowych, o wydarzeniach z okresu wydawania pisma i kręgu jego odbiorców. Ta część opisu tytułu może więc dostarczyć czytelnikowi ogólnych o nim wiadomości. Kolejna pozwoli mu zorientować się, czego może oczekiwać po lekturze samego czasopisma. W opisie niektórych pism podano tytuły ważniejszych lub przykładowych artykułów i ich autorów, a nawet krótkie omówienie tych artykułów. Opis zachowanych pism kończy wyliczenie najaktywniejszych autorów.

W tekstach ukraińskich wprowadzono nowe zasady pisowni. W tytułach pism zachowano jednak pisownię stosowaną przez wydawcę. Tytuły czasopism lub artykułów podawane są w opisie łacińskimi literami w brzmieniu fonetycznym lub zamiennie używane są polskie tłumaczenia, ale tylko w przypadkach, gdy nie są wyraźnie zrozumiałe dla polskiego czytelnika. Jeżeli w tekście wymieniane są tytuły w języku ukraińskim, to w nawiasie podawane jest jego tłumaczenie. W brzmieniu fonetycznym lub w tłumaczeniu na język polski — w przekładzie autora rozprawy — podano cytowane fragmenty ukraińskich tekstów; tylko sporadycznie przytoczono je w wersji

³ М. М. Романюк, М. В. Галушко, *Схема повного бібліографічного опису періодичного видання*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, вип. 1, Львів 1993, s. 271–290.

⁴ Literowy skrót — najczęściej od pierwszych liter całej lub części nazwy.

oryginalnej. Cytowane teksty wyróżniono kursywą. Nazwiska ukraińskie podawane są następująco: w spisie literatury i przypisach — podobnie jak tytuły opracowań i miejsca wydań — w wersji oryginalnej, tj. alfabetem ukraińskim; w metryczkach pism oraz w indeksie osób w brzmieniu oryginalnym pisane alfabetem łacińskim (np.: Ostrowskyj, Baczynskyj, Konowalec, Prokopowycz, Pewnyj); w tekście głównym rozprawy nadano niektórym nazwiskom końcówki spolszczone (Ostrowski, Baczynski, Konowalec, ale Prokopowycz, Pewnyj). Imiona podawane są tylko w wersji oryginalnej pisane alfabetem ukraińskim lub w brzmieniu oryginalnym pisane alfabetem łacińskim (np. Wołodymyr Ostrowski, Leonid Baczynski, Jewhen Konowalec, Wiaczesław Prokopowycz, Petro Pewnyj).

Przy większości pism podano na końcu literaturę. Dotyczy to zwłaszcza tytułów niezachowanych, których opis jest na tej literaturze oparty. W przypadku czasopism zachowanych literatura jest tylko uzupełnieniem informacji o nich. Jako zasadę przyjęto podawanie tych źródeł, których autorzy są w tekście opisu wymieniani. Literaturę podano w formie skrótowej, pełny zapis czytelnik znajdzie w zamieszczonym na końcu rozprawy Wykazie źródeł i opracowań.

Spis tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej umieszczono w końcowej części rozprawy. Tytuły zaopatrzone w krótką metryczkę. Podano w niej kolejno: tytuł pisma w języku ukraińskim, polskie tłumaczenie i określenie charakteru czasopisma; często jest to określenie wydawcy. Następne dane to periodyczność oraz miejsce i lata wydawania. Dla tytułów zachowanych podano sigle bibliotek i archiwów. Przed tytułami pism, które się nie zachowały postawiono znak „-”. Tytuły pism obozowych poprzedzono gwiazdką. Spis ma ułatwić szybkie odszukanie pełnego opisu danego tytułu — ostatni w kolejności w nim zapis to informacja, na której stronie czytelnik ów opis znajdzie.

Zarówno bibliografię, jak i spisy ułożono według alfabetu ukraińskiego. Poszczególne tytuły w opisie i spisie mają takie same numery; te części opracowania można potraktować jako informator bibliograficzny.

Wydania nieperiodyczne, pojedyncze sprawozdania z działalności instytucji i organizacji oraz kalendarze nie należą do typowej prasy. Znaczenie tych wydań dla emigracji ukraińskiej oraz wartość naukowa dla współczesnych badaczy zdecydowała jednak o włączeniu ich do niniejszego opracowania. Kalendarze tylko wymieniono w wydzielonej, końcowej części spisu.

Do rozprawy dodano wykaz ważniejszych źródeł i opracowań, wykaz skrótów użytych w tekście, w tym sigli bibliotecznych i archiwalnych wraz z adresami (przy adresach bibliotek i archiwów podano liczbę znajdujących się tam tytułów prasowych), spis ilustracji, tabel i wykresów, indeks osób (kursywą wyróżniono autorów, redaktorów i współpracowników ukraińskiej prasy emigracyjnej), indeks nazw geograficznych. Indeksy i wykazy ułożono według alfabetu polskiego. W tej części znajdują się także spisy alfabe-

tyczne prasy oraz jej spisy według miejsc i lat wydawania. Na końcu zamieszczono streszczenia w języku ukraińskim i angielskim.

Literaturę przedmiotu podzielić można na kilka okresów. Pierwszy to lata 1920–1924, gdy ukazywało się wiele tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej, zwłaszcza obozowej. Na ich łamach znaleźć można wiele drobnych wzmianek o pismach wydawanych w obozach, rzadziej o czasopismach z ośrodków emigracji cywilnej. Często też w prasie obozowej prezentowano własne dokonania wydawnicze, głównie przy okazji omawiania działalności kulturalno-oświatowej. Z rzadka pojawiały się materiały poświęcone wyłącznie prasie. Pierwszym z nich był artykuł Mykoły Łytwyckiego *Таборова журналістика* z czerwca 1921 r. zamieszczony w „Ukraińskiej Trybunie” — prócz wyliczenia tytułów prasy obozowej i króciutkich o nich informacji, zawiera jej zwięzłe omówienie; drobne pomyłki (np. umiejscowienie „Dumki” w Częstochowie zamiast w Wadowicach) powtarzane będą potem przez autorów kolejnych opracowań⁵. W jednym z czerwcowych numerów tejże gazety w rubryce *Життя таборів* o prasie pisał Fedir Kruszynski⁶. Krótką notatkę dziennikarską *Преса наших інтернованих* zamieszczono w wiedeńskiej „Woli”⁷ — tu informacje są nieco szersze, lecz dotyczą tylko kilku wybranych tytułów. Niezamierzoną a cenną informacją jest ogłoszenie zamieszczone w styczniu 1923 roku w „Surmaczu Ukraińskim”⁸ — wykaz poszukiwanych tytułów prasy obozowej jest w niektórych przypadkach jedyną wzmianką o ich istnieniu. W 1923 roku na łamach „Trybuny Ukrainy” ukazały się dwa materiały dotyczące prasy⁹. W rubryce *З україньського життя* wzmianki o niektórych tytułach prasowych i wydawnictwach podano w relacji z obozów. Z kolei w artykule Dmytra i Wołodymyra Doroszenków *Українське літературне життя на еміграції*, prócz wiadomości o prasie obozowej, są zwięzłe informacje o czasopismach i wydawnictwach emigracji cywilnej z tego czasu. Drobne wzmianki o prasie ukraińskiej znaleziono też w kilku innych, pisanych w różnym czasie, artykułach na temat obozów lub życia emigracyjnego¹⁰.

W latach trzydziestych o prasie obozowej wydawanej w Polsce pisał Pryżmurenko (Leonid Baczynski) na łamach pisma „Litopys Czerwonoji

⁵ М. Литвицький, *Таборова журналістика*, Українська трибуна 1921, nr 42, s. 2.

⁶ Ф. Крушинський, *Життя таборів*, Українська трибуна 1921, nr 27. F. Kruszynski był w 1921 r. szefem Wydziału Prasy Ministerstwa Prasy i Propagandy emigracyjnego rządu URL.

⁷ К. Л., *Преса наших інтернованих*, Воля 1921, nr 2, s. 77–79.

⁸ Український сурмач 1923, nr 1, s. 8, także nr 44, 45, 47.

⁹ Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське літературне життя на еміграції*, Трибуна України 1923, nr 2/4, s. 32–38; *З україньського життя*, Трибуна України 1923, nr 2/4, s. 102–118.

¹⁰ Нр.: А. Лукашевич, *Українська еміграція в Польщі*, Трибуна України 1923, nr 1; Д. Богачевський, *Табір полонених в Тухолі*, [w:] *Українська Галицька Армія: Матеріали до історії*, Вінніпег 1958, s. 567–581.

Kałyny”¹¹. Sam jednak zaznaczał, że jego wiadomości odnoszą się do lat 1920–1921 i że publikował je w 1921 roku na łamach wiedeńskiej „Woli”. Jego artykuł *Taborowi wydannia* to krótkie podsumowanie rocznej działalności wydawniczej w obozach, w tym i prasy, drugi — *Wydannia po tabo-
rach internowanych...* — to zwięzłe metryczki periodyków i spis wydanych w obozach książek. Także Ł. Baczynski nie ustrzegł się drobnych pomyłek, np. zaliczył pismo „Promień” do wydawanych w Aleksandrowie Kujawskim. Cenne są jego informacje o nakładach pism (których to danych próżno szukać w samych pismach) oraz dotyczące pism niezachowanych. Krótka notatka jego autorstwa — *Ukrajnińska taborowa presa* — ukazała się w 1921 r. również na łamach stanisławowskiego miesięcznika „Knyżka” (Książka). Fragment swego kilkustronicowego opracowania *Ukrajnińskie wo-
jactwo na kulturno-oswitniomu fronti* poświęcił prasie obozowej Mykoła Bytynski¹² — jego opis dotyczy pracy tylko jednego oddziału, mianowicie macierzystej dywizji. Także fragmenty książki Symona Nariżnego traktujące o pracy kulturalno-oswiatowej w obozach w Polsce dotyczą wydawanej w nich prasy¹³. S. Nariżnyj oparł się zapewne na wymienianych już publikacjach Ł. Baczynskiego i M. Łytwyckiego, niestety, nie uniknął on drobnych pomyłek poprzedników. W pracy S. Nariżnego jest też, dokonane już z pewnego dystansu, podsumowanie pracy wydawniczej w obozach internowanych.

W latach trzydziestych ukazało się także kilka artykułów polskich autorów na temat prasy ukraińskiej¹⁴. Nawet jednak dla najpoważniejszego z nich — Mariana Felińskiego (Rajmunda Różyckiego) — czasopiśmiennictwo emi-

¹¹ Прижмуренко [Л. Бачинський], *Таборові видання*, Літопис Червоної Калини 1930, nr 5, s. 10–11; tenże, *Видання по таборах інтернованих вояків армії УНР*, Літопис Червоної Калини 1930, nr 11–12; 1931 nr 1, s. 23–24. Ł. Baczynski, były asystent na wydziale zoologii Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego w Kamieńcu Podolskim, poznał prasę wydawaną w obozach, gdy wiosną 1921 r. odwiedzał je z odczytami na tematy przyrodnicze. Wiadomości o obozach zawarł w artykule *Наші за дротами* (Літопис Червоної Калини 1931, nr 6, s. 18–19).

¹² М. Битинський, *Українське воєцтво на культурно-освітньому фронті*, Гуртуймося 1932, nr IX, s. 35–42.

¹³ С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця в українських таборах інтернованих в 6. Польщі 1920–1923 рр.*, [w:] *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, cz. I, Praga 1942, s. 33–52. Tylko w czasie II wojny światowej istniała możliwość kompleksowego opracowania omawianej prasy: po 1945 r. aż do początku lat dziewięćdziesiątych badacze nie mieli dostępu do jej zbiorów. Mógłby tego np. dokonać S. Nariżnyj, długoletni pracownik praskiego Muzeum Walki Wyzwoleńczej Ukrainy przechowującego zbiory tej prasy, który, jak można przypuszczać, miał też możliwość korzystania ze zbiorów lwowskich.

¹⁴ М. Феліński, *Праса українська в Polsce. (Стан на початку 1930 р.)*, *Справи Народо-
воєністичні* 1930, nr 1, s. 27–43; tenże, *Українці в Polsce Одродженей*, Warszawa 1931; S. J. Nowak, *Праса українська в Polsce*, *Тєча* 1936, nr 4, s. 33–35; *Праса українська в Галичї і на Волиниї в 1934 року*, *Биuletyn Польско-Український* 1935, nr 8.

gracji petlurowskiej jest ledwie zauważalnym marginesem, a całość opracowania sam autor nazywa *szkicem historycznym powstania i rozwoju prasy ukraińskiej*.

Przez długie lata po II wojnie światowej zainteresowanie ukraińską prasą niekomunistyczną z interesującego nas okresu wykazywali głównie badacze emigracyjni, m.in. Ł. Baczyński, Jurij Ternopilski i Arkadij Żywotko. Wszyscy oni trudnili się dziennikarstwem i wydawaniem prasy jeszcze w pierwszym okresie emigracji w Polsce, we wczesnych latach dwudziestych. Po wojnie byli jednak odcięci od największych zbiorów — ukraińskich (lwowskich, kijowskich), polskich i czechosłowackich. A. Żywotko w swej pracy *Istorija ukrajinskoji presy* poświęcił interesującym nas tytułom sporo miejsca. Jest to jednak tylko fragment większej całości i stąd informacje o pismach są tu ogólnikowe, niektóre tytuły pominięte, a pewne informacje nieściśle — powtarzane są pomyłki już tu przytaczane. Także hasło *Humorystyczna presa w taborach* zamieszczone w *Encyklopedii ukraїnoznavstva* redagowanej przez Wołodymyra Kubijowycza zawiera tylko ogólnikowe dane; i tu autor opracowania nie ustrzegł się drobnych błędów¹⁵.

W Polsce pionierskie badania nad ukraińską prasą okresu międzywojennego podjął Eugeniusz Miśiło. Jego *Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*¹⁶, sporządzony w latach osiemdziesiątych, kiedy zbiory ukraińskiej prasy emigracyjnej w bibliotekach i archiwach sowieckich zamknięte były w „specfondach”, nie jest — bo nie mógł być — pełny. Z tej też przyczyny niektóre podane w nim informacje są nieściśle. Drugie, poprawione i uzupełnione wydanie — *Bibliografija ukrajinskoji presy w Polsce* — z podaniem ważniejszych bibliotek przechowujących omawiane czasopiśmiennictwo, jest pozycją niezwykle cenną. Książka, wydrukowana w Kanadzie, nie jest, niestety, w Polsce powszechnie dostępna. Także i w niej zdarzają się nieściśłości, np. dotyczące czasu wydawania pism w obozie tucholskim¹⁷. W 1984 roku E. Miśiło opublikował obszerny artykuł pt. *Prasa ukraińska w Polsce (1918–1939)*, w którym przedstawił zarys rozwoju tej prasy, kładąc w nim główny akcent, jak pisze, *na próbę przeprowadzenia periodyzacji oraz omówienia struktury czasopism*¹⁸.

¹⁵ Ю. Тернопільський, *Українська преса з перспективи 150-ліття*, Джерсі Ситі 1978; А. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989–1990; *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*, за ред. В. Кубійовича, Львів 1993, т. 2, s. 460.

¹⁶ *Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, oprac. E. Miśiło, Warszawa 1983.

¹⁷ *Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західно-Українській Народній Республіці (1918–19)*, уклад Є. Місiло, Едмонтон 1991. Kwerenda wykazała, że pozycji tej brak w największych nawet bibliotekach naukowych w Polsce.

¹⁸ E. Miśiło, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 57–88. Artykuł ten, z braku obszerniejszych syntetycznych opracowań, był podstawą do „umiejscowienia” prasy emigracyjnej w systemie całej prasy ukraińskiej wydawanej w tym czasie w Polsce.

Dla innych autorów polskich ukraińska prasa albo w ogóle nie jest przedmiotem zainteresowań, albo, jak u A. Paczkowskiego, stanowi mały fragment ich badań. Mimo pewnych odmienności w podejściu do tematu, opracowania polskich autorów — m.in. Andrzeja Paczkowskiego, Wiktora Peplińskiego, Andrzeja Romanowa — wykorzystano w niniejszej rozprawie, zwłaszcza przy konstruowaniu całości i w niektórych szczegółowych rozwiązaniach. Podobny do zastosowanego tu schemat opisu tytułu prasowego znaleziono w artykule Andrzeja Koreckiego¹⁹.

W ostatnich latach ukazały się trzy prace przyczynkarskie: Mychajła Hruzowa i Mykoły Szudrii *Taborowyj żurnał „Weselka” ta joho literaturno-publicystyczni syły*, Luby Kužel *Ukrajński taborowi wydannia u Polščzi* oraz *Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej* autorstwa Oksany Weretiuk²⁰. Pierwsza dotyczy tylko jednego tytułu, pozostałe to krótkie przeglądy, gdzie omawiane są także niektóre tytuły prasowe. Z nowych opracowań wymienić należy książki Ihora Pawluka oraz Iwana Krupskiego i Serhija Horiewałowa. Tematem badań pierwszego z wymienionych autorów jest prasa ukraińska z tego samego okresu (1920–1939), lecz innego obszaru — Wołynia, Polesia, Chełmszczyzny i Podlasia. Wśród omówionych przez niego tytułów kilka powstało w Warszawie i dopiero później przeniesiono je do Łucka. Krupski i Horiewałow zajmują się prasą wojskową wydawaną na Ukrainie w okresie walk o utworzenie niepodległego państwa, czyli prasą przedemigracyjną, poprzedzającą okres będący przedmiotem naszych zainteresowań²¹. Innego obszaru i czasu dotyczą też badania Natalii i Ołeksandra Sydorenków. Ich analizy ukraińskiej prasy obywatelskiej stanowią jednak dla tej rozprawy cenny materiał porównawczy²².

¹⁹ A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980; W. Pepliński, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Gdańsk 1987; A. Romanow, *Gdańska prasa polska 1891–1920*, Warszawa 1994; tenże, *Bibliografia prasy polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, Rocznik Gdański t. 36: 1976, s. 161–188; A. Korecki, *Prasa w Brodnicach w latach 1920–1939*, [w:] *Szkie brodnickie*, t. II, pod red. K. Grażawskiego, Brodnica 1994, s. 273–298.

²⁰ М. Грузов, М. Шудря, *Таборовий журнал „Веселка” та його літературно-публіцистичні сили*, [w:] *Третій Міжнародний Конгрес Українців, 26–29 серпня 1996 р. Історія*, Харків 1996; Л. Я. Кужель, *Українські табори видання у Польщі (20–ті роки ХХ століття)*, (Огляд окремих видань та періодики), Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, вип. 5, Львів 1996, s. 58–69; O. Weretiuk, *Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, 1996, z. 3, s. 282–295.

²¹ І. З. Павлюк, *Українські часописи*; С. І. Горевалов, *Українська військова журналістика в національно-визвольних змаганнях за утворення самостійної держави*, Львів 1997; С. І. Горевалов, І. В. Крупський, *Українська військова журналістика: становлення і роль у національно-визвольних змаганнях за утворення незалежної держави (1914–1920 рр.)*, Львів 1997.

²² Н. Сидоренко, *Українська таборова преса в Італії (1945–1947 рр.)*, препринт № 95–2, Дослідницький центр історії української преси (Київ); О. Сидоренко, *Укра-*

Niedawno ukazały się materiały do bibliografii prasy ukraińskiej, wydawanej m.in. w czasie i na terenie nas interesującym, autorstwa Mykoły Martyniuka. Liczne pomyłki, spowodowane wykorzystaniem niektórych niepewnych źródeł, każą mieć do niej ograniczone zaufanie²³. Inne wykorzystane prace — Zbigniewa Karpusa, Aleksandra Kolańczuka i Ihora Sribniaka — dotyczą internowanej w obozach armii URL oraz ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce i, co zrozumiałe, tylko w niewielkich fragmentach odnoszą się do działalności wydawniczej²⁴.

Wszystkie wymienione tu źródła i opracowania, niezależnie od ich oceny, stanowiły cenny materiał, często porównawczy, lub — jak spis i bibliografia E. Miśiły — punkt wyjściowy do poszukiwań w trakcie badań i następnie przygotowania niniejszej rozprawy. Poprzedziły ją publikowane przez autora artykuły omawiające wybrane zagadnienia z dziejów ukraińskiej prasy ukazującej się w Polsce w okresie międzywojennym²⁵.

їнська таборова преса часів першої світової війни. Анотований бібліографічний покажчик, Київ 1995.

²³ M. Мартинюк, *Українські періодичні видання Західної України, країн центральної та західної Європи (1914–1939): Матеріали до бібліографії*, Львів 1998.

²⁴ Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924. Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Toruń 1991; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz-Przemyśl-Lwów 1995; I. Sribniak, *Обезброєна, але нескорена. Інтернована армія УНР у таборах Польщі і Румунії*, Київ-Філадельфія 1997.

²⁵ O. Wiśka, *Видавнича діяльність вояків армії УНР, інтернованих в Александрові Куявському*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, вип. 2, Львів 1995, s. 353–364; E. Wiszka, *Działalność wydawnicza żołnierzy armii URL internowanych w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, pod red. Z. Karpusa, T. Kempy, D. Michaluk, Toruń 1996, s. 465–474; tenże, *Українська таборова преса вояків армії УНР, інтернованих у Польщі (1920–1924 рр.)*, [w:] *Третій Міжнародний Конгрес Українців*, s. 222–227; tenże, *Prasa wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 309–327; tenże, *Українська преса еміграційна видавана в Тарнові і Częstochowie w latach 1920–1923*, *Krakowskie Studia Małopolskie* 1998, nr 1, s. 277–293; tenże, *Українська преса еміграційна видавана в Warszawie w latach 1920–1924*, *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, pod red. S. Kozaka, 1998, z. 6–7, s. 267–284; tenże, *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Kaliszu i Szczypiornie w latach 1920–1924*, *Rocznik Kaliski t. XXVI: 1996/1997*, s. 153–168; tenże, *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Polsce w latach 1920–1922*, *Rocznik Przemyski t. XXXIV: 1998*, z. 4, *Historia*, s. 57–66; tenże, *Від „Сина України” до „Української ниви”*, *Наше слово* 1998, nr 32, 33; tenże, *Творці українських газет у Варшаві*, *Наше слово* 1998, nr 34, 50; tenże, *Українська еміграційна преса (Варшава, 1920–1924 рр.): Анотований бібліографічний покажчик*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, вип. 5, Львів 1998, s. 453–465; tenże, *Українська преса оbozowa видавана в Strzałkowie w latach 1921–1922*, [w:] *Strzałkowo*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera (art. w druku); tenże, *Варшавські часописи Володимир*

Prezentowana rozprawa wpisuje się w program sformułowany przez Naukowo-Badawcze Centrum Czasopiśmiennictwa przy Lwowskiej Bibliotece Naukowej im. W. Stefanyka we Lwowie, z którym współpracuje Centrum Badawcze Historii Prasy Ukraińskiej z Kijowa oraz wiele ośrodków regionalnych na Ukrainie. Etapowymi wynikami rozpoczętej już realizacji wielokierunkowego programu badawczego są liczne publikacje: opracowania metodologiczne i analizy treści poszczególnych grup tytułów, katalogi prasy ukraińskiej XIX–XX wieku oraz słowniki autorów i redaktorów. Efektem końcowym ma być wielotomowa historia prasy ukraińskiej²⁶.

Niniejsza książka jest zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej, obronionej w lutym 2000 r. na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W tym miejscu składam serdeczne podziękowanie mojemu promotorowi prof. dr. hab. Zbigniewowi Karpusowi — za inspirację i wszechstronną pomoc w trakcie pisania rozprawy oraz prof. dr. hab. Waldemarowi Rezmerowi — za życzliwe wspieranie tego przedsięwzięcia. Dziękuję recenzentom pracy: prof. dr. hab. Mieczysławowi Wojciechowskiemu i prof. dr. hab. Andrzejowi Romanowowi — za cenne uwagi dotyczące jej treści. Ponadto dziękuję dr. hab. Myrosławowi Romaniukowi, dyrektorowi Centrum Naukowo-Badawczego Czasopiśmiennictwa, oraz kierownictwu i pracownikom Biblioteki Naukowej im. W. Stefanyka we Lwowie — za pomoc w gromadzeniu materiałów oraz możliwość prezentowania i weryfikowania ich opracowań. Dziękuję wszystkim, których życzliwość towarzyszyła mi w trakcie pisania rozprawy, jej przygotowania do druku i wydania.

Wszystkich Czytelników proszę o wszelkie dodatkowe informacje dotyczące omówionych tytułów, zwłaszcza pism nie odnalezionych.

Островського, [w:] Українська періодика: історія і сучасність. Матеріали п'ятої Всеукраїнської наукової конференції, Львів 1999, s. 99–107.

²⁶ Л. І. Крушельницька, *Передмова*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, вип. 1, Львів 1993; М. М. Романюк, *Українська еміграційна преса: проблеми бібліографії*, [w:] *Українська преса за межами України*, Київ 1996, s. 3–5. W niniejszym opracowaniu wykorzystano informacje zawarte w biogramach kilku autorów i redaktorów omawianej prasy — zob.: *Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника*, за ред. М. М. Романюка, вип. 1–5, Львів 1994–1998. Wiadomości wynotowane przez autora w trakcie sporządzania opisów tytułów przedstawionych w tej pracy dały możliwość zredagowania kilku biogramów i uzupełnienia wielu już opublikowanych.

Rozdział I

Droga ukraińskich sił zbrojnych do obozów w Polsce

Okolo dziewięćdziesięciu procent ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce w latach dwudziestych stanowili ludzie związani z Ukrainą Republika Ludową — jej strukturami państwowymi i wojskiem — lub choćby tylko wyznający podobną ideę: walki o niepodległość²⁷. Interesujący nas okres istnienia państwa ukraińskiego poprzedzający wielką emigrację to dwa lata — od powołania Dyrektoriatu URL i wybuchu powstania antyhetmańskiego (listopad 1918 r.), do ostatecznej ewakuacji jej struktur państwowych i wojska na prawą stronę Zbrucza (listopad 1920 r.). W tym burzliwym dla Ukrainy czasie cywilne instytucje państwowe często dzieliły los struktur wojskowych — dzieje URL to w znacznej części wydarzenia wojenne. Przedstawiając je, charakteryzujemy jednocześnie przyszłych wy dawców ukraińskiej prasy emigracyjnej w Polsce.

1. Działania wojenne na Ukrainie w okresie 16 XI 1918–5 V 1920 r.

Pod koniec I wojny światowej, kiedy zaczęły się rozpadać cesarstwa Habsburgów i Romanowów, wiele zniewolonych narodów otrzymało szansę wybicia się na niepodległość. Ukraińcy z Naddnieprza już w 1917 roku podjęli odpowiednie działania. Kilka dni po zwycięstwie rewolucji lutowej powołali parlament — Ukrainą Centralną Radę z Mychajłem Hruszewskim na czele, a w czerwcu Sekretariat Generalny — rząd z Wołodymyrem Wynnyczenką jako premierem. W styczniu 1918 roku Centralna Rada kolejnym uniwersałem proklamowała w Kijowie Ukrainą Republika Ludową całkowicie niezależną od Rosji. Rosja, ani *biała*, ani *czerwona*, tego kroku nie akceptowała. Agresja ze strony bolszewików zaczęła się już w końcu 1917 roku²⁸.

²⁷ Альманах 1921, nr 1.

²⁸ Т. Гунчак, *Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії*,

W sytuacji zagrożenia bytu państwa delegacja URL podpisała 9 lutego w Brześciu traktat pokojowy z państwami centralnymi. Za zgodą rządu URL wojska niemieckie i austriackie weszły na Ukrainę — oficjalnie by pomóc w wypędzeniu bolszewików. Ich celem rzeczywistym było dopilnowanie przyrzeczonej dostawy żywności. Niebawem zaczęły się jednak zachowywać nie jak sojusznicy, ale jak okupanci. W końcu kwietnia 1918 r., w dniu, kiedy przyjęto konstytucję i obrano M. Hruszewskiego prezydentem URL, protegowany wojsk okupacyjnych Pawło Skoropadski dokonał zamachu stanu — rozpędził Centralną Radę²⁹.

Hetman Skoropadski pierwszym swym dekretem po przejściu władzy likwidował socjalno-ekonomiczne i polityczne zdobycze społeczeństwa ukraińskiego i dlatego jego polityka nie cieszyła się uznaniem. Poważny sprzeciw wywoływała też jego prorosyjska orientacja. Miary dopełnił dekret z 14 listopada 1918 roku o federacji z niebolszewicką Rosją. Powołany dzień wcześniej Dyrektoriat Ukraińskiej Republiki Ludowej z W. Wynnyczenką na czele wydał odezwę wzywającą do powstania przeciw rządowi hetmańskim³⁰.

Powstanie rozpoczęło się 16 listopada w Białej Cerkwi. Miasto opanował Korpus Strzelców Siczowych. Wojska niemieckie w przeważającej części zachowały neutralność. Najpoważniejsza, otwierająca drogę do Kijowa bitwa rozegrała się koło stacji Motowyłówka, gdzie powstańcy rozbili hetmańskie wojsko złożone z rosyjskich oficerów. Powstanie nabrało rozmachu — dołączyły regularne oddziały ukraińskie oraz istniejące lub tworzone oddziały partyzanckie. Po kilkutygodniowym oblężeniu 14 grudnia zdobyto Kijów i tego samego dnia Skoropadski zrzekł się władzy.

Dyrektoriat, już z Symonem Petlurą jako Głównym Atamanem, powitano w stolicy 19 grudnia, a po tygodniu utworzono pierwszy rząd — odrodzenie Ukraińskiej Republiki Ludowej stało się faktem. Dnia 22 stycznia 1919 roku w Kijowie odbył się uroczysty akt zjednoczenia URL i proklamowanej w listopadzie poprzedniego roku we Lwowie Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej³¹.

Київ 1993, s. 79–140; І. Крип'якевич і ін., *Історія Українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)*, Львів 1992, s. 357–420 і ін.; І. Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття*, Київ 1994, s. 69–97; О. Субтельний, *Україна. Історія*, Київ 1993, s. 425–436.

²⁹ Т. Гунчак, *Україна*, s. 121–140; Б. Монкевич, *Берестейські мирові переговори*, *Наша бесіда* 1927, nr 3, s. 8–19, 1927, nr 4, s. 7–8; І. Нагаєвський, *Історія Української держави*, s. 98–118.

³⁰ Т. Гунчак, *Україна*, s. 151–154; Б. Якимович, *Збройні сили України: Нарис історії*, Львів 1996, s. 100–103; І. Нагаєвський, *Історія Української держави*, s. 162–163; В. Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр.*, t. 1–2, Львів 1998, т. 1, s. 372–382.

³¹ Б. Якимович, *Збройні сили України*, s. 102–103; І. Крип'якевич і ін., *Історія Українського війська*, s. 452–456; І. Нагаєвський, *Історія Української держави*,

Szeregi ukraińskiego wojska jak szybko wzrosły, tak i szybko stopniały. Dla powstańców, głównie chłopów, liczył się cel doraźny — obalenie władzy hetmana. Wiele oddziałów rozformowało się, inne wymówiły posłuszeństwo, a nawet działały na szkodę państwa. Tak zachowały się oddziały Nestora Machno. Okazało się niebawem, że zdobytej władzy nie ma komu bronić przed zakusami tak *białej*, jak i *czerwonej* Rosji — z kilkuset tysięcy armii pozostała kilkudziesięcioletnia. Na zachodzie, w Galicji Wschodniej toczyła się wojna polsko–zachodnioukraińska i na pomoc z tej strony nie można było liczyć. Także na Wołyniu wojska polskie podjęły w połowie stycznia 1919 r. działalność bojową przeciwko wojskom URL. Na południu, za Dniestrem stali neutralni, ale wrogo do URL nastawieni Rumuni³².

Agresja ze strony bolszewickiej Rosji zaczęła się równocześnie z restauracją URL — w drugiej połowie grudnia 1918 roku bolszewicy uderzyli na Lewobrzeże i na początku lutego 1919 roku opanowali Kijów. Wtedy też ruszył atak bolszewicki od północy. Po kilku miesiącach wyczerpujących walk, na skutek zależnych i niezależnych od Ukraińców przyczyn, w połowie roku terytorium URL skurczyło się do skrawka Podola i Wołynia³³.

Wojna polsko–ukraińska o Galicję Wschodnią zakończyła się porażką Ukraińców. Liczna, dobrze wyszkolona i zdyscyplinowana Halicka Armia (HA) nie wytrzymała, głównie z powodu braku amunicji, naporu wojsk polskich. W lipcu 1919 roku na wschodni brzeg Zbrucza przeszło 50 tysięcy żołnierzy HA i połączyło się z liczącą około 30 tysięcy Armią Czynną³⁴ URL. Połączone ukraińskie siły zbrojne z powodzeniem natarły w sierpniu na bolszewików. Jedna część uderzyła w kierunku Odessy, inna, współpracując z oddziałami partyzanckimi, 30 sierpnia wyparła bolszewików z Kijowa. Tu jednak zjawiała się Armia Ochotnicza (Dobrowolcza) Antona Denikina, który stał na pozycjach *jedynej, niepodzielnej Rosji* i nie uznawał rządu URL. Armia ukraińska musiała opuścić stolicę, bo nie miała szans w walce z dwoma wrogami. W końcu września 1919 r. białogwardziści, zamiast walczyć z bolszewikami, skierowali swe siły przeciwko Ukraińcom. W połowie października, po długotrwałych, wyczerpujących bojach, armia URL poniosła porażkę. Głównym powodem był permanentny brak amunicji i odzieży podczas zimnej i deszczowej jesieni oraz brak lekarstw przy szalejącej epidemii tyfusu. Ukraina objęta była blokadą państw ententy — ku-

s. 169–171, 254–262, 267–274; 3. Стефанів, *Від Слав'янська до Тухолі: спомин підпоручжого*, Коломия 1933, s. 27–29; Н. Полонська–Василенко, *Історія України*, Київ 1992, t. 2, s. 511–515; В. Верига, *Визвольні змагання*, t. 1, s. 382–390, t. 2, s. 5–8.

³² Б. Якимович, *Збройні сили України*, s. 104–106; І. Крип'якевич і ін., *Історія Українського війська*, s. 458–461; Z. Karpius, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń 1997, s. 82.

³³ Б. Якимович, *Збройні сили України*, s. 104–106; І. Крип'якевич і ін., *Історія Українського війська*, s. 458–461.

³⁴ Armia Czynna (Діва Армія) to oficjalna w tym czasie nazwa armii URL.

powane za granicą: broń, amunicja, odzież i lekarstwa do kraju nie docho-
dziły. Nie docierała nawet pomoc humanitarna. Zdziętkowana tyfusem
Ukraińska Halicka Armia (UHA) z powodów taktycznych przeszła na stro-
nę Armii Ochotniczej. Z kolei uszczuploną w wyniku walk i epidemii armię
Ukraińskiej Republiki Ludowej wojska Denikina wyparły w stronę frontu
polskiego, w rejon przyległy do Kamieńca Podolskiego. W listopadzie 1919
roku rozbite jednostki armii URL przesunęły się w rejon Lubara. Około
8 tysięcy ukraińskiego wojska internowano w Polsce. Internowano także
złożoną w połowie z Haliczan Grupę Strzelców Siczowych, mimo że ci
przyjęli postanowienie o rozformowaniu i byli już w tym czasie bez broni.
W Polsce znalazły się niektóre instytucje rządowe URL, część członków
rządu pozostała w Kamieńcu Podolskim, zajęтым na prośbę Ukraińców przez
wojska polskie. S. Petlura na początku grudnia wyjechał do Warszawy³⁵.

Część rozbitej armii URL przebiła się przez front na zaplecze wroga
i rozpoczęła pięciomiesięczny Zimowy Pochód. Głównym zadaniem wypra-
wy było uchronienie armii, jako jednego z atrybutów państwowości, przed
jej całkowitą likwidacją. Dowódcą pochodu (6 XII 1919–5 V 1920 r.) mia-
nowano gen. Mychajła Omelanowycza–Pawłenkę. Na wschód ruszyło około
10 tysięcy ludzi, w tym zdatnych do walki ledwie 2 tysiące. Do przejścia
linii frontu, w porozumieniu z dowództwem UHA, wybrano rejon Winnicy,
gdzie stały jednostki halickie, które zaopatrzyły resztki Armii Czynnej
w amunicję i lekarstwa. Zimowy Pochód odbywał się na wielkim obszarze
— od Lubara, gdzie się zaczął, po Humań, Czerkasy, Kremenczuk, Wozne-
seńsk, Bałtę, Tulczyn i Wapniarkę. Krótko ukraińskie wojska były też na
Lewobrzeżu. Podczas walk, najpierw z białogwardzistami, potem z bolsze-
wikami, z wojskiem współdziałały oddziały partyzanckie, które często do
armii wstępowały. Poszczególne jednostki to rozdzielały się dla wykonania
określonych zadań, to znów łączyły się, gdy była taka potrzeba. Oprócz
akcji wojskowych prowadzono działalność propagandową i agitacyjną —
wydawano gazetę, drukowano odezwy, ulotki. W drugiej połowie kwietnia,
po zdobyciu w Woznesieńsku zapasów broni, amunicji i odzieży, oddziały
gen. Omelanowycza–Pawłenki skierowały się na północny zachód. Już
w maju, po kilkudniowych bojach, przerwano bolszewicki front w okoli-
cach Jampola, na odcinku, gdzie od zachodu nacierała dywizja płk. Ołek-
sandra Udowyczenki. Z Zimowego Pochodu wróciło 6,4 tys. żołnierzy³⁶.

³⁵ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Komunikaty inf. od I XI 1919 do
I XI 1921 r.; О. Доценко, *Зимовий похід армії УНР (6.12.1919–6.05.1920)*, Warszawa
1935; Б. Якимович, *Збройні сили України*, s. 130–136; Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy
Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie
w Polsce w latach 1919–1920*, Toruń 1999, s. 20; І. Крип'якевич і ін., *Історія Україн-
ського війська*, s. 514–515, 536–568; І. Нагаєвський, *Історія Української держави*,
s. 303–324; С. Петлюра, *Статті*, Київ 1993, s. 186–188.

³⁶ О. Доценко, *Зимовий похід*; П. Певний, *За волю та державність. Поход*

Zadanie postawione w grudniu 1919 roku było wykonane: armia nie uległa likwidacji, zaplecze frontu było zdeorganizowane. Wyprawa kijowska wojsk polskich i ukraińskich wiosną 1920 roku nie napotkała wielkiego oporu bolszewików.

W kwietniu–maju 1919 roku Armię Czynną podzielono na dwanaście dywizji. Samodzielnie działała 3 Dywizja Żelazna, pozostałe zebrano w czterech grupach: Strzelców Siczowych, Zaporoskiej, Wołyńskiej i J. Tiutiunnyka. Oprócz internowanych w Polsce Strzelców Siczowych Jewhena Konowalca większość wojska z pozostałych grup — Zaporoskiej, Wołyńskiej i Kijowskiej (grupa J. Tiutiunnyka) oraz 3 Dywizji Żelaznej wzięła udział w Zimowym Pochodzie.

Na początku stycznia 1920 roku, podczas krótkiego postoju w Humaniu, Armię Czynną URL zreorganizowano ponownie. Niezbyt liczne grupy przemianowano na dywizje: 1 Zaporoską, 2 Wołyńską i 4 Kijowską. Utworzona przez płk. O. Udowyczenkę 3 Dywizję Żelazną, zdziesiątkowaną jeszcze w grudniu 1919 r., przeformowano w 3 pułk konny. Tradycje tej dywizji przekazano w maju 1920 r. dywizji zorganizowanej na Podolu. Dywizję Zaporoską sformowano z pozostałości Korpusu Zaporoskiego, który jako jeden z nielicznych przetrwał okres hetmański. Wiosną 1919 roku, odcięty przez bolszewików, przebiegał się do swoich przez Rumunię, gdzie odebrano mu wyposażenie, i Polskę. Podczas Zimowego Pochodu wojskiem tym dowodził gen. M. Omelanowycz–Pawlenko, po reorganizacji płk Andrij Hułyj–Hułenko, a następnie gen. Hawryło Bazylski. Na bazie Grupy Wołyńskiej obejmującej żołnierzy byłej Północnej Grupy wojsk URL utworzono 2 Wołyńską Dywizję. Jądrzem jednostki byli żołnierze Szarej Dywizji, za czasów hetmanatu poważnie zredukowanej. Dowodził nią gen. Ołeksandr Zahrodski. Z kolei 4 Dywizja Kijowska zwana też była Włóściańską, powstała bowiem na bazie oddziałów powstańczych organizowanych przeciwko okupacji niemieckiej i wojskom hetmana P. Skoropadskiego jeszcze w 1918 roku. Do Armii Czynnej grupę przyprowadził w lipcu 1919 roku ataman Jurko Tiutiunnyk. On też, aż do wiosny 1921 roku, był jej dowódcą³⁷.

Na początku lutego 1919 roku na czele Dyrektoriatu stanął S. Petlura. Członkowie tego gremium stopniowo rezygnowali ze swych funkcji albo nie wykazywali aktywności w jego pracy. W połowie roku pozostał tylko S. Petlura, który tym samym skupił w swoich rękach pełnię władzy wojskowej i cywilnej. Zmieniały się także rządy. Kierowali nimi kolejno: Wołodymyr Czechowski, Serhij Ostapenko, Borys Martos, Isaak Mazepa. Miejscem

Української армії в записля ворога, Станіславів 1920, s. 26–60; О. І. Удовиченко, *Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921*, Київ 1995, s. 139–154.

³⁷ Б. Якимович, *Збройні сили України*, s. 133; І. Крип'якевич і in., *Історія Українського війська*, s. 537; П. Певний, *За волю*, s. 36; О. І. Удовиченко, *Україна у війні*, s. 140.

urzędowania władzy ustawodawczej i wykonawczej były kolejno: Kijów, Winnica, Kamieniec Podolski, Równe, Tarnopol, znowu Kamieniec Podolski i Winnica. W tych niezmiernie trudnych warunkach ukazywały się, chociaż nieregularnie, pisma cywilne i wojskowe. W rządzie powołano nawet Zarząd Prasy i Informacji, potem Ministerstwo Prasy i Propagandy. W strukturach wojskowych wydawaniem prasy kierowało Biuro Informacyjne Armii Czynnej³⁸.

2. Ugoda warszawska i wyprawa kijowska 1920 r.

W czasie zmagania toczonych na dwa fronty w 1919 roku wielokrotnie przywódcy URL stawiali sobie pytanie: kto jest bardziej niebezpiecznym wrogiem — Polska czy Rosja Sowiecka? z kim i przeciw komu zawrzeć sojusz? W obu częściach Ukrainy, formalnie już połączonych, miano zdania odmienne — za groźniejszego wroga uważano bezpośredniego sąsiada, stąd prowadzono niezależne rozmowy dyplomatyczne.

Dyplomatyczne kontakty na linii Ukraińska Republika Ludowa — Polska trwały w ciągu całego 1919 roku. Już w styczniu w Warszawie zjawił się wysłannik URL Wiaczesław Prokopowycz. Potem kolejno rozmowy z ramienia URL prowadzili: w maju Borys Kurdynowski, w czerwcu Serhij Delwih, w sierpniu Pytyp Pytypczuk i od jesieni Andrij Liwycki. Pertraktacje te owocowały mniej lub bardziej trwałymi umowami³⁹.

Po klęsce wojsk URL jesienią 1919 roku jej pozycja w rozmowach z Polską osłabła. Do rokowań, w tym z Józefem Piłsudskim, włączył się przybyły do Warszawy na początku grudnia 1919 roku S. Petlura. Rezultatem dialogu była umowa podpisana 21 kwietnia 1920 roku. Polska uznawała niepodległość Ukraińskiej Republiki Ludowej, ta zaś zrzekała się pretensji do Galicji Wschodniej. Integralną częścią dokumentu była zawarta kilka dni później konwencja wojskowa. W jej opracowaniu brała udział, wydzielona z Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej, Sekcja Wojskowa (od lata

³⁸ В. Верига, *Визвольні змагання*, т. 2, s. 58–59, 72–74, 87–90, 92–99; Бюлетень Інформаційного бюро Армії УНР 1919, nr 1–2; Дзвін 1919, nr 5; М. Кротюфил, *Союз польско-український з 1920 року*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.)*, pod red. Z. Karpusa i W. Reźmera, Toruń 1998, s. 261–265; І. Нагаєвський, *Історія Української держави*, s. 288–289; П. Певний, *За волю*, s. 14–15. Przegląd prasy petlurowskiej ukazującej się w tym czasie przedstawiono w rozdziale trzecim.

³⁹ М. Литвин, *Польсько-український військово-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 250–251; І. Лісевич, *Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р.*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 81–88; М. Klimecki, *Wojna czy pokój. Polsko-ukraińskie negocjacje 1918–1921*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 59–68; J. J. Bruski, *Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską: XII 1918–IV 1920*, Arcana, Kraków 1998, nr 2, 4–5.

1920 r. Ukraińska Misja Wojskowa) z gen. Wiktorem Zelinskim na czele. Konwencja wojskowa regulowała m.in. zasady formowania z polską pomocą trzech ukraińskich dywizji oraz wzajemne zobowiązania podczas wspólnej akcji przeciw wojskom sowieckim⁴⁰.

Dnia 25 kwietnia ruszyła wspólna polsko-ukraińska wyprzedzająca ofensywa przeciwko bolszewikom. Ci wyparli już z Ukrainy wojska Denikina i prowadzili przygotowania do inwazji na Polskę. Wyprawa na Kijów odbywała się pod hasłem *Za wolność naszą i waszą*. W całej operacji brała udział 3 Dywizja Żelazna i 6 Dywizja Strzelców. Trzy inne dywizje — 1 Zaporoska, 2 Wołyńska i 4 Kijowska — działały cały czas na zapleczu wroga. Dnia 6 maja 1920 roku połączyły się one z dywizją Udowyczenki i zajęły południowy odcinek frontu. Już w trakcie kampanii sformowano 5 Dywizję Chersońską i Dywizję Konną⁴¹.

Jeszcze przed zawarciem oficjalnego porozumienia polsko-ukraińskiego, 8 lutego 1920 roku były szef sztabu Korpusu Strzelców Siczowych ppłk Marko Bezruczko otrzymał rozkaz formowania dywizji. Pierwsze prace rozpoczęto w obozie internowanych w Łańcucie przemianowanym w Ukraińską Stację Zbiorczą. W marcu pododdziały przeniesiono do Brześcia nadając im nazwę: 6 Dywizja Strzelecka. Dywizja, zwana też Siczową, liczyła 2,1 tys. ludzi, jako kadrowa miała znaczny odsetek kadry dowódczej. W czasie formowania podlegała dowództwu 2 armii, a przed bezpośrednim natarciem na Kijów podporządkowano ją 3 armii Wojska Polskiego. Dnia 22 kwietnia dywizja otrzymała rozkaz wymarszu na Ukrainę, 8 maja wkroczyła do Kijowa⁴². Przełamanie 5 czerwca frontu pod Koziatynem przez armię konną Budionnego zmusiło 3 armię do odwrotu z zagrożonego okrążeniem Kijowa. Ubezpieczenie wycofujących się oddziałów polskich stanowiła 6 Dywizja Strzelców, tocząca wyczerpujące boje z nacierającymi bolszewikami — od Kijowa do Krasnegostawu. Dnia 19 sierpnia przeszła do Zamościa. Tu najpierw prowadziła prace przygotowawcze przed spodziewanym atakiem, potem wzięła udział w obronie miasta i walkach w jego rejonie — w trójkącie między Zamościem, Krasnymstawem i Hrubieszowem. W dniach 4–7 września dywizja przemieściła się do Stanisławowa

⁴⁰ Z. Karpus, *Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 236–237; М. Литвин, *Польсько-український військово-політичний діалог*, s. 249–250; М. Klimecki, *Wojna czy pokój*, s. 71–72; О. Вішка, *Симон Петлюра в Польщі й у Франції*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 163–164. Tekst konwencji oraz odezwy J. Piłsudskiego i S. Petlury — patrz: T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska 1920 roku*, Warszawa 1937, s. 83–86, 107–108.

⁴¹ T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska*, s. 108; О. І. Удовиченко, *Україна у війні*, s. 163–164.

⁴² E. Wiszka, *Udział 6 dywizji armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w obronie Zamościa w sierpniu 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej*, s. 267–282; Z. Karpus, *Formowanie oddziałów ukraińskich*, s. 238; *Українсько-московська війна 1920 р., ч. I, Оперативні звіти Штабу Армії УНР*, ред. В. Сальський, упор. П. Шандрюк, Варшава 1933, s. 2.

i połączyła z pozostałymi jednostkami armii URL. Na tym froncie walczyła aż do rozejmu polsko-sowieckiego z 12 października 1920 roku⁴³.

Niemal jednocześnie z tworzeniem 6 dywizji, od 11 lutego 1920 roku płk Mykoła Szapował rozpoczął w Kamieńcu Podolskim formowanie 4 Brygady Strzeleckiej. Także w lutym na bolszewickim zapleczu, w powiatach jumpolskim i mohylowskim, powracający do armii po chorobie płk O. Udowyczenko sformował Samodzielną Strzelecką Brygadę. Rozkaz formowania tej jednostki wydał przebywający w Mohylowie Podolskim premier rządu URL I. Mazepa. Brygada Udowyczenki przebiła się w marcu do frontu polskiego i za zgodą polskiego dowództwa zajęła jego odcinek w rejonie Nowej Uszycy. Brygady Udowyczenki i Szapowała 18 marca połączyły się i w ten sposób powstała 2 Dywizja Strzelecka, przemianowana 10 maja na 3 Dywizję Żelazną. Wspólna polsko-ukraińska walka z bolszewikami była więc faktem już na miesiąc przed podpisaniem konwencji wojskowej. Korzystając z zezwolenia polskich władz wojskowych na mobilizację, do dywizji wstąpili Ukraińcy przymusowo wcieleni do rosyjskiego korpusu gen. Mikołaja Bredowa. Włączono też do niej oddziały kozaków — dońskich pod dowództwem esaula M. Frołowa i kubańskich kpt. O. Juszkewycza — internowanych razem z innymi żołnierzami Bredowa. Tuż przed rozpoczęciem ofensywy na Kijów 2 Dywizja Strzelecka liczyła około 2 tys. ludzi, w tym ponad trzystu oficerów. W czasie ofensywy, działając na prawym skrzydle 6 armii polskiej, zajęła Mohylów Podolski⁴⁴.

W dniach 24–27 kwietnia trzy brygady Ukraińskiej Halickiej Armii, podporządkowane w tym czasie dowództwu bolszewickiemu (Czerwona UHA), dokonały wojskowego przewrotu i przeszły na stronę wojsk polsko-ukraińskich. Z powodu braku zaufania ze strony dowództwa sojusznicznych armii Haliczanie zostali jednak osadzeni w przejściowych obozach jenieckich. Część z nich, głównie oficerów, umieszczono w maju w obozach w Tucholi i Wadowicach. Do wojsk gen. M. Omelanowycza-Pawłenki udało się dołączyć tylko brygadzie konnej Edmunda Szeparowycza. Brygada ta już 6 IV wystąpiła zbrojnie przeciwko bolszewikom i po licznych bojach 25 IV połączyła się z ukraińskim wojskiem powracającym z Zimowego Pochodu⁴⁵.

W maju część brygady Szeparowycza przeszła do tworzonej właśnie 5 Dywizji Chersońskiej. Weszli do niej głównie Ukraińcy galicyjscy —

⁴³ E. Wiszka, *Udział 6 dywizji*, s. 274–281.

⁴⁴ Z. Karpus, *Formowanie oddziałów ukraińskich*, s. 238–240; T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska*, s. 82; O. I. Удовиченко, *Україна у війні*, s. 157–159; П. Певний, *За волю*, s. 17–18; Б. Якимович, *Збройні сили України*, s. 145; Л. Шанковський, *Українська армія в боротьбі за державність*, Мюнхен 1958, s. 185–226.

⁴⁵ В. Гордієнко, *Українська Галицька Армія*, Львів 1991, s. 71; *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914–1923*, cz. 1, oprac. Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń 1997, s. XXVI–XXVIII; O. Вішка, *Табір полонених воляків УГА в Тухолі*, Сурмач, Лондон 1996, s. 34–36; Л. Шанковський, *Українська армія*, s. 185–226.

wzięci niedawno do polskiej niewoli żołnierze byłej Ukraińskiej Halickiej Armii. Jeńcy galicyjscy uciekali do tworzącej się dywizji nielegalnie, wstępował do niej ci, którym udało się niewoli uniknąć. Dowództwo dywizji objął płk Andrij Dołud, były dowódca brygady w II korpusie UHA. Dywizja ta przystąpiła do boju 21 maja z zadaniem zdobycia Odessy, zajmując najbardziej na południe wysunięty odcinek frontu. Tuż przed jego przełamaniem — 1 czerwca 1920 roku — liczyła 2,3 tys. żołnierzy. W czasie odwrotu dywizja doszła do miejscowości Torskie nad Dniestrem, koło Horodenki. Podczas sierpniowej kontrofensywy część dywizji, około półtora tysiąca ludzi, za radą i pod dowództwem gen. Antona Krawsa przeszła do Czechosłowacji, gdzie 31 sierpnia złożyła broń. Internowano ją w Libercu. Dowództwo pozostałej części dywizji objął tymczasowo gen. Oleksandr Zahrodski⁴⁶.

Już w czasie Zimowego Pochodu dla doraźnych potrzeb utworzono z dywizyjnych pułków konnych większą jednostkę. Dowództwo ukraińskie doceniało znaczenie kawalerii, ale formowanie jej utrudniał brak koni i rzędów. Samodzielna dywizja konna powstała dopiero po wyjściu grupy M. Omelanowycza–Pawlenki z bolszewickiego zaplecza. Najpierw utworzono Samodzielny Pułk Konny, a w czerwcu rozbudowano go i przemianowano na Samodzielną Dywizję Konną. Dowództwo objął gen. Iwan Omelanowycz–Pawlenko. W połowie sierpnia dywizja ta miała 175 oficerów, 475 bagnetów, 331 szabel i 391 koni. Wartość jej ujawniła się w dalszym okresie wojny, zwłaszcza jesienią 1920 roku, podczas odwrotu do linii Zbrucza⁴⁷.

Stan armii URL, łącznie z dywizją M. Bezruczki, ale bez brygad zapasowych, na dzień 12 czerwca 1920 r. wynosił 16,7 tys. ludzi⁴⁸. W czasie krótkiej wiosennej kampanii wyparto bolszewików ze znacznej części Ukrainy prawobrzeżnej, także z Kijowa. Dnia 7 maja instytucje rządowe URL przeniosły się z Kamieńca Podolskiego do Winnicy. Ledwie na zwolnione tereny Ukrainy zaczęli wracać uciekinierzy, w tym i urzędnicy, gdy bolszewicy przeszli do kontruderzenia — armia konna Siemiona Budionnego przerwała front i sojusznicze wojska musiały się pospiesznie wycofać aż do górnego Dniestru, Wieprza i środkowej Wisły. Ziemie ukraińskie znowu znalazły się w rękach bolszewików, nad Polską zawisło śmiertelne niebezpieczeństwo⁴⁹.

⁴⁶ A. Кравс, *За українську справу. Спомин*, Львів 1937; O. Вішка, *Дорога українських збройних сил до таборів Польщі*, Слідами пам'яті. Літописний календар, т. 1, Варшава 1996, s. 276–284; *Українсько–московська війна*, s. 21; E. Wiszka, *Kawaleria w ukraińskich siłach zbrojnych 1917–1921* (w druku).

⁴⁷ O. I. Удовиченко, *Україна у війні*, s. 164; E. Wiszka, *Kawaleria*.

⁴⁸ *Українсько–московська війна*, s. 36.

⁴⁹ Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 27; O. I. Удовиченко, *Україна у війні*, s. 165–169.

Niebywała mobilizacja społeczeństwa polskiego, a także francuska pomoc pozwoliły w połowie sierpnia na skuteczne uderzenie znad Wieprza na lewe skrzydło wysuniętych aż pod Warszawę wojsk Michaiła Tuchaczewskiego. Ów *cud nad Wisłą* był możliwy także dzięki 6 dywizji armii URL, która brała udział w powstrzymaniu ataku konnicy Budionnego na Zamość, i pozostałym dywizjom ukraińskim, które zabezpieczały w tym czasie południową flankę frontu przed atakami wojsk Aleksandra Jegorowa. Mimo obaw z polskiej strony Ukraińcy dotrzymali warunków ugody. Zgrupowania Tuchaczewskiego i Jegorowa zostały rozbite (część wojsk tego pierwszego przeszła na teren Prus Wschodnich) i front przesunął się na wschód, na kierunku ukraińskim za Zbrucz i Horyń. Tu armie polskie zatrzymały się⁵⁰.

Od połowy sierpnia 1920 roku najpierw w Mińsku, potem w Rydze toczyły się polsko-sowieckie rozmowy pokojowe. W dniu 12 października Polska i Rosja podpisały preliminaria pokojowe, w których m.in. zobowiązywały się nie popierać *cudzych działań przeciwko drugiej stronie*. Sojuszniczym wojskom, w tym ukraińskim, nakazano do dnia 2 listopada 1920 roku opuszczenie terytorium Polski. W przypadku wkroczenia na nie z bronią w rękę miały być rozbrojone i internowane. Polsko-ukraiński układ sojuszniczy został w ten sposób jednostronnie przez Polskę zerwany⁵¹.

Ukraińskie siły zbrojne nie zgodziły się na internowanie i do czasu wejścia w życie rozejmu prowadziły z powodzeniem samodzielne operacje na Podolu. Od 19 października na froncie ukraińsko-bolszewickim trwał nieformalny rozejm. Obie strony przygotowywały się do dalszych walk. Wkrótce okazało się, że Ukraińcy nie są w stanie sprostać bolszewikom, którzy od pewnego czasu systematycznie ściągali na ten odcinek znaczne siły, w tym sporo kawalerii. Gdy 10 listopada wyprzedzili natarcie wojsk URL i przetłumali front, Ukraińcy wycofali się na zachód. Dnia 21 listopada, na podstawie porozumienia zawartego wcześniej w Wołoczyskach, ukraińskie oddziały przekroczyły Zbrucz i zostały na terenie Polski internowane, zachowując przy tym swą wewnętrzną strukturę⁵².

Wyjście wojska z Ukrainy Naddnieprzańskiej poprzedziła fala uchodźców cywilnych — na emigrację udało się kilka tysięcy obywateli URL, w tym członkowie rządu, urzędnicy rządowi, wykładowcy Uniwersytetu Kamienieckiego, działacze partii niepodległościowych i ich rodziny.

Większość żołnierzy trafiła do obozów w Pikulicach, Łańcucie, Wadowicach, Kaliszu i Aleksandrowie Kujawskim, niewielkie grupy znalazły się w Częstochowie, Piotrkowie Trybunalskim i innych obozach. Już później, likwidując obozy w Łańcucie i Aleksandrowie, internowanych prze-

⁵⁰ O. I. Удовиченко, *Україна у війні*, c. 169; E. Wiszka, *Udział 6 dywizji*, s. 267–282.

⁵¹ Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski*, s. 87.

⁵² Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 40–41; *Українсько-московська війна*, 33–362.

niesiono do Strzałkowa i Szczypiorna. Niewielkie oddziały armii URL internowano także w Czechosłowacji i Rumunii⁵³.

⁵³ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Komunikaty inf. od I XI 1919 do I XI 1921 r.; A. Kolańczuk, *Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924)*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 273–275; I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 27–33; О. І. Удовиченко, *Україна у війні*, s. 175–176; *Українсько-московська війна*, s. 330.

Rozdział II

Ukraińska emigracja polityczna w Polsce w latach 1919–1939

Emigracja ukraińska z przełomu drugiego i trzeciego dziesięciolecia XX wieku spowodowana była wydarzeniami I wojny światowej, rewolucją i wojną Rosji z nowo utworzonym państwem ukraińskim. W tej rozprawie pomijamy Ukraińców, którzy znaleźli się na obczyźnie jako jeńcy wojenni armii rosyjskiej i w zdecydowanej większości powrócili do ojczyzny⁵⁴, a punktami etapowymi w czasie ich powrotu były m.in. obozy na terenie Polski. Pomijamy także tych, którzy wyszli z kraju w składzie armii Antona Denikina lub Piotra Wrangla — nie zaznaczyli oni swej obecności na wygnaniu jako oddzielna, świadoma grupa narodowa⁵⁵. Nie będziemy się również zajmować zarobkową, głównie galicyjską, emigracją tego czasu. Za grupę emigracyjną uznać należy jeńców — byłych żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii i cywilów z Galicji Wschodniej i poza nią przetrzymywanych, ale tylko do 1923 roku, kiedy Rada Ambasadorów przyznała tę prowincję Polsce. W polu naszych zainteresowań zostaje więc głównie emigracja polityczna z Naddnieprza. Ta zbiorowość w nieznacznym tylko stopniu skorzystała z możliwości repatriacji. Do połowy lat dwudziestych głównym miejscem jej skupienia była Polska⁵⁶.

Pierwsza, nieliczna emigracja Ukraińców naddnieprzańskich spowodowana była m.in. wewnątrzukraińską walką polityczną. Jeszcze w końcu

⁵⁴ Szerzej na ten temat patrz: I. Срібняк, *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920)*, Київ 1999.

⁵⁵ Tylko w Bułgarii dzięki wysiłkom wysłanników URL i przychylności tamtejszego rządu miejscowa kolonia ukraińska mogła się zrzeszać w niezależnych od Rosjan organizacjach. Bułgarski ośrodek nie zyskał jednak poważniejszego znaczenia politycznego i kulturalnego. Szerzej na ten temat patrz: J. J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000, s. 320–323.

⁵⁶ В. П. Трощинський, *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціальне явище*, Київ 1994, s. 12–17.

1918 roku kraj opuścił hetman P. Skoropadski i jego zwolennicy. W 1919 roku za granicę wyjechały grupy związane z W. Wynnyczenką i M. Hruszewskim. Wszyscy oni wybrali inne niż Polska kraje pobytu. W końcu tego roku, po klęsce armii URL, na krótką emigrację do Warszawy udali się m.in. Symon Petlura i Andrij Liwycki. Od tego czasu w Polsce działała już stała Ukraińska Misja Dyplomatyczna oraz wyodrębniona z niej Sekcja Wojskowa. Tę ostatnią w sierpniu 1920 roku przekształcono w Ukraińską Misję Wojskową. Po ostatecznej klęsce ukraińskich walk wyzwoleniczych ich personel zasilił szeregi emigrantów⁵⁷.

Sporą grupę, która w 1919 roku opuściła Ukrainę stanowiły formacje wojskowe. W połowie maja w okolicach Łucka do polskiej niewoli dostała się Szara Dywizja. Rozmieszczono ją w Strzałkowie i Wadowicach, a w sierpniu, w wyniku starań ukraińskiej dyplomacji, przeniesiono do Łańcuta. Stąd po reorganizacji powróciła do składu armii URL⁵⁸. W grudniu w polskich obozach znalazła się duża grupa żołnierzy rozformowanego właśnie Korpusu Strzelców Siczowych Jewhena Konowalca. Od 6 grudnia internowano ich w obozach w Łucku i Równem, a następnie w Łańcucie i Wadowicach. W końcu grudnia 1919 roku do Dąbia, a potem do Łańcuta, przedostała się na własne żądanie grupa oficerów z gen. W. Zelinskim. Wielu z nich wiosną 1920 roku zasiliło tworzącą się w Łańcucie i Brześciu 6 Siczową Dywizję Strzelecką⁵⁹, która w czasie wyprawy kijowskiej wyruszyła na Ukrainę. Także uciekinierzy cywilni związani z obozem petlurowskim powrócili do kraju niebawem po rozpoczęciu działań wojennych. W czasie letniej bolszewickiej ofensywy znowu na krótko na terenie Polski znalazły się niektóre ukraińskie formacje wojskowe, członkowie instytucji rządowych i grupa ludności cywilnej.

Zasadnicza fala uchodźców napłynęła do Polski w listopadzie 1920 r. Bezpośrednią jej przyczyną była klęska militarna armii URL. W połowie listopada z Kamieńca Podolskiego do Galicji Wschodniej wyjechał rząd URL i głowa państwa S. Petlura, na emigrację udało się wiele tysięcy ludności cywilnej. Tydzień później terytorium Ukrainy Naddnieprzańskiej opuściła cała jej armia — 21 listopada przekroczyła Zbrucz i znalazła się w administrowanej przez Polskę Galicji Wschodniej⁶⁰.

Tu na marginesie należy wspomnieć, że w tym czasie dostała się do Rumunii i była tam internowana w Braszowie (dwa obozy) i w Fagaraszu 2 brygada karabinów maszynowych płk. Hnata Porochiwskiego. W grudniu 1921 roku rozproszone w tym kraju ukraińskie wojsko ześrodkowano w obozie w Oradea-Mare. Do tej grupy dołączono niebawem inne drobne

⁵⁷ М. Литвин, *Польсько-український військово-політичний діалог*, s. 255–256.

⁵⁸ І. Срібняк, *Формування українських військових відділів в Польщі в 1919–1920 р.* (maszynopis autora), s. 1–2.

⁵⁹ В. Верига, *Визвольні змагання*, s. 179; І. Срібняк, *Формування*, s. 3.

⁶⁰ В. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція*, s. 19; *Українсько-московська війна*, s. 360.

oddziały byłej armii URL, część Ukraińców z armii Wrangla i resztki oddziału N. Machny. Kilka miesięcy wcześniej, jeszcze w sierpniu 1920 roku, do Czechosłowacji trafiła część 5 Dywizji Chersońskiej. Formalnie byli to żołnierze armii URL, ale pochodzili w większości z Galicji Wschodniej. Internowano ich w Libercu, w północnej części kraju. Nieopodal, w miejscowości Niemieckie Jablonne (teraz Jablonne v Podještědi), już od wiosny 1919 roku przebywało 6,4 tys. żołnierzy Górskiej Brygady UHA, która odcięta od reszty armii w czasie polskiej ofensywy w maju tego roku, przeszła na teren Czechosłowacji i została tam internowana. W 1921 roku żołnierzy z obu obozów przeniesiono do Jozefowa. Przypomnijmy też, że w maju, czerwcu i lipcu 1920 roku osadzono w obozach jenieckich w Tucholi i Wadownicach żołnierzy UHA, głównie oficerów. Wzięci do niewoli w pierwszych dniach kampanii kijowskiej, przebywali w kilku obozach przejściowych; do Tucholi trafili ze Stryja i Jałowca pod Lwowem. Od lipca przebywali oni już tylko w Tucholi. Przez obóz ten przeszło 2,5 tys. żołnierzy UHA⁶¹.

Stan żywieniowy ukraińskich sił zbrojnych w przededniu przekroczenia Zbrucza to prawie 4 tys. oficerów i 35 tys. szeregowych. Nie wszyscy jednak przeszli Zbrucz, np. gen. A. Hułyj-Hułyenko z niewielkim oddziałem powrócił nad Dniepr. Wielu też rozbiegło się z obozów przejściowych zlokalizowanych w okolicach Tarnopola. Sprzyjały temu szczególnie trudne warunki, zwłaszcza brak żywności w czasie kilkutygodniowego oczekiwania na miejsce w stałych obozach⁶².

Strona polska ocenia, że ostatecznie internowano w Rzeczypospolitej połowę podanej liczby żołnierzy, tj. około 20 tysięcy. Dowództwo ukraińskie natomiast podaje, że w końcu listopada 1920 roku w Polsce znalazło się około 27 tys. żołnierzy. Także liczba ukraińskich emigrantów cywilnych, która znalazła się w Polsce nie jest dokładnie określona. I. Mazepa podaje, że było to około 7 tys. osób. Największą grupę wśród nich stanowili urzędnicy — 2,5 tys. osób⁶³.

1. Ukraińskie siły zbrojne w obozach w Polsce w latach 1919–1924

Obozy na terenie Polski były w końcu 1920 roku wypełnione jeńcami bolszewickimi. Internowanie w tym czasie wojsk ukraińskich oraz równo-

⁶¹ В. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція*, s. 18–21; О. Вішка, *Табір полонених*, s. 34.

⁶² *Українсько-московська війна*, s. 330; Ю. Тютюнник, *З поляками проти Вкраїни*, Харків 1924, s. 33–37.

⁶³ Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski*, s. 88–89; П. Шандрук, *Українська армія в боротьбі з Московщиною, За державність Р.* 4: 1934, s. 203; В. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція*, s. 20–21.

częście wojsk rosyjskich Borysa Peremykina i Stanisława Bułak-Bałachowicza spowodowało gorączkowe przesuwanie bolszewików do obozów w Strzałkowie i Tucholi. Dla Ukraińców zwolniono obóz w Wadowicach, otwarto ponownie obóz w Łańcucie, naprędce i niedostatecznie przygotowano obozy w Aleksandrowie Kujawskim i Kaliszu. O problemach z rozmieszczeniem wojsk URL świadczy fakt, że transport części 4 Dywizji Kijowskiej dotarł najpierw do Rzeszowa, po czym zawrócono go do Tarnopola, by po dziesięciu dniach odesłać tę grupę do Wadowic. Dopiero po około dwóch miesiącach — akcja trwała od 25 listopada 1920 r. do 20 stycznia 1921 r. i odbywała się w trudnych warunkach wczesnej zimy — rozbrojone oddziały armii ukraińskiej rozesłano do poszczególnych miejscowości. Powyższe problemy spowodowały znaczne ich rozproszenie i przemieszanie⁶⁴.

Większość ukraińskiego wojska trafiła do obozów:

— Pikulice koło Przemyśla — 1 Dywizja Zaporoska (dowódca gen. H. Bazyłski), część Dywizji Karabinów Maszynowych, oddziały techniczne armii, załogi pociągów pancernych;

— Kalisz — 2 Dywizja Wołyńska (gen. O. Zahrodski), 3 Dywizja Żelazna (gen. O. Udowyczenko), Szpital Armii;

— Aleksandrów Kujawski — 4 Dywizja Kijowska (gen. J. Tiutiunyk), 6 Dywizja Siczowa (gen. M. Bezruczko);

— Łańcut — 5 Dywizja Chersońska (potem Strzelecka, płk A. Dołud), odwody armii (gen. Naum Nykoniw), Szkoła Chorążych (komendant gen. M. Szapował), Samodzielny Korpus Ochrony Granic (gen. Ołeksandr Pylkewycz), Żandarmeria Polowa, służby wartownicze;

— Wadowice — Samodzielna Dywizja Konna (gen. I. Omelanowycz-Pawłenko), część Dywizji KM (gen. Ołeksandr Burkiwski);

— Bydgoszcz — Eskadra Lotnicza (gen. Wiktor Pawłenko);

— Tarnów i Częstochowa — sztab armii URL, pracownicy cywilni⁶⁵.

Niemal natychmiast po rozlokowaniu zaczęły się przeniesienia mające na celu łączenie rozproszonych jednostek ukraińskich — internowanie z zachowaniem wewnętrznej integralności zagwarantowano im na naradzie w Wołoczyskach⁶⁶. Pośrednie dane mówią, że część 4 Dywizji Kijowskiej rozlokowanej w Wadowicach dołączono do pozostałej grupy umieszczonej w Aleksandrowie Kujawskim. Na początku 1921 roku rozpoczęły się więk-

⁶⁴ Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski*, s. 140–141; tenże, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 58–59; Ю. Тютюнник, *З поляками проти України*, s. 34–35; О. Вішка, *Козацька могила на Кулявах*, Львів 1993, s. 5; E. Wiszka, *Prasa obozowa*, s. 57.

⁶⁵ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Komunikaty inf. od 1 XI 1919 do 1 XI 1921 r.; Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 58–59; A. Kolańczuk, *Zołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 273–275; І. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 27–33.

⁶⁶ *Українсько-московська війна*, s. 356.

szę przesunięcia. W Pikulicach petlurowcy przebywali do końca lutego 1921 roku. W tym czasie internowaną tu 1 Dywizję Zaporoską przeniesiono do Wadowic, a część Dywizji KM do Łańcuta. Inną część Dywizji KM w przeniesiono z Wadowic do Piotrkowa Trybunalskiego. Po tych wszystkich przesunięciach 20 kwietnia 1921 r. liczebność i dyslokacja oddziałów armii URL w obozach w Polsce była następująca:

— Aleksandrów Kujawski — 2,5 tys. internowanych (4 Kijowska, 6 Strzelecka i sztab 3 Żelaznej Dywizji oraz Zapasowy Szpital Armijny);

— Kalisz — około 3,7 tys. osób (2 Wołyńska i 3 Żelazna Dywizja, ochrona Głównego Atamana);

— Łańcut — około 2,8 tys. osób (5 Chersońska i część Dywizji KM oraz brygady zapasowe, żandarmeria, Szkoła Junacka, Tyły Armii Czynnej i inne drobne oddziały);

— Wadowice — około 3,5 tys. osób (1 Zaporoska, Samodzielna Konna i część 4 Dywizji Kijowskiej);

— Piotrków Trybunalski — 430 osób (część Dywizji KM).

Razem w obozach znajdowało się w tym czasie około 13 tysięcy internowanego wojska URL. W Częstochowie w obozie Stradom przebywała formalnie nie internowana grupa pracowników Ministerstwa Spraw Wojskowych i centralnych urzędów URL⁶⁷.

W związku z likwidacją niektórych obozów, w lipcu 1921 r. petlurowcy z Łańcuta, a w sierpniu z Piotrkowa Trybunalskiego znaleźli się w Strzałkowie. We wrześniu do Strzałkowa trafiła większość z internowanych dotąd w Wadowicach, a w październiku niewielka grupa petlurowców z Aleksandra Kujawskiego. Pozostałych żołnierzy z tego ostatniego obozu przeniesiono w tym czasie do Szczypiorna. W ten sposób od listopada 1921 r. internowani petlurowcy przebywali już tylko w trzech obozach: w Strzałkowie, Kaliszu i Szczypiornie. Dwa ostatnie od tego czasu tworzyły Kaliską Grupę Obozów Internowanych. We wrześniu 1922 roku Ukraińców internowanych w Strzałkowie przeniesiono do Kalisza. Ostatnie obozy dla internowanych petlurowców, tzw. Kaliską Grupę, zamknięto z końcem sierpnia 1924 roku⁶⁸.

Zachowanie dotychczasowych podziałów na jednostki taktyczne, zagwarantowane w Wołoczysku, potwierdzone zostało w wydanej na początku grudnia 1920 roku instrukcji polskiego Ministerstwa Spraw Wojskowych regulującej pobyt internowanych w obozach. Ukraińskie władze wojskowe mianowały dowódców poszczególnych obozów, do których należała władza

⁶⁷ Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 60–61.

⁶⁸ E. Wiszka, *Prasa obozowa*, s. 57, 64; tenże, *Ukraińcy w Strzałkowie*, *Rocznik Wrześciński* 1999, s. 15; O. Biłuka, *Козацька могила*, s. 9; Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Europa Orientalis*, s. 455–464.

dyscyplinarna w stosunku do podwładnych. W obrębie obozu internowani mieli prawo do swobodnego poruszania się, mogli prowadzić działalność oświatową, kulturalną, religijną, sportową i wydawniczą, mogli tworzyć i prowadzić warsztaty rzemieślnicze. Dla utrzymania ładu w obozach powołano wewnętrzne oddziały porządkowe. Przepustki upoważniające do opuszczenia obozu wydawał, przeważnie tylko oficerom, polski dowódca obozu⁶⁹.

Warunki mieszkaniowe w obozach były trudne. Otwierane lub zwalniane naprędce w końcu 1920 roku obozy nie były dostatecznie gotowe do przyjęcia ludzi. Dla przykładu w Aleksandrowie Kujawskim internowani przez kilka dni oczekiwali w wagonach, podczas gdy ich koledzy z oddziału technicznego sami remontowali baraki. Były one często ponad miarę zagęszczone, niekiedy bez prycz do spania. W Strzałkowie szeregowcy armii URL do swej dyspozycji mieli sześć ziemianek i dziesięć namiotów. Namioty ustawiono na żądanie dowództwa internowanych, bo wiele ziemianek nie nadawało się do użytku. W Aleksandrowie zabrakło miejsca na szpital, a najbliższy był w obozie toruńskim. Mimo niedostatku lekarstw i środków czystości, stan zdrowotny internowanych był na ogół dobry⁷⁰ — nad ich zdrowiem czuwał własny personel medyczny. Zimą baraki były niedogrzaone, brak paliwa powodował, że posiłki gotowano, jak to było np. w Strzałkowie i Tucholi, raz na dobę. *W Strzałkowie warunki są straszne. Ludzie dosłownie głodują i zamarzają z zimna. Z braku paliwa wstrzymano przygotowywanie posiłków i obecnie strawę gotuje się raz na dobę* — informował w styczniu 1922 roku minister spraw wojskowych rządu URL gen. Andrij Wowk⁷¹. Jedzenie, choć określone normą, było niedostateczne — brakowało mięsa, jarzyn. Internowani potrzebowali też odzieży, bielizny i obuwia — w tym zakresie pomocne były założone w obozach pracownie krawieckie i szewskie. Taki obraz sytuacji przedstawiają relacje prasowe z obozów w Kaliszu i Wadowicach⁷². Te mniej lub bardziej trudne warunki utrzymywały się w obozach przez cały okres pobytu w nich internowanych i jeńców ukraińskich.

⁶⁹ Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy*, s. 457–458; O. Вішка, *Козацька могила*, s. 7–9; tenże, *Українці у таборі в Стшалкові (1919–1923)*, Вісник Київського державного лінгвістичного університету, вип. 3, Київ 1999, s. 167–174.

⁷⁰ Ta ocena wynika z porównania ze zdecydowanie gorszą sytuacją w obozach jenieckich. Np. w aleksandrowskim obozie internowanych z 2,5 tys. osób w ciągu roku pobytu zmarło kilkanaście, a w Tucholi, gdzie przebywali jeńcy bolszewicy, oraz w Dąbiu i Brześciu, gdzie znajdowali się jeńcy Ukraińskiej Halickiej Armii, w najtrudniejszym okresie podobną liczbę zgonów notowano w ciągu 1–3 dni (patrz np.: BNA — Archiwum im. T. Szewczenki, t. XXVI.1.III — Obóz „Bugszopy” w Brześciu Litewskim; *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych*, s. 73–79).

⁷¹ I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 41.

⁷² САУ, SAU, I.380.13, t. 15, Plan rozmieszczenia wojsk URL w obozie w Strzałkowie, stan z 21 VII 1921 r.; Комунікат відділу преси 1921, nr 8; I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 41, 67; Залізний стрілець 1922, nr 9; Наша зоря 1922, nr 21–22, s. 39.

Różny był stosunek polskiej administracji obozów do internowanych. Wśród wyższego dowództwa na ogół poprawny, wśród niższych rangą polskich służb wartowniczych — nie zawsze przychylny. W Strzałkowie np. tylko początkowo stosunki układały się poprawnie. Potem stale się pogarszały — trafiały się nadużycia władzy. Przykładem może być rewizja, jaką u komendanta grupy oraz u innych komendantów i generałów ukraińskich przeprowadziła w styczniu 1922 r. policja obozowa. Skargi na te prowokacyjne postęпки policji, złożonej z internowanych tu Rosjan — żołnierzy armii gen. S. Bułak-Bałachowicza, były ignorowane. W Wadowicach dziwnym trafem brakowało wody w dniach, kiedy internowani dostawali na obiad solone śledzie⁷³.

Liczba internowanych w poszczególnych obozach często zmieniała się i wynosiła od kilkuset w Piotrkowie i Częstochowie do dwóch-czterech i więcej tysięcy w pozostałych. Oprócz licznych przenosin zmiany w stanie osobowym powodowało tworzenie w okresie wiosenno-letnim grup roboczych. Kierowano je do pracy w gospodarstwach rolnych, jednostkach wojskowych i instytucjach publicznych. Zarobione pieniądze ratowały skromne budżety internowanych — mogli zakupić odzież, obuwie, dodatkowe jedzenie. Sporo żołnierzy petlurowskich, zwłaszcza w późniejszym okresie internowania, dezertowało. Tylko w ciągu miesiąca latem 1922 r. obóz w Strzałkowie nielegalnie opuściło 107 osób. Władze polskie zainteresowane likwidacją obozów nie przeciwdziałały tym praktykom, jeżeli uciekinierom udawało się znaleźć pracę. Liczba internowanych systematycznie malała. Kilkaset osób nie powróciło z wyprawy grup partyzanckich na Ukrainę w 1921 roku — zginęli lub dostali się do niewoli. Dobrowolne wyjazdy do kraju były sporadyczne⁷⁴.

Na początku lutego 1921 roku w Polsce przebywało, według obliczeń opartych na danych statystycznych polskich władz wojskowych, około 15,5 tysiąca obywateli URL — internowanych żołnierzy, urzędników i innych osób cywilnych. W końcu 1923 roku w obozach było jeszcze nieco ponad 3 tysiące Ukraińców — w większości osób starszych, kobiet z dziećmi, inwalidów. Kiedy w sierpniu 1924 roku likwidowano ostatnie obozy w Kaliszu i Szczypiornie — wszystkich mogących podjąć pracę zaopatrzone w tzw. karty azylu i zezwolono na osiedlenie się w dowolnym miejscu, pod

⁷³ BNA — Archiwum im. T. Szewczenki, t. XXVI.1.IV — Табори. Витяг з листу з дня 1/VII 1920; Наша зоря 1922, nr 21–22, s. 39; CDIA, f. 309, В. Огоновський, Галицька Армія без зброї в кайданах. Хроніка „Оboзу жеїсців nr 7”, s. 55–59. Szerzej na ten temat m.in.: E. Wiszka, *Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii w obozie w Tucholi (1920–1922)*, ref. wygłoszony na sesji naukowej w Tucholi 26 VI 1999 r.; tegoż, *Ukraińcy w Strzałkowie*, s. 13.

⁷⁴ Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy*, s. 456–457; I. Срібняк, *Обеззброєна, але нескорена*, s. 42; O. Вишка, *Козацька могила*, s. 9; tegoż, *Трагедія в Базарі*, *Наше слово* 1992, nr 47; *Наша зоря* 1921, nr 23–24, s. 28.

warunkiem uzyskania zgody lokalnych władz. Około 800 osób — chorzy, inwalidzi, starcy, wyżsi stopniem oficerowie z rodzinami — pozostało w Kaliszu w powołanej 1 sierpnia Stanicy Ukraińskiej. Opiekę nad nimi przejęło Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej⁷⁵. W ten sposób problem internowanych ukraińskich żołnierzy w Polsce przestał istnieć.

W Tucholi jeńcy ukraińscy zakwaterowani byli w krytych blachą barakach lub wilgotnych i ciemnych, z przeciekającymi dachami, ziemiankach. Zimą do ich ogrzewania brakowało opału. Jedzenie było skape i złe. Zabronione były kontakty jeńców z poszczególnych sektorów obozu, podobnie między mieszkańcami baraków oficerskich i ziemianek żołnierskich. Stosunek polskiego dowództwa i załogi do jeńców był nieprzychylny lub nawet wrogi. Latem i jesienią 1920 r. zanotowano liczne ucieczki; na przełomie lat 1920/1921 wielu jeńców zwolniono. Nieliczni przebywali w obozie aż do jego zamknięcia w końcu 1922 roku⁷⁶.

2. Praca kulturalno-oświatowa w obozach, spółdzielczość, sport, opieka duszpasterska

Długi szlak bojowy ukraińskich żołnierzy, w przypadku wielu także pobyt w niewoli, obecna rozłąka z krajem i rodziną, trudne warunki obozowe, o których była już mowa, wszystko to wywołało fizyczne i psychiczne zmęczenie ukraińskiego wojska⁷⁷. Mimo to w początkowym okresie utrzymano dyscyplinę i gotowość do przewidywanego rychłego powrotu na Ukrainę⁷⁸. W oczekiwaniu na ten moment niemal natychmiast, po krótkim tylko okresie adaptacji, rozwinęła się w obozach intensywne prace — jej organizację rozpoczęły oddziały kulturalno-oświatowe poszczególnych dywizji.

W odradzającym się na początku 1920 r. wojsku ukraińskim utworzono komórkę do spraw kultury i oświaty — Wydział Kulturalno-Oświatowy Armii URL. Na jego czele stał pisarz i działacz społeczny Pawło Zajcew⁷⁹. Oddziały kulturalno-oświatowe przy dywizjach tworzono na podstawie opracowanej przez ministra spraw wojskowych rządu URL gen. Wołodymyra Salskiego i zatwierdzonej przez Głównego Atamana S. Petlurę 25 lutego 1920 r. tajnej „Instrukcji dla formacji wojskowych w Rumunii i Polsce”. Przewidziano w niej m.in., że do pracy w tych oddziałach skierowani będą

⁷⁵ Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy*, s. 457, 462–464.

⁷⁶ E. Wiszka, *Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii*.

⁷⁷ *Нове життя* 1921, nr 44.

⁷⁸ Wczesne przypadki porzucenia obozu rozbijały zwartość i gotowość wojska do powrotu i walki o niepodległość Ukrainy. Utrzymanie tej gotowości opóźniło i utrudniło zagospodarowanie się emigrantów w Polsce lub innych krajach.

⁷⁹ H. Грайцер, *Зайцев Павло Іванович, Українська журналістика в іменах*, за ред. М. М. Романюка, вип. 2, Львів 1995, s. 76; O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 282.

wypróbowani oficerowie, z niepodległościowymi przekonaniem. W ramach oddziałów utworzono „kwatery prasowe”, które miały obowiązek wydawania własnego pisma. Szczegółowo pracę kulturalno-oświatową w armii normował rozkaz Komendy Głównej armii URL z 25 maja 1920 roku⁸⁰.

Działalność kulturalno-oświatowa rozwinęła się w każdym obozie. Zorganizowano biblioteki, szkoły początkowe, gimnazja i nawet uniwersytet, odbywały się różnego rodzaju kursy. Założono chóry, orkiestry i grupy teatralne, wydawano prasę i podręczniki, organizowano zawody sportowe⁸¹.

W trakcie pobytu w obozach dowództwo armii URL zatroszczyło się o szkolenie własnych kadr. W czasie działań wojennych nie było na to wiele czasu. W kwietniu 1921 r. rozpoczęto przygotowania do przeprowadzenia kursu dla oficerów sztabowych. Zaczął się on w listopadzie tego roku w Kaliszu, a w czerwcu następnego roku rozdano pierwsze dyplomy. Kurs ten kontynuowano i traktowano najpierw jako etap przygotowawczy do Akademii Wojskowej, a z czasem jako jej pierwszy stopień. Wznowiono działalność Szkoły Oficerskiej — funkcjonowała kolejno w Łańcucie, Wadowicach i Kaliszu. Pierwszych absolwentów wypuściła w lipcu 1921 r. w Wadowicach, a następnie w 1922 i 1923 r. w Kaliszu. W Kaliszu powołano także oficerskie szkoły dywizyjne, w innych obozach, np. w Aleksandrowie Kujawskim, działały szkoły podoficerskie. Wyższy poziom kształcenia w dziedzinie wojskowości zapewniał Ukraiński Uniwersytet Narodowy, założony w czerwcu 1921 r. w Łańcucie. W lipcu tego roku utworzono w nim Wydział Wojskowy, w programie którego przewidziano wykłady ze strategii, taktyki i awiacji. Po przeniesieniu w sierpniu uniwersytetu do Strzałkowa studiowało na tym wydziale 235 słuchaczy. Pierwszy semestr zakończył się w Strzałkowie we wrześniu 1921 roku. Jednym z bardziej uciążliwych problemów, prócz np. lokalowych i finansowych, był brak materiałów szkoleniowych, dlatego opracowywano własne podręczniki i skrypty, a prócz tego grupa tłumaczy intensywnie przekładała na potrzeby szkół wojskowych wszystkich szczebli podręczniki francuskie i niemieckie⁸².

Wykorzystano też możliwość prowadzenia akcji oświatowej wśród szeregowych żołnierzy. Przegląd sytuacji w obozach wykazał z jednej strony,

⁸⁰ *Українська революція (документи) 1919–1921*, під ред. Т. Гунчака, Нью-Йорк 1984, s. 103 (inf. na podst. art. I. Срібняк, *Формування*); I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 61.

⁸¹ CAW, SAU, I.380.1, t. 60, Sprawozdanie z pracy kulturalno-oświatowej w obozach; K. Paszkiewicz, *Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 330; E. Wiszka, *Prasa wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 309; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*; Спортсмен 1922, nr 4/5; Запорожська думка 1921, nr 32; Комунікат Відділу преси Міністерства преси і пропаганди 1921, nr 8, oraz inne tytuły преси оbozowej.

⁸² I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 61; *Наша зоря* 1921, nr 12–13; K. Paszkiewicz, *Szkolnictwo i oświata*, s. 333.

ze niemal połowa z nich to analfabeci lub półanalfabeci, z drugiej zaś, że w obozach przebywała znaczna liczba nauczycieli i wykładowców. Utworzono więc sporą ilość szkół różnego stopnia — od szkół „hramoty” dla analfabetów, przez szkoły dla uzupełniających wykształcenie, do gimnazjów dla chętnych z podstawowym wykształceniem. Trudności, z jakimi borykała się obozowa oświata, to brak własnych pomieszczeń oraz niedostatek podręczników. W Strzałkowie dla potrzeb wszystkich szkół, także tych dla dzieci, obozowy Związek Nauczycielski wydał „Zasady pisowni języka ukraińskiego”. Szkoły zlokalizowane w Kaliszu przetrwały w utworzonej tam Stanicy Ukraińskiej aż do późnych lat trzydziestych.

Początkowo praca oświatowa i kulturalna była spontaniczna, bez odpowiedniego planu i koordynacji między obozami. Impulsem do jej intensyfikacji i unifikacji stały się wnioski sformułowane 27–30 stycznia 1921 r. na naradzie wyższych dowódców wojskowych, których Główny Ataman S. Petlura wezwał do Tarnowa. Odpowiedni program wypracowano dopiero w kwietniu 1921 r. w Łańcucie na naradzie przedstawicieli oddziałów kulturalno-oświatowych. Na czele powołanego wtedy komitetu koordynacyjnego stanął gen. O. Pykewycz. Planowaną akcję oświatową miał wspierać utworzony w czerwcu 1921 roku Zarząd Kulturalno-Oświatowy przy Sztabie Generalnym armii URL. W istniejących szkołach ujednociono programy według wymogów Ministerstwa Oświaty URL i w ten sposób ich absolwenci mogli otrzymać świadectwa państwowe. Po roku, gdy po nieudanym wypadzie grup powstańczych na Ukrainę okazało się, że rychły powrót do kraju jest niemożliwy, pracę zarządu przeorganizowano nadając priorytet szkolnictwu ogólnemu. We wrześniu 1922 r. na czele zarządu stanął Władysław Prokopowycz — były premier rządu URL⁸³.

Do ważnych zadań oddziałów kulturalno-oświatowych należała praca nad poszerzaniem świadomości narodowej wśród internowanych, podtrzymaniem ich morale. Początkowo w barakach, a następnie w wydzielonych większych salach prowadzono naukę języka ukraińskiego, wykłady z literatury, geografii i historii Ukrainy. Kursy z zakresu języka i wiedzy o Ukrainie przeznaczone były zarówno dla szeregowych, jak i dla oficerów posługujących się jeszcze językiem rosyjskim. Dla chętnych organizowano też inne kursy, m.in. językowe (angielski, niemiecki, francuski) i zawodowe. Podnoszeniu poziomu wykształcenia i kultury sprzyjały biblioteki, w tym wiele specjalistycznych, i czytelnie. Obozowa biblioteka w Wadowicach już w pierwszych miesiącach istnienia miała tysiąc książek, w Strzałkowie liczyła 2 tysiące tomów, w Aleksandrowie Kujawskim — 1510 różnych książek, a księgozbiór tamtejszej Gromady Oficerskiej obejmował około tysiąca tomów. Czytelnie urządzano w tzw. Chatach Kozaka —

⁸³ J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 246; I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорєна*, s. 62, 72; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 12–17.

swoistych obozowych klubach, w których koncentrowało się życie kulturalno-oświatowe⁸⁴. Tak nazywali emigranci swe świetlice także po likwidacji obozów.

Dumą ukraińskiej emigracji politycznej był powołany w czerwcu 1921 roku w Łańcucie Ukraiński Uniwersytet Narodowy. Miał trzy fakultety — historyczno-filologiczny, ekonomiczny i matematyczno-przyrodniczy. Rektorem mianowano prof. Wasyla Bidnowa. Zgłosiło się ponad pół tysiąca słuchaczy, głównie wojskowych. Wykładowcami byli uczeni kijowskich, charkowskich i kamienieckich uczelni, którzy znaleźli się na emigracji, w większości mieszkający w Tarnowie i Lwowie. W lipcu, o czym była już mowa, otwarto fakultet wojskowy z gen. M. Junakowem na czele. Po przeniesieniu internowanych do Strzałkowa działalność uniwersytetu uległa ograniczeniu. Oprócz wojskowego, pracę wznowił w październiku tylko wydział matematyczno-przyrodniczy. Od czasu do czasu w uniwersyteckim audytorium odbywały się odczyty na tematy społeczno-polityczne, historyczne, geograficzne i literackie. Po kolejnych przenosinach w sierpniu 1922 roku do Kalisza, pracę podjął już tylko wydział wojskowy⁸⁵.

Zespoły teatralne i taneczne, chóry i orkiestry działały w każdym obozie. Początkowo powstawały one w dywizjach lub nawet mniejszych oddziałach. Na przykład wiosną 1922 roku w Strzałkowie istniały cztery trupy teatralne, chór i orkiestra smyczkowa, podjęto organizację orkiestry dętej. Kilka razy w tygodniu zespoły te dawały przedstawienia lub koncerty, dla szeregowych żołnierzy bezpłatnie. Od czasu do czasu w obozie urządzano całonocne imprezy rozrywkowe. Przedstawienia i koncerty cieszyły się dużym zainteresowaniem — odseparowana od normalnego życia społeczność obozowa potrzebowała także rozrywki. Z biegiem czasu, gdy internowanych z różnych przyczyn ubywało, istniejące zespoły dywizyjne przeistaczały się w ogólnoobozowe. Członkowie obozowych teatrów zrzeszeni byli w Towarzystwach Dramatycznych im. M. Sadowskiego. Niektóre zespoły osiągnęły wysoki poziom i stały się niebawem wizytówką internowanych Ukraińców. Znane są ich występy w innych obozach oraz na scenach okolicznych miast. Na przykład zespół dramatyczny z Kalisza dał ponad sto przedstawień, a występował m.in. w Kaliszu, Łodzi, Poznaniu i szeregu innych miast regionu. W 1921 roku obozowy chór ze Strzałkowa, założony jeszcze w Łańcucie, odbył pod dyrekcją Dmytra Kotki udane koncertowe *tournee* po sześciu miastach Wielkopolski, zespół taneczny pod kierownictwem Wasyla Awramenki występował w całej Polsce⁸⁶. To tylko wybrane

⁸⁴ I. Срібняк, *Обезброена, але нескорена*, s. 63, 70; *Наша зоря* 1921, nr 21–22, s. 39–40; K. Paszkiewicz, *Szkołnictwo i oświata*, s. 331, 333.

⁸⁵ *Наша зоря* 1921, nr 12–13; *Військовий вісник* 1921, nr 1, s. 46–47.

⁸⁶ *Наша зоря* 1921, nr 16–17, s. 26–27, 1922, nr 25, s. 18–19; *Запорожська думка* 1921, nr 31–36, 1922, nr 1/2–10; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 25–28.

przykłady działalności artystycznej internowanych żołnierzy ukraińskich. O wysokim poziomie ich występów świadczą recenzje drukowane w miejscowej prasie.

W obozie tucholskim w sierpniu 1920 r. staraniem Rady Oficerów powołano towarzystwo „Praca”. Centralny Komitet — organ kierowniczy towarzystwa — stał się reprezentantem członków różnych kursów, kół zainteresowań, koordynował działalność oświatową i kulturalną wśród jeńców. Najbardziej rozbudowane Koło Oświatowe składało się z pięciu sekcji: szkolnictwa podstawowego (wyższego i niższego stopnia), średniego, wyższego i zawodowego oraz oświaty pozaszkolnej. Członkowie tego koła prowadzili w obozie kursy i wykłady z historii, *ukrainistyki* (wiedzy o kulturze narodowej), pedagogiki, fizyki, geografii, stenografii, udzielali lekcji języków obcych, przygotowywali do gimnazjalnej i seminaryjnej matury, prowadzili kurs nauki pisania i czytania dla części strzelców. Biblioteka koła liczyła 548 utworów (630 tomów). Tworzyły ją książki, które jeńcy otrzymywali m.in. dzięki staraniom osób prywatnych i Ukraińskiego Komitetu Społecznego ze Lwowa. W ramach Koła Oświatowego działało autonomiczne Koło Nauczycielskie, którego członkowie kierowali sekcją szkolnictwa podstawowego i oświaty pozaszkolnej, prowadzili szkolenie pedagogiczne, kompletowali bibliotekę fachową⁸⁷.

W obozie w Tucholi bardzo aktywne było Koło Dramatyczne *im. Iwana Franki*, dające przedstawienia w jednym z baraków przebudowanym na salę teatralną. Prócz koła obozowego w niektórych barakach działały oddzielne grupy teatralne, które wystawiały krótkie inscenizacje opowiadań i skecze. Na przedstawienia zapraszano także członków komendy obozu z rodzinami oraz mieszkańców miasta. Obecność tucholan na imprezach świadczyła o zmianie ich wcześniej nieprzychylnego nastawienia do jeńców ukraińskich. W obozie zorganizowano dwa chóry — ich występy, odbywające się na scenie pod gołym niebem, cieszyły się nie tylko zainteresowaniem jeńców, ale także tucholan — za ogrodzeniem wzdłuż obozowych baraków powstała swoista promenada, skąd wieczorami słuchano śpiewu. Dostarczone przez rodziny jeńców i Komitet Obywatelski instrumenty pozwoliły na założenie na początku lipca orkiestry, która, mimo zmieniającego się składu, dała cztery koncerty⁸⁸. Pod kierownictwem Centralnego Komitetu towarzystwa „Praca” działała w Tucholi Komisja Wojskowa, która prowadziła kursy dla oficerów, oraz Koło Prawnicze, które organizowało systematyczne kursy z zakresu różnych dziedzin prawa, ekonomii społecznej, a także kurs przygotowawczy dla przyszłych studentów. Inne obozowe koła to: sportowe, handlowe, gospodarstwa wiejskiego, spółdzielcze i techniczno-przemysłowe. Tok pracy oświatowo-kulturalnej

⁸⁷ O. Вішка, З. Карпус, І. Срібняк, *Останній шлях УГА*, Київ 1999, s. 12–14.

⁸⁸ O. Вішка, З. Карпус, І. Срібняк, *Останній шлях УГА*, s. 18–19.

w obozie zakłócały wyjazdy, ucieczki i zwolnienia z obozu jej organizatorów i uczestników⁸⁹.

Prowadzona w wielu obozach, m.in. w Aleksandrowie Kujawskim, Tucholi, Pikulicach działalność spółdzielcza była dla żołnierzy dobrą szkołą na przyszłe życie, eliminowała przy tym dostawców–spekulantów. Obozowa spółdzielnia w Aleksandrowie Kujawskim założyła herbaciarnię, zakład fryzjerski i szewski, organizowała kursy, głównie na tematy ekonomiczne, wydawała nawet własne pismo propagujące idee kooperacji. W Tucholi na zasadach spółdzielni działała kantyna „Ridna korczma” (Ojczysta Karczma). W Pikulicach pracownicy oddziału kulturalno–oświatowego I Dywizji Zaporoskiej powołali spółdzielnię „Zaporożec” (Zaporożec). Znaczny procent lub nawet całość dochodów obozowe kooperatywy przeznaczały na potrzeby kulturalno–oświatowe internowanych. Spółdzielnia „Zaporożec” już w Wadowicach w maju 1921 r. przekazała 70 tys. marek na potrzeby drukarni i około 15 tys. na rzecz dywizyjnych szkół, sekcji teatralnej i chóru. Wpływy uzyskiwane w tucholskiej kantynie były głównym źródłem dochodów Rady Oficerów — koordynatora pracy oświatowo–kulturalnej w obozie⁹⁰.

Ważne miejsce wśród zajęć internowanych zajmował sport. W niektórych dywizjach powołano organizacje sportowe, dla przykładu w Kaliszu były to: Oficerskie Koło Sportowe 2 Wołyńskiej Dywizji i Szkoła Gimnastyczno–Szermiercza 3 Żelaznej Dywizji. Futboliści z kaliskiego obozu często grali z miejscowymi zespołami, wchodziłi nawet do składu reprezentacji Tucholi. Towarzystwo sportowe „Sicz” w Aleksandrowie Kujawskim, prócz prowadzenia zajęć wychowania fizycznego, zorganizowało w maju 1921 roku obozowe święto sportowe — wystąpili lekkoatleci i gimnastycy, odbył się mecz piłki nożnej między reprezentacjami 4 Kijowskiej i 6 Siczowej Dywizji. W Strzałkowie w 1921 roku otwarto, wspierane przez YMCA, gimnazjum sportowe, a na części obozowego placu urządzono boisko sportowe. Zawody w różnych dyscyplinach dla wszystkich internowanych odbywały się na obozowym boisku, we własnej lub w wynajętych salach, korzystano z zaproszeń do innych miejscowości. Futboliści często grali z zespołami ze Słupcy, na mecze piłkarskie z innymi drużynami obozowymi wyjeżdżali nawet do Torunia. Organizowano mecze siatkówki i turnieje tenisowe. Trenowali i występowali lekkoatleci, szermierze, zapasnicy i bokserzy. Na święto sportowe w Słupcy 9 lipca 1922 roku obozowi sportowcy przybyli pod amerykańską flagą, bo imprezę organizowała i finan-

⁸⁹ O. Вішка, З. Карпус, І. Срібняк, *Останній шлях УГА*, s. 12–14.

⁹⁰ Зірниця 1921, nr 1–7; CDIA, f. 309, В. Огоновський, Галицька Армія, s. 384–386; І. Срібняк, А. Купцов, *Культурно–просвітницька діяльність полонених старшин у таборі Тухоль (Польща) в 1920–1922 рр.*, referat wygłoszony 26 VI 1999 r. na sesji w Tucholi; K. Paszkiewicz, *Szkolnictwo i oświata*, s. 333; Запорожець 1921, nr 2.

sowała YMCA, a jej władze wszystkich uchodźców z byłej Rosji traktowały jako obywateli jednego kraju. Nagrodami dla zwycięzców były przede wszystkim rzeczy użytkowe — na jednym z turniejów szachowych w obozie strzałkowskim były to: palto, bielizna i tytoń. W Tucholi zajęcia sportowe odbywały się na przystosowanym do tego celu przez jeńców obozowym placu; tam m.in. trenowała sekcja piłki nożnej⁹¹.

Nie zaniebdywano w obozach spraw religijnych. Ponieważ brakowało duszpasterzy, w 1921 r. za zgodą Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w obozie nr 10 w Kaliszu zorganizowano kurs kapelanów wojskowych. Z reguły na kaplicę obozową przeznaczone było oddzielne pomieszczenie. Tylko w Aleksandrowie Kujawskim internowani początkowo korzystali z miejscowej cerkwi prawosławnej, a kiedy zostało to zabronione — urządzili własną w jednym z baraków. W obozie tym powstało Bractwo św. Pokrowy, które dbało o sprawy duchowe, wydawało modlitewniki i książki o treści religijnej oraz „Relihijno–Naukowyj Wistnyk” (Zwiastun Religijno–Naukowy) — pierwsze pismo religijne w języku ukraińskim; tę działalność Bractwo kontynuowało również po przeniesieniu do Szczypiorna. Także w Tucholi jeden z baraków przebudowano na cerkiew, zbudowano ołtarz. Opiekę duszpasterską nad jeńcami sprawowali dwaj grekokatolicki kapelani, którzy do obozu udali się dobrowolnie. Nabożeństwa odprawiano w dni świąteczne i przy innych ważnych okazjach. Podczas nabożeństw śpiewał obozowy chór jeńców⁹².

3. Ukraińska emigracja cywilna w Polsce w latach 1919–1939

W drugiej połowie 1919 roku terytorium pozostające pod kontrolą władz Ukraińskiej Republiki Ludowej skurczyło się tak bardzo, że dla ratowania armii część jej internowano w Polsce (część przebiła się na zaplecze wroga). Także cywilni przeciwnicy bolszewickiego reżimu zmuszeni byli opuścić kraj. W grudniu do Polski wyjechał S. Petlura, ewakuowały się niektóre instytucje rządowe i wojskowe⁹³.

⁹¹ О. Вішка, *Козацька могила*, s. 8; І. Срібняк, *Обезбросна, але нескорена*, s. 70; Спортсмен 1922, nr 4/5.

⁹² П. Біпон, *Похідна церква 6-ої Стрільцької дивізії, Братство св. Покрови і В-во „До світла”*, За державність, Варшава 1938, зб. 8, s. 17; А. Колабчук, *Інтерновани воїни армії УНР*, s. 15; ВНА — Архівум ім. Т. Шевченки, т. XXVI. I. X — Реєстр старшин, s. 11, 37; Д. Богачевський, *Табір полонених у Тухолі*, s. 579; О. Вішка, *Табір полонених воїнів УГА в Тухолі*, Сурмач, Лондон 1996, s. 34–36.

⁹³ А. Лукашевич, *Українська еміграція в Польщі*, s. 17–21.

W maju 1920 roku instytucje rządowe przeniosły się na tereny oswo-
bodzone przez wojska polskie i ukraińskie. Rząd przeprowadził się z Ka-
mieńca Podolskiego do Winnicy. Czerwcową kontrofensywa bolszewicka
spowodowała jednak szybki odwrót wojsk sojusznicznych na zachód. Ewa-
kuował się także rząd URL — powrócił do Kamieńca Podolskiego, a na
początku lipca przeniósł się do Polski. Poszczególne jego agendy rozloko-
wano tymczasowo w Rzeszowie, Dębicy, Mielcu i Tarnowie. Kiedy w po-
łowie września tego roku ruszyła nowa ofensywa przeciwko bolszewikom,
rząd URL kolejny raz wrócił do Kamieńca — znów jednak na krótko. Mili-
tarne niepowodzenie na froncie spowodowało, że 14 listopada rząd URL
i głowa państwa S. Petlura wyjechali z Kamieńca Podolskiego do Galicji.
Na miejsce ich pobytu wyznaczono Tarnów. Na emigrację udało się też
wiele tysięcy ludności cywilnej — oprócz członków rządu, urzędników,
wykładowców uniwersytetu kamienieckiego, działaczy partii niepodległo-
ściowych⁹⁴.

W Tarnowie władze cywilne URL rozlokowano w hotelu „Bristol” przy
ul. Brodzińskiego. Początkowo grupa urzędników liczyła 2,5 tysiąca osób,
ale z powodu braku środków na ich utrzymanie była zredukowana. W marcu
1921 roku rząd A. Liwyckiego liczył czternaście ministerstw i w sumie po-
nad półtora tysiąca urzędników. Jeszcze w marcu Liwycki, krytykowany za
bezczynność, szczególnie w sprawach zabezpieczenia finansowego, podał
się do dymisji i Rada Republiki powołała nowy rząd premiera W. Pro-
kopowycza. Po ratyfikacji w kwietniu 1921 roku przez sejm polski pokoju
ryskiego, ukraińskie instytucje państwowe stały się na terenie Polski niepo-
żądane. Zmusiło to Radę i rząd do konspiracji. Gabinet Prokopowycza za-
wiesił swoją działalność w końcu czerwca⁹⁵.

Po klęsce militarnej w obozie petlurowskim doszło do kryzysu poli-
tycznego. Szukając wyjścia z tej sytuacji przewodniczący Dyrektoriatu zwo-
łał w styczniu 1921 roku Radę Republiki. Ten przedparlament miał zapew-
nić konsolidację polityczną wokół emigracyjnego rządu, zachować jedność
Ukraińców. Była to też odpowiedź na powołanie w Wiedniu antypetlurow-
skiej Wszzechukraińskiej Rady Narodowej. W ławach Rady Republiki zasię-
dali przedstawiciele partii i organizacji ukraińskich, marszałkiem wybrano
Iwana Feszczkę-Czopińskiego. Rada Republiki rozwinęła ożywioną dzia-

⁹⁴ Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 27–30; В. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція*, s. 19.

⁹⁵ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Centrum społeczno-polityczne w Polsce; R. Zerelik, *Rząd i Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej w Tarnowie w okresie 1920–1922*, *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* 1996, z. 3, s. 214–215; J. J. Bruski, *Rada Republiki — parlament Ukraińskiej Republiki Ludowej na uchodźstwie (lut-y-sierpień 1921 r.)*, [w:] *Polska i Ukraina*, s. 337–347; В. П. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція*, s. 21.

łałość — przyjmowała ustawy, wpływała na pracę rządu, wydawała odezwy do parlamentarzystów innych państw i uniwersały do narodu⁹⁶.

Secesja niektórych frakcji parlamentarnych oraz niemożność sformowania nowego rządu spowodowały rozwiązanie Rady Republiki przez S. Petlurę w sierpniu 1921 roku. W taki sposób Główny Ataman przejął pełnię władzy i stał się jedynym autorytetem politycznym wśród naddnieprzańskiej emigracji w Polsce. Sformowany przez Pyłypa Pyłypczuka nowy, propetlurowski gabinet przerwał swą działalność na przełomie lat 1921/1922⁹⁷.

W lutym 1921 roku Rada Republiki przygotowała plan szeroko zakrojonej akcji zbrojnej — zamierzano skierować na Ukrainę oddział partyzancki, który miał być jądrem ogólnonarodowego antybolszewickiego powstania. W celu przygotowania tej operacji powołano Partyzancko-Powstańczy Sztab z gen. J. Tiutiunnykiem na czele. Początkowo sztab pracował w Tarnowie, niebawem przeniesiono go do Lwowa. W Tarnowie też utworzono, w marcu 1921 roku, Wyższą Radę Wojskową. Ten pięcioosobowy organ z S. Petlurą na czele miał wypracowywać decyzje w sprawach wojskowych⁹⁸.

Symon Petlura mieszkał w Tarnowie w zakonspirowanym mieszkaniu pod przybranym nazwiskiem Połtawczenko — sowiecki rząd domagał się wydalenia go z Polski — a następnie, aż do wyjazdu z Polski w końcu 1923 roku, konspiracyjnie w Warszawie lub jej okolicach. Listopadowa katastrofa militarna, ciężkie warunki życia internowanych wojskowych i cywilnych urzędników, wzrastające poczucie beznadziejności stały się powodem otwartej krytyki przewodniczącego Dyrektoriatu oraz planów przejścia władzy. Podczas inspekcji obozów w kwietniu 1921 roku wojskowi domagali się poprawy warunków życia. Opozycja, a głównie bolszewicy i emisariusze P. Skoropadskiego, szerzyli antyrządową propagandę. Nieprzychylnie Petlurze były też ośrodki emigracyjne w Berlinie i Wiedniu⁹⁹.

Tarnów na krótko stał się najważniejszym ośrodkiem emigracji ukraińskiej w Polsce. Powstały tam ukraińskie szkoły, wydawnictwa, liczne organizacje społeczne. Wyróżniał się wśród nich propetlurowski Narodowy Związek Państwowości Ukraińskiej, którego celem było wspieranie emigracyjnego centrum URL, konsolidacja szerokich mas wokół idei walki o własną państwowość¹⁰⁰.

⁹⁶ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Rada Republiki w Tarnowie; R. Żerelik, *Rząd i Rada*; Сми України 1921, nr 7/8, 10/11; В. П. Трощинський, *Міжвоєнна українська еміграція*, s. 62–66.

⁹⁷ R. Żerelik, *Rząd i Rada*, s. 217; J. J. Bruski, *Rada Republiki*, s. 337–247.

⁹⁸ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Organizacja powstań; Ю. Тютюнник, *З поляками проти Вкраїни*, s. 39, 57–74.

⁹⁹ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Komunikat inf. z 15 IV 1921 r.; J. J. Bruski, *Rada Republiki*, s. 337–347; О. Вішка, *Симон Петлюра в Польщі й у Франції*, s. 166–168.

¹⁰⁰ Союз Української Державності 1921, z. 1, s. 5.

Z inicjatywy ukraińskich działaczy kulturalno-oświatowych powołano w Tarnowie Ukraiński Uniwersytet Narodowy. Miał on dać możliwość zdobycia wykształcenia i jednocześnie kształtować młodą inteligencję; kadre naukową stanowić mieli uchodźcy z Ukrainy, głównie z Kamieńca Podolskiego. Ostatecznie uniwersytet zlokalizowano w obozie w Łańcucie. W Tarnowie działało tylko prywatne gimnazjum ukraińskie¹⁰¹.

Fala ukraińskiej emigracji politycznej na początku lat dwudziestych nie ominęła także Lwowa. Wśród licznej rzeszy uciekinierów zatrzymali się tu naukowcy, artyści, działacze społeczni, państwowi i partyjni. W czerwcu 1921 roku powołali oni Tymczasowy Komitet Uchodźców we Lwowie, który we wrześniu przyjął nazwę: Ukraińskie Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy we Lwowie. W tzw. „jurskich barakach” przy ulicy Janowskiej (obecnie ul. T. Szewczenki), gdzie umieszczono część uchodźców, towarzystwo prowadziło kuchnię oraz pracownię krawiecką i szewską, pomagało emigrantom znaleźć pracę. Inne formy pomocy stanowiły zapomogi finansowe oraz przydziały bielizny, obuwia, produktów spożywczych i lekarstw. Potrzebne fundusze zbierano urządzając święta i uroczystości rocznicowe, przedstawienia teatralne i koncerty. Kasę towarzystwa wspomagały chór D. Kotki i zespół taneczny W. Awramenki (złożone z emigrantów), ukraińskie galicyjskie organizacje dobroczynne i pojedyncze osoby (m.in. metropolita A. Szeptycki). Towarzystwo udzielało uchodźcom wsparcia bez względu na ich przekonania polityczne — jedynym kryterium było uznawanie idei odrodzenia ukraińskiego państwa. Pomocą obejmowano także uchodźców osiedlonych poza Lwowem, w tym studentów. Największy rozkwit towarzystwa przypadł na lata 1923–1926. Przewodzili mu Leonid Biłocki (1922–1923), Wołodymyr Doroszenko (1923–1925), Iwan Ohijenko (1925–1926), Jurij Mahałewski (od 1929), zastępczynią przewodniczącego w latach 1926–1929 była Maria Doncowa. W 1922 roku ukraińskich uchodźców przebywających w „jurskich barakach” przeniesiono do Częstochowy. Pozostała lwowska grupa emigracyjna powoli zaczęła wrastać w otoczenie. Chociaż uzyskanie pozwolenia na pobyt stały nie było łatwe, ścigali tu emigranci z innych ośrodków¹⁰².

Przytułkiem dla kilkuset cywilnych uchodźców z Ukrainy, w większości urzędników, był na początku lat dwudziestych obóz Stradom koło Częstochowy (dzisiaj część miasta). Warunki w obozie były bardzo trudne — internowanym brakowało odzieży, butów i żywności, a przy tym zmuszano ich do ciężkiej pracy przy rozładunku węgla i materiałów budowlanych. W razie nieposłuszeństwa wstrzymywano im racje żywnościowe¹⁰³. W 1922

¹⁰¹ Комунікат відділу преси... 1921, nr 3; 3 життя природи 1921–1922.

¹⁰² Ю. Магалецький, *10 літ Українського товариства допомоги емігрантам в Україні*, Дніпро 1932, s. 116.

¹⁰³ Українська трибуна 1921, nr 166.

roku przeniesiono tu też uchodźców umieszczonych dotąd w „jurskich barakach” we Lwowie. Oprócz cywilów w Częstochowie przebywali wojskowi — oficerowie i pracownicy Sztabu Generalnego armii URL. Cywilni emigranci powołali w Częstochowie Komitet Uchodźców. W 1921 roku biuro komitetu funkcjonowało przy ul. Jasnogórskiej 34a. Tu koncentrowały się wszystkie sprawy dotyczące cywilnych Ukraińców tymczasowo przebywających na terenie Polski. Tu otrzymywano potrzebne informacje, tylko za pośrednictwem komitetu można się było kontaktować z polskimi władzami. Komitet Uchodźców powołał Radę Kultury, pod zarządem której działały: gimnazjum ukraińskie, przedszkole, biblioteka i czytelnia. W stadium organizacji był Ukraiński Uniwersytet Narodowy i spółka wydawnicza. W obozie działało także towarzystwo śpiewacze, kółko dramatyczne, orkiestra instrumentów strunowych oraz bezpłatne kino¹⁰⁴. Na rzecz uchodźców pracował też Ukraiński Czerwony Krzyż, którego członkowie znaleźli się w Częstochowie. W maju 1921 roku Zarząd Główny UCK zorganizował tu kurs pielęgniarski, którego wykładcami byli członkowie tej instytucji i lekarze ukraińscy¹⁰⁵.

Po ostatecznej porażce armii URL szeregi emigracji zasilili pracownicy różnych ukraińskich przedstawicielstw. Ukraińską Misję Dyplomatyczną ustanowiono w Warszawie w listopadzie 1919 roku. W ramach misji 12 grudnia powołano Sekcję Wojskową. Sekcja, na czele której w styczniu 1920 roku stanął gen. W. Zelinski, zajmowała się m.in. statusem ukraińskich internowanych i jeńców przebywających w polskich obozach, czyniła starania, by stworzyć warunki dla organizacji regularnych oddziałów ukraińskich na terenie Polski oraz rekrutacji do nich w obozach. Od sierpnia 1920 roku sekcję przekształcono w Ukraińską Misję Wojskową, a po ratyfikacji przez sejm polski postanowień pokoju ryskiego — w Komisję Likwidacyjną. Zadaniem Komisji oraz Ukraińskiego Błękitnego Krzyża, który rozpoczął pracę w Warszawie, była opieka nad emigrantami¹⁰⁶.

W ratyfikowanym w kwietniu 1921 roku przez polski sejm traktacie ryskim zawarty był warunek wstrzymania pomocy emigracyjnym instytucjom politycznym i wojskowym wrogim jego sygnatariuszom. Gdy oficjalną działalność struktur państwowych URL trzeba było zakończyć — jeszcze w tym samym miesiącu powołano Ukraiński Komitet Centralny (Ukrajinśkyj Centralnyj Komitet) z siedzibą w Warszawie, zarejestrowany w sierpniu 1921 roku. Współtworzyli go członkowie emigracyjnego rządu URL, na

¹⁰⁴ Утікацький каганець 1921, nr 1–2; Військова думка 1921, nr 1; Ранок 1921, nr 1.

¹⁰⁵ Резолюції других загальних зборів представників відділів Українського товариства червоного хреста на терені Польщі, Ченстохова 1921.

¹⁰⁶ CAW, SAU, I.380.1, t. 60, Rozkaz majora Horszowskiego — Sekcja Jeńców i Internowanych przy MSZ — 18 VI 1921 r.; CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, s. 340, 349–350; M. Klimecki, *Pokój czy wojna*, s. 68–69.

czele stanął Andrij Łukaszewycz; potem przewodniczyli mu kolejno W. Prokopowycz i Mykoła Kowalski. Zadaniem UCK była prawna i materialna ochrona interesów emigracji ukraińskiej, reprezentowanie jej wobec władz polskich. Gdy w październiku tego roku do stolicy Polski przyjechał S. Petlura, Warszawa ostatecznie przejęła od Tarnowa rolę ukraińskiego emigracyjnego centrum¹⁰⁷.

Mimo że Warszawa i powiat warszawski objęte były zakazem osiedlania się uchodźców ukraińskich, w stolicy Polski stopniowo osiadała coraz większa grupa Ukraińców — szczególnie naukowcy, artyści, dziennikarze, generalicja, działacze partyjni i społeczni. Do Warszawy, do szkół wyższych napływała także ukraińska emigracyjna młodzież. Tym, którzy przebywali w obozach, a chcieli rozpocząć lub kontynuować studia, wydawano specjalne przepustki. Warszawa stawała się z czasem centrum kulturalno-oświatowym ukraińskiej emigracji politycznej. W okresie międzywojennym w Warszawie i okolicy mieszkało ponad tysiąc Ukraińców, z tego ponad sześćset tworzyło najliczniejszy w Polsce oddział UCK¹⁰⁸.

Starania mniejszości ukraińskiej o pozwolenie na założenie w Polsce wyższej uczelni nie znalazły zrozumienia władz polskich. Wielu więc emigracyjnych uczonych wyjechało do Czechosłowacji i innych krajów. Za nimi wyruszyła, głównie do Pragi, ale też do Brna, Podiebradów, Berlina, Wiednia i Paryża, spora grupa młodzieży studenckiej, od 1921 roku zrzeszonej w Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej. Wyjechała także liczna grupa literatów, artystów, publicystów, dziennikarzy, głównie do Czechosłowacji. W końcu 1923 roku Warszawę opuścił S. Petlura. Około połowy lat dwudziestych warszawski ośrodek emigracji ukraińskiej został znacznie osłabiony¹⁰⁹.

Drugi etap napływu Ukraińców do stolicy Polski to końcowe lata dwudzieste. Do Warszawy wracała młodzież ukraińska, która po skończeniu studiów szukała tu pracy. Rosła w tym mieście zwłaszcza grupa inteligencji ukraińskiej. Jeszcze w 1924 r. powstał tu Klub Ukraiński, w którym koncentrowało się życie stołecznej emigracji petlurowskiej. W Warszawie mieszkał następca Petlury Andrij Liwycki oraz część członków rządu emigracyjnego URL, miały swoje siedziby m.in. Związek Ukrainek-Emigrantek w Polsce, Związek Inżynierów i Techników Ukraińców Emigrantów w Pol-

¹⁰⁷ CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1775/89), t. 20, Centrum społeczno-polityczne w Polsce; CAW, Oddz. II Szt. MSWojsk. (1774/89), t. 4, Ukraińskie Centrum Emigracyjne; Вісн УЦК в Польщі 1923, nr 1, s. 1-3; J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 260-263; E. Wiszka, *Ukraińska Republika Ludowa wobec rozmów pokojowych i traktatu ryskiego 1921 roku*, [w:] *Traktat ryski po 75 latach*, pod red. M. Wojciechowskiego, Toruń 1998, s. 275-287.

¹⁰⁸ Вісн УЦК в Польщі 1923, nr 1, s. 1-3, 1927, nr 18-19, s. 62-63; J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 456. W 1939 r. w Krakowie powołano inną organizację pod taką nazwą — Ukraiński Komitet Centralny.

¹⁰⁹ O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 290-291; O. Wiška, *Симон Петлюра в Польщі й у Франції*, s. 163-168.

sce oraz przeniesione z Kalisza Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo-Historyczne. W końcu lat dwudziestych uaktywniły się organizacje studenckie — założono korporacje „Zaporoże” i „Czornomore”. Organizowali się literaci — najpierw powstała grupa literacka „Tank”, a po jej rozpadzie „My”. Staraniem UCK w 1930 r. utworzono w Warszawie Ukraiński Chór Narodowy im. M. Łysenki¹¹⁰.

Znaczne ożywienie wśród ukraińskiej emigracji w Polsce nastąpiło po powrocie J. Piłsudskiego na arenę polityczną w maju 1926 r. i zbieżnej w czasie z tym wydarzeniem tragicznej śmierci S. Petlury. W ramach akcji prometejskiej w Warszawie powołany został Sztab Wojsk URL. Z inicjatywą w tej sprawie wystąpili A. Liwycki — szef państwa i gen. W. Salski — minister spraw wojskowych URL. Czołowe role odgrywali w nim generałowie Pawło Szandruk, Wiktor Kuszcz i Wsewołod Zmijenko. Do zadań trzech sekcji sztabu, prócz wojskowych, należało m.in. zbieranie i przygotowywanie materiałów do prasy, w tym własnych pism. Sztab nawiązał kontakty z oddziałami terenowymi UKC¹¹¹.

Na początku lat trzydziestych władze polskie zezwoliły na utworzenie w Warszawie Ukraińskiego Instytutu Naukowego (Ukrajniński Naukowy Instytut), chociaż bez prawa nauczania. Instytut powołano rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1930 roku. Działalność naukowa prowadzona w ramach seminariów i komisji tematycznych obejmowała zagadnienia ukraińskiej kultury i języka, historii, w tym historii Cerkwi i stosunków polsko-ukraińskich oraz życia społecznego i gospodarczego sowieckiej Ukrainy. Zadaniem nieoficjalnym było przygotowanie koncepcji ustrojowych przyszłego państwa oraz kadr do realizacji tych koncepcji. Członkowie UIN pracowali przeważnie na polskich uczelniach. Publikowane przez nich prace stanowią ważną część dorobku ukraińskiej nauki. Wśród autorów różnorodnych opracowań należy wymienić J. Hłowińskiego, W. Sadowskiego, K. Macijewycza, I. Szowhenowa, B. Iwanyckiego, W. Iwanysa, P. Szandraka, W. Salskiego, D. Doroszenkę, I. Ziłyńskiego, I. Rudnyckiego, Romana Smal-Stockiego (sekretarza UNI), Ołeksandra Łotockiego (dyrektora Instytutu) i wielu innych¹¹². W latach trzydziestych Warszawa była najprężniejszym, o znacznym potencjale intelektualnym, ukraińskim ośrodkiem emigracyjnym (i wydawniczym) na etnicznych ziemiach polskich.

¹¹⁰ Н. Лисенко, *Погляд у минуле*, Український альманах, Варшава 1998, s. 144; O. Weretiuł, *Życie literackie*, s. 292; Шляхом незалежності 1931, nr 3, s. 187–194.

¹¹¹ Szerzej na ten temat zob.: R. Potocki, *Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939)*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1996, z. 3, s. 201–206; A. Kolańczuk, *Internowani w obozach* (maszynopis autora); M. Krotofil, *Ukraińcy — oficerowie kontraktowi Wojska Polskiego w 1939 r.*, referat wygłoszony na konferencji naukowej we Lwowie — wrzesień 1999 r.

¹¹² П'ять літ існування Українського Наукового Інституту (1930–1935), Варшава 1935; Звіт Українського Наукового Інституту за час 1935–1938, Варшава 1939.

Szczególnym skupiskiem ukraińskiej emigracji politycznej był Kalisz. Obóz w tym mieście był jedynym, w którym żołnierze ukraińscy przebywali od początku internowania aż do rozwiązania go jako ostatniego w sierpniu 1924 r. Internowani, którzy znaleźli pracę w mieście lub okolicy stopniowo go opuszczali; po jego zamknięciu, dzięki staraniom UKC, w wydzielonej części utworzono Stanicę Ukraińską¹¹³.

Stanica Ukraińska podporządkowana była Ukraińskiemu Komitetowi Centralnemu, miała swój zarząd, którego pierwszym przewodniczącym był W. Salski. Zapewniała ona byt inwalidom, chorym, rodzinom z dziećmi, bezrobotnym. Przez cały czas istnienia placówki przebywało w niej 800–1000 mieszkańców. Z czasem Stanica przekształciła się w samodzielny ośrodek z mieszkaniami, jadłodajnią, warsztatami i zakładami usługowymi. Działo w niej przedszkole, szkoła podstawowa i gimnazjum, zespół dramatyczny, chór i biblioteka z czytelnią. Tu mieściły się lokale wielu organizacji i towarzystw oraz cerkiew. Stanica Ukraińska stała się wkrótce narodowym i kulturalnym centrum życia ukraińskiej emigracji politycznej, w tym także ważnym ośrodkiem wydawniczym¹¹⁴.

Powstałe w Kaliszu liczne organizacje miały charakter na poły obozowy, na poły cywilny. Jedną z nich było Towarzystwo b. Żołnierzy Armii URL, powołane najpóźniej w pierwszej połowie 1924 roku. Miało strukturę federacyjną — w jego skład wchodziłi delegaci wszystkich dywizji byłej armii URL. Przejęło ono i kontynuowało ideę prowadzenia walki zbrojnej o niepodległość. Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo-Historyczne utworzono na początku 1925 roku. Jego celem było zbieranie środków finansowych i przygotowywanie materiałów historycznych do druku. Gromadzone, opracowywane i wydawane materiały dotyczyły historii wojska ukraińskiego z czasów walk wyzwoleniczych¹¹⁵.

Sporą grupę stanowiły kaliskie organizacje o charakterze charytatywnym. Należało do nich Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy i ich Rodzinom w Kaliszu, powołane w grudniu 1921 r. dla zabezpieczenia ukraińskiej emigracji bytu materialnego, zdrowia fizycznego i moralnego, a tym samym przygotowania jej do przyszłej walki zbrojnej o wyzwolenie Ukrainy. W ramach towarzystwa działało biuro pracy oraz sekcje: prawna, humanitarna, finansowo-gospodarcza i kulturalno-oświatowa. Towarzystwo prowadziło kursy oficerskie, szkołę podstawową i szkołę dla podchorążych, gimnazjum, przedszkole i bibliotekę. Miało też swoje wydawnictwo zorga-

¹¹³ Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі 1925, nr 4.

¹¹⁴ Вісти УЦК в Польщі 1924, nr 3, s. 20–30, 1925, nr 4, s. 14–28; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 50–58; Z. Karpus, *Stanica Ukraińska w Kaliszu. Centrum ukraińskiego życia społeczno-wojskowego na emigracji w Polsce w latach 1924–1939*, [w:] *Na przelomie stuleci. Naród — Kościół — Państwo w XIX i XX wieku*, Lublin 1997.

¹¹⁵ За державність 1925, nr 1 (wewn. str. okładki); Бюлетень Управи товариства вояків б. Армії УНР 1924–1927.

nizowane w 1922 roku. W latach 1924–1925 Towarzystwo Pomocy Emigrantom działało w ramach Zjednoczenia Ukraińskich Organizacji Emigracyjnych. Zadanie Zjednoczenia, mającego swych przedstawicieli także za granicą, było podobne — zbieranie środków finansowych na pomoc emigrantom ukraińskim mieszkającym w Kaliszu i okolicach. W Kaliszu urządzono Dom Ukraińskiego Emigranta, w którym działała szkoła podstawowa i czytelnia, skupiało się życie kulturalno-oświatowe. Jadalnia wydawała odpłatnie śniadania i obiady. Inna charytatywna organizacja — Towarzystwo Pomocy Młodzieży Szkolnej Internowanej w Polsce zbierało fundusze na utrzymanie ukraińskich szkół w obozach internowania. Fundusze te nadchodziły ze wszystkich ukraińskich ziem (z wyjątkiem Ukrainy sowieckiej) oraz z ośrodków ukraińskiej emigracji w Europie. Podobne cele miał Związek Inwalidów Wojennych — skupiał się na materialnej i prawnej pomocy inwalidom i chorym¹¹⁶.

Jednym z większych skupisk Ukraińców w okresie międzywojennym był Kraków — stary, cieszący się uznaniem ośrodek akademicki. Przybysze ze wschodniej Ukrainy mieszały się tu z Ukraińcami galicyjskimi. Wśród tych ostatnich było wielu zasiedziały od lat humanistów i artystów oraz liczna młodzież, która nie znajdując miejsca na uczelniach Lwowa ściągnęła do Krakowa.

Sporą grupę w okresie międzywojennym tworzyli Ukraińcy w Gdańsku. Miasto nie należało w tym czasie do Polski, ale właśnie dlatego przybywający do niego Ukraińcy — w większości studenci z Galicji Wschodniej, którzy we wczesnych latach dwudziestych bojkotowali polskie uczelnie w tym regionie — byli autentycznymi emigrantami. Pominięcie Gdańska i wydawanych w tym mieście pism zubożyłoby przedstawiany w niniejszej rozprawie obraz prasy emigracji ukraińskiej¹¹⁷.

*

Pomoc dla ukraińskich emigrantów organizowana była własnymi siłami oraz przez instytucje zagraniczne. Ze stowarzyszeń ukraińskich, prócz omówionych, wymienić należy istniejące w Polsce Ukraińskie Towarzystwo

¹¹⁶ CDIA, f. 819, Чорномор; Бюлетень товариства допомоги шкільній молоді на интернації в Польщі 1923–1924; Бюлетень Об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях 1924–1925; Бюлетень Українського товариства допомоги емігрантам з України та їх родинам у Каліші 1924–1925, 1930; Український інвалід 1923, 1926–1931; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 18–19, 54.

¹¹⁷ Бюлетень Краківського відділу УЦК 1927, nr 1; P. Fedusio, *Ukraińcy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939). Działalność organizacji ukraińskich na terenie Wolnego Miasta Gdańska*, [w:] *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody*, Gdańsk 1996, s. 135–162; O. Вішка, „Данцігери”, Наше слово 1998, nr 40.

Czerwonego Krzyża i mający siedzibę w Wiedniu Ukraiński Czerwony Krzyż. Obydwie organizacje skupiały się na pozyskiwaniu lekarstw, odzieży i żywności. Działający w Polsce Związek Ukrainek udzielał pomocy szczególnie dzieciom i kobietom¹¹⁸.

Z instytucji zagranicznych należy wymienić organizacje czerwonokrzyżskie Francji, Włoch i Austrii oraz Brytyjski Komitet Pomocy Uchodźcom w Polsce (British Relief Committee). W każdym obozie działała komórka YMCA (Young Men's Christian Association) — organizacji, która asygnowała znaczne sumy na wsparcie obozowych szkół, bibliotek, teatrów, orkiestr i zespołów sportowych. Pracę wszystkich tych organizacji charytatywnych koordynował Ukraiński Komitet Centralny — ciało społeczne powołane przez rząd URL, który nie mógł występować oficjalnie w imieniu ukraińskiej emigracji¹¹⁹.

Emigranci cywilni i wojskowi po opuszczeniu obozów rozproszyli się po całej Polsce, także Wołyniu i Galicji Wschodniej; zakaz dotyczący siedmiu wschodnich województw stracił z czasem na ostrości. Wiele osób wyjechało do Francji, Czechosłowacji, Niemiec i innych krajów Europy oraz do Ameryki. W Polsce wytworzyło się kilkadziesiąt większych skupisk Ukraińców naddnieprzańskich, powstały w nich oddziały Ukraińskiego Komitetu Centralnego, organizujące życie emigrantów. Prócz miejscowości już tu wymienianych, w których istniały obozy lub, we wczesnych latach dwudziestych, ośrodki dla ludności cywilnej, oddziały UCK powołano w Krakowie, Poznaniu, Bydgoszczy, Inowrocławiu, Toruniu, Rejowcu, Lublinie, Białymstoku, Baranowiczach, Kowlu, Stanisławowie, Tarnopolu, Łodzi, Chrzanowie, Sosnowcu i innych miastach. W poszukiwaniu pracy i możliwości życia Ukraińcy osiedlali się w dziesiątkach innych miejscowości, zatrudniając się przy wyrębie lasu i w tartakach, w majątkach rolnych i cukrowniach, w kopalniach i w porcie¹²⁰.

¹¹⁸ I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 73–75; Утікацький каганець 1921, nr 1.

¹¹⁹ I. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 73–75; Спортсмен 1922, nr 4/5; Вісти УЦК в Польщі 1923–1925, nr 1–5, i inne.

¹²⁰ Шляхом незалежності 1929, nr 1, s. 91–92, 1931, nr 3, s. 170–194; *Правне становище української політичної еміграції в Польщі*, Вісти УЦК 1927, nr 18/19, s. 55–57; J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 456.

Rozdział III

Ogólna charakterystyka ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939

1. Prasa petlurowska wydawana w latach 1919–1920*

Okres zmagania Ukraińców o niezależne państwo od obalenia P. Skoropadskiego w listopadzie 1918 roku do listopada 1920 roku to czasy Dyrektoriatu, politycznego następcy Centralnej Rady. Po wycofaniu się niektórych jego członków pełnię władzy przejął Symon Petlura i stąd cały ten obóz polityczny nazwano petlurowskim. Choć były to czasy ciągle zmieniającej się, niestabilnej sytuacji politycznej i społecznej, nastąpił wtedy znaczny rozwój prasy. Sprzyjała temu m.in. ustawa „O języku państwowym w URL” z 1 stycznia 1919 r. Język ukraiński stawał się językiem państwowym i obowiązkowym w oficjalnym użyciu na całym terytorium Ukrainy¹²¹.

Poniższy przegląd prasy petlurowskiej wydawanej w latach 1919–1920 obejmuje sześćdziesiąt tytułów. Jest to prasa obozu politycznego, który w tym czasie trzykrotnie tracił władzę — jego przywódcy i zwolennicy trzykrotnie zmuszeni byli do opuszczenia własnego państwa. Każdorazowo udawali się oni głównie do Polski, a w listopadzie 1920 r. pozostali na jej terytorium na stałe. Większość pism petlurowskich nie została na emigracji wznowiona, były jednak i takie tytuły, których wydawanie kontynuowano. Omówienie prasy poprzedzającej czasopiśmiennictwo będące przedmiotem rozważań w tej rozprawie ukaże źródła, z jakich wyrastała prasa emigracyjna, i niektórych jej wydawców.

* Określenie *prasa petlurowska* wprowadzono w tym opracowaniu dla odróżnienia prasy wydawanej przez szeroko rozumiany niepodległościowy obóz petlurowski aż do ostatecznego wyjścia na emigrację w listopadzie 1920 r. — od ukraińskiej prasy galicyjskiej oraz ukraińskich wydań sowieckich. Egzemplarze tej prasy przechowywane są głównie w bibliotekach Lwowa, a także Kijowa i Warszawy. Opracowanie jej bibliografii adnotowanej może być oddzielnym zadaniem badawczym.

¹²¹ Вісник державних законів для всіх земель УНР 1919, nr 1.

Do 1905 roku, do pojawienia się „Chliboroba”, na Ukrainie Naddnieprzańskiej nie było żadnego pisma ukraińskiego¹²². Zniesienie w październiku tego roku zakazu druku w języku ukraińskim spowodowało ożywienie na rynku prasowym — jeszcze w 1905 r. pojawiły się „Ridnyj kraj” i „Hromadska dumka”, a w następnym ukazywało się już kilkadziesiąt tytułów¹²³. W końcu 1906 roku z trzydziestu czterech drukowanych w języku ukraińskim pism na skutek represji władz rosyjskich pozostało tylko dziewięć, a rok później — ledwie trzy. Do 1914 roku liczba ich powoli rosła, a najbardziej znaczące to kijowska „Rada” i „Dzwin”. Wraz z wybuchem wojny światowej ukraińska prasa Naddnieprza — ukazywało się wtedy osiemnaście tytułów — została przez władze rosyjskie zakazana. Pojawiła się ponownie dopiero w 1917 roku. Wśród innych były tytuły kijowskie, m.in.: „Nowa Rada”, „Promiń”, „Robitnycza hazeta”, „Borot’ba”. Ukraińskie pisma wydawano także w Charkowie, Połtawie, Katerynosławiu, Humaniu i innych miastach. Po wkroczeniu bolszewików do Kijowa zostały zamknięte. Od lutego 1918 roku, od chwili powrotu rządu URL do Kijowa, znów zaczęły się ukazywać ukraińskie pisma, zwłaszcza wojskowe (np. wznowiona „Kozacka dumka”). Wydawanie prasy, zarówno cywilnej jak i wojskowej, zostało zakłócone ponownie po przewrocie P. Skoropadskiego w końcu kwietnia 1918 roku. Pisma wojskowe upadły wraz z rozformowaniem oddziałów podległych Centralnej Radzie, wiele cywilnych (np. „Borot’ba”, „Narodna wola”) otrzymało zakaz druku, inne podlegały ostrej cenzurze¹²⁴.

Zawirowania polityczne związane z powstaniem antyhetmańskim przetrzymały tylko nieliczne tytuły. W nowy, 1919 rok weszły m.in. „Nowa Rada” i „Nasze Mynute” (Nasza Przeszłość). „Nowa Rada” powstała jeszcze w 1917 roku, ukazywała się w Kijowie codziennie; jej redaktorem był Andrij Nikowski, wydawcą zaś Towarzystwo Wspierania Nauki, Literatury i Sztuki Ukraińskiej w Kijowie. Na jej łamach utrwalono wszystkie ówczesne najważniejsze wydarzenia — od pierwszych uniwersałów Centralnej Rady do rezolucji Kongresu Pracy w styczniu 1919 roku. Zakaz drukowania „Nowej Rady” wydały władze bolszewickie po wejściu do stolicy Ukrainy. Taki

¹²² Chodzi o pismo wydawane w języku ukraińskim. W 1816 r. pojawił się w Charkowie miesięcznik „Ukrainskij Wiestnik” (Charków 1916–1919). Był on drukowany w języku rosyjskim i tylko część artykułów ukazywała się w języku ukraińskim (E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 58).

¹²³ C. I. Горевалов, *Українська військова журналістика*, s. 77–82; A. Chojnowski, *Ukraina*, Warszawa 1997, s. 125–157. Restrykcje wobec języka ukraińskiego — m.in. zakaz druku w języku ukraińskim, zakaz importu wszelkich wydawnictw drukowanych za granicą, zakaz wystawiania ukraińskich sztuk teatralnych, zakaz używania języka ukraińskiego w szkołach — wprowadził minister P. Wałujew (dekret z 1863 r.) i car Aleksander II (akt emski z 1876 r.). Możliwość wydawania prasy w języku ukraińskim to jedyna trwała zdobycz rewolucji 1905 r.

¹²⁴ C. I. Горевалов, *Українська військова журналістика*, s. 125–157.

los spotkał także „Nasze Mynule” — pismo redagowane przez Pawła Zajcewa, znanego szewczenkoznawcę, w 1920 roku naczelnika Oddziału Kulturalno-Oświatowego armii URL¹²⁵.

Dwie wielkie gazety — „Trybunę” i „Stołycznyj hołos” (Stołeczny Głos) — założył w Kijowie na przełomie lat 1918/1919 Ołeksandr Salikowski — znany działacz państwowy, koryfeusz dziennikarstwa ukraińskiego. W krótkim czasie „Trybuna” osiągnęła poziom największych gazet rosyjskich i zagranicznych. Po wejściu do stolicy Ukrainy władze bolszewickie wydały zakaz drukowania obydwu dzienników. Kontynuacją kijowskiej „Trybuny” była „Ukrajinska trybuna” wydawana przez O. Salikowskiego w Warszawie w latach 1921–1922. W Odessie na początku 1919 roku ukazywało się pismo o niepodległościowej orientacji — „Nowi szlachy” (Nowe Szlaki). Na jego łamach występowano m.in. przeciwko obecności Ochotniczej Armii Denikina na Ukrainie¹²⁶.

Zaraz po pierwszym zwycięstwie nad siłami hetmańskimi o swoją prasę zadbała Armia Czynna URL. W końcu grudnia 1918 roku w Fastowie powstała „Stawka” (Kwatera) wydawana przez Biuro Informacyjne. Już w Kijowie, na początku 1919 roku, gazetę tę drukowano pod nazwą „Ukrajinska stawka”; tytuł utrzymał się po ewakuacji instytucji państwowych w końcu stycznia do Winnicy. Najwięcej miejsca w dzienniku zajmowały sprawy wojska — pisano m.in. o niedawnym powstaniu, o powrocie armii ukraińskiej do Kijowa, o potrzebie oczyszczenia jej z wrogich elementów i o roli w niej oficerów. Znajdowały w nim odzwierciedlenie także sprawy całego państwa — pisano o święcie zjednoczenia URL i ZURL w Kijowie, o tym, kto przed rokiem zapraszał na Ukrainę Niemców. W lutym i marcu „Ukrajinska stawka” wydawana była w połączeniu z inną winnicką gazetą pt. „Respublikanski wisti”¹²⁷.

W końcu 1918 roku zaczęła się ukazywać w Winnicy gazeta wojskowa „Kozacza dumka” (Myśl Kozacka). Wydawało ją Biuro Informacyjne przy II Korpusie Podolskim. Na jej łamach zamieszczono m.in. rozkaz Głównego Atamana S. Petlury do armii URL z 18 grudnia 1918 roku wydany z okazji wejścia wojsk Dyrektoriatu do Kijowa. Głównym zadaniem gazety było wyjaśnianie, o co walczy ukraiński żołnierz, czyich interesów broni¹²⁸.

W Kamieńcu Podolskim ukazywała się w marcu 1919 roku opozycyjna wobec rządu URL gazeta „Żyttia Podilla” (Życie Podola). Duszą opo-

¹²⁵ І. Павлюк, *Саліковський Олександр*, Українська журналістика в іменах, вип. 1, Львів 1994, s. 165–167; Н. Грайцер, *Зайцев Павло*, Українська журналістика в іменах, вип. 2, Львів 1995, s. 76–77.

¹²⁶ І. Павлюк, *Саліковський Олександр*, s. 165–167; Українська журналістика в іменах, вип. 2, s. 282–284; В. Верига, *Визвольні змагання*, т. II, s. 20.

¹²⁷ С. І. Горевалов, *Українська військова журналістика*, s. 121, 131, 136, 144–145. W nagłówku figurowały obydwie tytuły wymienionych pism.

¹²⁸ С. І. Горевалов, *Українська військова журналістика*, s. 142–144.

zycji wobec umiarkowanego rządu S. Ostapenki był M. Hruszewski, który nawoływał do porozumienia się z bolszewikami¹²⁹. Opozycyjny wobec władz był także wydawany od początku 1919 r. w Stanisławowie dziennik „Nowe žyttia” opanowany przez grupę naddnieprzańskich socjalistów–rewolucjonistów z czołowymi działaczami tego ugrupowania — Mykytą Szapowałem i Mykołą Kowalewskim. W końcu kwietnia władze zawiesiły „Nowe žyttia”, a Szapował i Kowalewski zostali wydalenii poza granice prowincji¹³⁰.

Wśród tytułów rządowych znaczną grupę stanowią biuletyny i zwiastuny poszczególnych komisariatów i ministerstw. Urzędowe zwiastuny wydawano i w 1920 roku, a także na emigracji. „Wistnyk derżawnych zakoniw dla wsich zemel UNR” (Zwiastun Ustaw Państwowych dla wszystkich Ziem URL) wydawał Departament Prasy i Druku Ministerstwa Prasy i Informacji (Kamieniec Podolski 1919–1920, Tarnów 1921). Nazwa pisma odpowiada jego zawartości — drukowano tu różnego rodzaju dokumenty prawne, m.in. dekret o języku państwowym w URL z 1 stycznia 1919 roku. W 1921 roku na łamach „Wistnyka” publikowano zarządzenia dotyczące Rady Republiki, likwidacji niektórych ministerstw, otwierania biur emigracyjnych itp.¹³¹ Na przełomie lat 1918/1919 ukazywał się w Brześciu „Wistnyk Krajewoho komisariatu UNR na Chołmszczynu, Pidlasze j Polissia” (Zwiastun Komisariatu Krajowego URL na Chełmszczyznę, Podlasie i Polesie). Pismo dzieliło się na część urzędową i nieurzędową. W pierwszej drukowano oficjalne dekrety, rozkazy, postanowienia, deklaracje (np. *Deklaracija Ukrajnińskoj Dyrektoriji*) i ogłoszenia. W części nieurzędowej podawano bieżące informacje¹³². Ministerstwo Spraw Rolnych wydawało w 1919 roku „Wistnyk Ministerstwa zemelnych spraw UNR” (Zwiastun Ministerstwa Spraw Rolnych URL) i „Biuleteń Informacijnoho widdiłu Ministerstwa zemelnych spraw” (Biuletyn Oddziału Informacyjnego Ministerstwa Spraw Rolnych). Na ich łamach drukowano ustawy i przepisy wykonawcze dotyczące reformy rolnej, informacje o pracy ministerstwa, jego instrukcje i okólniki. Sporo miejsca zajmowały materiały na temat sposobów upraw czy hodowli. Trzecią grupę tematów stanowiły wiadomości ogólnopolityczne i różne wieści z terenu. W 1919 roku w Koziatynie i Kamieńcu Podolskim ukazywał się „Biuleteń Informacijnoho biuro Narodnoho ministerstwa szlachiw” (Biuletyn Biura Informacyjnego Ludowego Ministerstwa Komunikacji). W tym też roku wychodził „Wistnyk Narodnoho ministerstwa wnutrisznich spraw”

¹²⁹ E. Misiło, *Prasa Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Zarys bibliograficzny*, Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1987, nr 2, s. 66, 75; В. Верига, *Визвольні змагання*, t. II, s. 83.

¹³⁰ E. Misiło, *Prasa Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 66, 75.

¹³¹ CAW, SAU, I.380.2, t. 395, Spis pozycji w bibliotece ukraińskiej w Kaliszu (bibl. MSW URL).

¹³² І. З. Павлюк, *Українські часописи*, s. 22.

(Zwiastun Ludowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych). O zawartości tych wydań mówią ich tytuły.

Biuletyny wydawało też wojsko. W 1919 roku w Żmeryncze ukazało się kilka numerów „Biuletynu Biura Informacyjnego armii URL” (Biuletęń Informacyjnoho biuro armiji UNR). Drukowano gazetę jednostronnie i można ją było naklejać na ścianie. Nad tytułem umieszczano hasła, np. *Silna armia uratuje Ukrainę — Do broni za kraj ojczysty*. Inny wojskowy biuletyn — „Biuletęń Piwnicznoji hrupy wijsk UNR” (Biuletyn Północnej Grupy wojsk URL) wydawano w 1919 r. w Równem. Także w Równem od marca 1919 roku ukazywała się „Wilna Ukrajina” (Wolna Ukraina). Znaczną część tej 2–4–stronicowej gazety zajmowały publikacje oficjalne: odezwy, rozporządzenia i nakazy władz, obwieszczenia i powiadomienia. Gazeta powiązana była z Północną Grupą wojsk URL; od końca kwietnia odzwierciedlała stanowisko antyhetmańskiego i uniezależniającego się właśnie od rządu URL stronnictwa kierowanego przez zbuntowanego dowódcę Północnej Grupy atamana Wołodymyra Oskilkę. Dziennik Biura Informacyjnego armii URL „Dzwin” (Dzwon) wychodził od kwietnia 1919 roku w Zdołbunowie (koło Równego). Część nakładu gazety rozdawano bezpłatnie; zamieszczano w niej apel, by przeczytanych numerów nie wyrzucać, a *przekazywać z rąk do rąk, z domu do domu*. Hasło gazety brzmiało: *Niech żyje Ukraińska Republika Ludowa*. W „Dzwonie”, jak w wielu pismach w tym czasie, w dziale oficjalnym drukowano rozkazy, odezwy, meldunki operacyjne sztabu Armii Czynnej URL. W pozostałej części gazety podawano bieżące wiadomości. Jednym z zasadniczych tematów „Dzwonu” było demaskowanie antyukraińskich działań bolszewików. Kiedy 29 kwietnia 1919 roku ataman W. Oskilko próbował dokonać, bez powodzenia, przewrotu państwowego, gazeta poświęciła temu wydarzeniu wiele miejsca¹³³. Na początku kwietnia 1919 roku w Łucku pojawiły się „Wistky siryh” (Wieści Szarych), pismo wydawane przez Biuro Informacyjne armii URL przy 1 Szarej Dywizji Strzeleckiej sformowanej wiosną 1918 roku z Ukraińców — byłych jeńców przebywających w obozach w Austrii. Hasło *Sam przeczytaj i drugiemu oddaj!* świadczy o niewielkim nakładzie „Wieści”. Drukowano w nich informacje z frontu i z Ukrainy, doniesienia z innych jednostek armii URL, rozkazy wojskowe i noty rządowe, a także apele o wstępowanie do Szarej Dywizji. Sporo pisano o secesji atamana Oskilki¹³⁴.

Inne tytuły wojskowe to: „Ukrajinśkyj striteć” (Strzelec Ukraiński; Kamieniec Podolski 1919), „Ukrajinśke słowo” — dziennik Kwatery Prasowej sztabu armii URL (Kamieniec Podolski 1919) oraz „Wisty” (Wieści). Pierwszy i jedyny numer „Wieści” napisano odręcznie i powielono w Lancoronie w czerwcu 1919 roku.

¹³³ С. І. Горевалов, І. В. Крупський, *Українська військова журналістика*, s. 136–142.

¹³⁴ І. З. Павлюк, *Українські часописи*, s. 20–21.

W Narnewiczach, Radziwiłowie i Żytomierzu latem 1919 roku ukazywał się dziennik „Ukrajński kozak”, którego wydawcą było Ministerstwo Prasy i Propagandy. Już w pierwszym numerze opublikowano artykuł programowy: „Dlaczego powinniśmy walczyć z bolszewikami–komunistami?”, a w jednym z następnych rozpatrywano pytanie: „Federacja czy niepodległość?”. Wiele miejsca w gazecie poświęcono na uświadomienie szeregowemu żołnierzowi potrzeby walki z komunistami oraz zapobiegania i potępienia pogromów żydowskich. *Kozacy! Pamiętajcie, że Żydzi są mieszkańcami naszej ziemi. Gdy oni będą po naszej stronie, będzie to dla nas wielka pomoc w przegonieniu Moskali i zbudowaniu Ukraińskiej niezależnej republiki* — pisano. Oprócz tego zamieszczano meldunki operacyjne z frontu, nakazy mobilizacyjne (np. *Wszyscy do broni*), informacje o wojsku, apele i odezwy do społeczeństwa i państw świata, wiadomości bieżące i ogłoszenia¹³⁵.

Nieco podobna w treści była gazeta „Kozak”. Ukazywała się ona latem 1919 roku w Kamieńcu Podolskim. Na jej stronkach zamieszczano informacje o bieżących wydarzeniach, nakazy komendanta miasta, wiersze i opowiadania. Pisali na łamach gazety m.in. S. Rusowa i A. Korszniwski. W numerze 4 z 20 czerwca 1919 roku opublikowano telegram Głównego Atamana Wojsk URL S. Petlury skierowany do Komendanta Tytu z rozkazem zdecydowanego zwalczania elementów podburzających ludność i prowokujących pogromy Żydów¹³⁶.

W czasie, gdy Kamieniec Podolski był nie tylko siedzibą rządu URL, ale i centrum całego ukraińskiego życia narodowego, wychodziło tu kilka tytułów wydawanych przez partie i organizacje. Należą do nich opozycyjne wobec rządu URL „Żyttia Podilla” oraz „Hromada”. „Hromadę” po wydaniu kilku numerów przejęła partia miejscowych eserów. Pod zmienioną nazwą „Trudowa Ukrajina”, redagowana przez W. Hołubowycza, stała się niebawem organem centralnym ukraińskich socjalistów–rewolucjonistów (UPSR)¹³⁷.

Do współpracy z gazetą „Nowyj szlach” redakcja z Ł. Biłeckim na czele zaprosiła profesorów Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego (w Kamieńcu) oraz najwybitniejszych działaczy ukraińskich. W części oficjalnej zamieszczano rozkazy, apele, obwieszczenia. Pozostała część pisma zawierała bieżące informacje, w tym wieści z frontu oraz artykuły dotyczące aktualnej sytuacji społeczno–politycznej Ukrainy. Także „Trudowyj Szlach”, którego pierwszy numer wyszedł 26 czerwca 1919 roku, ukazywał się przy aktywnym udziale profesury Ukraińskiego Uniwersytetu.

Dwa inne kamienieckie tytuły to „Nasz Szlach” redagowany przez I. Kosenkę oraz „Słowo” pod redakcją Kotlarenki. „Słowo”, prócz bieżą-

¹³⁵ I. З. Павлюк, *Українські часописи*, s. 140; С. І. Горєвалов, *Українська військова журналістика*, s. 142–145.

¹³⁶ С. І. Горєвалов, *Українська військова журналістика*, s. 153–154.

¹³⁷ А. Животко, *Історія української преси*, s. 225.

cych informacji i publikacji politycznych, zamieszczało na swych łamach m.in. artykuły na tematy historyczne i krytykę literacką¹³⁸. Także w Kamieńcu, ale jesienią, ukazywały się „Nowyny” (Nowiny), których wydawcą było Ministerstwo Prasy i Propagandy¹³⁹. Gazetę rozpowszechniano bezpłatnie. Zamieszczono w niej m.in. ustawę o uroczystej przysiędze Dyrektoriatu, rządu i wojska. Znajdujemy tu też hasła mobilizacyjne np.: *Wszyscy do broni, jeżeli nie chcecie, by obszarnicy—denikinowcy znęcali się nad wami*. W kilku listopadowych numerach z oburzeniem poinformowano, że *General Tarnawski ze Sztabem sprzedał Armię Naddnieprzańską okrutnemu wrogowi Ukrainy — Denikinowi*. Gazeta surowo osądzała ten postępek i za-pytywała: *Kozacy Haliczanie! Czyż pójdziecie wy za zdrajcami?*¹⁴⁰

„Chołmska dumka” (Myśl Chełmska; Łuck 1919) to gazeta, którą tylko umownie można zaliczyć do prasy cywilnej. I w niej dominowała tematyka wojskowa (w tzw. części oficjalnej), i ona wychodziła, jak i inne, za pozwoleniem cenzury wojskowej. Redakcja „Chołmskiej dumki” deklarowała, że wszystkie swoje siły skieruje do obrony przed zakusami sąsiadów najdalej na zachód wysuniętych ziem ojczystego kraju — Chełmszczyzny, Podlasia, Polesia i Zachodniego Wołynia. Wzywała do walki z bolszewikami oraz do walki o wyzwolenie z polskiej niewoli. W gazecie zamieszczano wieści z frontów i bieżące wiadomości.

W sierpniu 1919 roku w Kamieńcu Podolskim miejsce zawieszonej na krótko, jak się okazało, gazety „Ukrajński kozak” zajęła „Nowa Ukrajina”. Nowy dziennik nie utrzymał się długo (ukazały się tylko trzy numery) — z powodu krytyki Dyrektoriatu i premiera Ministerstwo Prasy i Informacji wydało zakaz jego druku¹⁴¹. Winięte gazety przejęła „Ukrajina”, która zaczęła się ukazywać 9 sierpnia 1919 roku. Pisma „Ukrajina” i „Nowa Ukrajina” oraz „Ukrajńskie słowo” wzajemnie przejmowały swoje zobowiązania wobec czytelników. Jednym z redaktorów „Ukrainy” był Petro Pewnyj, wydawcą Kwaterna Prasowa sztabu armii URL, a po powrocie z Zimowego Pochodu Biuro Informacyjne Armii Czynnej. Gazeta podlegała wojskowej cenzurze.

W latach 1919–1920 ukazało się prawie półtorej setki numerów „Ukrainy”¹⁴². Wykaz miejsc wydawania gazety — Kamieniec Podolski, Humań,

¹³⁸ А. Животко, *Історія української преси*, s. 225.

¹³⁹ E. Misiło podaje, że dziennik o nazwie „Nowyny” wydawała od 12 III 1919 r. w Kolumni tamtejsza filia Biura Informacyjnego armii URL. Był to rodzaj biuletynu zawierającego serwis najnowszych, głównie frontowych, informacji. Autor nie podaje, do kiedy ten biuletyn się ukazywał (E. Misiło, *Prasa Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 64, 75). Kamienieckie „Nowyny” zaczęły się ukazywać od 14 X 1919 r.

¹⁴⁰ Новини 1919, nr 16–17.

¹⁴¹ С. І. Горєвалов, І. В. Крупський, *Українська військова журналістика*, s. 149.

¹⁴² Наша правда 1920, nr 1, s. 2; Українське слово 1920, nr 36, s. 4; Нова Україна 1919, nr 1–3.

Winnica, Płoskirów, Kamieniec Podolski, Stanisławów, Kołomyja — świadczy o zmienności sytuacji na Ukrainie w tym czasie. Informacje o pracy rządu, wieści z frontu i ze świata, bieżące wiadomości lokalne, artykuły z okazji ważnych rocznic, przegląd prasy i bibliografia, nawet wiersze — oto zawartość gazety. W części oficjalnej pisma drukowano rozkazy, odezwy i zarządzenia (np. komendantów miast). Przez pięciomiesięczny okres Zimowego Pochodu redakcja „Ukrainy” przebywała przy Kijowskiej Grupie wojsk URL. Wydano wówczas w Humaniu co najmniej pięć numerów o łącznym nakładzie 20 tysięcy egzemplarzy. Zachowały się dwa wydane w Humaniu numery — 94 z 7 stycznia i 95 z 10 stycznia 1920 roku. W czasie pobytu na zapleczu wroga na łamach „Ukrainy” zamieszczano hasła (np. *Do broni za kraj ojczysty*), materiały informacyjne o własnym wojsku — Armii Czynnej, apele o jego umacnianie, wiadomości o przebiegu walk z Denikinem i bolszewikami, o zdradzie atamana Omelana Wołocha. Drukowano też rozkazy i odezwy dowódcy grupy gen. J. Tiutiunnyka¹⁴³. Po powrocie z Zimowego Pochodu gazetę wznowiono w Winnicy. Charakter pisma nie zmienił się. Ostatni znany numer ukazał się w końcu sierpnia 1920 roku. Jesienią tego roku wydano w Stanisławowie dwa numery innej „Ukrajiny” — humorystycznego pisma literacko-politycznego¹⁴⁴.

Porażka wojsk republikańskich w listopadzie 1919 roku zahamowała na pewien czas rozwój ukraińskiej prasy. Dopiero w marcu, kwietniu i maju 1920 roku pojawiły się nowe lub wznowione tytuły. Do nowych należała „Nowa dumka” — czasopismo literacko-naukowe redagowane przez Jurija Lypę. Ukazało się ono w ostatnim dniu marca, wydawcą była Rada Przedstawicieli Studenckich Uniwersytetu Ukraińskiego w Kamieńcu Podolskim¹⁴⁵.

Jednym z pierwszych po przerwie było też „Ukrajinske słowo”¹⁴⁶. Wydawcą gazety był Antonij Korszniwski (w przyszłości współzałożyciel i współredaktor prasy obozowej), a następnie Biuro Informacyjne armii. Ukazywała się od kwietnia 1920 r. w Równem, Żytomierzu, Starokonstantynowie, Stanisławowie(?) i Kamieńcu Podolskim. Nie było „Ukraińskie słowo” kontynuacją „Ukrainy” — obydwie tytuły przez kilka miesięcy wychodziły niezależnie od siebie. Pierwszy numer pojawił się kilka dni przed, a drugi po podpisaniu w Warszawie ugody polsko-ukraińskiej. Wydarzenia z tego czasu mają więc w gazecie swoje odzwierciedlenie — zamieszczono w niej szereg haseł-deklaracji oddających klimat tamtych dni (np. *„Ukraińskie Słowo” służy porozumieniu i zbliżeniu Ukrainy z Polską dla wspólnej*

¹⁴³ О. Доценко, *Зимовий похід армії УНР*; П. Певний, *За волю*, s. 33–34. W Humaniu wydrukowano także 200 tys. egzemplarzy oddzielnych odezw skierowanych do inteligencji Ukrainy, do żołnierzy Ochotniczej Armii Denikina, do włościan ukraińskich.

¹⁴⁴ Obu tych pism nie należy mylić z „Ukrajina” wydawaną od 6 IX 1918 do 6 I 1919 r. w Żółkwi.

¹⁴⁵ А. Животко, *Історія української преси*, s. 223.

¹⁴⁶ І. З. Павлюк, *Українські часописи*, s. 137–139; *Наша правда* 1920, nr 1, s. 2.

walki). Kolejny numer, wydany nazajutrz po rozpoczęciu działań przeciwko bolszewikom, zawiera odezwy przywódców — S. Petlury („Narodzie Ukrainy”) i J. Piłsudskiego („Do wszystkich mieszkańców Ukrainy”). Objasnieniu stosunków ukraińsko–bolszewickich i ukraińsko–polskich poświęcono też kilka artykułów (np. „Czemu przychodzą Polacy na Ukrainę?”; „Polska i Ukraina”). Do niektórych numerów drukowano dodatki specjalne, m.in. poświęcone podpisaniu ugody warszawskiej, zajęciu Żytomierza i następnie Kijowa. Złożone dużą czcionką, mogły być naklejane na tablice informacyjne. Ponadto na zawartość gazety składały się: wieści z frontu (także polsko–bolszewickiego), sprawozdania sztabu (także Wojska Polskiego), ogłoszenia, deklaracje rządu (W. Prokopowycza, potem A. Liwyckiego), apele do narodu (*Do pracy!*). Publikowano także utwory literackie — wiersze i opowiadania. W jednym z dwu zachowanych numerów listopadowych (nr 34 z 10 listopada 1920) zamieszczono odezwę do narodu i wojska. Odezwę z 8 listopada, ostatnią przed porażką i internowaniem, podpisali: Główny Ataman S. Petlura, prezes Rady Ministrów A. Liwycki, ministrowie, generalicja.

„Wistnyk Hołownoho komisariatu urjadu UNR” (Zwiastun Komisariatu Głównego Rządu URL) zaczął wychodzić w Żytomierzu kilka dni po zajęciu Kijowa w maju 1920 roku. W pierwszym numerze zamieszczono artykuł „Zgoda Ukrainy z Polską”. Jako pismo urzędowe „Wistnyk” drukował postanowienia o powołaniu komisarzy dla terenów uwolnionych od bolszewików, nakazy dotyczące organizacji administracji oraz instrukcje i ogłoszenia Dyrektoriatu lub Głównego Komisariatu skierowane do ludności cywilnej. Także w Żytomierzu w maju 1920 roku ukazywała się „Respublika”¹⁴⁷.

Organ Ukraińskiej Partii Ludowej „Hołos” (Głos) pojawił się w końcu maja 1920 roku w Mohylowie Podolskim. Było to jedno z nielicznych pism nie związanych z wojskowymi lub państwowymi strukturami, w których dominowały partie socjalistyczne. Według słów redakcji „Hołos” miał przełamać ich hegemonię: *U nas po powołaniu Min. Prasy i Propagandy zmonopolizowano myśl społeczną przez partie socjalistyczne i w czasie tego monopolu wydawanie wolnej, nie dotowanej prasy, tak z powodów technicznych, cenzury, jak i moralnych, stało się niemożliwe*. W piśmie dominowała tematyka wiejska, w tym rolna. Ukraińska Partia Ludowa była zwolenniczką utrzymania drobnej i średniej własności ziemskiej, a wielkie majątki proponowała rozparcelować. W partyjnej deklaracji opowiedziano się za demokratycznym ładem, ale wprowadzanym drogą ewolucyjną. Na łamach gazety pisano o formowaniu nowego rządu URL (A. Liwyckiego), wydrukowano deklarację władz URL. Stałym elementem była kronika partyjna i felieton.

¹⁴⁷ Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 182.

W lipcu 1920 roku bliżej nieokreślona Gromada Ukraińska wydała w Płoskirowie „Ukrajinske hasło” (Hasło Ukraińskie). W jedynym zachowanym numerze pismka wydrukowano apele Komendy Głównej armii URL skierowane do ludności — głównie wiejskiej — wzywające do wstępowania w szeregi armii oraz poparcia tego kierunku rozwoju państwa, jaki reprezentował S. Petlura: *Każdy, kto namawia was do pójścia drogą inną niż ta, którą idzie Główny Ataman, Komenda Główna naszych wojsk i nasz Rząd — [to] podły prowokator albo głupi błazen!* Redakcja przedstawiła jednocześnie sytuację ludności pod rządami bolszewików.

Zmianę sytuacji politycznej wykorzystał także O. Salikowski. W maju 1920 r. w Kijowie Towarzystwo Dziennikarzy Ukraińskich wydawało redagowane przez niego „Hromadske słowo” (Słowo Społeczne). Pismo ukazywało się przy udziale S. Jefremowa, P. Zajcewa, A. Nikowskiego, W. Sadowskiego, P. Stebnyckiego, Ł. Czykałenki. W redakcji pracował m.in. Iwan Kedryn–Rudnycki¹⁴⁸. W gazecie pisano m.in. o drodze Ukraińców do niepodległości i o niemożliwości — co powinien zrozumieć Zachód — odbudowy starej Rosji, o reakcji polskich gazet na warszawską ugodę i wyprawę na Kijów, o wizycie S. Petlury w Kijowie w niedzielę 23 maja. Sporo miejsca na łamach pisma zajmowały sprawy państwa, w tym formowanie nowego rządu działającego w Winnicy; opublikowano m.in. jego deklarację programową z 4 czerwca¹⁴⁹. Inne tematy poruszane przez „Hromadske słowo” to m.in. problemy reformy rolnej, prawa mniejszości narodowych, zwalczanie wrogów URL. Na początku czerwca, gdy wojska sojusznicze opuściły Kijów, także redakcja gazety przerwała jej wydawanie i wyjechała z miasta.

W końcu października 1920 roku w Płoskirowie zaczęła wychodzić gazeta także zatytułowana „Hromadske słowo”. Wzorowana na poprzedniczce, nie była jednak kontynuacją dziennika Salikowskiego — wydawał ją zupełnie inny zespół, a numerację zaczęto od nowa. Hasło propagowane przez tę gazetę brzmiało: *W jedności siła*. Wydzielono w niej część oficjalną, w której drukowano ustawy, meldunki operacyjne i rozporządzenia. W pozostałej części stałe rubryki miały tytuły podobne jak w gazecie O. Salikowskiego.

Z wydawców wojskowych na uwagę zasługuje 6 Dywizja Strzelecka utworzona w Łańcucie i Brześciu z internowanych i jeńców osadzonych w polskich obozach. W maju, czerwcu i lipcu dywizja wydawała trzy pisma. Były to: „Ukrajinskyj stritec”, „Wisty” i „Charakternyk”¹⁵⁰. Pierwszy

¹⁴⁸ Н. Іваничук, *Кедрин–Рудницький Іван*, Українська журналістика в іменах, вип. 4, Львів 1997, s. 107–108; І. Павлюк, *Саліковський Олександр*, s. 165–167.

¹⁴⁹ O. Salikowski i A. Nikowski zostali ministrami w rządzie W. Prokopowycza powołanym 26 V 1920 r.

¹⁵⁰ С. Наріжний, *Культурно–просвітня праця*, s. 37; *Нове життя* 1921, nr 33; Прижмуренко (Л. Бачинський), *Видання по таборах*, 1930, nr 11.

numer „Strzelca Ukraińskiego” ukazał się w Berdyczowie, drugi — w Kijowie. Ich treść to m.in. próba rozliczenia się z trzyletniej nieudanej walki o niepodległość państwową Ukrainy, szczególnie w 1919 roku, analiza niepowodzeń i wnioski na przyszłość w sprawie organizacji armii. Trzeci numer pisma wydano w 1921 roku w obozie internowanych w Aleksandrowie Kujawskim. „Wisty” pisano ręcznie lub na maszynie i odbijano na powielaczu. Redagował je Hryć Hładkyj. Zamieszczano tu wieści z frontu polsko–ukraińsko–bolszewickiego, objaśniano, dlaczego podpisano ugodę z Polską. Wiadomości zbierano też z prasy polskiej i rosyjskiej. Nakład był niewielki i dlatego nad tytułem zamieszczano informację: *Jeden egzemplarz na kureń — przekażcie z rąk do rąk.* „Charakternyk” także był redagowany przez H. Hładkiego i również powielany. Ukazywał się od czerwca 1920 roku trzy razy w miesiącu. To humorystyczne pismo zamieszczało na swoich stronach teksty wierszowane oraz liczne karykatury. Cieszyło się wielką popularnością; wesołym i zdrowym humorem reagowało na dywizyjne i w ogóle wojskowe życie.

Gazetą dywizyjną był także „Zaporożec” 1 Dywizji Zaporoskiej. W lipcu i sierpniu 1920 roku wydano dwa numery. Na ich stronach przypomniano krótko kozackie tradycje i sławnych hetmanów, których imiona nosiły oddziały armii URL, przedstawiono pokrótce szlak bojowy 1 Dywizji Zaporoskiej. W gazecie zamieszczano ponadto informacje z frontu, wieści z Ukrainy Naddnieprzańskiej, relacje z pracy rządu przebywającego wówczas w Tarnowie.

W końcu sierpnia 1920 roku, w leżącym niedaleko Stanisławowa miasteczku Tłumacz, Oddział Kulturalno–Oświatowy Brygad Zapasowych wydał jeden numer tygodnika „Na warti” (Na warcie). Oprócz informacji bieżących, głównie z frontu, zamieszczono w nim krótkie utwory literackie. Twórcy tego pisma (m.in. Kłym Poliszczuk) jako miejsce wydania podają Towmacz — taką nazwę wtedy nosiła ta miejscowość. Miasteczko Towmacz znajduje się także w Naddnieprzu, ale w tym czasie było zajęte przez bolszewików i nie mogło być miejscem wydania pisma petlurowskiego¹⁵¹.

Inna dywizja armii URL — 3 Dywizja Żelazna — podczas walk na froncie w 1920 roku wydała jedenaście numerów gazety „Zaliznyj stritec” (Żelazny Strzelec). Żadnego z tych numerów nie odnaleziono. Od 1921 roku gazeta ukazywała się w obozie internowanych w Kaliszu¹⁵².

W połowie września 1920 r. Oddział Kulturalno–Oświatowy sztabu Armii Czynnej URL zaczął wydawać w Stanisławowie gazetę „Kozacka dumka” (Myśl Kozacka). Ukazało się co najmniej piętnaście numerów pisma. Łamy gazety podzielono na część oficjalną — tu drukowano ustawy,

¹⁵¹ Наша правда 1920, nr 1, s. 2.

¹⁵² Por. opis tego tytułu: Bibliografia adnotowana ukraińskiej prasy emigracyjnej wydanej w Polsce w latach 1920–1939, poz. 60.

nakazy, rozporządzenia Komendy Głównej armii URL — i nieoficjalną — tu zamieszczano komentarze oraz informacje bieżące. Wśród tych ostatnich dominowały wieści z frontu, z Ukrainy, wiadomości polityczne. Gazeta zamieściła m.in. krótki szkic o Zimowym Pochodzie, relację z rozmów pokojowych w Rydze, informacje dotyczące tworzenia w Polsce armii rosyjskiej, apel do Polaków o kontynuowanie wojny z Rosją¹⁵³. Stanisławowska „Kozacka dumka” nie miała żadnego związku z gazetą o tej nazwie z czasów Centralnej Rady, ani z winnicką, która ukazywała się na przełomie lat 1918/1919, ani też z obozową „Kozacką dumką” wydawaną w Kaliszu w latach 1922–1923.

Ten sam wydawca w końcu września 1920 roku, czyli w czasie ofensywy przeciwko bolszewikom, wydał dwa numery piśmka „Nasza prawda”. Zamieszczono w nim przegląd wydarzeń wojennych i komentarze polityczne, m.in. na temat rozmów pokojowych w Rydze. Gazetkę rozpowszechniano także za frontem, o czym świadczy hasła: *Ukraińcy! Bądźcie gotowi na spotkanie ze swoim wojskiem! Przekazujcie „Naszą Prawdę” z wioski do wioski, z rąk do rąk, z domu do domu! Takim sposobem ludzie nasi poznają prawdę.*

Rozporządzenia o anulowaniu przepisów sowieckich, ustawy regulujące życie ludności cywilnej i wojskowych oraz instrukcje dla samorządów wiejskich zamieszczał „Wistnyk cywilnoho uprawlinnia pry Hołownij komandi wijków UNR” (Zwiastun Zarządu Cywilnego przy Komendzie Głównej wojsk URL). Pismo ukazywało się w Kamieńcu Podolskim podczas ostatniej ofensywy przeciwko bolszewikom w październiku 1920 roku.

„Wistnyk Ministerstwa narodnoho gospodarstwa UNR” (Zwiastun Ministerstwa Gospodarki Narodowej URL) wychodził od połowy 1920 roku w Stanisławowie. Zamieszczano w nim rozporządzenia Rady Ministrów dotyczące gospodarki — m.in. handlu, cukrownictwa i gorzelnictwa. Inny organ rządowy — „Wistnyk Ministerstwa ispowidań UNR” (Zwiastun Ministerstwa Wyznań URL; Kamieniec Podolski 1920, Tarnów 1921) drukował ustawy, dekryty i postanowienia, głównie cerkiewne, podpisywane przez ministra wyznań Iwana Ohijenkę. Zamieszczono w nim także dekret o języku państwowym w URL, opublikowano główne zasady pisowni ukraińskiej.

W ostatniej niemal chwili przed militarną katastrofą URL, w końcu października 1920 roku ukazał się w Kamieńcu Podolskim „Jizak” (Jeź). Jego pojawienie zapowiadano na łamach „Ukrajiny” jeszcze w listopadzie 1919 roku¹⁵⁴. Było to satyryczno-humorystyczne pismo ilustrowane, redagowane przez Fedora Dudkę. Strony „Jizaka” zapelniają liczne satyryczne rysunki oraz humorystyczne teksty pisane wierszem lub prozą. Ostrze pióra i pędzla jedyne numeru skierowane jest głównie przeciwko obozowi

¹⁵³ Наша правда 1920, nr 1, s. 2.

¹⁵⁴ Україна 1919, nr 67.

hetmana P. Skoropadskiego i skrajnie lewicowej grupie W. Wynnyczenki. W planach wydawnictwa o tej samej co pismo nazwie było publikowanie biblioteki humoru i satyry.

W 1920 roku wyszła na Ukrainie także „Borot’ba” (Walka). Redakcja nie podała miejsca wydania jedyne go numeru tego pisma. W 1920 roku w Stanisławowie zaczął się ukazywać humorystyczno-satyryczny „Komaryk” (Komarek). Po *dlugiej, wymuszonej przerwie* jego 12 numer powielono w 1921 roku w Tarnowie. Pisemko wydawało Towarzystwo Wydawnicze o tej samej nazwie — „Komaryk”¹⁵⁵.

*

Wśród wydawców przedstawionych wyżej pism występują Ministerstwo Prasy i Informacji (później Propagandy) rządu URL i inne jego komisariaty lub ministerstwa. Te ostatnie publikowały głównie biuletyny i zwiastuny. W wojsku wydawaniem prasy zajmowało się Biuro Informacyjne Armii Czynnej URL oraz jej jednostki — grupy wojsk lub dywizje. Zwraca uwagę jeden zwłaszcza dywizyjny wydawca prasy — Oddział Kulturalno-Oświatowy 6 Dywizji Strzeleckiej. Dywizja ta jako pierwsza miała tę komórkę wzorowo zorganizowaną. Tworzenie takich oddziałów w odradzającej się ukraińskiej armii przewidziano w instrukcji rządu URL z 25 lutego 1920 roku. Wydał ją kierownik Ministerstwa Spraw Wojskowych płk Wołodmyr Salski. Naczelnikiem Oddziału Kulturalno-Oświatowego armii URL mianowano wówczas Pawła Zajcewa¹⁵⁶. Najmniej tytułów wydawały towarzystwa, partie, grupy osób cywilnych.

Ówczesną trudną sytuację, w jakiej przyszło działać wydawcom prasy ukraińskiej odzwierciedlają m.in. często zmieniające się miejsca wydania poszczególnych tytułów. Redakcja „Ukrajiny” zmieniała je aż siedmiokrotnie. Tylko ta gazeta wychodziła w skrajnie niesprzyjających warunkach — podczas Zimowego Pochodu. Prasa ukazywała się nieregularnie — dzienniki czy tygodniki były nimi tylko nominalnie. Wiele tytułów nie wytrzymało wojennych trudów i ukazało się tylko raz lub kilka razy. Zdarzało się, że dwa lub więcej niezależnych od siebie pism nosiło, choć niejednocześnie, taką samą nazwę. W jednym przypadku redakcje połączyły siły — ich gazety wychodziły przez pewien czas pod podwójnym tytułem. Redakcje często pracowały w wagonach lub innych przypadkowych pomieszczeniach, dzieląc los rządu URL i republikańskiego wojska. Szczególnie wiele pism ukazało się w Kamieńcu Podolskim. Wśród redaktorów i autorów widzimy tych, którzy potem będą się często pojawiać na łamach ukraińskiej prasy emigracyjnej. W połowie 1919 roku Ministerstwo Prasy i Informacji nasili-

¹⁵⁵ Por. opis tego tytułu: Bibliografia adnotowana, poz. 72.

¹⁵⁶ І. Срібняк, *Формування*; Н. Грайцер, *Зайцев Павло*, s. 76.

to cenzurę — zabroniło krytykowania działalności rządu. Z tego powodu wstrzymano nawet druk niektórych tytułów¹⁵⁷.

Prasa petlurowska była z reguły drukowana, powielaczowe odbitki rękopisów lub maszynopisów trafiały się rzadko. Mimo to jej poziom poligraficzny nie był wysoki. Jedną z wojskowych gazet drukowano jednostronnie, by można ją było, jak afisz, naklejać na ścianach. Inna w podobnym celu wydała kilka dodatków. Na łamach gazet zamieszczano liczne hasła i apele. W wielu z nich wydzielono tzw. część oficjalną, gdzie drukowano rozkazy, odezwy, meldunki wojskowe, urzędowe dekrety i obwieszczenia. Nakłady pism były niewielkie — redakcje często apelowały, żeby po przeczytaniu przekazywać je innym czytelnikom. Kilka tytułów w całości lub częściowo rozprowadzano bezpłatnie¹⁵⁸.

Militarna porażka Ukraińskiej Republiki Ludowej w końcu 1920 roku znowu wstrzymała rozwój ukraińskiej prasy petlurowskiej, lecz nie na długo. Odrodziła się ona w obozach i ośrodkach emigracji cywilnej w Polsce, Francji, Czechosłowacji i innych krajach.

2. Warunki rozwoju ukraińskiej prasy emigracyjnej

Czasopiśmiennictwo ukraińskiej emigracji politycznej w międzywojennej Polsce rozwijało się w dwóch etapach. Lata 1920–1923 to okres rozkwitu tej prasy, zwłaszcza obozowej. W latach 1924–1939 ukazywała się mniejsza liczba tytułów prasowych, głównie cywilnych¹⁵⁹.

Rozwój prasy obozowej, dominującej w pierwszym okresie, spowodowany był kilkoma przyczynami. W obozach istniały przy dywizjach oddziały kulturalno-oświatowe, a w nich sekcje wydawnicze, które miały obowiązek wydawania prasy i które to czyniły jeszcze przed internowaniem. Nawet mniejsze pododdziały miały komórki zorganizowane do takich zadań.

Internowani mieli przy tym, ograniczoną wprawdzie, wewnętrzną niezależność, w tym i możliwość wydawania prasy. Działaniom tym sprzyjał rząd emigracyjny i dowództwo armii — prasa była narzędziem kształtowania przekonań i postaw internowanych, wspierała pracę oświatową, pomagała utrzymać dyscyplinę. Szkolenia wojskowe, nauczanie niepiśmiennych, kursy i zajęcia w różnych kółkach zainteresowań nie wypełniały do końca dni internowanych. Nadmiar wolnego czasu pomagała zagospodarować prasa. Osoby bardziej aktywne angażując się w redagowanie i wydawanie obozowych piśemek z jednej strony dawały upust swoim potrzebom działania,

¹⁵⁷ С. І. Горевалов, І. В. Крупський, *Українська військова журналістика*, s. 147–150.

¹⁵⁸ Дзвін 1919, nr 1–20; Вістки сірих 1919, nr 1–2; Вісти 1920, nr 1–2; Наша правда 1920, nr 1–2; Новини 1919.

¹⁵⁹ Patrz: Spis prasy według lat wydawania oraz wykres 1.

wypełniania jakichś zadań, z drugiej umożliwiały innym — czytelnikom — orientację w życiu obozowej społeczności i wydarzeniach toczących się na zewnątrz. Także dowództwa poszczególnych jednostek były zainteresowane przedsięwzięciami integrującymi podległych im żołnierzy. Pół roku po zamknięciu w obozach M. Łytwycki tak o tym pisał: *Oderwani od świata, pozbawieni systematycznej informacji od swego rządu, a także możliwości brania udziału w życiu społecznym emigracji, internowani żołnierze-obywatele znaleźli wyjście z tej sytuacji w wydawaniu wielkiej liczby czasopism obozowych. Rejestr tych czasopism sam mówi o tej różnorodności myśli i nastrojów, jakie panują wśród wojskowych i świadczą o wysokim wyrobieniu kulturalno-społecznym naszej armii*¹⁶⁰. W każdym razie we wszystkich obozach starano się wydawać własną prasę, zarówno dla potrzeb informacyjno-propagandowych i oświatowych, jak też jako wyraz zainteresowań internowanych.

Władze polskie nie ograniczały obozowej działalności wydawniczej i stąd pewna swoboda internowanych w tej dziedzinie. W obozach istniała jednak cenzura wewnętrzna, która kontrolowała treści wydań. W aleksandrowskim obozie funkcję cenzora pełnił kpt. Mykoła Rossinewycz. Jedno z pism — wychodząca kolejno w kilku obozach „Nasza zoria” (Nasza Zorza) — drukowało nawet notkę o zgodzie na druk wydanej przez obozową cenzurę. Rezultatem jej działalności był zakaz druku pewnych materiałów w niektórych pismach, głównie zajmujących się publicystyką społeczno-polityczną. Czarne plamy znaleziono m.in. w pismach: „Ukraiński stritiec”, „Ukraiński surmacz” (Trębacz Ukraiński), „Zaporożska dumka” (Myśl Zaporoska) i „Nowe żyttia” (Nowe Życie). W przypadku ostatniego tytułu chodziło o notatkę dotyczącą Galicji Wschodniej. Całkowicie skonfiskowano pierwszy numer „Wistnyka spiłky likarskich pomisznykiw na emihraciji” (Zwiastun Związku Pomocników Lekarskich na Emigracji) oraz kilka numerów pism satyryczno-humorystycznych — pierwsze numery „Komara” i „Hrymasy” (Grymas) oraz 22 numer „Oka”. Szczególną uwagą obozowych cenzorów cieszył się „Promiń” — wobec jego redaktorów wszczęto nawet śledztwo i ukarano ich aresztem¹⁶¹.

Ukraińska prasa cywilna podlegała nadzorowi władz polskich. Emigracja petlurowska była w większości lojalna w stosunku do państwa polskiego. Niektóre tytuły nawet tę lojalność wyraźnie deklarowały¹⁶². Mimo to zdarzały się przypadki zakazu druku. Pierwsze restrykcje dotyczyły dwu pism lwowskich. We wczesnych latach dwudziestych, po krótkim okresie

¹⁶⁰ М. Литвицький, *Таборова журналістика*, s. 2.

¹⁶¹ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

¹⁶² Українська нива 1929, nr 26, s. 12; Український інвалід 1935, nr 1; Український ветеран 1935, nr 1. Takie deklaracje pojawiły się zwłaszcza po powrocie do władzy J. Piłsudskiego. Pod tym względem prasa emigracyjna różniła się od pozostałej prasy ukraińskiej wydawanej w Polsce — z reguły opozycyjnej.

ukazywania się wstrzymano wydawanie pisma „Wyzwoleńnia” (Wyzwolenie), a po pierwszym numerze zniknęła partyjna „Wilna Ukrajina”. Także następczyni tej ostatniej — „Socjalistyczna dumka” (Myśl Socjalistyczna) została zawieszona pod zarzutem szerzenia ideologii komunistycznej. Władze wydały również nakaz zamknięcia warszawskiej „Ukrajńskiej trybuny” (Trybuna Ukraińska) za jej zainteresowanie sprawami Galicji Wschodniej. Pod koniec lat dwudziestych na pewien czas wstrzymano wydawanie „Narodu” (Lud), a na początku lat trzydziestych z polecenia władz polskich zawieszono pismo „Duchownyj sijacz” (Siewca Duchowny). Pod rygorem zamknięcia czasopisma redakcja „Duchownej besidy” (Duchowna Rozmowa) musiała zrezygnować z usług poligraficznych drukarni synodalnej Metropolii Prawosławnej. W połowie lat trzydziestych władze zakazały wydawania „Ukraińskiego Weterana” z powodu jego wrogiego stosunku do emigracyjnego kierownictwa URL¹⁶³. Szczegółowe uzasadnienia decyzji o zamknięciu większości wymienionych tytułów nie są znane. Jedno z pism — „Wisty” (Wieści) — jeszcze we wczesnych latach dwudziestych ukazywało się nielegalnie¹⁶⁴.

Niemal wszystkie ukraińskie pisma emigracyjne miały problemy finansowe, nawet wydania obozowe firmowane przez władze wojskowe. Na przykład w Aleksandrowie Kujawskim gazeta „Nowe žytia” wychodziła na koszt 6 Dywizji Siczowej, ale w znacznej części finansowano ją z wpłat oficerów i szeregowych¹⁶⁵. Niektóre redakcje, zwłaszcza pism obozowych i studenckich, apelowały o dobrowolne wpłaty na fundusz prasowy¹⁶⁶. Mimo tych kłopotów dwa pisma — organy wojskowych władz obozowych „Nasza zoria” i „Ukrajinśkyj surmacz” — rozprowadzane były wśród internowanych bezpłatnie¹⁶⁷. Jeden egzemplarz przeznaczano dla 50–75 czytelników. Nie zawsze pomagało pobieranie przedpłat — nie wszyscy prenumeratorzy wywiązywali się ze swoich zobowiązań.

Redakcja jednej z gazet — „Narodu” — apelowała wielokrotnie: „*Narid” jest biedny — na kredyt wysłać [go] nie możemy. Prosimy wraz z zamówieniem przysyłać pieniądze*¹⁶⁸. By przyciągnąć czytelników wydawała dodatki, a dla wsi, które zdobędą nowych prenumeratorów przeznaczyła biblioteczkę „Narodu” złożoną z 25 książek. Inna gazeta — „Ukrajinśka nywa” (Niwa Ukraińska) — dlatego m.in. przeniosła się do Łucka, że tam mieszkała większość jej prenumeratorów i potencjalnych czytelników, a więc i możliwość utrzymania pisma była zdecydowanie większa. Z powodu nie-

¹⁶³ Patrz opisy tych tytułów: Bibliografia adnotowana. Według innych danych „Ukraińska trybuna” przestała się ukazywać z powodów finansowych.

¹⁶⁴ Вісти 1921, nr 1–2. Pismo wydawano w tajemnicy przed władzami ukraińskimi.

¹⁶⁵ І. Срібняк, *Обезбросна, але нескорена*, s. 70.

¹⁶⁶ Nr. „Залізний стрілець”, „Журавлі”, „Чорноморе”.

¹⁶⁷ Patrz opis: „Наша зоря”, „Український сурмач”.

¹⁶⁸ Нарід 1927, nr 10–12, i in.

splaconych zobowiązań czytelników przestała się ukazywać „Nasza kultura”. Fundusz prasowy „Trybuny Ukrainy” wspierali sponsorzy, a mimo to nie udało się tego czasopisma zgodnie z zamierzeniem przekształcić w gazetę; przeciwnie — po kilku numerach przestało się ukazywać. Z powodu braku funduszy padł „Nasz swit” (Nasz Świat). Nieliczne były pisma, które nie miały kłopotów finansowych. Do nich należał niewątpliwie „Tabor” — pismo współfinansowane przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego aż piętnaście lat utrzymało się na rynku czytelnicznym. Jedno z pism obozowych — „Sportsmen” — ukazywało się na koszt YMCA, inne — „Strażnycia ukraińska” (Strażnica Ukraińska) — finansowane było z funduszu polskich kas oszczędnościowych¹⁶⁹.

W pierwszych miesiącach działalności wydawniczej emigracja ukraińska cierpiała na brak urządzeń poligraficznych. Czasopisma obozowe pisane były początkowo ręcznie lub na maszynach i odbijane na powielaczach; dzisiaj niektóre z nich są prawie nieczytelne. W obozie tucholskim jeńcy nie dysponowali ani powielaczem, ani nawet maszyną do pisania. Tamtejsze pisemka to wyłącznie rękopisy, niektóre wykonane ołówkiem. Sytuacja w obozach internowanych poprawiła się wiosną 1921 r. Dzięki staraniom dowództwa i pomocy komitetów charytatywnych, szczególnie YMCA, udało się sprowadzić maszyny drukarskie. Pozwoliło to niektórym pismom przeistoczyć się z nieregularnych w periodyczne, zwiększyć wydatnie nakłady i poprawić niski dotąd poziom poligraficzny¹⁷⁰; maszyn zaś kaliskie wydawnictwo „Czornomor” używało jeszcze po rozwiązaniu obozów. Natomiast większość pism cywilnych korzystała z usług wyspecjalizowanych zakładów poligraficznych. Najczęściej zlecano druk tłoczni P. Szwede lub Drukarni Literackiej w Warszawie, drukarniom „Grafia” i Towarzystwa im. T. Szewczenki we Lwowie, oo. Bazylianów w Żółkwi oraz M. Sznajdera w Łucku. Zlecenia przyjmowała też drukarnia synodalna Metropolii Prawosławnej w Warszawie. Spotkało się to jednak ze sprzeciwem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego — miała ona służyć tylko własnym potrzebom¹⁷¹.

Wczesny okres działalności wydawniczej emigracji ukraińskiej w Polsce zaważył na ogólnym obrazie tej prasy pod względem poziomu poligraficznego. Tylko 50% tytułów drukowano, natomiast około 33% pisano ręcznie lub na maszynie i powielano. Nieznaczny odsetek (3,6%) to pisma, przeważnie oficjalne gazety obozowe, które z systemu powielaczowego przeszły na druk. Dla znacznej ilości pism (ok. 13,4%; wszystkie z grupy nie odnalezionych) nie ustalono sposobu edycji. Należy przypuszczać, bio-

¹⁶⁹ A. Животко, *Історія української преси*, s. 286. Patrz także opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

¹⁷⁰ Nr. Нове життя 1921, nr 39; Залізний стрілець 1921, nr 49; Наша зоря.

¹⁷¹ Patrz opisy pism „Чорномор”, „Духовна бесіда” i inne: Bibliografia adnotowana.

rać pod uwagę czas ich ukazywania się i to, iż się nie zachowały, że były to głównie pisma odręczne lub powielaczowe.

Problemem zespołów redakcyjnych ukraińskiej prasy emigracyjnej, zwłaszcza obozowej, był utrudniony dostęp do informacji. Redakcje obozowych czasopism nie otrzymywały doniesień agencji informacyjnych, nie miały też własnych etatowych korespondentów. Redaktorzy pism obozowych mogli wprawdzie uzyskać przepustkę na wyjazd dziennikarski do innych obozów, jednak redakcje najczęściej korzystały z doniesień korespondentów społecznych, zamieszczały wiele przedruków z prasy polskiej, ukraińskiej (nie tylko galicyjskiej i wołyńskiej) i innej. W prasie obozowej, ale nie tylko, pojawiały się wielokrotnie apele o nadsyłanie do redakcji wszelkich materiałów. Tucholska obozowa „Rada” prosiła nawet o przekazywanie wiadomości (zwłaszcza o sytuacji w Galicji) z listów otrzymywanych z domów rodzinnych¹⁷².

Także wydawców prasy cywilnej nie było stać na zapewnienie sobie pełnego serwisu informacyjnego. Zbieraniem i rozpowszechnianiem informacji trudniło się kilka instytucji ukraińskich. Wojskowe Biuro Informacyjne działało w 1920 r. w Warszawie przy Misji Dyplomatycznej URL. Raz na dwa–trzy tygodnie przygotowywało sprawozdanie informacyjne, którego tematem były sprawy ukraińskie w międzynarodowym kontekście oraz praca misji. Sprawozdania opracowywano na podstawie nadsyłanych do misji powiadomień oraz wiadomości zamieszczanych w prasie polskiej, czeskiej, niemieckiej i innej. Podobne serwisy (zwane referatami) przygotowywało Biuro Prasowe przy tejże misji. Referaty sporządzano codziennie, ukazało się ich około pół tysiąca. Zawierają one streszczenia lub wyciągi z prasy, głównie angielskiej, francuskiej i niemieckiej¹⁷³.

W Tarnowie na początku 1921 r. swoje „Komunikaty” wydawał Wydział Prasy Ministerstwa Prasy i Propagandy rządu URL. W maju tego roku istniało tu już Tarnowskie Ukraińskie Biuro Prasowe „Ukrainpres”. Biuro wydawało „Obiżnyk” (Okólnik); powielono kilkadziesiąt maszynopisowych numerów. O tym, że materiały „Ukrainpresu” przeznaczone były także dla prasy świadczy prośba tego biura z 18 maja 1921 r. skierowana do kancelarii gen. J. Tiutiunnyka i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Pisano tam: *Nadsyłając Wam swoje okólniki informacyjne, „Ukrainpres” uprzejmie prosi Was o nadsyłanie nam, dla wykorzystania w prasie [podkr. E.W.] i informowania naszych misji za granicą, całego będącego w Waszym rozporządzeniu materiału*¹⁷⁴. Brak potwierdzenia, czy również inne materiały przeznaczone były dla redakcji pism i czy do nich docierały.

¹⁷² Nr. „Будяк”, „За Україну”, „Кайдани”, „Рада” i in.

¹⁷³ Інформаційний звіт Української місії в Польщі 1920, nr 1–7; Реферат Пресового бюро при Українській дипломатичній місії в Польщі 1920, nr 1–482.

¹⁷⁴ Комунікат Відділу преси Міністерства преси і пропаганди УНР 1921, nr 1–23;

W latach trzydziestych działało w Warszawie Ukraińskie Biuro Prasowe. W 1930 r. i w latach 1934–1937 wydawało ono „Politycznyj informacyjnyj biuleteń” (Polityczny Biuletyn Informacyjny). Mimo nazwy, wydanie z połowy lat trzydziestych było samoistnym miesięcznikiem. Za biuletyn agencyjny można natomiast uznać „Radiofonicznyj biuleteń dla wżytku presy” (Biuletyn Radiofoniczny dla Użytku Prasy) wydawany w latach trzydziestych w języku ukraińskim przez Oddział Prasy i Propagandy Polskiego Radia¹⁷⁵.

Niektóre gazety informacyjne dopracowały się z czasem sieci własnych korespondentów. Korzystając z rozproszenia emigrantów w różnych krajach wciągnięto ich do współpracy. Na przykład „Ukrajnśka trybuna” i „Ukrajnśka sprawa” miały swoich korespondentów w wielu europejskich i zamorskich krajach, także w okupowanej Ukrainie. Podobnie gazety „Narid” i „Ukrajnśka nywa” oraz inne rozbudowywały sieć korespondentów terenowych¹⁷⁶.

Niedostatki finansowe wydawców, brak początkowo w obozach urzędzeń poligraficznych oraz papieru, trudna sytuacja internowanych (w obozach w Strzałkowie i Tucholi na długi okres zamarła praca kulturalno–oświatowa z powodu braku ogrzewania), przenoszenie ich do coraz to innych obozów, zmiany miejsc zamieszkania emigracji cywilnej, w tym wyjazdy za granicę, problemy materialne potencjalnych czytelników, wymogi cenzury — wszystko to hamująco wpływało na rozwój ukraińskiej prasy emigracyjnej w Polsce.

Wiele pism miało z powyższych powodów krótki żywot — ukazały się ledwie kilka razy lub nawet znikły po pierwszym numerze. Dotyczyło to zwłaszcza niektórych pism obozowych oraz studenckich¹⁷⁷. Wiele też, mimo deklaracji o regularności, ukazywało się nieregularnie. Tego typu kłopoty miało 41 czasopism, co stanowi 25% wynoszącej 164 tytuły całości. I w tej grupie przeważały pisma obozowe i studenckie. Dla 50 tytułów w ogóle nie udało się ustalić częstotliwości ukazywania się. Na tę liczbę, stanowiącą 30,5% ogółu tytułów, składają się głównie pisma nie zachowane.

Po odliczeniu pism nieregularnych i tych o nieustalonej regularności, pozostają 73 tytuły (44,5%), dla których częstotliwość można określić. Wśród nich najwięcej — po kilkanaście — było tygodników, dwutygodników i miesięczników. Jednak nawet w tej grupie ustalenia są tylko przybliżone, bo kilkanaście tytułów zmieniało częstotliwość ukazywania się w czasie swego istnienia, a była ona przeważnie malejąca¹⁷⁸. Częstym zjawiskiem było

Обіжник Тарнівського Українського Пресового Бюро 1921, лр 41; BNA, mf 68886, Part.–Powst. Sztab Ukraiński, s. 7.

¹⁷⁵ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

¹⁷⁶ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

¹⁷⁷ Np. obozowe „Ранок” i „Тернистий шлях”; studenckie „Студентський вістник” (Warszawa) i „Українська рілля”.

¹⁷⁸ Np. „Нове життя” najpierw ukazywało się dwa razy w tygodniu, a następnie było

wydawanie numerów podwójnych lub nawet potrójnych, co — przynajmniej formalnie — miało służyć zachowaniu periodyczności¹⁷⁹. Po kilka tytułów w omawianej grupie to dwumiesięczniki, kwartalniki i roczniki. Z pozostałych tylko kilka ukazywało się częściej niż raz w tygodniu, w tym jedynie trzy to dzienniki.

Przewaga tygodników i dwutygodników oraz znikoma liczba dzienników jest charakterystyczna dla całego czasopiśmiennictwa emigracji ukraińskiej, a także dla prasy Ukraińców w Polsce w ogóle¹⁸⁰. Dziennikami były właściwie „Ukraińska trybuna” (1921–1922) i „Ukraińska sprawa” (1922) — wychodzące w Warszawie w pierwszych latach emigracji; trzeci dziennik to nietypowe „Wsim” — pismo złożone głównie z rysunków naklejanych na karton¹⁸¹. Inne gazety ukazywały się dwa razy tygodniowo, jak „Narodnia sprawa” (1920) oraz obozowe „Nowe žyttia” i „Ukraiński surmacz”, lub trzy razy w tygodniu, jak „Zaliznyj strilec”. W latach dwudziestych i trzydziestych „Ukraińska nywa” (1926–1936) wychodziła dwa–trzy razy w tygodniu, a „Narid” (1926–1928), podobnie jak wcześniej „Syn Ukrainy” (1920) i „Promiń” (1921–1922), był tygodnikiem.

Nakłady czasopism, zwłaszcza obozowych, były niewielkie — od przeciętnie 30–50 egzemplarzy powielaczowych w pierwszej połowie 1921 roku do kilkuset od czasu, gdy wydawcy dysponowali już maszynami drukarskimi. Aleksandrowskie „Nowe žyttia”, dla przykładu, w końcu 1921 roku ukazywało się w nakładzie 200 egzemplarzy¹⁸². Niektóre wypuszczano w kilku ledwie egzemplarzach. Tucholską obozową „Radę” wydawano w trzech rękopiśmiennych egzemplarzach — dwa przeznaczano dla oficerów i jeden dla szeregowych jeńców. Społeczność obozowa, podobnie i emigracja cywilna, we wczesnych latach dwudziestych mieszkała w dużych skupiskach i, choć z trudem, zadowalała się niewielką liczbą egzemplarzy danego tytułu¹⁸³. W latach trzydziestych niektóre wydania osiągnęły nakład rzędu 1000–2000 egzemplarzy¹⁸⁴.

Rozpowszechnianie pism w obozach wojskowych i cywilnych nie było skomplikowane — czytelnicy żyli zgrupowani na małej przestrzeni. Jeden

tygodnikiem; „Духовний сяч” z tygodnika stał się dwutygodnikiem, a „Визволення” z dwutygodnika — miesięcznikiem. Także pisma reaktywowane pod innym tytułem miały mniejszą częstotliwość, np. „Українська трибуна” — „Трибуна України”.

¹⁷⁹ Np. „Веселка”, „Визволення”, „Вісти УЦК в Польщі”.

¹⁸⁰ M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 41. Porównaj zestawienie częstotliwości ukazywania się czasopism. Szerzej na ten temat — patrz podrozdział 5.

¹⁸¹ Patrz opis tego tytułu: Bibliografia adnotowana.

¹⁸² M. Литвицький, *Таборова журналістика*, s. 2; I. Срібняк, *Обезброена, але нескорена*, s. 70.

¹⁸³ Np. „Нове життя”, „Рада”, „Всім”, „Промінь” i inne.

¹⁸⁴ M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 33–37. M. Feliński zauważa też, że w ogóle prasa ukraińska w Polsce w tym okresie ustępowała pod względem liczby tytułów i nakładów prasie niemieckiej i żydowskiej (tamże, s. 42–43).

egzemplarz mógł w tej sytuacji obsłużyć większą niż normalnie liczbę osób — ale niewielkie nakłady nawet przy takiej dystrybucji nie zaspokajały potrzeb tysięcy czytelników. Prosty rozwiązaniem było w tej sytuacji naklekanie gazety na tablicach w dostępnych dla wszystkich miejscach. W taki sposób do czasu otrzymania maszyny drukarskiej zwiększano czytelnictwo gazety „*Nowe žyttia*” w Aleksandrowie Kujawskim. Podobnie czyniono w Piotrkowie Trybunalskim — tam całe czasopismo „*Wsim*” (Wszystkim) było swego rodzaju plakatem. Tak też udostępniano czytelnikom w połowie lat dwudziestych „*Strażnicę Ukraińską*” — w tym celu drukowano ją tylko jednostronnie¹⁸⁵.

W inny sposób rozpowszechniano treści „żywej” obozowej gazety „*Pro-miń*”. „*Żywej*”, bo każdego tygodnia aktorzy obozowego teatru czytali ją zgromadzonym słuchaczom. Podobnie było w Tucholi — po kolei w barakach urządzano wspólne czytanie obozowej „*Rady*”. Redakcje wielu niskonakładowych tytułów obozowych, np. „*Awansu*”, apelowały o przekazywanie pisma innym. Redakcja wychodzącego w połowie lat trzydziestych dodatku „*Dytyna*” (Dziecko) pisała: *Przeczytajcie uważnie, dajcie przeczytać swoim koleżankom i kolegom*¹⁸⁶.

Ukraińska prasa emigracyjna, w tym też obozowa, rozpowszechniana była daleko poza miejscem wydawania. Rozproszenie emigrantów w wielu krajach Europy, Ameryki, Azji i Afryki sprawiało, że zasięg terytorialny niektórych czasopism był bardzo szeroki. Pisma obozowe wysyłano do cywilnych ośrodków emigracyjnych, trafiały też do towarzyszy niedoli w innych miejscowościach. Na przykład obozową gazetę „*Nowe žyttia*” w końcu 1921 r. rozpowszechniano, w niewielkich co prawda ilościach, w siedemnastu miejscowościach w Polsce i za granicą: w Czechosłowacji, Rumunii, Austrii, Niemczech, Francji, Belgii, Szwajcarii, Włoszech, Wielkiej Brytanii, Serbii, Egipcie i Maroku¹⁸⁷.

Do prenumeratorów lub do punktów odbioru pisma trafiały najczęściej za pośrednictwem poczty. Niektóre redakcje korzystały z sieci ukraińskich księgarń. Tak kolportowany był „*Relihijno-Naukowyj Wistnyk*” (Zwiastun Religijno-Naukowy) — na Wołyniu można go było otrzymać w księgarniach Łucka, Kowla, Włodzimierza Wołyńskiego, Ostroga, Krzemieńca. Także „*Trybuna Ukrajiny*” rozprowadzana była przez ukraińskie księgarnie Wołynia, Lwowa, Pragi, Wiednia, Berlina. Gazetę „*Narid*” sprzedawano w księgarniach na stacjach kolejowych¹⁸⁸.

Mimo że Ukraińcy naddnieprzańscy trafili do Polski w ostatnich miesiącach 1920 r., mimo kłopotów związanych z rozlokowaniem w obozach

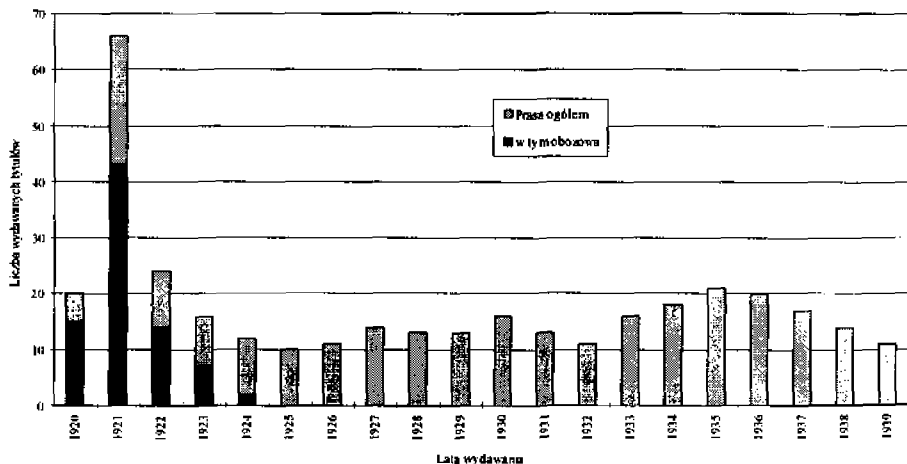
¹⁸⁵ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

¹⁸⁶ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

¹⁸⁷ І. Срібняк, *Обезброєна, але нескорена*, s. 70.

¹⁸⁸ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

i ośrodkach cywilnych, zdołali do końca tego roku rozpocząć wydawanie kilkunastu tytułów prasowych¹⁸⁹. Razem z publikowanymi już przez misje przedstawicielskie było ich dwadzieścia — z tego 75% stanowiły pisma obozowe. Apogeum ilościowe osiągnęła ukraińska prasa emigracyjna w roku 1921 — 66 wydawanych tytułów, z tego 43 ukazywały się w obozach. W 1922 r. liczba tytułów gwałtownie spadła do 25, a w następnym do 17. Połowę z nich wydawali internowani wojskowi. Dwa kolejne lata to dalszy spadek — najniższą liczbę pism (10) zanotowano w 1925 roku. Od 1926 r. liczba tytułów wydawanych przez emigrację ukraińską nieco wzrosła — w latach 1927–1931 ukazywało się 13–16 pism rocznie. Po chwilowym załamaniu w 1932 r. (11) nastąpił wyraźny wzrost — w połowie lat trzydziestych liczba ta doszła do dwu dziesiątek. W dwu ostatnich latach przed II wojną światową znów jednak spadła do kilkunastu pism (wykres 1).

Wykres 1. Liczba tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939*

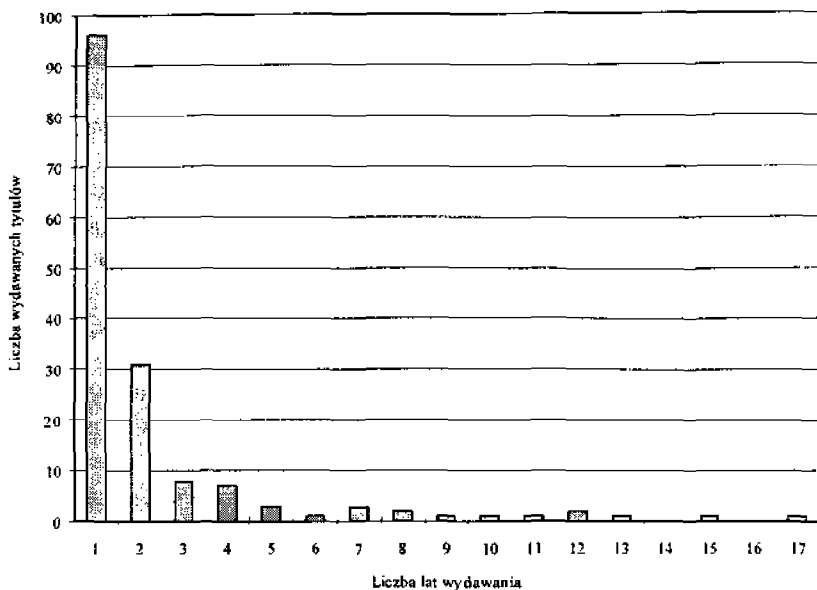
* Dla 4 tytułów nie ustalono lat wydawania.

Tabela 1. Okres ukazywania się ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939*

Liczba lat wydawania	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Liczba wydawanych tytułów	97	31	8	7	3	1	3	2	1	1	1	2	1	—	1	—	1

* W sumie ukazało się 160 tytułów. Dla 4 tytułów nie ustalono lat wydawania.

¹⁸⁹ Patrz: wykres 1 oraz spis prasy według lat wydawania.

Wykres 2. Okres ukazywania się ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939

Okres ukazywania się większości tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej był bardzo krótki (patrz tabela 1 i wykres 2). Przeciętny czas ich obecności na rynku wydawniczym to nieco ponad dwa lata. Ponad połowa z nich (60%) wychodziła tylko jeden rok. Znaczny odsetek stanowiły też pisma o dwuletnim okresie ukazywania się; razem stanowiły one aż 80% omawianej prasy. Wśród nich były głównie pisma tarnowskie i obozowe oraz studenckie. Pisma obozowe i studenckie charakteryzowało też to, że wiele z nich pojawiło się tylko kilka razy. Kilkanaście pism, które ukazywały się sześć lat i więcej, stanowi tylko 8,7% całości; większość z nich wydawano w Warszawie. Rekordzistą pod względem długości okresu ukazywania się był literacko-polityczny almanach „Dnipro” (Dniepr; 17 lat) oraz wojskowo-literackie czasopismo „Tabor” (15 lat). „Tabor” pojawił się w obozie kaliskim, a od połowy lat dwudziestych aż do wybuchu wojny wychodził w Warszawie. Lwowskie „Dnipro” jako jedyne ukazało się jeszcze rok po wybuchu II wojny światowej. Wśród „długowiecznych” były m.in. czasopisma naukowe i literackie oraz jedna gazeta informacyjna.

Ukraińska emigracja w Polsce w okresie międzywojennym w zdecydowanej większości (jak podano w „Ukraińskiej Trybunie” — w dziewięciu dziesiątych) należała do obozu petlurowskiego¹⁹⁰. Emigracyjne centrum pań-

¹⁹⁰ Українська трибуна 1921, nr 1.

stwowe tworzyli głównie przedstawiciele partii socjalistycznych różnych odcieni oraz grup zawodowych pocztowców, kolejarzy, spółdzielców¹⁹¹. Także ukraińska prasa emigracyjna związana z tym obozem miała przeważnie, przynajmniej we wczesnych latach dwudziestych, socjalistyczny charakter. Z czasem ulegało to zmianie — już wychodzący w drugiej połowie lat dwudziestych „Narid” określany był jako gazeta o kierunku UNDO-wskim, a więc liberalna pod względem programu gospodarczego i centrowa pod względem politycznym¹⁹². Była to też z natury rzeczy prasa antysowiecka i w zdecydowanej większości lojalna wobec państwa polskiego. Tylko nieliczna grupa wychodźców z Naddnieprza była w opozycji do petlurowców i podobnie nieznaczny odsetek wśród ogółu ukraińskiego czasopiśmiennictwa emigracyjnego stanowi wydawana przez nich prasa¹⁹³. Na jej łamach często prezentowano odmienne od oficjalnych koncepcje budowy państwa ukraińskiego. Poglądy w tej sprawie różniły też obozy wychodźców naddnieprzańskich od wychodźstwa galicyjskiego, co znalazło odbicie w omawianej prasie¹⁹⁴. Wzajemna, zapoczątkowana jeszcze w 1918 r., niechęć petlurowców i monarchistów przeniosła się także na emigrację. Stronnicy P. Skoropadskiego — zwani hetmańcami — prawie nie zaznaczyli swej obecności na prasowym rynku wydawniczym na terenie Polski.

Emigranci naddnieprzańscy rozproszyli się powoli po Polsce, także w objętych początkowo zakazem osiedlania się województwach wschodnich. Z upływem lat zacieśniała się współpraca Ukraińców z Naddnieprza z Ukraińcami z Galicji Wschodniej i Wołynia, również w dziedzinie wydawniczej. Zaczęła się ona wkrótce po znalezieniu się tych pierwszych na emigracji. Warszawska petlurowska „Ukrajńska trybuna”, dla przykładu, już na początku 1922 roku zwróciła szczególną uwagę na Galicję, Wołyn i Chełmszczyznę i zaprosiła do współpracy korespondentów z tych terenów¹⁹⁵. Także inne pisma emigracyjne, np. obozowy „Relihijno-Naukowy Wistnyk” czy „Trybuna Ukrajiny”, rozpowszechniane były wśród tamtejszej ludności ukraińskiej. Lwowskie petlurowskie „Wyzwołennia” (1921) tworzone było przez Ukraińców naddnieprzańskich z aktywnym udziałem

¹⁹¹ R. Żerełik, *Rząd i Rada*, s. 209–212.

¹⁹² M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 39. UNDO — Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne. Szerzej na temat tego ugrupowania m.in.: A. Chojnowski, *Ukraina*, s. 86.

¹⁹³ Np. „Немезіда”, „Український ветеран”, „Визволення України”, „Вільна спілка”. W tej ostatniej, wydawanej przez eserów, URL określana jest jako republika *burżuazyjno-demokratyczna* (1921, nr 1).

¹⁹⁴ Gazetę „Нарід” (1926–1928) M. Feliński określa jako antypetruszewiczowską (M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 39). Polemikę z koncepcjami ukraińskich nacjonalistów spod znaku OUN wydrukowały Вісти УЦК в Польщі (1928, nr 23/25, 26/27, 28/29).

¹⁹⁵ Українська трибуна 1922, nr 1 (199). Do współpracy zaproszono m.in. D. Doncowa i W. Doroszenkę. Obydwaj byli wychodźcami z Wielkiej Ukrainy, do Lwowa przybyli w 1908 r.

Ukraińców galicyjskich¹⁹⁶. Wymownym przykładem tej „ukraińsko-ukraińskiej” współpracy były pisma literackie — we wczesnych latach dwudziestych szczególnie kaliska „Wesółka” (Tęcza), w latach trzydziestych zaś warszawski, a następnie lwowski kwartalnik „My”.

Integracja Ukraińców nie była jednak łatwa. Emigranci z Naddnieprza nie mogli się początkowo osiedlać wśród swoich rodaków w Galicji Wschodniej i na Wołyniu. Ponieważ młodzi Haliczanie nie zawsze znajdowali miejsce na uczelniach Lwowa (a potem pracę w Galicji), „emigrowali” do Krakowa, Warszawy, Poznania czy Wilna, a nawet Gdańska, gdzie stykali się z rodakami zza Zbrucza. *Czy uda się wszystkich zintegrować, przełamać rozbieżności i prowincjonalizm? Czy uda się to w anormalnych warunkach oderwania od macierzy?* — zapytywała w 1927 roku redakcja „Głosu Studenckiego”, a w rok później konstatowała: *Postępuje integracja Ukraińców, ale nie na ukraińskiej ziemi*¹⁹⁷. Tenże „Głos Studencki” stanowił jej przykład — był organem Ukraińskiej Gromady Studenckiej w Warszawie, założonej przez petlurowców, do której należała także młodzież z Galicji i Wołynia. W późniejszych latach niektóre pisma wymieniały jako miejsce wydania Warszawę i Lwów (np. „Nasza kultura”) lub Warszawę i Łuck, co potwierdzało postępującą integrację. Dwutygodnik „Nasza besida” dla podkreślenia jedności Ukraińców wymieniał aż cztery miejsca wydania: Warszawę, Lwów, Łuck i Chełm. W końcu lat dwudziestych i w latach trzydziestych niektóre tytuły przenoszono z Warszawy do Lwowa (np. literackie pismo „My”) albo do Łucka („Ukrajńska nywa”, „Nasz swit”)¹⁹⁸.

Większość pism petlurowskich, zwłaszcza obozowych i cywilnych wydawanych we wczesnych latach dwudziestych, miała znaczenie jedynie dla środowiska emigrantów. Tylko kilkanaście z nich miało bez wątpienia krąg czytelników znacznie wychodzący poza tę zbiorowość. Jednak nawet i te pisma należy traktować nie jako ogólnoukraińskie, a raczej jako regionalne. Prócz kilku wyżej wymienionych, należały do nich np. „Narid”, „Duchowny sijacz”, „Ridna mowa”.

Integracja ukraińskich emigrantów z ludnością ukraińską np. Wołynia, Polesia i Chełmszczyzny nie była łatwa. Przybysze zarzucali miejscowym elitom, niezbyt licznym a pretendującym do kierowania narodowym życiem, brak znaczących osiągnięć w tej dziedzinie, a jednocześnie niechęć

¹⁹⁶ Український вістник 1921, nr 118.

¹⁹⁷ Студентський голос 1927, nr 1, 1928, nr 3.

¹⁹⁸ Przeniesienie w 1928 r. „Niwu Ukraińskiej” do Łucka zbiegło się w czasie z objęciem stanowiska tamtejszego wojewody przez Henryka Józewskiego. A. Chojnowski pisze, że *Oparciem dla rządów Józewskiego były ściągane na Wołyn grupy działaczy ukraińskich spod znaku b. Ukraińskiej Republiki Ludowej, u jego boku pracowali także pochodzący z Naddnieprza Polacy* (A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979, s. 100). Wśród współpracowników H. Józewskiego był red. „Ukraińskiej Niwy” P. Pewny, poseł III i IV kadencji sejmiku RP.

wobec osiedlania się tu rodaków—emigrantów i ich udziału w tym życiu. Zdaniem emigracji zdała ona społeczny egzamin dojrzałości, a współpraca obu grup Ukraińców leżała w ich wspólnym interesie. Miejscowi z kolei zarzucali petlurowcom, że tworzone przez nich organizacje społeczne, polityczne i spółdzielcze służą tylko władzom polskim do urzędowej sprawozdawczości¹⁹⁹. Okazało się, że lojalizm emigrantów wobec II Rzeczypospolitej, wywodzący się ze wspólnej walki z bolszewicką Rosją w 1920 roku, nie musiał być i nie był w większości podzielany przez Ukraińców ze wschodnich ziem państwa polskiego.

W tytułach ukraińskiej prasy emigracyjnej wielokrotnie powtarza się nazwa kraju — „Syn Ukrainy”, „Trybuna Ukrainy”, „Strzelec Ukraiński”, „Trębacz Ukraiński”, „Ukraińska Trybuna”, „Niwa Ukraińska”. Na miejsce pochodzenia wydawców wskazują też niektóre tytuły wzięte od nazw geograficznych — „Dniepr”, „Zaporozec”, „Czornomorie”. Inne odzwierciedlają ich pragnienia: „Szlakiem Niepodległości”, „O Ukrainę”, „O Niezależność”, „O Państwowość”, „Wyzwolenie”, „Wolna Ukraina”. Wiele tytułów czasopism nawiązuje do sytuacji, w jakiej znaleźli się emigranci — „Za Drutem”, „Kajdany”, „Na Ruinach”, „Na Obczyźnie”, „Ciernisty Szlak”, „Obóz”, „Kaganek Uchodźcy”, „Emigrant”. W kilku przypadkach, dla podkreślenia odrębności w cudzym otoczeniu, członem tytułu jest wyraz „nasz”, „nasza”, „ojczysty” — np. „Nasza Kultura”, „Nasz Świat”, „Język Ojczysty”. Z tytułów obozowych tylko niektóre mają wydźwięk optymistyczny — np. „Ranek”, „Promień”, „Nasza Zorza”. *Zorza wiary i nadziei w bliskie zwycięstwo, w światłą przyszłość naszej męczennicy Ukrainy* przyświecała twórcom tego ostatniego pisma²⁰⁰. Niektóre tytuły wskazują na dywizję—wydawcę — np. „Myśl Zaporoska”, „Żelazny Strzelec”. Charakterystyczne są tytuły czasopism satyryczno—humorystycznych. Są wśród nich m.in. „Grymas”, „Piolun”, „Komar”, „Pchła”, „Żądło”, „Oset”, „Kolce”, „Wrzątek”. Dość często w omawianej prasie pojawia się jako tytuł jedno—wyrazowy lub człon tytułu wyraz „wieści” (вісті), „zwiadun” (вістник, вісник), „biuletyn” — np. „Wieści”, „Zwiadun Wojskowy”, „Zwiadun Religijno—Naukowy”, „Biuletyn UKC w Polsce”.

3. Zadania ukraińskiej prasy emigracyjnej

Podział przedmiotowy ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w latach międzywojennych w Polsce jest niezwykle trudny. Wynika to zarówno z deklarowanego, jak i rzeczywistego charakteru tych wydawnictw. Specyficzna i nieunormowana sytuacja emigracji powodowała, że wiele pism

¹⁹⁹ Українська нива 1927, nr 73, s. 1, 1929, nr 26; A. Chojnowski, *Ukraina*, s. 113–114.

²⁰⁰ Наша зоря 1921, nr 1.

zajmowało się szerokim wachlarzem problemów, różnie przy tym zestawionych. Przykładem może być „Wyzwolenia”, które w podtytule głosiło, że jest pismem społeczno–politycznym, ekonomicznym i literackim. „Zaporoziec” przedstawiał się jako tygodnik literacko–naukowy, a „Postup” deklarował, że zajmuje się polityką i ekonomią²⁰¹. W okresie internowania często były wydawane pisma wojskowo–literackie. W tej sytuacji podział może być tylko przybliżony. Wśród ponad półtorej setki omawianych tytułów największą grupę (ok. 25%) stanowiły szeroko pojmowane pisma informacyjne, o różnym priorytecie — politycznym, społecznym lub literackim. Podobnie około 25% stanowiły pisma naukowe, popularnonaukowe, społeczno–kulturalne i literacko–artystyczne. Duży odsetek tytułów (15%) to łatwe do wyodrębnienia pisma satyryczno–humorystyczne (25 tytułów). Większość z nich ukazywała się w obozach w pierwszym pełnym — tj. 1921 — roku internowania. Kilkanaście tytułów zaliczyć można do specjalistycznych i zawodowych. Podobny rząd wielkości stanowią pisma wydawane przez organizacje młodzieżowe, przeważnie studenckie. Kilkanaście (13) to wydawnictwa urzędowe, referaty misji wojskowej, rezolucje, okólniki, komunikaty i sprawozdania z działalności instytucji i organizacji. Po kilka tytułów zajmowało się tematyką społeczno–religijną (8) i gospodarczą (6), a tylko 2 (obydwa w obozach) — sportem.

Specyficzny rodzaj ukraińskiej emigracyjnej prasy wydawanej w Polsce w latach 1920–1939 stanowiły pisma obozowe. Pojawiły się one w niecodziennych warunkach. Zamknięta w obozach, odseparowana od otoczenia grupa wojskowych, pozbawiona systematycznych wiadomości z zewnątrz, poczęła samodzielnie tworzyć własny system informacji. Uderza nie tylko liczba, ale i różnorodność powstałych w obozach pism oraz różnorodność stawianych sobie przez obozowe zespoły redakcyjne zadań. Należało do nich informowanie o tym, co się dzieje w obozach, w ojczystym kraju i na świecie, praca oświatowa wśród żołnierzy, podtrzymywanie uchodźców na duchu, dążenie do wzmocnienia w nich poczucia jedności narodowej, doprowadzenie do pełnego zrozumienia idei wyzwolenia ojczyzny i przygotowanie do powrotu do kraju. *Za swe pierwszoplanowe [zadanie] uważamy szeroką informację i zespolenie ukraińskiego wojsactwa w jedną całość [...] będziemy wyjaśniać naszym czytelnikom wszystkie wydarzenia zachodzące w ukraińskim życiu i ukraińskiej sprawie państwowej* — deklarował „Ukrajinijskij surmacz”²⁰². Podobne cele stawiały sobie i inne obozowe gazety: „Nowe zytтя” — poprzednik „Trębacza Ukraińskiego”, „Zaporozska dumka”, „Zaliznyj strilec”²⁰³. Prócz owej szerokiej informacji i wyjaśniania wydarzeń ważne też było inne, niewyartykułowane zadanie prasy

²⁰¹ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

²⁰² Український сурмач 1922, nr 1.

²⁰³ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

— kompensacyjne. Przy braku podręczników czasopismo zastępowało np. elementarz lub czytankę dla niedawnych analfabetów.

Długie lata walki i pobytu w niewoli, jakie mieli za sobą internowani żołnierze ukraińscy, często utrata zdrowia i, co ważniejsze, utrata ojczyzny, trudne warunki obozowego życia — wszystko to wywoływało zwątpienia i depresje, zwłaszcza wśród szeregowego wojska. Tę sytuację dostrzegło wiele pism i jednym ze swych zadań uczyniło przeciwdziałanie moralnemu kryzysowi²⁰⁴. *Niechże nasze pismo wleje nową siłę w dusze tych, którzy pod wpływem ostatnich ciężkich wydarzeń i zmęczenia są może bliscy zwątpienia* — pisała wiosną 1921 r. redakcja „Za drotom”²⁰⁵. *Zorza wiary i nadziei w bliskie zwycięstwo, w światłą przyszłość naszej męczennicy Ukrainy* przyświecała twórcom pisma „Nasza zoria”²⁰⁶. Znaczącą, trudną do przecenienia rolę w podtrzymaniu morale internowanych i jeńców odegrała licznie w obozach reprezentowana prasa satyryczno-humorystyczna. Kaliskie „Oko” deklarowało: *Uparcie walczyć z tą anarchią, lekkomyślnością oraz prowokacyjnymi niekiedy pogłoskami, które tak niekorzystnie odbijają się na naszym stanie moralnym*²⁰⁷. *Śmiejemy się — nie płaczemy* — w tym hasle zamieszczonym w pierwszym numerze pisma „Wsim” zawiera się znaczenie owej prasy dla internowanych²⁰⁸.

Przystępując do wyda[wa]nia pisma „Kozacka Dumka” redakcja stawia sobie w pierwszym rzędzie zadanie doprowadzenia wśród kozactwa do samopoznania i samozrozumienia swojej idei, idei wyzwolenia ojczyzny — czytamy w deklaracji zespołu redakcyjnego²⁰⁹. Dopelnia ją niejako oświadczenie innego obozowego pisma: *A wszystko to robi się po to, aby uniknąć złej politycznej chwili, być do wszystkiego gotowym oraz z pewną wiarą i siłą zwycięzców szczęśliwie wypłynąć na szerokie wody Ojczystej Ukrainy*²¹⁰.

Redakcje podejmowały też działania mające na celu zarejestrowanie i opisanie dla przyszłych historyków i literatów burzliwych wydarzeń z okresu walki wyzwolenczej, ponadto analizę sukcesów i porażek narodu ukraińskiego i poszukiwanie wyjścia z tragicznej sytuacji. Takie zadanie postawiły sobie m.in. „Almanach”, „Ukraiński strilec”, „Do zbroji”, „Postup”, „Na rujinach”, „Tabor”, a także powstałe już po rozwiązaniu obozów czasopismo „Za derżawnist”. Wydawca tego ostatniego — Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo-Historyczne — *zbiera, analizuje, opracowuje i wydaje drukiem materiały dotyczące historii Wojska Ukraińskiego z czasów walk*

²⁰⁴ Релігійно-Науковий Вістник 1921, nr 1; Нове життя 1921, nr 44; Запорозька думка 1921, nr 24.

²⁰⁵ Сут. за: А. Животко, *Історія української преси*, s. 280–281.

²⁰⁶ Наша зоря 1921, nr 1.

²⁰⁷ Око 1921, nr 1.

²⁰⁸ Patrz opis tego tytułu: Bibliografia adnotowana; patrz także: „Аванс”, „Будяк”, „Взад”, „Колючки” i in.

²⁰⁹ Козацька думка 1921, nr 1.

²¹⁰ На хвилях життя 1921, nr 1.

wyzwoleńczych ostatniej doby i z czasów minionych. Ukazująca się we wczesnych latach dwudziestych poza obozami „Trybuna Ukrainy” na pierwszym miejscu stawiała *problem naszej ideologii i praktyki państwowej* [podkr. w tekście], *pilny przegląd i przewartościowanie minionego, analizę błędów*²¹¹.

Poszerzenie świadomości i rozwinięcie poczucia godności narodowej, obrona języka ojczystego, zachowanie i popularyzacja kultury ukraińskiej — to zadania stawiane sobie przez pisma literackie, m.in. „Za Ukrainu”, „Literaturno-wijśkowyj wistnyk”, „Weselka”. Obrona języka ojczystego i piętnowanie używających „kacapskiego” była nie wyartykułowanym celem „Promienia”²¹². Nie tylko jednak dbałość o język oraz popularyzacja kultury i przenoszenie zdobyczy europejskich w tej dziedzinie na ukraiński grunt uznane zostały przez redaktorów-literatów za moralną i narodową powinność. Grupa skupiona w Towarzystwie „Weselka” w swoistym manifestie literacko-politycznym postawiła sobie *nowe zadanie: tworzyć kulturę narodową* [podkr. w tekście] *i tym wzmacniać siły Narodu w jego walce wyzwolenczej*²¹³.

Wielka liczba wydawanych w obozach czasopism była akceptowana i doceniana przez wojskowe i cywilne władze URL. Prasa w warunkach obozowych była dobrym narzędziem kształtowania opinii i postaw internowanych; zagospodarowując czas, skupiając wokół siebie uwagę czytelników, pomagała utrzymać dyscyplinę i, do pewnego czasu, gotowość do powrotu na Ukrainę.

Językowe i literackie, a szerzej — kulturalne problemy zostały w latach trzydziestych podjęte m.in. przez pisma „My”, „Nasza kultura”, „Ridna mowa”, „Nasz swit”, „Nasza besida”²¹⁴. „Nasza kultura” postawiła sobie za cel *wszechstronne i głębokie prezentowanie naszej duchowej i materialnej kultury*²¹⁵. Założenie pierwszego na gruncie ukraińskim pisma poświęconego językowi „Ridna mowa” redakcja uzasadniała następująco: *Pomyślny rozwój języka w dużym stopniu zależy od odpowiedniego naukowego jego zbadania i stałej popularyzacji tych badań wśród szerokiego społeczeństwa*²¹⁶. Z kolei „Nasz swit” zobowiązywał się *Służyć potrzebom kulturalnym narodu ukraińskiego, poczynając od życia cerkiewnego, a kończąc życiem ekonomicznym, a przy tym... wejść nie tylko do domów inteligentnych, ale i do domów naszych chłopów i robotników*²¹⁷.

²¹¹ Альманах 1921, nr 1; Український стрілець 1920–1921, nr 1–3; До зброї 1921, nr 1; Табор 1923, nr 1; За державність 1929, nr 1; Трибуна України 1923, nr 1, i in.

²¹² Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

²¹³ Веселка 1923, nr 1.

²¹⁴ Patrz opisy wymienionych tytułów: Bibliografia adnotowana.

²¹⁵ Наша культура 1935, nr 1, s. 3.

²¹⁶ Рідна мова 1933, nr 1, s. 1.

²¹⁷ Наш світ 1924, nr 1.

Łatwe do określenia są zadania czasopism religijnych i religijno-społecznych. „*Duchowna besida*” *bezsronnie przedstawia życie cerkiewno-ludowe* — prezentowało się jedno z nich. Inne — „*Duchownyj sijacz*” — pisało: *Sama nazwa wydawnictwa świadczy o jego najważniejszych zadaniach*²¹⁸. Obydwa pisma propagowały ukrainizację Cerkwi prawosławnej na Wołyniu.

Gazety „*Ukrajńska trybuna*” i „*Ukrajńska sprawa*” wychodzące we wczesnych latach dwudziestych oraz „*Narid*” i „*Ukrajńska nywa*” ukazujące się od drugiej połowy tej dekady zadania informacyjne uważały za oczywiste. Podkreślały wzięty na siebie obowiązek wypełniania pewnej misji na niwie narodowej. „*Ukrajńska trybuna*” chciała pełnić funkcję *trybuny politycznej i społecznej emigracji jako organ prasowy, który odzwierciedlałby to emigracyjne życie*²¹⁹. „*Narid*” podjął się *walczyć z błędami tych, którzy sprowadzają nasz naród na manowce, na nieprawidłową drogę, nawołują do rozbratu, podziału i wrogości*²²⁰. „*Ukrajńska nywa*” stwierdzała natomiast, że *doloży wszystkich starań, żeby pokazywać nie cierpiące zwłoki potrzeby narodu ukraińskiego w Polsce*²²¹.

Głównym zadaniem kilku pism wydawanych w różnych latach przez Ukraiński Komitet Centralny była, tak jak i zadaniem wydawcy, ochrona prawna i współdziałanie w organizowaniu pomocy materialnej dla emigracji ukraińskiej²²². Podobnie wydawnictwa innych organizacji prezentowały życie i problemy swoich członków²²³.

Oczywiste, chociaż nie zawsze wyartykułowane, były cele czasopism naukowych. Miały drukować prace naukowe z określonej dziedziny, by — jak podkreśla się w jednym z nich — *nie zginęły bez śladu*²²⁴.

4. Ośrodki wydawnicze, wydawcy i redaktorzy ukraińskiej prasy emigracyjnej

Wszystkie spośród kilkunastu miejscowości w Polsce, w których na przełomie lat 1920/1921 rozmieszczono ukraińskich emigrantów wojsko-

²¹⁸ *Духовна бесіда* 1924, nr 1; *Духовний сіяч* 1927, nr 1.

²¹⁹ *Трибуна України* 1921, nr 1.

²²⁰ *Нарід* 1926, nr 1.

²²¹ *Українська нива* 1926, nr 1/2, s. 1.

²²² Patrz opisy: „*Вісти УЦК в Польщі*”, „*За незалежність*”, „*Шляхом незалежності*”: Bibliografia adnotowana.

²²³ *Нр. Український інвалід* 1925, nr 1; *Вісти спілки інженерів та техніків українців емігрантів в Польщі* 1928, nr 1; *Студентський голос* 1927, nr 1.

²²⁴ Naukowy zбірnik Geografічної секції 1930, nr 1. Patrz także m.in.: „*Альманах українського студентського життя в Кракові*”, „*Поступ*”, „*Економічний збірник*”, „*ЕЛЬПІС*”, „*Праці УНІ*”, „*Український статистичний річник*”.

wych i cywilnych, stały się mniejszymi lub większymi ośrodkami wydawniczymi. Były to miejsca lokalizacji obozów internowanych — Pikulice, Aleksandrów Kujawski, Łañcut, Wadowice, Piotrków Trybunalski, Strzałkowo, Szczypiorno i Kalisz, obozu jenieckiego — Tuchola, a także miejsca osiedlenia cywilów — Tarnów, Częstochowa, Lwów i Warszawa. Po roku, najpóźniej po trzech latach większość tych skupisk Ukraińców przestała istnieć; emigranci z Tarnowa i Częstochowy rozproszyli się, obozy zamknięto. W 1924 roku na mapie wydawniczej pozostały tylko Warszawa, Lwów i Kalisz. Pojawiło się wprawdzie kilka nowych nazw — Gdańsk²²⁵, Kraków, Łódź, Skalmierzyce, Chrzanów, Poznań i Jabłonna koło Warszawy, ale ich znaczenie, zwłaszcza tych ostatnich, jest nieznaczące.

Ukraińską prasę emigracyjną wydawano w dwudziestu miejscowościach, ale tylko w Warszawie wychodziła ona przez cały omawiany okres (1920–1939)²²⁶. W Kaliszu i we Lwowie ukazywała się przez dziewięć lat, w innych miejscowościach od roku do siedmiu lat. Aż w dwunastu miejscowościach ukraińska prasa emigracyjna wydawana była tylko rok–dwa lata. Były to głównie obozy (prócz Kalisza) oraz Skalmierzyce, Chrzanów, Jabłonna i Poznań. Pod względem liczby tytułów przodowała Warszawa (57) i Kalisz (26)²²⁷. Dużo pism wydawano też w Tarnowie (14) i Lwowie (16) oraz w obozach internowania — Wadowicach (10), Aleksandrowie Kujawskim i Strzałkowie (po 9). Tylko po jednym tytule miały Skalmierzyce, Chrzanów, Poznań i Jabłonna koło Warszawy. Dla siedmiu tytułów nie ustalono miejsca wydania. Wśród nich jedno pismo ukazywało się nielegalnie, jedno wydawał Partyzancko–Powstańczy Sztab J. Tiutiunnyka.

W 1921 roku, rekordowym pod względem liczby ośrodków wydawniczych ukraińskiej prasy emigracyjnej, wydawano ją w dwunastu miejscowościach, z czego aż w dziewięciu mieściły się obozy. W pozostałych latach prasa ta wychodziła w trzech–siedmiu miejscowościach. Największym ośrodkiem wydawniczym tej prasy była bezsprzecznie Warszawa — w ciągu całego dwudziestolecia wychodziło tu rocznie od trzech do czternastu tytułów, najwięcej w drugiej połowie lat dwudziestych (7–11) i w połowie lat trzydziestych (10–14). Kalisz był ważnym ośrodkiem przez znacznie krótszy czas — od początku internowania do połowy lat dwudziestych (1921–1926). We Lwowie najwięcej petlurowskich wydań pojawiło się na

²²⁵ Uwzględnienie na tej mapie Gdańska, który nie należał do II Rzeczypospolitej, wyjaśniono we wstępie.

²²⁶ Patrz tabela 2. Kilka tytułów wydawano w latach trzydziestych w Łucku, Krzemieńcu, Żółkwi i Rawie Ruskiej; prasa ta traciła już jednak charakter prasy emigracyjnej. Jako miejsce wydawania wymieniano też, ze względów emocjonalnych, Kijów. Szerzej pominięcie tych miejscowości wyjaśniono we wstępie.

²²⁷ Warszawa i Kalisz przodują też pod względem łącznej liczby roczników wydanych w omawianym okresie tytułów: odpowiednio 154 i 54.

Tabela 2. Liczba tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w latach 1920–1939 w poszczególnych miejscowościach*

Lp.	Nazwa miejscowości	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	Liczba lat wyd.	Liczba tytułów
1	Aleksandrów Kujawski	2	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	9
2	Chrzanów	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1
3	Częstochowa	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5
4	Gdańsk	-	-	-	1	2	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	5	3
5	Jablonna k. Warszawy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1
6	Kalisz	-	11	7	5	5	4	3	2	1	2	3	2	1	1	2	2	1	1	1	1	19	26
7	Kraków	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	7	7
8	Lwów	-	9	2	4	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	3	3	4	2	2	19	16
9	Łańcut	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4
10	Łódź	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	6	2
11	Pikulice	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3
12	Piotrków Trybunalski	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3
13	Poznań	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1
14	Skalmierzyce	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
15	Ształkowo	-	7	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	9
16	Szczyptorno	-	1	6	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6
17	Tarnów	3	9	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	14
18	Tuchola	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7
19	Wadowice	2	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	10
20	Warszawa	3	4	5	3	4	8	7	9	11	6	5	5	6	10	12	14	13	13	8	8	20	57
Liczba ośrodków wydawniczych		7	12	6	7	4	4	4	6	4	4	6	6	3	4	3	4	4	3	4	3	-	-

* Dla 7 tytułów nie ustalono miejsca wydawania.

początku lat dwudziestych i kilka lat przed wojną. Intensywna działalność wydawców obozowych trwała od roku do trzech lat.

Zarówno instytucje i organizacje cywilne, w większości rządowe, jak i wojskowe zdobyły już przed internowaniem (o czym była mowa na początku tego rozdziału) spore doświadczenie na niwie wydawnictwa prasowego. Najmniej tytułów wydawały wtedy towarzystwa, partie i grupy osób cywilnych. Rynek wydawniczy zdominowały instytucje rządowe i wojsko.

Już w końcu 1918 r. powołano Główny Zarząd Prasy i Propagandy, który działał na prawach oddzielnego ministerstwa. W rządach W. Czechiwskiego (26 XII 1918–13 II 1919) i S. Ostapenki (13 II 1919–9 IV 1919) organ ten nosił nazwę: Zarząd Prasy i Informacji, a kierował nim Osyp Nazaruk. W rządach B. Martosa (9 IV 1919–27 VIII 1919) oraz I. Mazepy (27 VIII 1919–26 V 1920) było to Ministerstwo Prasy i Propagandy, kierowali nim kolejno Iwan Łyzaniwski i — od 9 czerwca 1919 r. — Teofan Czerkaski; ten ostatni pełnił tę funkcję także w rządzie Mazepy, lecz tylko do grudnia 1919 r., kiedy to ministerstwo przestało istnieć. Ministerstwo Prasy i Propagandy, podobnie jak inne komisariaty lub ministerstwa rządu URL, wydawały głównie urzędowe biuletyny lub zwiastuny. W kolejnym gabinecie — W. Prokopowycza (26 V 1920–14 X 1920) — takiego resortu nie powołano²²⁸. Utworzonym ponownie dopiero w rządzie A. Liwyckiego (14 X 1920–24 III 1921) Ministerstwem Prasy i Propagandy kierował Ołeksandr Kowalewski, a naczelnikami Wydziału Prasy byli kolejno Fedir Kruszynski i D. Iwa(nyczuk?). W pierwszym całkowicie emigracyjnym rządzie — W. Prokopowycza (24 III 1921–5 VIII 1921) — nie powołano tego resortu. Potrzebę jego istnienia docenił rząd P. Pylypczuka (5 VIII 1921–14 I 1922) — reaktywowanym ministerstwem kierował ponownie O. Kowalewski. Kolejny rząd A. Liwyckiego (14 I 1922–17 VII 1923) obywatel się bez tego resortu, lecz w następnym swoim gabinecie (17 VII 1923–VI 1926) Liwycki powołał Ministerstwo Spraw Kulturalno-Oświatowych z W. Prokopowyczem na czele²²⁹.

W wojsku od początku istnienia Dyrektoriatu wydawaniem prasy zajmowało się powołane w końcu 1918 roku Biuro Informacyjne Armii Czynnej

²²⁸ С. Кость, *Лизанівський Іван*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, вип. 3, Львів 1996, s. 197; Я. Сенік, *Назарук Осип Тадейович*, тамże, s. 218; В. Верига, *Визвольні змагання*, т. 2, s. 20, 73; J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 540–546.

²²⁹ BNA, *Archiwum im. T. Szewczenki*, mf. 68866, Part.–Powst. Szt. Ukrainy, s. 7: Комунікат Відділу преси Міністерства преси і пропаганди 1921; J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 545–551. Działalność W. Prokopowycza w Polsce urwała się w końcu 1923 r. w związku z jego wyjazdem (wraz z S. Petlurą) do Francji. Według R. Potockiego w styczniu 1937 r. Ministerstwo Prasy i Propagandy zostało reaktywowane. Ministrem informacji mianowano Romana Smal–Stockiego. Jego resort działał do wybuchu wojny — koordynował emigracyjny ruch wydawniczy (R. Potocki, *Idea restytucji*, s. 222–224).

URL oraz poszczególne jednostki armii — grupy wojsk lub dywizje²³⁰. W odradzającym się w 1920 r. wojsku ukraińskim sprawy kultury i oświaty, o czym już pisano, należały do kompetencji wydziału kulturalno-oświatowego i odpowiednich oddziałów na szczeblu dywizji. Jedną z kilku sekcji oddziału dywizyjnego była sekcja wydawnicza, której zadaniem było m.in. wydawanie prasy. Także niektóre mniejsze jednostki miały własne komórki wydawnicze.

Po przybyciu do obozów, po krótkiej przerwie (1–2 tygodnie) potrzebnej na zagospodarowanie i dostosowanie się do rytmu obozowego życia, oddziały kulturalno-oświatowe dywizji i sekcje wydawnicze mniejszych pododdziałów przystąpiły do pracy. Później działalnością wydawniczą zajęły się także nowo powstałe organizacje wojskowe, bractwa, towarzystwa itp. Dywizyjni wydawcy prasy — oddziały kulturalno-oświatowe — powołały wydawnictwa, lecz dopiero zdobycie maszyn drukarskich umożliwiło im prawdziwą działalność edytorską. Istniejące w obozach wydawnictwa dywizyjne przekształcono z czasem w obozowe. Ich działalność zakłócana była m.in. zmianami miejsca pobytu i znanymi trudnościami życia obozowego, a ostatecznie zamierała wraz z likwidacją obozów.

*

W poniższym przeglądzie emigracyjnej działalności wydawniczej przedstawiono dokonania poszczególnych ośrodków — kolejno obozów i grup obozów oraz miejsc zgrupowania emigrantów wojskowych i cywilnych — zachowując częściowo chronologię ich powstawania i zanikania, biorąc pod uwagę powiązania między nimi, a w dalszej kolejności ich znaczenie.

Łańcut

Najwcześniej obozową działalność wydawniczą podjęto w Łańcucie²³¹. Od 10 maja 1920 roku obóz w Łańcucie za zgodą rządu polskiego przemianowano na Stanicę Zbiorczą. Tu zatrzymywali się jeńcy ukraińscy powracający z obozów na Zachodzie, tu ich szkolono, leczono, formowano w oddziały i odsyłano na front²³². Pierwsze łańcuckie pismo — „Budiak” (Oset; 1920–1921, Strzałkowo 1921) — ukazało się 1 września 1920 r., czyli jeszcze w okresie działania Stanicy. W końcu tego roku, już w obozie internowanych, poczęły wychodzić „Nasza zoria” (Nasza Zorza; 1921, Strzałkowo

²³⁰ Patrz m.in.: Бюлетень Інформаційного бюро Армії УНР, Жмеринка 1919; Бюлетень Північної групи військ УНР, Рівне 1919.

²³¹ Patrz: Spis prasy według miejsc wydawania.

²³² Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 28, 42. Stanicę zamknięto 2 XI 1920 r. — był to termin opuszczenia terytorium Polski przez obce wojska, wyznaczony po podpisaniu rozejmu z Rosją. Kiedy w tym samym miesiącu Ukraińcy znowu trafili do tego obozu, przebywała tu nadal grupa kadry oficerskiej byłej stanicy.

1921–1922, Kalisz 1922–1923) i „Promień” (Promień; 1921, Strzałkowo 1921–1922). Powołane niebawem wydawnictwo „Nasza zoria” miało własną drukarnię, a w Strzałkowie, dokąd łańcuckich internowanych przeniesiono w lipcu 1921 r., także księgarnię. Oprócz periodyku o takiej nazwie, wydawało jednodniówki (też pod nazwą „Nasza zoria”), ulotki (np. „Taborowy metelek” — „Obozowy Motylek”) i broszury, przyjmowało zamówienia na druk innych tytułów²³³.

Pikulice, Wadowice, Piotrków Trybunalski

We wrześniu i październiku 1921 r., po okresie przenoszenia internowanych pomiędzy obozami w Pikulicach, Wadowicach, Piotrkowie Trybunalskim i Łąncucie, wszyscy ostatecznie znaleźli się w Strzałkowie²³⁴. Do tego momentu w poszczególnych miejscach pobytu Ukraińców ukazywały się różne pisma obozowe. W Piotrkowie wydawane były trzy tytuły: „Na chwyłach żyttia” (Na falach życia; 1921), „Ternystyj szlach” (1921) i satyryczny „Wsim” (Wszystkim; 1921). Dwa pikulickie pisma — „Awans” (1920; Wadowice 1921) i „Zaporożec” (1920–1921, Wadowice 1921) najpierw ze swoimi wydawcami trafiły do Wadowic. Prócz nich w tym obozie wychodziła „Dumka” (Myśl; 1920–1921) i „Zaporożska dumka” (1921, Strzałkowo 1921–1922), satyryczne „Żało” (Żądło; 1921) i „Łoburśka torbyna” (Torba Sowizdrzała; 1921) oraz literacko-satyryczne „Kajdany” (1921). Prawdopodobnie w Wadowicach wydawano także satyryczne pisma „Komar” (1920–1921) oraz „Hrymasa” (Grymas; 1921)²³⁵.

Strzałkowo

Po przeniesieniu internowanych do Strzałkowa wiele wydawanych w poprzednich obozach czasopism — łańcucki „Budiak”, piotrkowskie „Na chwyłach żyttia”, „Ternystyj szlach” i „Wsim”, wadowickie „Żało”, „Dumka”, „Łoburśka torbyna” oraz przeniesione do tego ostatniego z Pikulic „Awans” i „Zaporożec” — przestało się ukazywać. Pojawiły się natomiast nowe czasopisma — „Studentśkyj wistnyk” (Zwiastun Studencki; 1921), „Wijśkowyj wistnyk” (1921, Kalisz 1922), „Sportsmen” (1922) i „Błocha” (Pchła; 1921). Wychodziły dalej łańcucka „Nasza zoria” i „Promień” oraz wadowicka „Zaporożska dumka”. „Nasza zoria” i „Wijśkowyj wistnyk” ukazywały się także po przejściu internowanych do Kalisza²³⁶.

²³³ E. Wiszka, *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Polsce*, s. 57–58; Прижмуренко (Л. Бачинський), *Видання по таборах*, 1930, nr 12.

²³⁴ Z. Karpius, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce*, tab. 8; Наша зоря 1921, nr 12–14; Тернистий шлях 1921, nr 1.

²³⁵ E. Wiszka, *Prasa obozowa żołnierzy Armii URL internowanych w Polsce*, s. 57–58.

²³⁶ E. Wiszka, *Prasa obozowa żołnierzy Armii URL internowanych w Polsce*, s. 57–58.

Aleksandrów Kujawski

Wydawnictwo 6 Dywizji Strzeleckiej powstało w obozie w Aleksandrowie Kujawskim, następnie działało w Szczypiornie, a po połączeniu z wydawnictwem przebywającej w Kaliszu 3 Dywizji Żelaznej przekształciło się w instytucję obozową. Staraniem dowódcy 6 Dywizji Strzeleckiej gen. M. Bezruczki, w kwietniu 1921 roku wydawnictwo to otrzymało maszynę drukarską. Prócz kilku tytułów prasowych — „Ukrajński strilec” (Berdyczów 1920, Kijów 1920, Aleksandrów Kujawski 1921), „Nowe zytia” (1920–1921, Szczypiorno 1921–1922), „Połyn” (Piołun; 1921?) — publikowało także książki i broszury. Do czasu pozyskania maszyny drukarskiej odbito na powielaczu 30 egzemplarzy przetłumaczonej z niemieckiego pracy E. Ludendorffa *Kulturno-oswitnia pracia w armiji* („Praca kulturalno-oswiatowa w armii”). Wydano też drukiem *Porivniujucu gramatyku ukrajinskoji mowy* („Gramatyka porównawcza języka ukraińskiego”) ze słowniczkiem ukraińsko-rosyjskim M. Lewyckiego (książkę rozprowadzano w Polsce i za granicą), *Statut hromady starszyn* oraz tłumaczoną z francuskiego broszurę *Armija jakoji nam treba* („Armia jakiej nam trzeba”). Zbiór artykułów „Na ruinach” poświęcono uczestnikom tragicznie zakończonego powstania na Wołyniu w listopadzie 1921 roku. Na początku 1922 roku ukazał się liczący 120 stron podręcznik *Nasza bat'kiwszczyna — Ukrajina* („Nasza ojczyzna — Ukraina”) zawierający encyklopedyczne wiadomości o Ukrainie, zaopatrzone w mapy, tablice, ilustracje i wykresy. Wydawnictwo przyjmowało także zamówienia na druk innych czasopism oraz jednodniówek, blankietów, biletów, programów itp.²³⁷

Założone w Aleksandrowie Kujawskim przez o. Petra Biłona Bractwo św. Pokrowy zajmowało się także działalnością wydawniczą. Prócz 1 numeru czasopisma „Relihijno-Naukowyj Wistnyk” (1921, Szczypiorno 1922, Skalmierzyce 1923) opublikowało ono skrócony modlitewnik, teksty psalmów i innych pieśni religijnych, teksty liturgii i kazań oraz widokówki z wizerunkiem ikonostasu obozowej cerkwi. Już po przeniesieniu internowanych do Szczypiorna, w marcu 1922 r. powołano Charytatywne Towarzystwo Wydawnicze „Do switła” (Do światła), którym kierowali J. Baczynski (Genewa) i o. P. Biłon — kapelan obozu. Wydawało ono „Relihijno-Naukowyj Wistnyk” oraz broszury i książki o treściach religijnych i filozoficznych. Wszystkie publikacje drukowano we własnej drukarni w języku ukraińskim, co niejednokrotnie na ich łamach podkreślano²³⁸.

W Aleksandrowie Kujawskim, prócz wymienionych, ukazywały się też inne tytuły. Oddział Kulturalno-Oświatowy 4 Dywizji Kijowskiej wy-

²³⁷ Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11; Нове життя 1921, nr 33, 97; Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське культурне життя на еміграції*, s. 34–35; Трибуна України 1923, nr 2–4, s. 103.

²³⁸ П. Білон, *Похідна церква*; Релігійно-Науковий Вістник 1921–1923.

dawał „Almanach” (1921) oraz trzy pisemka satyryczno–humorystyczne: „Okrip” (Wrzątek; 1921), „Komar” (1920–1921) i „Hrymasa” (Grymas; 1921); w literaturze przedmiotu podaje się, że dwa ostatnie były też wydawane w Wadowicach. Czasopismo „Zirnycia” (Jutrzenka; 1921) było organem obozowego ruchu spółdzielczego²³⁹.

Kalisz–Szczypiorno

W obozie nr 10 w Kaliszu żołnierze ukraińscy zjawili się w grudniu 1920 roku. Trafiły tu dwie dywizje — 2 Wołyńska i 3 Żelazna. Jesienią 1921 roku do obozu nr 5 w pobliskim Szczypiornie przybyli z Aleksandrowa żołnierze 4 Dywizji Kijowskiej i 6 Dywizji Strzeleckiej. Od listopada obydwie obozy stanowiły Kaliską Grupę Obozów Internowanych. W 1922 roku do Szczypiorna przeniesiono ze Strzałkowa pozostałe grupy internowanych żołnierzy armii URL, m.in. z 1 Dywizji Zaporoskiej i 5 Dywizji Strzeleckiej (dawniej Chersońskiej). Po roku internowani pozostali tylko w Kaliszu — obóz w Szczypiornie zlikwidowano²⁴⁰.

Kalisz to jedyny obóz, w którym Ukraińcy z Naddnieprza przebywali od początku internowania w grudniu 1920 r. aż do jego ostatecznego rozwiązania — jako ostatniego — w połowie 1924 roku. Mimo to z kilkunastu tytułów, które tu wydawano większość ukazywała się tylko rok. Wśród nich są m.in.: „Dzereto” (Źródło; 1921) „Kozacza dumka” (1921), „Nowe słowo” (1921), „Za Ukrainu” (1921), „Za drotom” (1921), „Oko” (1921), „Sycz” (Puszczyk; 1921), „Literaturno–wijnskowyj wistnyk” (Zwiastun Literacko–Wojskowy; 1921), „Wistnyk inżenernoho kurenia” (1921), „Czornomor” (1922). Dwa lata utrzymały się: „Zaliznyj strilec” (1921–1922), „Wesefka” (Tęcza; 1922–1923) i „Tabor” (1923–1924). W 1922 r. ze Strzałkowa przeniesiono do Kalisza dwa pisma: „Wijnskowyj wisnyk” i „Nasza zoria”. To ostatnie zaczęło wychodzić jeszcze w Łańcucie²⁴¹.

Do podkaliskiego Szczypiorna w końcu 1921 roku internowani przesiedleni z Aleksandrowa Kujawskiego przenieśli „Nowe zytтя” i „Relihijno–Naukowyj Wistnyk”. W następnym roku ukazały się tu „Na rujinach” (1922) — opatrzone takim samym tytułem jednodniówka i zbiór artykułów poświęcony grupie powstańczej na Wołyniu. Utworzenie grupy obozów Kalisz–Szczypiorno przyniosło połączenie dwu dywizyjnych wydawnictw (3 Żelaznej i 6 Strzeleckiej, o czym była już mowa). Zaowocowało to wydaniem wspólnej gazety „Ukrajinskyj surmacz” (1922–1923) — jednego

²³⁹ O. Wiška, *Видавничя діяльність воєнків армії УНР*, s. 353–364.

²⁴⁰ Z. Karpus, *Робить żołnierzy Української Республіки Лудowej*, s. 456; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 9–10; O. Wiška, *Козацька могила*, s. 9.

²⁴¹ E. Wiszka, *Prasa wojsk Української Республіки Лудowej internowanych w Polsce*, s. 309–327.

z dwu tytułów, których miejscem wydania są obie wymienione miejscowości. Drugi to „Wistnyk spiłky likarskich pomisznykiw na emihraciji” (Zwiastun Związku Pomocników Lekarskich na Emigracji; 1922–1923). W sumie w Kaliszu i Szczypiornie wydawano ponad dwie dziesiątki założonych tu oraz przeniesionych z innych obozów czasopism²⁴². W 1923 r. na listę miejscowości, gdzie drukowano ukraińską prasę wpisały się Skalmierzyce pod Kaliszem, ośrodek gminy, w obrębie której leżało wówczas Szczypiorno. Wydano tu ostatnie numery „Zwiastuna Religijno–Naukowego”.

W 1922 r. grupa literatów i artystów założyła w Kaliszu towarzystwo i wydawnictwo „Weselka”. Wydawały one szeroko znany wśród emigracji ukraińskiej miesięcznik literacki, też pod nazwą „Weselka”, oraz sztuki sceniczne i zbiorki poezji swych członków²⁴³. Z innych kaliskich wydawnictw wymienić trzeba „Oko” zorganizowane przez 2 Dywizję Wołyńską.

Własne wydawnictwo — „Czornomor” — założyło Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy, przy znaczącym udziale Mykoły Szapowała. Działo ono także po likwidacji obozu. Po wyjeździe Szapowała wydawnictwem kierował Mychajło Sadowski. Wydawano tu czasopismo obozowe „Czornomor” (organ Towarzystwa), drukowana była „Weselka” (od nr 7/8 z 1923 r.) i „Nasza zoria”, a w latach trzydziestych czasopismo „Za derżawnist’” (O państwowość) i prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego. „Czornomor” publikował utwory literackie, materiały z historii Ukrainy, wspomnienia, broszury na tematy fachowe. Przyjmowano zamówienia także z Galicji, a nawet z Czechosłowacji. W 1923 roku w ulotce reklamowej wydawnictwa polecano dziesięć publikacji. Redaktorami wydawnictwa byli: I. Herman, A. Korszniwski i F. Kruszynski. W 1933 roku decyzją starosty kaliskiego działalność „Czornomora” została zakazana²⁴⁴.

Kaliski obóz, ostatni, w jakim przebywali ukraińscy internowani, zlikwidowano w sierpniu 1924 roku. Większość obozowych czasopism przestała się ukazywać. Wojskowy „Tabor” po dwu latach przerwy wznowiono w Warszawie (1927–1939). W Kaliszu pojawiły się inne, już typowo emigracyjne czasopisma. Wśród tych ostatnich były: „Za derżawnist’” (Kalisz 1929–1935, potem Warszawa 1935–1938; czasopismo Ukraińskiego Towarzystwa Wojskowo–Historycznego), „Koluczky” (Kolce; Kalisz 1926, wcześniej w Tarnowie i Częstochowie, potem w Warszawie), „Ukrajinskyj inwalid” (Inwalida Ukraiński; Kalisz 1925–1931?), „Za nezałezhnist’” (O niezależność; Kalisz–Warszawa 1934–1939), a także biuletyny Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom i Towarzystwa Żołnierzy b. Armii URL.

²⁴² E. Wiszka, *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Kaliszu i Szczypiornie*, s. 153–226.

²⁴³ Веселка 1923, nr 9–10; Трибуна України 1923, nr 2/4, s. 103.

²⁴⁴ CDIA, t. 819, t. 1, Чорномор; Бюлетень Об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях 1924, nr 4, s. 12; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 19; Трибуна України 1923, nr 2/4, s. 103.

Wspomniane organizacje i związki działały przy utworzonej latem 1924 roku w kilku obozowych barakach Stanicy Ukraińskiej²⁴⁵.

Tuchola

Obóz w Tucholi to jedyne miejsce przetrzymywania jeńców UHA, w którym wydawano prasę²⁴⁶. Ukazywało się tu aż siedem tytułów, wszystkie w 1920 roku; cztery z nich nie zachowały się. Była to prasa pisana ręcznie, przeważnie ołówkiem — jeńcy nie mieli dostępu nawet do maszyny do pisania. Od 27 czerwca zaczął się ukazywać „Organ oficerów UHA obozu jeńców w Tucholi” — „Rada”. Wydawcą pisma był komitet redakcyjny Rady Oficerów. Kontynuatorem linii „Rady” było wychodzące na przełomie listopada i grudnia „Niezależne czasopismo” — „Tabor”. Jako pierwszy, już na początku czerwca zaczął się w Tucholi ukazywać „Niezależny organ partii beztroskich” — „Wzad” (Do tyłu). Humorystyczno-satyryczny „Wzad” był jednym z trzech pism tucholskich tego gatunku; inne to wychodząca w lipcu i sierpniu jednodniówka „Leżuch” (Leżuch) oraz „Chruń” (Prosię?). Także latem pojawiło się literackie pismo „Newolnyk” (Niewolnik). Tucholski „Sportoweć” (Sportowiec) to pierwsze i jedno z dwu tego typu pism wydawanych przez Ukraińców w obozach²⁴⁷.

Obozowa Rada Oficerów powołała komitet redakcyjny „Almanachu”. Komitet ten jeszcze w połowie czerwca 1920 r. rozdzielił do opracowania tematy dotyczące historii UHA, w tym pobytu w obozach. Zebrano i przesłano do Lwowa ponad pięćdziesiąt różnych prac. Kronikę obozu zatytułowaną „Hałycka Armija bez zbroji w kajdanach” spisał kpt. Wołodymyr Ohonowski. Nieznany z nazwiska autor kryjący się pod kryptonimem „ЯПаст” (JaPast) sporządził listę wszystkich oficerów UHA przebywających w obozie²⁴⁸.

Tarnów

Dość ożywiona działalność wydawnicza rozwinęła się w Tarnowie — siedzibie rządu URL i Rady Republiki, tymczasowej przystani wielu uchodźców cywilnych. Powstało tu wiele wydawnictw, niektóre przy wsparciu emigrantów osiadłych we Lwowie lub Warszawie. Żywot większości z nich był krótki.

„Nacjonalnyj Sojuz Ukrajinskoji Derżawnosti” (SUD; Narodowy Związek Państwowości Ukraińskiej) założył w Tarnowie wydawnictwo o nazwie „SUD”. Wydawnictwo to opublikowało 1 numer pisma o tej samej nazwie

²⁴⁵ E. Wiszka, *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Kaliszu i Szczygornie*, s. 153–155.

²⁴⁶ E. Misilo, *Prasa Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 53–76.

²⁴⁷ E. Wiszka, *Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii*.

²⁴⁸ E. Wiszka, *Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii*.

(„SUD” 1921, nr 1) oraz 1 numer pisma zatytułowanego „Ekonomyczny zbirnyk” (Zbiór Ekonomiczny 1922, nr 1). Jako miejsce wydania obu pism podano Tarnów, chociaż w „Zbiorze Ekonomicznym” wydrukowano warszawski adres wydawnictwa. „SUD” reklamował swoje publikacje, m.in.: Swij, *Jak zabezpieczyły swoje prawo na widszkoduwanii*; O. Ejchelmann, *Proekt konstytuciji — osnovnyh derżawnyh zakoniw UNR; Statut Nacjonalnoho Sojuzu Ukrajinskoji Derżawnosti*; Hałyna Żurba, *Małanka (Szczedrówka 1922 r. — „Pastorałka”)*; a także zapowiadał wydanie broszury O. Ejchelmana *Proekt konstytuciji zemli, jak składowoji czastyny federatywnoji UNR* oraz drugich zeszytów pism „SUD” i „Ekonomyczny zbirnyk”. Wydawnictwo przygotowywało do druku opracowania: W. Prokopowycza *Muczennyky za wolu Ukrainy. Zaslannia i wyhnannia* („Męczennicy za wolność Ukrainy. Zesłanie i wygnanie”); W. Sadowśkiego *Pidrucznyk politycznoji ekonomiji*; tegoż autora *Narys ekonomicznoji heohrafiji Ukrainy*; Ł. Czykałenki *Pidrucznyk heołohiji*²⁴⁹.

Wydawnictwo „Ukrajinska Awtokefalna Cerkwa” pod kierunkiem I. Ohijenki wydało (w Tarnowie i Lwowie) kilka dziesiątków broszur i pocztówek o treści religijnej. Wśród nich były: *Cerkowna sprawa na Ukraini* W. Bidnowa; *Switowyj ruch za utworennia żywoji narodnoji nacjonalnoji cerkwy I. Ohijenki*; *Ukrajinska Peresopnyćka Jewanhelija 1556; Ukrajinska Żytomyrska Jewanhelija 1562*²⁵⁰.

Wydawaniem sztuk teatralnych zajmowało się wydawnictwo „Narodnyj teatr”. Pod redakcją Ł. Biłeckiego ukazały się w 1922 roku trzy książeczki: S. Wasylczenki *Na perszi huli*; Ł. Janowskiej *Na sinożatti* („Na sianokosach”); I. Tohobocznego *Borci za mriji* („Bojownicy o marzenia”). W Tarnowie działały także wydawnictwa: Towarzystwa „Oswita” (Oświata), „Tryzub” i „Soncecwit” (Słoneczny Kwiat). To ostatnie wydało almanach literatury i sztuki pod takim samym tytułem²⁵¹.

W 1921 roku grupa wojskowych z W. Salskim na czele opublikowała w Tarnowie zbiór artykułów na tematy wojskowe pt. „Do zbroji” (Do broni). Nazwę tę przyjęto również dla wydawnictwa. W latach 1923–1939 wydawało ono czasopismo wojskowo-literackie „Tabor”, w latach trzydziestych także miesięcznik „Politycznyj informacijnyj biuletien” (1934–1937). Z wydawnictwem związani byli najwyżsi dowódcy byłej armii URL Wiktor Kuszcz i Pawło Szandruk — kolejni szefowie działającego konspiracyjnie w Polsce Sztabu Wojsk URL. Fundusz pisma „Tabor”, a zatem i wydawnictwa wspomagany był przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego²⁵².

²⁴⁹ Економічний збірник 1922, nr 1.

²⁵⁰ Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське літературне життя на еміграції*, s. 33–34.

²⁵¹ Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське літературне життя на еміграції*, s. 33–34.

²⁵² Patrz: *Tabor* 1923, nr 1, 1924, nr 2; *Політичний інформаційний бюлетень* 1934.

Ukraińska prasa ukazywała się w Tarnowie w latach 1920–1923. Kontynuowano tu wydawanie niektórych dzienników ustaw rządu URL. Pierwsze pojawiły się w Tarnowie dwutygodnik „Postup” (Postęp) i gazeta „Narodnia sprawa” (Sprawa Ludowa) — wychodziły w październiku 1920 roku. Charakter informacyjny miał „Komunikat widdiŭ presy” (Komunikat Wydziału Prasy), który ukazywał się w od stycznia do kwietnia 1921 roku, oraz „Obiżnyk Tarniwśkoŭo ukrajinśkoŭo informacijnoŭo biuro” (Okólnik Tarnowskiego Ukraińskiego Biura Informacyjnego) wychodzący wiosną tego roku. Wśród ogółu tytułów przeważały zeszyty (zbiory): naukowo–ekonomiczne („Ekonomycznyj zbirnyk”, „Postup”, 1920), naukowo–wojskowe („Do zbroji”), polityczne („SUD”: Sojuz ukrajinśkoji derżawnosti) oraz literackie („Soncecwit”, 1922). Do naukowych można też zaliczyć pismo przyrodnicze „Z żyttia pryrody” (1921–1922). „Koluczky” (Kolce; 1921, Częstochowa 1921) oraz „Komaryk” (Komarek; 1921) to czasopisma satyryczno–humorystyczne. Drugi numer tarnowskich „Kolców” wyszedł w Częstochowie, ale niebawem znowu ukazywał się w Tarnowie (nr 5/6)²⁵³.

Częstochowa

W częstochowskim obozie wojskowi wydawali „Ranok” (1921) i „Wijśkową dumkę” (1921), a cywilny Komitet Uchodźców „Utikaćkyj kahanec” (Kaganek Uchodźcy; 1921). Tu także ukazał się drugi numer „Kolców”. Towarzystwo wydawnicze w Częstochowie nie wyszło poza stadium organizacyjne²⁵⁴.

Warszawa

Petlurowską prasę wydawaną w stolicy Polski zapoczątkował ukazujący się w styczniu–kwietniu 1920 roku biuletyn „Informacyjnyj zwit” (Sprawozdanie Informacyjne) Wojskowego Biura Informacyjnego Ukraińskiej Misji w Warszawie. Biuro Prasowe przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej publikowało natomiast „Referaty” (1920). W sierpniu–wrześniu 1920 roku Ukraińska Misja wydawała tygodnik „Syn Ukrainy”. Po przerwie „Syn Ukrainy” pojawił się znowu w styczniu 1921 roku już jako tygodnik społeczny. Od 3 maja 1921 roku, pod kierownictwem O. Salikowskiego, zaczęła wychodzić w Warszawie gazeta codzienna „Ukrajinska trybuna”. Gazeta ta przestała się ukazywać na początku 1922 roku, a w jej miejsce w kwietniu tego roku pojawił się na krótko tygodnik „Ukrajinska sprawa” (1922). Zastąpiła go „Trybuna Ukrainy” (1923) — nieperiodyczny organ emigracji ukraińskiej²⁵⁵.

²⁵³ E. Wiszka, *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Tarnowie i Częstochowie*, s. 277–293.

²⁵⁴ Утікацький каганець 1921, nr 1, s. 2.

²⁵⁵ E. Wiszka, *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie*, s. 268. Pierwsze

Ukraińska Gromada Studencka w Warszawie zaczęła w 1921 roku wydawać czasopismo „Studentśkyj wistnyk” (Zwiastun Studencki). Koło bibliologów przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej wydało w 1922 roku jeden numer swego organu „Ukrajinske knyhoznawstwo” (Bibliologia Ukraińska), a studenci rolnictwa — w tymże roku — czasopismo „Ukrajinska rilla” (Rola Ukraińska). W latach 1924–1925 studenci wydawali w Warszawie pismo „Na czużyni” (Na Obczyżnie)²⁵⁶.

We wczesnych latach dwudziestych Ukraiński Komitet Centralny zaczął wydawać w Warszawie dwa tytuły — początkowo „Biuletień UCK w Polsce” (Biuletyn UKC w Polsce; 1921?), a od roku 1923 organem prasowym organizacji były „Wisty Ukrajinskocho Centralnoho Komitetu w Polsce” (Wieści UKC w Polsce; 1923–1928)²⁵⁷.

Od chwili zamknięcia ostatniego obozu internowania w 1924 roku, emigracja petlurowska wydawała już tylko prasę cywilną. Prócz Kalisza, o czym już była mowa, prasa ta wychodziła głównie w Warszawie. Większość czasopism ukazywała się krótko, tylko wznowiony kaliski „Tabor” wychodził nieprzerwanie aż do 1939 roku, a prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego w latach 1931–1939. Zwraca uwagę brak typowego dziennika informacyjnego. Gazety „Narid” i „Ukrajinska nywa” ukazywały się krótko (w Warszawie w latach 1926–1928) i tylko raz w tygodniu lub nawet raz na dwa tygodnie, a „Politycznyj informacyjnyj biuletień” (1934–1937) był miesięcznikiem. Kilka tytułów przynosiło czytelnikom treści religijne, np.: „Duchowna besida” (1924–1925), „Duchownyj sijacz” (1927–1928, Krzemieniec 1928–1931), „Prawosławnyj selanyn” (1932–1935), „Jewanhelśkyj Chrystyjanyn” (1938). Spora grupa wydań to pisma naukowe, popularnonaukowe lub literackie, m.in.: „My” (1933–1937, Lwów 1937–1939), „ELPIS” (1926–1937), „Nasza besida” (Warszawa–Lwów–Łuck–Chełm 1926–1927), „Ridna mowa” (Język Ojczysty; 1933–1936, Żółkiew 1936–1939), „Nasza kultura” (Warszawa–Lwów 1935–1937), „Za derżawnist’ ” (Kalisz 1929–1935, Warszawa 1935–1938), „Wyzwołennia Ukrajiny” (1932). Wymienić trzeba także grupę pism Ukraińskiego Komitetu Centralnego — kolejno były to „Wisty UCK”, „Szlachom nezależnomy” (1929–1931) i „Za nezależnist’ ” (Kalisz–Warszawa 1934–1939)²⁵⁸.

Ukazywały się też w Warszawie pisma studenckie: „Studentśkyj hołos” (1927–1928), „Korporacijna trybuna” (1933?), „Zaporożża” (1937). Z pism humorystyczno-satyrycznych, tak licznych w obozach internowania, pozostały tylko wywodzące się z Tarnowa „Koluczky” (Kolce; 1929, 1931)²⁵⁹.

pismo ukraińskie w Warszawie ukazało się 10 III 1912 r. Był to satyryczno-humorystyczny „Kahanec” (Kaganek). Wyszedł tylko jeden numer (E. Miśiło, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 59).

²⁵⁶ E. Wiszka, *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie*, s. 268.

²⁵⁷ E. Wiszka, *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie*, s. 268–269.

²⁵⁸ E. Wiszka, *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie*, s. 269–270.

²⁵⁹ E. Wiszka, *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie*, s. 270

Powyższy przegląd prasy wydawanej w Warszawie przez emigrantów z Ukrainy nie zawiera wszystkich tytułów. W sumie w latach 1920–1939 ukazywało się tu ponad pół setki pism, ów przegląd ma tylko zaświadczyć o ich różnorodności²⁶⁰.

Pierwszy ukraiński wydawca na terenie Warszawy (i Polski) to Ukraińska Misja Wojskowa. Wydawała ona nie tylko „Sprawozdanie Informacyjne” (1920) i „Syna Ukrainy” (1920; w 1921 r. wydawca gazety zmienił się), ale także broszury o tematyce wojskowej. Oto przykłady: „Nauczanie walki na szable”; „Straż piesza”; „Ustawa o postępowaniu w sądach sztabowych”. W ramach „Biblioteki Syna Ukrainy” ukazały się liczne broszury i zbiory, m.in.: „Józef Piłsudski”; „O Ukrainę”; „Wesołe opowiadania”. Wydawnicza spółka drukarska „Pracia” (Praca) opublikowała broszurę A. Korszniwskiego „Naczelnik Państwa Polskiego Józef Piłsudski”²⁶¹.

W Warszawie, centrum kulturalno-oświatowym ukraińskiej emigracji politycznej w okresie międzywojennym, wydawaniem prasy zajmowało się wiele podmiotów. Były to towarzystwa, organizacje społeczne i studenckie, instytucje naukowe, związki wyznaniowe i Kościoły; wśród nich m.in.: Ukraiński Komitet Centralny, Ukraińska Gromada Studencka, Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo-Historyczne, Ukraiński Instytut Naukowy, Metropolia Prawosławna. Działalność wydawniczą podejmowały też grupy osób lub pojedyncze osoby. Należał do nich Wołodymyr Ostrowski — wydawca gazet, kilku czasopism oraz utworów literackich, a także Iwan Ohijenko — wydawca pism „Nasza kultura” i „Ridna mowa”. W połowie lat dwudziestych Ukraińska Studencka Hromada powołała wydawnictwo im. B. Hrinchenki. W 1933 r. grupa literatów skupionych wokół J. Małaniuka i J. Łypy utworzyła wydawnictwo „Wariah” (Wareg). Prócz miesięcznika literackiego „My”, publikowało ono utwory literackie swoich członków oraz serię pn. „Biblioteczka Ukrajnińskoho Derżawnyka” (Biblioteczka Państwowa Ukraińskiego)²⁶².

Lwów

Pierwsze pisma emigracji naddnieprzańskiej wydawane we Lwowie to społeczno-polityczne „Wyzwolenia” (1921) oraz partyjne „Wilna spółka” (Wolny Związek; 1921, Praga–Lwów 1923) i „Socjalistyczna dumka” (1921, Lwów–Praga 1922–1924); to pierwsze było przykładem współpracy Ukraińców naddnieprzańskich i galicyjskich w wydawnictwie prasowym. Krótki żywot miało literackie pismo „Mamaj” (1923). Dłużej wychodziło we Lwowie inne czasopismo literackie — przeniesione z Warszawy w 1937 roku

²⁶⁰ Patrz: Spis prasy według miejsc wydawania oraz tabela 2.

²⁶¹ Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське культурне життя на еміграції*, s. 32.

²⁶² О. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 291–292.

„My” (Warszawa 1933–1937, Lwów 1937–1939). Najdłużej jednak ukazywało się „Dnipro” (1922–1924, 1926–1940) — almanach Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy. W przypadku kilku pism Lwów figuruje jako miejsce wydania razem z Warszawą, Pragą lub Tarnowem — były to np. „Nasza kultura” (Warszawa–Lwów 1935–1937), „Do zbroji” (Tarnów–Lwów 1921).

W 1921 roku we Lwowie działał także wydawca wojskowy — przeniesiony tu z Tarnowa Partyzancko–Powstańczy Sztab gen. J. Tiutiunnyka. Agendą sztabu był Referat Prasowy, który metodą powielaczową wydawał biuletyny, komunikaty i sprawozdania dotyczące sytuacji na Ukrainie. Partyzancko–Powstańczy Sztab był też wydawcą „Powstańca”.

Kraków

Na liście miejsc wydawania prasy ukraińskiej Kraków pojawił się dopiero w drugiej połowie lat dwudziestych — w 1926 r. ukazały się tu studenckie „Krakiwski wisti” (1926). Inne studenckie pisma krakowskie to: „Żurawli” (1930), „Naukowyj zbirnyk Geograficzojji sekciji...” (1930) oraz „Almanach ukrajinskoho studentśkoho žyttia w Krakowi” (1931). Wydawcami ich byli przybysze z terenu Galicji Wschodniej. Emigracja petlurska wydawała tu „Biuletień Krakiwśkoho widdiłu UCK” (1927) oraz „Biuletień. Informacijnyj orhan ukrajinskych emihrantiw” (1930). Po kilku latach przerwy Kraków wymieniono jako jedno z trzech miejsc wydania dwu edycji ukraińskiego rocznika statystycznego.

Gdańsk

Kilka ukraińskich tytułów wydawanych w okresie międzywojennym w Wolnym Mieście Gdańsku to dzieło studentów tutejszej politechniki. W końcu 1923 r. pojawił się satyryczny „Smichomet” (Miotacz śmiechu; 1923–1924), następnie „Czornomore” (1924/1925–1927) oraz „Korporacijna trybuna” (1933?)²⁶³.

Łódź, Chrzanów, Poznań, Jabłonna koło Warszawy

Wymienione miasta nie odegrały znaczącej roli w rozwoju ukraińskiej prasy emigracyjnej — ukazały się tu tylko pojedyncze tytuły. W Łodzi wychodziło pismo ukraińskich baptystów „Pisłaneć prawdy” (1927–1931) oraz „Teksty do codziennego czytania dla członków i sympatyków Pisma św.”

²⁶³ O. Вишка, „Данцигеру”. W Gdańsku ukazywał się też „Informacijnyj biuletień” oraz nielegalnie „Ukrajinskij rewolucjoner” i „Surma” (Archiwum Państwowe w Gdańsku, Komisariat Generalny RP, I 259, t. 1653, s. 140–143).

(1938), w Chrzanowie „Emigrant” (1930–1931) — organ tamtejszej filii UKC, a w Poznaniu studencki humorystyczny „Mykolcio” (Mikołajek; 1935)²⁶⁴. W Jabłonnie koło Warszawy ukazał się jedyny numer kwartalnika „Nemezida” (Nemesis), opozycyjnego wobec oficjalnej linii obozu petlurowskiego.

*

Ukraińską prasę emigracyjną wydawaną w Polsce w latach 1920–1939 tworzyło albo z nią mniej lub bardziej aktywnie współpracowało około tysiąca osób²⁶⁵. Zdecydowana większość to autorzy drukowanych w pismach tekstów i stali współpracownicy. Wśród nich licznie reprezentowani byli naukowcy, literaci, wysokiej rangi wojskowi, działacze państwowi i partyjni. Niektórzy, jak np. wojskowi, dopiero na emigracji znaleźli czas na pracę dziennikarską i publicystyczną. Na czele piszących polityków i działaczy partyjnych widzimy publikującego pod pseudonimem S. Petlurę oraz aktualnych i byłych premierów, ministrów, członków emigracyjnego parlamentu. Naukowców na łamach pism licznie reprezentowali najwybitniejsi z nich — profesorowie byłych uczelni ukraińskich, a aktualnie emigracyjnych lub uczelni kraju zamieszkania. Także wśród wojskowych publicystyczną oraz redaktorską pracę zajmowali się najwybitniejsi z nich; wielu legitymowało się najwyższym stopniem — generalskim.

Wśród ludzi związanych z omawianą prasą około 115 osób to redaktorzy, czasem określane jako główni, naczelni lub odpowiedzialni, oraz członkowie kolegiów redakcyjnych²⁶⁶. Wymieniona liczba dotyczy tylko nieco ponad połowy omawianych w tym opracowaniu pism. Redaktorów pozostałych (77) nie znamy; albo ich nie wymieniano, albo tytuły te nie zachowały się, a ustalenie nazwisk na podstawie innych źródeł okazało się niemożliwe. Niektórzy z redaktorów to zawodowi dziennikarze, którzy redaktorską pracą parali się jeszcze przed emigracją, inni podjęli ją dopiero na emigracji, gdy zaszła taka potrzeba. Jedni z nich ledwie wpisali się na listę redaktorów, inni okazali się wieloletnimi kierownikami zespołów redakcyjnych lub też kierowali wydawaniem wielu tytułów.

Spośród wielu zasłużonych redaktorów przedstawimy krótko tylko niektórych z nich²⁶⁷. Do ludzi, którzy tą dziedziną zajmowali się zawodowo

²⁶⁴ O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 287.

²⁶⁵ Patrz indeks osób. Redaktorów, autorów i współpracowników pism wyróżniono w nim kursywą. Wielu z nich doczekało się własnych biogramów publikowanych we Lwowie w serii: *Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника*, za red. M. M. Романюка, вип. 1–6, Львів 1994–1999.

²⁶⁶ Patrz indeks osób. Przy nazwiskach redaktorów głównych, naczelnych, odpowiedzialnych i członków kolegiów redakcyjnych dopisano — red.

²⁶⁷ Wielu z nich doczekało się już oddzielnych biogramów; patrz przypis 265.

należał Ołeksandr Salikowski — niewątpliwy koryfeusz dziennikarstwa ukraińskiego. Pracę w tym zawodzie rozpoczął jeszcze przed I wojną światową. W czasie lat rewolucji założył i redagował w Kijowie kilka gazet, z których „Trybuna” plasowała się w czołówce tego rodzaju wydań. Już na emigracji wznosił ją w Warszawie pod nazwą „Ukraińska trybuna”. Redagował też pisma Ukraińskiego Komitetu Centralnego: „Biuletień UCK w Polsce” i „Wisty UCK w Polsce”. Po upadku „Ukraińskiej trybuny” organizował wydawanie gazety „Ukraińska sprawa”, a także redagował „Trybunę Ukrainy”. Pod jego kierownictwem pracowało kilku znanych potem redaktorów, m.in. W. Ostrowski i K. Czajkiwski. Salikowski publikował też w wielu pismach w Polsce, Czechosłowacji, Kanadzie²⁶⁸. Wołodimir Ostrowski na emigracji zaczynał od współredagowania „Ukraińskiej trybuny”. W połowie lat dwudziestych redagował i wydawał gazetę „Narid” oraz kolejno kilka czasopism: „Nasz świt”, „Duchowna besida” i „Nasza besida”²⁶⁹. Jewhen Czechowycz redagował kilka tytułów pism studenckich („Studentśkyj hołos”, „Korporacijna trybuna”) i ekonomicznych. W grupie tych, których nazwiska jako redaktorów widnieją w co najmniej trzech tytułach, są: Łewko Bykowski, Mychajło Sadowski, Antonij Korszniwski, Fedir Kruszynski, Iwan Zubenko, E. Sakowycz.

Wiele osób okazało się długoletnimi redaktorami lub współredaktorami jednego pisma. Wiktor Kuszcz był przez wiele lat redaktorem „Taboru”, Wołodimir Doroszenko — „Dnipro”, a Roman Smal-Stocki — wydań Ukraińskiego Instytutu Naukowego. Spośród naukowców na redaktorskiej niwie zasłużyli się m.in.: Iwan Ohijenko ze swoimi pismami „Ridna mowa” i „Nasza kultura”, Leonid Biłeckki, K. Podilski, Wołodimir Kubijowycz. Z wojskowych, prócz wymienionych W. Kuszcz i M. Sadowskiego, redagowaniem zajmowali się Mykoła Kapustianski, Pawło Szandruk, Iwan Szandruk, Wołodimir Salski, Mykoła Szapował. Redaktorem „Taboru” był premier rządu URL Wiaczesław Prokopowycz, redagowaniem zajmował się wieloletni przewodniczący Ukraińskiego Komitetu Centralnego Mykoła Kowalski. Spośród całej plejady redaktorów prasy obozowej wymienimy tylko niektórych pracujących przy wydawaniu kilku tytułów; byli to: Hryć Hładkyj, D. Łewycki, Iwan Łypowecki, Ołeksandr Kostiučenko, Jewhen Małaniuk oraz wspomniany już I. Zubenko. Pierwszą ukraińską gazetę w Warszawie redagował Mykoła Woronyj. W połowie lat dwudziestych redagowaniem gazety zajmował się Petro Pewnyj, który doświadczenie zdobywał jeszcze przed internowaniem. Współredaktorem jedyne go obozowego pisma religijnego był o. Petro Biłon.

²⁶⁸ O. Wiška, *Творці українських газет у Варшаві*, Наше слово 1998, nr 34, s. 9.

²⁶⁹ O. Wiška, *Творці українських газет у Варшаві*, Наше слово 1998, nr 50, s. 9.

5. Ukraińska prasa emigracyjna na tle prasy ukraińskiej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939

Pierwszym na terenie monarchii austriackiej pismem w języku ukraińskim była „Zoria Hałyćka” — zaczęła wychodzić w 1848 r. we Lwowie. Narodziny tego i innych ukraińskich tytułów prasowych związane były z działalnością grupy młodej inteligencji skupionej wokół „Ruskiej Trójcy” — Markiana Szaszkewycza, Iwana Wałyłowycza i Jakowa Hołowackiego. W 1905 r., kiedy w Ukrainie Naddnieprzańskej dopiero pojawiły się pierwsze pisma w języku ukraińskim, na terenie monarchii austriackiej było ich już ponad pięćdziesiąt²⁷⁰. W przededniu I wojny światowej Ukraińcy wydawali 124 tytuły, z tego w części austriackiej 79, w części rosyjskiej 18 i w Ameryce 27. Na terytorium należącym wcześniej do Rosji, a po wojnie do II Rzeczypospolitej, pierwsze ukraińskie pismo pojawiło się w 1917 r. w Białej Podlaskiej. Było to „Ridne słowo” wydawane przez specjalny ukraiński oddział wojskowy sformowany staraniem Związku Wyzwolenia Ukrainy (SWU — Sojuz Wyzwołennia Ukrainy) w obozach jenieckich w Niemczech i odkomenderowany do służby na tym terenie²⁷¹.

Naród ukraiński, chociaż jednolity społecznie, był zróżnicowany pod względem poglądów dotyczących dróg i form budowy niepodległego bytu narodowego i państwowego; spowodowało to, iż na terytorium II Rzeczypospolitej działało około czterdziestu ukraińskich partii i organizacji politycznych. Do nich należy dodać kilkadziesiąt organizacji spółdzielczych, oświatowo-kulturalnych i wyznaniowych — także aktywnych na polu wydawniczym, ponadto podziały religijne i skomplikowaną kwestię językową (głównie wybór alfabetu), które również wpływały na zapatrywania Ukraińców. Daje to pewne wyobrażenia o warunkach, w jakich funkcjonowała prasa ukraińska. Rynek czytelniczy był niejednolity, więc i prasę cechowała znaczna różnorodność²⁷². Na tym tle wyraźnie zaznacza się odrębność prasy emigracyjnej, tworzonej przeważnie przez obóz petlurowski, jednolity pod względem wyznania, mający własne stanowisko w sprawie drogi do niepodległości i przyszłego kształtu państwa.

Rozwój ilościowy prasy ukraińskiej *en bloc* charakteryzował się, według E. Misioły, stałą tendencją zwykłą, z dwoma wyraźnymi załamaniami

²⁷⁰ E. Misioły, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 58–60; M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 27–28. Za początek czasopiśmiennictwa ukraińskiego uznawany jest moment wydania miesięcznika „Ukrainskij Wiestnik” (Charków 1816–1819). Był on drukowany w języku rosyjskim i tylko część artykułów ukazywała się w języku ukraińskim. Zaliczający go do pism ukraińskich wskazują na poruszaną w nim problematykę oraz *credo* narodowe wydawców i członków redakcji.

²⁷¹ I. Срібняк, *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*, Київ 1999, s. 143–145; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 177.

²⁷² E. Misioły, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 60–61; A. Paczkowski, *Prasa polska*, s. 356–357.

w latach 1922–1924 i 1929–1932 — uwzględniając je wyróżnił on pięć faz rozwojowych całej prasy²⁷³. Odpowiadają im, z drobnymi przesunięciami, fazy rozwojowe prasy emigracyjnej. Istotna różnica wynikająca z tego porównania to fakt, że prasa emigracyjna po osiągnięciu apogeum ilościowego w 1921 roku i następnie gwałtownym załamaniu w latach 1922–1925, nigdy już nie wróciła do najwyższego pułapu. Ten znaczny spadek liczby pism emigracyjnych był jedną z przyczyn odnotowanego przez E. Misilę regresu w rozwoju ilościowym całej prasy ukraińskiej w tym czasie.

Biorąc pod uwagę ewolucję społeczno-polityczną ukraińskiej mniejszości narodowej, przemiany zachodzące w prasie ukraińskiej i politykę narodowościową państwa polskiego wobec Ukraińców, tenże autor dzieje prasy ukraińskiej w Polsce podzielił na trzy okresy: 1918–1923, 1924–1934, 1935–1939²⁷⁴. Rok 1923 stanowi także wyraźną cezurę w rozwoju prasy emigracyjnej — nie z uwagi na decyzję Rady Ambasadorów, jak dla całości prasy ukraińskiej, lecz z powodu przejściowego oziębienia w drugiej połowie 1923 roku stosunków między rządem polskim a emigracyjnym ośrodkiem URL oraz stopniowej likwidacji obozów internowania żołnierzy jej armii²⁷⁵. Podstawowe kryterium wyodrębnienia pozostałych dwóch okresów — zawarta w połowie lat trzydziestych ugoda o normalizacji stosunków między rządem Polski a Ukraińskim Zjednoczeniem Narodowo-Demokratycznym (UNDO) — nie dotyczy emigrantów i ich prasy. Dla nich znaczącym wydarzeniem, oznaczającym względną poprawę ich sytuacji, był powrót na scenę polityczną J. Piłsudskiego. Dzieje ukraińskiej prasy emigracyjnej podzielić można zatem na następujące okresy: 1920–1923, 1924–1925, 1926–1939.

Początek emigracji to czas zabezpieczania jej skromnego bytu — wojsku w obozach, instytucjom cywilnym przez subsydia. W drugiej połowie 1923 r. władzę w Warszawie przejęła centroprawicowa koalicja i wtedy to emigracja ukraińska przeżyła najtrudniejsze chwile, w tym duże kłopoty finansowe. Wielu zwalnianych z obozów żołnierzy wyemigrowało z Polski, naruszając bazę społeczną grupy. Powrót w 1926 r. do życia politycznego J. Piłsudskiego, sygnatariusza niedawnej polsko-ukraińskiej ugody, emigracja powitała z wyraźnym zadowoleniem; jesienią powstały dwie ukraińskie emigracyjne gazety, których brak dotąd odczuwano. W końcu lat dwudziestych grupa aktywnych politycznie emigrantów związała się z ekipą wojewody wołyńskiego H. Józewskiego, wyżsi wojskowi znaleźli ujście swej aktywności we współpracy z Wojskiem Polskim, a naukowcy — w Ukraińskim Instytucie Naukowym.

Emigracja ukraińska w okresie międzywojennym stanowiła ledwie ułamek procentu liczby Ukraińców mieszkających w Polsce. Tymczasem wy-

²⁷³ E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 63–64.

²⁷⁴ Tamże, s. 67–84.

²⁷⁵ J. J. Bruski, *Petlurowcy*, s. 365, 398.

dawane przez Ukraińców naddnieprzańskich blisko 150 tytułów to około 15% całości prasy ukraińskiej w dwudziestoleciu międzywojennym²⁷⁶. Bardzo wymowne jest też inne porównanie — A. Paczkowski wyliczył, że w latach trzydziestych jedno pismo ukraińskie przypadało na prawie 40 tys. Ukraińców; według szacunków autora rozprawy w tym samym czasie jedno pismo emigracyjne przypadało na około tysiąc osób z tej grupy²⁷⁷. Na tak wysoki odsetek prasy emigracyjnej wpłynęła duża liczba krótkotrwałych pism obozowych, choć przecież i w pozostałej prasie ukraińskiej nie brakowało jednodniówek i wydawniczych efemeryd. Przyczyn takiego stanu upatrywać należy też w strukturze obu zbiorowości. Ukraińcy — obywatele II Rzeczypospolitej mieli nieliczną warstwę inteligencji, a znaczny odsetek wiejskiej przeważnie ludności stanowili analfabeci²⁷⁸. Wśród emigrantów natomiast dużą grupę tworzyli ludzie wykształceni — uczeni, oficerowie, działacze partyjni, urzędnicy, lekarze, nauczyciele, artyści, studenci. Należy też założyć, chociaż brak tu szczegółowych danych, że w wyniku prowadzonej w obozach internowanych akcji oświatowej zlikwidowano całkowicie lub w znacznym stopniu analfabetyzm wśród szeregowych żołnierzy i rozbudowano przy tym zapotrzebowanie na słowo drukowane. Większy niżby to wynikało z proporcji liczbowych — niemożliwy jednak do dokładnego określenia — wpływ miała społeczność emigracyjna na pewne decyzje lokalnej administracji państwowej wobec ukraińskiej mniejszości narodowej.

Wśród pism ukraińskich wydawanych w Polsce najliczniejszą grupę stanowiła prasa ogólnoinformacyjna (36,8%), czasopisma o profilu kulturalno-oświatowym i literackim (19,3%) oraz przeznaczone dla dzieci i młodzieży (12,8%)²⁷⁹. Także w przypadku prasy emigracyjnej pierwsze dwie grupy były na czele listy (po ok. 25%). Trzecie pod względem liczby tytułów były natomiast pisma humorystyczno-satyryczne, wydawane zwłaszcza w obozach internowania, gdzie na prasę o takim profilu było szczególne zapotrzebowanie. Zwraca też uwagę brak wśród prasy emigracyjnej religijnych pism greckokatolickich i ewangelickich oraz kobiecych.

²⁷⁶ Przybliżoną liczbę ukraińskich tytułów wydawanych w latach 1920–1939 w Polsce określono na podstawie: *Бібліографія української преси*, s. 3–171; E. Misiło, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 61–63.

²⁷⁷ A. Paczkowski, *Prasa polska*, s. 344–345. Liczba ukraińskich emigrantów przebywających wówczas w Polsce wynosiła około 15 tysięcy (patrz m.in.: M. Павленко, *Українські військовополонені*, s. 137).

²⁷⁸ Dane na temat liczby Ukraińców w II Rzeczypospolitej, odsetka analfabetów, struktury społecznej podaje wielu autorów, m.in.: J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985.

²⁷⁹ E. Misiło, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 64. Klasyfikacja przedmiotowa prasy emigracyjnej jest przybliżona z uwagi na znaczną liczbę pism nie odnalezionych oraz wydawanie tytułów o szerokim profilu problemów, a przy tym bardzo różnie zestawionych. Tak więc grupy pism wydzielone przez E. Misiłę i w tej pracy są nieporównywalne.

Ponieważ trudno określić, nawet w przybliżeniu, ogólny nakład pism emigracyjnych i całej ukraińskiej prasy — porównanie tych wielkości jest niemożliwe. Na podstawie fragmentarycznych danych²⁸⁰ można jedynie stwierdzić, że przeciętny nakład pisma emigracyjnego był mniejszy od takiegoż nakładu pozostałych pism ukraińskich.

Brakuje informacji dotyczących poziomu poligraficznego prasy ukraińskiej w Polsce i stąd porównanie jej pod tym względem z prasą emigracyjną jest także niemożliwe. Dla tej ostatniej prawdziwe jest stwierdzenie, że duży jej odsetek — znacznie wyższy niż dla całości prasy — stanowiły pisma o niskim poziomie poligraficznym. W tej grupie przeważały pisane ręcznie lub na maszynach i odbijane na powielaczach tytuły obozowe.

Nakłady czasopism i ich poziom poligraficzny zależały w dużej mierze od kondycji finansowej wydawców. Fragmentaryczne dane, dotyczące zwłaszcza ukraińskiej prasy *en bloc*, świadczą, że w obu grupach nie była ona zbyt mocna. Potwierdzają tę opinię niskie nakłady, liczne apele o regulowanie zobowiązań wobec redakcji lub dobrowolne wpłaty, zaprzestanie działalności edytorskiej z powodów finansowych. Niektóre pisma petlurowskie wspomagane były przez władze polskie.

Wśród ogółu ukraińskiej prasy wydawanej w Polsce przewagę miały pisma o małej częstotliwości ukazywania się — miesięczniki (32,6%), tygodniki (18,4%) i dwutygodniki (14,5%). Tylko niewielki odsetek stanowiły dzienniki (2,6%) i pisma wychodzące kilka razy w tygodniu (1,6%). Znaczna grupa pism (17,9%) ukazywała się nieregularnie²⁸¹. Struktura prasy emigracyjnej pod tym względem była równie niekorzystna, a odsetek pism nieregularnych jeszcze wyższy (25%).

Cechą szczególną prasy ukraińskiej była jej krótka żywotność. Przeciętną długość pojawiania się pisma ukraińskiego można w przybliżeniu określić na 3 lata. Efemeryczność była zjawiskiem stałym — w pierwszym roku ukazywania się znikało z rynku prasowego ok. 45,2% gazet i czasopism — napisał E. Misilo w cytowanej już tu pracy²⁸². W przypadku prasy emigracyjnej sytuacja była jeszcze bardziej niekorzystna — przeciętny czas ukazywania się pisma to nieco ponad dwa lata, a w pierwszym roku znikało ich aż 60%.

Represje państwa wobec prasy ukraińskiej, zwłaszcza galicyjskiej, z reguły wobec niego opozycyjnej lub nawet wrogiej, były szczególnie dotkliwe. Liczba konfiskat była wysoka i z różnym natężeniem utrzymywała się przez cały okres międzywojenny²⁸³. Inaczej było z prasą emigracji — ta

²⁸⁰ M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 42–43; E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 65–66.

²⁸¹ E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, 64–65. Porównaj także: M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 41.

²⁸² E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 66.

²⁸³ E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 71–72; A. Paczkowski, *Prasa polska*, s. 359.

była, z nielicznymi wyjątkami, lojalna wobec swego byłego sojusznika i konfiskaty pism były rzadsze. Prasa obozowa poddawana była cenzurze wewnętrznej — wspomniano już o przypadkach skonfiskowania przez nią niektórych numerów pism.

Represje stosowane wobec prasy ukraińskiej powodowały, że organizacje nielegalne drukowały swe pisma konspiracyjnie lub za granicą — w Czechosłowacji, na Litwie, w Wolnym Mieście Gdańsku — i potem przetrzucały do kraju. Także przepływ prasy między poszczególnymi regionami zamieszkanymi przez Ukraińców był utrudniony — np. władze Wołynia zamknęły granice dla prasy spoza tego regionu²⁸⁴. Natomiast kolportaż prasy emigracyjnej nie był specjalnie ograniczany — krążyła ona w całej Polsce, była też wysyłana do innych krajów.

Spośród 68 miejscowości, w których drukowano ukraińską prasę, najwięcej pism ukazywało się we Lwowie (ok. 53%), Kołomyi (7,1%) i Warszawie (5,5%). Zwraca uwagę wysoka pozycja Warszawy i Kalisza (2,2%; szóste miejsce na liście) — czołowych ośrodków wydawniczych prasy emigracyjnej²⁸⁵. Zarówno w odniesieniu do całej prasy ukraińskiej, jak i jej emigracyjnej części znamienne jest, że prócz kilku ośrodków wiodących, w pozostałych wydawano znikomą liczbę pism. Znaczenie Warszawy i Kalisza sprawia, że województwa warszawskie i łódzkie plasują się odpowiednio na czwartym i piątym miejscu na liście województw o najwyższej koncentracji prasy ukraińskiej — odpowiednio 5,8% i 2,7% — i wyprzedzają pod tym względem tarnopolskie. Liczby te nie są proporcjonalne do odsetka Ukraińców zamieszkałych w tych województwach. Z ogromną przewagą na tej liście prowadzi województwo lwowskie (60,9%), przed stanisławowskim i wołyńskim²⁸⁶.

6. Stan zachowania i miejsca przechowywania ukraińskiej prasy emigracyjnej

Znaczna część omawianej prasy, zwłaszcza wydawanej w obozach, jest obecnie w złym stanie. Pisana odręcznie lub na maszynach do pisania i następnie odbijana na prymitywnych powielaczach, jest dziś trudna do odczytania. Prasa drukowana na ogół dobrze się zachowała.

Spośród przedstawionych 164 tytułów prasowych ukraińskiej emigracji politycznej, aż 35 (prawie 15%) nie odnaleziono. Biorąc pod uwagę fakt, że

²⁸⁴ E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 75–76, 82. W 1935 r. wojewoda H. Józewski wydał rozporządzenie zabraniające kolportowania prasy pochodzącej spoza Wołynia.

²⁸⁵ E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 66. Liczby bezwzględne dla Warszawy i Kalisza podane przez E. Misilę są wyraźnie zaniżone; porównaj dane z tabeli 2 w tym opracowaniu.

²⁸⁶ E. Misilo, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 66–67.

kwerendą objęto największe biblioteki i archiwa, w których ta prasa mogła występować, należy domniemywać, że tytuły te nie zachowały się. Największe braki występują w wydaniach z lat 1920–1923, tj. z pierwszych lat emigracji; aż 19 brakujących tytułów to prasa obozowa, w znacznej mierze satyryczno–humorystyczna. Na przykład: z siedmiu tytułów wydawanych w obozie w Tucholi nie zachowały się cztery. Na braki wśród tej części prasy ukraińskiej wpłynęły niskie nakłady, konfiskaty, nieunormowana sytuacja wydawców, którzy nie mieli warunków do tworzenia archiwów.

Tylko połowa tytułów występuje w komplecie przynajmniej w jednym zbiorze lub — tak jest w sześciu przypadkach — istnieje możliwość utworzenia kompletu z różnych zbiorów. Odsetek kompletnych tytułów podnoszą wydania, które ukazały się tylko raz i, mimo zapowiedzi, więcej się nie pojawiły. Odliczając tytuły niezachowane i kilka nienumerowanych, a tylko datowanych, co do których nie można orzec, czy są kompletne, braki dotyczą 42 pism, czyli 25%.

Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w okresie międzywojennym w Polsce występuje w czterdziestu bibliotekach i archiwach, w kilkunastu miastach sześciu krajów: Ukrainy, Polski, Francji, Czech, Kanady i Stanów Zjednoczonych. Największe zbiory znajdują się we Lwowie — w Bibliotece im. W. Stefanyka przechowywanych jest aż 98 tytułów²⁸⁷. Do wczesnych lat dziewięćdziesiątych były to tzw. „specfondy” — zbiory dostępne tylko dla wąskiego grona sowieckiej nomenklatury partyjnej. Swoisty „areszt” na pisma ukraińskiej emigracji politycznej nakładał „literacki prokurator”²⁸⁸. Zostały one udostępnione dopiero po upadku systemu komunistycznego. Po kilkanaście tytułów posiada biblioteka Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Franki (12) oraz Centralne Historyczne Archiwum Państwowe we Lwowie i tamtejsza biblioteka (11).

Znaczne zasoby omawianej prasy znajdują się w bibliotece Centralnego Państwowego Archiwum Wyższych Organów Władzy w Kijowie (45). Są to zbiory gromadzone przez emigrację petlurowską w okresie międzywojennym w praskim Muzeum Walki Wyzwoleńczej Ukrainy²⁸⁹. Pod koniec wojny, w lutym 1945 r., budynek muzeum został trafiony bombą i ocalałe zbiory przeniesiono do piwnic Klementinum — Biblioteki Narodowej i Uniwersyteckiej. Po wojnie zagarnęły je władze sowieckie, a najznaczniejsza ich część znalazła się w Kijowie. One także zostały udostępnione dopiero po zmianie systemu politycznego na Ukrainie. Niewielki zbiór ukraińskiej prasy emigracyjnej zgromadził kijowski kolekcjoner Mychajło Hruzow (9).

²⁸⁷ Liczbę tytułów w poszczególnych bibliotekach i archiwach podano w Wykazie źródeł i opracowań (w nawiasie przy nazwie).

²⁸⁸ Patrz opis „Вісті УЦК в Польщі” w tym opracowaniu oraz il. 28.

²⁸⁹ М. Мушинка, *Музей Визвольної Боротьби України та доля його фондів*, Мельбурн 1996, s. 20–22 i in.

Najbogatsze polskie zbiory ukraińskiej prasy emigracyjnej znajdują się w Warszawie i są rozproszone w dziesięciu bibliotekach i archiwach. Najwięcej tytułów posiada Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (35), Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy (31), Biblioteka Narodowa ze swym archiwum zakładowym oraz Centralne Archiwum Wojskowe. Znaczne zasoby przechowywane są także w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Po kilka pozycji znajduje się w bibliotekach uniwersyteckich Lublina, Wrocławia, Poznania i Torunia oraz w Łodzi i Przemyślu.

W Bibliotece im. Symona Petlury w Paryżu znajduje się 31 tytułów prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce, a zgromadzonej już po wojnie. W jednym z numerów „Biuletynu Informacyjnego” biblioteki ukazała się informacja na temat losów zbiorów tej placówki z lat 1929–1940. Zostały one wywiezione w 1941 r. przez Niemców do Berlina, a w 1945 r. do Raciborza. Tu dostały się w ręce sowieckie i przewieziono je do Moskwy. Prasę z tych zbiorów umieszczono w bibliotece Centrum Przechowywania Kolekcji Historyczno–Dokumentalnych²⁹⁰. W Pradze, głównie w Slovanskej Knihovni, znajduje się 15 tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej, a w Stanach Zjednoczonych — w Bibliotece Ukraińskiej Wolnej Akademii Nauki i Sztuki w Nowym Jorku — 10 tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach międzywojennych.

²⁹⁰ Я. Йосипшин, *Віднайдено передвоєнні архіви Української бібліотеки ім. С. Петлюри*, Інформаційний бюлетень, Париж 1999, nr 62, s. 33. Wspomniane Centrum przeniesiono niedawno do gmachu Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego (Русский Государственный Военный Архив), zachowując dotychczasowe oznakowanie zbiorów.

Zakończenie

Starania o utworzenie niepodległego państwa Ukraińcy podjęli w czasie I wojny światowej. Kilka dni po zwycięstwie rewolucji lutowej powołali oni parlament — Ukraińską Centralną Radę z M. Hruszewskim, a w czerwcu 1917 roku Sekretariat Generalny — rząd z W. Wynnyczenką na czele. W styczniu 1918 roku Centralna Rada proklamowała w Kijowie Ukraińską Republikę Ludową całkowicie niezależną od Rosji. Rosja, ani *biała*, ani *czerwona*, tego kroku nie akceptowała i stąd jej nieustanna agresja przeciwko *zbuntowanej prowincji*.

W sytuacji zagrożenia państwa delegacja URL podpisała w lutym 1918 roku w Brześciu pokój z państwami centralnymi. Za zgodą rządu URL wojska niemieckie i austriackie weszły na Ukrainę, ale zachowywały się tu jak okupanci. W kwietniu 1918 roku, kiedy przyjęto konstytucję i obrano M. Hruszewskiego prezydentem URL, P. Skoropadski dokonał zamachu stanu — rozpuścił Centralną Radę. Likwidacja zdobyczy socjalno-ekonomicznych i politycznych przez hetmana, jego prorosyjska orientacja, a wreszcie dekret o federacji z Rosją wywołały sprzeciw społeczeństwa ukraińskiego. W listopadzie powołany właśnie Dyrektoriat URL wezwał Ukraińców do powstania.

Powstanie zakończyło się powodzeniem — w grudniu nastąpiła restauracja Ukraińskiej Republiki Ludowej. W styczniu 1919 roku w Kijowie doszło do zjednoczenia URL i Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Toczona tymczasem na dwa fronty wojna — z Rosją i Polską — była ponad siły młodego państwa ukraińskiego. W listopadzie 1919 roku część rozbitych jednostek armii URL internowano w Polsce, część przebiła się przez front na wrogie rosyjskie zaplecze i rozpoczęła Zimowy Pochód. Instytucje rządowe URL znalazły się w Polsce. S. Petlura — wtedy już jedyny z członków Dyrektoriatu pozostający przy władzy — wyjechał do Warszawy. Tu włączył się do rozmów URL z władzami polskimi, w tym z J. Piłsudskim. Rezultatem dialogu była umowa podpisana 21 kwietnia 1920 roku — Polska uznawała Ukraińską Republikę Ludową, ta zaś zrzekała się pretensji do Galicji Wschodniej. Integralną częścią ugody była zawarta kilka dni później konwencja wojskowa — podstawa wspólnych działań militarnych.

W polsko–ukraińskiej kwietniowej ofensywie przeciwko bolszewikom brały udział trzy dywizje ukraińskie. Trzy inne, do czasu połączenia w maju 1920 roku z resztą wojska, działały na zapleczu wroga. W ciągu całej kampanii armia URL dotrzymywała wierności kwietniowej ugodzie, także w czasie odwrotu z Ukrainy i decydującej o losach wojny bitwy warszawskiej.

Po jednostronnym zerwaniu przez Polskę ugody warszawskiej — podpisaniu w październiku 1920 r. rozejmu z Rosją Sowiecką — ukraińskie siły zbrojne jeszcze przez miesiąc walczyły na Podolu. Nie sprostały jednak bolszewikom, w końcu listopada przekroczyły Zbrucz i zostały na terenie Polski internowane. Wyjście wojska poprzedziła wielotysięczna fala uchodźców cywilnych.

Na emigracji w Polsce znalazło się około 30 tys. wojskowych i cywilów. Większość wojska trafiła do obozów w Pikulicach, Łańcucie, Wadowicach, Kaliszu i Aleksandrowie Kujawskim, niewielkie grupy — do Częstochowy, Piotrkowa Trybunalskiego i innych obozów. Instytucje rządowe umieszczono w Tarnowie, sporo cywilów natomiast w paraobozowych warunkach we Lwowie i Częstochowie.

Obozy na terenie Polski były w tym czasie zapełnione jeńcami bolszewickimi i dlatego rozmieszczanie internowanych trwało dwa miesiące, a wojsko ukraińskie rozproszono i przemieszano. Po licznych przesunięciach, w listopadzie 1921 roku internowani petlurowcy przebywali tylko w trzech obozach: w Strzałkowie, Kaliszu i Szczypiornie, a od jesieni 1922 roku już tylko w dwu ostatnich. Zamknięto je w sierpniu 1924 roku, tworząc jednocześnie z części kaliskich baraków Stację Ukraińską.

Po ratyfikacji w kwietniu 1921 roku pokoju ryskiego, ukraińskie instytucje państwowe stały się na terenie Polski niepożądane. Gdy oficjalną działalność struktur państwowych URL — rządu i powołanej już w Tarnowie Rady Republiki — trzeba było wstrzymać, ich zadania przejął utworzony w Warszawie Ukraiński Komitet Centralny. Kiedy z Tarnowa do Warszawy przyjechał S. Petlura, stolica Polski przejęła w końcu tego roku rolę ukraińskiego emigracyjnego centrum państwowego, a niebawem także kulturalno–oświatowego.

Wszystkie miejscowości, w których na przełomie lat 1920/1921 umieszczono ukraińskich emigrantów wojskowych i cywilnych, stały się mniejszymi lub większymi ośrodkami wydawniczymi. Po kilku latach większość z nich przestała istnieć. W 1924 roku na mapie wydawniczej pozostała tylko Warszawa, Lwów i Kalisz. Pojawiło się natomiast kilka nowych, mniej znaczących ośrodków.

W obozach rozpoczęła się intensywna praca kulturalno–oświatowa. Zorganizowano biblioteki, szkoły podstawowe, gimnazja i uniwersytet, odbywały się różnego rodzaju kursy. Założono chóry, orkiestry i grupy teatralne, organizowano zawody sportowe, powstały spółdzielnie, wydawano prasę i podręczniki. Najwięcej tytułów prasowych ukazywało się w obozach w Kaliszu, Wadowicach, Aleksandrowie Kujawskim, Strzałkowie i Tucholi.

Najwcześniej obozową działalność wydawniczą podjęto w Łańcucie. W maju 1920 roku tutejszy obóz przemianowano na Stację Zbiorczą, gdzie z jeńców ukraińskich formowano nowe oddziały. Pierwsze ukraińskie łańcuckie pismo ukazało się 1 września 1920 r. Powołane tu wydawnictwo miało własną drukarnię, a po przejściu do Strzałkowa także księgarnię.

W Aleksandrowie Kujawskim wydawano dziewięć tytułów, wśród nich jedną z pierwszych gazet obozowych. Prócz prasy publikowano także książki i broszury. Powstałe w obozie wydawnictwo w kwietniu 1921 roku otrzymało maszynę drukarską.

Jesienią 1921 roku petlurowców z kilku obozów — Pikulic (pośrednio), Wadowic, Piotrkowa Trybunańskiego, Łańcuta — przeniesiono do Strzałkowa. W Strzałkowie wielu wydawanych w poprzednich obozach czasopism nie wznowiono. Ukazały się natomiast nowe — w sumie drukowano tu dziewięć tytułów. Dwa z nich kontynuowano także po przejściu internowanych do Kalisza.

Kalisz to jedyny obóz, w którym Ukraińcy przebywali od początku internowania w grudniu 1920 r. aż do ostatecznego zamknięcia placówki w połowie 1924 roku. Z kilkunastu tytułów, które tu powstały większość ukazywała się tylko rok. Kilka tytułów wydawano w pobliskim Szczypiornie — niektóre przeniesione z Aleksandrowa, inne tu założone. Po utworzeniu grupy obozów Kalisz-Szczypiorno doszło do połączenia działających w nich wydawnictw dywizyjnych, powołano też nowe. W sumie w Kaliszu i Szczypiornie wydawano ponad dwie dziesiątki założonych tu oraz przeniesionych z innych obozów czasopism.

W kaliskiej Stacji Ukraińskiej działały szkoły, zespół dramatyczny, chór i biblioteka z czytelnią, mieściły się lokale wielu organizacji i towarzystw. Stacja stała się narodowym i kulturalnym centrum ukraińskiej emigracji politycznej. Była także znaczącym ośrodkiem wydawniczym z własnym wydawnictwem — aż do wybuchu wojny ukazywało się tu od jednego do czterech tytułów rocznie.

Przez krótki czas ruch wydawniczy rozwijał się w Tarnowie — siedzibie władz emigracyjnych, tymczasowej przystani wielu uchodźców i stworzonych przez nich organizacji. Powstało tu wiele wydawnictw, ale żywot większości z nich był krótki. Pierwsze pismo zaczęło się ukazywać w październiku 1920 r. Kontynuowano tu wydawanie niektórych pism sprzed okresu internowania. W najobfitszym 1921 roku ukazywało się dziewięć tytułów, a w sumie kilkanaście; ostatni wyszedł w 1923 roku.

W Częstochowie przebywająca tu niezbyt liczna grupa wojskowych i cywilów wydawała w 1921 roku pięć tytułów. Towarzystwo wydawnicze w Częstochowie, podobnie jak kilka innych instytucji, nie wyszło poza stadium organizacyjne.

W latach międzywojennych najprężniejszym, o znacznym potencjale intelektualnym ukraińskim ośrodkiem emigracyjnym (i wydawniczym) na

etnicznych ziemiach polskich była Warszawa. Wydawanie prasy petlurowskiej w stolicy Polski podjęto w styczniu 1920 r.; w ciągu całego dwudziestolecia wychodziło tu od trzech do czternastu tytułów rocznie, w sumie ponad pół setki. Warszawa zajmowała wysoką — trzecią po Lwowie i Kłomyci — pozycję wśród ośrodków wydawniczych całej prasy ukraińskiej ukazującej się w tym czasie w Polsce. Trudniło się tym wiele podmiotów — stowarzyszenia i organizacje, w tym studenckie, instytucje i towarzystwa naukowe, związki wyznaniowe i Kościoły, także osoby prywatne. Działo tu kilka wydawnictw oraz wielu znanych i uznanych żurnalistów.

Wśród emigrantów, którzy zatrzymali się we Lwowie, było wielu naukowców, artystów oraz działaczy społecznych, państwowych i partyjnych. Założyli oni m.in. organizację pomocy uchodźcom. Z Tarnowa przeniesiono tu Sztab Partyzancko-Powstańczy. Petlurowska prasa lwowska, z wyjątkiem kilku tytułów, miała krótki żywot. Niektóre z nich są przykładem „ukraińsko-ukraińskiej” współpracy w wydawnictwie prasowym.

Kraków, jedno z większych skupisk Ukraińców w okresie międzywojennym w Polsce, na liście miejsc wydawania prasy ukraińskiej pojawił się dopiero w drugiej połowie lat dwudziestych. W działalności tego ośrodka brak ciągłości. Wydawano tu zarówno pisma emigracji petlurowskiej, jak i Ukraińców galicyjskich.

Kilka ukraińskich tytułów ukazujących się w okresie międzywojennym w Wolnym Mieście Gdańsku to w większości dzieło studentów tutejszej politechniki, pochodzących głównie z Galicji Wschodniej. Inne miejscowości — Skalmierzyce, Łódź, Chrzanów, Poznań i Jabłonna koło Warszawy — nie odegrały znaczącej roli na niwie wydawniczej ukraińskiej prasy emigracyjnej — ukazały się tu tylko pojedyncze tytuły.

Pośród dwudziestu miejscowości w których wydawano ukraińską prasę emigracyjną, w Warszawie wychodziła ona przez 20 lat, a w Kaliszu i we Lwowie — 19 lat. W innych miejscowościach okres jej wydawania wynosił od 1 roku do 7 lat. Aż w dwunastu miejscowościach ukazywała się tylko 1–2 lata. W 1921 roku, rekordowym pod tym względem, wydawano ją w dwunastu ośrodkach, z czego aż dziewięć to obozy. W pozostałych latach ukraińska prasa emigracyjna wychodziła w trzech-siedmiu miejscowościach.

Ukraińską prasę na emigracji w Polsce tworzyło albo z nią mniej lub bardziej aktywnie współpracowało około tysiąca osób. Wśród nich byli liczni naukowcy, literaci, artyści, wysokiej rangi wojskowi, działacze państwowi i partyjni. Ponad sto osób to redaktorzy naczelni oraz członkowie kolegów redakcyjnych; wielu z nich położyło wielkie zasługi dla rozwoju ukraińskiego dziennikarstwa i wydawnictwa prasowego. Redaktorów wielu pism nie znamy; albo ich nie wymieniano, albo tytuły te nie zachowały się.

Okres bujnego rozwoju ukraińskiej prasy emigracyjnej, zwłaszcza obozowej, to lata 1920–1923. W latach 1924–1939 pojawiało się już mniej — głównie cywilnych — tytułów prasowych. Szczególnie niesprzyjający okres

to czas nieobecności na polskiej scenie politycznej J. Piłsudskiego. Zarówno instytucje i organizacje cywilne, jak i wojskowe jeszcze przed internowaniem zdobyły spore doświadczenie na niwie wydawnictwa prasowego. Wydawaniem prasy w obozach zajmowały się sekcje wydawnicze dywizyjnych oddziałów kulturalno-oświatowych. Oficjalnymi publikacjami rządu URL zajmowała się specjalna komórka Wydziału Prasy Ministerstwa Prasy i Propagandy. Mimo że emigracja stanowiła tylko ułamek procenta wszystkich Ukraińców w Polsce, drukowała ona 15% całej ukazującej się tu prasy ukraińskiej.

Rozwojowi prasy obozowej sprzyjał rząd emigracyjny i dowództwo armii, nie ograniczały jej władze polskie — prasa kształtowała postawy internowanych, wspierała pracę oświatową, pomagała utrzymać dyscyplinę. W obozach istniała cenzura wewnętrzna, która kontrolowała treści wydań. Ukraińska prasa cywilna podlegała nadzorowi władz polskich.

Problemy finansowe, brak w obozach urządzeń poligraficznych oraz papieru, utrudniony dostęp do informacji, uciążliwe warunki obozowe, częste zmiany w rozlokowaniu internowanych (przeniesienia), rozproszenie się emigracji cywilnej, niedostatek materialny potencjalnych czytelników, wymogi cenzury państwowej — wszystko to hamująco wpływało na rozwój ukraińskiej prasy emigracyjnej w Polsce.

Wiele czasopism ukazało się ledwie kilka razy lub nawet znikło po pierwszym numerze, wiele pojawiało się nieregularnie. Przeciętny czas ukazywania się pisma to nieco ponad dwa lata. Najwięcej tytułów w grupie, dla której można określić periodyczność przypada na tygodniki, dwutygodniki i miesięczniki (po kilkanaście). Po kilka tytułów to dwumiesięczniki, kwartalniki i roczniki. Tylko kilka pism ukazywało się częściej niż raz w tygodniu, a z tego jedynie trzy to dzienniki.

Przeciętne nakłady to od 30–50 egzemplarzy powielaczowych w pierwszej połowie 1921 roku do kilkuset egzemplarzy od czasu zdobycia maszyn drukarskich. Niektóre czasopisma, pisane ręcznie, wypuszczano w kilku ledwie egzemplarzach. W latach trzydziestych niektóre wydania osiągnęły nakład rządu 1000–2000 egzemplarzy.

Rozpowszechnianie w obozach wojskowych i cywilnych pism wydawanych na miejscu było ułatwione — czytelnicy mieszkali na małej przestrzeni. W innych przypadkach prasa trafiała do punktów odbioru za pośrednictwem poczty, korzystano też z sieci ukraińskich księgarń. Prasa ukraińska rozpowszechniana była także za granicą. Wiele pism dopracowało się z czasem sieci korespondentów, w tym w okupowanej Ukrainie.

Ukraińska prasa petlurowska była zdecydowanie antysowiecka, niechętna monarchistom i we wczesnych latach dwudziestych socjalistyczna. W odróżnieniu od galicyjskiej, była lojalna w stosunku do państwa polskiego.

W tytułach ukraińskiej prasy emigracyjnej wielokrotnie powtarza się nazwa kraju lub regionu pochodzenia wydawców. Niektóre tytuły odzwier-

ciędlają pragnienia emigrantów, inne nawiązują do sytuacji, w jakiej się znaleźli. Tylko niektóre z tytułów mają wydźwięk optymistyczny. Charakterystyczne są tytuły prasy satyrycznej.

Nieunormowana początkowo sytuacja emigracji powodowała, że wiele pism zajmowało się szerokim wachlarzem problemów i stąd trudności z ich klasyfikacją przedmiotową. Różnorodne też były zadania stawiane sobie przez wydawców: m.in. informowanie o tym, co się dzieje w obozach, w ojczystym kraju i na świecie, praca oświatowa wśród żołnierzy i emigracji cywilnej, przeciwdziałanie moralnemu kryzysowi wśród uchodźców, dążenie do wzmocnienia poczucia świadomości, godności i jedności narodowej, zrozumienia idei wyzwolenia ojczyzny. Ważną sprawą była obrona języka ojczystego i popularyzacja kultury ukraińskiej. Redakcje podejmowały też pracę kronikarską w celu zarejestrowania wydarzeń z okresu walki wyzwoleniczej, analizy sukcesów i porażek narodu ukraińskiego i poszukiwania rozwiązań na przyszłość. Jednym z zadań pism wydawanych przez stowarzyszenia i organizacje była ochrona prawna swych członków.

Z perspektywy kilkudziesięciu lat, jakie upłynęły od czasu ukazywania się ukraińskiej prasy emigracyjnej w międzywojennej Polsce, można stwierdzić, że wypełniła ona swe zadania — informacyjne, kompensacyjne, konsolidujące, ogniskujące życie emigrantów. Obecnie dla badaczy ukraińskiej historii tamtych czasów duże znaczenie mają publikowane na jej łamach różne dokumenty: ustawy, dekrety, statuty, rozkazy, deklaracje, odezwy. Ważne są także relacje z przebiegu walk, rozmów i polemik politycznych, zjazdów różnych gremiów, omówienia uroczystości i przedsięwzięć, opisy obozów. Nawet krótkie notki, drobne informacje, ogłoszenia, dają pogląd na ogólny klimat panujący wśród emigracji. Jest zatem ta prasa znakomitym źródłem informacji i cennym uzupełnieniem zasobów archiwalnych.

Znaczna część tej prasy, zwłaszcza obozowej, jest w złym stanie. Spośród przedstawionych 164 tytułów, aż 35 nie odnaleziono. Największe braki występują w wydaniach z lat 1920–1923. Tylko połowa zachowanych tytułów występuje w komplecie przynajmniej w jednym zbiorze. Zbiory omawianej prasy są przechowywane w kilkudziesięciu bibliotekach i archiwach Ukrainy, Polski, Francji, Republiki Czeskiej, Kanady i USA. Największe zbiory znajdują się we Lwowie, Kijowie, Warszawie, Paryżu, Pradze i Krakowie.

Bibliografia adnotowana ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939

1. АВАНС [Awans]. „Wychodzi kiedy chce”. Nr 1. 1920.

Red. [I. Hawryszko; kolegium redakcyjne]. — Pikulice[?] 1920, Wadowice 1921. Wyd. [Oddział Kulturalno-Oświatowy Samodzielnej Dywizji Konnej]. Druk. i adr. red.: nie podano.

Ukazało się: 1920 — nr 1, 1921 — nr 2–5, [6]; F.: 20 × 34,5 cm; N.: nie podano, C.: według umowy.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1, 1921, nr 5.

„Awans” pisany był na maszynie i powielany, napisy strony tytułowej wykonano odręcznie. Nakład był niewielki — redakcja nie otrzymała dotacji rządowej — i stąd apel, by po przeczytaniu przekazywać pismo innym czytelnikom. Do połowy 1921 r. ukazało się najmniej 6 numerów (Ukraińska trybuna, nr 42). W numerze pierwszym nie podano miejsca wydania; Pryzmurenko podaje, że pismo wychodziło już w Pikulicach. Jest to wątpliwe, gdyż Dywizja Konna (wydawca pisma) trafiła w styczniu 1921 r. bezpośrednio do Wadowic. Ponieważ pierwszy numer ukazał się w 1920 r. — wydano go prawdopodobnie w obozie przejściowym. Także z tekstu tego numeru nie wynika, gdzie był wydany. Do numeru 5 dołączono 14-stronicowy dodatek „Wołochiwszczyzna” (Wołochowszczyzna; patrz poz. 37).

Chociaż jako goście czujemy się tu serdecznie [przyjęci] i mimo opieki ze strony wyższego dowództwa — dusza pragnie [wyjść] na wolność. Żeby dostarczyć rozrywkę — wydajemy „Awans”; ma on być apolityczny (jak to powinno być u wojskowych) (1920, nr 1). Rzeczywiście — karykatury, humorystyczne wiersze, dowcipne ogłoszenia i radiotelegramy (a w nich wieści ze świata), także odpowiedzi redakcji na niby to pytania czytelników w „Skrzynce pocztowej” (*Posztowa skryńka*) — wszystko to wypełnia wiele stron pisma.

„Awans” to, według słów redakcji, pismo apolityczne, ale nie udało jej się jednak tematów politycznych ominąć. W artykule *Nasze sprawy* (Nasze sprawy) stwierdza: *wojsko jest z Dyrektoriatem, nie pozwoli na tworzenie*

*jakiegokolwiek nowego rządu. Nasz rząd — demokratyczno-socjalistyczny. Petruszewycza, Andrijewskiego i Szwecia nazywa się kontrrewolucjonistami. Także ze Skoropadskim, który podobno chciał wstąpić jako generał do armii URL — nam nie po drodze — czytamy w zakończeniu artykułu. O politycznym stanowisku emigracji pisano też w artykułach *Naszi perspektywy i Konsolidacja syl* (nr 5).*

Lit.⁷: М. Литвицький, *Таборова журналістика*; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; *Гумористична преса в таборах*, s. 460; Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski*, s. 58–59 — tabela 10.

2. АЛЪМАНАХ [Almanach]. *Czasopismo literacko-wojskowe*. Rocznik. Nr 1. 1921, lipiec.

Red. Kolegium redakcyjne. — Obóz Aleksandrów na Kujawach (Polska), 1921. Wyd. Oddział Kulturalno-Oświatowy sztabu 4 Dywizji Kijowskiej. Druk. i adr. red.: nie podano.

Ukazało się: 1921 — nr 1; F.: 17 × 21 cm; N.: [500]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Jedyny wydany numer pisma ma książkowy format (patrz il. 17), liczy 66 stron. „Almanach” wydano po półrocznym pobycie w obozie. Należy dodać, że 4 Dywizja Kijowska wydawała pismo „Ukrajina” w bardziej złożonych warunkach, bo podczas Zimowego Pochodu.

W artykule wstępnym redakcja podaje cele wydawania pisma: w rewolucyjnym chaosie ginie wojskowy, literacki i historyczny materiał, który w przyszłości może służyć historykom, pisarzom i wojskowym. Stąd wynika potrzeba zebrania i zapisania (zachowania) tego materiału. Analiza niektórych wydarzeń może służyć do szkolenia kadr wojskowych. W opinii redakcji — minione wydarzenia na Ukrainie dają podstawę do wniosku, że porażka spowodowana była niegotowością narodu ukraińskiego do rewolucji, jego świadomość narodowa nie zawsze była na odpowiednim poziomie. Brakowało kadr wojskowych, politycznych i dyplomatycznych; na czele wydarzeń stanęli pisarze, pedagodzy i działacze kultury. Nie ułatwiały sytuacji spory międzypartyjne.

Zgodnie z deklaracją wiele jest w „Almanachu” wspomnień i opisów operacji wojskowych — m.in. „Wspomnienia o wydarzeniach lubarskich”, „Kampania armii URL w listopadzie 1919 r.”, „Bój 4 Dywizji Kijowskiej pod Dańkowcami”. Zamieszczono wiadomości o pracy narodowo-oświatowej i wojskowej w dywizji: o kursach dla analfabetów, odczytach na tematy wojskowe, przekładach podręczników itp. Ciekawa jest polemika z przywódcami Gromady Oficerskiej 6 Dywizji Strzeleckiej („Gromada Oficerska N-tej Strz. dywizji”). Według redakcji w wojsku nie powinny powstawać organizacje typowo polityczne.

⁷ Zasady podawania literatury wyjaśniono we wstępie.

Zaprezentowano w piśmie także krótką analizę sytuacji emigracji ukraińskiej. Autorzy wyróżniają trzy emigracyjne ośrodki: Wiedeń — działalność przybyłej tu Wszzechukraińskiej Rady Narodowej (głównie socjaliści—rewolucjoniści) już zanika; jej zwolennicy powinni przyłączyć się do ośrodka tarnowskiego. Tarnów — większość emigracji w Polsce grupuje się wokół rządu URL. Berlin — centrum ideologiczne Hetmanatu, które skupia głównie byłych wielkich właścicieli ziemskich i przedsiębiorców, którzy także powinni dołączyć do Tarnowa — grupa emigrantów z Bukaresztu, o podobnych poglądach, już uznała wiodącą rolę ośrodka petlurowskiego.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, Prasa.

3. АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ В КРАКОВІ (Almanach ukraińskiego studentського життя w Krakowie) [Almanach Ukraińskiego Życia Studenckiego w Krakowie]. Rocznik. Nr 1. 1931.

Red. Kolegium: Wołodymyr Nyczaj, Mykoła Bażanśkyj, Jarosław Sałuk, Iwan Krasnyk. — Kraków 1931. *Wyd.* Towarzystwo „Ukraińska Studentska Hromada” w Krakowie. *Druk.* oo. Bazylianów w Żółkwi.

Ukazało się: 1931 — nr 1. F.: 15 × 22 cm.

Znajduje się w zbiorach: BJ — 1931, nr 1.

„Almanach” ma 92 strony i 7 wkładek ze zdjęciami — prezentuje środowisko studentów ukraińskich Krakowa, zrzeszonych w powołanej siedem lat wcześniej Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej. *Zapoczątkowując tym [zbiorem] wydawanie w przyszłości podobnych zbiorów, chcemy w ten sposób dać młodym autorom możliwość i miejsce zamieszczania ich prac, często wysokiej literackiej albo naukowej wartości* — czytamy w artykule wstępnym „Almanachu” (1931, nr 1, s. 3) *Wydany estetycznie, za smakiem i kulturą. Dobry papier, wyraźny druk, starannie wykonane reprodukcje zdjęć* — tak charakteryzuje pismo autor recenzji rocznika W. Janiw. *Najważniejsze jest to, że wyszedł, zaznajomił z życiem [ukraińskiego ośrodka studenckiego] Krakowa i jasno wskazał na przytoczone niebezpieczeństwa. Niebezpieczeństwa te to — zdaniem autora recenzji — podleganie ukraińskiej młodzieży studenckiej wpływom denacjonalizacyjnym podczas studiów na polskich ziemiach etnograficznych. W uczelniach na tych ziemiach studiowała częściowo z konieczności, częściowo z wygodnictwa — według recenzenta aż jedna trzecia ukraińskich studentów.*

W pierwszej części rocznika wydrukowano wspomnienia starszego pokolenia Ukraińców, w przeszłości przeważnie studentów krakowskich uczelni, m.in.: I. Зилинський, *Дещо про Краків, про його старинні пам'ятки та про наукову працю української молоді на Ягайлонському університеті* („Nieco o Krakowie, o jego starych pamiątkach i o pracy naukowej młodzieży ukraińskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim”), s. 5; В. Стефаник, *Про ясне минуле* („O świetlanej przeszłości”), s. 9; Б. Лепкий, *Гарно було* („Pięknie było”), s. 11; К. Гриневичева, *Спомини* („Wspomnienia”),

s. 18; о. П. Хрущ, *Початки української гр. кат. парохії і церкви в Кракові* („Początki ukraińskiej parafii i cerkwi greckokatolickiej w Krakowie”), s. 23; Д. Горняткевич, *Українці в Краківській академії мистецтв* („Українці в Krakowskiej Akademii Sztuki”), s. 37; М. Бажанський, *Дещо зі студентського життя в Кракові до 1924 р.* („Nieco z życia studenckiego w Krakowie do 1924 r.”), s. 44; Д. Горняткевич, *Із життя краківської студ. громади в 1919–1923 рр.* („Z życia krakowskiej gromady studenckiej w latach 1919–1923”), s. 49.

Zarówno В. Ёпкыј (znany pisarz i literaturoznawca), jak i К. Нрыне-вyczова w swoich wspomnieniach opisują m.in. cerkiew św. Norberta — оsrodek українського життя релігійного w Krakowie. Z ich wspomnień dowiadujemy się о proboszczach parafii, parafialnym chórze oraz о dziejach świątyni, w tym о losie cerkiewnego ikonostasu, do którego образы wykonał Jan Matejko.

W dalszej części „Almanachu” о Українській Громадзі Студенчкй Krakowa, jej pracy w poszczególnych секціях пишają m.in.: М. Баžанскй, W. Kobilnyk, I. Krasnyk, W. Nyczaj, I. Syrota, M. Przepiórskа; ponadto I. Mykita о студентских корпораціях, а I. Atamaniuk о групі літерачкй „Lado”. Jedna z секці — географічна — wydała w 1930 r. swój „Zeszyt Naukowy” (patrz poz. 92).

Lit.: В. М. Янів, *На маргінесі одного студентського видання*; Наше слово 1999, nr 15, s. 5.

4. **БИЛИЙ АРАП** (Bilyj Arap) [Biały Murzyn] [Pismo humorystyczne]. (—). — [??].

W styczniu, lutym i marcu 1923 r. „Ukrajinśkyj Surmacz” zamieszczał ogłoszenie о poszukiwaniu прасы оboзowej dla Українського Архівум Наукового w Krzemieńcu на Воłynіу. Ogłoszeniodawcą było Biuro Prawne przy Związku Spółdzielców (Spilka Kooperatoriw); w tym czasie kierownikiem Oddziału Kulturalno–Wydawniczego Związku był Serhij Baczynski. Wśród innych tytułów w ogłoszeniu wymieniono „Białego Murzyna”. Nie odnaleziono dotąd żadnego egzemplarza tego pisma ani wzmianki о nim w innych źródłach.

Lit.: Український сурмач 1923, nr 42, s. 8, także nr 44, 45, 47; М. Бачинський, *Бачинський Сергій Васильович*, s. 23–28.

5. **БЛОХА** (Blocha) [Pchła]. [Pismo satyryczno–humorystyczne]. (—). *Red.* I. Sołowij. *Wyd.* Sztab Tytu. — Strzałkowo 1921[?].

Wyszły dwa numery. Nie odnaleziono żadnego egzemplarza.

Lit.: Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 24; С. Наріжний, *Культурно–просвітня праця*, s. 42; *Гумористична преса в таборах*, s. 460; *Бібліографія української преси*, s. 5.

6. БУДЯК (Budiak) [„Oset”]. **Organ humoru i satyry**, z dopiskiem nad tytułem: „Proletariusze wszystkich baraków... strzeżcie się!”; **Humor i satyra, organ partii „B.K.W.”** — „Byj kudy wluczysz” [„Bij gdzie popadnie”] (1921, nr 1). — **Pismo nieperiodyczne, „wychodyt’ koły boh poszie”** [„wychodzi kiedy Bóg da”]. Nr 1. 1920, 1 września.

Red. Kolegium (red. nac. Ostap Pawliw-Biłozerskyj). — Łańcut 1920–1921, [Strzałkowo 1921]. *Wyd. Oddział Kulturalno-Oświatowy Ukraińskiej Stanicy Zbiorczej w Łańcucie. Druk. „Nasza zoria”* (1921, nr 2).

Ukazało się: 1920 — nr 1–2 (12 s.), 1921 — nr 1–3 (8 s.); F.: 14 × 21 cm; N.: [200]; C.: 25 mkp. (1921, nr 2).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1, 1921, nr 1–3; CDIA (f. 309, o. 1t, spr. 2641), 1920, nr 1–2, 1921, nr 1–3.

Jako redaktora pisma niektórzy autorzy wymieniają chorążego Iwkę. Pismo, jako nieliczne z omawianych, poczęło wychodzić przed internowaniem armii URL — 1 września 1920 r. Wydawcą był Oddział Kulturalno-Oświatowy Ukraińskiej Stanicy Zbiorczej w Łańcucie, gdzie, zgodnie z polsko-ukraińską konwencją wojskową, formowano oddziały ukraińskiego wojska. „Budiak” pisany był na maszynie i powielany, niektóre strony są niewyraźne. W 1921 r. było to drukowane, z odręcznie wykonaną okładką i ilustracjami, pismo obozu internowanych. Według „Encyklopedii ukrainoznawstwa” (pod red. W. Kubijowycza) pismo ukazywało się także, po przeniesieniu tam internowanych, w Strzałkowie.

Jak na satyryczno-humorystyczne pismo przystało, redakcja przyrównuje „Oset” do stróża, który pilnuje czystości zielonego kilimu — *stepu ukraińskiej pracy* w Łańcucie. Prosi też o materiały — wspomnienia, bajki, opowiadania, wiersze: *wszystko bierzemy, wszystko przyjmujemy — honorarium wedle umowy: za linijkę i za kołnierz* (1920, nr 1). Według H. Draczenki „Budiak” *strzegł moralnej i estetycznej strony życia Stanicy.*

Wszystkie teksty na poważne tematy podawane są czytelnikom w ironiczno-sarkastycznej formie. Tak jest, gdy chodzi o rozmowy Polski i Rosji w Rydze, gdy mowa jest o wydarzeniach na Krymie i gdy podaje się wieści z Moskwy. Taką formę zachowano, gdy pisano o pijaństwie w obozie i gdy przedstawiano stosunek innych narodów do Ukraińców. Stałe rubryki „Ostu”: *Szczo czuwaty w switi?* („Co słyhać w świecie?”), *Chronika stancyi* („Kronika stancyi”), *Z pidstłuchanoho* („Z podsłuchanego”). Zamieszczano w nim także satyryczne rysunki, skecze i recenzje teatralne. Teksty w czasopiśmie są w większości autorstwa O. Biłozerskiego.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, URL, Sprawozdania 1921, prasa; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; Г. Драченко, *Ланцут; Гумористична преса в таборах*, s. 460.

7. **БЮЛЕТЕНЬ** (Biuleteń) [Biuletyn]. (—). Nr 3 ukazał się 12 list. 1921 r. *Wyd.* [Referat Prasowy Partyzancko-Powstańczego Sztabu?]. — [Lwów?] 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1–8.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1921, nr 3 (2 egz.).

Biuletyn to powielane maszynopisy, w których podawano aktualne wiadomości na temat sytuacji na Ukrainie, dokąd z Polski przedostały się grupy powstańcze. W numerze trzecim są powiadomienia o sytuacji: w grupie S. Czornego; w Północnej Powstańczej Armii; w Południowej Powstańczej Armii. Wiadomości są nieco przesadzone, w kilku miejscach życzenia wzięto za rzeczywistość, np. o zajęciu Żytomierza.

8. **БЮЛЕТЕНЬ ГЕТЬМАНСЬКОЇ УПРАВИ ОБ'ЄДНАНИХ ХЛИБОРОБСЬКИХ ТА ІНШИХ ОРГАНІЗАЦІЙ** [Biuletyn Zarządu Hetmańskiego Zjednoczonych Rolniczych i Innych Organizacji].

Już po oddaniu niniejszej pracy do druku autor ustalił, że pismo to wydawane było nie w Polsce, jak sądzono, lecz w Niemczech. Jego uwzględnienie w rozprawie okazało się zatem nieuzasadnione.

9. **БЮЛЕТЕНЬ**. Інформаційний орган українських емігрантів (Biuleteń. Informacyjny organ ukraińskich emigrantów) [Biuletyn. Organ informacyjny emigrantów ukraińskich]. (—).

Red. Kolegium: M. Czyżewskij, S. Suchodoł, A. Hanśkij, J. Tymoszenko. *Red. odp.* M. Czyżewskij. — Kraków 1930. *Wyd.* Towarzystwo Ukraińskich Emigrantów Politycznych.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 237.

10. **БЮЛЕТЕНЬ КРАКІВСЬКОГО ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ** (Biuleteń Krakowskiego widdiłu Ukraińskoho Centralnoho Komitetu) [Biuletyn Oddziału Krakowskiego Ukraińskiego Komitetu Centralnego]. Tygodnik. Nr 1. 1927, 22 stycz.

Red. Kolegium. — Kraków 1927–1928. *Wyd.* Oddział UCK w Krakowie. *Adr. red.:* Kraków, ul. Zwierzyniecka 6, hotel „Victoria”.

Ukazało się: 1927 — nr 1–3, 1928 — nr 1–7, 8/15, 16/18, 19, 20/21, 22/24, 25/26, 27/31, 32/39, 40/47, 48/50. F.: 21 × 34 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1927, nr 1–3, 1928, nr 1–50; BUW — 1927, nr 1–2; CDAB — 1928, nr 15/18, 19, 27/31.

Tekst biuletynu (4 strony) pisano odręcznie i powielano. W drugim roku wydawania ukazywało się wiele numerów podwójnych (np. 20/21), czasem i kilka numerów łącznie w jednym wydaniu (np. 27/31).

Z dniem dzisiejszym, w rocznicę ogłoszenia niepodległości Ukrainy, przystępujemy do wydawania tygodniowego biuletynu, który ma na celu prezentować życie emigracji ukraińskiej w Krakowie i jego okolicach, być

łącznikiem między członkami i oddziałem, jak też pomiędzy poszczególnymi oddziałami i Komitetem Centralnym, a tym samym i z całą ukraińską emigracją na terenie Polski — tak Zarząd Oddziału UCK w Krakowie uzasadniał powołanie „Biuletynu” (1927, nr 1, s. 1).

Z okazji 9 rocznicy ogłoszenia IV Uniwersału w biuletynie (1927, nr 1–2) ukazał się artykuł wspomnieniowy. Także inne teksty, pisane prozą i mową wiazaną, nawiązywały do minionych wydarzeń lub przedstawiały losy rodaków na sowieckiej Ukrainie oraz życie przymusowych emigrantów — *Дума про Щербака* (1927, nr 1); *Хто такі москалі*; *Розбіглись ми* („Rozpierzchliśmy się”; 1927, nr 2).

W rubryce „Z życia emigracji ukraińskiej” zamieszczano wiadomości z różnych skupisk tej emigracji w Polsce i za granicą. Ostatnią stroną pisma zajmowała rubryka „Z organizacyjnego życia emigracji ukraińskiej w Krakowie” (powiadomienia m.in. o zebraniach, odczytach, akademiach) i „Ogłoszenia” (sekcji kulturalno-oświatowej, sekcji pośrednictwa pracy, sportowej).

Z autorów wynotowano nazwiska: M. Owerkowycz i O. Babij.

11. БЮЛЕТЕНЬ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КАЛІШІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ (Biuletień Objednannia ukraińskich emigrantskich orhanizacij w Kaliszi ta joho okołyciach) [Biuletyn Zjednoczenia Ukraińskich Organizacji Emigracyjnych w Kaliszu i jego okolicach]. Kwartalnik. Nr 1. 1924, 20 maja.

Red. Komisja Rady Zjednoczenia. — Kalisz 1924–1925. Wyd. Rada Zjednoczenia. Druk. „Czornomor”.

Ukazało się: 1924–1925 — nr 1–9[?].

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1924, nr 1–4, 1925, nr 5–9; BP — 1924, nr 1, 3, 1925, nr 5, 8; BUW — 1924, nr 1, 3–4, 1925, nr 5–6, 9; CDAB — 1925, nr 5.

Kiedy w 1925 r. Zjednoczenie Ukraińskich Organizacji Emigracyjnych przestało istnieć, jego funkcję przejęło wchodzące dotychczas w jego skład Ukraińskie Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy i ich Rodzinom w Kaliszu. Towarzystwo przejęło także „Biuletyn” Zjednoczenia zachowując ciągłość numeracji pisma — wydało nr IX (obydwaj wydawcy stosowali cyfry rzymskie, patrz „Бюлетень Українського товариства допомоги...”, poz. 14; por. „Чорномор”, poz. 160).

W skład zarządu powołanego w 1924[?] r. Zjednoczenia wchodził m.in.: M. Sadowski (przewodniczący), W. Jewtymowycz i M. Bohun. Organizacja miała przedstawicieli także za granicą. Celem jej było zbieranie środków finansowych na pomoc dla emigracji ukraińskiej w Kaliszu i okolicach. W Kaliszu (przy ul. Górnej 2) urządzono Dom Ukraińskiego Emigranta. W Domu działała szkoła podstawowa i czytelnia, skupiało się życie kulturalno-oświatowe. Jadalnia wydawała odpłatnie śniadania i obiady.

„Biuletyn” wysyłano bezpłatnie wszystkim ofiarodawcom wspierającym finansowo emigrację ukraińską, redakcjom pism ukraińskich, różnym ukraińskim grupom i organizacjom, działaczom ukraińskim w Polsce i za granicą. Na jego łamach zamieszczano wiadomości z życia tamtejszej ukraińskiej kolonii i doniesienia z innych ośrodków w Polsce i za granicą, drukowano sprawozdania z działalności Zjednoczenia, spisy ofiarodawców, informacje o możliwości zatrudnienia.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 8.

12. БЮЛЕТЕНЬ СПІЛКИ ІНЖЕНЕРІВ ТА ТЕХНІКІВ УКРАЇНЦІВ ЕМІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ (Biuletėń Spilky inżeneriw ta technikiw ukrajinciw emigrantiw u Polsce) [Biuletyn Związku Inżynierów i Techników Ukraińców Emigrantów w Polsce]. Dwumiesięcznik. Nr 1. 1928, sty.–lut. — Warszawa 1928.

Ukazało się: 1928 — nr 1.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1928, nr 1; CDAB — 1928, nr 1.

Po ukazaniu się pierwszego numeru „Biuletynu” wydawca zmienił jego nazwę na „Вісти спілки інженерів та техніків українців емігрантів у Польщі”. Ponieważ nie zmienił się wydawca pisma i jego profil, a przy tym kontynuowano numerację — szczegółowy opis obu tytułów zawarto pod nazwą „Вісти спілки інженерів та техніків” (patrz poz. 30).

13. БЮЛЛЕТЕНЬ ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ ШКІЛЬНИЙ МОЛОДІ НА ІНТЕРНАЦІЇ В ПОЛЬЩІ (Biulletėń Towarzystwa pomocy szkolnij mołodi na internaciji w Polsce) [Biuletyn Towarzystwa Pomocy Młodzieży Szkolnej Internowanej w Polsce]. Wychodził nieregularnie. Nr 1. 1923, 29 grud.

Red. i wyd. [Towarzystwo Pomocy...], *red.–wyd.* [A. Korszniwskyj, K. Podilskyj (nr 2)]. — Kalisz [obóz nr 10], 1923–1924.

Ukazało się: 1923 — R. 1, nr 1, 1924 — R. 2, nr 2–4; F.: 15 × 22 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1923, nr 1, 1924, nr 2–3; CDAB — 1923, nr 1, 1924, nr 2–4.

Pismo wysyłano wszystkim osobom i instytucjom wspierającym działalność towarzystwa (patrz il. 25).

Towarzystwo Pomocy powołane zostało w listopadzie 1923 r. przez A. Korszniwskiego oraz grupę nauczycieli i spółdzielców. Zbierało fundusze na utrzymanie ukraińskich szkół w obozach internowania. Fundusze te nadchodziły z ziem ukraińskich oraz z ośrodków ukraińskiej emigracji w Europie. Na łamach biuletynu drukowano sprawozdania z działalności towarzystwa oraz podziękowania ofiarodawcom. Takie podziękowanie znalazło się *m.in.* w drugim numerze z marca 1924 r. Podkreśla się w nim, że

datki to nie tylko pomoc materialna dla potrzebujących, ale też pomoc moralna, która pozwala wierzyć w zwycięstwo idei niepodległej ojczyzny.

Lit.: М. Павленко, *Українські військовополонені й інтерновані*, s. 118–119.

14. БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ ЕМІГРАНТАМ З УКРАЇНИ ТА ЇХ РОДИНАМ У КАЛІШІ (Biuletėń Ukrajinškoho Towarystwa dopomohy emigrantam z Ukrainy ta jich rodydam u Kaliszi) [Biuletyn Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy i Ich Rodzinom w Kaliszu]. Pismo ukazywało się nieregularnie. Nr 9. 1925, 20 list.

Red. Kolegium. — Kalisz 1925, 1930. *Wyd.* Zarząd Towarzystwa. *Druk.*: nie podano. *Adr. red.* (Towarzystwa): Kalisz, ul. Górna 15.

Ukazało się: 1925 — nr 9, 1930 — nr 10; F.: 17 × 24 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1925, nr 9, 1930, nr 10; CDAB — 1924, nr 3–4, 1925, nr 8–9.

Po rozwiązaniu w 1925 r. Zjednoczenia Ukraińskich Organizacji Emigracyjnych w Kaliszu jego funkcję przejęło Ukraińskie Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy i ich Rodzinom w Kaliszu. Kontynuowało także wydawanie „Biuletynu” Zjednoczenia zachowując ciągłość numeracji pisma — nr IX (obydwaj wydawcy stosowali cyfry rzymskie; patrz „Бюлетень Об'єднання...”, poz. 11). Fakt ten powoduje, że niektóre biblioteki katalogują „Biuletyny” z wcześniejszą numeracją jako wydane przez Towarzystwo, a numer IX jako wydanie Zjednoczenia. Powstałe w grudniu 1921 r. Ukraińskie Towarzystwo Pomocy Emigrantom z Ukrainy miało od 1922 r. swoje wydawnictwo i organ prasowy o wspólnej nazwie „Чорномор” (patrz poz. 160).

Na łamach pisma znajdujemy sprawozdania, w tym finansowe, z działalności towarzystwa, informacje o życiu emigracji ukraińskiej w Polsce i krajach sąsiednich, wiadomości z Ukrainy i o Ukrainie, bibliografię aktualnych wydawnictw. Numer X ukazał się po pięcioletniej przerwie, w roku 1930, a w nim wspomnienie o dziewięciu latach działalności towarzystwa.

Lit.: CDIA, f. 819, Чорномор.

15. БЮЛЕТЕНЬ УПРАВИ ТОВАРИСТВА ВОЯКІВ Б. АРМІЇ УНР (Biuletėń uprawy Towarystwa wojakiw b. Armii UNR) [Biuletyn Zarządu Towarzystwa Żołnierzy b. Armii URL]. Niereg. Nr 1. 1924, paźdz.

Red. i wyd. Zarząd Towarzystwa. — Kalisz 1924–1927. *Druk.* 3 Dywizji Żelaznej. *Adr. red.*: Kalisz, Stacja Ukraińska.

Ukazało się: 1924 — nr 1, 1925 — nr 2–3, 1926 — nr 4–5, 1927 — nr 6[?]; F.: 16,5 × 24 cm (1926, nr 4); S. [?] 16–24.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1924–1927, nr 1–6; BUW — 1926, nr 4, 1927, nr 6; CDAB — 1925, nr 2.

Towarzystwo b. Żołnierzy Armii URL powstało najpóźniej w pierwszej połowie 1924 r. Miało charakter federacyjny — w jego skład wchodziłi delegaci wszystkich dywizji byłej armii URL. Kultywowało ono ideę prowadzenia walki zbrojnej o niepodległość — m.in. opracowało „Księgę pamiątkową” poświęconą wybitnym uczestnikom tej walki. Zajmowało się pracą kulturalno-oświatową i wydawniczą, organizowało pomoc materialną, prawną i lekarską dla swych członków. W 1927 r. jego przewodniczącym był W. Kuszcz, zastępcą — O. Koźma, a sekretarzem — P. Szandruk. Członkowie zarządu towarzystwa weszli do kierownictwa powołanej latem 1924 r. Stanicy Ukraińskiej w Kaliszu, stanowili też większość kadry Gimnazjum im. T. Szewczenki.

Na łamach „Biuletynu” odzwierciedliła się praca towarzystwa, jego sprawy organizacyjne — m.in. publikowano sprawozdania z dorocznych zjazdów. W numerze 5 (1926) znajdujemy relację z 3 walnego zjazdu, a w numerze 6 (1927) — z 4 walnego zjazdu towarzystwa. Numer 4 z 10 VI 1926 r. poświęcono w całości S. Petlurze, zamordowanemu niedawno w Paryżu (przebieg tego tragicznego wydarzenia, reakcje różnych środowisk, w tym żydowskiego, rezolucje, odgłosy prasowe, relacja z pogrzebu). Także w następnym numerze (1926, nr 5) zamieszczono sporo materiałów o S. Petlurze — wspomnienia z jego pobytu w Stanicy, telegramy kondolencyjne, relacje z akademii żałobnych.

16. **БЮЛЕТЕНЬ УПРАВИ 7 БРИГАДИ АРМІЇ УНР** (Biuletień uprawy 7 bryhady armiji UNR) [Biuletyn zarządu 7 Brygady armii URL]. (—). — [Kalisz?] [?].

Tytuł pisma figuruje w spisie czasopism biblioteki MSW URL w Kaliszu. Ponieważ w latach 1920–1923 w armii ukraińskiej obowiązywał podział dywizji na trzy brygady, stąd wniosek, że 7 brygada wchodziła w skład 3 Dywizji Żelaznej. Potwierdzenie tego znajdujemy w pracy I. Sribniaka. W takim przypadku pismo mogło się ukazywać w Kaliszu, gdzie internowano tę dywizję. Nie można wykluczyć, że „Biuletyn” wydawano jeszcze przed internowaniem. Nie odnaleziono żadnego jego numeru.

Lit.: CAW, SAU, I.380.2, t. 395, Spis pozycji w bibliotece Stanicy Ukraińskiej w Kaliszu (bibl. MSW URL); I. Срібняк, *Обеззброєна, але нескорена*, s. 117.

17. **БЮЛЕТЕНЬ УЦК В ПОЛЬШІ** (Biuletień UCK w Polsce). (—). — [Warszawa 1921].

Żołnycielem i redaktorem pisma był O. Salikowski. Nie udało się odnaleźć żadnego egzemplarza (dalej kolejno: „Вісти УЦК”, poz. 31; „Шляхом незалежності”, poz. 163; „За незалежність”, poz. 58).

Lit.: CAW, SAU, I.380.2, t. 395, Spis pozycji w bibliotece Stanicy Ukraińskiej w Kaliszu (bibl. MSW URL).

18. BULLETIN DE LA COMMISSION POUR L'ETUDE DES PROBLEMES POLONO-UKRAINIENS [Biuletyn Komisji ds. Badań Problemów Polsko-Ukraińskich]. Niereg.

Red. Roman Smal-Stocki. — Warszawa 1933–1938. *Wyd.* Ukraiński Instytut Naukowy. Pismo drukowano w Bydgoszczy.

Ukazało się: 1933–1938 — nr 1–5.

Znajduje się w zbiorach: BJ — 1938, nr 4.

Pismo wydawała Komisja ds. Badań Problemów Polsko-Ukraińskich Ukraińskiego Instytutu Naukowego. W niektórych opracowaniach pismo, jak i inne wydania UNI, określa się zbiorową nazwą „Prace”. Ponieważ figuruje również jako „Biuletyn” — uwzględniono go w grupie periodyków. Porównaj też: „Економічний семінар”, poz. 49; „Звіт УНІ”, poz. 64; „Праці УНІ”, poz. 113; „П’ять літ існування УНІ”, poz. 117.

Na łamach „Biuletynu” publikowano w języku francuskim streszczenia artykułów naukowych podejmujących tematy z szeroko rozumianego pogranicza polsko-ukraińskiego. Są tu prezentowane artykuły pracowników Sekcji Historycznej UNI oraz innych uczelni, m.in. Myrona Korduby i Stanisława Kuczyńskiego.

Lit.: Звіт Українського Наукового Інституту за час 13.III.1935–15.I.1938, Варшава, 1939, s. 14.

19. BECELKA (Weselka) [Tęcza] = VESELKA (L’arc en ciel) (1923, nr 7/8). **Miesięcznik literacki; Miesięcznik literatury, sztuki i myśli społecznej = Revue Ukrainienne de la littérature et de l’art** (1923, nr 7/8). **Miesięcznik.** Nr 1. 1922, maj.

Red. Kolegium (Fedir Kruszynskij, Iwan Zubenko, Antonij Korszniwskij, Mychajło Setehij, Apołonij Padołyst, Jewhen Małaniuk), *red. odp.* F. Kruszynskij; *red.* J. Małaniuk, *red. odp.* A. Korszniwskij (1923, nr 7/8); *red.* J. Małaniuk, A. Korszniwskij, *red. odp.* A. Korszniwskij (1923, nr 9/10); Kolegium (J. Małaniuk, Jurij Darahan, A. Padołyst), *red. odp.* A. Korszniwskij (1923, nr 11/12). — Kalisz, obóz nr 10, 1922–1923. *Wyd.* „Weselka”; *wyd.* „Czornomor” (1923, nr 7/8). *Druk.* Oddział Kulturalno-Oświatowy 3 Dyw[izji] Żel[aznej]. *Adr. red.:* Kalisz, obóz nr 10; M. Dobriak, Kalisz, ul. Ciasna 17/3.

Ukazało się: 1922 — R. 1, nr 1–5, 6/7/8, 1923 — R. 2, nr 1, 2/3, 4/5/6, 7/8, 9/10, 11/12; F.: 22 × 17 cm; N.: [500], C.: 150 mkp. (200 z przes., 400 za granicę), 8000–12 000 (1923), *red.* przyjmowała przedpłatę na Polskę i zagranicę.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1–6/7/8, 1923, nr 1, 2/3, 4/5/6, 7/8, 9/10, 11/12; BP — 1922, nr 1–6/7/8, 1923, nr 1, 2/3, 4/5/6, 7/8; BUSP — 1922, nr 6/7/8; CDAB — 1922, nr 1–6/7/8, 1923, nr 1–7/8; MH — 1922, nr 1–6/7/8, 1923, nr 1, 2/3, 4/5/6, 7/8, 9/10, 11/12; UI, UMP — 1923 (komplet?); UWA — 1922, nr 2–4, 1923, nr 4/6–11/12.

Pojedyncze numery pisma miały 32 strony, numery podwójne lub potrójne — 52–78 stron. „Wesełka” sprzedawana była we własnym kiosku. Porównaj też „Літературно-військовий вісник”, poz. 80.

Dnia 13 V 1922 r. grupa młodych literatów obozowych — S. Dowhał, M. Sełehij, M. Zahrywnyj, J. Darahan i in. zwołała zebranie w celu utworzenia organu literackiego. Na zebranie przybyła też większość członków powołanego wcześniej towarzystwa literacko-artystycznego „Winok” (Wianek) — m.in. A. Padołyst, I. Zubenko, A. Korszniwski. Dla pisma przyjęto nazwę „Wesełka”, nakreślono jego program: skupienie pisarzy ukraińskich, pomoc najbardziej utalentowanym, popularyzacja kultury ukraińskiej oraz przenoszenie zdobyczy europejskich na ukraiński grunt. W czerwcu pismo połączyło się z towarzystwem „Winok”, a nowe towarzystwo przyjęło nazwę „Wesełka” (1923, nr 6/7/8).

W pierwszym numerze (1922, nr 1) twórcy pisma — F. Kruszynski, I. Zubenko, A. Korszniwski, M. Sełehij i A. Padołyst — skierowali do społeczności ukraińskiej deklarację–apel: *W nadziei na jej podtrzymanie zakładamy swoją „Wesełkę”, pragnąc zjednoczyć wokół niej nasze najróżnorodniejsze prądy literackie. Zapraszamy do współpracy, do realnej i materialnej pomocy.* Pismo szybko stanęło na nogi. Gazeta obozowa „Ukrajnśkyj surmacz” (Trębacz Ukraiński; 1922, nr 19) tak o nim pisze: *Na drodze od nr. 1 do nr. 2 młodzi argonauci pokonali wiele przeszkód. [...] „Wesełka” [była] jak śpiewaczka, która wyszedłszy na estradę, trochę się niepokoiła (w nr. 1). Ale (nr 2) już opanowuje tremę. I śpiew jej dźwięczy równiej i mocniej.* W piątą rocznicę powołania niepodległej Ukrainy — 22 I 1923 r. — Kruszynski, Małaniuk, Sełehij, Zubenko i Korszniwski ogłosili (1923, nr 1) swego rodzaju manifest literacko–polityczny. Napisali m.in.: *Wam, młodemu ukraińskiemu pokoleniu [...] przypadło dziś, w czasie wymuszonego milczenia armat, nowe zadanie: tworzyć kulturę narodową i tym wzmacniać siły Narodu w jego walce wyzwolenczej. Tylko kultura narodowa daje geograficzno–etnograficznemu ciału — duszę i staje się ono żywym i niezwyrodniałym Narodem [podkr. w tekście]. Wam, poeci, malarze i muzycy, rzeźbiarze i aktorzy ukraińscy [...] historia nakazuje [...] słowem, farbą, linią, gestem, dźwiękami [...] wprowadzić naszą kulturę narodową do pierwszych szeregów narodowych kultur Europy, bo tylko narodowa kultura ukraińska postawi świat przed faktem: Niezależna Ukraina.*

Prawie całą objętość pisma zajmują utwory literackie — poezja, proza i dramat. Jest też tutaj publicystyka. Oprócz tego w miesięczniku drukowano artykuły krytyczne oraz recenzje utworów ukraińskich i obcych, które dawały możliwość zaznajamiania się z nowinkami literackimi sąsiadów. W kronice znajdujemy wiadomości o samym czasopiśmie oraz o działalności grona osób skupionych dookoła „Wesełki”. Są także ogłoszenia, skrzynka pocztowa i reklama. Nieco później pojawiła się trybuna artystyczna —

dano możliwość wypowiedzi i artystom. Szatą graficzną pisma zajmowali się: P. Omelczenko, A. Żukiw i Zubko-Mokijewski.

Ozdobą czasopisma były poezje J. Małaniuka (np. *Osinnia mołytwa* — „Jesienna modlitwa”), J. Darahana (*Poeziji wesniani* — „Poezje wiosenne”) oraz M. Selehija (*Do muzy*). Prozę reprezentowały głównie małe formy: opowiadania, eseje, nowele, szkice. Do tych ostatnich należy np. M. Hrywy *Rozbiżnymy szlachamy* („Rozbieżnymi drogami”). Zwraca uwagę oryginalna liryka prozą Łarysy Elde (Lida Dumyczynska). Publicystyka w miesięczniku to artykuły J. Czechowycza i D. Doncowa (*Z nepewnoho szlachu* — „Z niepewnej drogi”). Z utworów dramatycznych (przeważnie wybrane fragmenty) wymienimy przykładowo: tragedie F. Kruszynskiego *Motria Koczubejowna* („Motria Koczubejówna”) oraz O. Karmaniuka *Maksym Swenej*, dramat historyczny J. Kosacza *Pid Dunkertom* („Pod Dunkierką”). Towarzystwo „Weselka” powołało sekcję dramatyczną pod taką nazwą „Weselka” oraz zespół dramatyczny z reżyserem M. Horunowyczem na czele. Do sekcji należeli m.in. N. Diadeniuk, W. Diadeniuk, M. Horunowycz, W. Pławko.

Zespół redakcyjny czasopisma organizował wieczornice literackie, na których jego członkowie czytali swoje utwory. W maju 1922 r. wokół „Weselki” skupiało się około 20 osób, w końcu tego roku — 50 osób. Prócz wymienianych już autorów w miesięczniku pisali lub z nim współpracowali: P. Zahorujko, P. Oparenko, M. Podolak (prawdziwe nazwisko Mykoła Czyrski), M. Osyka, K. Poliszczuk (także jako K. Ławrynowycz), A. Pawluk, I. Błakytynj, A. Lebedynski, M. Syzyj, M. Obidnyj, B. Homzyn, W. Konopacki, W. Jewtymowycz i wielu innych. Na łamach „Weselki” zamieszczano też utwory pisarzy, poetów i publicystów ze Lwowa — wspomnianego już D. Doncowa i J. Kosacza, a także A. Kołomijca, W. Limnyczenki i innych.

O. Weretiuk zalicza „Weselkę” do czasopism najbardziej profesjonalnie redagowanych spośród wydawanych przez ukraińską emigrację polityczną w Polsce w latach dwudziestych.

Lit.: С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 46–47; Трибуна України 1923, nr 5–7, s. 117; O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 282–295; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 19–21, 34–35; M. Грузов, M. Шудря, *Таборовий журнал „Веселка”*; *Бібліографія української преси*, s. 8; Л. Я. Кужель, *Українські таборіві видання*, s. 58–69.

20. ВЗАД (Wzad) [Do tyłu]. **Niezależny organ beztroskich** (nr 2); **Niezależny organ partii beztroskich** (nr 3). Niereg. Nr 2. 1920, 9 czer.

Red. [Zadkom — Komitet tyłu]. — Tuchola 1920. *Adr. red.*: **Villa Renaissans** [sic] [obóz nr 7 w Tucholi].

Ukazało się: 1920 — nr 1–17[?]; F.: 20,5 × 32 cm; N. i C. nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1920, nr 2–3.

Por.: „Лежух”, poz. 78; „Хрунь”, poz. 157.

Humorystyczno-satyryczne pismo „Wzad” wydawali żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii, których jako jeńców przywieziono do Tucholi w maju 1920 r. Pisane ręcznie ołówkiem, miało 2 strony. Nad tytułem zamieszczano dowcipny dwuwiersz, z którego wynika, że był to tygodnik. Tytuł pisma jest przekornym nawiązaniem do tytułu lwowskiej gazety robotniczej „Wpered” (Naprzód), którą prenumerowała obozowa rada oficerów. Redakcja przedstawiła to w wierszyku (nr 2, s. 1):

<i>Назад! Назад!</i>	Do tyłu! Do tyłu!
<i>Вперед! вперед все чути клич,</i>	Naprzód! naprzód wciąż słyhać apel,
<i>Вперед! кричать усі народи.</i>	Naprzód! krzyczą wszystkie narody.
<i>Чому не чути більше ніч,</i>	Czemu nie słyhać więcej nic,
<i>Чому на „взад” нема ще моди?</i>	Czemu na „do tyłu” nie ma jeszcze mody?

Teksty pisane wierszem lub prozą dowcipnie komentowały przejawy życia obozowego i wydarzenia ze świata. Zgrupowano je w kilku rubrykach: „Ogłoszenia” (np. „Dla niepiśmiennych otwarto kursy stenografii”), „Mały felieton”, „Nekrolog” (np. „Z przejedzenia zmarła...”), „Część urzędowa”. D. Bohaczewski tak o nim napisał: „*Wzad* może pochwalić się największą ilością numerów spośród wszystkich czasopism, które w ogóle w obozie wydawano, bo wyszło około 17 numerów i wszystkie były starannie i charakterystycznie ilustrowane. Autorami ilustracji byli podporucznicy Iwan Kuczma i E. Kozak (wśród oficerów UHA przebywających w Tucholi były cztery osoby o nazwisku Kozak, w tym dwaj podporucznicy — Mychajło i Alfred; ilustratorem pisma był prawdopodobnie Alfred Kozak — redaktor innego piśmka obozowego pt. „Leżuch”); ten pierwszy przeważnie także przepisywał teksty obozowych czasopism. Autorzy tekstów kryli się pod pseudonimami, np.: Rak, Dik, Hawryło de Wasz.

Lit.: Д. Богачевський, *Табір полонених у Тухолі*, s. 578; CDIA, f. 309, В. Огоновський, *Галицька армія без зброї в кайданах*; Е. Wiszka, *Жołnierze Української Халіцької Армії*; BNA, Archiwum im. Т. Szewczenki, Спис старшин з Тухолі, Тухолі 1920–1921 (rękopis).

21. ВИЗВОЛЕННЯ (Wyzwolenia) [Wyzwolenie]. **Часописмо społeczно-polityczne, ekonomiczne oraz literackie — organ wolnej myśli społeczно-politycznej.** [Dwutygodnik, miesięcznik]. Nr 1/2. 1921, 15 czer.

[*Gł. red.* Jewhen Archypenko], *red. odp. i wyd.* D. Krenżałowśkyj. — Lwów 1921. *Druk.* Instytutu Stawropiłijskiego, Lwów. *Adr. red. i adm.*: Lwów, ul. Hłyniańska 18; Lwów, ul. Rynek 10.

Ukazało się: 1921 — nr 1/2–9.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1/2, 3/4, 5/8, 9; BUSP — 1921, nr 1/2, 3/4, 5/8; LDU.

„Wyzwolenie” to czasopismo propeturowskie i antybołszewickie. Lwowski dziennik „Український вістник” w krótkiej notatce z czerwca

1921 r. napisał o nim: „Wyzwolenie” — organ najlepszych elementów spośród naddnieprzańców skupionych w Zjednoczeniu [Об'єднання]. Aktywny udział w wydawnictwie biorą też Haliczanie, którzy są w bliskich kontaktach ze Zjednoczeniem. Starania o pozwolenie na wydawanie pisma Zjednoczenie rozpoczęło jeszcze w marcu 1921 r. w Tarnowie. Z listu Wasyla Krasnopilskiego do starostwa w Tarnowie oraz Ministerstwa Prasy i Propagandy URL wynika, że miało się ono nazywać tak jak organizacja — „Об'єднання”. W końcu 1921 r. polskie władze wydały zakaz druku tego pisma. Przygotowywany dodatek literacki pt. „Soncewit” ukazał się w Tarnowie w 1922 r. (patrz poz. 129).

W „Wyzwoleniu” znajdujemy artykuły m.in. na tematy gospodarcze (o konieczności oparcia przyszłego ustroju ekonomicznego Ukrainy na kapitalistycznych zasadach), polityczne (o rezultatach rozmów pokojowych w Rydze, o organizacji pomocy uchodźcom politycznym z Ukrainy Nadnieprzańskiej w Galicji Wschodniej), wspomnienia o niektórych ważnych wydarzeniach z przeszłości (np. W. Stepowego *Perszi rokowyny zachoptenia Woznesenśka*), komentarze (np. na temat Uniwersału Rady Republiki i Deklaracji rządu URL). Stałe rubryki to: *Z cerkownoho žyttia* („Z życia cerkiewnego”); *Z partijnoho žyttia*; *Z žyttia literatury i mystectwa* („Z życia literatury i sztuki”), *Bibliohrafija*. Ilustracje zamieszczane w czasopiśmie to głównie portrety.

Wśród autorów są: E. Archypenko, Ł. Biłecky, W. Celewycz, O. Ejchelmann, W. Kwasnycki, R. Laszczenko, M. Omelanowycz-Pawłenko, K. Poliszczuk, R. Sawojko, W. Samijtenko, W. Stepowij.

Lit.: BNA, Archiwum im. T. Szewczenki, mf. 75103, Prasa ukraińska w Polsce, 1921; *Бібліографія української преси*, s. 10; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 41; *Український вістник* 1921, nr 118, s. 5.

22. ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ = DELIVERANCE OF UKRAEENA = DIE BEFREIUNG UKRAINE (Wyzwolenia Ukrainy) [Wyzwolenie Ukrainy]. Kwartalnik. Nr 1. 1932, grudz.

Red. i wyd. Sergiusz Sydorenko. — Warszawa 1932. *Druk.* Zakłady Graficzne P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9. *Adr. red.*: S. Sydorenko, Kalisz, ul. Nowy Świat 7.

Ukazało się: 1932 — nr 1; F.: 20 × 28 cm; C.: poj. egz. 2 zł, rocznie 8 zł.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1932, nr 1; BP — 1932, nr 1. (Por. „Немезіда”, poz. 99.)

Z założenia pismo miało być kwartalnikiem, ale ukazał się tylko jeden numer. Nie podano w nim miejsca jego wydania; redaktor i wydawca S. Sydorenko przyjmując przedpłatę podał swój adres w Kaliszu, w katalogach podaje się Warszawę, gdzie pismo drukowano. Jedyne znany jego numer wydano w dwu wersjach. W pierwszej ukraiński tytuł i teksty artykułów wydrukowano

także w języku angielskim, w drugiej — w niemieckim. Teksty przełożył A. Porochowarczyk. W 1935 r. ukazał się drugi nakład tego numeru.

„Wyzwolenie Ukrainy” to czasopismo naukowe z zakresu historii i literatury. Jego twórcy — określający się jako grupa ukraińskich patriotów — stawiali sobie zadanie zaznajomienia społeczności międzynarodowej z ukraińską kulturą, w szczególności literaturą, a także dawną i współczesną historią walki o narodowe wyzwolenie. Ukraina nie wywalczyła sobie niezależnego bytu z powodu fatalnych pomyłek Europy — czytamy w artykule wstępnym (1932, nr 1, s. 3), a jego autor (autorzy?) dodał, że celem wydawców pisma będzie też przekonanie światowej opinii publicznej, głównie angielskiej, japońskiej, niemieckiej i amerykańskiej, o prawie Ukraińców do własnego państwa oraz zasadności budowy Ukrainy mocarstwowej.

Literacką część reprezentuje kilka wierszy T. Szewczenki i E. Hrebinki oraz artykuły: Iwana Ohijenki *Rozwytok ukrajinskoji literaturnoji mowy* („Rozwój ukraińskiego języka literackiego”) i B. Łepkiego — *Taras Szewczenko*. Część historyczna to *Ohlad istoriji Ukrainy* („Przegląd historii Ukrainy”) D. Doroszenki oraz *Ukrajina — derżawa dwoch czastyn switu* („Ukraina — państwo dwu części świata”) W. Kubijowycza. W tym ostatnim artykule autor przedstawia rozmieszczenie Ukraińców, którzy poza ziemiami etnicznymi stanowią znaczny odsetek mieszkańców Kubania, Syberii, Azji Środkowej i Dalekiego Wschodu (Zielony Klin). Domyślać się można, że mogła to być ilustracja możliwości budowy Ukrainy mocarstwowej.

Lit.: Немеziда 1936, nr 1, s. 40.

23. **ВІЙСЬКОВА ДУМКА** (Wijśkowa dumka) [Myśl Wojskowa]. **Pismo nieperiodyczne**. Nr 1. 1921, 15 lutego.

Red. i wyd. Gromada Oficerska Sztabu Generalnego. — Częstochowa 1921. *Adr. red.*: Częstochowa, ul. Barbary 8 [Warszawska 8?].

Ukazało się: 1921 — nr 1 (12 stron); F.: 21 × 33; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1 (2 niekompl. egz.); CAW — 1921, nr 1.

Maszynopis czasopisma odbijano na powielaczu. Jednym z jego redaktorów był S. Szramczenko.

W słowie wstępnym redakcja pisze, że armia musi być apolityczna, wszyscy muszą walczyć, by do armii polityka nie przenikała — armia ma bronić wszystkich, a nie członków jakiejś partii czy grupy. Cała praca kółek — teatralnych, sportowych, oświatowych i in. — ma wzmocnić fizyczną i moralną siłę armii. W artykule *Ahitacija i propahanda sered wijśka* P. Kryżaniwski opisuje, jak propaganda rozłożyła armie Kołczaka oraz Denikina i Wrangla. *Znaczy* [to] — konstatuje — [że] *system propagandy musi być stworzony i w armii URL; nakłady niewielkie, a korzyść znaczna*.

Inne artykuły w czasopiśmie też poświęcono sprawom wojskowym. W kronice podano informacje o wydarzeniach w obozach internowanych. Wśród autorów są m.in. B. Sulkiwski, P. Kryżaniwski, P. Oparenko.

Lit.: CAW, SAU, 1.380.13, t. 34.

24. **ВІЙСЬКОВИЙ ВІСНИК** (Wijiskowyj wisnyk) [Zwiastun Wojskowy]. **Pismo wojskowo-naukowe**, ukazywało się nieregularnie. Nr 1. 1921.

Red. A. Ilnyćkyj i K. Podiłskyj. — Strzałkowo–Kijów; Kalisz–Kijów (1922, nr 2) 1921–1922. *Wyd.* słuchacze fakultetu wojskowego Ukraińskiego Uniwersytetu Narodowego. *Druk.* Oddziału Kulturalno–Oświatowego 3 Dywizji Żelaznej (nr 2). *Adr. red.*: nie podano.

Ukazało się: 1921 — nr 1 (48 str. + mapy), 1922 — nr 2 (64 s.); *F.*: 17 × 20 cm, 15 × 23,5 cm (nr 2); *N.*: [100] (nr 1); *C.*: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1, 1922, nr 2; CDAB — 1921, nr 1, 1922, nr 2; LDU — 1922, nr 2.

Dla podkreślenia związku twórców pisma ze stolicą Ukrainy do nazw obozów dodano Kijów (patrz il. 10). Na okładce drugiego numeru umieszczono hasło: **Wojskowa nauka najodpowiedniejsza w naszej walce wyzwolniczej.**

Dotychczas brakowało, nie zważając na mnogość wydań — pisali redaktorzy „Zwiastuna Wojskowego” — *pisma o charakterze w pełni wojskowym. Surowa rzeczywistość minionych przykładów z walki o wyzwolenie Ojczyzny zmusza nas, by odnieść się do sprawy wojskowej bardziej uważnie niż to było dotychczas i pójść drogą rzetelnej wojskowej oświaty i ugruntowanej wiedzy* (1921, nr 1, s. 1).

Najwięcej miejsca w czasopiśmie zajmują wykłady, referaty i artykuły na wojskowe tematy. Ich autorami byli głównie wykładowcy fakultetu wojskowego. Niektóre referaty powielano i rozpowszechniano oddzielnie. Oto ich przykłady: G. Masaryk, „Zadania i organizacja demokratycznego wojska” (nr 1); K. Podiłskyj, „Ogólne rysy działalności sztabu generalnego” (nr 1); Linewycz, „Wyprawa Napoleona do Prus w 1806 r.” (nr 1); I. Honczarenko, „Psychologia i wojsko” (nr 1); A. Ilnyćkyj, „Wychowanie uniwersyteckie” (nr 2); Ł. Olijnykiw, „Operacja 1796 w Niemczech” (nr 2); H. Chomiak, „Rewolucja i inwazja” (nr 2); K. Podiłskyj, „Pojęcie i znaczenie strategii” (nr 2).

Oprócz opracowań fachowych w piśmie zamieszczono, zebrane przez A. Ilnyćkiego, materiały do historii fakultetu. Wiele informacji na ten temat zawarto też w kronice zatytułowanej „Życie uniwersyteckie” — są tam wykazy wojskowych, spisy map strategicznych i taktycznych wydanych w uczelni, spisy innych wojskowych wydawnictw. Nie zabrakło także wiadomości o życiu obozowym w Łańcucie i Strzałkowie.

Lit.: Трибуна України 1923, nr 5/7; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 24; Прижмуренко, *Наші за дротами*, s. 18–19.

25. **ВІЛЬНА СПІЛКА** (Wilna spółka) [Wolny Związek]. **Nieperiodyczny organ literatury, nauki oraz życia społecznego.** Nr 1. 1921, paźdz.

Wyd. „Wilna Spółka”. — Lwów 1921, Praga–Lwów 1923. Pismo ukazywało się nieregularnie.

Ukazało się: 1921 — nr 1; 1923 — nr 2.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1, 1923, nr 2; BUSP — 1921, nr 1, 1923, nr 2; EM — 1923, nr 2.

„Wilna Spółka” to socjalistyczne pismo antypetlurowskie, wydawane przez eserów (Ukraińską Partię Socjalistów Rewolucjonistów). Oto kilka cytatów z artykułu wstępnego (nr 1) autorstwa N. Hryhorijiwa oceniającego koncepcje organizacji ukraińskiej państwowości: *Koncepcja URL w jej burżuazyjnej formie nie znalazła zaufania i uznania wśród ukraińskich mas pracujących, bo swoją skłonnością do porozumienia z burżuazją odstraszała naród odnowieniem niewoli socjalnej [...]. Koncepcja USSR też nie zdobyła wśród nich poparcia [...] bo wyszło na jaw zniewolenie narodowe i obok tego zależność ekonomiczna (s. 10). Władza na Ukrainie „To musi być dyktatura pracujących” (s. 17), bo Burżuazyjno–demokratyczna URL idzie swoim szlakiem i z każdym dniem tonie w błocie reakcji i atamanii (s. 24).*

Prócz N. Hryhorijiwa na łamach organu pisali: A. Żywotko, M. Mandryka i M[łykyta] Szapował.

Lit.: M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 44.

26. **ВІЛЬНА УКРАЇНА** (Wilna Ukrajina) [Wolna Ukraina]. **Nieperiodyczne czasopismo Komitetu Centralnego Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej.** Nr 1/2. 1921, sty.–lut.

Red. odp. M. Hankewycz. Adr. red.: Lwów, ul. Ossolińskich 8. — Lwów–Kijów 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1/2; F.: 15 × 23 cm.

Znajduje się w zbiorach: AAN, BAN, BNA, BUW, BUWr, CDAB, LDU OSS, UI.

Ukazał się tylko pierwszy podwójny numer pisma (172 s.), bo władze polskie wydały zakaz jego dalszego druku (por. „Соціалістична думка”, poz. 130).

W czasopiśmie wydrukowano artykuły: I. Mazepy (*Try periody ukrajinskoji rewoluciji — „Trzy okresy rewolucji ukraińskiej”*), O. Fedenki (*Wnutrisznie położennia na Ukraini — „Sytuacja wewnętrzna na Ukrainie”*), B. Martosa (*Do zemelnoji reformy na Ukraini*), M. Szadłuna, O. Bauera, K. Kautsky’ego. Prócz tego opublikowano niektóre dokumenty ruchu socjalistycznego oraz przegląd spraw międzynarodowych.

Lit.: Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське літературне життя*, s. 36; *Бібліографія української преси*, s. 12; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 45.

27. **ВІСТИ (Wisty) [Wieści]. Informacje ogólnopolityczne [...] o działalności Centralnej Grupy Inicjatywnej i filii UTW [Ukraińskiego Towarzystwa Wojskowego].** Nr 1. [1921]. — Bmw [1921]. Niereg. Nlg.

Ukazało się: [1921] — nr 1–2.

Znajduje się w zbiorach: CDIA (f. 309, spr. 2661) — [1921] nr 1–2.

„Wisty” pisane są odręcznie, jednostronnie. Nie podano roku, miejsca i autorów wydania. *Ścisłe tajne, nie może być nie tylko rozpowszechniane, ale i nie może być dla członków UTW tematem rozmów poza obrębem miejsca zebrań ogólnych* (nr 2, s. 1).

Tajne Ukraińskie Wojskowe Towarzystwo powstało wiosną 1921 r. Jednym z założycieli i późniejszym prezesem był płk J. Otmarsztajn. Celem krytycznego wobec rządu i S. Petlury stowarzyszenia było zachowanie zdrowego jądra armii URL, doprowadzenie do jej reorganizacji.

Pierwszy numer pisma zawiera wszechstronną analizę sytuacji i wniośki do pracy nad reorganizacją armii. Podzielony na rozdziały tekst zawiera w części wstępnej rozważania o potrzebie powołania towarzystwa, konieczności konspiracji i o sprawach służbowych. Dalsze rozdziały to analiza aktualnej sytuacji politycznej i poszukiwanie przyczyn niepowodzenia w walce o niepodległość, przedstawienie sytuacji na Ukrainie, krótkie omówienie działalności Wyższej Rady Wojskowej, Rady Republiki, Warszawskiej Misji Wojskowej oraz innych organizacji i instytucji. Pismom wojskowym zarzuca się brak możliwości polemiki, swobodnej w nich wypowiedzi na nurtujące wojsko tematy. Numer drugi pisma to rodzaj statutu organizacji.

Lit.: В. Верига, *Листопадовий рейд*, s. 18. Pisząc o utworzeniu UTW W. Weryha powołuje się na: Р. Сушко, *Хто вбив полковника Отмарштайна?*, Чернівці 1933, s. 74.

28. **ВІСТИ В РІЧИПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ (Wisty w Rzeczypospolitej Polskiej)** [Wieści w Rzeczypospolitej Polskiej]. (–). Nr 4. 1925, sier. *Adr. red.* Warszawa, ul. Długa 29, Hotel Polski 12. — Warszawa [1925].

Informację o takim piśmie podaje „Biuletyn Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy i ich Rodzinom w Kaliszu” (1925, nr 9, s. 24) w rubryce „Bibliografia”. Ukazały się co najmniej 4 numery — ostatni miał 160 stron.

29. **ВІСТИ З ІНТЕРНОВАНОГО КУРІНЯ (Wisty z internowanego Kurinia)** [Wieści z Internowanego Kurenia]. (–). — [??].

Tytuł tego pisma wymieniono w ogłoszeniach, które w styczniu, lutym i marcu 1923 roku zamieszczał „Ukraińskij Surmacz”. Nie odnaleziono żadnego egzemplarza. (Por. „Білий апар”, poz. 4). Nie można wykluczyć, że jest to przekreślony tytuł innego pisma „Wistnyk z inżenernoho kurinia”. (Por. poz. 33)

Lit.: Український сурмач 1923, nr 42, s. 8, także nr 44, 45, 47.

30. ВІСТИ СПІЛКИ ІНЖЕНЕРІВ ТА ТЕХНІКІВ УКРАЇНЦІВ ЕМІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ (Wisty Spółki inżynierów ta techników ukraińców emigrantiw u Polsce) [Więści Związku Inżynierów i Techników Ukraińców Emigrantów w Polsce]. Dwumiesięcznik, niereg. (1930). Nr 1. 1928, sty.–lut. (jako „Бюлетень”); Nr 2. 1928, mar.–kwi.

Red. Kolegium; red. Kolegium, red. odp. Ł. Bykowski (1929, nr 1). — Warszawa 1928–1930. Wyd. Związek. Adr. red.: Warszawa, ul. Podwale 16 (1929, nr 1).

Ukazało się: 1928 — nr 1–6, 1929 — nr 1–6[?], 1930 — nr 1[?]; F.: 22 × 35 cm, 21 × 30 cm (1928, nr 2), 17 × 24 cm (1930, nr 1); C.: 1 zł; N.: 100–250; S. 16–32.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1928, nr (1)2–6, 1929, nr 1–4, 1930, nr 1; BUSP — 1928, nr 4, 1929, nr 1; SKP — 1929, nr 4. Pierwszy numer pisma ukazał się pod nazwą „Бюлетень спілки інженерів та техніків...” (patrz poz. 12).

„Wisty” pisano na maszynie i powielano. Okładki wszystkich numerów i cały numer 1 z 1930 r. wydrukowano. Winięte zmieniano wielokrotnie.

Wielu ukraińskich emigrantów zdobyło wyższe techniczne wykształcenie w Podiebradach. Do założonego w Polsce Związku Inżynierów i Techników należało wiele osób znanych z działalności w innych dziedzinach (np. J. Małaniuk, Ł. Bykowski). Związek miał swe filie w terenie, w jego ramach działało biuro pracy. Redakcja pisma poprzez swoich członków pomagała w poszukiwaniu pracy dla absolwentów uczelni z Podiebradów i Pragi.

W 1929 r. odbył się zjazd Związku, na którym podjęto decyzje w sprawie pisma: *oprócz artykułów o treści ogólnej pismo będzie się starać prowadzić równomiernie działy: techniczny, gospodarstwa wiejskiego i ekonomiczny. Prowadzić będzie, w miarę możliwości, przegląd zagranicznych pism fachowych, kronikę oraz bibliografię nowinek książkowych. Obok artykułów własnych zamieszczać będzie i ciekawsze przekłady.*

Na łamach pisma drukowano artykuły na tematy fachowe (np. *Електричне сполування* — „Spawanie elektryczne”), często ilustrowane rysunkami, i nowiny techniczne ze świata. Końcowe strony zajmują rubryki: „Życia związku” (*З життя спілки*), „Kronika” i „Bibliografia”. W „Ogłoszeniach” podawano nawet ceny materiałów budowlanych (w Warszawie) i siły roboczej.

Informacja, że w skład kolegium redakcyjnego wchodziły osoby o znacznym autorytecie naukowym, nie jest przesadzona. Oto inżynierowie — autorzy i redaktorzy pisma: I. Feszczenko–Czopiwski, O. Hnycki, W. Janiowski, W. Sachno, P. Szumowski, I. Butenko, O. Batiuk, K. Bałas, Ł. Bykowski, J. Małaniuk, I. Łypowecki, I. Szowheniw, O. Tarasewycz, Ł. Hrabyna, O. Łokszynski, A. Topaczewski, H. Biłous.

31. ВІСТИ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ В ПОЛЬЩІ (Wisty Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce) [Więści Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce]. Pismo wychodziło nieregularnie (w latach 1923–1926 — 1–3 razy na rok), miesięcznik (1927). Nr 1. 1923.

Red. Kolegium [*red.* O. Salikowski]. — Warszawa 1923–1928. *Wyd.* Ukraiński Komitet Centralny. *Druk.* nie podano; odbijano na powielaczu (nr 5). *Adr. red.:* Warszawa, ul. Długa 29, Hotel Polski 12.

Ukazało się: 1923 — R. 1, nr 1–2, 1924 — R. 2, nr 3, 1925 — R. 3, nr 4, 1926 — R. 4, nr 5–7, 1927 — R. 5, nr 8/9, 10, 11/13, 14/17, 18/19, 1928 — R. 6, nr 20/22, 23/25, 26/27, 28, 29/32; F.: 18 × 21 cm, 21 × 17 cm (nr 5); C.: 5000 mkp., 50 gr (nr 3).

Znajduje się w zbiorach: AAN — 1924, nr 3, 1925, nr 4, 1928, nr 23/25; BAN — 1923, nr 1–2, 1924, nr 3, 1925, nr 4, 1926, nr 5–7, 1927, nr 8/9, 10, 11/13, 14/17, 18/19, 1928, nr 20/22, 23/25, 26/27, 28, 29/32; BN — 1925, nr 4; BP — 1923, nr 1, 1926, nr 5–7, 1927, nr 8/9–10, 18/19, 1928, nr 23/25, 26/27; BUSP — 1924–1927, nr 3–8/9, 10, 11/13, 1928, nr 23/25; CAW — 1924, nr 3, 1927, nr 8/9, 10, 18/19; CDAB — 1923, nr 1–2, 1924, nr 3, 1925, nr 4, 1926, nr 5–7, 1927, nr 8/9, 10, 11/13, 14/17, 18/19, 1928, nr 20/22, 23/25, 26/27, 28, 29/32; DAWO — 1925, nr 4; OSS — 1927, nr 14/17, 1928, nr 23/25.

Założycielem i redaktorem „Więści” był zasłużony na dziennikarskiej niwie działacz polityczny i społeczny O. Salikowski. W 1921 r. UCK wydawał „Бюлетень УЦК” (poz. 17), w latach 1929–1931 organem tej organizacji był rocznik „Шляхом незалежності” (Szlakiem Niepodległości, poz. 163), a w latach 1934–1939 — miesięcznik „За незалежність” (O Niezależność, poz. 58; patrz il. 27).

Ukraiński Komitet Centralny założono w kwietniu, a zarejestrowano w sierpniu 1921 r. Konieczność przeorganizowania ukraińskiej emigracji politycznej, utworzenia emigracyjnego centrum działającego na zasadach społecznych, położenia fundamentu materialnego dla obrony interesów i podtrzymania morale emigrantów, założyciele UCK tak uzasadniali w 1923 r.: *Teraz, gdy przed obozami naszych internowanych żołnierzy stoi pytanie o likwidacji, a instytucje państwowe są już zredukowane do minimum — cała polityczna emigracja boleśnie odczuwa potrzebę zatrzymania rozpraszania swych sił oraz demoralizacji, która gdzieś się pojawia, przez powołanie ogólnej organizacji społecznej oraz samopomoc. Doszliśmy do przelomowego momentu na naszej ciężkiej drodze i bez organizacji oraz zgodnej wzajemnej pomocy możemy dojść do ostatecznego upadku.* Przewodniczącym UKC wybrano A. Łukaszewycza, który w maju 1923 r. zrzekł się stanowiska i obowiązki przewodniczącego pełnił do września O. Salikowski („Więści” 1924, nr 3, s. 3). W sierpniu na to stanowisko wybrano W. Prokopowycza, zastępcą pozostał Salikowski. Po wyjeździe Prokopo-

wycza w końcu 1923 r. za granicę, długoletnim przewodniczącym został Mykoła Kowalski („Wieści” 1923, nr 1, s. 1–3).

Konieczność wydawania organu prasowego UCK jego redakcja uzasadniała następująco: *Ukraiński Komitet Centralny robi i będzie robił wszystko co w jego mocy, aby spełnić nałożone na niego obowiązki; aby społeczność [ukraińska] była zorientowana w biegu spraw, wiedziała, co Komitet robi oraz jakie plany dalszej pracy nakreśla, Komitet Centralny będzie wydawał swoje biuletyny czy „Wieści”. Niechaj społeczność sama na podstawie tych informacji, które będą podawane w „Wieściach”, sądzi o sprawach, które ją tak bardzo dotyczą* (1923, nr 1, s. 2).

Czasopismo istotnie odzwierciedlało życie organizacyjne emigracji. Przede wszystkim zamieszczono tu relacje ze zjazdów emigracji ukraińskiej — pierwszego, który odbył się w Warszawie w sierpniu 1923 roku, i drugiego, zwołanego w 1928 roku, a także z narad i konferencji. Dziennikarska relacja z pierwszego zjazdu pozwala nam poznać początek działalności Ukraińskiego Komitetu Centralnego — jego skład osobowy, aparat wykonawczy, strukturę oraz kierunki pracy. W wybranym na zjeździe składzie UCK znaleźli się: W. Prokopowycz, M. Junakiw, I. Zołotnycki, W. Salski, O. Salikowski, M. Kowalski, M. Szapował, W. Prychod’ko oraz P. Zajcew. Siedzibą sekretariatu została Warszawa, a całą pracę podzielono na sekcje: organizacyjną, internowanych, finansowo-gospodarczą i kulturalno-oświatową (1923, nr 1, 2). W miejscowościach, w których osiadły większe grupy emigrantów powołano niebawem oddziały UCK. Sprawom drugiego zjazdu poświęcono cały numer 28 z 1928 r.

Głównym zadaniem UCK była prawna i materialna ochrona emigracji ukraińskiej. Ten temat poruszano na łamach prawie wszystkich numerów „Wieści”. Sytuacja prawna Ukraińców-emigrantów była dość skomplikowana — przez dłuższy czas traktowano ich (zwłaszcza na Zachodzie) jako uchodźców z Rosji. Na łamach „Wieści” niejednokrotnie drukowano (także tłumaczone z innych języków) akty prawne (m.in. dotyczące warunków rejestracji emigrantów) i komentarze do nich. Podawano też wykazy dokumentów potrzebnych przy wyjeździe do Czechosłowacji, Francji, Kanady, Brazylii i innych krajów oraz informacje, jak je uzyskać (nr 1–5, 8/9, 18/19 i in.). Z powodu kryzysu ekonomicznego w Polsce emigranci mieli poważne trudności ze znalezieniem pracy, opieki i pomocy potrzebowali inwalidzi, ludzie starzy, studenci — wszystko to także znalazło swe odbicie na łamach pisma (nr 1, 3–5, 8/9). Gdy w sierpniu 1924 r. zamknięto ostatni obóz internowanych w Polsce — dzięki staraniom UCK w Kaliszu powołano Ukraińską Stację. Umieszczono tu inwalidów, bezrobotnych z rodzinami oraz ludzi starych. Działalność stacji omówiono wszechstronnie w 4 numerze „Wieści”.

W czasopiśmie zamieszczano regularnie „Kronikę” informującą o życiu emigracyjnej społeczności ukraińskiej w Polsce oraz pracy stworzonych przez nią organizacji. Emigracyjną literaturę i w ogóle działalność kulturalno-

–oświatową emigracji omówiono w numerach 8/9, 10, 23/25 oraz innych. Znajdujemy tu też wiadomości z życia emigracji ukraińskiej w Rumunii, Czechosłowacji, Bułgarii i innych krajach (nr 1, 4–7, 8/9, 10, 11/13, 20/22). Sytuację na Ukrainie oraz walkę bolszewików z opozycją omawiano w numerach 10, 23/25, 29/32. W tym ostatnim numerze, w artykule „Na Ukrainie” czytamy: *Dziesięciolecie przewrotu bolszewickiego świętuje „państwa-wa” Ukraina niewesoło. Po ulicach miast wojskowe pochody pod muzykę, demonstracje komunistów, urzędników sowieckich oraz komsomołu, a przed spółdzielczymi sklepami wielkie kolejki obywateli po chleb i produkty spożywcze.* Ten fragment artykułu przytoczył w swoim sprawozdaniu nieznany lwowski literacki „prokurator” (patrz il. 28), który „zaaresztował” czasopismo notując (w latach 1939–1941?) opinię: *Kierunek tego pisma [jest] całkiem zrozumiały, trzeba skonfiskować wszystkie numery.*

W artykułach wstępnych redakcja „Wieści” poruszała aktualne, ważne dla emigracji tematy. Często analizowała sytuację tej emigracji (nr 3, 8/9, 10), drukowała artykuły o zadaniach emigracyjnego rządu URL (nr 7, 20/22), przemówienia premiera i rządowe odezwy, pisała o wojsku ukraińskim w minionym czasie i w przyszłości, o stosunkach UCK z Ligą Narodów (nr 14/17). Z okazji rocznic przypomniano działalność wybitnych działaczy ukraińskiego ruchu niepodległościowego — S. Petlury (nr 11/13, 23/25), I. Feszczenki–Czopińskiego, A. Liwyckiego (nr 18/19), O. Salikowskiego (nr 6, 18/19) i innych. Wiele miejsca na łamach pisma poświęcono na relacje z procesu zabójcy S. Petlury — S. Szwarcbarda. Doniesienia o przebiegu rozprawy, odezwy i protesty wobec postępowania obrońcy Szwarcbarda oraz społeczeństwa żydowskiego zamieszczono w numerach 5, 8/9, 14/17, 18/19, 20/22 czasopisma. W numerach 23/25, 26/27, 29/32 „Wieści”. w artykule „Ukraińscy nacjonaści” I. Hodorożij polemizował z D. Andrijewskim i jego poglądami wyrażonymi na łamach organu narodowców — „Rozbudowa Nacji”.

Oficjalne materiały: powiadomienia, protokoły, sprawozdania finansowe zamieszczano w okólniku — dodatku do pisma.

Na łamach „Wieści” pisali: M. Kowalski, I. Łypowecki, W. Murski, I. Hodorożij, I. Cikawyj, I. Zołotnycki, W. Prokopowycz, W. Salski i inni.

„Wieści UCK w Polsce”, organ UCK w latach 1929–1931 — „Szlakiem Niepodległości” oraz pismo tej organizacji z lat 1934–1939 „O Niezależność” to niewątpliwie ważne źródło dla badacza dziejów ukraińskiej emigracji petlurowskiej w Polsce.

Lit.: I. З. Павлюк, Українські часописи, s. 19.

32. ВІСТНИК ДЕРЖАВНИХ ЗАКОНІВ ДЛЯ ВСІХ ЗЕМЕЛЬ УНР (Wistnyk Derżawnych Zakoniw dla wsich zemel UNR) [Zwiastun Ustaw Państwowych dla wszystkich Ziemi URL]. Ukazywał się nieregularnie. Nr 1. 1919, 18 stycz.; nr 1. 1920, 1 list. Nr 1. 1921, 10 list.

Wyd. Departament Prasy i Druku [Ministerstwa] Prasy i Informacji (1919, nr 2); Departament Prawny Kancelarii Państwowej (1920, nr 1). — Kamieniec Podolski 1919–1920, [Tarnów] 1921. *Druk.* Winnickiego Samorządu Miejskiego; 1 Drukarnia Ministerstwa Prasy i Informacji; *druk.* Stawropiijskiego Instytutu we Lwowie (1920, nr 1). *Adr. red. i adm.*: Kijów, ul. Chreszczatyk 38, Kamieniec Podolski (dla przedruków).

Ukazało się: 1919 — nr 1–40, 1920, nr 1–2, 1921, nr 1–4; F.: 21 × 29 cm (niektóre dodruki 25 × 39 cm).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1919, nr 1–49, 1920, nr 1–2, 1921, nr 1–4.

Wiele numerów pisma przedrukowywano w Kamieńcu Podolskim. (Patrz także: Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 11.)

Nazwa pisma odpowiada jego zawartości. Drukowano tu różnego rodzaju dokumenty prawne. Wszystkie ustawy, uchwały i postanowienia są ponumerowane. Jedne z nich znoszą stare przepisy prawne, inne to nowe regulacje dotyczące różnych dziedzin życia państwa. Spośród wielu aktów prawnych wymienimy dekret o języku państwowym w URL z 1 stycznia 1919 r. W 1921 r. na łamach „Wistnyka” ogłaszano dokumenty dotyczące życia na emigracji — o Radzie Republiki, o likwidacji niektórych ministerstw, o otwieraniu biur emigracyjnych itp.

Lit.: CAW, SAU, I.380.2, t. 395, Spis pozycji w bibliotece Stanicy Ukraińskiej w Kaliszu (bibl. MSW URL).

33. ВІСТНИК З ІНЖЕНЕРНОГО КУРІНЯ (Wistnyk 3 inżynerno-ho kurinia) [Zwiastun 3 Kurenia Inżynieryjnego]. — **Tygodnik**. Nr 1. 1921, maj.

Red. i wyd. [3 Samodzielny Kureń Inżynieryjny]. — Kalisz, obóz nr 10, 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1–2; F.: 21 × 26 cm; N.: [32]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1; CDA (f. 4465) — 1921, nr 1.

„Zwiastun” wykonany jest ręcznie (każdy artykuł innym charakterem — najwidoczniej autorzy pisali je sami) i odbity na powielaczu, niektóre strony są nieczytelne. Wyszły dwa numery. Ł. Baczynski (Pryżmurenko), S. Nariżnyj i E. Misiło podają nieprawidłowo część nazwy pisma — „inżynierski” zamiast „inżynieryjny” oraz opuszczają cyfrę 3.

Wierzmy, że ostatnia godzina walki będzie po naszej myśli, jesteście przekonani o zwycięstwie [...] bo dopóki jest jeszcze proch w prochownicy, jeszcze nie osłabła kozacka siła — takimi słowami redaktorzy pisma podtrzymywali na duchu swoich kolegów, którym wypadło żyć za drutami obozu (1921, nr 1, s. 3–4). O trudach życia obozowego mowa jest także w wierszu *Мої бажання* („Moje życzenia”, nr 1, s. 3).

Kilka stron czasopisma zajmuje historia jednostki (nr 1, s. 7–9): na Kijowszczyźnie na początku 1919 r. operowała 7 Dywizja Piechoty, prze-

mianowana niebawem na 16 pieszy kureń pod dowództwem płk. M. Szapowała; pod Benderami przeszła do Rumunii, potem do Galicji. Tam w Mielniku rozpoczęło się formowanie sotni (kompanii) technicznej. Po uzupełnieniu grupy do trzech sotni — saperskiej, łączności i niemusztrowej — przemianowano ją na kureń. Kureń wchodził w skład 3 Dywizji Żelaznej O. Udowyczenki.

W numerze zamieszczono także fachowy artykuł na temat łączności na polu bitwy.

Lit.: Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 47; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 13.

34. ВІСТНИК МІНІСТЕРСТВА ІСПОВІДАнь УНР (Wistnyk Ministerstwa ispowidań UNR) [Zwiastun Ministerstwa Wyznań URL]. Nr 1. 1920, 15 czer.

Red. Ołeh Swidzynyj (1920, nr 3). — [Kamieniec Podolski] 1920, [Tarnów] 1921. *Wyd.* Ministerstwo Wyznań. *Druk.* Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego w Kamieńcu Podolskim.

Ukazało się: 1920 — nr 1–3, 1921 — nr 4[?].

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1–3, 1921, nr 4; CDAB — 1920, nr 2, 1921, nr 4.

Numery z 1921 r. wydano w Tarnowie, siedzibie emigracyjnego rządu URL. Ostatni numer z roku 1920 ukazał się prawdopodobnie także już w czasie emigracji rządu URL w Polsce. (Patrz także: Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 14.)

Na łamach pisma drukowano ustawy, dekrety i postanowienia, głównie cerkiewne. Ogłoszono tu m.in. dekret o języku państwowym w URL, opublikowano główne zasady pisowni ukraińskiej.

35. ВІСТНИК СПІЛКИ ЛІКАРСЬКИХ ПОМІШНИКІВ НА ЕМІГРАЦІЇ (Wistnyk Spilky likarskich pomisznykiw na emigraciji) [Zwiastun Związku Pomocników Lekarskich na Emigracji]. **Organ nieperiodyczny**. Nr 1. 1922, październik.

Red. i wyd. [Komitet Związku]. — Kalisz–Szczypiorno 1922–1923. *Druk.* obozu Szczypiorno w Polsce.

Ukazało się: 1922 — nr 1, 1923 — nr 2–3; N.: 250; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1, 1923, nr 2–3; CDAB — 1922, nr 1, 1923, nr 2.

Czasopismo drukowano na maszynie drukarskiej (patrz il. 20). Numer pierwszy został skonfiskowany z rozkazu komisarza Kaliskiej Grupy Obózów (Wistnyk, 1923, nr 2, s. 1).

„Zwiastun Związku Pomocników Lekarskich” to pismo fachowe. Oto przykładowe tematy artykułów w jego pierwszym numerze (1922, nr 1): J. Hudzij, *Pro Spilku likarskich pomisznykiw na emigraciji w Polsce*

(„O Związku Pomocników Lekarskich na Emigracji w Polsce”); M. Lewyćkyj, *Straszna zahroza* („Straszne zagrożenie”); J. Dobryłowski, *Do borot'by z tuberkulozoju w taborach* („Do walki z gruźlicą w obozach”); M. W-ł, *Liecznictwo w kasach chworych u Polszczu* („Lecznictwo w kasach chorych w Polsce”); Komitet spółky, *Reorhanizacija czy profanacija?* (Komitet Związku, „Reorganizacja czy profanacja?”).

W czasopiśmie znalazło się też, jak widać, miejsce na sprawy samego związku. W końcowej części zamieszczano kronikę, bibliografię, informacje komitetu Związku oraz ogłoszenia. Wśród autorów był znany lekarz i działacz społeczny J. Łukasewycz.

Lit.: M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 53.

36. ВОВА ІНТЕРНОВАНИЙ (Wowa internowany) [Wowa Internowany]. Pismo satyryczno-humorystyczne. — [Kalisz 1921].

Według E. Misily pismo wydawano w 1921 r. w Kaliszu. Także S. Nariżnyj wymienia je w swojej pracy, ale nie określa, czy był to periodyk, czy publikacja nieperiodyczna. Ł. Baczynski (Pryżmurenko) informuje natomiast, że była to broszurka W. Smutnego, którą na powielaczu odbiło wydawnictwo „Oko”. Nie odnaleziono dotychczas żadnego numeru tego pisma.

Lit.: Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 12, s. 24; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 47; *Бібліографія української преси*, s. 18.

37. ВОЛОХІВЩИНА (Wołochiwszczyna) [Wołochowszczyna]. — Wadowice 1921. Dodatek do pisma „Awans” (patrz poz. 1).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921; CDAB — 1921.

Do numeru 5 obozowego pisma „Awans” wydano 14-stronicowy dodatek „Wołochiwszczyna” (Wołochowszczyna).

Dodatek ten to ocena *bat'ka* O. Wołocha i jemu podobnych — *ludzi prymitywnych, nieuczciwych, którzy w decydujących momentach zdradzali jak Wołoch, albo dbali tylko o swoje, albo nie rozumieli „chwili czasu” jak Hruszewski czy Wynnyczenko*. Ataman Omelan Wołoch jesienią 1919 r., w najbardziej krytycznym momencie, ukradł kasę wojsk URL i przeszedł ze swym oddziałem na stronę bolszewików. Podczas Zimowego Pochodu jego wojsko niejednokrotnie atakowało siły URL. Ataman Wołoch stał się symbolem zdrady i wiarołomstwa, a podobne postęпки nazywano *wołochowszczyną*.

38. ВСІМ (Wsim) [Wszystkim]. **Wolne słowo i malunek — ścienny dziennik humoru i satyry internowanych Ukraińców obozu Piotrków** [Trybunalski]. Dziennik. Nr 1. 1921, 24 lut.

Red. [Wasył Prochoda], *wyd.* [Dywizja Karabinów Maszynowych]. — Piotrków Trybunalski 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1–38; F.: różny; N.: [35?]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: CDIA (f. 309, o. 1, spr. 2643) — 1921, nr 1–18, 20–38.

Periodyk był pisany i rysowany odręcznie (każdy numer w jednym egzemplarzu?; patrz il. 11). Ostatni numer ukazał się 27 kwietnia 1921 r. Odnaleziona w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie informacja o nakładzie pisma (35) odnosi się raczej do liczby wydanych numerów. W czasopiśmie „Na falach życia” (1921, nr 1) napisano: *Wsim. Pod taką oryginalną nazwą zaczął od 24 lutego wychodzić ścienny dziennik. Oryginalność tego pisma polega nie tylko na samej nazwie, która złożona jest z początkowych liter „Wilne Słowo I Malunok”. Największa osobliwość to technika. Gazetę–plakat naklejano [na karton — E. W.], zawieszano, a obok [umieszczano] skrzynkę z napisem: redakcja — czytelnicy mieli tu wrzucać swój materiał. Różny był format — kartki papieru rysunkowego albo zeszytu szkolnego — i różna wielkość zajętej powierzchni gazety–plakatu.*

Śmiejemy się — nie płaczemy — takie hasło umieszczono w pierwszym numerze tego ściennego pisma. Dalej redakcja prezentuje „Wsim”: *organ każdego i wszystkich; wydanie anonimowe; nie chce wiedzieć kto jest jego współpracownikiem, wszystkie materiały można przekazywać pod jakimkolwiek pseudonimem; nie cenzuruje się, nie redaguje się, nie wykonuje się korekty, nie drukuje się; stoi poza polityką.*

Większość miejsca zajmują satyryczne rysunki, tekstu tu niewiele — więcej jest do oglądania niż do czytania. Wiele rysunków dotyczy aktualnego wydarzenia politycznego (a jednak — wbrew deklaracji), którym w tym czasie interesowali się internowani petlurowcy — rozmów pokojowych w Rydze. Obrazują je: Orzeł Biały w objęciach bolszewickiego negocjatora; ukraiński Tryzub rozpięty na krzyżu; Ukraina rozrywana przez sąsiadów; flagi Polski i Rosji na tle mapy z *ryską granicą*; powitanie polskiego żołnierza i bolszewickiego czerwonarmisty nad głową przygniatanego kozaka ukraińskiego (patrz il. 12); dziennik Trockiego pisany po żydowsku itp. Także i życie obozowe *opisane* jest w podobny sposób.

Lit.: CAW, SAU, I.380.I, t. 60, Prasa; На хвилях життя 1921, nr 1, s. 14.

39. ГРИМАСА (Hrimasa) [Grymas]. **Humorystyczne czasopismo obozowe.** Niereg. Nr 1. 1921.

Red. [Grupa inicjatywna 4 dywizji, *red. odp.* D. Lewyćkyj]. — [Aleksandrów Kujawski?, Wadowice?, 1921]. *Wyd.* [Oddział Kulturalno-Oświatowy 4 Dywizji Kijowskiej].

Ukazało się: 1921 — nr [1]; F.: 21 × 17 cm.

Znajduje się w zbiorach: CDIA (f. 760, spr. 52) — 1921, nr [1].

Czasopismo wydawano metodą powielaczową. Opublikowano więcej niż jeden numer. Numer, który można uznać za pierwszy został skonfiskowany. Konfiskata nie była jednak całkowita — jeden egzemplarz znalazł

się w posiadaniu H. Stepury, byłego członka Centralnej Rady (patrz il. 15). Miejsce wydania — Wadowice — podano na późniejszej oprawie, a na jej wewnętrznej stronie wklejono rysunek z podpisem: *Konfiskata nr 1 pisma „Hrymasa”*. Na stronie tytułowej tego numeru nazwa pisma brzmi: „Гри-маса”. Redaktor „Grymasu” Lewycki był także redaktorem pisma obozowego 4 Dywizji Kijowskiej „Okrip” („Wrzątek”) wychodzącego w Aleksandrowie Kujawskim. „Grymas” był bez wątpienia pismem wydawanym przez tę dywizję, być może również w Aleksandrowie. To miasto jako miejsce wydania podaje A. Żywotko i M. Martyniuk.

Tytuł pisma w błędnym brzmieniu: „Hrymajew” podaje S. Nariżnyj. Także w spisie tytułów prasy ukraińskiej E. Misity „Hrymasa” figuruje pod nazwą „Hrymajew” (poz. 143). „Hrymajew” zamiast „Hrymasa” wzięło się zapewne z błędnego odczytania dwu ostatnich stylizowanych liter jednego z kolejnych numerów. W *Bibliografii* E. Misity wydanej w 1991 roku tytuł pisma podano już prawidłowo.

W tekście od redakcji, zamieszczonym na ostatniej stronie zachowanego numeru czytamy: *Szanowni [czytelnicy]: „Hrymasy” wychodzą niespodziewanie, prawie nie znając swoich rodziców. To dzieci wydawane przypadkowo, które ostrożnie i z potknięciami wychodzi na świat Boży. Dobrzy ludzie nie zostawią go bez opieki, a dadzą wszystko niezbędne dla istnienia — choćby i w postaci kozackiego przydziału w obozie. Wśród tekstów pisanych wierszem i prozą — dziś prawie nieczytelnych — zamieszczono i taki: „Hrimasa” żyje natchnieniem, to dar nieba. / „Hrimasa” prosi chleba, bo jeść trzeba.*

Lit.: M. Литвицький, *Таборова журналістика*; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 37; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11, s. 23; *Гумористична преса*, s. 460; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 20; *Бібліографія української преси*, s. 26; А. Животко, *Історія української преси*, s. 281; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 66.

40. ДЖЕРЕЛО (Dzerelo) [Źródło]. **Tygodnik oświaty 21 kurenia [batalionu] strz. 3 Dywizji Żelaznej.** Nr 1. 1921, 28 marca.

Red. Kolegium. — Kalisz, obóz nr 10, 1921. *Wyd.* Rada Towarzystwa „Proswita” (Oświata).

Ukazało się: 1921 — nr 1 (16 s.); F.: 20,5 × 29 cm; N.: [32]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Jedyny znany numer ukazał się w Kaliszu w marcu 1921 r. Pisany był ręcznie i odbity na powielaczu. Także rysunki wykonano ręcznie.

W przedmowie znajdujemy takie stwierdzenia: *Powinniśmy uzdrowić swe grzeszne ciało i duszę oraz przygotować się do przyszłego [życia], a w tym pomoże żywe słowo.* W piśmie zamieszczono artykuły i wiersze na aktualne tematy. Jest tu modlitwa internowanego, pieśń strzelca, wspomnienia, telegramy z innych obozów, skrzynka pocztowa.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, URL. Sprawozdania 1921, prasa.

41. ДИТИНА (Dytyna) [Dziecko] [Pismo ilustrowane dla dzieci, dodatek do wydawanego w języku rosyjskim pisma „Słowo”]. Niereg., miesięcznik (1938). Nr 1. 1936, 14 wrz.

Red. Iwan Korowycyjk. — Warszawa 1936–1938. Wyd. Prawosławna Metropolia. Druk. Synodalna w Warszawie. Adr. red.: Warszawa, ul. Paryska 27.

Ukazało się: 1936 — nr 1–6, 1937 — nr 1–17, 1938 — nr 1–5; F.: 17,5 × 25,5 cm; C.: 5 gr, 10 gr (1938, nr 1), 15 gr (1938, nr 4); rocznie 1 zł; 1,5 zł (1938, nr 4).

Znajduje się w zbiorach: BN — 1936, nr 1–6, 1937, nr 1–17, 1938, nr 1–2, 4–5.

Według M. Martyniuka pismo było konfiskowane przez władze polskie — cenzura wycofała [w 1938 r.?] 5 jego numerów. Zarówno Martyniuk, jak i N. Iwanyczuk mylnie podają, że „Dytyna” zaczęła się ukazywać w 1937 r. Chociaż była dodatkiem do „Słowa”, rozprowadzano ją niezależnie od niego. Liczyła 8 stron, niektóre numery — 16 stron. Redakcja „Słowa” wydawała też pismo dla dzieci w języku białoruskim — „Snapok” (Snopek). Ukazał się przynajmniej jeden numer — nr 1 z maja 1937 r. (Por. „Православный селянин”, poz. 112).

Drogie dzieciaczki, nasze Kochane Czytelniczki i Czytelnicy! Dajemy Wam pierwszy numer Waszego pisma. Przeczytajcie go uważnie, dajcie poczytać swoim koleżankom i kolegom i nie żałujcie trudu napisać do nas, czy on się Wam spodobał.

Musicie wiedzieć, że każdy naród ma wiele swoich dziecięcych czasopism. I my, Ukraińcy, mamy kilka takich czasopism; najcenniejsze z nich to „Dzwinczok” [Dzwoneczek] i „Swit dytyny” [Świat dziecka], które wychodzą we Lwowie. Ale dotychczas nie mieliśmy oddzielnego czasopisma dla dzieci Wołynia, Chełmszczyzny, Polesia i Podlasia...

Przytoczony fragment artykułu wstępnego (1936, nr 1) wyjaśnia, dlaczego pismo wydawano i do kogo było kierowane. Przeznaczone było dla dzieci starszych, one też były twórcami stałej „Strony młodych autorów”.

Stronice pisma zapełniały bajki, opowiadania na różne tematy (np. historyczne, społeczne, obyczajowe, religijne), patriotyczne wiersze, nawet rebusy. Nie zabrakło prezentacji T. Szewczenki i jego utworów. Przez wiele numerów przewija się opowiadanie *Słon Bebi* i pisane wierszem *Panasyka*. Te ostatnie nawiązywały do aktualnej pory roku lub jakichś wydarzeń. Inne stałe rubryki to „Nasza poczta” i „Co dzieje się na szerokim świecie”.

Wymienione pisma lwowskie były często polecane czytelnikom, podobnie jak „Ridne słowo” (Słowo Ojczyste) I. Ohijenki, które miało pomóc w nauce poprawnego pisania. *A kiedy nauczycie się [czytać i pisać], to nie będziecie w życiu tacy bezradni jak niepiśmienny wieśniak w mieście, gdzie nabrać go może byle włóczega* (1936, nr 1).

Wśród autorów są: E. Janyczewska, B. Horodliwski, W. Ihnatowycz, Wujek Poliszczuk, Nata.

Lit.: Bibliografія української преси, s. 30; М. Мартинюк, Українські періодичні видання, s. 71–72; Н. Іванчук, Коровицький Іван, s. 119.

42. **ДНІПРО** (Dnipro) [Dniepr]; Календар–альманах **ДНІПРО**; Календар **ДНІПРО. Almanach literacko–polityczny i społeczny**. Rocz-
nik. Nr 1. 1922.

Red. Leonid Biłećkyj i W. Zawadśkyj; W. Doroszenko (1923, nr 2); W. Doroszenko, W. Zawadśkyj, I. Szendryk (1924, nr 3); W. Doroszenko (1930). — Lwów 1922–1924, 1926–1940. *Wyd.* Українське Товариство Помocy Emigrantom z Wielkiej Ukrainy. *Druk.* S. Bernadśkiego, Lwów, ul. Rynek 9; *druk.* J. Landsberga w Złoczowie (1924); *druk.* „Hraficznyj promysł”, Lwów, ul. Rynek 9 (1932). *Adr. red.* [Towarzystwa]: Lwów, ul. Ruska 3.

Ukazały się: roczniki 1922–1925, 1927–1940; F.: 15 × 22,5 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BN — 1923, 1937, 1940; BP — 1923–1925, 1928, 1930–1932, 1934–1939; BUMK — 1932; BUW — 1923, 1928–1936, 1940; BUWr — 1923–1936, 1938–1939.

Pierwsza część pisma to kalendarz z informacjami historycznymi (kalendarium), w tym o Ukrainńskiej Republice Ludowej. Część druga to almanach literacko–polityczny i społeczny. W niektórych latach pismo miało tytuł: Календар–Альманах „Дніпро” (Kalendar–Almanach „Dnipro”) lub „Літературний і громадсько–політичний календер–альманах „Дніпро” (patrz il. 24; por. Kalendarze, poz. 2). Okładkę projektował P. Chotodnyj (1924) i M. Buszowycz (1930).

Pismo wydawał Tymczasowy Komitet Uchodźców we Lwowie (późniejsza nazwa: Українське Товариство Помocy Emigrantom z Ukrainy we Lwowie).

*Prócz beletrystyki, głównie spod pióra pisarzy–emigrantów, „Dnipro” zamieściło na swoich łamach wiele wspomnień, które posłużą jako cenny materiał dla przyszłego historyka ostatniej ukraińskiej walki (1932, s. 119). W roczniku 1932 do takich materiałów należały opracowania: J. Maławskiego 10 lit Ukrajnśkocho Towarystwa Dopomohy Emihrantam z Ukrajiny (z którego zaczerpnięto informacje przedstawione w rozprawie); M. Perysady–Suchodolskiego *M. Junakiw* (wspomnienie pośmiertne); P. Seteziona *Chor Dm. Kotka* (dzieje sławnego chóru ukraińskich emigrantów); N. Doroszenki *Poczatky ukrajnśkoji rewoluciji w Proskurowi*; O. Kuźmyna *Prefe-rans* (wspomnienie kawalerzysty); W. Jurczenki *Za poklytom bandury — Na wezwanie bandury* (o bandurzystach, którzy w 1919 r. śpiewali „antykacapskie” pieśni). Z utworów literackich zamieszczono tu wiersze (B. Lępkiego i J. Małaniuka) i opowiadania.*

Niektóre roczniki poświęcono rocznicom ważnych wydarzeń historycznych. Monotematyczny rocznik 1928 wydano na dziesięciolecie ukraińskiej rewolucji. W artykule wstępnym redakcja pisała, że w latach 1917–1919 *nie mogło się urzeczywistnić to, co jeszcze nie dojrzało do urzeczywistnienia, nie mogło powstać państwo ukraińskie. Ale to nie znaczy, że z walki wyszliśmy z pustymi rękoma. Na odwrót! Właśnie dzięki tej walce zbliżyliśmy się siedmiomilowymi krokami do wprowadzenia w życie naszego największego ideału.* W roczniku tym zamieścili swoje teksty: W. Doroszenko, O. Lotocki, W. Sadowski, I. Łypa, J. Łypa, D. Doncow, W. Zawadski, W. Dykanski i inni.

Na łamach „Dniepru”, zgodnie z deklaracją redakcji, wiele tekstów dotyczy niedawnych wydarzeń: są to wspomnienia i szkice o poszczególnych jednostkach wojskowych (korpusach, dywizjach), ważnych bitwach, w tym o Zimowym Pochodzie i ruchu partyzanckim, o wybitnych ludziach — uczestnikach tych wydarzeń.

Kilka stron rocznika zajmuje kalendarium bieżących spraw z życia emigracji ukraińskiej oraz spisy ukraińskich lekarzy, adwokatów, notariuszy, inżynierów z różnych ziem ukraińskich. Są też spisy księgarń i ksiązek, które w nich można kupić, drukarni i wydawnictw, m.in. „Czerwonej Kaliny”.

Oprócz wymienionych autorów pisali w almanachu: W. Beń, O. Boczkowski, M. Woronyj, W. Hnatiuk, B. Homzyn, K. Hrynewyczewa, O. Doценko, F. Dudko, J. Kollard, W. Kuźmowycz, R. Laszczenko, I. Ohijenko, J. Olesnycki, M. Lewycki, A. Marszynski, S. Nariżnyj, W. Kedrowski, W. Koroliw, J. Kosacz, W. Kuszcz, I. Mazepa, H. Porochiowski, S. Rusowa, W. Samijlenko, S. Siropołko, W. Zawadska, P. Ziłyński, A. Żuk, H. Żurba i inni.

Lit.: Библиографія української преси, s. 33, 177.

43. **ДО ЗБРОЇ** (Do zbroji) [Do broni]. Zbiorek [organ apolitycznej wojskowo—państwowej myśli]. Nr 1. 1921.

Red. i wyd. Iwan Szandruk — Lwów, Wołodymyr Sałskyj — Tarnów, P. Oparenko — Sztab Gen[eralny]. — Tarnów—Lwów 1921. *Druk.* spółki „Diło”. Lwów, Rynek 10.

Ukazało się: 1921 — nr 1 (82 s.); F.: 14,5 × 21,5 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1; CDAB — 1921, nr 1.

Zbiorek ten to *pierwsza próba stworzenia narodowego naukowego organu wojskowego* (nr 1). Jego współautorem był gen. Wołodymyr Sałski — minister spraw wojskowych rządu URL.

W czasie przymusowej bezczynności W. Sałski, I. Szandruk i P. Oparenko zaczęli wydawać czasopismo — zbiór artykułów na tematy czysto wojskowe. Naród ukraiński musi się przygotować, bo w tej walce ma zrealizować swe dążenie do własnej państwowości. Mamy wiedzę i doświadczenie — pisali autorzy i wydawcy pisma — ten kapitał przyniesie korzyści.

Prócz tego, przy współpracy szerokiego grona wojskowych, wykrystalizuje się ukraińska doktryna wojenna.

W czasopiśmie (nr 1) znalazły się m.in. teksty: W. Salskiego *Naszi wojenni zawdannya na majbutnie i wojenna nauka*; M. Obidnego *W oboroni mohyl polahlych ukrajinskykh lycariw*; J. Otmarsztajna *Tam i tut* („Tam i tu”); W. Sihariwa *Jak najkraszcze prowadyty nawczannia strilby*; S. Mahalasa *Ohlad wjśkowoji sprawy za kordonom*; *Schema Wyszczocho wjśkowocho uprawlinnia w UNR*; *Wyszczu wjśkowa rada*. Artykuły M. Obidnego, W. Salskiego, W. Sihariwa, M. Padałki i R. Szobera wydano też jako oddzielne broszury.

Lit.: Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *З українського життя*, s. 37.

44. **ДО СЕЛЯН УКРЇНИ** (Do selan Ukrainy) [Do Chłopów Ukrainy]. (—). — [?] 1921.

Wyd. Partyzancko–Powstańczy Sztab.

Znajduje się w zbiorach: BNA [1921] — nr 5–7 oraz jedno wydanie nienumerowane.

„Do selan Ukrainy” to maszynopisy lub rękopisy — odezwy grupy J. Tiutiunnyka kierowane do ukraińskich chłopów. Poszczególne numery odezwy nie są datowane, prawdopodobnie wydawano je podczas listopadowego rajdu na Wołyniu. Podobne odezwy adresowano też do robotników na Ukrainie oraz do żołnierzy–czerwonoarmistów.

45. **ДУМКА** (Dumka) [Myśl]. **Organ informacyjny Wojska Zaporoskiego**. Niereg. Nr 1. 1920[?]; nr 4. 1921, 21 mar. — Wadowice [1920]–1921.

Red. Kowtun. — Wadowice 1921. Wyd. Oddział Kulturalno–Oświatowy Wojska Zaporoskiego.

Ukazało się: 1921 — nr 1–10; F.: 37 × 53 cm; C.: [5 mkp.].

Znajduje się w zbiorach: CAW — 1921, nr 4.

Jedyny znany numer „Dumki” to wydany w Wadowicach pojedynczy arkusz z tekstem napisanym ręcznie. Poniżej tytułu widnieje hasło: **Шануйте рідну мову** („Szanujcie język ojczysty”).

Wzmiankę o tym piśmie odnaleziono w „Ukraińskiej Trybunie” (1921, nr 27). W rubryce *Żyttia taboriw* („Życie obozów”) F. Kruszynski pisał: *W Wadowicach wydano siłami jednostki od grudnia dziesięć numerów czasopisma informacyjnego „Dumka”*. M. Łytwycki natomiast w tej samej gazecie (1921, nr 42), w artykule *Taborowa żurnalistyka* podał, że „Dumka” wychodziła w Częstochowie, ukazało się 10 numerów i był to *Informacyjny organ wojska zaporoskiego*. Jeżeli „Dumka” była organem wojska zaporoskiego, to za prawdziwą trzeba uznać informację Kruszynskiego, bo to wojsko przebywało właśnie w Wadowicach (w Częstochowie — przypomnijmy — przebywali także uchodźcy cywilni, F. Kruszynski był w 1921 r. szefem

Wydziału Prasy Ministerstwa Prasy i Propagandy rządu URL w Tarnowie). Miejsce wydania nr. 4 nie pozostawia wątpliwości — nie była nim Częstochowa. Pomyłkę M. Łytwyckiego powtarza Ł. Baczyński (Pryżmurenko) na łamach pisma „Litopys Czerwonoji Kałyny” (1931, nr 1). Także S. Nariżnyj, A. Żywotko i E. Misiło wymieniają „Dumkę” jako wydawaną w Częstochowie.

Lit.: M. Литвицький, *Таборова журналістика; Бібліографія української преси*, s. 35; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 50; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 24; А. Животко, *Історія української преси*, s. 281; Українська трибуна 1921, nr 27.

46. **ДУХОВНА БЕСІДА** (Duchowna Besida) [Duchowna Rozmowa]. **Cerkiewno-ludowy dwutygodnik ilustrowany**. Nr 1. 1924, 15 wrz.

Red.-wyd. E. J. Sakowycz; W. Ostrowskyj (1924, nr 4). — Warszawa 1924–1925. *Wyd.* [Metropolia Prawosławna]. *Druk.* synodalna, Warszawa–Praga, ul. Zygmuntowska 13. *Adr. red. i adm.*: Warszawa–Praga, ul. Zygmuntowska 13.

Ukazało się: 1924 — nr 1–7, 1925 — nr 1–24. F.: 20 × 28 cm; C.: poj. egz. 50 gr.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1924, nr 1–7, 1925, nr 1–24; BP — 1925, nr 21, 23–24, BPTJ — 1925, nr 1–24; BUW — 1924, nr 1–7, 1925, nr 1–24; CDAB — 1925, nr 1, 6; CDIAB. (Patrz dod. „Церковні Казання”, poz. 158; dalej kolejno: „Наша бесіда”, poz. 94 i „Духовний сіяч”, poz. 47.)

To prawosławne czasopismo religijne i społeczno-kulturalne — organ Metropolii Prawosławnej — ukazywało się 1 i 15 dnia miesiąca. Redakcja planowała przekształcić je na tygodnik. Pismo liczy 16 stron, okładka jest kolorowa. Na jej wewnętrznych stronach zamieszczano reklamy — m.in. czasopism — oraz spis wydań oferowanych przez Warszawski Skład Synodalny. Przestało się ukazywać na żądanie ministra oświaty S. Grabskiego. Po połączeniu z pismem „Наш світ” (Nasz świat), od początku 1926 r. wychodziło pod nazwą „Наша бесіда” (Nasza besida). „Duchowna besida” i „Духовний сіяч” to pisma, wokół których skupiali się zwolennicy ukraińizacji Cerkwi prawosławnej na Wołyniu.

Na wewnętrznych okładkach redakcja pisma tak je prezentuje: „*Duchowna besida*” *bezsronnie przedstawia życie cerkiewno-ludowe, zamieszcza opowiadania, wiersze, artykuły o zdrowiu ludu, gospodarstwie wiejskim, wychowaniu dzieci, spółdzielczości, a także różne porady, wieści o tym, co dzieje się w naszym kraju i za granicą itp.*

Zgodnie z charakterem pisma — najczęściej miejsca przeznaczono w nim na tematy religijne. Oto kilka przykładów: *Православ'є й унія* („Prawosławie i Unia”); *Церковне свято в Почаїві* („Cerkiewne święto w Poczajowie” — 1924, nr 1); *Спроби вживання народної мови в православній*

церкві в ХІХ столітті („Próby używania języka ludowego w Cerkwi prawosławnej w ХІХ wieku” — 1924, nr 4); *Не з Римом, а зо Східною церквою* („Nie z Rzymem, a ze Wschodnią Cerkwią” — 1924, nr 5). Przegląd spraw cerkiewnych w Polsce, na Ukrainie i w innych krajach, także wiadomości o innych religiach zamieszczano w rubryce *Церковне життя*. Sporo miejsca przeznaczano w piśmie na zagadnienia dotyczące języka ukraińskiego (*Українська мова в Київ-Печерській Лаврі в ХVІІ віці* — „Język ukraiński w Ławrze Kijowsko-Peczerskiej w ХVІІ wieku”). Z utworów literackich pojawiały się, drukowane w odcinkach, opowiadania różnych autorów, głównie W. Ostrowskiego, oraz wiersze, m.in. I. Franki.

Tematy społeczno-polityczne zgrupowano w piśmie w rubrykach: *Соїм і сенат*; *Що діється в світі* („Co dzieje się na świecie”); *Сільське господарство*; *Лікарські поради*; *Порадник на різні випадки*; *Бібліографія*.

Wśród autorów pisma są naukowcy, duchowni, politycy, zawodowi dziennikarze: I. Ohijenko, W. Zajikyn, D. Doroszenko, D. Smołenski, I. Welyczenko, W. Borowec, S. Lubarski, I. Łypowec, W. Ostrowski (także jako W. Pawłowycz), P. Sywyj, J. Dyńko, A. Kotowycz. Wielu korespondentów ukrywa się pod pseudonimami: Bat’ko, Chołmszczak, Myrianyn, Prawosławnyj Ukrajinec.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 36; М. Мартинюк, Українські періодичні видання, s. 77; Е. Місіло, Преса українська в Polsce, s. 86.

47. **ДУХОВНИЙ СІЯЧ** (Duchownyj Sijacz) [Duchowny Siewca]. **Cerkiewno-ludowy tygodnik ilustrowany; Cerkiewno-ludowy dwutygodnik ilustrowany** (1928, nr 11); **Cerkiewno-ludowe pismo ilustrowane** (1928, nr 14); **Cerkiewno-ludowe czasopismo ilustrowane** (1929, nr 13). — Tygodnik, dwutygodnik (1928, nr 11), 3 razy w miesiącu (1929, nr 1), dwutygodnik (1929, nr 30). Nr 1. 1927, 1–8 (14–21) sty.

Red.-wyd. J. Sakowycz (1927–1928); *red. A. Witenko* (od nr. 11 z 1928–1931). — Warszawa 1927–1928, Krzemieniec 1928–1931 (od nr. 11 z 1928). *Wyd. J. Sakowycz*; Wołyńskie Wydawnictwo Prawosławnej Konsystorii Duchownej (1928, nr 11). *Druk. synodalna*, Warszawa-Praga, ul. Zygmuntowska 13; *druk. W. Cwika* w Krzemieńcu (1928, nr 11). *Adr. red. i adm.*: Warszawa-Praga, ul. Zygmuntowska 13; Krzemieniec, Konsystoria Duchowna (1928, nr 11).

Ukazało się: 1927 — R. 1, nr 1–50, 1928 — R. 2, nr 1–28, 1929 — R. 3, nr 1–33, 1930 — R. 4, nr 1–24, 1931 — R. 5, nr 1–15; F.: 15,5 × 24 cm, 23,5 × 31,5 cm (1928); N.: [1225].

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1927, nr 1–50, 1928, nr 1–28, 1929, nr 1–33, 1930, nr 1–24, 1931, nr 1–15; BN — 1927, nr 1–50, 1928, nr 1–28, 1929, nr 1–33, 1930, nr 1–24, 1931, nr 1–15; BP, BPTJ — 1927, nr 1–40, 42–50, 1928, nr 1–28, 1929, nr 1–31, 33, 1930, nr 1–17, 19, 21–24, 1931, nr 1–13, 15; BUW — 1927, nr 1–50, 1928, nr 1–28, 1929, nr 1–18; CBS,

CDAB — 1927, nr 3–20, 22, 25, 42, 45–46, 1928, nr 1–9, 11–28, 1929, nr 2–16, 19–24, 27–30, 33, 1930, nr 1–24; DAWO — 1927, nr 14–50; KUL, LDU — 1928, nr 1–9, 20–28, 1929–1931. (Poprz. kolejno: „Духовна бесіда”, poz. 46, i „Наша бесіда”, poz. 94.)

W latach 1924–1925 Metropolia Prawosławna wydawała pismo „Duchowna Besida” redagowane początkowo przez E. Sakowycza, a potem przez W. Ostrowskiego. W latach 1926–1927 pismo to, połączone z pismem „Nasz Swit”, ukazywało się pod tytułem „Nasza Besida”. Jego redaktorem także był W. Ostrowski. W 1927 r. władze cerkiewne zerwały współpracę z Ostrowskim i wznowiły wydawanie własnego pisma pod nowym tytułem i z nową numeracją — był to „Duchownyj Sijacz”. Od stycznia 1927 r. do kwietnia 1928 r. ukazywało się w Warszawie, a następnie w Krzemieńcu. W sierpniu 1931 r. z polecenia rządu polskiego Metropolia Prawosławna wstrzymała wydawanie pisma. „Duchownyj sijacz” i „Duchowna besida” skupiały zwolenników ukrajinizacji Cerkwi prawosławnej na Wołyniu.

Sama nazwa wydawnictwa świadczy o jego najważniejszych zadaniach — że pismo to niestrudzenie się będzie na dobrej niwie serc narodu ukraińskiego szczere duchowe nasienie: duszpasterskie słowo, cerkiewną naukę i prawdziwe historyczne wieści o minionym życiu Cerkwi narodu ukraińskiego. [...] Żeby duchowna praca naszych kapłanów dała największe korzyści, „Duchownyj Sijacz” poda im potrzebny materiał w języku ukraińskim — pisał w artykule wstępnym pierwszego numeru (1927, nr 1/2) metropolita Dionizy. Redakcja zapraszała wszystkich, którym nieobojętne jest życie duchowe narodu ukraińskiego, by nadsyłali swe utwory.

Zgodnie z założeniem redakcji, pismo nasycone jest problematyką religijną. Publikowano w nim kazania dla wszystkich czytelników lub ludzi wybranych zawodów (np. żołnierzy), listy misjonarzy, żywoty świętych i ich portrety. Od 1929 r. kazanie zamieszczano w każdym numerze. Nie zabrakło polemiki z twierdzeniami lub postępowaniem niektórych katolików (1927, nr 23/24), krytyki władz sowieckich za ich negatywny stosunek do Cerkwi prawosławnej (1927, nr 47/48), czy perswazji wobec członków sekt religijnych (1929, nr 20).

Z ciekawszych naukowych czy popularnonaukowych publikacji wymienimy kilka: „Metodologia przekładu Pisma świętego na język ukraiński” I. Ohijenki; „Taras Szewczenko jako chrześcijanin” K. Ilnyckiego; „Badania cerkiewnej historii w krajach prawosławnych” W. Bidnowa. Na uwagę zasługuje dokonanie S. Lubarskiego — w kolejnych numerach „Duchownego Sijacza” (poprzednio na łamach pism „Nasz Swit” i „Nasza Besida”) opisał dziesiątki wsi i miasteczek Chełmszczyzny (pow. bielskiego, biłgorajskiego, włodawskiego, hrubieszowskiego).

Stałe rubryki pisma to *Книжки й часописи* („Książki i czasopisma”); *Оголошення* (m.in. o sprzedaży książek z Warszawskiego Składu Synodal-

nego — głównie autorstwa I. Ohijenki i W. Bidnowa); *Iz naszego religijnogo життя* („Z naszego życia religijnego” — od 1929 r.).

Najaktywniejsi autorzy pisma to: I. Ohijenko, W. Bidnow, D. Cioma, W. Doroszkewycz, J. Dyńko-Nykolski, K. Inycki, P. Judenko, I. Kulisz, Ł. Koriak, S. Kaznowecki, Krupski, W. Kuczer, Mychajło Kumecki, Semen Lubarski, O. Łotocki, P. Stolarenko, P. Sywyj, I. Szumski, Wiaczesław Zajikyn. Wielu z nich występowało pod pseudonimami lub kryptonimami: Podorożnij, Chołmszczak, Mak., A. S., W. K., Ł. Ł., K. S., Z-ka.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 36; I. З. Павлюк, *Українські часописи*, s. 53–56; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 77–78; M. Fełński, *Українцы в Polsce Odrodzonej*, s. 116–117.

48. ЕКОНОМІЧНИЙ ЗБІРНИК (Ekonomicznyj zbirnyk) [Zbiór Ekonomiczny]. **Nieperiodycznyj organ życia ekonomicznego Ukrainy.** — Nr 1. 1922.

Red. i wyd. Związek Państwowości Ukrainńskiej. — Kijów–Tarnów 1922.
Druk i adr. red.: nie podano.

Ukazało się: 1922 — nr 1 (156 s.); F.: 15 × 23 cm; N.: nie podano, C.: 600 mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1.

Odnaleziono tylko pierwszy numer pisma, chociaż Wydawnictwo „SUD” zapowiadało wydanie drugiego numeru (patrz il. 21; por. „С.У.Д.”, poz. 137).

W słowie od redakcji zbioru czytamy: *...bolszewicy rujnują przemysł ukraiński, ale trzeba przygotować grunt na przyszłość, dla odbudowy gospodarki Ukrainy, a przy tym pogodzenia interesów mas ludowych z interesami inicjatywnego kapitału.* Związek Państwowości Ukrainńskiej jako wydawca deklarował, że pragnie *wprowadzić naszą myśl polityczną do sfery interesów ekonomicznych narodu ukraińskiego.* W planach było wydanie całej serii takich opracowań i stąd apel do *wszystkich ukraińskich sił ekonomicznych — zjednoczyć się wokół redakcji „EZ” oraz objaśniać perspektywy gospodarki Ukrainy.*

W zbiorze znajdujemy artykuły: I. Feszczenko–Czopiwski, *Problema paływa na Ukraini* (s. 1); W. Sadowський, *Rola kooperacji u widrodzenni narodnioho gospodarstwa Ukrainy* (s. 43); W. Iwanycki, *Lisowa hospodarka Ukrainy*; (s. 61); A. Łukaszewycz, *Pidstawy dla zaliznycznoji polityky na Ukraini* (s. 95); M. Dobryłowski, *Widbudowa narodnioho gospodarstwa Ukrainy i zakordonnyj kapital* (s. 125); Ł. Mychajliw, *Ukrajina i chlibnyj biudżet Jewropy* (s. 151).

Wymienione opracowania naukowe rekomendowano jako przydatne w szkołach wyższych; wiele w nich danych statystycznych, zestawień według typów i kategorii gospodarczych, danych obrazujących dynamikę omawianych zjawisk ekonomicznych.

49. ЕКОНОМІЧНИЙ СЕМІНАР УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ У ВАРШАВІ (Ekonomicznyj seminar Ukrajinskocho Naukowoho Instytutu u Warszawi) [Seminarium Ekonomiczne Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie]. Biuletyn, ukazywał się nieregularnie. — Warszawa 1936–1939. *Adr. red.*: Warszawa, ul. Służewska 7/4.

Biuletyny UNI wymienia M. Martyniuk (*Українські періодичні видання*, s. 79) powołując się na *Український статистичний річник на 1936/1937 pp.* Brak informacji, czy biuletyn zachował się w zbiorach (por. „Bulletin”, poz. 18; „Звіт УНІ”, poz. 64; „Праці УНІ”, poz. 113; „П’ять літ існування УНІ”, poz. 117).

50. ЕЛЬПИС. Праці професорів Православного Богословського відділу Варшавського університету (Praci profesorów Prawosławnoho Bohosłowskocho widdiłu Warszawskocho Uniwersytetu) [Elpis. Prace profesorów Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego]. *Rocznik*, 2 × rocz. Nr 1. 1926.

Wyd. Św. Synod Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Polsce. — Warszawa 1926–1937. *Adr. red.*: nie podano.

Ukazało się: 1926–1931 — nr 1–5, 1932 — nr 1–2, 1933 — nr 1–2, 1934 — nr 1–2, 1935 — nr 1–2, 1936 — nr 1–2, 1937 — nr 1–2.

Znajduje się w zbiorach: BPTJ — 1926, nr 1—1937, nr 1–2; BUW — 1926–1931, nr 1–5, 1932, nr 1–2—1937, nr 1–2.

Podtytuł i teksty prac drukowano w językach rosyjskim, polskim, ukraińskim i francuskim. Charakter prac ściśle określono w podtytule. Przykładem może być artykuł W. Zajikyna (w języku polskim) *Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej* (1926, nr 1). W piśmie zamieszczano też bibliografię, teksty statutów cerkiewnych, kronikę, plany wykładów dla studentów.

Wśród autorów są m.in. metropolita Dionizy i I. Ohijenko.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 151; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 79.

51. ЕМІГРАНТ (Emihrant) [Emigrant]. Organ Chrzanowskiej Filii Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Miesięcznik. Nr 1. 1930, 20 kwie.

Red. [Mykoła] Obertyński. — Chrzanów 1930–1931. *Wyd.* Zarząd Chrzanowskiej Filii UCK. *Adr. red. i adm.*: Chrzanów, ul. Sokoła 6.

Ukazało się: 1930 — nr 1–4[?], 1931 — nr 1/7[?]; F.: 17 × 21 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1931, nr 1/7; CAW — 1930, nr 1–4.

Miesięcznik ukazywał się na prawach rękopisu, był pisany na maszynie i powielany. Wbrew informacji ze strony tytułowej „Emihranta”, R. Potocki podaje, bez powoływania się na źródło, że czasopismo wychodziło w Warszawie, a faktycznym wydawcą była grupa wojskowa UCK.

Pismo ukazało się w piątą rocznicę powołania filii UCK w Chrzanowie. Sporo miejsca poświęcało problemom własnej gromady i emigracji petlurowskiej w Polsce, znalazło też miejsce na opowiadanie i humor. W kilku numerach zamieszczono relację z charkowskiego procesu Związku Wyzwolenia Ukrainy. Wśród osądzonych byli m.in. S. Jefremow, W. Czechiwski i A. Nikowski — znani działacze z okresu walk narodowowyzwoleńczych.

Lit.: R. Potocki, *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 221.

52. **ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ ХРИСТІЯНИН** (Jewanhelśkyj Chrystyjanyj) [Chrześcijanin Ewangeliczny]. **Organ Związku Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce**. Miesięcznik. Nr 1. 1938.

Red. M. Podworniak, red. odp. F. Więckiewicz. — Warszawa 1938. Wyd. Związek Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce. Druk. „Brandes i Kaweberg” w Kowlu. Adr. red.: M. Podworniak, Warszawa-Praga, ul. Szeroka 26.

Ukazało się: 1938 — nr 1–3[?]; F.: 17,5 × 25 cm; C.: rocznie 2 zł.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1938, nr 1; BN — 1938, nr 3.

W 1931 r. ukazały się w Warszawie dwa numery pisma „Ewangeliczny Chrześcijanin” — organu Związku Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce. Tytuł i główne teksty drukowano w językach polskim i rosyjskim. Po kilkuletniej przerwie pismo wznowiono w 1935 r. już tylko w języku polskim (Warszawa 1935–1939). Jeszcze w tym roku (1935, nr 3) F. Więckiewicz zwracał redakcji uwagę, że charakter pisma uniemożliwia czytanie go *rusińskim* ewangelikom z Wołynia, którzy nie umieją lub nie chcą czytać po polsku. Dopiero w 1938 r. na mocy uchwały VIII Zjazdu Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce pismo zaczęło się ukazywać także w języku ukraińskim. M. Martyniuk podaje, że pismo „Chrześcijanin Ewangeliczny” wydawane przez tego samego wydawcę i nawet drukowane w tej samej drukarni wychodziło w Warszawie w latach 1930–1933. Informacja ta jest nieścisła. Redakcja „Ewangelicznego Chrześcijanina” pisała (1935, nr 1), że wznowia pismo po trzech latach przerwy i że jest to drugi rok wydawania.

Nad tytułem (nr 3) znajduje się cytat: **Idźcie po całym świecie i głosście ewangelię** (Marek 16, 15). Związek Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce miał siedzibę w Warszawie — od maja 1938 r. przy ulicy Szerokiej 26.

Pismo pomyślano jako miesięcznik, ale z kilku ważnych przyczyn nie może ono do Was co miesiąc przychodzić. [...] W tym czasie wielu braci i sióstr z Wołynia i Galicji zareagowało na pierwsze kroki naszego dzieła (1938, nr 3, s. 16). Pismo przestało się jednak ukazywać — być może dlatego, że wydawano tam (Krzemieniec–Tarnopol 1936–1939) już tytuł o podobnej treści (Євангельський голос — Głos Ewangeliczny).

„Chrześcijanin Ewangeliczny” zamieszczał teksty o treści religijnej: opowiadania i przypowieści (np. *Добрий паступ* — „Dobry pasterz”, 1938,

nr 3, s. 6), wiersze (*Молитва*, 1938, nr 3, s. 8), psalmy. Stałe rubryki to „Nasza korespondencja” i „Od redakcji”. Pisali w nim: O. Baczmaha, M. Podworniak, I. Tarasiuk, F. Ptasznik, O. Kostiuk, A. Melnyk. Wielu autorów mieszkało na Wołyniu.

Lit.: M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 80.

53. **ЖАЛЮ** (Żało) [Żądło]. [Pismo satyryczne]. — [Pikulice? 1920–1921?, Wadowice 1921].

„Żądło” pisano ręcznie i odbijano na powielaczu, wydawała go I Dywizja Zaporoska.

Informacje o wydawaniu „Żądła” w Wadowicach podał M. Łytwycki (*Таборова журналістика*), Pryżmurenko (*Видання по таборах* 1931, nr 1, s. 23), S. Nariżnyj (*Культурно-просвітня праця*, s. 35), *Енциклопедія українознавства* (s. 460), A. Żywotko (*Історія української преси*, s. 281) i E. Misilo (*Spis tytułów*, s. 28; *Бібліографія*, s. 38). Natomiast I. Sribniak (*Обезброєна, але нескорена*, s. 64) powołując się na dane z Centralnego Państwowego Archiwum Wyższych Organów Władzy w Kijowie pisze, że w Pikulicach w *baraku oficerskim rozpowszechniano satyryczne rękopiśmienne czasopismo „Żało”*. Na podstawie tych danych należy przyjąć, że pismo zaczęło wychodzić w Pikulicach, a następnie, po przeniesieniu wydawcy do obozu w Wadowicach, w tym właśnie mieście. Nie udało się odnaleźć ani jednego jego egzemplarza.

Lit.: CDA, f. 1078, spr. 200.

54. **ЖУРАВЛІ** (Żurawli) [Żurawie]. **Sztuka, literatura piękna.** (–). Nr 1. 1930, 16 mar.

Red. B. Kabariwśkyj, I. Atamaniuk. — Kraków 1930. *Wyd.* koło pisarzy przy Sekcji Ukrainistów U[kraińskiej] G[romady] S[tudenckiej]. *Adr. red.:* Kabarowski, Kraków, Uniwersytet.

Ukazało się: 1930 — nr 1; F.: 15 × 20 cm; C.: w Krakowie 30 sot. [groszy].

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1930, nr 1; CDAB — 1930, nr 1; SKP — 1930, nr 1. (Por. „Краківські вісті”, poz. 77.)

„Żurawie” pisano ręcznie i odbijano na powielaczu. Niektóre kopie były od początku słabo czytelne. Redakcja zbierała datki na fundusz prasowy pisma — w środku tekstu znalazło się zdanie: *Od ciebie zależy Dobrodziejju, czy następny numer „Żurawi” pojawi się drukiem, czytelny i w zwiększonej objętości.*

Wszyscy jesteście wędrowcami bez przystani rzuceni nieznaną ręką na zatłoczony szlak — napisał Bohdan Ł[epkyj], wyjaśniając przyrównanie emigrantów do żurawi, które też muszą opuszczać swe siedziby (s. 1). Wspierała go w tej przenośni literackiej S. Bohdanowa swym utworem Żu-

rawli (s. 4). To studenckie czasopismo literackie zamieszczało wiersze (np. W. Postryhacza *Czomu? — „Dlaczego?”*, *W albow*) oraz teksty pisane prozą (B. Kabariwskyj, *Z Italiji*; B. B., *Spomyn — „Wspomnienie”*; O. S., *Koły skinczyt'sia? — „Kiedy się skończy?”*).

55. 3 ЖИТТЯ ПРИРОДИ (*Z žyttia pryrody*) [*Z žycia przyrody*]. **Czasopismo przyrodnicze**. Niereg. Nr 1. 1921, [maj].

Red. L. Baczyński. — Tarnów 1921–1922. Wyd. Rada Główna Koła Przyrodniczego [prywatnego] Gimnazjum Ukraińskiego. *Adr. red.*: Tarnów, Ogrodowa 14.

Ukazało się: 1921 — nr 1–2, 3/4, 5, 1922 — nr 6; F.: 17 × 21 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1–2, 3/4, 5, 1922, nr 6.

Numery 1 i 2 odbito na powielaczu, numery 3/4–6 pisane są odręcznie. Odręcznie też wykonano rysunki oraz dopisano łacińskie nazwy. Pismo, zdaniem autora tego opracowania, zastępowało szkolny podręcznik. Redaktor czasopisma, były asystent wydziału zoologii Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego w Kamieńcu Podolskim, od stycznia do maja 1921 r. objechał wszystkie obozy internowanych żołnierzy armii URL w Polsce i wygłosił dla nich odczyty z przyrodoznawstwa. W latach trzydziestych napisał kilka artykułów o życiu w obozach i działalności wydawniczej internowanych.

Pismo, zgodnie ze swoim tytułem, zamieszczało artykuły na tematy przyrodnicze — wymieniły opisy niektórych zwierząt i roślin, artykuł o parkach narodowych i ochronie przyrody, zagadki przyrodnicze, bibliografię tematyczną. Stale ukazywał się artykuł *Z dnewnyka staroho pryrodnyka*.

W czasopiśmie znajdujemy także sprawozdania z działalności wydawcy — koła przyrodniczego. W numerze drugim redakcja skarży się, że pismo wychodzi *domowym sposobem* i z wielkimi trudnościami, bo nie nadchodzą zamówione u uczonych artykuły, a koło jest mało aktywne.

Lit.: С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 44.

56. ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ (*Za derżawnist'*) [*O państwowość*]. **Materiały do historii wojska ukraińskiego**. Niereg., rocznik. Nr 1. 1929.

Red. [M. Sadowśkyj]. — Kalisz 1929–1934, Warszawa 1935–1938. Wyd. Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo-Historyczne. *Druk*. Ziemi Kaliskiej; *Druk*. „Czornomor”, Kalisz (nr 2); *Druk*. Ziemi Kaliskiej (nr 4); *Druk*. „Hrafija”, Lwów, ul. Cicha 5 (nr 6). *Adr. red.*: Warszawa, ul. Opaczewska 54; ekspedycja: M[ychajło] Sadowśkyj, Warszawa Saska Kępa, ul. Elsterska 8.

Ukazało się: 1929 — nr 1, 1930 — nr 2, 1932 — nr 3, 1934 — nr 4, 1935 — nr 5, 1936 — nr 6, 1937 — nr 7, 1938 — nr 8, 1938 — nr 9; F.: 17 × 25 cm; C.: w Polsce 8 zł.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1929–1938, nr 1–4, 6–9; BP — 1930–1938, nr 2–9; BJ — 1935–1938, nr 5–9; BPL — 1929–1934, nr 1–4; BUAM[?], CAW — 1930, nr 2, 1935–1936, nr 5–6; CBW — 1929, nr 1, 1932, nr 3, 1936, nr 6; CDAB — 1929–1932, nr 1–3, 1935–1938, nr 5–8; MP, UCEC; UOC — 1930, nr 2.

W latach powojennych dwa numery pisma pod tym tytułem, reaktywowanego przez M. Sadowskiego, wydał w Toronto Ukraiński Instytut Wojskowo–Historyczny (patrz il. 33; por. też „Табор”, poz. 139).

Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo–Historyczne powołano w Kaliszu na początku 1925, a zarejestrowano w 1926 roku. Jego celem było zbieranie środków finansowych i przygotowywanie materiałów historycznych do druku w planowanym piśmie — *Ukraińskie Towarzystwo Wojskowo–Historyczne zbiera, analizuje, opracowuje i wydaje drukiem materiały dotyczące historii Wojska Ukraińskiego z czasów walk wyzwolenicznych ostatniej doby i z czasów minionych* (nr 1, okładka wewn.). Wiele materiałów zgromadzonych przez towarzystwo opublikowano na łamach miesięcznika „Табор” i „Літопис Червоної Катині”. Dopiero w roku 1929, gdy przewodniczącym towarzystwa został M. Junakiw (zastępcą pozostał W. Zmijenko, członkami byli O. Zahrodski, M. Sadowski, W. Jewtymowycz i P. Oparenko) postanowiono wydawać rocznik „За державні”.

Każdy numer pisma to zbiór kilku lub kilkunastu opracowań na tematy z niedawnej przeszłości narodu ukraińskiego, jego walki o niepodległość. Oto niektóre z nich: M. Bezruczko, *Siczowi strilci w borot'bi za derżawnist'* (1929, z. 1); *Bazar* — szereg artykułów o Listopadowym Pochodzie; M. Steczyszyn, *Szczypiornśkij wijskowyj cwyntar* (1930, z. 2); M. Omelano-wycz–Pawlenko, *Zymowyj pochid* (1932, z. 3); O. Udowyczenko, *Wid Dni-stra do linii peremyrja* (1935, z. 5); M. Bytynśkij, *Mazepynci po Poltawi* (1936, z. 6); P. Biłon, *Pochidna cerkwa 6–ji strilečkoij dywiziji* (1938, z. 8). Wiele z tych obszernych opracowań wydawano jako oddzielne książki w ramach biblioteki UTW–H, niektóre wyczerpane numery pisma wznawiano, np. w 1935 roku wznowiono zeszyt 1.

W piśmie publikowali: M. Bezruczko, M. Steczyszyn, M. Omelano-wycz–Pawlenko, O. Udowyczenko, M. Sadowski, P. Szandruk, W. Petriw, A. Maruszeczko, P. Biłon, M. Bytynski, I. Zubenko i inni.

Lit.: A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 55–57; *Бібліографія української преси*, s. 41; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 85.

57. **ЗА ДРОТОМ** (Za drotom) [Za Drutem]. **Tygodnik kozacki; Wielkanocny numer tygodnika kozackiego** (1921, 1 maja). Tygodnik. Nr 1. [1921?], nr 2/3. 1921, 30 mar.

Wyd. Sekcja Wydawnicza Towarzystwa „Proswita” (Oświata) Szkoły Podoficerskiej 3 Dywizji Żelaznej za pozwoleniem naczelnika szkoły. — Kalisz 1921.

Ukazało się: 1921[?] — nr 1, 1921 — nr 2/3, 4; N.: [112]; C.: nie podano.
Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 2/3–4.

Pismo ukazywało się w Kaliszu wiosną 1921 r. Pisane było odręcznie i powielane, ukazały się co najmniej cztery numery.

Zadania wydawnictwa redakcja zawarła w stwierdzeniu: *Niechże nasze pismo wleje nową siłę w dusze tych, którzy pod wpływem ostatnich ciężkich wydarzeń i zmęczenia są może bliscy zwątpienia* (cyt. za A. Żywotką).

Stałe rubryki pisma to: *Deń w szkoli*; *Z żyttia towarystwa „Proswita”*; *Humorystyka*; *Ohołoszennia*. Oprócz tego zamieszczano tu opowiadania i wiersze (*Za Ukrajinu*; *Na bratnim kładowyszczci* — „Na bratniej mogile”), a w numerze wielkanocnym — teksty o treści religijnej oraz rysunek kaliskiego obozu.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 12, s. 24; А. Животко, *Історія української преси*, s. 280–281.

58. ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (*Za niezależnist'*) [O niezależność]. **Biuletyn Zarządu Głównego Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce** (na okładce). Miesięcznik, dwumiesięcznik (1936). Nr 1. 1934, grudz.

Red. Sekcja Kulturalno-Oświatowa Zarządu Głównego UKC, *red. odp.* Petro Szkurat. — Kalisz–Warszawa 1934–1939. *Wyd.* [ZG UKC]. *Druk.* „Grafia”, Lwów, ul. Cicha 5; *Druk.* „Pospiszna”, Lwów, ul. Choruszczyna 23 (1936, nr 14/15); *Druk.* Ziemi Kaliskiej w Kaliszu (1937, nr 1/2); *Druk.* P. Piotrowski w Kaliszu (1938, nr 3/4); *Druk.* Naukowa Tow. im. T. Szewczenki we Lwowie (1938, nr 5/6). *Adr. red.:* Warszawa, ul. Czerniakowska 204, (1936, nr 18); Warszawa ul. Wilcza 45 (1936, nr 24/25).

Ukazało się: 1934 — R. 1, nr 1, 1935 — R. 2, nr 2–13, 1936 — R. 3, nr 14–25, 1937 — R. 4, nr 1–12 (26–37), 1938 — R. 5, nr 1–12 (38–49), 1939 — R. 6, nr 1–6 (50–55).

Znajduje się w zbiorach: AAN; BAN — 1934, nr 1, 1935, nr 2–13, 1936, nr 14–25, 1937, nr 1–12 (26–37), 1938, nr 1–12 (38–49), 1939, nr 1–6 (50–55); BN — 1934, nr 1, 1935, nr 2–13, 1936, nr 14–16, 19–21, 1937, nr 9–12, 1938 1–5/6; BP — 1934, nr 1, 1935, nr 2–12, 1936, nr 14/15, 1937, nr 1/2–3/4, 1938, nr 3/4–5/6; BUSP — 1934, nr 1, 1936, nr 16–22, 1937, nr 1/2, 9/10, 1938, nr 9/10; BUW; BPL; CDAB — 1935, nr 2, 1938, nr 5/6, 1939, nr 1/2–3/4; LDU — 1934, nr 1, 1935, nr 2–13, 1936, nr 14–25, 1937, nr 26–37, 1938, nr 38–49, 1939, nr 50–53; SKP — 1934–1939 roczniki nr 1–6; Ul. (Poprz. kolejno: „Бюлетень УЦК”, poz. 17; „Вісти УЦК”, poz. 31; „Шляхом незалежности”, poz. 163.)

Ostatni numer poprzedniego organu Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce — rocznika „Шляхом незалежности” — ukazał się w 1931 r. Minęło więc kilka lat nim powstał nowy tytuł — „За незалежність”. Impulsem do powołania organu prasowego był niewątpliwie III Zjazd Delegatów Towarzystwa UKC w Polsce, który odbył się 28 IX–1 X 1934 r.

W artykule wstępnym (1934, nr 1, s. 1–2) pisanym w przededniu piętnastej rocznicy wyjścia na emigrację znajdujemy podsumowanie przebytej drogi. Krytycznie oceniono zwłaszcza wczesny okres, kiedy to *Znalazłszy się na emigracji, wszyscy zajęli chwilowe pozycje krótkiego pobytu i odpoczynku. Nikt nie myślał o tym, że na zajętych przez nas pozycjach przyjdzie przebywać dłuższy czas [...]. To pomyłkowe nastawienie i zrozumienie obowiązku emigracji zamroziło i sparaliżowało energię jednostek i stworzyło typ emigranta, który stale wyszukuje tylko źródła pomocy, tracając całą swą energię i zdolność do samodzielnego życia.* W programie na następne lata mowa jest o konieczności podjęcia wysiłku, by — *odnowieni duchowo i stworzywszy wartości materialne oraz wzmocniwszy swoje pozycje ideowe* — emigranci bezpiecznie czekali na możliwość walki o wolną Ukrainę.

W pierwszej części pisma, prócz artykułów na tematy ogólne — polityczne czy ideologiczne — znajdujemy teksty o sprawach nurtujących emigrantów na co dzień: ciągle potrzebne porady prawne, informacje o możliwości otrzymania pracy, rady, jak nabyć prawo prowadzenia handlu czy działalności produkcyjnej (np.: *Як набути право провадження гандлю та промислу*, 1934, nr 1, s. 9). W rubryce *З життя в СССР* zamieszczano wiadomości z życia rodaków za Zbruczem. Inna rubryka — *З життя емігрантів* — podawała informacje o życiu emigracji w Polsce oraz Rumunii, Czechosłowacji, Francji i innych krajach. Krótkie korespondencje z oddziałów UKC ilustrowane są niekiedy zdjęciami (owe korespondencje pozwalają nie tylko poznać problemy emigrantów, ale i geografię ich rozmieszczenia w Polsce). Wśród innych, podejmowane są tematy dotyczące młodego pokolenia — jego wychowania, potrzeby budowy ochronki dla dzieci emigrantów. Ukazywały się w miesięczniku również teksty okolicznościowe: poświęcone T. Szewczence, S. Petlurze i innym wybitnym osobom, rocznicy bitwy pod Krutami, Zimowego Pochodu i inne.

W dalszej części pisma drukowano okólniki, ogłoszenia, czasem nekrologi. Tu też, w rubryce *Поштова скринька*, zamieszczano korespondencję z czytelnikami. W okólnikach podawano oficjalne informacje Zarządu Głównego UKC. W okólniku nr 13 z 27 października 1934 roku (1934, nr 1, s. 12), dla przykładu, podano nowy skład organów kierowniczych UKC — Zarządu Głównego, Głównej Komisji Rewizyjnej, Sądu Społecznego i Rady Towarzystwa.

Na łamach miesięcznika pisali: P. Szkurat, P. Denysenko, W. Salski, J. Tanciura, M. Hawrylenko, S. Biłodub, F. Rybałko–Rybałczenko, M. Kowalski, I. Szowheniw, J. Naumenko, P. Szandruk, M. Sereda, P. Procenko, W. Jurchenko, H. Myronenko, J. Hnatiuk, O. Wyszniwski, J. Wynnyk.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 42.

59. **ЗА УКРАЇНИ** (Za Ukrainu) [O Ukrainę]. **Literackie pismo cotygodniowe; Literackie pismo nieperiodyczne** (1921, nr 4/5). Tygodnik; wychodził nieregularnie (1921, nr 4/5). — Nr 1. 1921, 29 maja.

Red. Kolegium. — Kalisz [obóz internowanych nr 10] 1921. *Wyd.* Towarzystwo „Proswita” (Oświata) 3 pułku konnego 3 Dywizji Żelaznej. *Druk.* 3 Dywizji Żelaznej (1921, nr 4/5). *Adr. red.:* [Kalisz, obóz nr 10].

Ukazało się: 1921 — nr 1–3, 4/5, 6/7; F.: 23 × 30 cm; 15 × 21 cm (1921, nr 4/5); N.: [32, 64]; C.: 25 mkp. (1921, nr 4/5).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1, 2, 4/5, 6/7; CDAB — 1921, nr 2, 6/7; MH — 1921, nr 4/5, 6/7.

Pierwszy i drugi numer odbito na powielaczu i są one trudne do odczytania. Pryżmurenko (Ł. Baczyński) podał, że pismo ukazywało się w nakładzie 32 egzemplarzy, a w *Sprawozdaniach statystycznych z pracy kulturalno-oświatowej* (CAW, t. 60) odnotowano 64 egz. nakładu. Nad tytułem umieszczono hasło — fragment popularnej pieśni: *A my tuju czerwonu kalynu pidijmemo* („A my tę czerwoną kalinę podniesiemy”). W artykule wstępnym w pierwszym numerze pisma redakcja zapowiadała, że celem jej jest m.in. rozwinięcie poczucia godności narodowej, obrona języka ojczystego i kultury. Twórcy pisma apelowali o pomoc w postaci nadsyłanych materiałów: wierszy, opowiadań, skeczy, wspomnień, obserwacji z życia obozowego.

Takie właśnie materiały tu znajdujemy. Wspomnienia zamieszczono w numerach 1, 2, 4/5, 5/7. W rubryce *Wsioho potrochu* („Wszystkiego po trochu”) jest humor, skecze, wieści ze sportu. Inna rubryka — *Z taborowo-ho žyttia naszoho pułku* — pozwala poznać okoliczności powstania jednostki, dowiedzieć się o Towarzystwie „Proswita” i kółku „Sokił” (Sokół), które pracowały w oddziale. We wszystkich numerach komentowano aktualne wydarzenia.

Są w czasopiśmie artykuły rozliczające przeszłość. Należy do nich np. artykuł S. Wilczkińskiego *Żydziwskie pytania* („Problem żydowski”) potępiający płoskirowski pogrom Żydów w lutym 1919 r. (nr 6/7); tegoż autora krytyka niektórych środowisk ukraińskich z czasów walki o niepodległość (nr 4/5); polemika z poglądami obozu hetmana Skoropadskiego (*Czoho ne skazaw Skoropads'kyj* — „Czego nie powiedział Skoropadski”, nr 6/7), którego wysłannicy prowadzili agitację w obozach internowanych, i najpoważniejszy zarzut redakcji „O Ukrainę” wobec hetmana — że chciał federacji z Rosją. Inne wybrane artykuły: *Ne wsi ukrajinci, szczo rodyłyś na Wkrajini* („Nie wszyscy Ukraińcy, którzy urodzili się na Ukrainie”), nr 2; *Biliszowyzm* („Bolszewizm”), nr 4/5; *Carhorod* — „Kalisz”, nr 4/5; *Zradlywym synam* („Zdradliwym synom”), nr 4/5; *Derżawna mowa* („Język państwowy”), nr 4/5; *Bratam na czużyni* („Braciom na obczyźnie”), nr 6/7.

W czasopiśmie publikowali: S. Wilezkiwski, P. Zahorujko, Ł. O., W. Samijtenko, Seliwanowski, W. Janiowski.

Lit.: CAW, SAU, 1.380.1, t. 60. Sprawozdanie statystyczne z pracy kulturalno-oświatowej w obozach; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 47.

60. ЗАЛІЗНИЙ СТРЕЛЕЦЬ (Zaliznyj Strilec) [Żelazny Strzelec], **Gazeta 3 Dywizji Strzeleckiej — wychodzi w niedziele, środy i piątki; w niedziele, wtorki i czwartki (nr 49) wychodzi raz na tydzień.** Nr 1. [1920, list. ?]; nr 1. 1921, 1 mar.

Red. Kolegium, [red. I. Zubenko]. — Kalisz, obóz intern[owanych] nr 10, [1920]–1922: *Wyd.* Oddział Kulturalno-Oświatowy [3 Dywizji Żelaznej]. *Druk.* 3 Dywizji Żelaznej (nr 49).

Ukazano się: [1920 — R. 1, nr 1–11], 1921 — R. 2, nr 1–66 (12–77), 1922 — R. 3, nr 1–12 (78–89)[?]; F.: 36 × 53,5 cm; N.: [20]; C.: poj. numer 8 mkp., mies. 90 mkp., za granicę 300 mkp. (nr 49); poj. numer 10 mkp. (nr 58).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1–66 (12–77) (brak nr. 4, 23, 47), 1922, nr 1–12 (78–89); CDAB — 1921, nr 49, 50, 62, 66, 1922, nr 1, 3, 4, 7; CAW — 1921, nr 62; UWA — 1921, nr 58, 60–61, 64, 66, 1922, nr 1–2, 4–12.

Numerów 1–11 za rok 1920 nie odnaleziono — wydawano je jeszcze przed internowaniem (patrz: Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 24). Numery 1–48 za rok 1921 pisane były na maszynie i powielane, od numeru 49 gazetę drukowano. Gazeta miała przeciętnie 2–4 strony, numer wielkanocny (1922, nr 11) 6 stron. Redakcja zamieszczała apele do czytelników, by wpłacali pieniądze na fundusz prasowy gazety. Czarne plamy — znak cenzorskiej ręki — odnaleziono w numerze 53 (krótka notatka w rubryce *Żyttia taboru* — „Życie obozu”) i numerze 64 (artykuł wstępny) gazety za rok 1921.

Na łamach „Żelaznego Strzelca” ukazywały się artykuły na poważne polityczne, wojskowe i społeczne tematy, drukowano noty rządu URL. Jest tu np. relacja o zawarciu traktatu polsko-sowieckiego w Rydze (1921, nr 11, 12). Redakcja podaje, że jedno z postanowień traktatu wymaga, aby na terenie jednego z sygnatariuszy nie było wrogów drugiego. Chodzi o Ukraińców, mieszkańców Kubania i „białych” Rosjan w Polsce. Ale, podkreśla się, w sytuacji Ukraińców nic się nie zmieni, bo traktat zabrania jednemu państwu wtrącać się do spraw drugiego.

W gazecie prowadzono dyskusje na następujące tematy:

— jakie ma być życie partyjne na emigracji, czy partie są potrzebne, może powinna być tylko jedna — w przeszłości rozproszenie partyjne przyniosło Ukrainie tylko szkody (1921, nr 53);

— jakiej władzy potrzeba na emigracji — internowani żołnierze nie odczuwają opieki rządu URL (1921, nr 58);

— jaka ma być ukraińska armia (1921, nr 62).

Wiele artykułów dotyczyło wydarzeń na Ukrainie i życia Ukraińców na emigracji. Za ile srebrników sprzedali ojczyznę — zapytywała gazeta ukraińskich bolszewików Kociubynskiego, Zatonskiego, Terleckiego, Szachraja, Mordawewycza i innych (1921, nr 57). Pisano o powstaniu na Ukrainie i tragedii w Bazarze, o głodzie w Sowdepie (tak emigracja petlurowska nazywała Rosję Sowiecką), o zabójstwie J. Otmarsztajna (1922, nr 12). Zamieszczono artykuł o T. Szewcencie (1921, nr 5) i szkic o hetmanie I. Mazepie (1921, nr 59). Z okazji Kongresu Ukraińskich Parlamentarzystów w Wiedniu wydano numer nadzwyczajny (6 III 1922 r.). Negatywną odpowiedź na łamach gazety otrzymali bolszewicy na swoją propozycję amnestii (1922, nr 9).

Stałe rubryki gazety to: *Małenkyj feljeton*; *Żyttia dywiziji*; *Żyttia taboru*; *Ohład presy* (polskiej, ukraińskiej, francuskiej i innych); *Mystectwo i sport*; *Kozačka tworcyst'* (wiersze, krótkie opowiadania); *Chronika* (a w niej nowiny i telegramy). Redakcja na swoich łamach apelowała o podawanie dokładnych dat bojów, wieści o zaginionych, ich mogiłach.

Pisali w gazecie m.in.: P. Szandruk, K. Jarowyj, S. Wilczkiwski, A. Korszniwski, P. Oparenko, W. Smutnyj, I. Zubenko, M. Syzuj, A. Padołyst.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60. Sprawozdanie statystyczne z pracy kulturalno-oświatowej w obozach; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 12, s. 24; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 46; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 33; М. М. Романюк, *Зубенко Іван Сергійович*, s. 78–80.

61. ЗАПОРОЖЕЦЬ (Zaporożec) [Zaporożec]: **Tygodnik literacko-naukowy Wojska Zaporoskiego**. Miesięcznik. Nr 1. 1920, grudz.

Red. odp. Ł. Łazarenko. — Pikulice 1920–1921, Wadowice 1921. *Wyd.* Oddział Kulturalno-Oświatowy Wojska Zaporoskiego [1 Dywizji Zaporoskiej]. *Adr. red.*: nie podano.

Ukazało się: 1920 — nr 1, 1921 — nr 2–3; F.: 21 × 30 cm; N.: [240]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1, 1921, nr 2–3.

Mimo deklaracji w podtytule, że pismo będzie tygodnikiem, realna częstotliwość ukazywania się pozwala zaliczyć go do miesięczników. Numer pierwszy napisano ręcznie i powielono — jego tekst jest niewyraźny. Drugi i trzeci numer napisano na maszynie i też powielono. Prawie każda strona ozdobiona jest rysunkami. Redakcja miała kłopoty z wydawaniem pisma i dlatego apelowała o nadsyłanie materiałów — prac literackich, biografii i fotografii, wspomnień. Czasopismo o takim tytule wydawał też Sztab Armii Czynnej URL w lipcu i sierpniu 1920 r. (patrz: *Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej*, poz. 25).

Treść „Zaporożca” jest różnorodna. Są tu informacje o kryzysie *gabine-tu tarnowskiego* i o zadaniach internowanej armii, są poezje zaporożców

i opowiadania z życia wojskowego na froncie, esej z życia obozu, relacja o teatralnych i muzycznych zainteresowaniach internowanych, w końcu — kącik humoru i satyry. Duży artykuł poświęcono spółdzielczości w wojsku oraz powołaniu w pikulickim obozie spółdzielni „Zaporożec”; jej założycielem była grupa pracowników oddziału kulturalno-oświatowego dywizji.

Wśród autorów byli m.in.: A. Kornijczuk, M. Osyka, W. Doła, M. Serhijenko.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, URL, Sprawozdania 1921, prasa; M. Литвицький, *Таборова журналістика*; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; K. Л., *Преса наших інтернованих*, s. 78; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 35.

62. ЗАПОРОЖЖА (Zaporożża) [Zaporoże]. **Organ Korporacji „Zaporoże”**. Niereg. Nr 1. 1937, 15 mar.

Red. Kolegium: Petro Chołodnyj, Wołodymyr Iwanowycz, Anatol Dublanśkyj, Bohdan Kentrzyńskyj, H. Salikowśkyj. — Warszawa 1928?, 1937.

Ukazało się: 1937 — nr 1; F.: 19 × 38,5 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1937, nr 1; BUSP — 1937, nr 1.

„Zaporoże” pisano na maszynie i powielano. Pismo wydawano na prawach rękopisu. Poniżej tytułu umieszczono hasło: **Ukraina — Cześć — Braterstwo**. E. Misiło w swojej *Bibliografii* odnotowuje także pismo o takiej nazwie wydane w Warszawie w 1928 r. przez tę samą studentką Korporację „Zaporoże”.

W numerze opublikowano przemówienie Głównego Atamana A. Liwyckiego na jednym ze świąt K!Z (Korporacji „Zaporoże”). Inne teksty to: Hryhir Sameczuk, *Śladamy krutiańskich herojiw* („Śladami bohaterów spod Krut” — uczestników bitwy w styczniu 1918 r.; s. 5); A. Dublanśkyj, *Ukrajina pid czerwonym jarmom* („Ukraina w czerwonej niewoli”); B. Olchiwśkyj, *Jak wykorzystowuwaty czas uniwersytetśkich studij* („Jak wykorzystywać czas studiów uniwersyteckich”; s. 8); B. Kentrzyńskyj, „*Felkiszzer Beobachter*” ta „*Angriff*” pro Ukrainu z nahody rokowyn 22 stycznia („*Felkiszzer Beobachter*” i „*Angriff*” o Ukrainie z okazji rocznicy 22 stycznia”; s. 11); W. Iwanowycz, *Fyzycznyj wyszkil w majbutnij ukrajinśkij wyzwołnij borot’bi* („Wyszkołenie fizyczne w przyszłej ukraińskiej walce wyzwolenczej”; s. 14).

W piśmie znajdujemy też „Kronikę” i rubrykę „Z życia Korporacji”. Z tej ostatniej dowiadujemy się, że członkowie organizacji dzielili się na starszych i młodszych, rejestrowano też sympatyków. Korporacja urządzała akademie z okazji ważnych świąt czy wydarzeń, organizowała dla swych członków zajęcia z gimnastyki i grę w siatkówkę. We własnym lokalu Korporacji urządzano mecze tenisa stołowego.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 45.

63. **ЗАПОРОЖСЬКА ДУМКА** (Zaporozska dumka) [Myśl Zaporoska]. **Pismo Oddziału Kulturalno-Oświatowego wojska zaporoskiego. Wychodzi dwa razy na tydzień (w środy i niedziele); wychodzi raz w tygodniu** (1921, nr 19). — Nr 1. [1921].

Red. Kolegium. — Wadowice, obóz nr 2; Strzałkowo (1921, nr 30), 1921–1922. *Wyd.* Oddział Kulturalno-Oświatowy 1 Dywizji Zap[oroskiej]. *Druk.* Spółdzielni „Zaporozec”; Oddz. Kulturalno-Oświatowy 1 Dywizji Zaporoskiej.

Ukazało się: 1921 — R. 1, nr 1–36[?], 1922 — R. 2, nr 1–11[?]; F.: 23,5 × 31 cm (1921, nr 11), 26 × 37 cm (1921, nr 22), 23 × 31 cm (1921, nr 25), 31 × 47 cm (1922, nr 3/4), 23,5 × 31 (1922, nr 8); N.: [690?]; C.: 5 mkp. (1921, nr 11), 6 mkp., mies. 35 mkp. (1921, nr 22), za granicę 80 mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 11–30, 1922, nr 3/4–10; CAW — 1921, nr 19, 32; CDAB — 1921, nr 11–13, 15, 17–23, 25–36, 1922, nr 3/4, 8–11.

W prawie wszystkich numerach pod tytułem umieszczano redakcyjne hasło, np.: **Dyscyplina i jedność — przede wszystkim** (1921, nr 19; patrz il. 7); **Oświata — najlepsza broń** (1921, nr 22); **Tylko miecz, a nie słowa — zdobędzie narodowi prawa** (1921, nr 29). Cenzorską ingerencję stwierdzono w numerze 15 z 19 VI 1921 r. Redakcja wydawała też jednodniówkę pod takim samym tytułem; zachowane numery 5 (18 II 1922 r.) i 6 (13 IV 1922 r.) jednodniówek wyszły wtedy, gdy z nieznanych przyczyn nie ukazała się gazeta.

W artykułach wstępnych tej obozowej gazety pisano na tematy dotyczące Ukrainy (np. *Szlachom Ukrainy* — „Szlakiem Ukrainy”, 1921, nr 16) lub życia emigracji (*Bilsze wytrwałosti* — „Więcej wytrwałości”, nr 17). O ideałach ukraińskiej emigracji politycznej pisano w czerwcu 1921 r. (nr 13). W „Myśli Zaporoskiej” wiele publikował M. Riabokiń. W artykule *Do peresełenciw* („Do przesiedleńców”, nr 24) przypominał, że Ukraińcy osiedlali się lub byli przesiedlani wszędzie: na Syberię i Ural, nad Amur i do Tomska, do Kanady i Brazylii, a w dalekiej przeszłości do Dobrudży. — Więc nie rozpaczajcie ci, co jesteście w Polsce, bo na Ukrainie jest strasznie, bo tam jest głód i terror. Ale — dodawał autor — będziemy na Ukrainie gdzieś za trzy miesiące (rzeczywiście — w październiku i listopadzie 1921 r. na Ukrainę przeszły powstańcze grupy sformowane w obozach pod dowództwem gen. J. Tiutiunnyka). W ten sposób podtrzymywał wśród internowanych wiarę, że niebawem wrócą do ojczyzny. W artykule *Naszi bolaczky* („Nasze bolączki”, 1921, nr 29) tenże autor pisał o trzech chorobach emigracji: pierwsza to *son moralnyj* (sen moralny); druga — *nejmowirnist' u harnyj i skoryj kineć naszoji sprawy* (niewiara w pomyślny i szybki koniec naszej sprawy); trzecia — *nedbalstwo u praci* (niedbalstwo w pracy). Pozytywna działalność odbywa się tylko w wojsku, w strukturach cywilnych praca *idzie* słabiutko — taki jest końcowy wniosek.

W gazecie zamieszczono także: wspomnienia o niektórych bitwach zaporożców (1921, nr 28), o powstaniu na Ukrainie (nr 32), o Zimowym Pochodzie (nr 35), relację o działalności YMCA w obozach internowanych (nr 13) i utworzonej niedawno spółdzielni „Zaporozec” (nr 16). Wiele miejsca poświęcono kulturalnemu życiu obozu, szczególnie działalności kilku grup teatralnych (1922, nr 8) — podano repertuar teatralny i koncertowy na kwiecień 1922 r. zawierający kilkanaście pozycji. Uczczono też rocznicę urodzin T. Szewczenki (1922, nr 3/4).

Stałe rubryki gazety: *Presa* („Prasa”) — przegląd prasy polskiej, ukraińskiej (w tym obozowej); *Taborowe zytia* („Życie obozowe”) — święta poszczególnych oddziałów, praca kulturalno-oświatowa, zebrania organizacji; *Wisti zi switu* („Więści ze świata”).

W gazecie stale pisali: L. Baczyński, M. Riabokiń, J. Małaniuk i inni.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, Sprawozdania 1921, prasa; М. Литвицький, *Таборова журналістика*; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 24.

64. ЗВІТ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ ЗА ЧАС 1935–1939 (Zвіт Ukraińskoho Naukovooho Instytutu za czas 1935–1939) [Sprawozdanie Ukraińskiego Instytutu Naukowego za okres 1935–1939].

Wyd. Ukraiński Instytut Naukowy. — Warszawa 1939. *Druk.* Druk. Tow. Naukowego im. T. Szewczenki, Lwów, ul. Czarneckiego 26.

Ukazało się: sprawozdanie za okres 13 III 1935–15 I 1939; F.: 25 × 16 cm.

Znajduje się w zbiorach: BUW, KUL.

W roku 1935 ukazało się podobne sprawozdanie z prac UNI za okres 13 III 1930–13 III 1935 — „П'ять літ існування Українського наукового інституту” (patrz poz. 117; por. także: „Bulletin”, poz. 18; „Економічний семінар УНІ”, poz. 49 i „Праці УНІ”, poz. 113).

W części wstępnej podano w zwięzłej formie informacje o powstaniu UIN, jego zadaniach, organizacji pracy i kierownictwie, w tym poszczególnych katedr. Dalsza część podzielona jest na działy:

I. Wydawnictwo. Tu wymieniono pozycje wydane w latach 1935–1938, będące w druku i przygotowywane do druku. Prace UIN wydane w latach 1930–1935 wymieniono na okładce wewnętrznej broszury.

II. Praca naukowa Instytutu. Podzielona była na komisje i seminaria: Seminarium Ekonomiczne, Komisja Przekładu Pisma św. i Ksiąg Teologicznych na Język Ukraiński, Komisja Badań Historii Ruchu Ukraińskiego, Komisja ds. Badań Problemów Polsko-Ukraińskich, Seminarium Filologii Ukraińskiej.

III. Wykłady. W tej części sprawozdania wymienione są wykłady dla miejscowej kolonii ukraińskiej i młodzieży akademickiej odbyte w pomieszczeniach Instytutu.

IV. Współpraca z pokrewnymi instytucjami.

V. Informacja kulturalna.

VI. Biblioteka. Tu podano zasoby biblioteki Instytutu oraz wymieniono ukraińskie, polskie i zagraniczne instytucje i towarzystwa naukowe, z którymi prowadzono wymianę wydawnictw.

65. ЗІРНИЦЯ (Zirnycia) [Jutrzenka]. Czasopismo spółdzielczości, kultury i oświaty. Dwutygodnik, miesięcznik (nr 7). Nr 1. 1921, 15 stycz.

Red. I. Łypowećkyj; *red. odp.* [Ł. Kozar]. — Aleksandrów Kujawski 1921: *Wyd.* Spółdzielnia obozu Nr 6 internowanych wojsk armii URL. *Adr. red. i adm.:* Aleksandrów Kujawski, barak 8, pok. 17.

Ukazało się: 1921 — nr 1–2, 3/4, 5–7; F.: 18 × 22 cm; N.: [40]; Przedpł.: 50 mkp. mies.; C.: 15 mkp. (nr 1), [30 mkp. — nr 2?], 80 mkp. (nr 3/4).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1, 3/4; CDIA (f. 760, o. 1, spr. 43) 1921, nr 1, 3/4, 5–7; MH — 1921, nr 3/4.

Nakład tego powielanego pisma był niewielki — niektóre ilustracje kolorowano odręcznie.

„Jutrzenka” jako pismo ruchu spółdzielczego w obozie propagowała potrzebę jednoczenia się dla ulżenia swej doli, i to nie tylko obozowej. Według redakcji kooperacja to droga do socjalizmu. *W jedności — siła* — takie było hasło pisma i całego ruchu spółdzielczego w ukraińskim wojsku. Patronem wojskowych spółdzielców w obozie obrano Roberta Owena.

Spółdzielczość w wojsku to, zdaniem redakcji, eliminacja dostawców — spekulantów, to dla żołnierza dobra szkoła na przyszłe życie. Wydzielone pododdziały mogą same organizować dostawy produktów dla wojska, zakładać dywizyjne kantyny. Wokół spółdzielni mogłoby się koncentrować życie żołnierza w czasie postoju. Przytoczone przez redakcję przykłady zdobyczy robotników angielskich, a także przykłady z działalności spółdzielni na Ukrainie zaświadczać miały o celowości tej organizacji w wojsku.

Obozowa spółdzielnia w Aleksandrowie Kujawskim założyła herbaciarnię, otworzyła zakład fryzjerski i szewski, zorganizowała kursy, głównie na tematy ekonomiczne.

Na stronach „Jutrzenki” pisano też o sytuacji na Ukrainie, w Polsce i Rosji, drukowano krótkie opowiadania tematycznie związane ze spółdzielczością, relacje z życia obozu oraz sprawozdania finansowe spółdzielców.

Lit.: М. Литвицький, *Таборова журналістика*; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 37; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11, s. 23; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 35; К. Л., *Преса наших інтернованих*, s. 78.

66. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗВІТ УКРАЇНСЬКОЇ МІСІЇ В ПОЛЬЩІ (Informacyjny Zвіт Ukraińskiej Misji w Polsce) [Sprawozdanie Informacyjne Misji Ukraińskiej w Polsce]. Niereg. Nr 1. [styczeń–luty 1920], nr 2. 1920, 19 lut.

Red. i wyd. Wojskowe Biuro Informacyjne w Warszawie. — Warszawa 1920.

Ukazało się: 1920 — nr 1–7; F.: 21,5 × 36 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 2 (19 II), 6 (8 IV), 7 (29 IV). (Por. „Реферат пресового бюро”, poz. 124.)

Raz na dwa–trzy tygodnie Wojskowe Biuro Informacyjne przy Misji Ukraińskiej w Polsce — faktycznie placówka wywiadu wojskowego kierowana przez kpt. Stryżaka — przygotowywało sprawozdanie informacyjne, którego tematem były sprawy ukraińskie w międzynarodowym kontekście oraz praca misji. Sprawozdania opracowywano na podstawie nadsyłanych do misji powiadomień oraz informacji z polskiej, czeskiej, niemieckiej i innej prasy. Pisane odręcznie i powielane, dzisiaj nie całkiem jest czytelne. Liczyło 4–6 stron.

Lit.: J. J. Bruski, *Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską*, s. 129–144.

67. КАЙДАНИ (Kajdany) [Kajdany]. **Pismo literacko-humorystyczne.** (–). Nr 1, 1921.

Wyd. „Proswita” (Oświata) Pułku Konnego im. hetmana Mazepy. — Wadowice 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1. F.: 15 × 21 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Pismo ma 32 strony, napisano je na maszynie i powielono. Błędy poprawiono już na odbitkach, odręcznie wykonano rysunek na okładce. Jak na pismo humorystyczne przystało, jej redaktor podał adres redakcji w formie wierszowanej, a sam przedstawił się jako *Mikołaj*, ale nie drugi.

Redaktor *Mikołaj* tak uzasadniał wydanie pisma: *Mając na celu dodatkowo wpłynąć tym czasopiśmem na życie kozaka, a także zapewnić minimum rozrywki oficerom i wpłynąć na przebudzenie w nich twórczego ducha [...] musiałem wydać pismo o tak różnorodnej treści.*

Treść pisma jest rzeczywiście różnorodna. Oto kilka przykładów: wiersz o cierpieniach Ukrainy z rysunkiem bandurzysty; *Ne odnym chlibom żywe czołowik*, s. 13; *Het'man Iwan Mazepa* — szkic historyczny, s. 15; *Pro te jak ludy nawczyłyś pysaty ta czytaty* („O tym, jak ludzie nauczyli się pisać i czytać”), s. 19; *Humor* — dowcipny wiersz o początkach pracy wydawcy pisma — obozowej „Proswity”.

Redakcja kilka razy apelowała o współpracę, prosiła czytelników o nadsyłanie swoich utworów.

Lit.: Комунікат Відділу преси Міністерства преси і пропаганди 1921, nr 6.

68. КОЗАЦЬКА ДУМКА (Kozacza Dumka) [Myśl Kozacka]. Dwutygodnik. Nr 1, 1921, 1 maja.

Red. i wyd. Towarzystwo „Proswita” (Oświata) 19 kurenia [batalionu] strzeleckiego. — Kalisz, obóz internowanych nr 10, 1921. *Druk.:* nie podano.

Ukazało się: 1921 — nr 1, 2/3; F.: 22 × 31 cm; N.: [32, 64]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1, 2/3; CAW — 1921, nr 2/3; CDAB — 1921, nr 1.

„Kozacza dumka” pisana była odręcznie i powielana. Numer 2/3 jest bardzo słabo czytelny (patrz il. 14). W podtytule redakcja deklarowała dwutygodniowy cykl wydawniczy, lecz go nie dotrzymała. Nad tytułem zamieszczano hasło zaczerpnięte z poezji T. Szewczenki: **Uczcie się bracia moi...** Gazetę „Kozacza dumka” wydawała w 1917 r. Ukraińska Rada Wojskowa Frontu Południowo-Zachodniego. W 1918 r. stała się ona ukraińską gazetą wojskową reprezentującą pozycje Centralnej Rady. Od sierpnia do października 1920 r. w Stanisławowie Armia Czynna URL wydawała gazetę pod takim samym tytułem. Obozowa „Kozacza dumka” nie jest ich kontynuacją.

Przystępując do wyda[wa]nia pisma „Kozacza Dumka” redakcja stawia sobie w pierwszym rzędzie zadanie doprowadzenia wśród kozactwa do samopoznania i samozrozumienia swojej idei, idei wyzwolenia ojczyzny — takie wyjaśnienie znajdujemy w artykule wstępnym pierwszego numeru czasopisma. Zamieszczano w nim patriotyczne wiersze, opowiadania, humor kozacki na ostatniej stronie oraz teksty z okazji Wielkanocy (nr 1) i Zielonych Świąt (nr 2/3). Autorami tekstów byli I. Kuchariw i F. Łytowczenko.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, Sprawozdanie statystyczne z pracy kulturalno-oświatowej w obozach; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 47; О. Романчук, *Ультиматум*, s. 22, 26.

69. КОЛЮЧКИ (Koluczky) [Kolce]. Miesięczny organ niezależnej myśli; satyryczno-humorystyczny tygodnik niezależnej myśli (1921, nr 2); Pismo satyryczno-humorystyczne. Organ niezależnej myśli (1921, nr 4); Pismo satyro-humorystyczne. Organ niezależnej myśli (1929, nr 1). Nie-reg. Nr 1 [1921], nr 2. 1921, 12 lut.

Red. „Newydymka” (1921[?], nr 5/6); Kolegium (1926–1931), red. odp. Ł. Bykowski (1929, 1931). — Tarnów 1921; Częstochowa (1921, nr 2); Tarnów (1921, nr 5/6); Kalisz 1926; Warszawa 1929, 1931. Wyd. Towarzystwo (1921, nr 5/6); Kolegium (1926–1931). Druk. Wydawn. „Czornomor” (1926, nr 10); P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9 (1929, nr 1); S. Sołowejczuk, Warszawa, ul. Senatorska 32 (1929, nr 3). Adr. red.: [Tarnów, ul. Księdza Skargi, p. Fomenko — 1921]; Kalisz, ul. Górnośląska 105 (1926, nr 10); Warszawa, ul. Bagatela 8 (1929, nr 1).

Ukazało się: 1921 — nr 1–4, 5/6, 1926 — nr 7–10, 1929 — nr 1–2 (11–12), 1931 — nr 3–4 (13–14); F.: 23 × 32 cm, 19 × 26 cm (1929, nr 1); N.: [1931 r. — 1000]; C.: 50 mkp. (1921, nr 3), 90 mkp. (1921, nr 5/6).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 2–4, 5/6, 1929, nr 1(11), 1931, nr 4(14); BP — 1921, nr 5/6, 1926, nr 10, 1929, nr 1(11), 1931, nr 3–4

(13–14); BUSP — 1929, nr 1–2; CDAB — 1926, nr 10; CDIA (f. 760, spr. 52) 1921, nr 2 (2 egz.), 4, 5/6; MH — 1921, nr 4, 5/6; SKP.

W 1921 r. pismo odbijano na powielaczu, dzisiaj jest słabo czytelne. Redakcja apelowała, by nadsyłać materiały pisane i rysunki, organizowała loterię, by zebrać pieniądze na koszty wydania (nr 5/6). Wydawanie „Kołców” wznowiono w 1926 r. w Kaliszu, a w latach 1929 i 1931 pismo pod tą nazwą ukazywało się w Warszawie. „Kołce” kaliskie i warszawskie były drukowane.

Zachęcając do czytania „Kołców”, redakcja pisała (1921, nr 2):

*Kołuczky wam pro vse rozkażut',
Pro wsiaku krywdu j vse w žyttiu.
Do kupy czutky rizni zwjażut',
Wid prawdy widriżniat' brechniu.*

W czasopiśmie zamieszczano teksty i rysunki na temat życia obozowego i życia emigracyjnego w ogóle. Pisano o obozowym żywieniu, używaniu rosyjskiego i nauczaniu ojczystego języka, o *machnowszczyźnie i wołochowszczyźnie*. Pod rozmaitymi pseudonimami (*M. Rejjaszok, Sorokopud, Mem, Marcinczyk, Hromadianyn*) pisarze ukraińscy internowani w obozach satyrycznie prezentowali życie „za kołczastym drutem”, konflikty polityczne i kłótnie wśród emigracji ukraińskiej — charakteryzowała „Kołuczky” O. Weretiuk. Wszystko to podawano w formie dowcipnych telegramów, doniesień, bajek, skrzynki pocztowej. Dla przykładu przytaczamy fragment tekstu (1921, nr 4): *W ukraińskich instytucjach państwowych wszystko w porządku. Przez 4 lata rewolucji ukraińskiej poszliśmy na tyle do przodu, że [...] posługujemy się carskimi ustawami, używamy języka rosyjskiego jako „ogólnie zrozumiałego”...* W innym numerze (1921, nr 5/6) „Kołuczky” ujawniają krzywdę — niesprawiedliwy podział funduszy dla dwu ośrodków emigracyjnych — rządowego Tarnowa i urzędniczej Częstochowy:

*Dla Tarnowa hroszi je,
Czenstochowa nemaje!
Tam w Tarnowi wsi żywut',
W Czenstochowi szczo dnia mrut'.*

Uszczypliwa rymowanka dotyczyła też działalności Ukraińskiego Komitetu Centralnego (1926, nr 10).

Liczne rysunki zamieszczane w piśmie to m.in. karykatury różnych postaci: oficerów, ministrów, członków Rady Republiki, ale też np. nieuczciwych dostawców żywności dla wojska. Niektóre przedstawiają aktualną sytuację społeczno-polityczną Ukraińców. Przykładem może być rysunek klatki z białym niedźwiedziem (z napisem na nim — CCCP), z której uciekają Gruzin, Ormianin, Ukrainiec i inni. Ukraińca usiłuje powstrzymać opiekun Moskali Nansen, bo — jak głosi dalsza część podpisu — *Cóż wtedy zostanie biednemu niedźwiadkowi? Jeszcze z głodu zdechnie...* (1929, nr 1, patrz il. 32).

Oprócz wymienionych już autorów ukrywających się za pseudonimami pisali tu także: Omelko Hrisznyj, Sikos, Biżeneć, Strachilo, Szczypawka, Hoholyk, H. Dubrowa, K. Kremiń. Autorem rysunków satyrycznych był m.in. W. Lipinski.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 51; O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 282–295; M. Feliński, *Ukraińcy w Polsce Odrodzonej*, s. 116–117.

70. **КОМАР** (Komar) [Czasopismo satyryczno–humorystyczne]. Tygodnik. — [Wadowice? 1920–1921]. (Patrz „Komar”, poz. 71).

71. **КОМАР** (Komar) [Czasopismo satyryczno–humorystyczne 4 Dywizji Kijowskiej]. Nr 1. [1920, 28 grud.]. — [Aleksandrow Kujawski 1920–1921].

Ukazało się: 1920 — nr 1 [wydano więcej niż jeden numer]; C.: [100] mkr. (Por. „Komar”, poz. 70.)

Tytuł ten figuruje w spisie czasopism ukazujących się w Aleksandrowie Kujawskim, zamieszczonym przez M. Łytwyckiego w „Ukraińskiej Trybunie” (1921, nr 42). Tam też podano informację, że pierwszy jego numer został skonfiskowany i dlatego brakuje go w bibliotekach. Także „Ukrajński Surmacz”, Ł. Baczynski (Pryżmurenko), S. Nariżnyj i A. Żywotko lokują go w Aleksandrowie. S. Nariżnyj, a zapewne za nim E. Misiło, M. Martyniuk i A. Żywotko podają, że satyryczno–humorystyczny „Komar” wychodził w 1921 r. również w Wadowicach. „Encyklopedia ukrainoznawstwa” (pod red. W. Kubijowycza) wymienia go wyłącznie w tym ostatnim mieście i tylko w 1920 r. Możliwe, że „Komar” wydawany w Wadowicach został przeniesiony razem z oddziałem 4 Dywizji Kijowskiej przesiedlonym wiosną 1921 r. do Aleksandrowa, gdzie od początku internowania przebywała piesza brygada tejże dywizji. Gdyby jednak tak było, to „Komar” aleksandrowski powinien mieć dalszą numerację, a nie numer pierwszy. Przeczy temu też informacja Pryżmurenki, że 1 numer aleksandrowskiego „Komara” pojawił się już 28 XII 1920 r. Ukazywanie się wadowickiego „Komara” wydaje się wątpliwe, nie można jednak wykluczyć, że poszczególne oddziały 4 Dywizji Kijowskiej wydawały pismo o tym samym tytule niezależnie od siebie. W *Bibliografii* wydanej w 1991 r. E. Misiło wymienia już tylko aleksandrowskiego „Komara”. Nie odnaleziono, jak dotąd, żadnego numeru „Komara” — ani aleksandrowskiego, ani wadowickiego.

Lit.: M. Литвицький, *Таборова журналістика*; Український сурмач 1923, nr 42; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11, s. 23; С. Наріжний, *Культурно–просвітня праця*, s. 37; *Гумористична преса в таборах*, t. 2, s. 460; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 39; *Бібліографія української преси*, s. 51; А. Животко, *Історія української преси*, s. 281; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 103.

72. **КОМАРИК** (Komaryk) [Komarek]. **Organ wolnej myśli**. Niereg. Nr 1. [1920].

Red. i wyd. Wydawnicze Towarzystwo „Komaryk” — [Stanisławów 1920], Tarnów 1921. *Adr. red.:* Tarnów, Hotel „Bristol”.

Ukazało się: 1920–1921 — nr 1–12; F.: 17 × 21 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 12.

To humorystyczno–satyryczne pismo było odbijane na powielaczu. W numerze 12 czytamy: *Wyleciał na świat boży 1-go sierpnia 1921 roku [...]. Po długiej wymuszonej przerwie...* Możliwe więc, że jest to kontynuacja „Komaryka” wydawanego w 1920 r. w Stanisławowie, a wymieniane go przez E. Misilę (por.: Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 30). Redakcja apelowała do czytelników, by wpłacali datki na fundusz prasowy pisma.

Na pierwszej stronie 12 numeru pisma, jedynego, jaki się zachował, redakcja pisze: *Po długiej wymuszonej przerwie „Komaryk” znowu odnawia swoje istnienie i staje do służby wysokim ideałom prawdy, wolności i światłej przyszłości ludzkości.* Dalej tak go rekomenduje czytelnikom: *Bracia emigranci! Nie upadajcie na duchu, nie narzekajcie na zły los, bo „Jeszcze nie umarła prawda, jeszcze promienieje na niebie życie i jej potężne słońce”. I widocznym dowodem tego jest odnowienie* [podkreśl. w tekście] „Komaryka”. *Otóż: Niech „Komaryk” nam żyje / Niech radość wszystkim daje...*

W czasopiśmie znajdujemy przegląd polityczny, kronikę życia społecznego, skrzynkę pocztową, ogłoszenia — wszystko napisane dowcipnie, na wesoło. Nawet redaktor główny przybrał dowcipny pseudonim — Inżynier Cichutki–Piskacz.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 240.

73. **КОМУНІКАТ** (Komunikat). (Niereg.). Nr 1. 1921, 21 list.

Wyd. [Partyzancko–Powstańczy Sztab?]. — [Lwów] 1921.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1921, nr 4 (2 egz.); 1921, nr 2–4 w jęz. francuskim.

„Komunikat” to odbitka powielaczowa maszynopisu. Streszczenie kilkustronicowego pisma wydawano w języku francuskim. Zachowany numer 4 przedstawia sytuację na Ukrainie w okresie do 15 XI 1921 r. Są to wieści z Kijowszczyzny, Wołynia i Podola.

74. **КОМУНІКАТ ВІДДІЛУ ПРЕСИ МІНІСТЕРСТВА ПРЕСИ І ПРОПАГАНДИ УНР** (Komunikat Widdiłu presy Ministerstwa presy i propahandy UNR) [Komunikat Wydziału Prasy Ministerstwa Prasy i Propagandy URL]. Ukazywał się nieregularnie. Nr 1. 1921[?], nr 3. 1921, 18 stycz.

Red. i wyd. Naczelnik Wydziału prasy F. Kruszynskij. — Tarnów 1921.
Adr. red.: nie podano [Hotel „Bristol”?].

Ukazało się: 1921 — nr 1–23; F.: 21 × 30 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 3–6, 8–9, 11, 20–23.

„Komunikat” był pismem powielanym o objętości 1–18 stron. Informował o działalności emigracyjnych instytucji rządowych i ich struktur na rzecz zaspokojenia potrzeb życiowych emigrantów, dokładnie opisywał warunki w obozach, wyświeślał sytuację na Ukrainie i w bolszewickiej Rosji.

Informację o obozach w Łańcucie i Wadowicach zamieszczono w 6 numerze (z 1921 r.) w rubryce *Żyttia w taborach*. Podano w niej, jakie oddziały armii URL w nich przebywają, jak wyglądało ich codzienne życie (żywienie, praca oświatowa — działalność wydawnicza, praca chóru itp.). Bardzo obszerny artykuł o obozie w Kaliszu znalazł się w innym numerze „Komunikatu” (1921, nr 8). Autor rozpoczął relację od opisu położenia obozu i jego pojemności, baraków — ich ogrzewania i wentylacji, łaźni, szpitala, kuchni i żywienia. Dalej omawiał sytuację materialną żołnierzy i ich wygląd (brakowało im obuwia, mundurów), codzienne zajęcia internowanego wojska (musztra, nauka w szkole oficerskiej i podoficerskiej, inne wykłady). Podał, że dla wojska otwarto szkołę (stopnia podstawowego), w której uczyło się około 300 osób, i szkołę średnią, w której uczyło się 15 uczniów. Działała w obozie sekcja wydawnicza i biblioteczna, kółka teatralne i chór.

W innym artykule (1921, nr 3) informowano, że z inicjatywy ukraińskich działaczy kulturalno-oświatowych powołano w Tarnowie Ukraiński Uniwersytet Narodowy. Miał on dać emigrantom możliwość zdobycia wykształcenia i kształtowania młodej inteligencji; kadre naukową stanowić mieli uchodźcy z Ukrainy, głównie z Kamieńca Podolskiego (wbrew tej wiadomości uniwersytet działał w obozie w Łańcucie).

Wiele miejsca zajmowały w czasopiśmie informacje z emigracyjnego życia państwowo-politycznego. W piątym numerze „Komunikatu” (z 1921 r.) napisano o uroczystym otwarciu posiedzenia Rady Republiki. Podano spis przybyłych osób, opublikowano mowę powitalną i słowo programowe przewodniczącego Dyrektoriatu, przemówienia przedstawicieli frakcji emigracyjnego parlamentu. Posiedzeniom Rady Republiki poświęcono w całości numery 9, 11, 20–23 pisma (możliwe i inne z tego czasu, ale nie wszystkie się zachowały).

Oprócz wymienionej już rubryki *Żyttia w taborach*, w czasopiśmie istniały także: *Na Ukrajinii* [albo] *Żyttia na Ukrajinii*; *Z naszoho derżawno-politycznoho žyttia*; *Z žyttia partij*; *Ohlad presy* („Przegląd prasy”).

75. КОРПОРАЦІЙНА ТРИБУНА (Korporacyjna Trybuna) [Trybuna Korporacyjna] [Pismo studenckie — organ Korporacji „Czornomore” w Gdańsku]. (—). — Gdańsk 1933[?].

W Ukraińskim Studenckim Kalendarzu „Czornomore” na 1933 rok podano informację, że pismo to jest dodatkiem do ukazującego się w Pradze czasopisma „Studentśkyj Wisnyk” oraz że korporacja oferuje do sprzedaży po 10 gr odbitki jego numerów 1–3. Pismo o nazwie „Корпораційна трибуна” wydawała też Ukraińska Studencka Korporacja „Czornomore” z Warszawy (patrz poz. 76; por. też „Чорноморе”, poz. 161 i 162).

Lit.: Український студентський календар „Чорноморе” на 1933 рік, Львів–Варшава, s. 26, 73, s. 4 okładki; *Бібліографія української преси*, s. 53.

76. КОРПОРАЦІЙНА ТРИБУНА (Korporacyjna Trybuna) [Trybuna Korporacyjna] [Pismo studenckie — organ Korporacji „Czornomore” w Warszawie]. (–).

Red. J. Czechowycz. — Warszawa 1933[?]. *Wyd.* Korporacja „Czornomore”. *Adr. red.*: [J. Czechowycz, Warszawa, ul. Wspólna 38].

Ukazało się: 1933[?] — nr 1–3[?].

W Ukraińskim Studenckim Kalendarzu „Czornomore” na 1933 rok jest informacja, że pismo to jest dodatkiem do ukazującego się w Pradze czasopisma „Studentśkyj Wisnyk” oraz że korporacja oferuje do sprzedaży po 10 gr odbitki jego numerów 1–3. Pismo o nazwie „Корпорация Трибуна” wydawała też Ukraińska Studencka Korporacja „Czornomore” z Gdańska (patrz poz. 75; por. też „Чорноморе”, poz. 161, 162).

Lit.: Український студентський календар „Чорноморе”, s. 26, 73, s. 4 okładki; *Бібліографія української преси*, s. 53.

77. КРАКІВСЬКІ ВІСТІ (Krakowski Wisti) [Wieści Krakowskie]. (–).

Wyd. Krakowska Gromada Studencka. — Kraków 1926.

Ukazały się tylko dwa numery — pierwszy w lutym 1926 r. Nie odnaleziono dotychczas żadnego numeru pisma. (Por. „Журавлі”, poz. 54.)

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 53; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 105.

78. ЛЕЖУХ (Leżuch) [Leżuch] [Czasopismo satyryczne żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii]. (–). Nr 1. 1920, lip.

Red. i wyd. [Alfred Kozak]. — Tuchola 1920–[1921?]. [Jednodniówka].

Pierwszy numer pisma ukazał się na początku lipca 1920 r. Do końca sierpnia wydano kolejne trzy numery. „Leżuch” pisany był ręcznie, ukazywał się z okazji jakiegoś ważnego wydarzenia w obozie. Jeńcy ukraińscy z obozu w Tucholi wydawali też pisma: „Tabor” (poz. 138), „Rada” (poz. 119), „Wzad” (poz. 20), „Sportowiec” (poz. 131) i in.

Nie udało się dotychczas odnaleźć żadnego numeru „Leżucha”. Informację o nim podał w swej kronice obozowej kpt. W. Ohonowski, który jako oficer Ukraińskiej Halickiej Armii przebywał w Tucholi. Wymienia go także inny jeńiec — D. Bohaczewski. Tytuł ten wymieniono również w „Ency-

klopedii ukrainoznawstwa”, podając mało prawdopodobny rok wydawania — 1921. Podobnie M. Martyniuk podaje, że „Leżuch” wychodził w 1921 r.

Lit.: CDIA, f. 309, В. Огоновський, Галицька армія; *Бібліографія української преси*, s. 54; *Гумористична преса*, t. 2, s. 460; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 107; Д. Богачевський, *Табір полонених*, s. 578.

79. **ЛИСТОК ОБ'ЯВ** (Łystok objaw) [Kartka ogłoszeń]. — Pikulice [?], Piotrków Trybunalski [?] [1920].

Tytuł taki wydawany w obozie w Pikulicach wymienia „Encyklopedia ukrainoznawstwa” (pod red. W. Kubijowycza) oraz Arkadij Żywotko. Ihor Sribniak z kolei podaje, że piśmisko ukazywało się w Piotrkowie Trybunalskim.

Lit.: *Гумористична преса в таборах*, t. 2, s. 460; А. Животко, *Історія української преси*, s. 281; І. Срібняк, *Обезбросна, але нескорена*, s. 65.

80. **ЛІТЕРАТУРНО-ВІЙСЬКОВИЙ ВІСТНИК** (Literaturno-Wijskowyj Wistnyk) [Zwiastun Literacko-Wojskowy]. Nr 1. 1921, grudz.

Red. [Kolegium]. — Kalisz, obóz internowanych nr 10, 1921. *Wyd.* Oddział Kulturalno-Oświatowy przy 2 Dywizji Wołyńskiej. *Druk.* Oddz. Kulturalno-Oświatowy 3 Dywizji Żelaznej.

Ukazało się: 1921 — nr 1; F.: 15 × 22 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

W liście do naczelnika sztabu armii URL z 24 XI 1921 r. Oddział Kulturalno-Oświatowy 2 Wołyńskiej Dywizji informował, że pismo ukaże się 6 XII 1921 r. — w rocznicę rozpoczęcia Zimowego Pochodu. Liczy ono 58 stron i miało być miesięcznikiem. (Por. też pismo „Веселка”, poz. 19.)

W artykule wstępnym *Do hromadianstwa* („Do społeczności”) twórcy czasopisma napisali: *Stawiając sobie wielkie zadania w sprawie poszerzenia świadomości narodowej; skupienia rozproszonej myśli społecznej wokół jednego prawdziwie państwowego kryterium; przybliżenia nauki wojskowej [...] — mamy głównie na uwadze, aby nasz „Zwiastun” stał się rzeczywistym zdrowym źródłem naszego narodowo-państwowego wychowania. Wypuszczając w świat pierwszy numer „Zwiastuna Literacko-Wojskowego”, wiemy, że wzięliśmy na siebie nadzwyczaj wielki ciężar i odpowiedzialność, a stąd pragnienie nasze, aby społeczność przyszła nam z pomocą, tak swoją obiektywną krytyką, jak i wsparciem moralnym.*

Większą część czasopisma zajmuje literatura; są tu opowiadania, wiersze, szkice literackie. Tematy — dopiero co przeżyte, ważne wydarzenia z przeszłości. *Czariwna mohyla* („Uroczą mogiła”) A. Padołysta to poetycki szkic poświęcony uczestnikom Zimowego Pochodu, którzy 6 XII 1919 r. przeszli na zaplecze wroga. Z kolei *Moji mriji* („Moje marzenia”) M. Syzego to szkic czysto literacki. Oprócz przytoczonych, w piśmie wydrukowano utwory (przeważnie wiersze): W. Konopackiego, O. Wina, Wowczka,

D. K-oskiego, W. Zaponiuka. Znalazł się tu także przekład Możejki jednego z utworów G. de Maupassanta.

„Zwiastun Literacko-Wojskowy” to w pewnym stopniu jeden z protoplastów założonej w Kaliszu w maju 1922 r. „Weselki” (Tęczy). Nazwiska Konopackiego, Padolysta i Syzego widzimy wśród autorów właśnie „Weselki”.

Na tematy wojskowe pisali: W. Kuszcz — rozważał, co cenniejsze na wojnie — duch czy materia; W. Siharwi — pisał o istocie wojny i znaczeniu armii; W. J. — rozpatrywał problem wprowadzania w armii języka ukraińskiego jako państwowego; H. Radczenko — opisywał ewakuację za Zbrucz w czerwcu 1920 r. Także w kronice stosunkowo dużo jest informacji czysto wojskowych — m.in. o okupacyjnej bolszewickiej armii na Ukrainie. Prócz tego w kronice podano wieści z życia obozu.

Lit.: CAW, SAU, I.380.3, t. 33, List 2 Dywizji Wołyńskiej do nac. Sztabu Generalnego armii URL (z 24 XI 1921 r.).

81. ЛОБУРСЬКА ТОРБИНА (Łoburśka torbyna) [Torba Sowizdrzała] [Czasopismo satyryczno-humorystyczne]. — [Wadowice 1921].

Informację o tym piśmie podaje tylko E. Miśiło.

Lit.: *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 44.

82. МАМАЙ (Mamaj). *Miesięcznik literacko-krytyczny*.

Red. Kłym Poliszczuk, *red. odp.* Roman Holian. *Wyd.* „Mamaj”. — Lwów 1923.

Znajduje się w zbiorach: UI — 1923.

Według K. Ławrynowycza K. Poliszczuk *wypuścił w 1922 roku almanach literacki, którego wydanie przejęło na siebie W-wo „Rusalka”, a w roku 1923 wydawał [...] miesięcznik literacko-krytyczny „Mamaj”, w którym brały udział zarówno najlepsze młode siły emigracji, jak i miejscowe, hallickie*. Na łamach miesięcznika publikowali swe utwory m.in.: Fedir Dudko, Hałyna Orliwna oraz Antin Pawluk. Z uwagi na ówczesną sytuację finansową emigracji w Polsce, miesięcznik padł już po pierwszym numerze. Z podanej wyżej informacji wynika, że Poliszczuk wydawał dwa pisma: nie nazwany almanach literacki w 1922 r. i miesięcznik „Mamaj” w 1923 r. Potwierdza to M. Martyniuk — podaje on, że pierwszy i jedyny numer „Mamaja” ukazał się w 1923 r. Jako jego współpracowników wymienia także I. Zubenkę, J. Małaniuka, J. Szkrumelaka i O. Turianskiego. Jedynie E. Miśiło łączy te dwa pisma — w swej *Bibliografii* podaje, że „Mamaj” to almanach literacki, miesięcznik redagowany przez Poliszczuka i wydawany we Lwowie w latach 1922–1923 przez Wydawnictwo „Rusalka”.

Lit.: К. Лавринович, *Творчість молодих письменників*, s. 14–15 (K. Ławrynowycz to pseudonim literacki Kłyma Poliszczuka); М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 113; *Бібліографія української преси*, s. 59.

83. MII (My). Kwartalne pismo literackie; Kwartalnik literacko-naukowy (1939, nr 1(8)). Niereg., dwumiesięcznik (1939, nr 1(8)). Nr 1. 1933.

Red. I. Dubyćkyj; I. Dubyćkyj i A. Kryżaniwskyj (1934, ks. 2). — Warszawa 1933–1937, Lwów 1937–1939. *Wyd.* „Wariah”, *wyd. i red odp.* M. Kunyćkyj. *Druk.* „A. B. C.”, Warszawa, ul. Marszałkowska 97; *Druk.* NTSz-a, Lwów, ul. Czarneckiego 26 (1936, ks. 6). *Adr. red. i adm.:* Warszawa, ul. Zgoda 8; Warszawa, ul. Starościńska 4 (1935, ks. 4); Warszawa, ul. Kaliska 17 (1936, ks. 5); Warszawa, ul. Szczytna 11 (1939, ks. 1(8)).

Ukazało się: 1933 — nr 1, 1934 — nr 2–3, 1935 — nr 4, 1936 — nr 5–6, 1937 — nr 7, 1939 — nr 1–4 (8–11); F.: 14 × 20 cm. C.: 3 zł, przedpł. roczna 10 zł; 2,5 zł (1936, ks. 5).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1933–1937, nr 1–7, 1939, nr 1–4 (8–11); BJ — 1939, nr 1–4 (8–11); BN — 1933–1937, nr 1–2, 4–7, 1939, nr 1–3 (8–10); BP, BUSP, BUW — 1933–1937, nr 1–2, 4, 6–7, 1939, nr 1–3 (8–10); BUWr, CDAB — 1933–1934, nr 1–2, 1939, nr 2–3 (9–10); KUL, SKP — 1933–1937, nr 1–7, 1939, nr 1–3 (8–10); UI.

Poszczególne księgi (zeszyty) liczyły od około 100 do ponad 200 stron i miały w podtytułach nazwy pór roku, w których się ukazywały.

Omawiane wydawnictwo to pismo skupionego w Warszawie ugrupowania pod taką samą nazwą — „My” oraz lwowskiej młodzieży literackiej, która zerwała z tamtejszym czasopiśmie „Literaturno-Naukowyj Wistnyk”. To ostatnie, kierowane przez D. Doncowa, kładło nacisk na polityczne zaangażowanie literatury.

Literaci skupieni wokół „My” wybrali orientację na walory artystyczne swych utworów, które spełniały przy tym kryteria literatury europejskiej. Dystansu wobec polityki nie udało się na dłuższą metę utrzymać. Zaświadcza o tym wiosenny numer kwartalnika z 1936 r. poświęcony pamięci S. Petlury. Pojawiły się tu nastroje i hasła wojenne; wojna łączyła się wówczas dla Ukraińców z nadzieją na osiągnięcie niepodległości.

Na łamach kwartalnika publikowali (lub po śmierci autorów publikowano ich teksty) m.in.: B. Łepkyj, A. Kryżaniwski, J. Małaniuk, J. Kosacz, I. Dubycki, N. Liwycka-Chołodna, M. Rudnycki, M. Bażan, M. Chwyłowyj, M. Zerow, O. Tarnawski, P. Zajcew, S. Dołenka, H. Łazarewski, I. Czerniawa, W. Łasowski, S. Petlura, O. Kulczycki, A. Czekanowski, S. Wasylczenko, O. Olijnyk, I. Honczarenko, K. Wierzyński, S. Smal-Stocki, B. I. Antonycz, J. Jaryj-Dryhanycz, M. Kunycki, B. Olchiwski, S. Hordynski, J. Janowski, J. Smołyecz, H. Żurba. Utwory autorów polskich czy zachodnich ukazywały się w przekładzie, w wielu przypadkach J. Małaniuka.

Redakcja „My” zamieszczała informacje o nadesłanych książkach i czasopiśmie. Niektóre pozycje recenzowano. Istniał też kącik korespondencji z czytelnikami. Integralną częścią pisma są reprodukcje drzewo-

rytów N. Chasewycza i P. Chołodnego oraz reprodukcje prac P. Selskiego i W. Łasowskiego.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 60; O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 291–294.

84. МИКОЛЬЦЬО (Mykolcio) [Mikałajek]. — Poznań 1935.

Czasopismo humorystyczne wydawane przez Ukraińską Gromadę Studencką w Poznaniu. Nie odnaleziono dotychczas żadnego jego numeru.

Lit.: O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 287; *Бібліографія української преси*, s. 61.

85. LE MONITEUR UKRAINIEN [Monitor Ukraiński]. Miesięcznik.

Red. odp. E. Słobodian. — Tarnów 1923, stycz.

Pismo Oddziału Tarnowskiego Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Drukowane w języku francuskim, informowało zagraniczną opinię publiczną o sytuacji na Ukrainie. Nie odnaleziono dotychczas żadnego numeru.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 154.

86. НА РУЇНАХ (Na rujinach) [Na Ruinach] [Zbiór] poświęcony grupie powstańczej 1921 roku na Wołyniu. [1922, mar.].

Red. i wyd. Oddział Kulturalno-Oświatowy 6 Dywizji Strzeleckiej. — [Szczypiorno, obóz internowanych nr 5, 1922].

Ukazało się: 1922 — (pojedyncze wydanie); F.: 16 × 23 cm; N.: nie podano; C.: 200 mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN, CDAB (dwa egz.).

Wydawcy nie podali daty druku liczącego 60 stron zeszytu. Na przełomie listopada i grudnia 1921 r. pojedyncze grupy powstańców przebiły się do Polski. Akurat w tym czasie żołnierzy 6 Dywizji Strzeleckiej przenoszono z Aleksandrowa Kujawskiego do obozu w Szczypiornie. Zebranie i przygotowanie do druku odpowiedniego materiału zajęło kilka miesięcy i dlatego almanach ukazał się dopiero w marcu 1922 r. W lutym i marcu tego roku w Szczypiornie wydano trzy numery jednodniówki pod takim samym tytułem — „Na руїнах” (patrz poz. 87). Tam właśnie podano informację o dacie wydania zbioru.

„Na Ruinach” to zbiór artykułów poświęcony żołnierzom ukraińskim, którzy za wiedzą władz polskich, jesienią 1921 r. przeszli w kilku grupach na Ukrainę w celu podjęcia walki z bolszewickim grabieżcą. Zbiór dedykowany jest szczególnie grupie 359 jeńców, których „czerwoni” rozstrzelali w Bazarze. Tu po raz pierwszy wydrukowano pełny ich spis. „Na Ruinach” — to także tytuł przedmowy, w której tak właśnie określono to, co było w tym czasie na Ukrainie — ruina materialna i moralna.

W zbiorze znalazły się m.in.: opis rajdu grupy powstańczej na Wołyniu (na podstawie materiałów uczestników opracował H. Hładkyy); wspomnie-

nia uczestników o swych kolegach *Newidomi heroji* („Nieznani bohaterowie”); rejestr „Krwawych ofiar gnębiela Ukrainy” — lista 359 żołnierzy rozstrzelanych w Bazarze; poemat *Duma pro pochied na Ukrajinu* („Duma o pochodzie na Ukrainę”) M. Bytynskiego oraz wiersze S. Hryhoriaka i O. Kostiučenki.

Lit.: На руїнах (jednodniówka), numer z 19 III 1922 r.; Український сурмач 1922, nr 19.

87. НА РУЇНАХ (Na rujinach) [Na ruinach]. **Jednodniówka 6 Siczowej Dywizji Strzeleckiej**. Ukazywała się nieregularnie. Nr 1. 1922, 27 lut.

Red. i wyd. Oddział Kulturalno-oświatowy 6 Dywizji Strzeleckiej. — Szczypiorno, obóz internowanych nr 5, 1922.

Ukazało się: 1922 — nienumerowane egzemplarze z 27 II, 5 i 19 III; F.: 23 × 31 cm; N.: nie podano; C.: 10 mkp., 200 mkp. (1922, numer z 19 III).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nienumerowane egzemplarze z 27 II, 5 i 19 III 1922 r.

Dnia 20 II 1922 r. Generalny Inspektor armii URL, gen. O. Udowyczenko, nakazał wstrzymanie druku gazety 6 Dywizji Strzeleckiej „Нове життя” (Nowe Życie, poz. 100). W tym czasie zespół redakcyjny tej gazety przygotowywał do druku zbiór „На руїнах” (patrz poz. 86), poświęcony grupie powstańczej na Wołyniu. Te dwa wydarzenia przyczyniły się do wydania kilku numerów jednodniówki pod takim samym tytułem. Wydawanie jednodniówki przerwano, gdy 15 III cofnięto zakaz wydawania gazety „Nowe życie”.

Jednodniówka zastępowała gazetę; rozkład rubryk jest tu podobny, nawet ich nazw nie zmieniono. Najbardziej z nich rozbudowana — *Żyttia naszojo taboru* („Życie naszego obozu”) — informowała o kursach dla oficerów, o działalności w obozie Związku Ukrainek, Towarzystwa Dramatycznego im. M. Sadowskiego, grupy studenckiej, YMCA, o bolszewickiej agitacji na rzecz powrotu na Ukrainę.

Redaktorzy i autorzy to m.in. M. Owerkowycz i H. Hładkyj.

Lit.: Український сурмач 1923, nr 42, 47.

88. НА ХВИЛЯХ ЖИТТЯ (Na chwylach zyttia) [Na falach życia]. **Pismo literackie Sztabu Armii URL**. — Dwutygodnik. Nr 1. 1921, 1 mar.

Red. i wyd. Koło Kulturalno-oświatowe sztabu armii URL [*red.* J. Małaniuk]. — [Piotrków Trybunalski] 1921. *Adr. red.*: nie podano.

Ukazało się: 1921 — nr 1–2; F.: 21 × 30 cm; N.: [100–150]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1–2; BUW — 1921, nr 1; CDAB — 1921, nr 1.

Wydawca pisma — Koło Kulturalno-oświatowe sztabu armii URL — rozpoczął pracę w obozie 27 I 1921 r. Pierwszy numer ukazał się 1 III tego

roku bez podania miejsca wydania (patrz il. 9). Ł. Baczyński (Pryżmurenko), S. Nariżnyj, E. Misiło i O. Weretiuk podają Piotrków Trybunalski jako miejsce wydania pisma. Także W. Arnadijw zaznaczył, że swój artykuł (zamieszczony w nr 1) napisał w Piotrkowie. Niezrozumiałe jest, dlaczego M. Martyniuk wymienia także Strzałkowo jako miejsce wydawania pisma. Wyszły tylko dwa odbite na powielaczu numery.

Za swój cel pismo uznaje wyświeślać prawdziwie, na ile to będzie możliwe, z państwowego, społecznego i wojskowego punktu widzenia, tak ogólne ukraińskie, jak i nasze wojskowe obozowe życie, ujawnić pomyłki i słowem prawdy je usprawiedliwić. A wszystko to robi się po to, aby uniknąć złej politycznej chwili, być do wszystkiego gotowym oraz z pewną wiarą i siłą zwycięzców szczęśliwie wypłynąć na szerokie wody Ojczyściej Ukrainy. By mniej więcej osiągnąć cel pisma, redakcja planuje zamieszczać w nim poezję, opowiadania, powieści, pieśni, satyrę, notatki z niedawnej przeszłości i bieżące, artykuły odbijające życie literackie, państwowe, wojskowe i polityczne, dzienniki i wspomnienia z ukraińskich walk i powstań, różne ilustracje itp. — tak redakcja wyjaśnia, czemu podjęła się wydawania pisma (nr 1, s. 1).

Wypełniając swe zobowiązanie redakcja zamieściła m.in. artykuły: W. Arnadijiwa, „Godność narodowa” (nr 1); „Zimowy pochód Armii UNR” (nr 1–2); o 60 rocznicy śmierci T. Szewczenki. Są tu też portrety T. Szewczenki i gen. M. Omelanowycza–Pawłenki, które wykonał W. Chmeluk, relacja o szkole dla analfabetów i w ogóle o prowadzonym nauczaniu, wiersze, kronika obozowa.

W dwutygodniku pisali: J. Małaniuk, N. Hrymajło, W. Arnadijw, I. Melnyk, M. Bezpalko, W. Kuszczyk.

Lit.: SAW, SAU, 1.380.1, t. 60, Prasa; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1931, nr 1, s. 23; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 36; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 51; O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 288–289; M. Martyniuk, *Українські періодичні видання*, s. 123.

89. НА ЧУЖИНИ (Na czużyni) [Na Obczyżnie]. Nieperiodyczny organ wolnej myśli ukraińskich studentów–emigrantów w Polsce. Niereg. Nr 1. 1924, 20 kwiet.

Red. Kolegium, *red. odp.* K. Czajkiwska. — Warszawa 1924–1925. *Wyd.* Koło Wydawnicze przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w Warszawie; Towarzystwo Wydawnicze im. B. Hrinchenki (1925). *Druk.* P. Szwe-de, Warszawa, ul. Warecka 9. *Adr. red.*: Warszawa, ul. Długa 29.

Ukazano się: 1924 — nr 1–2, 1925 — nr 1(3); F.: 15 × 22 cm; N.: nie podano; C.: poj. egz. 2 fr. w Europie, 1 dol. w Ameryce.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1924, nr 1–2; BN — 1924, nr 1–2; BP — 1925, nr 1(3); BUSP — 1924, nr 2; BUW — 1924, nr 1–2, 1925, nr 1(3); CDAB — 1924, nr 1–2, 1925, nr 1(3); LDU — 1924, nr 1–2, 1925, nr 1(3); MI.

W czasopiśmie zamieszczono informację, by korespondencję kierować na adres: Warszawa, ul. Długa 29, Hotel Polski, p. 21 — J. Lipowiecki (nr 1); J. Draczenko (nr 2). (Patrz il. 26; por.: „Студентський вістник”, poz. 134; „Студентський голос”, poz. 136.)

W ciężkich czasach przystępujemy do pracy, ale przystępujemy pełni wiary i nadziei, że zrobimy maksimum tego, co można będzie zrobić w tych warunkach, w jakich żyjemy. Trzy tygodnie istnienia naszego koła już dały nam nr 1 naszego „Na Obczyźnie”. Chcemy postawić go na nogi, dać mu tę treść i ten wygląd, jaki powinien mieć organ młodzieży akademickiej — deklarowali członkowie grupy wydawniczej, powołanej przy istniejącej już trzy lata Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w Warszawie. Tym wydawnictwem realizowali, według ich słów, swoje marzenie — mieć swoje pismo, swoją trybunę, swoją kronikę.

W czasopiśmie poruszano tematy związane z życiem ukraińskiej emigracyjnej gromady studenckiej w Warszawie. Oto niektóre artykuły: I. Łypoweckij, *Try roky* („Trzy lata”), nr 1; M. Szytaćkij, *Ekonomicznyj ekskurs po Warszawskij hromadi* (nr 1); Łysohorśkij, *U szczenennyk hromadi* („Do dziennika gromady”), nr 1; I. Łypoweckij, *Na czerzi* („Na dyżurze”), nr 2; K. Babenko, *Pered 2-ym konhresom S.I.E.* („Przed 2 kongresem S.I.E.”), nr 2. Prócz wymienionych autorów pisali tu także: M. Kowalski, J. Sawaszynski, I. Cikawij i inni.

W kronice zamieszczano informacje z życia ukraińskich gromad studenckich w Kaliszu, Bernie, Kanadzie i w ogóle z życia studentów na świecie.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 68; O. Weretiuk, *Życie literackie*, s. 291.

90. **НАРІД** (Narid) [Lud] [Tygodnik]. Nr 1. 1926, 21 list.

Red. i wyd. W. Ostrowskij. — Warszawa 1926–1928. *Druk.* Zakłady Graficzne P. Szwece, Warszawa, ul. Warecka 9. *Adr. red.:* Warszawa, ul. Długa 50.

Ukazało się: 1926 — nr 1–6, 1927 — nr 1–41, 1928 — nr 1–13; F.: 28 × 40 cm, 31 × 47 cm (1926, nr 5); C.: 15 gr, przedpł. roczna 7 zł, za granicę 2 dolary.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1926, nr 1–6, 1927, nr 1–27, 29/30, 31–41, 1928, nr 1–13; BUSP — 1927, nr 3–41, 1928, nr 1–13; BUW — 1926, nr 1–6, 1927, nr 1–41, 1928, nr 1–13; CDIAB — 1926, nr 2, 1927, nr 1–40.

„Narid” — gazeta społeczno-polityczna kolportowana była głównie na terenie Wołynia, Polesia, Chełmszczyzny i Podlasia oraz Galicji; miała tam swoich korespondentów (patrz il. 30). Sprzedawano ją we wszystkich księgarniach na stacjach kolejowych. Na łamach gazety często pojawiały się apele: „Narid” jest biedny. Na kredyt wysyłać [go] nie możemy. Prosimy wraz z zamówieniem przysyłać pieniądze. Propagujcie „Narid”. Sam re-

daktor i wydawca propagował gazetę jako organ ukraińskiej myśli narodowej (Nasza Besida 1926, nr 13). M. Feliński określił ją jako wydanie o kierunku *U.N.D.O.-wskim, antypetruszewiczowskim*. W 1927 r. władze polskie zabroniły wydawania gazety, wznowiono ją dopiero w sierpniu tego roku. Przeszła się ukazywać po wyborach w 1928 r.

W artykule wstępnym „Co mówi ‘Narid’” (1926, nr 1) W. Ostrowski pisał m.in.: *Interesy narodu są ważniejsze od interesów klasowych i prywatnych, bo kiedy naród zubożeje czy zginie, to razem z nim zginą i wszystkie jego części. [...] Hasłem jego [pisma] jest: „Wszystko dla narodu [ludu]”. Zadaniem — walczyć z błędami tych, którzy sprowadzają nasz naród na manowce, na nieprawidłową drogę, nawołują do rozbratu, podziału i wrogości. [...] Główną naszą masą pracującą jest chłopstwo i dlatego interesom chłopstwa „Narid” będzie poświęcał najwięcej uwagi, ale nie [będzie] zapominać o interesach całego narodu.*

Rzeczywiście, redakcja najwięcej uwagi poświęcała ludności wiejskiej. W 1927 r. wydawała comiesięczny bezpłatny dodatek „Gospodarstwo wiejskie”. Dla wsi, która znajdzie nowych prenumeratorów przeznaczono biblioteczkę „Narodu” złożoną z 25 książek. W latach 1927–1928 dla czytelników wydawano kalendarzyk „Dla wsich” („Dla wszystkich”, patrz: Kalendarze, poz. 5).

Wiele materiałów ukazywało się w stałych rubrykach. Oto one: *Політичні події* — „Wydarzenia polityczne” (wiadomości z różnych krajów); *Зі світу*; *На Холмщині*; *З українських земель* (korespondencje z różnych części Ukrainy, np. z Bukowiny); *З радянських республік*; *По Польщі*; *Соїм і Сенат*; *Варшава*; *Ради й поради* (głównie medyczne); *Голоси читачів*; *І те й це* — „I to i owo” (stałe felietony, których autorami byli Iżaczuk, I. Cikawij lub T. Teddi). W gazecie znajdujemy liczne teksty dotyczące wsi — kultury i szkolnictwa na wsi, porady agronomów, informacje o majątkach sprzedających ziemię. Wiele tematów dotyczyło aktualnych spraw lub rocznie znaczących wydarzeń. Na łamach „Ludu” objaśniano reguły ordynacji wyborczej i wzywano do głosowania na listę bloku mniejszości narodowych, pisano o sporach Ukraińców z władzami polskimi, opublikowano apel Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej o pomoc ofiarom powodzi w Galicji, zamieszczano informacje o procesie zabójcy S. Petlury — Szwarebarda. Stałą częścią wielu numerów była powieść *Селяни* („Chłopi”) oraz fotografie z różnych części świata. Redakcja wzywała inteligencję do pracy na rzecz ludu ukraińskiego Wołynia, Chełmszczyzny, Podlasia i Polesia, apelowała o korespondencje obrazujące taką pozytywną pracę.

W podsumowaniu można stwierdzić, że redaktor-wydawca W. Ostrowski i pozyskany do współpracy zespół autorów wypełnił przyjęte na siebie zobowiązanie: *walczyć o swoje narodowe imię, o Cerkiew, o szkołę i język ojczysty, o ziemię, o własny przemysł i handel, o wolność życia i rozwoju,*

a przy tym *reprezentować interesy wszystkich ukraińskich warstw społecznych — chłopstwa, robotników i inteligencji pracującej* (Nasza Besida 1926, nr 13).

Oprócz redaktora i wydawcy, także pisarza — W. Ostrowskiego, występującego także pod pseudonimem W. Pawłowycz, na łamach tygodnika pisali: J. Dyńko-Nykolski, K. Ilnycki, O. Ilnycki, I. Kedryn, J. Czechowycz, P. Jakymczuk, M. Bużanyn, I. Ohijenko, W. Drahomyrec, S. Swyrżewski. Wielu autorów podpisywało swe artykuły pseudonimami: Homo, Żało, Ohładacz (Obserwator), Chołmszczak, Wołyniak, Kooperator, Prysutnij (Obecny), Cerkownyk, Myrnyj, Iżaczuk i in.

Lit.: *Наша бесіда* 1926, nr 13; M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 39; *Бібліографія української преси*, s. 69; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 124; O. Дроздовська, *Острівський Володимир Павлович*, s. 200–201; O. Вішка, *Варшавські часописи Володимира Острівського*, s. 99–107.

91. НАРОДНЯ СПРАВА (Narodnia Sprawa) [Sprawa Ludowa]. Pismo ukazywało się 2 razy na tydzień. Nr 1. 1920, 6 paźdz.

Red. i wyd. H. Żurba — Tarnów 1920. *Druk.* Ministerstwa Spraw Wewnętrznych URL. *Adr. red. i adm.*: Tarnów, Hotel „Bristol”, pokój 38.

Ukazało się: 1920 — nr 1–6; F.: 31 × 48 cm; N.: nie podano; C.: 5 mkr.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1–6; BUSP — 1920, nr 1–6.

Ta ogólnoinformacyjna gazeta ukraińskiego ośrodka emigracyjnego w Tarnowie ukazywała się tylko w październiku 1920 r. (Porównaj też: „Син України”, poz. 126.)

Na jej stronicach znajdujemy między innymi: relacje z rozmów pokojowych w Rydze (nr 1); sprawozdania z rozmów z anarchistą N. Machno (nr 4); sprawozdania z rozmów S. Petlury z przedstawicielami obozu Wrangla z Krymu w sprawie wspólnej walki z bolszewikami (strona ukraińska oświadczyła, że będzie prowadzić rozmowy pod warunkiem, że Wrangel uzna Ukrainę; do ugody nie doszło) (nr 4); wywiad z kierownikiem Ukraińskiej Misji Wojskowej w Warszawie gen. W. Zelinskim i gen. P. Machrowem — oficjalnym dyplomatyczno-wojskowym przedstawicielem rządu P. Wrangla (nr 4); rubrykę „Przegląd Wojskowy” (w rubryce tej pisano o wydarzeniach na froncie oraz o stosunkach polsko-ukraińskich).

Gazeta informowała także o działalności rządu URL (*Z działalności urządu UNR*), o wydarzeniach na ojczyznej ziemi i w Rosji (*Po tej bick frontu*), zamieszczała przegląd prasy i felietony. Drobne informacje podawano w rubryce *Ostanni wistky*. W trzecim numerze „Sprawy Ludowej” wydrukowano wstęp O. Ejchelmana do projektu konstytucji URL.

W gazecie stale pisali: D. Herodot, I. Pihulak, J. Stefanowycz i O. Ejchel-
man, M. Burłaka.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 69.

92. **НАУКОВИЙ ЗБІРНИК ГЕОГРАФІЧНОЇ СЕКЦІЇ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ СТУДЕНТСЬКІЙ ГРОМАДІ В КРАКОВІ** = *Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten der geographischen Sektion bei dem Ukrainischen Studentenverein „Hromada” in Krakau* (Naukowyj zbirnyk Geograficznoji sekciji pry Ukrajinśkij Studentskij Hromadi w Krakowi) [Zeszyt Naukowy Sekcji Geograficznej przy Ukrajinśkiej Gromadzie Studenckiej w Krakowie]. (—). Nr 1. 1930.

Red. Wołodymyr Kubijowycz. — Kraków 1930. *Wyd.* Sekcja Geograficzna Ukrajinśkiej Gromady Studenckiej w Krakowie. *Druk.* oo. Bazylianów w Żółkwi.

Ukazało się: 1930 — nr 1; F.: 15 × 22 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1930, nr 1; BJ — 1930, nr 1; BK — 1930, nr 1. (Patrz il. 35; por.: „Альманах...”, poz. 3.)

Grupka studentów Instytutu Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, członków oddzielnej sekcji przy Ukrajinśkiej Gromadzie Studenckiej, postanowiła wydawać prace swych członków, *by nie zginęły bez śladu i żeby wzbogacić trochę naszą ubogą literaturę geograficzną* (1930, nr 1, s. 3). Są to prace seminaryjne, kandydackie lub doktorskie dotyczące problemów antropogeograficznych zachodniej części ziem ukraińskich. W jednym przypadku temat opracowano w Uniwersytecie Karola w Pradze. Wyrażona w przedmowie nadzieja, że pierwszy numer zapoczątkuje stałe wydawanie zeszytu — nie spełniła się. Podobnie jak tytuł pisma — tytuły artykułów podano w języku niemieckim, a w jednym przypadku w języku francuskim.

W liczącym 114 stron zbiorze znalazły się artykuły: W. Kubijowycza — „Mapy osiedli i kultur gospodarskich Karpat Wschodnich”; I. Dekajty „Osiedla doliny Seretu”; P. Babiaka, M. Habyńskiego i T. Muzyczyszyna „Przyrost ludności w Karpatach Wschodnich w latach 1880–1910”; P. Biłaniuka „Rozmieszczenie ludności na Zakarpaciu”; M. Kowaluka „Kuty — studium antropogeograficzne”; M. Rabij „Zarys antropogeografii powiatu samborskiego” i M. Kułyckiego „Zimowe osiedla na Huculszczyźnie galicyjskiej”.

Lit.: Bibliografija ukraińської преси, s. 167.

93. **НАШ СВІТ** (Nasz Świt) [Nasz Świat]. **Ilustrowany tygodnik literacki i popularnonaukowy** (1924–1925); **Ilustrowane pismo literatury, sztuki, nauki** (1935–1936). Tygodnik (1924), dwutygodnik (1925), dwumiesięcznik (1935–1936). Nr 1. 1924, 1 kwiet.

Red.-wyd. W. Ostrowskyj (1924–1925); *wyd. i red. odp.* W. Ostrowskyj (1935–1936). — Warszawa 1924; Warszawa–Lwów–Łuck 1925; Łuck 1935–1936. *Druk.* Zakłady Graficzne P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9 (1924–1925); *Druk.* Spółdruk, Łuck, ul. Jagiellońska 44 (1935–1936). *Adr. red.:* Warszawa, ul. Długa 50; Łuck, ul. Jagiellońska 31.

Ukazało się: 1924 — R. 1, nr 1–19/20, 1925 — R. 2, nr 1–5, 1935 — R. 5, nr 1–6, 1936 — R. 6, nr 1–6; F.: 23 × 31 cm, 17,5 × 25 cm (1935).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1924, nr 1–19/20, 1925, nr 1–5, 1935, nr 1–6, 1936, nr 1–6; BJ — 1935, nr 1–6; BP — 1924, nr 17/18, 1935, nr 1, 1936, nr 1–3; BUSP — 1924, nr 10/12–17/18, 1925, nr 1–2, 4; BUW — 1924, nr 1–19/20, 1925, nr 1–5; CDAB — 1924, nr 1–14, 17/18, 19–20, 1925, nr 1–4; DAWO — 1935, nr 1–6, 1936, nr 1–6; KUL — 1924, nr 2–3, 6–19/20, 1925, nr 1–5; UMP — 1925 (komplet?).

Na okładce podtytuł: **Ilustrowany dwutygodnik literacko–naukowy** (1925, nr 2–5; patrz il. 30). W latach 1926–1927 pismo, połączone z „Duchowną Besidą”, ukazywało się pod nazwą „Nasza Besida” (3 i 4 rok wydawania; patrz poz. 94). W latach 1935–1936 wznowione pismo ukazywało się w Łucku, zachowując numerację lat wydawania (5 i 6). Wydawano wtedy po 6 numerów rocznie — pismo było więc faktycznie dwumiesięcznikiem. Redakcja przyjmowała przedpłatę, także od odbiorców zagranicznych. Do niektórych numerów, liczących 12–16 stron, dodawano książkę, album lub broszurę. Na okładkach umieszczano m.in. informacje o wydaniach własnych redakcji i innych, polecanych czytelnikom.

W pierwszym numerze pisma, w odezwie „Do Społeczeństwa ukraińskiego!” redakcja określa je jako — w odróżnieniu od wielu innych — apolityczne. Tu też uzasadnia potrzebę jego wydawania: *na naszych ziemiach rozległy się głosy o konieczności intensywnej pracy kulturalnej. [...] Te głosy powołały do życia „Nasz swit”, który postawił sobie zadanie w miarę sił i możliwości służyć potrzebom kulturalnym narodu ukraińskiego, poczynając od życia cerkiewnego, a kończąc na życiu ekonomicznym. [...] Chce on wejść nie tylko do domów inteligenckich, ale i do domów naszych chłopów i robotników [...]. Wiedząc, jak potrzebna jest naszemu czytelnikowi książka, „Nasz swit” wziął na siebie trudne zadanie — dostarczyć prenumeratom bezpłatne dodatki — książki.*

W każdym numerze tygodnika pojawiały się artykuły o tematyce narodowej, społecznej, religijnej, ekonomicznej, kulturalnej. Nie brak przeglądów politycznych, literackich i muzycznych recenzji oraz swoistej „Galerii ukraińskiego malarstwa”. Znaczną część miejsca w czasopiśmie zajmują utwory literackie i artykuły naukowe, w szczególności I. Ohijenki, W. Zajikyna, W. Ostrowskiego, P. Karmanskiego i O. Ołesia. Cały ten różnorodny materiał ujęty jest w stałe rubryki: *Церковна хроніка, Соїм і сенат* (tu głównie o działalności Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej), *Економічне життя* (pod red. W. Pawłowycza), *Сільське господарство, Літературне життя, Театр і музика, Жіночий світ, Бібліографія*. W 1925 r. (nr 2) pojawiła się rubryka *Вільна трибуна*, gdzie dokonywano przeglądów politycznych.

Dla zilustrowania tematyki pisma podajemy kilka tytułów: O. Salikowski, „Szewczenko jako geniusz narodu” (1924, nr 1); W. Stolarczuk, „Ogrodnictwo w naszym gospodarstwie” (1924, nr 1); K. Ławrynowycz, „Balet

ukraiński” (1924, nr 2); W. Zajikyn, „M. Drahomanow jako historyk” (1924, nr 13/14); W. Ostrowski, „Chłopsy synowie” (opowiadanie; 1924, nr 13/14); M. Czerkawski, „Bracka szkoła w Łucku w XVII w.” (1924, nr 19/20); S. Lubarski, „Cerkiew na Chełmszczyźnie” (1925, nr 4); T. Skotynski, „Co oznacza herb ukraiński” (1925, nr 5).

Niektóre numery w części poświęcano poszczególnym regionom: Chełmszczyźnie (1924, nr 15/16), Galicji, Huculszczyźnie i Łemkowszczyźnie (1925, nr 1), Wołyniowi. Są też numery poświęcone, zgodnie z kalendarzem, ważnym rocznicom lub świętom religijnym. Ważną częścią pisma są ilustracje — prócz malarstwa są to: przykłady ukraińskiej architektury (w tym sakralnej), typy ludności ukraińskiej z różnych regionów, portrety pisarzy, poetów, posłów i działaczy społecznych, zdjęcia z ważnych wydarzeń historycznych, ilustracje do artykułów, typowe krajobrazy.

Redakcja pisma dotrzymała zasady apolityczności, nadając mu przy tym wyraźne patriotyczne zabarwienie. Znaczny potencjał twórczy nie mógł być wykorzystany z uwagi na braki materialne wydawcy — pismo przestało się ukazywać na początku drugiego roku swego istnienia.

Wśród autorów pisma są uczeni, dziennikarze, literaci, księża, działacze społeczni i politycy. Najaktywniejsi to: Tamara Barabasz, F. Hudyma, Czerwenski, M. Czerkawski, I. Czepyha, Czuczmaj, W. Dmytrijuk, F. Dudko, O. Duczyminska, P. Karmanski, W. Kowal, I. Kozłowski, S. Lubarski, M. Lewycki, J. Łukasewycz, J. Małaniuk, I. Ohijenko, O. Ołeś, H. Orliwna, W. Ostrowski (także pod pseudonimem W. Pawłowycz), A. Pawluk, A. Padołyst, K. Poliszczuk (także pod pseudonimem K. Ławrynowycz), S. Rusowa, J. Rusow, M. Sadowski, O. Salikowski, S. Siropołko, O. Sijacz, Homo (M. Woronyj), W. Zajikyn i in. Wśród reprodukowanych obrazów zamieszczanych w piśmie są m.in. dzieła W. Omelczenki, Z. Poduszki, P. Mehyka i innych malarzy.

Lit.: I. 3. Павлюк, *Українські часописи*, s. 79–82; *Бібліографія української преси*, s. 75.

94. **НАША БЕСІДА** (Nasza Besida) [Nasza Rozmowa]. **Pustrowany dwutygodnik literatury, nauki i życia społecznego** (1926); **Dwutygodnik ilustrowany** (1927). Nr 1. 1926, 5 stycz.

Red.-wyd. W. Ostrowskyj. — Warszawa—Lwów—Łuck—Chełm 1926–1927. *Druk.* Zakłady Graficzne P. Szwece, Warszawa, ul. Warecka 9. *Adr. red.*: Warszawa, ul. Długa 50.

Ukazało się: 1926 — R. 3, nr 1–24, 1927 — R. 4, nr 1–6. F.: 23 × 31 cm; C.: 60 gr, 90 gr (1927, nr 1); N.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1926, nr 1–24, 1927, nr 1–6; BJ — 1926, nr 1–23, 1927, nr 1–6; BP — 1926, nr 1–14, 23–24, 1927, nr 1–2, 4–6; BPTJ, BUSP — 1926, nr 1–4, 6–8, 10–24, 1927, nr 1–2; BUW — 1926, nr 1–24, 1927, nr 1–6; CDAB — 1926, nr 1–3, 1927, nr 1–2, 5–6; KUL,

SKP — 1926, nr 1–5, 7–20. Poprzednio „Наш світ” (poz. 93) i „Духовна бесіда” (poz. 46), dalej ponownie „Наш світ” (1935–1936).

„Наша Besida” to połączone pisma „Наш світ” i „Духовна Besida” (patrz il. 30). Pierwsze, redagowane i wydawane przez W. Ostrowskiego, upadło z braku funduszy wiosną 1925 r. Wydawanie „Духовnej Besidy” z kolei, drukowanego w drukarni synodalnej pisma Metropolii Prawosławnej, redagowanego także przez W. Ostrowskiego, było zagrożone. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zażądało wstrzymania pisma lub zaprzestania druku w wymienionej drukarni, upoważnionej do pracy tylko na własne potrzeby. Wyjściem z tej sytuacji było połączenie pism i przeniesienie do innej drukarni. Nowe pismo, dla zaznaczenia kontynuacji, podało rok wydania jako trzeci. Liczyło 16 stron. Okładka jest kolorowa, jej wewnętrzne strony mieszczą reklamy, głównie czasopism, oraz ogłoszenia o proponowanych do sprzedaży przez redakcję książkach. Pierwsze numery pisma mają jeszcze winietę jednego ze swych poprzedników — „Нашего Switu” (autorstwa P. Mehyka). Dodatkiem do pisma był „Dobryj Sijacz” — kalendarzyk na 1927 rok. Od stycznia 1927 r. władze cerkiewne wznowiły wydawanie własnego pisma pod nowym tytułem i z nową numeracją — był to „Духовный Sijacz”.

Nowe pismo było kontynuatorem obydwu poprzedników, z obu przejęto najlepsze: z „Нашего Switu” — dobrze postawiony dział literacki i naukowy, z „Духовnej Besidy” — rozbudowaną problematykę społeczną i religijną. Połączony program realizowany był przez autorów znanych z poprzednich tytułów, przybyło też nowych. Materiał ilustracyjny — fotografie przedstawiające sławnych ludzi, typy Ukraińców, krajobrazy z różnych regionów Ukrainy — był podobny jak w „Нашым Swicie” — więcej tu może było reportaży z życia Ukraińców w różnych krajach świata (np. w Jugosławii, Argentynie, innych krajach Ameryki). Sporo uwagi poświęcono prezentowaniu nowinek technicznych (np. z dziedziny lotnictwa i baloniarstwa czy nowego wynalazku — telewizji). Obecna była tematyka religijna (np. 1926, nr 17/18). Utwory literackie drukowane na łamach pisma to proza (związana tematycznie z Wołyniem i Polesiem, głównie W. Ostrowskiego) i poezje (J. Darahana, J. Małaniuka, M. Bużanyna, M. Czeremszyny i in.). Zachowano praktykę poświęcania całych numerów ważnym osobom lub wydarzeniom — T. Szewczence (1926, nr 5, 1927, nr 5–6), I. France (1926, nr 10), S. Petlurze (1926, nr 11). Kontynuowano nawet niektóre cykliczne tematy, prezentowane wcześniej na łamach „Нашего Switu”, np. S. Lubarski pisał dalej o miejscowościach Chełmszczyzny. Także zasięg terytorialny nie zmienił się; świadczy o tym zestaw miast wydawania — Warszawa, Lwów, Łuck i Chełm. Zmienił się natomiast krąg odbiorców — pismo wyraźnie kierowane jest do ukraińskiej inteligencji (do chłopstwa i robotników, chociaż nie tylko, adresowane było, wydawane przez W. Ostrowskiego od listopada 1926 r., pismo „Narid”).

Stałe rubryki pisma to: *Література, мистецтво, наука; Різні відомості, Відгуки* („Odgłosy”; tu — kontakty z czytelnikami). Nowością był kącik humoru i satyry — na końcowych stronach pisma zamieszczano niewielkie krzyżówki, zagadki, satyryczne wierszyki i rysunki.

Z długiej listy autorów wymienimy tylko niektóre nazwiska: J. Cukrowski, M. Czyrski (M. Podolak), J. Darahan, M. Dorocka, T. Dowhał, M. Dykańko, K. Ilnycki, P. Karmanski, O. Kowałewski, W. Kysilewski, S. Lubarski, Łazeba-Łanowecki, O. Łotocki, I. Łypowecki, J. Małaniuk, P. Mehyk, B. Monkewycz, O. Myciuk, I. Ohijenko, W. Ostrowski, W. Pawłowycz (W. Ostrowski), K. Poliszczuk, I. Prochorowycz, M. Pyrohiwski, M. Rudnycki, M. Sadowski, W. Samczuk, W. Sywyj, R. Szumski, T. Teddi, B. Wronski, J. Wyrowyj, W. Zajikyn, W. Żurakowski.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 77.

95. НАША ЗОРЯ (Nasza zoria) [Nasza Zorza]. *Czasopismo wojskowo-literackie. Organ niezależnej myśli*; na okładce bez zmian, na pierwszej stronie: „Nasza zoria”. *Tygodnik ukraiński* (1921, nr 10/11); „Nasza zoria”. *Tygodnik ukraiński. Organ niezależnej myśli* (1921, nr 13); *Dwutygodnik ukraiński. „Ukraińcy wszystkich orientacji, łączcie się”* (1921, nr 14). *Dwutygodnik*. Nr 1. 1920, 16 grud.

Red. Kolegium redakcyjne [red. nacz. H. Simanciw]; red. odp. A. Łebedynskij (1922, nr 28). — Łańcut, Strzałkowo (1921, nr 14), Kalisz (1922, nr 28) 1920–1923. *Wyd.* Komisja Kulturalno-Oświatowa obozu ukraińskiego. *Druk.* „Nasza zoria” (1921, nr 14). *Adr. red. i adm.:* Łańcut, obóz internowanych wojsk URL, barak nr 10; Strzałków [właściwie — Strzałkowo], obóz grupy internowanych wojsk URL, barak nr 47, potem 49b (1921, nr 14); Kalisz, obóz internowanych nr 10 (1922, nr 28).

Ukazało się: 1920 — nr 1–2, 1921 — nr 3–6, 7/8, 9, 10/11, 12–15, 16/17, 18/20, 1922, nr 21/22, 23/24, 25, 26/27, 28, 1923 — nr 29/30, 31/33; F.: 23 × 32 cm — nr 1–4, 6, 31/33, 16 × 24 — nr 5, 7–24, 18 × 27 cm — nr 25–30; N.: [500]; C.: 20 mkp., 15 mkp. (1921, nr 4), [25 mkp.]. *Jednodniówka* 1922 — nr 1–6.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1–2, 1921, nr 3–20; 1922, nr 21–27, 1923, nr 29–33, *jednodn.* 1922, nr 1–4, 6; BUSP — 1921, nr 3, 5, 13; CAW — 1921, nr 9–10/11, 14–15 (po kilka egz.), *jednodn.* 1921, nr 1; CDAB — 1920–1923, nr 1–2, 4–9, 12–17, 31/33; MH — 1920, nr 2, 1921, nr 5–20, 1922, nr 21–25, 28–33.

Pierwszy numer „Naszej Zorzy” napisano odręcznie i odbito na powielaczu. Wszystkie następne łańcuckie numery (2–13) pisano na maszynie i też powielano albo drukowano (patrz il. 13). Numery wydane w Strzałkowie i Kaliszu były drukowane. Poczynając od numeru 7/8 wszystkie mają dopisek o zezwoleniu obozowej cenzury. W obozach pismo rozpowszechniano bezpłatnie — 1 egzemplarz na 50–75 czytelników. W 1921 r. redakcja wy-

dawała dodatek „Таборовий метелик” (Obozowa Ulotka; patrz poz. 140). Pierwszy numer tego dodatku ukazał się 31 V 1921 r. W 1922 r., już w Strzałkowie, redakcja pisma wydała przynajmniej 6 numerów jednodniówki pod tytułem „Наша зоря” (poz. 96). Wydawano ją z okazji świąt (nr 1) lub innych ważnych wydarzeń — np. nr 4 poświęcono S. Petlurze, a w nr. 6 omówiono problem bolszewickiej amnestii.

Zorza wiary i nadziei w bliskie zwycięstwo, w światłą przyszłość naszej męczennicy Ukrainy... przyświecała twórcom pisma (nr 1). Niebawem w warszawskiej „Ukraińskiej Trybunie” (nr 27) napisano o nim: *Jest to organ z szerokim programem, który staje się pośrednikiem między internowanymi a centrum państwowym, o czym świadczą redakcyjne artykuły.* Oprócz tych ostatnich jest tu wiele tekstów autorskich: opowiadań, wierszy, wspomnień, notek bibliograficznych. Korespondencje żołnierzy z różnych obozów drukowano w rubryce *Łysty do redakciji* („Listy do redakcji”).

Wiele miejsca w piśmie zajęło życie obozu — prezentowano prace oświatową, szkolnictwo, działalność wydawniczą, teatr i sztukę, sport. Bibliografię opublikowanych prac umieszczono w nr. 18/20 (z 1921 r.), a podsumowanie pracy kulturalno-oświatowej w obozach — w nr. 25 „Naszej Zorzy”. Przedstawiono także dumę wojskowych i cywilnych emigrantów — Ukraiński Uniwersytet Narodowy (nr 12, 13 i in.).

Dla ilustracji treści pisma podajemy kilka przykładów artykułów:

— *Pro mynule Ukrajinśkoho heneralnoho wijskowoho komitetu* („O przeszłości Ukraińskiego Generalnego Komitetu Wojskowego”), 1921, nr 9, 10/11, 12, 14; Ł. Żabko-Potapowycz, *Dama w czornomu* („Dama w czarnym”), nr 12; M. O. Ł-yj, *Wijskowa kooperacija i jiji zawdannia* („Wojskowa kooperacja i jej zadania”), nr 13; O. S., *Hołod na Moskowszczyni* („Głód na moskiewszczyźnie”), nr 14; O. Pylkewycz, *Ne interwencija, a chrestowyj pochid* („Nie interwencja, a wyprawa krzyżowa”), nr 15; Cz-Cha, *Pro konstytuciju UNR* („O konstytucji URL”), nr 16/17; S. Łewczenko, *Synowi Ukrajiny*, nr 18/20; W. Nyk, *Nacjonalnyj sojuz Ukrajinśkoji derżawnosti* („Narodowy Związek Państwowości Ukraińskiej”), 1922, nr 21/22; Wojskowy, *Nawkoło Henuji* („Wokół Genui”), nr 23/24; A. Łebedynśkyj, *Na perelomi* („Na przełomie”), nr 25; A. Łebedynśkyj, *Tretie Rізdwo na czużyni* („Trzecie Boże Narodzenie na obczyźnie”), nr 29/30; W. Jewtymowycz, *Demokratyzm w wijsku*, nr 31/33; J. Małaniuk, *Trahicznyj het'man*, nr 31/33. Sytuację ukraińskiej emigracji po podpisaniu pokoju ryskiego analizowano w artykule wstępnym w numerze 10/11 z maja 1921 r.

Oprócz wymienionych autorów w piśmie publikowali także: W. Ostrowski, D. Herodot, K. Driuczok, O. Dźmil, M. Szapował, O. Łucki, I. Błakytnyj, J. Małaniuk, O. Semmo, H. Tupkało i in.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, URL, Sprawozdania 1921, prasa; Трибуна України, 1923, nr 2/3, s. 103, nr 5–7, s. 117; Українська трибуна 1921, nr 7; *Бібліографія української преси*, s. 77; М. Литвицький, *Таборова журна-*

лістика; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 12, s. 23; К. Л., *Преса наших інтернованих*, s. 78–79; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 40.

96. **НАША ЗОРЯ** (Nasza Zoria) [Nasza Zorza] [Jednodniówka]. — Strzałkowo 1922.

Ukazało się: 1922 — nr 1–6.

Redakcja obozowego pisma „Nasza Zoria” (patrz poz. 95) wydała przynajmniej 6 numerów jednodniówki pod takim samym tytułem — „Nasza Zoria”. Wydawano ją z okazji świąt (nr 1) lub innych ważnych wydarzeń — np. nr 4 poświęcono S. Petlurze, a w 6 omówiono problem bolszewickiej amnestii.

97. **НАША КУЛЬТУРА** (Nasza Kultura). **Miesięcznik naukowo-literacki**. Nr 1. 1935, kwie.

Red. (red. główny) i wyd. I. Ohijenko, *red. odp.* Iwan Korowyćkyj; Ołeksij Markowśkyj (1935, nr 2). — Warszawa–Lwów 1935–1937. *Druk. synodalna*, Warszawa, ul. Zygmuntowska 13; *Druk. A.B.C. J. Tymieniecka*, Warszawa, ul. Marszałkowska 97; *Druk. NTSZ–a*, Lwów, ul. Czarneckiego 26. *Adr. red. i adm.*: Warszawa, ul. Stalowa 25.

Ukazało się: 1935 — nr 1–9, 1936 — nr 1–7, 8/9, 10–12, 1937 — nr 1(21)–12(32); F.: 16 × 24 cm, 64 s.; przedpł. 10 zł rocznie, 12 zł rocznie (od 1936 r.); C.: 1,25 zł (od 1936 r.).

Znajduje się w zbiorach: APPrz, BAN — 1935, nr 1–9, 1936, nr 1–12, 1937, nr 1–12; BK, BN — 1935, nr 1–8, 1936, nr 1–12, 1937, nr 1–12; BP — 1935, nr 1–9, 1936, nr 1–12, 1937, nr 1–12; BPTJ, BUSP, BUW — 1935, nr 1–9, 1936, nr 1–12, 1937, nr 1–12; BUWr, CDAB — 1935, nr 1–2, 5–9, 1936, nr 1–12, 1937, nr 1–12; SKP — 1935–1937 roczniki 1–3.

Dla pozyskania środków na wydawanie pisma redakcja utworzyła specjalny fundusz. W ostatnim numerze danego roku zamieszczano spis publikacji poszczególnych autorów i drukowano oprawę do całego rocznika. Taki oprawiony rocznik miał być *księgą wiedzy* — *encyklopedią ukraińską*. Zgrupowany wokół pisma zespół autorów i nagromadzony materiał spowodował, że I. Ohijenko zamierzał wydać „Bibliotekę ukrainoznawstwa” złożoną z 30 tomów i poszerzoną o materiały dotyczące geografii, statystyki, drukarstwa i muzyki (wykaz wszystkich dziedzin — patrz niżej). Projekt jednak nie doczekał się realizacji.

Redakcja pisma postawiła sobie za cel *wszechstronne i głębokie prezentowanie naszej duchowej i materialnej kultury*. Taka deklaracja i szerokie uzasadnienie powołania nowego miesięcznika — *naukowej stancji*, znalazły się w artykule wstępnym „Oświata narodowa i nasze zadania” (1935, nr 1, s. 3). Wśród argumentów wymieniono potrzebę zjednoczenia sił twórczych ukraińskiej emigracji, danie jej możliwości zaprezentowania swego dorobku naukowego. Przez trzy lata na łamach „Naszej Kultury” ukazały

się setki artykułów, szkiców, przyczynków, recenzji z wszystkich niemal dziedzin ukraińskiej kultury duchowej i materialnej: historii, literatury, językoznawstwa, sztuki, teatru, filozofii, etnografii, prawa, archeologii, pedagogiki, architektury, ekonomii, religii i in. Publikacje skierowane były do szeroko pojętej *całej naszej inteligencji*. Redaktor główny dbał o to, by wszystkie prezentowane materiały pisane były *dobrym ogólnoukraińskim językiem literackim*, a niektóre często nieprawidłowo wymawiane słowa podawano z zaznaczonym akcentem.

Dla zobrazowania tematyki pisma podajemy kilka tytułów z jednego z numerów (1935, nr 1): Metropolita Dionizy, „Archeologia eucharystycznego kultu”; I. Swiencicki, „Etapy twórczości M. Gogola”; Ł. Biłeckii, „Krytyczne momenty we wczesnej twórczości T. Szewczenki”; K. Studynski, „Stulecie hymnu czeskiego i jego ukraińskie naśladownictwo”; I. Ohijenko, „Współczesny język ukraiński”; J. Hordynski, „The Slavonic Review’ o ukraińskim życiu kulturalnym”; S. Czerkasenko, „Słońce z Ukrainy”; O. Ołeś, „Przesiedleńcy”; B. Antonycz, „Kołodziejstwo”.

Wiele obszerniejszych prac o charakterze monograficznym ukazywało się w kilku kolejnych numerach. Należało do nich „Moje życie. Autobiograficzny zarys chronologiczny” I. Ohijenki (1935, nr 7–8, 1936, nr 1–2, 7–9). Autor opisywał swoje pracowite życie na tle ówczesnych wydarzeń. Szeroko przedstawiono historię kamienieckiego uniwersytetu, z którego wywodziło się wielu autorów pisma, także jego rektor I. Ohijenko. Pisali o nim W. Prychod’ko: „Powstanie Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego w Kamieńcu Podolskim” (1935, nr 6–7, 1936, nr 1) i O. Paszczenko: „Założenie Kamieniec–Podolskiego Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego” (1936, nr 5–6, 10). O uniwersytecie tym wspominał także Ł. Baczynski (1936, nr 11). O innym uniwersytecie — pierwszym ukraińskim uniwersytecie w Baturynie pisał z kolei M. Czerniawa (1936, nr 3). Twórcy pisma stali ponad podziałami ideologicznymi — na jego łamach (1936, nr 4) ukazał się artykuł hetmana P. Skoropadskiego „Ukraińska praca kulturalna w czasach Hetmańszczyzny 1918 roku” (w tym czasie powołano ukraińskie uniwersytety w Kamieńcu i Kijowie).

Końcowe strony pisma to stałe rubryki: „Recenzje i przeglądy”; „Przeгляд czasopism naukowych” albo „Bibliografia nowych wydawnictw” albo „Spis nadesłanych książek”; „Kronika życia naukowego i kulturalno–oświatowego”; „Od redakcji i administracji”.

Główny redaktor pisma I. Ohijenko był też autorem licznych artykułów i recenzji. Oprócz niego w „Naszej Kulturze” pisali: metropolici Dionizy i Andrej, Ł. Biłeckii, I. Swiencicki, K. Studynski, O. Archypenko, J. Hordynski, S. Czerkasenko, A. Czajkiwski, O. Ołeś, B. Antonycz, W. Szczerbakiwski, S. Siropołko, I. Korowycki, D. Falkiowski, D. Antonowycz, B. Łysianski, O. Myciuk, W. Siczynski, E. Pełenski, W. Prychod’ko, F. Kokowski, O. Boczkowski, D. Kozij, A. Żywotko, D. Czyżewski, S. Szetuchin,

M. Moczulski, S. Baczynski, I. Wętyhorski, O. Paszczenko, S. Nariżnyj, M. Hnatyszak, I. Zinkiwski i wielu innych.

Lit.: М. Тимошик, *Огісню Іван Іванович*, s. 156; *Бібліографія української преси*, s. 78.

98. НЕВОЛЬНИК (Newolnyk) [Niewolnik]. — Tuchola 1920.

W jednym z numerów obozowego pisma „Rada” z lipca 1920 r. zamieszczono notatkę o treści: *Pojawiło się w obozie nowe literacko–naukowe pismo „Niewolnik”. Jego celem, jak głosi artykuł wstępny, jest rozbudzić zdolności w dziedzinie literatury i sztuki, a raczej drogą publikacji takich utworów dać naszemu ogółowi pokarm duchowy — przykład piękna naszej młodej poezji i utrwalić niedawną przeszłość w literaturze pięknej.*

Żadnego numeru tego pisma nie odnaleziono. Porównaj też poz. 20, 78, 119, 138, 157.

Lit.: Рада 1920, nr 5.

99. НЕМЕЗІДА (Nemezida) [Nemezis]. **Kwartalnik poświęcony sprawom wyzwolenia narodu ukraińskiego, historii wojska i utworzenia ukraińskiego państwa kozackiego dwu części świata — Europy i Azji.** Kwartalnik. Nr 1. 1936, sty.

Red. i wyd. Serhij Sydorenko–Saporaj. — Jabłonna k. Warszawy 1936. *Druk.* oo. Bazylianów w Żółtkwi; *Druk.* „Słowo”, Lwów, ul. Czackiego 6 (nr 2). *Adr. red. i adm.*: S. Sydorenko, Jabłonna k. Warszawy.

Ukazało się: 1936 — nr 1–2; F.: 15 × 21 cm; C.: 50 gr, przedpł. roczna 2 zł, za granicą 3 zł w Europie i 1 dol. w Ameryce i Japonii; stron 38.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1936, nr 1–2; CAW (SAU, I.380.2, t. 499) — 1936, nr 1 (2 egz.); CDAB — 1936, nr 1 (2 egz.); SKP — 1936, nr 1.

Nad tytułem umieszczono hasło: **Frontowcy, przebudźcie się! Niech żyje Ukraińskie Państwo Kozackie dwu części świata — Europy i Azji!** (patrz il. 37). Na wewnętrznej stronie okładki podtytuł brzmi: **organ frontowców–partyzantów nowej Ukrainy.** „Nemezida” *wydawana jest przez niewielką grupę żołnierzy–emigrantów* (nr 2, wewn. s. okładki). Grupie tej przewodził gen. A. Wowk, a należeli do niej m.in.: D. Didczenko–Zadunajski, S. Jewtymowycz, W. Jewtymowycz, S. Sydorenko–Saporaj i B. Monkewycz.

Ukazały się dwa numery pisma — pierwszy z nich skonfiskowano. Do tego numeru dołączono wkładkę zapowiadanej „Biblioteki ‘Nemezidy’” pod nazwą: „Księga krwi i sławy Narodu Ukraińskiego”. Broszurki pod redakcją S. Sydorenki miały liczyć 12–16 stron druku i obejmować wydarzenia z lat 1917–1935. Nazwę wkładki uwzględniono w spisie treści czasopisma. Broszurę pomyślaną jako jedną z pozycji „Biblioteki ‘Nemezidy’” wydano

w 1935 r. Reprint drugiego numeru wydano w 1948 r. w Paryżu. W 1932 r. S. Sydorenko-Saporaj wydawał kwartalnik „Wyzwolenie Ukrainy” (patrz poz. 22).

„Nemezida” to pismo naukowe z zakresu historii Ukrainy, opozycyjne wobec Ukraińskiego Komitetu Centralnego i krytyczne wobec socjalistycznego kierownictwa politycznego z czasów walk wyzwoleniczych 1917–1921, które — według redakcji — zaprzepaściło możliwość wywalczenia niepodległości. Przez strony pisma przewijała się krytyka Centralnej Rady, *której działalność można przyrównać do tego czarownika, co umiał wywołać zle duchy, a wywoławszy nie mógł się z nimi uporać* (1936, nr 1, s. 4), oraz Hruszewskiego, Wynnyczenki, Petlury i wielu innych. Najpoważniejszy zarzut to zlekceważenie znaczenia sił zbrojnych na początku rewolucji, bo przecież *Miecz to klucz do wyzwolenia Ukrainy* — takie motto widnieje nad tytułem artykułu S. Sydorenki-Saporaja (nr 1, s. 5). Także wobec Skoropadskiego padał zarzut zdrady. W tekście „Od redakcji” (nr 1, s. 4) oświadczono: *Redakcja „Nemezidy” nie uznaje Andrija Liwyckiego jako reprezentanta narodu ukraińskiego. Przeciwnie, uważamy działalność Liwyckiego z jego tzw. Rządem [emigracyjnym — przyp. E. W.] i zwolennikami za przestępczą i szkodliwą dla Narodu Ukraińskiego i ukraińskiej emigracji. Wszyscy oni są prywatnymi osobami na prywatnej służbie u obcych. Z wojskowych szczególnie krytykowany był minister spraw wojskowych W. Sałski. Zdrajcy i Handlarze wolnością narodu to nader częste określenia stosowane na łamach „Nemezidy” wobec politycznych przeciwników. Obóz petlurowski potępił to pismo, określając je jako *zjawisko haniebne, mające na celu rozpalenie niskich instynktów u słabych duchem i rozkład w szeregach emigracji* („Nemezida” nr 2, s. 28).*

Jednym z zadań powziętych przez S. Sydorenkę było wyświetlenie historii Zimowego Pochodu. Pierwsza część jego rozprawy pt. „Socjalistyczny spadek żołnierzom nacjonalistom. Wstęp do strategiczno-politycznego zarysu Zimowego Pochodu” zajmuje połowę objętości numeru 1 pisma (s. 5–19), drugą część wydrukowano w numerze 2 (s. 20–27). W pierwszej części autor przedstawił wydarzenia z lat 1917–1919 na Ukrainie, wypunktowując fakty, które doprowadziły do podjęcia decyzji o wymarszu w grudniu 1919 r. resztek ukraińskiego wojska na zaplecze wroga. Sporo tu krytycznych ocen lub wręcz oskarżeń dotyczących niektórych uczestników ukraińskiej walki wyzwoleniczej i podejmowanych przez nich decyzji. Jednym z poważniejszych błędów, zdaniem autora, był brak reorganizacji wojska na początku 1919 r. oraz skierowanie w drugiej połowie tego roku części wojska na teren Rumunii, zamiast przebijania się przez bolszewicki front. Opis przebiegu pochodu, oprócz faktów naszpikowany ocenami, kończy się na przegraniu frontu (nr 2, s. 20–27).

Inne publikacje w nr. 1 to: A. Czajkowskiego *Petro Konaszewycz-Sahajdacznyj* (szkic historyczny, s. 19) i S. Subedeja *Ukrajinci w bitwie z turka-*

my pid Widnem 12 weresnia 1683 roku (s. 29) oraz polemiczny list ministra spraw wojskowych rządu URL W. Salskiego do S. Petlury z 27 VII 1920 r. (s. 33) i „Kronika”, a w niej omówienie treści niemieckiej broszury pt. „Strach świata przed wojną” (s. 36). Numer 2 zawiera m.in.: obszerny artykuł B. Monkewycza o płk. P. Bołboczanie (s. 6–20), tekst O. Perejaśławskiego „Prawda” U.N.R. oraz *Lyst S. Szełuchyna do Otamana Petlury* i kilka artykułów polemicznych (autorstwa S. Sydorenki–Saporaja i O. Szpilinskiego) dotyczących A. Liwyckiego i W. Salskiego lub prasy petlurowskiej.

Lit.: H. Полонська–Василенко, *Історія України*, s. 554; A. Serednicki, *Ofensywa na Kijów*, cz. II, s. 51; R. Potocki, *Idea restytucji*, s. 195.

100. **НОВЕ ЖИТТЯ** (Nowe życie) [Nowe Życie]. **Nieperiodyczne czasopismo 6 Dywizji Strzeleckiej; czasopismo obozu Nr 6** (1921, nr 45); **czasopismo 6 Dywizji Strzeleckiej** (1921, nr 97). Ukazywało się codziennie, oprócz świąt i niedziel; dwa razy na tydzień — w poniedziałek i czwartek (1921, 17 kwiet.); tygodnik (1921, 1 list.). Nr 1. 1920, 19 grud.

Red. i wyd. Oddział Kulturalno–Oświatowy 6 Dywizji Strzeleckiej (1920–1921, nr 1–44); *Wyd.* Oddział Kulturalno–Oświatowy obozu nr 6; *Red.* Kolegium — I. Choriszczenko, D. Łewyćkyj, H. Hładkyj, O. Kostiu-czenko (1921, nr 45). — Aleksandrów Kujawski 1920–1921, nr 1–96; Szczy-piorno 1921–1922, nr 97–120[?]. *Druk.* 6 Dywizji Strz. *Adr. red. i adm.*: Pologne (Polska), Aleksandrów Kuj., obóz internowanych nr 6, barak 8, pok. 17 (1920–1921, list.); Szczypiorno, obóz internowanych Nr 5.

Ukazało się: 1920–1922 — nr 1–120[?]; F.: 34 × 42 cm (1920–1921, nr 1–38), 24 × 42 cm (1921, nr 39); N.: [40], [150–250] od nr 39; przedpł. w kraju mies. 40 mkp. (1921, nr 43), 80 mkp. (1921, 1 list.), za granicę — 100 mkp. (1921, nr 43), 160 mkp. (1921, 1 list.); C.: poj. egz. — 5 mkp. (1920, 1921, paźdz.), 10 mkp. (1921, 1 list.).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 6, 8–11, 13, 14, 1921, nr 16–20, 22, 24, 25, 18, 30, 32, 33, 39–97, 1922, nr 98–120; BP — 1921, nr 75–77; BUSP — 1921, nr 41; CAW — 1921, nr 21, 91; CDAB — 1921, nr 17, 28, 40–43, 50–58, 71–97, 1922, nr 99–120; MH — 1921, nr 43, 61–64, 67–70, 1922, nr 100–105, 107–109, 111–119; UWA — 1921, nr 32, 97. (Porównaj: „На руїнах”, poz. 87; „Український сурмач”, poz. 155.)

Do kwietnia 1921 r. gazeta odbijana była na powielaczu (nr 1–38), potem na maszynie drukarskiej (patrz il. 5). Do czasu pozyskania maszyny drukarskiej gazetę naklejano na ścianie w kilku dostępnych wszystkim miejscach obozu. Nie zawsze ukazywała się regularnie. Z okazji ważnych rocznic albo świąt pojawiały się podwójne lub nawet potrójne objętościowo numery. Dnia 28 II 1921 r. wydano numer specjalny; opisano w nim historię 6 dywizji od czasu sformowania, jej szlak bojowy i kadre dowódczą. Od 12 V 1921 r., po połączeniu oddziałów kulturalno–oświatowych obu przebywających w Aleksandrowie dywizji, „Nowe życie” stało się ogólnoin-

formacyjnym organem całego obozu (1921, nr 45). Do kolegium redakcyjnego wchodził: por. por. I. Choriszczenko i D. Łewycki (z 4 dywizji) oraz kpt. kpt. H. Hładkyj i O. Kostiučzenko (z 6 dywizji). Od października tego roku znów było gazetą 6 Dywizji Strzeleckiej. Trudna sytuacja finansowa zmuszała redakcję do zbierania datków na wydawanie gazety. „Nowe życie” cieszyło się uznaniem nie tylko żołnierzy własnej dywizji, ale też pozostałych internowanych w obozach, gdzie się ukazywało. Wysyłano je także do innych obozów i ośrodków emigracji cywilnej w Polsce i za granicą.

Z okazji pierwszej rocznicy przebywania za drutami, pierwszy numer gazety wydany po przeniesieniu internowanych do Szczypiorna (kolejny — 97 z 1921 r.) poświęcono podsumowaniu oraz ocenie pracy obozowych towarzystw, kółek, sekcji i komitetów. W lutym 1922 r. Generalny Inspektor armii URL gen. O. Udowyczenko nakazał jej zamknięcie, lecz zakaz ten został niebawem cofnięty. W czasie obowiązywania zakazu redakcja gazety wydała trzy numery jednodniówki „Na ruinach”. Publikację gazety wstrzymano, kiedy na naradzie naczelników Oddziałów Kulturalno-Oświatowych (4 IV 1922 r. w Kaliszu) postanowiono wydawać jeden wspólny tytuł dla grupy obozów Kalisz-Szczypiorno.

„Nowe Życie” od początku zajmowało się sytuacją w podbitej przez bolszewików Ukrainie i położeniem samej emigracji. Po pół roku pobytu żołnierzy w obozie tak oceniało internowanych (1921, nr 44): są zmęczeni fizycznie i moralnie; są obojętni, pasywni, wąpiący w swoje siły; nie troszczą się o „jutro”, żyją tylko dniem dzisiejszym; ponadto są podatni na szerzone w obozie wieści o tym, że ukraińskich emigrantów przygarnie Francja, że bolszewicy ogłoszą amnestię. Te ostatnie opinie redakcja zdecydowanie odrzuca: Francja przez trzy lata niby pomagała, lecz bezskutecznie; nie zależało jej na ukraińskiej sprawie. Bolszewicy, o ile ogłoszą amnestię, to i tak nie dotrzymają jej warunków. Jeżeli sytuacja na Ukrainie radykalnie się nie zmieni, powrót tam to pewna śmierć. Trzeba zatem szukać innych możliwości wyjścia z trudnej sytuacji. Żeby nabrać sił moralnych i fizycznych — trzeba co najmniej roku, a można to osiągnąć przez pracę. Odrodzenie sił fizycznych da siłę moralną i finansową niezależność, ta zaś pozwoli odpowiednio zareagować w każdej sytuacji, zwłaszcza po likwidacji obozów. Nie wykluczano próby zbrojnego powrotu na Ukrainę, co się, jak pokazał czas, stało.

Ważnymi problemami znajdującymi odbicie na łamach gazety były: wewnątrzobozowa dezintegracja, stosunki między szeregowymi a oficerami, sprawa pozbywania się rosyjskich zwyczajów, zwłaszcza języka, walka z obozową przestępczością. Kiedy Gromada Oficerska 6 dywizji wyszła z inicjatywą uporządkowania obozowego cmentarza — „Nowe życie” szeroko włączyło się do tej akcji (1921, nr 83).

Szczególną wagę przykładano do spraw ogólnowojskowych; propagowało spisywanie wspomnień i kronik z czasów walki, zajmowało się

zagadnieniami wyszkolenia młodych kadr. Na jego stronach pojawiały się wieści o powstańczych walkach na Ukrainie, w tym opisy wyprawy grupy gen. J. Tiutiunnyka i jej tragedii w Bazarze (1922, nr 100). Nie zabrakło też artykułów o wybitnych ukraińskich postaciach literackich i politycznych. Z okazji rocznic pisano o T. Szewczenec, I. France, Iwanie Mazepie.

Niemąto miejsca poświęcano na stronach czasopisma polityce innych krajów wobec Ukrainy. Krytycznie odniosła się redakcja do bolszewickiej propozycji powrotu na Ukrainę. Zgodzili się na to tylko nieliczni, według słów samych internowanych — głównie byli bolszewicy i spekulanci (1922, nr 103). Z sympatią za to pisano o walce innych narodów o niepodległość. Artykuł z okazji święta pierwszomajowego i gorące pozdrowienia dla walczących robotników wskazują na lewicowe poglądy zespołu redakcyjnego. Gazeta była lojalna wobec państwa polskiego. Tylko kilka razy pojawiły się w piśmie czarne plamy — znak cenzorskiej ręki, m.in. kiedy chodziło o sprawy Galicji.

W czasopiśmie zamieszczano też recenzje (np. obozowego „Zwiastuna Religijno-Naukowego” w nr. 87 z 1921 r.), ogłoszenia, sprawozdania z pracy organizacji, wieści z innych obozów. Codziennosc własnego obozu rejestrowano w rubryce „Życie naszego obozu”, a inne bieżące wieści — w rubryce „W ciągu minionego tygodnia”.

Szeroki wachlarz problemów poruszanych na łamach „Naszego Życia”, pryncypialność i pozytywistyczna praca wśród internowanych pozwala wystawić tej gazecie wysoką notę. Prócz wymienionych osób publikowali tu także m.in. I. Łypowceki, J. Baczynski, L. Wołochow, M. Bytyński.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, prasa; CAW, SAU, I.380.2, t. 514; М. Литвицький, *Таборова журналістика*; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 37; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11, s. 23; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 62; К. Л., *Преса наших інтернованих*, s. 78; М. Битинський, *Українське воцтво на культурно-освітньому фронті*, s. 39–40.

101. НОВЕ СЛОВО (Nowe Słowo). Organ młodej generacji. Dwutygodnik. Nr 1. 1921, kwie.

Red. I. Butenko, [Mykoła] Ternopilśkyj, M. Kowałenko, przy pomocy rysowników Kima i Barana. — Kalisz, obóz internowanych nr 10, 1921. Pismo grupy oficerów 3 Dywizji Żelaznej.

Ukazało się: 1921 — nr 1; F.: 18 × 27 cm; N.: nie podano; C.: 65 mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Pismo liczy 26 stron. Tekst pisany na maszynie i powielony, jest bardzo niewyraźny. Ozdobione jest rysunkami satyrycznymi, łącznie z okładką. Wewnątrz znajduje się dodatkowa wkładka z ilustracjami wykonanymi przez „Kima” i Barana. Ukazał się tylko jeden numer.

W czasopiśmie zamieszczono teksty literackie (opowiadania i wiersze, m.in. W. Spartenki i B. Mandriwcia) oraz artykuł o tematyce wojskowej (P. Szandruka *Pro widnosyny starszyny i strilcia* — „O stosunkach oficera

i szeregowego”) i o życiu obozowym („Zaczarowane koło”). Oprócz tego znalazły się w nim informacje z Ukrainy, Polski, Moskiewszczyzny i Niemiec, a także kronika i bibliografia.

102. ОБІЖНИК ТАРНІВСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРЕСОВОГО БЮРО (Obiżnyk Tarniwskocho ukrajinskocho presowoho biuro) [Okólnik Tarnowskiego Ukraińskiego Biura Prasowego]. Niereg. Nr 4 ukazał się 4 lutego 1921 r. — Tarnów 1921.

Adr. red.: Tarnów, Hotel „Bristol”, ul. Brodzińskiego 2.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1921, nr 41; CDA (f. 4465) — 1921, nr 4–122 (niekompl.).

Okólnik ukazywał się zimą i wiosną 1921 r. Wymienione biuro prasowe nosiło nazwę „Українпрес” (Ukrainpres). Naczelnikiem wydziału prasy rządu URL był w tym czasie D. Iwa(nyczuk?). „Okólnik” był m.in. źródłem informacji dla prasy i misji zagranicznych URL. O takim jego przeznaczeniu świadczy nota „Ukrainpresu” z 18 V 1921 r. do gen. J. Tiutiunnyka i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, w której m.in. czytamy: „*Ukrainpres*” *uprzejmie prosi Was o nadsyłanie nam dla wykorzystania w prasie [podkr. E. W.] i informowania naszych misji za granicą, całego będącego w Waszym rozporządzeniu materiału.*

W zachowanym numerze „Ukrainpres” zwraca się do wojskowych organizacji kulturalno-oświatowych i obywateli URL z prośbą o nadsyłanie materiałów (dokumentów, wspomnień) na temat wszystkich osób, które zginęły w walce o idee państwowości ukraińskiej. Akcja przygotowywana była wspólnie z redakcją „Ukraińskiej Trybuny”, która uporządkowane materiały miała opublikować na prawosławne święto zmarłych. Dzień ten miał się stać dniem jedności narodowej.

Lit.: BNA, Archiwum im. T. Szewczenki, Part.-Powst. Sztab Ukrainy, s. 7.

103. OKO. Czasopismo literacko-humorystyczne; czasopismo literacko-humorystyczne, tygodnik 2 Dywizji Wołyńskiej (22 V 1921, nr 17); **tygodnik literacki** (3 VII 1921, nr 1). Tygodnik. Nr 1. 1921, 30 styczeń.

Red. Kolegium, *wyd.* Oddział Kulturalno-Oświatowy [2 Dywizji Wołyńskiej]; *red. i wyd.* grupa inicjatywna (20 III 1921, nr 8); *red. i wyd.* Kolegium (15 V 1921, nr 16); *wyd.* Oddział Kulturalno-Oświatowy 2 Dywizji Wołyńskiej (3 VII 1921, nr 1). — Kalisz 1921. *Adr. red.:* Kalisz, obóz nr 10.

Ukazało się: styczeń–czerwiec 1921 — nr 1–22; lipiec 1921 — nr 1–5; F.: 24 × 33 cm; 16–20 s.; N.: [20–30]; C.: 25 mkp., 40 mkp. (15 V 1921, nr 16).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 30 I–21 VI 1921, nr 1–21, 3–31 VII 1921, nr 1–3, 5; BP — 1921, nr 2, 5; CAW — 30 I–21 VI 1921, nr 9/10 (2 egz.), 21; CDAB — 1921, nr 3–4.

Tekst tygodnika pisany był na maszynie i powielany, odbitki są słabo czytelne. Napisy na okładce wykonano odręcznie, okładkę ozdobiono ilu-

stracjami. Do niektórych numerów dodano wkładkę z portretami wybitnych dowódców. Od stycznia do czerwca 1921 r. wydano 22 numery pisma. Cały nakład ostatniego numeru został skonfiskowany i — możliwe, że dlatego — wydawanie pisma zawieszono. Być może, po prostu wstrzymano przydział papieru, który redakcja otrzymywała od Ministerstwa Prasy i Propagandy rządu URL. W lipcu tego roku wydano jeszcze 5 numerów, a redakcja nie wyjaśniła, dlaczego liczono je od nowa (nr 1–5). Niektórzy autorzy dawali swoje teksty do obu edycji pisma. Pierwszy numer odnowionego „Oka” ma pomyłkowo datę 3 VII 1920 zamiast 3 VII 1921 r. Niektórzy określają je jako „drugie Oko” („Ukrajński surmacz” 1923, nr 42, 47). Czysto literackie „drugie Oko” przestało się niebawem ukazywać.

Rozpoczynając wydawanie pisma redakcja, jak zwykle w takich wypadkach, prezentowała cel swego przedsięwzięcia: *To „Oko” przede wszystkim ma za zadanie nawiązać łączność ze wszystkimi grupami społeczności ukraińskiej rozsianej po Polsce. Dalej „Oko” ma uparcie walczyć z tą anarchią, lekkomyślnością oraz prowokacyjnymi niekiedy pogłoskami, które tak niekorzystnie odbijają się na naszym stanie moralnym. W samotności, mając dość wolnego czasu, „Oko” ma spojrzeć wstecz, na przebytą drogę oraz wszechstronnie ją przeanalizować* (1921, nr 1). Redakcja deklarowała, że „Oko” będzie tygodnikiem na wskroś społecznym oraz zapraszała mieszkańców obozu do aktywnego udziału w jego rozwoju.

W piśmie była stała rubryka *Z taborowoho žyttia* lub *Z žyttia taboru*, w której m.in. pisano o pracy kulturalno-oświatowej oraz wklejano fotografie obozu. Wiele miejsca zajęły opisy szlaku bojowego 2 Dywizji Wołyńskiej (1921, nr 5, 6, 8, 9/10, 12, 13, 15–17, 21). Podwójny numer 9/10 poświęcono wyłącznie udziałowi dywizji w Zimowym Pochodzie. Na mapie umieszczonej na rozkładówce zaznaczono trasę tego pochodu. Numer 21 „Oka” to wykaz strat, które dywizja poniosła w wojnie lat 1917–1921. Także jednotematyczny — wielkanocny — jest numer 14. Artykuł o T. Szewczence zamieszczono w 7, a o I. France — w 18 numerze pisma. Kwietniową inspekcję S. Petlury w obozach opisano w numerach 11 i 13 tygodnika; inspekcja przyczyniła się do podtrzymania wśród żołnierzy spadającej już dyscypliny. Także wizyta J. Piłsudskiego znalazła swoje odbicie na łamach „Oka” (1921, nr 17). Piłsudski przybył do kaliskiego obozu 15 V 1921 r., obejrzał defiladę obu dywizji (2 Wołyńskiej i 3 Żelaznej), wizytował obozowe baraki, odbył spotkanie z dowództwem internowanej armii URL.

Literacka część pisma to opowiadania, wiersze, skecze (m.in. o O. Wołochu). Drukowano w „Oku” także rozkazy i ogłoszenia. Dwie ostatnie strony przeznaczono na humor, satyrę i karykatury. *Drugie Oko* nie zamieszczało już humoru i satyry.

Autorzy i redaktorzy „Oka” to: A. Musijenko, F. Kruszynski, W. Smutnyj, W. Konopacki, Pawski, Ustymenko, Czernota, Żurba. W *drugim Oku*, prócz A. Musijenki, pisali też M. Baczynski i A. Snarski.

Lit.: SAW, SAU, 1.380.1, t. 60; Український сурмач 1923, nr 42; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 12, s. 24; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 65.

104. **ОКРИП** (Okrip) [Wrzątek]. **Pismo satyryczno-humorystyczne**. Niereg. Nr 1. 1921[?].

Red. [Łewyćkyj], *wyd.* [Oddział Kulturalno-Oświatowy 4 Dywizji Kijowskiej]. — Aleksandrów Kujawski 1921.

Ukazało się: [1921] — nr 1-9; F.: 17 × 21 cm; N.: [25-40]; C.: [15-20] mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN — [1921] nr 9; CDAB — [1921] nr 1, 7.

Pismo powielane, na stronie tytułowej nie podano ni miejsca, ni roku wydania (patrz il. 16) — według „Encyklopedii ukrainoznawstwa” (pod red. W. Kubijowycza) ukazywało się w 1921 r. Ten rok oraz Aleksandrów Kujawski jako miejsce wydawania wymieniają M. Łytwycki i Pryżmurenko. M. Martyniuk podaje trzy miejsca wydawania pisma: Wadowice, Aleksandrów Kujawski i Szczypiorno. Nie jest to wykluczone, bo takie były kolejne miejsca pobytu wydawcy pisma — oddziałów 4 Dywizji Kijowskiej. Martyniuk dodaje, że ukazało się 20 numerów „Wrzątku”. W bibliotekach lwowskich odnaleziono tylko numery 1, 7 i 9.

W piśmie zamieszczano satyryczno-humorystyczne teksty z nielicznymi, odręcznie kolorowanymi rysunkami. Dla rozrywki czytelników drukowano dowcipne telegramy, ogłoszenia i zagadki.

Lit.: SAW, SAU, 1.380.1, t. 60, prasa; M. Литвицький, *Таборова журналістика*; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 37; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11, s. 23; *Гумористична преса в таборах*, t. 2, s. 460; M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 152.

105. **ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ** (Pisłanec Prawdy) [Poślaniec Prawdy]. **Pismo poświęcone poszerzeniu myśli chrześcijańskiej**. Miesięcznik. Nr 1. 1927, stycz.

Red.-wyd. W. Gutsche; Komitet (1931, nr 5). *Red.* Ł. Żabko-Potapowycz (1933, nr 1). *Red. odp.* M. Lutyj (1931, nr 5); M. Hływa (1934, nr 12); J. Pidhorećkyj (1937, nr 4). — Łódź 1927-1931, Rawa Ruska 1931-1939. *Wyd.* W. Gutsche (1927); Komitet (1931, nr 5). *Adr. red. i druk.*: Tow. Wyd. „Kompas”, W. Gutsche, Łódź, ul. Sienkiewicza 53; Łódź, ul. Gdańska 130 (1928, nr 5); Drukarnia Szternbacha w Rawie Ruskiej (1931, nr 5). *Adm.*: Sz. Biliński, Poznań, ul. Przemysłowa 29; W. Peretiatko, Bełz, pow. Sokal (1928, nr 1), Rawa Ruska, ul. Kolejowa (1928, nr 3/4).

Ukazało się: 1927 — nr 1-12, 1938 — nr 1-12, 1939 — nr 1-9; F.: 15 × 23 cm, 17 × 25 cm; N.: [1000]; przedpł. 3 zł 60 gr rocznie, 1 dol. za granicę, 4 zł (1931, nr 1).

Znajduje się w zbiorach: BP — 1927, nr 1, 3-4, 1935, nr 5/6, 1936, nr 5-9, 12, 1937, nr 1/2, 5; BUSP — 1936, nr 9/10; BUW — 1927, nr 1-12, 1938, nr 1-12, 1939, nr 3-9; KUL — 1927, nr 1-9.

„Posłaniec Prawdy” to pismo ukraińskich baptystów w Polsce. Nad tytułem stale umieszczano słowa jednego ze świętych: *Ja droga i prawda, i życie*. W latach 1934–1939 redakcja pisma wydawała dodatek „Недільна шкілька” (Szkółka Niedzielna). Przy wydawnictwie „Kompas” można było nabyć książki o religijnej treści w języku ukraińskim. Po II wojnie światowej pismo ukazywało się w Chester (USA).

Związek Baptystów w Polsce wydawał swe pisma także w języku polskim i rosyjskim. W latach 1929–1932 autorzy „Posłańca Prawdy” P. Oleszko, S. Biłyński i H. Urban wydawali w Betzie inny miesięcznik o podobnej treści — „Евангелист” (Ewangelista).

Ośrodkiem ukraińskiej Cerkwi baptystów były okolice Rawy Ruskiej — tu mieścił się rejonowy komitet na Galicję. Decyzja o wydawaniu miesięcznika zapadła w październiku 1926 r. na zjeździe delegatów tego wyznania w Zaborzu koło Rawy Ruskiej. „Posłaniec Prawdy” miał przenosić *prawdy* głoszone przez nich tam, *gdzie niejeden misjonarz nie mógłby znaleźć*. Baptysci byli w opozycji wobec *starej, przeżytej i strupieszalej tradycji rzymskiej* (1927, nr 1, s. 1).

Teksty miesięcznika mają treść religijną, podawaną często w formie kazań lub przypowieści zawierających wiele cytatów z Biblii. Część pisma przeznaczono na „Kącik młodzieży”, a w nim zawarto działy: „Szkółka Niedzielna” (od 1934 r. jako dodatek), „Biblia w pytaniach”, „Nauka religii”, „Mądre myśli”. Inne rubryki to: „Ogłoszenia”, „Różne”.

Autorzy: S. Biłyński, J. Biłyńska, I. Semenyna, W. Peretiatko, H. Perih, I. Sorokyn, I. Pyłupczuk, H. Domaszowec, P. Oleszko, M. Lutyj, M. Abramowycz i inni.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 83, 94; М. Мартинюк, Українські періодичні видання, s. 155–156; М. Feliński, Prasa ukraińska w Polsce, s. 33–37.

106. ПІСЛЯЗ'ІЗДОВСЬКИЙ БЮЛЕТЕНЬ ОПОЗИЦІЙНОЇ ГРУПИ (Pisłazjizdowskyj biuletień opozycyjnoji grupy) [Pozjazdowy Biuletyn Grupy Opozycyjnej]. — [Warszawa 1934].

Grupa Opozycyjna wobec Ukraińskiego Komitetu Centralnego i zgrupowanej wokół niego emigracji petlurowskiej zrzeszała garstkę oficerów armii URL. Utworzyła się po konferencji tej emigracji w 1926 r. Należeli do niej m.in. I. Rembołowycz i D. Didezenko–Zadunajski. Po trzecim zjeździe UCK, który odbył się w Warszawie na przełomie września i października 1934 r., grupa ta wydawała biuletyn o powyższym tytule. Ukazały się co najmniej cztery numery. Tematem pisma jest krytyka UCK, szczególnie jego Zarządu Głównego. W 1935 r. grupa wydała jedyny numer pisma „Український ветеран” (Weteran Ukraiński, poz. 151).

Lit.: Політичний інформаційний бюлетень 1935, nr 2, s. 17–21.

107. **ПОВСТАНЕЦЬ** (Powstaniec) [Powstaniec]. (—). Nr 18 ukazał się 20 września 1921 r. — [Lwów] 1921.

Wyd. Partyzancko-Powstańczy Sztab.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1921, nr 18.

Pismo wydawała jesienią 1921 r. grupa powstańcza gen. J. Tiutiunnyka. Zachowany numer to właściwie odręczna makietka strony tytułowej pisma — naszkicowany rozkład materiału. Tej makiecie towarzyszy w zbiorze archiwalnym kilkanaście stron różnych materiałów pisanych odręcznie i na maszynie; wśród nich także czterostronicowy artykuł wstępny. Większość tekstów jest trudna do odczytania.

108. **ПОЛИН** (Połyn) [Piołun]. [Tygodniowe pismo humorystyczne]. [Nr 1, 1921, 11 sierp.]

Red. [Kolegium „analfabetów”]. — [Aleksandrów Kujawski 1921]. Wyd. [Sotnia Sztabowa 6 Dywizji Strzelców, obóz internowanych Nr 6 w Aleksandrowie Kujawskim]. C.: 30 mkp.

Ukazało się: [1921 — nr 1–8].

Nie odnaleziono — jak dotąd — żadnego numeru tego pisma. Informacje o nim podano na stronach innych czasopism obozowych. Według tych danych „Piołun” pisany był ręcznie i w takiej formie powielany. Zamieszczał na swych łamach rysunki, głównie karykatury na tematy życia obozowego. Numer szósty ukazał się 31 X 1921 r. M. Bytynski podaje, że ukazało się 8 numerów „Połynu”.

Lit.: Нове життя 1921, nr 97; Український стрілець 1921, nr 3; Український сурмач 1923, nr 42; М. Битинський, Українське воцтво на культурно-освітньому фронті, s. 40.

109. **ПОЛІТИЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРЕСОВОГО БЮРО** (Polityczny informacyjny biuletyn Ukrainśkoho presowoho biuro) [Polityczny Biuletyn Informacyjny Ukrainśkiego Biura Prasowego]. Niereg. — Bmw [Warszawa?] 1920[?], 1930.

Ukazało się i znajduje się w zbiorach: BAN — 1920[?], nr 1, 1930, nr 2; F.: 21 × 31 cm.

Numer 1 biuletynu to 11 a nr 2 — 4 strony maszynopisu. Obydwa nie mają daty — dopisano ją odręcznie. Treść pisma to rozpatrywanie przyczyn porażki URL; konkluzja sprowadzała się do stwierdzenia: Gdy biliśmy bolszewika, nikt nam nie pomógł, gdy zagroziliśmy Polsce — pomagali jej inni. Z treści numeru 2 wynika, że wydano go po zabójstwie S. Petlury i dopisany rok 1930 jako rok jego powstania jest prawdopodobny. Także numer 1 powstał zapewne w tym samym czasie — nieprawdopodobne jest, by w roku 1920, gdy trwały jeszcze walki z bolszewikami lub właśnie rozmieszczano wojsko w obozach internowania, pisano analizę

przyczyn porażki URL. Także odstęp 10 lat między wydaniem dwu numerów jest zbyt długi.

Pismo o tym samym tytule — „Polityczny Biuletyn Informacyjny” — w latach 1934–1936 wydawano w Warszawie (por. poz. 110). Tylko fakt, że to drugie pismo redagowano w Warszawie, pozwala na przypuszczenie, iż maszynopis z 1930 roku powstał także w tym mieście.

110. ПОЛІТИЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ (Polityczny informacyjny biuletień) [Polityczny Biuletyn Informacyjny]. Miesięcznik. Nr 1. 1934.

Red. odp. J. Tanciura, wyd. „Do zbroji”. — Warszawa 1934–1937. *Druk.* „Grafia”, Lwów, ul. Cicha 5; *Druk.* NTSz-a, Lwów, ul. Czarneckiego 26 (1937, nr 1). *Adr. red.:* Warszawa, ul. Marymoncka 1c.

Ukazało się: [1934 — R. 1, nr 1–5], 1935 — R. 2, nr 1–12, 1936 — R. 3, nr 1–12, 1937 — R. 4, nr 1–12; F.: 15 × 23 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1935, nr 1–12, 1936, nr 1–12, 1937, nr 1–12; BJ — 1935, nr 1–8/9; BP — 1935, nr 1–12, 1936, nr 1–12; BUSP — 1935, nr 1–2, 1936, nr 10, 1937, nr 1, 5/6, 11–12; BUW — 1935, nr 2, 1937, nr 1–6; UCEC.

Pismo emigracji petlurowskiej finansowane przez II Oddział Sztabu Głównego WP (patrz il. 38). Ten oficjalny organ emigracji petlurowskiej bardzo krytycznie oceniała grupa wobec niej opozycyjna. Według katalogu BAN pismo wydawano we Lwowie. Ukraińskie Biuro Prasowe wydało biuletyn pod takim tytułem już w roku 1920[?] (nr 1) i 1930 (nr 2).

Tematyka poruszana w czasopiśmie to Ukraina i sprawy ukraińskie; zarówno te emigracyjne, jak i dotyczące Ukraińców zza Zbrucza. Stałe rubryki to: *На сучасні громадсько-політичні теми* (Na bieżące tematy społeczno-polityczne); *З преси* (Z prasy); *Ріжне* (Różne); *З України й про Україну*; *З раю* (tj. z podsowieckiej Ukrainy). Oto kilka przykładowych tematów z jednego z numerów (1935, nr 2): P. Szandruk, O wojskowości (s. 1); W. Jurczenko, Czemuż milczą na Ukrainie? (s. 5); W...o, Nie handel a grabież; L. Czykałenko, *Хто вони такі і чого домагаються* (Kim są i czego się domagają), (s. 17). Przykładem tematyki pisma jest artykuł autorstwa W...o — IV Uniwersał Ukraińskiej Republiki Ludowej i konstytucja stalinowska USSR (1937, nr 1) czy też Spis ludności w SSSR i w USSR (1937, nr 3/4, 5/6). Na łamach biuletynu drukowano także teksty władz emigracyjnych, np.: Od rządu URL — odezwa do narodu podpisana przez Głównego Otamana A. Liwyckiego, prezesa Rady Ministrów W. Prokopowycza i ministra spraw wojskowych gen. W. Salskiego (1937, nr 3/4).

W piśmie drukowali swe artykuły: P. Szandruk, W. Jurczenko, L. Czykałenko, M. Krat, O. Wyszniwski, Arnautenko, W...o.

Lit.: *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 69; *Бібліографія української преси*, s. 96; *Немезіда* 1936, nr 2, s. 44–45.

111. ПОСТУП (Postup) [Postęp]. Dwutygodnik. Nr 1. 1920, 1 wrzes.
Red. i wyd. O. Kowałewskij. — Tarnów 1920. *Druk.* J. Pita pod kier.

S. Starostki, Tarnów. *Adr. red.:* nie podano.

Ukazało się: 1920 — nr 1; F.: 21 × 30 cm; N.: nie podano; C.: 20 mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 1; BUSP — 1920, nr 1.

Ukazał się tylko jeden numer (patrz il. 3). To naukowe ekonomiczno-polityczne czasopismo wydawali uchodźcy cywilni związani z rządem.

O celach pisma napisano w artykule wstępnym. Nawiązano w nim do procesu dojrzewania Ukraińców w XIX i XX w. do niezależnego bytu, do wzrostu w ostatnich latach świadomości narodowej. Postawiono zarzut Wynnyczence i Hruszewskiemu, Szapowałowi, Chrystiukowi i innym, którzy przeszli do obozu wrogów. Następnie wyłożono trzy zadania czasopisma: [...] *pierwszym zadaniem naszego organu jest zachowanie zdobyczy myśli społecznej ostatniego roku, jak i wszystkich wielkich zdobyczy narodowej rewolucji [...]; [...] drugim jest niezwłoczne wprowadzenie ich w życie; Trzecim zadaniem naszym ma być teoretyczne ugruntowanie wszystkich zasad programowych.* Przedstawiono też główne kierunki pracy pisma i partii (czyli Ukraińskiej Ludowej Republikańskiej Partii): likwidacja Dyrektoriatu; opublikowanie (przyjęcie?) konstytucji; zwołanie przedparlamentu; klarowność polityki zagranicznej; uporządkowanie życia wewnętrznego; ujednolicenie pracy rządowej.

Na dalszych stronach znajdujemy takie artykuły: A. Kowałewskij, *Kryza inteligencji* (s. 3–10); F. Chyżniak, *Ahrarna problema na Ukraini* (s. 11–13); W. Rozumowskij, *Rosijska problema* (s. 13); I. Sapiha, *Dekilka sliw z pryvodu ekonomicznoji polityky na Ukraini* (s. 19); P. Pyłypczuk, *Narys switowoji polityky. Narys wnutrisznioho žyttia* (s. 19); I. S. (I. Sapiha?), *Narys hospodarczoho žyttia* (s. 24). A. Kowałewski w swoim artykule rozpatrywał całe spektrum spraw związanych z wyborem kierunku, z odpowiedzią na pytanie *co dalej?* — analizował krok W. Wynnyczenki i jemu podobnych, postawę hetmańców, komunistów oraz monarchistów. Pisał: *wy chcecie neomonarchizmu — zdobądźcie niepodległość Ukrainy; chcecie neokomunizmu — wywalczcie ukraińską państwowość. A w tym celu nie chodźcie do Wiednia, albo do Moskwy; nie neutralizujcie i nie negujcie. Idziemy razem, dopóki będziemy zdobywać; rozejdziemy się — gdy będziemy budować. Bo wasz monarchizm i wasz komunizm — przestaną być abstrakcją, kiedy zetkną się z rzeczywistością, a staną się zasadami, o które będziecie walczyć, ale w granicach ukraińskiego państwa* (podkr. w tekście).

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 96.

112. ПРАВОСЛАВНИЙ СЕЛЯНИН (Prawosławnyj sełanyn) [Więśniak Prawosławny]. Dwutygodnik.

Red. D. Kuryłło. — Warszawa 1932–1935. *Wyd.* Metropolia Prawosławna.

Pismo było bezpłatnym dodatkiem do rosyjskojęzycznej gazety „Słowo” wydawanej w latach 1931–1938 w Warszawie. Dodatkiem do tej gazety było także pismo dla dzieci „Дитина” (poz. 41). Gazeta „Słowo” znajduje się w zbiorach: BUW — 1931–1938, nr 1–470; BN (niekompletne numery z lat 1933–1938).

W latach 1936–1937 D. Kuryłto redagował wydawaną w Warszawie w języku polskim „Gazetę Prawosławną”.

Treść pisma odpowiada tytułowi.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 98, 117–118, 151.

113. ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ
(Praci Ukraińskiego Naukowego Instytutu) [Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego]. Nr 1. 1931, nr 2. 1930!

Red. R. Smal–Stočkyj (sekr. UNI). — Warszawa 1930–1939. Wyd. [Ukraiński Instytut Naukowy], Warszawa, ul. Służewska 7. Druk. Tow. Naukowego im. T. Szewczenki, Lwów, ul. Czarneckiego 26.

Znajduje się w zbiorach: BN, BUMK — t. 1–3, 5–9, 11–21, 23–25, 28–35, 37–38, 40–42, 44–49; BUW — 1934/1935; SGH — 1934/1935, 1935/1936.

Por.: „Bulletin”, poz. 18; „Економічний семінар УНІ”, poz. 49; „Звіт УНІ”, poz. 64; „П’ять літ існування УНІ”, poz. 117.

Starania ukraińskiej mniejszości narodowej o założenie w Polsce wyższej uczelni nie dały rezultatu. Dopiero w końcu lat dwudziestych zezwolono na utworzenie Ukraińskiego Instytutu Naukowego. Powołany rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 lutego (wg innych danych — 7 marca) 1930 r. Instytut nie miał praw nauczania. Członkowie UNI pracowali przeważnie na polskich uczelniach. „Prace UNI” nie mają charakteru typowego czasopisma — poszczególne tomy ukazywały się nieregularnie, ich treść jest, poza kilkoma zbiorami, jednotematyczna. Włączono je do niniejszego opracowania ze względu na fakt ciągłości tego wydawnictwa.

Poszczególne tomy „Prac UNI” mają numerację odpowiadającą kolejności ukazywania się. Podzielono je na kilkanaście serii tematycznych, a zeszyty każdej z nich mają oddzielną numerację. Były to serie (w nawiasie liczba zeszytów danej serii): ekonomiczna (11), filologiczna (7), historyczna (8), wspomnieniowa (5), prawnicza (4), filozoficzna, podręczników, przekładów, statystyczna, pedagogiczna, historii literatury, stosunków polsko–ukraińskich i in. Wykaz prac UNI drukowany jest w każdym zeszycie.

Rocznie ukazywało się 3–6 prac. Jako pierwsze pojawiły się w 1930 r. prace z zakresu statystyki. Prace ekonomiczne dotyczyły głównie ekonomiki Ukrainy podsowieckiej, wśród ich autorów byli J. Hłowinski, W. Sadowski, K. Macijewycz, I. Szowheniw, W. Iwanycki, I. Iwasiuk i W. Iwanys. Prace z zakresu ekonomii drukowano także w oddzielnym biuletynie.

Opracowania z serii historycznej dotyczą zarówno wydarzeń ostatnich lat — np. znany *Zymowyj pochid* O. Docenki (t. XIII, z. 1), *Ukraińsko–*

—*moskowska wijna 1920 r.* — dokumenty zestawione przez P. Szandruka pod redakcją W. Salskiego (t. XV, z. 2) — jak i odleglejszej przeszłości (np. praca na temat hetmana I. Mazepy, dwie — o hetmanie P. Orłyku). Tuż przed II wojną, w latach 1938 i 1939 ukazały się w tej serii dwa zbiory *Z mynuloho* („Z przeszłości”). Także zeszyty z serii podręczników były poświęcone historii — wydano dwutomowy „Zarys historii Ukrainy” D. Doroszenki. W serii filologicznej drukowano prace — głównie z zakresu językoznawstwa — I. Ziłyńskiego, I. Rudnyckiego, W. Lewa, R. Smal-Stockiego i M. Przepiórskiej.

Najbardziej płodnym autorem był O. Łotocki — opublikował trzy prace z zakresu prawa cerkiewnego oraz cztery tomy wspomnień. W jednym z zeszytów (t. VIII, z. 2) zebrano wspomnienia obcokrajowców, którzy w przełomowych latach przebywali na Ukrainie — L. Wasilewskiego, S. Stempowskiego, M. Galina, A. Topczybaszy, Tabuis’a. Na temat stosunków polsko-ukraińskich pisali autorzy polscy — L. Wasilewski, S. Kuczyński, M. Handelsman. Prace komisji, która zajmowała się tymi problemami, wydawano w języku francuskim pod tytułem „Biuletyn Komisji ds. Badań Problemów Polsko-Ukraińskich”.

Lit.: П’ять літ існування Українського наукового інституту (13 III 1930–13 III 1935), Варшава 1935; Звіт Українського Наукового Інституту за час 13 III 1935–15 I 1939, Варшава 1939.

114. **ПРЕСОВИЙ ЗВІТ** (Presowyj zwit) [Sprawozdanie Prasowe]. Niereg. Nr 1. 1921, 4 lip.

Red. Iwan [?]; J. Motynśkyj, *Wyd.* Referat Prasowy Partyzancko-Powstańczego Sztabu. — [Lwów] 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1–19.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1921, nr 1, 3, 8–10, 13–16, 18–19.

„Presowyj zwit” to pisane odręcznie lub na maszynie pismo grupy gen. J. Tiutiunnyka przygotowującej się do wypadu zbrojnego na Ukrainę. Jako miejsce wydawania pisano: *miejsce postoju*, co podyktowane było wymogiem konspiracji. Wiadomo, że tym miejscem był do jesieni Lwów. Sprawozdania mają po kilka lub nawet kilkanaście stron wypełnionych przeglądem wiadomości, sporządzonym na podstawie sporej ilości prasy ukraińskiej (przeważnie sowieckiej, ale też i emigracyjnej), polskiej, rosyjskiej. Do niektórych numerów redaktor przygotowywał teksty uzupełniające. Ostatni znany numer zawiera materiał za okres od 19 do 25 listopada 1921 r.

Działy pisma mają nagłówki wskazujące na źródła zaczerpniętych wiadomości: „Prasa bolszewicka”; „Prasa moskiewska”; „Prasa polska”. Pismo podawało informacje dotyczące sytuacji na Ukrainie — ruchu powstańczego (w tym o listopadowym rajdzie grupy Tiutiunnyka), kolonizacji Ukrainy, rekwizycji żywności, gospodarki, nowej ekonomicznej polityki bolszewików itp. — i, w mniejszej objętości, ukraińskiej emigracji.

Wiadomości o antybolszewickim ruchu powstańczym zajmują wiele miejsca w każdym numerze. Pierwszy z nich niemal w całości poświęcono okolicznościom przejścia do bolszewików jednego z dowódców oddziałów powstańczych — I. Mordalewycza. Opublikowano m.in. jego list (przełożony z rosyjskiego), w którym usiłował wyjaśnić powody swego czynu, oraz relacje innych osób o sposobach, jakich użyli bolszewicy, by go przeciągnąć na swoją stronę.

115. ПРОМИСЛОВО-ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІСТНИК (Promysłowo-Torhowelnyj Wistnyk) [Zwiastun Przemysłowo-Handlowy]. **Miesięcznik ilustrowany poświęcony sprawom przemysłu, handlu i reklamy handlowej.** Nr 1. 1933, lip.

Red.-wyd. Ołena Wasynczuk. — Warszawa 1933–1934. *Druk.* Artystyczna, Warszawa, ul. Nowy Świat 47. *Adr. red. i adm.:* Warszawa, ul. Żłota 46.

Ukazało się: 1933 — nr 1–6, 1934 — nr 1/2–9; F.: 23 × 30,5 cm; s. 12; C.: 40 gr.

Znajduje się w zbiorach: BP — 1934, nr 4; BUW — 1933, nr 1–6, 1934, nr 1–9; CDAB — 1933, nr 2; SGH — 1933, nr 1–6, 1934, nr 1–9; SKP — 1933, nr 4–5, 1934, nr 1–5.

Podtytuł pisma widniał na pierwszej numerowanej stronie. Pod tytułem pisma na okładce zamieszczano reklamę, np. ukraińskiego biura prawno-handlowego z Warszawy (1933, nr 1; patrz il. 36). Reklamy i ogłoszenia zajmowały znaczną część pisma.

Wzrost zainteresowania naszego społeczeństwa sprawami gospodarczymi oraz zauważalny w ostatnich latach rozwój naszego handlu, a do pewnego stopnia i przemysłu, wywołuje potrzebę powołania naszej własnej przemysłowo-handlowej obsługi informacyjnej dla tej gałęzi życia. Nasze ukraińskie kręgi przemysłowo-handlowe dopiero początkują w swojej pracy, brakuje im często głębszej znajomości rynku gospodarczego i kupieckiego wyrobienia. Wiadomości te powinna im dawać przede wszystkim prasa ukraińska. [...] Temu głównemu zadaniu ma służyć nasz „Zwiastun Przemysłowo-Handlowy” — czytamy w deklaracji wstępnej redakcji i wydawnictwa pisma (1933, nr 1, s. 2).

Zgodnie z deklaracją redakcja zamieszczała na łamach pisma porady i informacje przydatne przedsiębiorcom i handlowcom: o imporcie, eksporcie i aktualnych taryfach celnych (J. Czechowycz, *Eksport-Import*, 1933, nr 1, s. 3, nr 2, s. 3); o sytuacji ekonomicznej na świecie; o nowych kierunkach w rolnictwie (nowych odmianach zbóż i nowych maszynach, sadownictwie); o giełdach towarowych i aktualnych notowaniach; o organizacji sprzedaży i sposobach eksponowania towarów na targach; o metodach sprawdzania towarów przy ich zakupie; o taryfach podatkowych i możliwo-

ściach znalezienia pracy. Nie zabrakło nawet słownika wyrazów handlowych czy porad dla gospodyń o sposobach przygotowywania przetworów. Stała rubryka w piśmie to „Kronika Gospodarczo-Handlowa”.

Publikowali w „Zwiastunie” Ł. Łukaszewycz, J. Czechowycz, K. Stecki, O. Wasynczukowa, J. Sonewycki, J. Kamenecki.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 100.

116. **ПРОМІНЬ** (Promień) [Promień]. **Obozowy żywy tygodnik; bezpartyjna demokratyczna żywa obozowa gazeta** (6 I 1922); **obozowy żywy tygodnik** (1922, nr 46). — Nr 1. 1921, 15 maj.

Red. Kolegium [*red. nac.* D. Nesterenko], [*red. l.* Kucharśkyj?]; Iwan Melnyk (1921, nr 13). — Łańcut, Strzałkowo (1922, nr 46?) 1921–1922. *Wyd.* [5 Dywizja Chersońska]; *Druk. i wyd.*: nie podano. *Adr. red.*: [Obóz internowanych nr 3 w Łańcucie, Obóz jeńców nr 1 w Strzałkowie].

Ukazało się: 1921–1922 — nr 1–46; F.: 14 × 21 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: CDA (f. 3524, spr. 5–8) — 1921–1922, nr 1–45; CDIA (f. 309, spr. 2642) — 1921–1922, nr 1–46.

Tekst „Promienia” pisano na maszynie i odbijano na powielaczu. W tekście są liczne poprawki, niektóre strony są trudne do odczytania. Okładkę wykonano odręcznie (patrz il. 6). Z uwagi na brak papieru i pieniędzy gazeta ukazywała się w bardzo małym nakładzie. Osobliwością tygodnika było to, że jego tekst czytali internowanym obozowi aktorzy. *W każdą niedzielę zbierało się całe obozowe bractwo w sali teatralnej i wobec 600–1000 słuchaczy gazetę głośno czytali artyści teatru... Gazeta ta była często konfiskowana przez obozowego cenzora.* I Pryżmurenko i S. Nariżnyj, a także „Encyklopedia ukrainoznawstwa” (pod red. W. Kubijowycza) i M. Martyniuk (być może na podstawie informacji Pryżmurenki) podają omyłkowo, że miejscem wydawania pisma był Aleksandrów Kujawski.

Cele powołania czasopisma wyłożono w artykule *Naszi zawdannya* („Nasze zadania”; 1921, nr 1). W innym — *Stawajmo do rizuczozji borot'by* („Stawajmy do zdecydowanej walki”) autor radzi by nie popadać w defetyzm, nawoływał do zachowania sił do walki z bolszewikami. Protestował też przeciwko używaniu „kacapskiego” języka, co zdarzało się głównie oficerom i kobietom. *Nie można pogodzić się z moskiewskim językiem, kiedy oni tam kąpią się w ukraińskiej krwi* (nr 2). W warszawskiej „Ukraińskiej Trybunie” (1921, nr 90) znajdujemy na ten temat taką wypowiedź: *istniała [w Łańcucie — przyp. E. W.] żywa gazeta „Promień”, która nie dawała dyszeć „kacapskiemu” elementowi.* O celowości wydawania takiej gazety przekonali się — jak donosi „Nasza Zoria” (nr 14 z 15 VIII 1921 r.) — *prawie wszyscy oprócz tych, czyje postępowanie, jako szkodliwe dla armii ukraińskiej, staje się czasami tematem ostrej satyry i osądu „Promienia”.* Nic więc dziwnego, że gazeta ukazywała się pod nadzorem specjalnej komisji cenzorskiej powołanej przez komendanta obozu i była,

o czym wspomniano, często konfiskowana. Zdarzało się nawet, że redaktora spotykała kara: *Jeszcze jesienią za jakąś notatkę w gazecie jej redaktora osadzono na 14 dni w areszcie* (Наша зоря 1921, nr 21–22, s. 39).

Oprócz publicystyki politycznej w piśmie drukowano (i potem czytano) utwory beletrystyczne, wiersze, felietony, listy, ogłoszenia. Nie brakowało, oczywiście, humoru i satyry. Wieści z Ukrainy podawano w rubryce *Ukrajinske žyttia* („Życie ukraińskie”). Wiele miejsca zajmowała kronika obozu, szczególnie 5 Dywizji Strzeleckiej. Z tej kroniki dowiadujemy się o codziennym życiu w obozie — teatrze obozowym i jego repertuarze, kursach dla szeregowych i wykładach dla oficerów, zawodach sportowych, występach chóru i orkiestry, cerkwi obozowej, działalności Związku Ukrainek i żołnierskim klubie na 70 osób — „Chacie Kozaka” wreszcie.

Stali autorzy tekstów w piśmie to: A. Lebedynski, D. Pałowycz, A. Orzechowski, S. Lewczenko, O. Semmo, H. Simanciw, K. Poliszczuk i inni.

Lit.: Наша зоря 1921, nr 14, nr 21–22, s. 39–40; Прижмуренко, *Видання на таборах*, 1930, nr 5, s. 10–11, 1931, nr 11, s. 23; Л. Бачинський, *Українська таборова преса*, s. 87–89; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 51; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 73; *Гумористична преса в таборах*, t. 2, s. 460.

117. П'ЯТЬ ЛІТ ІСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ (13 III 1930–13 III 1935). (Pjat' lit isnuwannia Ukrajinśkoho Naukowoho Instytutu) [Pięć lat istnienia Ukraińskiego Instytutu Naukowego (13 III 1930–13 III 1935)]. — Warszawa 1935.

Znajduje się w zbiorach: KUL — 1935.

Patrz.: „Звіт УНІ”, poz. 64; por. „Bulletin”, poz. 18; „Економічний семінар УНІ”, poz. 49; „Праці УНІ”, poz. 113.

Wydanie zawiera sprawozdanie z pierwszych pięciu lat działalności UNI.

Ukraiński Instytut Naukowy powołano na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 7 marca 1930 r. Do podstawowych celów zlokalizowanej w Warszawie placówki należało: badanie i opracowywanie form życia społecznego i ekonomicznego Ukrainy; badanie historii politycznej oraz historii kultury i jej aktualnego stanu; badanie historii Kościoła prawosławnego.

Prócz funkcji badawczych placówka miała odgrywać rolę kuźni przyszłych kadr dla odrodzonej Ukraińskiej Republiki Ludowej. Na czele instytutu stał minister spraw wewnętrznych URL Ołeksandr Łotocki. Był on jednocześnie kierownikiem katedry historii prawa. Sekretarz naukowy — Roman Smal–Stocki — był kierownikiem katedry filologii, a także zarządzał sprawami administracyjno–gospodarczymi i redagował serię monografii. Kierownikiem katedry literatury był B. Lępykij, a nauk ekonomicznych — W. Sadowski.

Organizacyjnie Instytut podzielony był na komisje i seminaria — były to: Seminarium Ekonomiczne, Komisja Przekładu Pisma św. i Ksiąg Teologicznych na Język Ukraiński, Komisja Badań Historii Ruchu Ukraińskiego,

Komisja ds. Badań Problemów Polsko-Ukraińskich, Seminarium Filologii Ukraińskiej.

Lit.: R. Potocki, *Ukraiński Instytut Naukowy*, s. 259.

118. **LES QUESTIONS MINORITAIRES** [Problemy Mniejszości]. (—). — Warszawa [1923?].

Pismo wydawał Ukraiński Komitet Centralny w języku francuskim. Informację o nim podaje E. Miśło, *Бібліографія*, s. 157, z uwagą, że nie jest ona wiarygodna.

Lit.: E. Miśło, *Бібліографія*, s. 157.

119. **РАДА** (Rada). **Organ oficerów UHA obozu jeńców w Tucholi**. (—). Nr 1, 1920, 27 czer.

Wyd. Komitet Redakcyjny „Rady Oficerów”. — Tuchola 1920.

Ukazało się: 1920 — nr 1–5[?]; F.: 22 × 32 cm; C.: nie podano, N.: 3 egz.

Znajduje się w zbiorach: BNA — 1920, nr 1, 5.

W czerwcu 1920 r., po kilku tygodniach pobytu w Tucholi oficerowie Ukraińskiej Halickiej Armii powołali radę oficerów. Zadaniem jej było reprezentowanie interesów jeńców wobec polskiej administracji, kierowanie życiem wewnętrznym obozu, a także wydawanie pisma „Rada” (patrz il. 4).

„Radę” pisano odręcznie, ołówkiem. Zaczęła się ukazywać w końcu czerwca, a przestała w sierpniu 1920 r.; ukazało się więcej niż 5 numerów. Dwa z trzech egzemplarzy pisma przeznaczano dla oficerów, jeden — dla szeregowych. Ponieważ por. Petro Gan przyjmował w baraku nr 8 zamówienia na komplety pisma, należy domniemywać, że był on członkiem lub kierownikiem zespołu redakcyjnego. Redakcja apelowała do czytelników o nadsyłanie swoich tekstów (nr 1), prosiła też o przekazywanie wiadomości zawartych w otrzymywanych przez nich listach. Inny apel redakcji dotyczył zbierania (pisania) materiałów do historii poszczególnych jednostek UHA — trzeba bowiem *Opowiedzieć o co i gdzie biliśmy się...* (nr 5).

Pierwszy numer otwarto wymownym stwierdzeniem — *Prasa to wskaźnik i miernik kultury każdego narodu. [...] Z inicjatywy grupy oficerów-towarzyszy udało się zorganizować komitet redakcyjny, którego zadaniem jest bodaj w ograniczonym zakresie wydawać czasopismo dla jeńców oficerów UHA przebywających w obozie. Redakcja będzie się starać podawać do wiadomości ważniejsze wydarzenia o życiu politycznym, socjalnym i ekonomicznym.*

W dwu zachowanych numerach zamieszczono rozważania o aktualnej sytuacji politycznej Ukraińców (np. *Політичні думки українців в сучасній хвилі* — „Myśli polityczne Ukraińców w obecnej chwili”; nr 5, s. 2), teksty dotyczące życia obozowego, np. o zadaniach rady oficerów, wiadomości o sytuacji na froncie i kryzysie gabinetowym w Polsce. Drobne informacje podawano w rubryce „Rozmaitości”.

W tucholskim obozie jeńcy ukraińscy wydawali także: „Взад” (roz. 20), „Лежух” (roz. 78), „Невольник” (roz. 98), „Спортсмен” (roz. 131), „Табор” (roz. 138) i „Хрунь” (roz. 157).

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 102; О. Вішка, *Дорога українських збройних сил*, s. 281; І. Срібняк. А. Купцов, *Культурно-просвітницька діяльність*, s. 3.

120. РАДІОФОНІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ ДЛЯ ВЖИТКУ ПРЕСИ (Radiofonicznyj biuletień dla wżytku presy) [Biuletyn Radiofoniczny dla Użytku Prasy]. Tygodnik. — Warszawa 1932–1939.

Wyd. Oddział Prasy i Propagandy Polskiego Radia. *Adr. red.*: Warszawa, ul. Mazowiecka 5.

Znajduje się w zbiorach: APPrz — 1937, nr 7, 19, 22, 28, 30–35 (198–203), 1939, nr 23.

Odbijane na powielaczu pismo informowało o rozwoju radiotechniki na świecie i jej znaczeniu, o przemyśle radiotechnicznym, typach aparatów i ich właściwościach. W jednym z artykułów pt. „Radiosłuchacze nie słuchajcie ‘Moskwy’” (1937, nr 34) pisano o oskarżeniu w Niemczech grupy osób słuchających zbiorowo tej rozgłośni. Na końcu biuletynu zamieszczano tygodniowy program radiowy.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 103; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 174.

121. РАНОК (Ranok) [Ranek]. Pismo nieperiodyczne. Nr 1. 1921, 22 stycz.

Red. i wyd. „Inicjatywna grupka współpracowników Sztabu Generalnego”. — Częstochowa 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1; F.: 30 × 40 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Pismo — pojedyncza kartka — odbito na powielaczu. Ukazał się jeden numer. Jednym z jego redaktorów był S. Szramczenko.

Z okazji trzeciej rocznicy utworzenia w Kijowie w styczniu 1918 r. URL, w czasopiśmie zamieszczono artykuł *Chaj żyве Украјінська Народна Республика*. Jest tu krótko o tym, co wydarzyło się potem: *Trzy ciężkie lata minęły od tego czasu. Wiele krwi, łez, wielkich cierpień doznał naród ukraiński za te święte ideały*. Dalej jest apel: *szykujemy się do ostatecznego stanowczego boju pod sztandarem Niezależnej [podkr. w tekście] Ukrainy o prawo do życia i pracy w rodzinnym domu*.

Inne artykuły: *Jakoji nam treba armiji; Nasze najbliższe zawдання*. W piśmie znalazło się miejsce na wiersze, a także rubryki: *Zi switu; Szczo robyt'sia na Wkraјini* („Co się dzieje na Ukrainie”); *Widdił satyry ta humoru*.

122. РЕЗОЛЮЦІЇ ДРУГИХ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА НА ТЕРЕНІ ПОЛЬЩІ (Rezolucji Druhych zahalnych zboriw predstavnykiw widdiliv Ukrajins'koho towarystwa czerwonoho chresta na tereni Polsczi) [Rezolucje Drugiego Walnego Zjazdu Przedstawicieli Oddziałów Ukraińskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża na Terenie Polski]. — Częstochowa 1921.

Wyd. Ukraiński Czerwony Krzyż.

Znajduje się w zbiorach: BAN.

Wymienione „Rezolucje” to pojedyncze, odbite na powielaczu wydanie — nie należy zatem do okazów typowej prasy; ujęto je jednak w niniejszym opracowaniu, aby nie zniknęło z pola widzenia potencjalnych czytelników.

Członkowie Ukraińskiego Czerwonego Krzyża, jak i wielu innych cywilnych uchodźców, znaleźli się w 1920 r. w Częstochowie. Tu podjęli pracę na rzecz ukraińskiej emigracji. Siedziba UCK mieściła się przy ul. Jasno-górskiej 34a. W maju 1921 r. Zarząd Główny zorganizował w Częstochowie kurs pielęgniarski. Wykładowcami byli członkowie zarządu i lekarze ukraińscy. Dla zamiejscowych słuchaczek zapewniono internat.

Lit.: С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 50.

123. РЕЛІГІЙНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК (Religijno-Naukowyj Wistnyk) [Zwiastun Religijno-Naukowy]. **Nieperiodyczne pismo Bractw św. Pokrowy 4 i 6 dywizji strzeleckich; nieperiodyczne pismo Bractwa św. Pokrowy 6 Dywizji Siczowej** (1921, nr 2–8). Nr 1. 1921, 15 wrz.

Red. Kolegium: L. Wołochiw, ks. P. Biłon, W. Mychałkyn, Słodeckij (1921, nr 1); L. Wołochiw, ks. P. Biłon (1922, nr 2); J. Baczyński (Genewa), ks. P. Biłon (1922, nr 4–5). — Aleksandrów Kuj., obóz internowanych nr 6, 1920; Szczypiorno, obóz internowanych nr 5, poczta Skalmierzyce (nr 2), 1921–1923; Skalmierzyce 1923. *Wyd.* Bractwo św. Pokrowy 4 i 6 dywizji strzeleckich; Dobroczynne Towarzystwo Wydawnicze „Do Światła” (1922, nr 2). *Druk.* 6 Dywizji Strz.; *Druk.* Wyd. „Do Światła” (1922, nr 2). *Adr. red.:* Obóz intern. nr 6 Aleksandrów Kuj.; Obóz intern. nr 5 Szczypiorno, poczta Skalmierzyce (1922, nr 2); Skalmierzyce (1923).

Ukazało się: 1921 — nr 1, 1922 — nr 2–5, 1923 — nr 6–15; F.: 14,5 × 21,5 cm; (1921, nr 1), 15 × 23 cm (1922, nr 2); N.: [370]; C.: poj. egz. 60 mkp; 1000 mkp. (1922?).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921–1923, nr 1–15; BP, BUSP, CDAB — 1922–1923, nr 2–12; MH — 1921–1923, nr 1–15; UWA — 1922–1923, nr 1–5, 7–15.

Redakcja przyjmowała przedpłatę, zbierała też datki na fundusz prasowy pisma. Wydawnictwo miało format książkowy. Dodatkiem do „Zwiastuna Religijno-Naukowego” był „List pasterski” (nie mniej niż 7 numerów), który zaczął się ukazywać nieco wcześniej niż samo pismo. Rozpowszechniane

było we wszystkich obozach oraz ukraińskich ośrodkach emigracyjnych w Polsce i za granicą. Na Wołyniu sprzedawano je w ukraińskich księgarniach Lucka, Krzemieńca, Kowla, Ostroga, Dubna i Włodzimierza Wołyńskiego.

Organizator życia religijnego w obozie internowanych w Aleksandrowie, a niebawem też w Szczypiornie, ks. P. Bilon powołał do życia Bractwo św. Pokrowy, które było wydawcą „Zwiastuna Religijno-Naukowego”.

Ukraińska społeczność emigracyjna była przygnębiona, przeżywała duchową i moralną depresję. Ludzie ci mieli za sobą tragiczne przejścia, wielu z nich straciło zdrowie, nie było perspektyw powrotu do ojczyzny. Miary nieszczęść dopełniały niedostatki materialne. Przeciwdziałanie wywołanemu tą sytuacją kryzysowi było właśnie zadaniem, jakie postawiła sobie redakcja pisma (1921, nr 1).

W krótkim czasie „Zwiastun Religijno-Naukowy”, jedyne tego rodzaju czasopismo na emigracji, zyskał sobie wielu sympatyków i współpracowników także poza obozami. Moralną i materialną pomoc niesły emigracyjne ośrodki w radze i Podiebradach. Grono współpracowników, głównie cudzoziemców, zebrało się też w Genewie. Pisali do „Zwiastuna” m.in. prof. W. Bidnow, rektor Genewskiego Uniwersytetu Fiulike, M. Łewycki, J. Baczynski, W. Prokopowycz. Zamieszczano w czasopiśmie artykuły o treści religijnej i historycznej, także o wybitnych ludziach życia literackiego i religijnego na Ukrainie. Współpracownicy „Zwiastuna” pisali m.in. o historii Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej i konieczności zrzucenia moskiewskiego zwierzchnictwa (1921, nr 1), o erkiewnym ruchu wyzwolenicznym na Ukrainie (1921, nr 2), o następstwach reformacji (1923, nr 6) czy też o konferencji Światowego Aliansu Kościołów (1923, nr 9/10). Artykuł W. Prokopowicza *Szewczenko i my* (1923, nr 9/10) oraz utwory literackie świadczą, że „Zwiastun” zajmował się nie tylko religijnymi aspektami życia społecznego. Ponadto drukowano tu ogłoszenia, kronikę, recenzje.

Ocena pierwszego numeru „Zwiastuna” była bardzo krytyczna. W recenzji zamieszczonej na łamach „Nowego Życia” (1921, nr 87) zarzucono jego twórcom używanie niezrozumiałych słów, liczne gramatyczne, frazeologiczne i stylistyczne błędy. Krytycznie oceniono treść samych artykułów. Możliwe, że ta reakcja spowodowała czasowe wstrzymanie wydawania pisma. Drugi numer ukazał się po siedmiomiesięcznej przerwie, w kwietniu 1922 r. Szerokie koło czytelników i sympatyków świadczy, że redakcja pokonała początkowe trudności i podniosła poziom „Zwiastuna”.

Lit.: В. Дорошенко, Д. Дорошенко, *Українське літературне життя на еміграції*, s. 34, 36; П. Білон, *Похідна церква б стрілецької дивізії*.

124. РЕФЕРАТ ПРЕСОВОГО БЮРО ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ ДИПЛОМАТИЧНІЙ МІСІЇ В ПОЛЬЩІ (Referat Presowoho biuro pry Ukrajinśkij dyplomacycznij misiji) [Referat Biura Prasowego przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej]. Niereg. Nr 1. 1920[?], nr 18. 1920, 25 lut.

Red. i wyd. Biuro Prasowe przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce. — Warszawa 1920. *Adr. red.* [Biura Prasowego]: Warszawa, ul. Jasna, Hotel „Victoria”.

Ukazało się: 1920 — nr 1–482[?]; F.: 25 × 36 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920, nr 18–20, 52–54, 152, 154–157, 160–161, 163, 167, 169–171, 173–175, 178–179, 181, 183, 188, 191, 193–194, 196–197, 199–200, 202, 205–206, 208, 210–211, 215, 219–222, 226, 235–240, 242–243, 246–249, 253–257, 260–264, 266–267, 269, 271–275, 278–281, 285–287, 289–295, 297–298, 300–302, 473–482.

Por.: „Інформаційний звіт...”, poz. 66.

„Referat” pisano na maszynie i powielano. Zapisany jednostronnie, liczył 1–4 kartki, nie był podpisywany. W niektóre dni sporządzano po kilka numerów, np. 7 X 1920 r. wydano „Referat” nr 263 i 264. „Referaty” zawierały „Przegląd prasy” (streszczenia lub wyciągi) głównie angielskiej, francuskiej i niemieckiej. Czasem dotyczyły tylko pojedynczych tytułów lub ważnych wydarzeń politycznych. Niekiedy, jak np. nr 222 z września 1920 r. — „Prasa zagraniczna o sytuacji na Ukrainie”, sporządzano je w języku polskim. Ostatni zachowany numer (482) ukazał się 12 XI 1920 r.

125. **РІДНА МОВА** (Ridna Mowa) [Język Ojczysty]. **Miesięcznik popularnonaukowy poświęcony poznaniu języka ojczystego.** Nr 1. 1933, stycz.

Red. i wyd. I. Ohijenko, *red. odp.* D. Hrymało–Sidlecki (Sawa Kryłacz). — Warszawa 1933–1936, Żółkiew 1936 (nr 8)–1939. *Druk.* oo Bazylianów w Żółkwi. *Adr. red.:* Warszawa, ul. Stalowa 25.

Ukazało się: 1933 — nr 1–12, 1934 — nr 1–12, 1935 — nr 1–12, 1936 — nr 1–12, 1937 — nr 1–12, 1938 — nr 1–12, 1939 — nr 1–9; F.: 17 × 24 cm; C.: 50 gr, za granicę 75 gr; przedpłata w kraju 6 zł rocznie, za granicą 2 dol., 35 kes, 30 fr. franc., 5 mk.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1933–1939 kpl.; BJ, BK, BN — 1933–1939 kpl.; BP — 1933–1939 kpl.; BUSP, BUW, BUWr, SKP — 1933–1939 kpl.

„Ridna Mowa” rozpowszechniana była w całym wolnym świecie, dokąd los rzucił Ukraińców. W 1939 r. pismo zarządzeniem władz niemieckich zamknięto.

„Ridna Mowa” to popularnonaukowe czasopismo z zakresu językoznawstwa (patrz il. 34). Powstanie pierwszego na gruncie ukraińskim pisma tego rodzaju redakcja uzasadniała w artykule wstępnym pierwszego numeru: *Pomyślny rozwój języka w dużym stopniu zależy od odpowiedniego naukowego jego zbadania i stałej popularyzacji tych badań wśród szerokiego społeczeństwa* (1933, nr 1, s. 1). Naród, który nie ma jednolitego języka literackiego jest — według słów I. Ohijenki — narodem niedojrzałym i dlatego popularyzacja zunifikowanego języka literackiego była niezbędna,

zwłaszcza w warunkach rozczłonkowania Ukraińców w wielu organizmach państwowych. Tam też przedstawiono pełny zestaw tematyczny pisma.

Jego programowym hasłem stały się słowa wydawcy: *Dla jednego narodu — jeden literacki język, jedna pisownia*. Każdy numer zawierał materiały z różnych dziedzin języka ukraińskiego. Ważniejsze rubryki pisma to: „Współczesny język literacki Naddnieprzańskiej Ukrainy”, „Język naszej prasy”, „Język urzędowy”, „Życie słów”, „Słownik języka Kobzarza”, „Nowinki z językoznawstwa”, „Gramatyka małej Łesi”. Na końcowych stronach zamieszczano przegląd nowych prac z prezentowanej dziedziny, a także korespondencję od czytelników, wiadomości od redakcji i administracji oraz ogłoszenia. W ostatnim numerze każdego roku zamieszczono spis treści całego rocznika. Obszerniejsze artykuły z pisma lub odrębne prace z ukrajinistyki wydawano w ramach „Biblioteki Języka Ojczystego”.

Artykuły drukowane w piśmie dotyczą zarówno spraw ogólnych, jak i szczegółowych języka ukraińskiego. Są tu rozważania na temat stanu tego języka (*Знання мови необхідне кожному — „Znajomość języka niezbędna każdemu”, 1933, nr 1, s. 9*) oraz rozbieżności w jego pisowni i potrzeby unifikacji (*Для одного народу один правопис — „Dla jednego narodu jedna pisownia”, 1933, nr 5, s. 161; Iz pravopisnich i movnich pomilok — „O pomyłkach pisowni i językowych”, 1933, nr 6, s. 207*). Są artykuły o problemie polonizmów i rusycyzmów w języku ukraińskim, o języku ukraińskim w krajach Europy i o konieczności ratowania emigracji, zwłaszcza amerykańskiej i kanadyjskiej, przed wynarodowieniem (1934, nr 1, s. 1). Inne dotyczą relacji języka potocznego i literackiego, gwar ukraińskich, języka ukraińskich wydawnictw i przekładów na język ukraiński. Są wreszcie materiały o pochodzeniu niektórych słów i tematyczne słowniczki, np. słowniczki niektórych zawodów, słowniczek imion (1935, nr 7, s. 293). W jednym z artykułów podniesiono sprawę ratowania ukraińskich nazw topograficznych zmienianych w czasie komasacji (1935, nr 7, s. 299).

Stała rubryka pisma *Грамматика малої Лесі* („Gramatyka małej Łesi”) to strona dla dzieci. Zamieszczano tu materiał dla rozmów i pogadanek na lekcjach języka ojczystego w szkołach ludowych i w młodszych klasach szkół średnich. W ramach korespondencji z czytelnikami prowadzono rubrykę porad językowych. Liczne odpowiedzi na pytania czytelników świadczą, że pismo miało ich wielu.

Znaczna część tekstów drukowanych na łamach „Języka Ojczystego” wyszła spod pióra jego redaktora Iwana Ohijenki, w tym m.in. rubryka dla najmłodszych. Z licznego grona autorów wymienimy tylko niektórych: J. Bereżynski, I. Wasyłaszko, W. Wynohorodski, D. Herodot, J. Hordynski, H. Iljinski, A. Kniażynski, B. Kobylanski, F. Kokowski, I. Korowycki, I. Krypjakewycz, I. Kruszelnycki, J. Mandiukowa, S. Baczynski, M. Nehrebecki, W. Łew, D. Onyszczuk, W. Ostrowski, I. Pankewycz, E. Pełenski,

W. Podilski, O. Polanski, A. Riczynski, I. Rudnycki, Ł. Sidłeczki, S. Siro-połko, S. Szełuchyn, A. Czajkiwski, J. Szemłej i in.

Lit.: М. Тимошик, *Огієнко Іван Іванович*, s. 155–156; *Бібліографія української преси*, s. 104.

126. **СИН УКРАЇНИ** (Syn Ukrainy) [Syn Ukrainy]. **Tygodnik koczactwa ukraińskiego** (1920, nr 1); **Czasopismo literatury pięknej, polityki i życia społecznego** (1921, nr 1). Tygodnik. Nr 1. 1920, 7 sierp.; wznowiono 1921, 1 stycz.

Red. Kolegium. — Warszawa 1920–1921. Wyd. Ukraińska Misja Wojskowa; Odp. red.–wyd. Mykoła Woronyj (1921, nr 1). Druk. mechaniczna, Warszawa, ul. Długa 50 (1921, nr 1). Adr. red.: Warszawa, ul. Długa 29.

Ukazało się: sierpień–listopad 1920 — nr 1–14, 1921 — nr 1–20[?]; F.: 22,5 × 30 cm; N.: nie podano; C.: 25 karb. (5 mkp), 50 karb. (5 mkp), miesięcznie 150 karb. (15 mkp) (1921, nr 3).

Znajduje się w zbiorach: AAN — 1920, nr 5, 12; BAN — 1920, nr 1–7/8, 1921, nr 1–11, 14–18/19/20; BUSP — 1920, nr 3; BUW — 1920, nr 1–14, 1921, nr 1–17; CAW — 1920, nr 1, 1921, nr 1–7/8, 17; CDAB — 1920, nr 1–7/8, 10, 1921, nr 1–20; LDU — 1920, nr 1–14, 1921, nr 1–4, SKP — 1921.

Por.: „Народня справа”, poz. 91.

W październiku 1919 r. do Warszawy przybyła Ukraińska Misja Dyplomatyczna z ministrem spraw zagranicznych URL A. Liwyckim na czele. W grudniu tego roku w jej ramach utworzono Sekcję Wojskową, którą od stycznia 1920 r. kierował gen. W. Zelinski. Latem 1920 r. Sekcję przekształcono w Ukraińską Misję Wojskową. Ona właśnie była pierwszym wydawcą „Syna Ukrainy”. Po wznowieniu w 1921 r. była to społeczno–polityczna gazeta emigracji petlurowskiej (patrz il. 1 i 2). W tym roku rozpowszechniano ją w obozach internowanych w ilości 100–400 egzemplarzy. Od czasu do czasu redakcja wydawała dodatek; jeden z nich ukazał się 30 X 1920 r. Dodatkiem do gazety były też popularne książeczki wydawane pod nazwą „Biblioteka ‘Syna Ukrainy’ ” (1921, nr 7/8). W zbiorach CAW znajduje się egzemplarz (nr 1 z 7 VIII 1920 r.) dedykowany S. Petlurze.

Gazeta jako oficjalny organ władz URL zamieszczała na swoich łamach:

— Noty, odezwy, rozkazy i telegramy rządu URL i Rady Republiki. Tu m.in. ukazała się „Nota rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej” podpisana przez premiera W. Prokopowycza (1920, nr 1), skierowana do państw i narodów, wyjaśniająca, dlaczego naród ukraiński nie chce pokoju: bo jest on pod okupacją sowiecką — chciał on i chce pokoju, ale wtedy, kiedy grabieżca wyjdzie z Ukrainy. Po bitwie warszawskiej przedrukowano telegram S. Petlury do J. Piłsudskiego: *Armia ukraińska cieszy się bezgranicznie z okazji triumfu wojsk polskich nad wspólnym wrogiem i zapewnia, że razem z Wojskiem Polskim bić się będzie do ostatecznego zwycięstwa i do*

pełnego zniszczenia wroga, który niesie zniewolenie obu narodom (1920, nr 5). Wśród rozkazów zamieszczanych w gazecie jest m.in. rozkaz Komendy Głównej armii URL z 10 września 1920 r. o przeniesieniu 6 Dywizji Strzeleckiej M. Bezruczki na front ukraiński. Na łamach „Syna Ukrainy” znajdujemy także odezwę Głównego Atamana armii URL S. Petlury do mieszkańców Ukrainy, uniwersał Rady Republiki do narodu ukraińskiego, notę Rady Republiki do parlamentarzystów świata oraz deklarację rządu ogłoszoną przez W. Prokopowycza (1921, nr 10/11).

— Wywiady z członkami rządu. W wywiadzie z ministrem spraw wewnętrznych URL O. Salikowskim, udzielonym w związku z rokowaniami pokojowymi w Rydze i Konferencją Krajów Bałtyckich, podjęto m.in. kwestię pożądaną ententy wschodu: kraje bałtyckie — Polska — Ukraina. W innym wywiadzie minister spraw zagranicznych A. Nikowski objaśniał sprawy związane z powstaniem Rady Republiki, zaprzeczał pogłoskom o rzekomej dymisji S. Petlury.

— Sprawozdania Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i informacje o sytuacji na frontach, w tym także o walkach oddziałów ukraińskich (w rubryce „Przegląd Wojskowy”). Z listu żołnierzy 6 Dywizji Strzeleckiej wynika jednak, że wśród społeczeństwa polskiego mało kto wiedział o udziale ukraińskich dywizji w wojnie i ich waleczności. Gdy gen. Zelinski odwiedził żołnierzy polskich (front nad Bugiem) okazało się, że i oni niewiele wiedzą o froncie ukraińskim (1920, nr 4);

— Przeglądy sytuacji międzynarodowej. Na łamach „Syna Ukrainy” znajdujemy ocenę stosunku wielkich państw — USA, Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec — do Ukrainy i Sowieców (1920, nr 4). W artykule „Przegląd sytuacji — dwie pomyłki” przedstawiono rozmowy Rosja-Polska na konferencji pokojowej w Mińsku i Rydze. Stwierdzono z rozgoryczeniem: Rosja bolszewicka przyjechała na rozmowy z delegacją sowieckiej Ukrainy traktując ją, chociaż tylko formalnie, jak niezależne państwo, a Polska, sojuszniczka Ukrainy, do Mińska (i potem do Rygi) pojechała sama. *Czyż nie jest zrozumiałe, że jest to obrazą dla tych wszystkich Ukraińców, którzy z polskim zbrojnym narodem odpierali bolszewicką nawałę, przelewając swą krew i ofiarowując swe życie? To pomyłka Polaków, trzeba ją usunąć i zaprosić Ukraińców na rozmowy do Rygi. Drugą pomyłkę popełniła Francja. Uznała ona oficjalnie Wrangla, ale czemu milczy o URL? — zapytuje autor artykułu W. S. (W. Sadowski).*

Gazeta przedrukowywała także artykuły z prasy polskiej, w których poruszano problemy ukraińskie. W jednym z nich zarzucano przewodniczącemu polskiej delegacji w Rydze J. Dąbskiemu, iż brak tam przedstawiciela URL, oceniając to jako strusią politykę. *I oto nam, którzy bijemy się razem z Ukrainą w jednym szeregu, nam nakazują prowadzić rozmowy z drugą Ukrainą, Ukrainą Rakowskich, Manuilskich, Ukrainą Radziecką* — stwierdzał autor artykułu (1920, nr 6). Na łamach gazety nie brakowało też in-

formacji z życia na Ukrainie. Przykładem może być przedruk z prasy francuskiej instrukcji Trockiego wydanej komunistycznym agitatorom na Ukrainie. Istota jej sprowadzała się do tego, by wszelkimi sposobami szkodzić, oszukiwać, okłamywać, tak, by *Ukraina była naszą, bo bez jej węgla, zboża Rosja nie wyżyje*.

Wiele miejsca poświęcała redakcja armii ukraińskiej. Centrum jej wykształcenia w tym czasie był Łańcut. Tu z obozów Łotwy, ze Strzałkowa, Dąbia, Pikulic i innych przybywali byli jeńcy, tu *odradzali się* fizycznie i moralnie i udawali się na front (1920, nr 5, 6). Inne tematy to szkolenie w armii ukraińskiej (1920, nr 4), oświata pozaszkolna, zaopatrzenie wojska (1920, nr 6).

Od 1 stycznia 1921 r. kierunek pisma nie zmienił się, poszerzono tylko jego zakres. Pojawiły się informacje o pracy kulturalno-oświatowej w obozach (1921, nr 1), korespondencje z Ukrainy o postępowaniu bolszewików i o ruchu powstańczym przeciwko nim, analizy operacji wojskowych, żołnierskie wspomnienia. Pojawiła się literatura piękna — opowiadania i prace historyczno-obyczajowe.

Na łamach gazety odbił się proces tworzenia struktur władzy ukraińskiej emigracji politycznej. Opublikowano tu: ustawę o Władzy Najwyższej oraz Państwowej Radzie Narodowej URL; informacje o emigracyjnych organach kierowniczych i ich składach (1921, nr 3); informacje o Radzie Republiki powołanej 9 I 1921 r. przez przewodniczącego Dyrektoriatu (1921, nr 4). Rada Republiki z I. Feszczenką-Czopińskim, P. Pyłypczukiem i S. Baczyńskim na czele spełniała funkcję parlamentu (1921, nr 10/11).

Wśród autorów tekstów widzimy m.in.: A. Korsznińskiego, W. Ostrowskiego, O. Biłozerskiego, W. Smutnego, I. Łypę, J. Lutego, D. Herodota, F. Sawczenkę, M. Bukszowanego, Horskiego i Bondarowskiego.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60, URL, prasa; *Бібліографія української преси*, s. 115; M. Klimecki, *Wojna czy pokój*, s. 68–69; I. Нагаєвський, *Історія Української держави*, s. 328.

127. **СИЧ** (Sycz) [Puszczczyk]. **Pismo satyryczno-humorystyczne i literackie**. Niereg. Nr 1. 1921, 28 stycz., nr 2. 1921, 12 lut.

Red. Kolegium. — Kalisz, obóz nr 10, 1921. *Wyd.* [Grupa inicjatywna 2 Dywizji Wołyńskiej]. *Nazwy druk. i adr. red.:* nie podano.

Ukazało się: 1921 — nr 1–2; F.: 21 × 33 cm; N.: [100]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 2; CAW — 1921, nr 1.

Teksty i rysunki w „Puszczyku” wykonano odręcznie, poprawki nanie-siono już po wykonaniu odbitek. Niektórzy autorzy podają nieprawidłową nazwę tego pisma — „Sicz”.

Wbraw temu, co napisano w podtytule, pismo zamieściło artykuł całkiem poważny — o działaniach zmierzających do powołania Rady Republiki, czyli emigracyjnego parlamentu (nr 2). Autor z sarkazmem pisał, że

jak i dawniej partie sprzeczą się, łączą w koalicje, ale zapominają, jak i kiedyś, o wrogu i o wojsku, które miało wywalczyć niepodległość i którym nikt się nie interesuje. Te pomyłki — kończył redaktor — niech będą nauką na przyszłość. Inne artykuły są bardziej satyryczne niż humorystyczne — jak np. opowiadanie na temat władzy bolszewickiej, wytapywania przez nią petlurowców czy zbierania produktów przez oddziały karne. Wiersze zamieszczone w czasopiśmie przepojone są goryczą i tęsknotą, a relacje z obozu — zaprawione ironią. Za to rysunki — wszystkie o żołnierzu — są rzeczywiście satyryczne, a teksty na dwu ostatnich stronach pełne są humoru i satyry. W numerze zamieszczono też recenzje z imprez kulturalnych, m.in. przedstawienia *Swatannia na Honczariwci* („Swatanie na Honczrówce”). Autorzy podpisywali się pseudonimami; rysunki wykonał Karan-Dasz.

Lit.: CAW, SAU, I.380.1, t. 60; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 47; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 86; *Бібліографія української преси*, s. 117.

128. SMIXOMET (Smichomet) [Miotacz Śmiechu]. Pismo humoru i satyry (nr 2); niezależne pismo humoru i satyry (nr 3). Niereg. Nr 1. 1923, 1 grud.

Red. i wyd. Kolegium. — Gdańsk 1923–1924.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1923, nr 1–2, 1924, nr 2–5.

Pisemko ukraińskich studentów Politechniki Gdańskiej pochodzących z Galicji Wschodniej. Pisano je odręcznie i powielano, część tekstów rytmowano. W numerze pierwszym przedstawiano je jako: *satyryczne, erotyczne, muzykalne, nienormalne*. Gdańscy studenci z Galicji Wschodniej należeli do SUS (Sojuz Ukrajnińskich Studentiów — Związek Studentów Ukraińskich) „Osnowa”. Teksty i rysunki w piśmie dotyczyły życia studentów i ich organizacji (np. IV Walnego Zebrania SUS w Gdańsku).

129. СОЛЦЕЦВІТ (Soncecwit) [Słoneczny Kwiat]. Almanach literatury i sztuki. (–). — Tarnów 1922.

Pismo wydało w Tarnowie wydawnictwo pod taką nazwą „Soncecwit”. Jego redaktorem, według danych archiwalnych, był Mychajło Obidnyj. Informację o almanachu i wydawnictwie podają D. Doroszenko i W. Doroszenko. Potwierdza to K. Ławrynowycz, który w 1924 r. pisał, iż grupa literacka „Weselka” z Kalisza, *będąc dłuższy czas odcięta całkiem od świata, zdobyła się na dokonanie o wiele więcej od tych, którzy przebywali w „świecie”, bo to oni spowodowali powołanie do życia tarnowskiej grupy „Soncecwit” i zmusili ją do wydania w 1922 roku pod nazwą swego towarzystwa wspólnego zbiorku swoich utworów*. Z tekstu K. Ławrynowycza wynika, że ukazał się tylko jeden numer „Soncecwitu”. E. Miśiło w swojej *Bibliografii* podaje, iż almanach literatury i sztuki „Soncecwit” zredagował i wydał we Lwowie w 1922 r. O. Nawrocki.

W Bibliotece Narodowej w Warszawie znajdują się materiały redakcji pisma „Wyzwolenie” (w czytelni mikrofilmów; patrz poz. 21). Wśród innych są tam też materiały dodatku literackiego tego pisma pod tytułem „Soncecwit” redagowanego w Tarnowie w 1922 r. przez M. Obidnego. Swe teksty, napisane przeważnie w 1921 r., nadesłali: N. Liwycka, Jewhen Iwanenko, Mychajło Obidnyj, M. Kowalski, B. Łysianski, Iwan Łypa, Jurij Łypa i Antin Pawluk. Z materiałów graficznych są w zbiorach fotografie i grafika Ł. Perfeckiego, P. Chołodnego (ojca) i H. Narbuta.

Wśród autorów, których utwory znalazły się w tarnowskim zbiorze są m.in.: Petro Haj, Natałka Wołoszka (Natalia Liwycka?), M. Obidnyj i Jurij Łypa. Tego ostatniego wymienia jako jednego z autorów pisma M. Komarycia.

Lit.: Матеріали літературно-мистецького додатку „Сонцецвіт”; ВНА, Архівум ім. Т. Шевченки, mf 75103–III, Д. Дорошенко, В. Дорошенко, *Українське літературне життя*, s. 34; К. Лавринович, *Творчість молодих письменників*, s. 14–15; М. Комариця, *Луна Юрій Іванович*, s. 121; *Бібліографія української преси*, s. 119.

130. СОЦІАЛІСТИЧНА ДУМКА (Socjalistyczna Dumka) [Myśl Socjalistyczna]. **Centralny organ Української Соціалдемократичної Partii Robotniczej. Wychodzi dwa razy na miesiąc we Lwowie.** Dwutygodnik, miesięcznik. Nr 1. 1921, 1 lip.

Red.–wyd. [R. Dombczewskij]. *Adr. red.*: Lwów, ul. Ossolińskich 8. — Lwów 1921–1922, Praga 1923.

Ukazało się: 1921–1923 — nr 1–12[?].

Znajduje się w zbiorach: AAN — 1922, nr 9, 1923, nr 12; BAN — 1921, nr 1–7, 1922, nr 8–9, 1923, nr 10–12; CDAB — 1921, nr 1–7, 1922, nr 8–9, 1923, nr 10–11; LDU — 1921, nr 1–7, 1922, nr 8.

Poprz.: „Вільна Україна”, poz. 26.

W lipcu 1921 r. USDRP zaczęła wydawać czasopismo, które ma za zadanie objaśniać aktualne problemy i wydarzenia. Redakcja prosiła organizacje i poszczególnych towarzyszy o nadsyłanie materiałów do druku. Według M. Felińskiego w r. 1923—im przyjęła ona oficjalnie platformę komunistyczną, co spowodowało jej likwidację z początkiem 1924 r.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 119; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 199; М. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 37–38.

131. СПОРТОВЕЦЬ (Sportowiec) [Sportowiec]. (–). — Tuchola [1920].

Pismo żołnierzy UHA — jeńców przebywających w tucholskim obozie. Ukazały się tylko 2 numery. Nie odnaleziono dotychczas żadnego z nich. Przewodniczącym koła sportowego był ppor. Teofil Bohajec, który założył sekcję piłki nożnej. Zajęcia sportowe odbywały się na przystosowanym do tego przez jeńców obozowym placu.

Por.: „Вззд” (roz. 20), „Лежух” (roz. 78), „Невольник” (roz. 98), „Рада” (roz. 119), „Табор” (roz. 138), „Хрунь” (roz. 157).

Lit.: Д. Богачевський, *Табор полонених*, s. 578–579; *Бібліографія української преси*, s. 120.

132. СПОРТМЕН (Sportsmen). **Apolityczne comiesięczne pismo Związku Internowanych Sportowców obozów Polski**. Miesięcznik. Nr 1. [1922, marzec?]. Nr 4/5. 1922, lip.–sierp.

Red. M. Hadziackij. — Strzałkowo 1922. Wyd. YMCA [Young Men's Christian Association]. Nazwy druk. i adr. red.: nie podano.

Ukazało się: 1922 — nr 1–5; F.: 17 × 22 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 4/5 (28 s.).

Czasopismo drukowano w języku ukraińskim i częściowo rosyjskim (patrz il. 19). YMCA, jak wyjaśnia redaktor, nie uznawała dotychczas nowych państw powstałych po rozpadzie Rosji. Za oficjalny uznawała tylko język rosyjski. Hadziacki zdecydował, że miesięcznik będzie drukował teksty w takim języku, w jakim je przekazano do redakcji; w przeciwnym razie pismo mogło się wcale nie ukazywać. „Sportsmen” przeznaczony był dla wszystkich sportowców, w tym także rosyjskich z byłych oddziałów Bałachowicza i Peremykina, internowanych w Polsce. Większość tekstów drukowano jednak w języku ukraińskim.

W jedynym zachowanym numerze zamieszczono m.in.: artykuły o treści ogólnej (tu o systemach gimnastycznych); przeglądy ze sportowej przeszłości (korespondencja z Kalisza); relacje ze świąt sportowych w Kaliszu, Szczypiornie, Strzałkowie, Słupcy (siedziba powiatu, w którym leży Strzałkowo) i Tucholi (w ostatnim przypadku w języku rosyjskim); nowinki ze świata w rubryce „Co nowego w sporcie na świecie”; korespondencję czytelników; stronę humoru (oczywiście na temat sportu).

Zamkniętym w obozach, szczególnie tym, którzy zajmowali się sportem, *bardzo szybko obrzydło przymusowe życie za drutami, w internacie, na narach oraz przeżywanie natrętnych politycznych pytań* (nr 4/5). Nic dziwnego więc, że sport cieszył się szczególnym zainteresowaniem wśród internowanych. W niektórych dywizjach powołano sportowe organizacje, dla przykładu w Kaliszu było to Oficerskie Koło Sportowe 2 Wołyńskiej Dywizji oraz Szkoła Gimnastyczno–Szermiercza 3 Żelaznej Dywizji.

Z przeglądu stron „Sportsmena” wynika, że trenowały intensywnie, szczególnie latem, i brały udział w rozgrywkach zespoły sportowe w takich dyscyplinach, jak: piłka nożna, siatkówka, koszykówka, szermierka, lekka atletyka, boks, pływanie, zapasy, tenis i szachy. Mistrzostwa organizowano na obozowych placach, we własnych lub wynajętych salach, korzystano z zaproszeń do innych miejscowości. Futbolisci często grali z miejscowymi zespołami, wchodzili nawet — tak było w Kaliszu — do składu reprezen-

tacji miasta. W 1921 r. w Strzałkowie otwarto, wspierane przez YMCA, gimnazjum sportowe.

133. СТРАЖНИЦЯ УКРАЇНЬСЬКА (Strażnycia Ukraińska) [Strażnica Ukraińska]. Tygodnik[?]. Nr 1. 1925, 8 mar.[?].

Red. i wyd. T. Konczynski. — Warszawa 1925–1926. *Druk.* „Rotacyjna” J. Burian, [Warszawa], ul. Przejazd 9. *Adr. red. i adm.:* Warszawa, ul. Nowy Świat 41.

Ukazało się: 1925 — 39 numerów[?], 1926 — 32 numery[?]; F.: 30 × 40 cm; 40 × 50 cm (1926, nr z 18–25 VIII); C.: 60 sot[?].

Znajduje się w zbiorach: AAN — 1925 — 1 numer; BAN — 1925 — 14 numerów, 1926 — 28 numerów; BUW — 1925 — nr 1, 3–5, 7–8, 10, 12–14, 16–22, 25–30, 35–39, 1926, nr 1–9, 12, 14–16, 19–26, 29–30, 32 (numeryacja pisma w tej bibliotece wprowadzona została w czasie katalogowania).

Gazeta drukowana była jednostronnie, jak plakat do naklejania. Żaden egzemplarz nie ma numeru tylko datę wydania i dlatego nie można ustalić, ile ich się ukazało. Czasopismo było ukraińską wersją „Strażnicy Polskiej”. Intensywne propagowanie kas oszczędnościowych pozwala domyślać się, że było dofinansowywane z bankowych funduszy. Rozprowadzano je przymusowo z pomocą starostów i wójtów.

W deklaracji wydawcy czytamy, że nie należy on do żadnej partii i dlatego gazeta nie realizuje partyjnych programów. Chce służyć społeczeństwu, ludziom różnych stanów i wieku, zamieszczając informacje o tym, co się dzieje w państwie i na świecie. Redakcja i jej niewątpliwi państwowi protektorzy liczyli przy tym na uspokojenie lub nawet na pozyskanie sympatii Ukraińców: *Harmonia z głównymi zasadami państwowości polskiej może podwyższyć kulturalny i materialny dobrobyt narodu ukraińskiego. Dość marzeń i niepotrzebnych intryg! Tylko realna pozytywna praca przyniesie wszystkim korzyść!* (nr z 8 III 1925 r.). *To dość marzeń i niepotrzebnych intryg!* wskazuje, że treści pisma adresowano nie do ukraińskich emigrantów, a do Ukraińców Galicji i Wołynia.

Lit.: M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 202.

134. СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСТНИК (Studentський wistnyk) [Zwiastun Studencki]. **Nieperiodyczny biuletyn studentów ukraińskich na emigracji w Polsce.** Nr 1. 1921, 1 lip.

Red. Kolegium. — Warszawa 1921. *Wyd.* „Nasza Zorza”. *Nazwy druk.:* nie podano. *Adr. red.:* Warszawa, ul. Jasna, hotel „Wiktoria”, pokój 28.

Ukazało się: 1921 — nr 1[?]; F.: 15 × 23,5 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Ukazał się tylko jeden numer pisma. W latach 1924–1925 studenci wydawali w Warszawie pismo „На чужині” (poz. 86), a w latach 1927–1928 — „Студентський голос” (poz. 130).

Rozbici wojenną i polityczną burzą, rozrzucony wszędzie po cudzych krajach — studenci emigranci nie opuszczają skrzydeł. Dla dalszej pracy dla ojczystego kraju postanowili ukończyć na obczyźnie swoje studia, pogłębić swe wiadomości, rozwinąć siebie. Z uwagi na brak związków między rozrzuconymi grupami studentów — trzeba wydawać własne czasopismo — dla koordynacji przedsięwzięć — tak redakcja wyjaśniała powód wydawania pisma (1921, nr 1).

W numerze zamieszczono m.in.: relacje z życia studentów w Warszawie, Niemczech, Czechosłowacji, Rumunii; informacje o trzech miastach — Warszawie, Krakowie i Poznaniu oraz o uczelniach wyższych w tych miastach; reportaż ze zjazdu przedstawicieli gromad studenckich w Polsce. Oto niektóre rezultaty tego zjazdu: powołano SUS — „Sojuz Ukraińskich Studentiw” (Związek Studentów Ukraińskich) w Polsce, zadaniem którego ma być programowa i materialna pomoc studentom; Zjazd apelował do wszystkich, by uzupełniali wykształcenie, wstępowali do uczelni w Polsce — w Warszawie, Krakowie i Poznaniu, a także do uczelni Europy Środkowej — Pragi, Berlina, Wiednia.

Wkrótce okazało się, że studenci ukraińscy z Polski rozjechali się po różnych krajach i wydawanie czasopisma w Warszawie wstrzymano.

135. СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСТНИК (Studentський wistnyk) [Zwiastun Studencki]. (—). — Strzałkowo 1921.

Informację o wydawaniu w Strzałkowie tego czasopisma podają Ł. Baczynski (Pryżmurenko), S. Nariżnyj i M. Martyniuk. W sprawozdaniu z pracy kulturalno-oświatowej w obozach za 1921 rok (Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie) podano, że nakład pierwszego numeru „Zwiastuna Studenckiego” wynosił 200 egzemplarzy. Żadnego dotychczas nie odnaleziono.

Lit.: SAW, SAU, I.380.1, t. 60, Prasa; Прижмуренко, *Видання по таборах*, s. 24; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 42; М. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 204.

136. СТУДЕНТСЬКИЙ ГОЛОС (Studentський hołos) [Głos Studencki]. **Organ wolnej akademickiej myśli; organ Ukraińskiej Gromady Studenckiej** (1928, nr 3). Dwumiesięcznik; miesięcznik (1928, nr 3). Nr 1. 1927, kwie.–maj.

Red. Kolegium. — Warszawa 1927–1928. *Wyd.* Ukraińska Gromada Studencka w Warszawie, *wyd. i red. odp.* Jewhen Czechowycz (1928, nr 3). *Druk.* Zakłady Graficzne P. Szwece, ul. Warecka 9. *Adr. red. i adm.*: Warszawa, ul. Podwale 16 m. 15.

Ukazało się: 1927 — nr 1–2, 1928 — nr 3–6; F.: 21 × 17 cm, 16 × 23,5 cm (1928, nr 3); C.: 1 zł, przedpł. (1928, nr 3) 10 zł rocznie, 5 zł półrocznie, 3 zł kwartalnie.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1927, nr 1–2, 1928, nr 3–6; BJ — 1927, nr 2, 1928, nr 3–6; BP — 1928, nr 3–6; BUSP — 1928, nr 3, 6; SKP — 1928, nr 3.

Numer 1–2 pisma to powielone maszynopisy, numery 3–6 były drukowane.

Ukraińska Gromada Studencka wydawała w 1921 r. w Warszawie „Студентський вісник” (poz. 134), a w 1924 r. pismo „На чужині” (poz. 89). Pisma te z różnych powodów przestały się ukazywać. Redakcja „Głosu Studenckiego”, podobnie jak poprzednicy, postawiła sobie takie cele: *To [jest] trybuna informacyjna o życiu studentów w Polsce, kronika, która ma odzwierciedlić wesole i smutne dni studentów, pismo [...] ma wszystkich jednoczyć* (1927, nr 1).

Z kroniki tej dowiadujemy się o życiu studentów, głównie warszawskich. Ukraińską Gromadę Studentów utworzyli w 1921 r. oficerowie armii URL — było ich około 300. W 1927 r. Gromada liczyła około 100 osób, miała swój sztandar i hymn. Jej protektorem był I. Ohijenko, gościem na zebraniach bywał M. Kowalski — przewodniczący Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Wśród członków byli Ukraińcy z Naddnieprza, z Galicji Wschodniej i Wołynia. Czy uda się wszystkich zintegrować, przełamać rozbieżności i prowincjonalizm? Czy uda się to w anormalnych warunkach, oderwaniu od macierzy? — zapytywała redakcja (1927, nr 1). Prowadzenie odczytów oraz pomoc biedniejszym kolegom to przykłady działalności organizacji.

W polu zainteresowań „Głosu Studenckiego” były też sprawy oświaty Ukraińców w ogóle. W piśmie przedstawiano obraz sytuacji: na ukraińskich ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej nie ma ukraińskiej wyższej szkoły, studenci są rozrzućeni — w Krakowie jest kilkaset studentów ukraińskich, w Warszawie około 150. Przy tym emigranci ukraińscy nie mogą się osiedlać na kresach, Haliczanie nie zawsze znajdują miejsce we Lwowie, wybierają więc Warszawę, Kraków, Poznań, Wilno. Postępuje integracja Ukraińców, ale nie na ukraińskiej ziemi — konstatowała redakcja (1928, nr 3).

Na stronach pisma znajdujemy informacje z innych ośrodków studenckich w Polsce, o współpracy ze związkami studentów w Niemczech i Gdańsku, o CeSUS-ie (Centralnyj Sojuz Ukrajinskocho Studenctwa), o oświacie na Ukrainie i o Ukrainie widzianej oczyma cudzoziemców, o ważnych dla emigracji wydarzeniach (np. o zabójstwie S. Petlury). Są tu też opowiadania, wiersze i kącik humoru oraz komunikaty i sprawozdania organizacji.

Na łamach „Głosu Studenckiego” publikowali J. Czechowycz, A. Kołomijec, J. Kosacz, J. Małaniuk, D. Doncow, B. Luhowyj, M. Liw-uj (M. Liwycki), N. Liwycka.

137. **С.У.Д.** (Sojuz Ukrajinskoji Derżawnosti) [Związek Państwowości Ukraińskiej]. Zeszyt nr 1, na okładce nr 4. — Nr 1. 1921.

Red. i wyd. SUD. — Kijów–Tarnów 1921. *Nazwy druk. i adr. red.:* nie podano.

Ukazało się: 1921 — nr 1; F.: 15 × 23 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1; CDAB — 1921, nr 1.

Zszywka liczy 80 stron druku. *Por.:* „Економичний збірник”, poz. 48.

Ukraińcy wszystkich kierunków [poglądów] — łączcie się! — apelowało pismo; jego twórcy pisali: *Kiedy i w twojej duszy odczuwasz potrzebę wymienić się szczerze myślami z powodu palących pytań naszej współczesności — bierz ten zeszyt. Jest ci z nami po drodze* (s. 4). O przyczynach powołania Narodowego Związku Państwowości Ukraińskiej dowiadujemy się z deklaracji tej organizacji społecznej. Znajdujemy w niej analizę wydarzeń z niedawnej przeszłości na Ukrainie, a także szereg pytań: Dlaczego przegrana, kto się nie sprawdził — masy ludzi czy przywódcy? Dlaczego Ukraińcy rozproszyli się na szereg partii i tacy podzieleni są i wobec wroga, i wobec sympatyków (nielicznych)? Gdy chodzi o etap zdobywania wolności — trzeba się jednoczyć. Dla realizacji tego zadania powstała narodowo-społeczna organizacja: Narodowy Związek Państwowości Ukraińskiej (s. 5). Główne cele i zadania, jakie postawili sobie członkowie SUD to: zdrowa gospodarka; praca kulturalno-oświatowa; walka o własną państwowość. Ostatni z wymienionych celów ma być teraz pierwszym, a dla jego realizacji trzeba wychować bojowników-państwowców — czytamy w deklaracji.

W artykule *Najbliżczy zawodannia i Derżawnyj Centr UNR* (s. 31) M. Burlaka stwierdzał, że jedynym uznanym przez szerokie masy jest petlurowski ośrodek władzy w Tarnowie. W artykule podsumowano to, co zrobił rząd w Tarnowie oraz wyliczono jego nietrafne decyzje i to, co jeszcze powinien zrobić. Z kolei O. Danyleczuk w artykule *Ukrajina w miżnarodnij polityci* (s. 42) przedstawiał stosunek różnych krajów — m.in. Anglii, Włoch, Japonii, Turcji, Rumunii, Francji, Niemiec, Czechosłowacji, Jugosławii, Moskwii (Rosji Sowieckiej) — do Ukrainy oraz radził, z kim powinna „trzymać”.

W czasopiśmie zamieszczono także artykuły o spółdzielczości (M. Łytwyckiego) i szkolnictwie (O. Łuckiego).

138. **ТАБОР** (Obóz). **Niezależne czasopismo** żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii. Niereg. Nr 1. 1920, 11 list. — Tuchola 1920.

Znajduje się w zbiorach: CDA (f. 3524, spr. 16) — 1920, nr 1–3.

Por.: „Невольник” (poz. 98), „Рада” (poz. 119).

Numer pierwszy napisano ołówkiem, numery drugi i trzeci — atramentem. Brak dokładnych danych o redaktorach i wydawcach. Ponieważ mate-

riały przeznaczone dla redakcji należało kierować do por. Petra Gana (barak nr 8) — można przypuszczać, że podobnie jak w przypadku „Rady”, był on redaktorem pisma.

W artykule wstępnym pierwszego numeru zaznaczono, że trzymiesięczna przerwa od ukazania się w sierpniu ostatniego wydania „Rady” wykazała potrzebę [istnienia] wewnętrznego obozowego organu, jako codziennego niezbędnika każdego z nas. Redakcja apelowała do czytelników o współpracę przy tworzeniu pisma, traktując to jako formę przygotowania do przyszłej pracy wśród narodu.

W piśmie zamieszczono m.in. artykuł rocznicowy z okazji Listopadowego Zrywu w 1918 r. (nr 1) oraz analizę sytuacji na Ukrainie i tekst o jej przyszłości (nr 2). Znalazło się w „Taborze” sprawozdanie z działalności obozowej Rady Oficerskiej i Sądu Honorowego (nr 2). Sprawozdania z pracy kulturalno-oświatowej zamieszczano w rubryce *Z krzątków i widczytowości sali* („Z kółek i sali odczytowej”). Inne wydarzenia obozowe notowano w rubryce *Chronika* („Kronika”). *Weselyj kutok* („Wesoły kącik”) to z kolei rubryka zawierająca ironiczne lub sarkastyczne humoreski, przysłowia i przypowieści.

Lit.: O. Вишка, З. Карпус, І. Срібняк, *Останній шлях УГА*, s. 19.

139. ТАБОР (Tabor). Pismo wojskowo-naukowe — organ młodej armii ukraińskiej; pismo wojskowo-literackie (1927, nr 3). Niereg. Nr 1. 1923, lip.

Red. gen. W. Kuszcz, *gen. P.* Szandruk, *gen. M.* Kapustiański, *W. Prokopowycz*; *Kolegium, red. nac.* W. Kuszcz (1927, nr 3). — Kalisz 1923–1924, Warszawa 1927–1939. *Wyd.* Wojskowo-Naukowe Wydawnictwo „Do zbroji” (Do broni). *Druk.* 3 Dywizji Żelaznej [Kalisz]; Zakłady Graficzne P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9 (1927, nr 3); *Druk.* Wydawnictwa „Czornomor”, Kalisz (1928, nr 7); Zakłady Graficzne P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9 (1929, nr 11). *Adr. red. i wyd.*: Polska, Kalisz, ul. Kolejowa 85, skr. 61 (obóz internowanych nr 10, Pawło Szandruk); P. Szandruk, Warszawa I, skr. 697 (1927, nr 3); W. Kuszcz, Warszawa I, skr. 697 (1927, nr 4); W. Kuszcz, Kalisz, skr. 61 (1928, nr 7); W. Kuszcz, Warszawa, ul. Podwale 16 m. 15 (1929, nr 11); *Adr. red.*: W. Kuszcz, Warszawa, ul. Czerniakowska 204 m. 25 (1931, nr 16); Warszawa, ul. Wilcza 45 m. 3 (1937, nr 32).

Ukazało się: 1923 — R. 1, nr 1, 1924 — R. 2, nr 2, 1927 — R. 3, nr 3–5, 1928 — R. 4, nr 6–9, 1929 — R. 5, nr 10–12, 1930 — R. 6, nr 13–14, 1931 — R. 7, nr 15–16, 1932 — R. 8, nr 17–18, 1933 — R. 9, nr 19–20, 1934 — R. 10, nr 21–23, 1935 — R. 11, nr 24–27, 1936 — R. 12, nr 28/29–30, 1937 — R. 13, nr 31–33, 1938 — R. 14, nr 34–36, 1939 — R. 15, nr 37. Liczba stron 50–252. *F.*: 17 × 25 cm; *N.*: [1000]; *C.*: 5 fr., 10 kes, 0,5 dol. i ekwiwalent w in. walutach (nr 1), 6 zł (nr 2), 1 zł (nr 3), 1,5 zł (nr 5), 1,75 zł (nr 9), 1,5 zł (nr 10), 2 zł (nr 12), 2,5 zł (nr 14), 2,85 zł z przes. w Polsce (nr 16), 1,5 zł (nr 19).

Znajduje się w zbiorach: AAN, BAN — 1923–1939, nr 1–37; BJ — 1924–1939, nr 2, 4–37; BN, BP — 1924–1939, nr 2–7, 9–37; BUAM, BUSP — 1923–1939, nr 1–6, 8–10, 13–37; BUW — 1924–1928, nr 2–9, 1930–1939, nr 13–37; CAW — 1935, nr 25, 28/29, 30–37 (po 2 egz.); CDAB — 1923–1939, nr 1–37, oraz pod inną sygn. 1937–1939, nr 31–37; UNF, UWA, WIH.

Por.: „За державність”, poz. 56.

Na okładce każdego numeru założonego z inicjatywy S. Petlury pisma widniało odpowiednie do treści motto (patrz il. 22). Na okładkach drukowano też informacje o własnych i innych wydawnictwach, czasopismach i gazetach. Po likwidacji obozów, w latach 1925–1926 pismo nie ukazywało się. W 1929 r. powołano fundusz „Taboru” (nr 10). Prócz dochodów własnych, czasopismo podtrzymywane było finansowo przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Od 1936 r. do pisma dołączano wkładkę z francuskim tytułem: „Le Camp”.

Zadaniem pisma było szerzenie wiedzy wojskowej wśród społeczności ukraińskiej oraz pielęgnowanie idei wyzwolenia ojczyzny. Redakcja wysyłała je do wszystkich ukraińskich ośrodków emigracyjnych. „Tabor” podzielono na rozdziały; w początkowych umieszczano artykuły na tematy fachowe, na końcu — kronikę i spis bibliograficzny lub krótkie omówienie zawartości zbioru. Bibliografia umożliwia czytelnikowi wybranie odpowiedniej pozycji dla pogłębienia wiedzy z danego tematu. Są tu też recenzje książek i czasopism. Niektóre artykuły o tematyce ogólnej rozpowszechniano w formie oddzielnych broszur. Kronika obejmowała krótkie doniesienia z Europy i świata o nowinkach wojskowych. W czasopiśmie drukowano oficjalne oświadczenia, rozporządzenia i nakazy — rządu URL (m.in. Uniwersał rządu URL — nr 6) oraz Komendy Głównej armii URL. Po wznowieniu pisma w roku 1927 (nr 3) pojawiły się w nim utwory literackie — proza i poezja. Uczyniono to dla poszerzenia grona czytelników o osoby cywilne. Z okazji dziesięciolecia pisma wydrukowano (nr 19) spis dotychczas opublikowanych artykułów. W spisie tym dorobek pisma podzielono następująco: lotnictwo, artyleria, wychowanie, wojna w przyszłości, wieści z Ukrainy, życie armii na emigracji, publikacje o charakterze ogólnym, łączność, historia (walka wyzwolenicza), historia (wielka wojna), kawaleria, wydarzenia międzynarodowe, język i terminologia, morze i flota, opowiadania i wiersze, organizacja wojska, powiadomienia i rozkazy, piechota, strategia, technika, uzbrojenie, kronika, armie obce.

Bardzo dużo artykułów dotyczyło życia wojska na emigracji. Były to korespondencje ze Stanicy Ukraińskiej w Kaliszu oraz ośrodków emigracji ukraińskiej w Rumunii, Bułgarii, Czechosłowacji, Francji i Polsce. Na łamach „Taboru” drukowano też ważniejsze deklaracje, odezwy, protesty towarzystw i instytucji emigracyjnych.

Dla poszerzenia wiedzy oficerów pisano w „Taborze” o operacjach wojskowych z minionych wieków i z I wojny światowej, o niedawnych operacjach własnych lub bolszewickich. Wiele artykułów dotyczyło przyszłości, m.in.: S. Delwiha *Armija zawtrisznioho dnia* („Armia dnia jutrzejszego”; nr 2); T. Omelczenki *Zahałni rysy majbutnioji wijny* („Ogólne rysy przyszłej wojny”; nr 8). Szczególną uwagę zwracano na zastosowanie w przyszłości nowoczesnej techniki: czołgów, lotnictwa, łodzi podwodnych.

Należne miejsce zajmował w czasopiśmie S. Petlura. O nim, o jego wkładzie w organizację wojska, a przy tym o URL pisali: W. Sałskij, *Hotownyj Otaman Symon Petlura i Armija UNR* (nr 3); P. Berbeneć, *Symon Petlura* (nr 16); W. Prochoda, *Symon Petlura — Woźd' Ukrajinśkoho Wijśka* (nr 28/29).

Więści z Ukrainy zamieszczane na łamach pisma pozwalały wyrobić sobie obraz życia w okupowanej ojczyźnie, a wspomnienia — dowiedzieć się o ważnych wydarzeniach z wojny wyzwolenczej i ich uczestnikach.

Wśród autorów było wielu wysokiej rangi oficerów, w tym zajmujących stanowiska w administracji państwowej. W „Taborze” pisali: W. Andrijewski, S. Delwih, M. Janczewski, M. Kapustianski, W. Kuszcz, W. Kołosowski, S. Kost'—Kostenko, I. Krypjakewycz, B. Monkewycz, T. Omelczenko, W. Prochoda, O. Riast (S. Petlura), W. Sawczenko, W. Sawczenko—Bilski, W. Salski, P. Szandruk, O. Szpilinski, S. Szramczenko i inni. Jednym z redaktorów był znany działacz polityczny, wiosną 1921 r. premier emigracyjnego rządu URL — W. Prokopowycz.

Lit.: Bibliografija ukrajinśkoj presy, s. 124–125; Ukrajinśka žurnalistyka, вип. 3, s. 193–194; M. Feliński, Ukrajincy w Polsce Odrodzonej, s. 116–117; M. Павленко, Ukrajinśki wjśkwoopoloneni, s. 123.

140. **ТАБОРОВИЙ МЕТЕЛИК** (Taborowyj Metelyk) [Ulotka Obowozow]. Wydanie redakcji „Naszej Zorzy” (patrz — poz. 95). Nr 1. 1921. 31 maj.

Znajduje się w zbiorach: CAW — 1921, nr 1.

W zachowanym numerze autorzy ulotki pisali *Pro bolszewyćku amnestiju* („O bolszewickiej amnestii”), którą władze sowieckie zaproponowały po podpisaniu pokoju ryskiego. Apelowali, by nie dawać wiary zapewnieniom o amnestii — rzeczywistość, poparta przykładami, jest inna. W innej ulotce, z odręcznym dopiskiem „Nasza zoria” nr 1 i odręcznie wpisanym tytułem: *Jakomu maje buty Ukrajina, za kotru my boremoś* („Jaką ma być Ukraina, o którą walczymy”), w kilku punktach wyłożono czytelnikowi tę kwestię.

141. **ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ** (Ternystyj szlach) [Ciernisty Szlak]. **Pismo literacko-wojskowe**. Nr 1. [1921, 28 marca?].

Red. Kolegium [red. O. Kozłowski]. — Piotrków Trybunalski 1921. Wyd. Oddział Kulturalno-Oświatowy 1 Dywizji Karabinów Maszynowych.

Ukazało się: 1921 — nr 1; F.: 21 × 30 cm; N.: [25]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1921, nr 1.

Pismo odbito na powielaczu, tekst jest trudny do odczytania. Nie podano daty wydania — 28 marca to data napisania jednego z artykułów. Ukazał się tylko jeden numer.

Dywizję Karabinów Maszynowych jeszcze przed przejściem Zbrucza rozdzielono na dwie części. Tylko jedna trafiła do Polski, i tę ponownie rozdzielono: Sztab i zaopatrzenie znalazło się w Pikulicach (a niebawem w Łańcucie), oddziały bojowe i operacyjne w Wadowicach, a następnie w Piotrkowie Trybunalskim (1921, nr 1). Część piotrkowska, mniejsza, dążyła do połączenia z łańcucką, choćby tylko duchowego.

W piśmie znajdujemy artykuł o Wyższej Radzie Wojskowej, opowiadania na tematy wojskowe, liczne wiersze (m.in. M. Kozaka „Ciernistym szlakiem”), relację o pracy kulturalno-oświatowej w obozie. Jest tu także rubryka „Rozrywka” i kronika. B. Monkewycz, M. Kozak, O. Kozłowski, J. Małaniuk i A. Jakymczuk — to nazwiska autorów tego pisma.

Lit.: SAW, SAU, I.380.1, t. 60, Prasa; M. Литвицький, *Таборова журналістика*; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 36; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 94.

142. **ТРИБУНА МОЛОДИХ** (Trybuna młodych) [Trybuna Młodych]. Czasopismo dla młodzieży, ukazywało się dwa razy w miesiącu. — Warszawa 1939.

Informację o tym piśmie podaje tylko E. Misio. Nie znaleziono dotychczas żadnego numeru pisma ani wiadomości potwierdzającej jego istnienie.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 126.

143. **ТРИБУНА УКРАЇНИ** (Trybuna Ukrajiny) [Trybuna Ukrainy]. Nieperiodyczny organ emigracji ukraińskiej. Nr 1. 1923, mar.

Red. i wyd. [O. Salikowski]. — Warszawa 1923. *Druk.* P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9; drukarnia obozowa [Szczypiorno] (nr 2/4). *Adr. red.:* A. Salikowski, Warszawa-Ochota, ul. Opaczewska 44.

Ukazało się: 1923 — nr 1, 2/4, 5/7; F.: 14,5 × 22,5 cm, 17 × 24 cm (nr 2/4); C.: 3000 mkp., 1 zł (nr 2/4).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1923, nr 1, 2/4, 5/7; BUSP — 1923, nr 1, 5/7; BUW — 1923, nr 1, 2/4, 5/7; CDAB — 1923, nr 1, 2/4, 5/7; LDU — 1923, nr 1, 2/4; MH — 1923, nr 1, 2/4, 5/7; SKP — 1923, nr 1, 2/4, 5/7; UWA — 1923, nr 2/4.

Czasopismo rozpowszechniano w księgarniach Wołynia, Lwowa, Pragi, Wiednia i Berlina, było też wysyłane do innych krajów Europy i Ameryki. Wcześniej ukazywało się kolejno pod nazwą „Українська трибуна” (patrz poz. 147) i „Українська справа” (poz. 146; patrz il. 8). Fundusz prasowy „Trybuny Ukrainy” wspierali sponsorzy. Redakcja planowała prze-

kształcić to nieregularnie ukazujące się pismo na tygodnik, ale brak dowodów na potwierdzenie, że się to udało.

W artykule wstępnym pierwszego numeru redakcja napisała: *Pismo ma być trybuną wolnej myśli w państwowych, kulturalnych oraz organizacyjnych sprawach ukraińskiej emigracji politycznej. Na pierwsze miejsce wysunięto problem naszej ideologii i praktyki państwowej [podkr. w tekście], pilny przegląd i przewartościowanie minionego, analiza błędów. Główna myśl — interes państwa wyżej [winien być stawiany — przyp. E. W.] od partyjnego (w przeszłości bywało odwrotnie) [...]. Uczyć się — pracować — tworzyć nowe wartości — takie jest zadanie emigracji [...] — temu chce służyć „TU”.*

Treść artykułów odpowiada deklaracjom twórców pisma. Oto niektóre z nich: [A. Łukaszewycz], *Ukraińska emigracja u Polsczy* („Emigracja ukraińska w Polsce”), nr 1, s. 17–21; D. Doroszenko, W. Doroszenko, *Ukraińskie literaturne żyttia na emigraciji* („Ukraińskie życie literackie na emigracji”), nr 1, 2/4; I. Feszczenko–Czopiwskyj, *Ekonomiczni osnovy dla isnuwannia nezależnoji derżawy* („Ekonomiczne podstawy istnienia niezależnego państwa”), nr 1, 2/4; I. Feszczenko–Czopiwskyj, *Czerhowi zawdannia naszoji mołodi* („Kolejne zadania naszej młodzieży”), nr 5/7; W. Zajikyn, *Hołowni momenty istoriji ukrajinskoji derżawy*, nr 5/7, s. 20–32; O. Łotoćkyj, *Łozanśka umowa ta nasz piwdennyj susida* („Umowa lozańska i nasz południowy sąsiad”), nr 5/7; M. Kapustiański, *Jak my opynytyisia za Zbruczem* („Jak znaleźliśmy się za Zbruczem”), nr 5/7, s. 38–43; K. Macijewycz, *Ekonomiczni zawdannia ukrajinskoji emigraciji*, nr 5/7, s. 14–20.

Prócz wymienionych autorów pisali tu także: O. Salikowski, S. Torn-ton, A. Jakowliw, W. Prokopowycz, P. Zajcew, S. Rusowa, S. Siropołko, O. Riast i inni.

W końcowej części pisma zamieszczano wiadomości z życia ukraińskiego w różnych krajach, wieści ze świata, polemiki, informacje o nowościach wydawniczych itp.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 126.

144. **УКРАЇНСЬКА НИВА** (Ukraińska nywa) [Niwa Ukraińska]. Tygodnik; 1, 5, 10, 15, 19, 24, 28 dnia każdego miesiąca (1927, nr 13), 12 × mies. (1927, nr 65). Nr 1/2. 1926, 17 grud.

Red.–wyd. E. Delpis; *red.–wyd.* T. Domaniecki (1926, nr 14); *red.–wyd.* T. Domaniecki *pod ogólną red.* P. Pewnego (1926, nr 15); *red.–wyd.* P. Pewnyj (1929, nr 1/2); *red. odp.* Ł. Musijewycz (1930); W. Arcabka (1932). — Warszawa 1926–1928; Łuck 1928–1936. *Druk.* Zakłady Graf. P. Szweđe, Warszawa, ul. Warecka 9; *druk.* M. Sznajdera w Łucku (1929, nr 1/2). *Adr. red. i adm.:* Warszawa, ul. Podwale 17; Łuck, ul. Sienkiewicza 9 (1928, nr 82); Łuck, ul. Jagiellońska 28 (1931, nr 9).

Ukazato się: 1926 — nr 1/2–3/4, 1927 — nr 1/2–76, 1928 — nr 1/2–92,

1929 — nr 1/2-49, 1930 — nr 1/2-50, 1931 — nr 1/2-39, 1932 — nr 1/2-49/50, 1933 — nr 1/2-44, 1934 — nr 1/2-39, 1935 — nr 1/2-47, 1936 — nr 1-26; F.: 40,5 × 57 cm; N.: [2000 około 1929 r.; 3000 około 1936 r.]; C.: 20 gr, 25 gr (1929, nr 1), pren. 9,60 zł rocznie.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1926, nr 1/2-3/4, 1927, nr 1/2-76, 1928, nr 1/2-92, 1929, nr 1/2-49, 1930, nr 1/2-50, 1931, nr 1/2-39, 1932, nr 1/2-49/50, 1933, nr 1/2-44, 1934, nr 1/2-39, 1935, nr 1/2-47, 1936, nr 1-18; BJ — 1927, nr 1-76, 1928, nr 1-92, 1929, nr 1-49, 1930, nr 1-50, 1933, nr 1-44, 1934, nr 1-39, 1935, nr 1-47, 1936, nr 1-18; BN — 1928, nr 1-92, 1929, nr 1-49, 1930, nr 1-50, 1931, nr 1-39, 1932, nr 1-50, 1933, nr 1-44, 1934, nr 1-38, 1935, nr 1-33, 37, 1936, nr 1-18, [34-47?]; BPTJ, BUSP, BUW — 1926, nr 1-4, 1927, nr 1-76, 1928, nr 1-92, 1929, nr 1/2-26; LDU — 1936, nr 1-3, 7-15, 19-26.

W grudniu 1926 r. ukazały się połączone numery 1/2 i 3/4, a 7 stycznia 1927 r. numer 5/6. Następnie wydanie z 14 stycznia opatrzono numerem 2(7), co oznacza, że wydawca do roku 1926 zaliczył pięć numerów (patrz il. 31). W październiku 1928 r. gazetę przeniesiono do Łucka — na tym terenie mieszkała większość jej odbiorców. Zbiegło się to w czasie z objęciem urzędu tamtejszego wojewody przez Henryka Józewskiego, który ścigał na Wołyń grupy działaczy URL. Jednym z jego współpracowników był redaktor i poseł P. Pewnyj. Przeniesienie „Niwy Ukraińskiej” zbiegło się też ze wstrzymaniem edycji ukazującego się w Równem „Dzwonu”. M. Feliński określa „Niwę Ukraińską” jako *czasopismo ukraińskie propagujące zgodne współzycie z narodem polskim*. Przestało się ukazywać 10 maja 1936 r., w okresie, kiedy miejscowa prasa ugodowa przeżywała kryzys. „Ukrajńska nywa”, która pojawiła się w Łucku w czerwcu tego roku, nie była kontynuacją poprzedniej. Ta ostatnia od 1937 r. przyjęła nazwę „Wołyńskie Słowo”.

W artykule wstępnym pt. *Hromadskym szlachom* („Społecznym szlakiem”) autorstwa P. Pewnego czytamy m.in.: „*Ukrajńska Nywa*” *wychodzi akurat w tym historycznym momencie [powołania nowego rządu w Polsce po przewrocie majowym — lata do przewrotu nazywa autor okresem nie-szczęść — E. W.] i dołoży wszystkich starań, żeby pokazywać niecierpiące zwłoki potrzeby narodu ukraińskiego w Polsce [...]. Obok tego „Ukrajńska Nywa” będzie pomagać szerokim warstwom narodu ukraińskiego uporządkować i swoje życie wewnętrzne [...] wywodząc go na szlak odnowy swoich samorządowych, ekonomicznych, oświatowych i cerkiewnych organizacji* (1926, nr 1/2, s. 1). Dalej redakcja deklarowała walkę z rosyjskim szowinizmem, obronę prawa każdego narodu do nieskrępowanego rozwoju kulturalno-oświatowego, pomoc w konsolidacji ukraińskiej myśli narodowej i, jako gazeta bezpartyjna, gotowość prezentacji całego spektrum tej myśli.

Rzeczywiście — bieżąca polityka (w tym wybory), spółdzielczość, szkolnictwo i oświata pozaszkolna, nowinki techniki, gospodarstwo wiejskie i samorządność, sprawy religijne i dotyczące emigracji — to wiodące tema-

ty gazety. Oto niektóre tylko jej stałe rubryki: „Wieści polityczne”, „Życie gospodarcze”, „Na tematy cerkiewne”, „Życie literackie”, „Trybuna czytelnika”. W rubrykach „Życie ukraińskie” i „Oddział emigracji” pisano o życiu skupisk emigracyjnych w Polsce (np. o „Klubie Ukraińskim” w Warszawie — 1926, nr 3/4) i na świecie. Rubryka „Życie Wołynia”, potem „Życie Wołynia i Polesia”, a następnie, od lipca 1927 roku, „Życie Wołynia, Polesia i Chełmszczyzny”, wskazuje regionalne społeczności do których treści gazety były adresowane. W grudniu 1927 r. pojawiła się wkładka „Kobiety Zwiastun”, od 1930 roku pojawiają się rubryki „Na okupowanej Ukrainie”, „Na kulturalnej niwie”, „Z sowieckiego życia”. Stałą praktyką redakcji było zamieszczanie reprodukcji obrazów (T. Szewczenki, I. Riepina, W. Sierowa, I. Kotlarewskiego, P. Chołodnego, Mohylewskiego, Kryczewskiego, Wasylkiwskiego, Makowskiego, Jizakewycza i in.), karykatur znanych postaci, zdjęć ilustrujących treść pisma. Wśród publikacji nie zabrakło też twórczości literackiej, recenzji, felietonów i przeglądów prasy.

Jednym z ważkich tematów był problem integracji ukraińskich emigrantów z miejscową ludnością ukraińską Wołynia, Polesia i Chełmszczyzny. W artykule „Pozbawieni praw” (1927, nr 73, s. 1) tak właśnie określiła redakcja sytuację osiadłych tu, nie bez przeszkód przecież, emigrantów z Naddnieprza. Miejscowym elitom, niezbyt licznym a pretendującym do kierownictwa narodowym życiem, zarzuciła brak znaczących osiągnięć w tej dziedzinie, a jednocześnie niechętny stosunek do osiedlania się w regionie rodaków—emigrantów i do ich udziału w tym życiu. W przekonaniu redakcji w ciągu siedmiu lat emigracja zdała społeczny egzamin dojrzałości, a współpraca obu grup Ukraińców leży w ich interesie. O związkach założonej przez emigrantów gazety z Wołyniem świadczą choćby takie artykuły: „Ekonomiczna sytuacja na Wołyniu w 1930 r.” (1931, nr 1/2); „Dokąd prowadzimy Cerkiew prawosławną na Wołyniu” (1935, nr 30); „O sprawach szkolnych Wołynia” (1936, nr 6).

Najważniejsze tematy społeczno—polityczne, w tym ważne aktualne wydarzenia, prezentowano w artykułach redakcyjnych. Oto wrywkowy przegląd artykułów z pierwszych stron gazety: „Nie socjalizm, a chuligankracja” (1926, nr 3/4, o sytuacji w okupowanej Ukrainie); „Europejskie ogniska zagrożenia” (1927, nr 5/6, główne linie polityczne w Europie Zachodniej, na Bałkanach i w ZSRR); „Polska na arenie międzynarodowej” (1927, nr 2); „Szlaki ukraińskiej państwowości” (1927, nr 3); „Szlakami jedynej i niepodzielnej” (1927, nr 7, o rosyjskim ruchu w Polsce, który nie uznawał narodu ukraińskiego); „Siły światowego komunizmu” (1927, nr 9); „Pamięci Tarasa Szewczenki” (1927, nr 10); „Bolszewicy i Europa” (1927, nr 13); „Do Cerkiewnego Zjazdu” (1927, nr 25, o żądaniu ukrainizacji Cerkwi prawosławnej na Wołyniu i sprzeciwie metropolity Dionizego); „Daremne wysiłki” (1927, nr 39, o nieudanej próbie rozbicia ukraińskiej emigracji przez bolszewików); „Potrzeby kooperacji” (1927, nr 46); „Ukraiński ruch

wyzwoleńczy na ławie oskarżonych” (1927, nr 55, o procesie zabójcy S. Petlury — Szwarzbarda; o procesie także w nr. 57, 58, 70); „Genewa i świat” (1927, nr 69, o stosunkach emigracji ukraińskiej z Ligą Narodów); „Zbliżają się wybory” (1928, nr 8, o ich rezultatach także w nr. 25 i 35); „22 stycznia” (1928, nr 9, o 10 rocznicy Aktu Zjednoczenia Ukrainy); „Amsterdamska olimpiada” (1928, nr 72); „Sprzedana Ukraina” (1928, nr 79, o Ukrainie pod okupacją sowiecką); „Kiedy dzwonią dzwony” (nr 26 z 25 czerwca 1929 r.). Ten ostatni artykuł P. Pewnego, pełen lojalizmu wobec państwa polskiego, ukazał się z okazji przyjazdu na Wołyń prezydenta I. Mościckiego. Okres I Rzeczypospolitej na tej ziemi przedstawił Pewnyj jako czas zgodnego, wzorcowego niemal, rozwoju kulturalnego narodu ukraińskiego i polskiego. Temu okresowi przeciwstawił czas panowania na tej ziemi Rosji, kiedy to ukraińska inteligencja podlegała denacjonalizacji. Może tu kryje się odpowiedź na pytanie, dlaczego tak trudna była integracja emigrantów z Naddnieprza z miejscowymi Ukraińcami? Lojalizm wobec II Rzeczypospolitej tych pierwszych, wywodzący się ze wspólnej walki z bolszewicką Rosją w 1920 r., nie był, w większości, podzielany przez tych drugich.

Wśród wielu autorów i współpracowników gazety są m.in.: P. Pewnyj, I. Ohijenko, D. Doncow, A. Riczynski, O. Kowałewski, M. Hrinchenko, P. Mehyk, P. Karmanski, M. Pyrohiwski, K. Łoski, W. Sadowski, Ł. Bykowski, M. Steczyszyn, W. Sachno, D. Herodot, Ł. Biłecki, Wasyl Czmetyk, W. Dolnyj, M. Iwczenko, Mychajło Knysz, Pyłyp Krawczuk, P. Kryżaniwski, Teodor Łowecki, I. Ostrowski, M. Teleżynski, W. Wasylenko, B. Wojcechowski, I. Hawryluk, P. Karyj. Dwaj ostatni drukowali w gazecie swe opowiadania. Wielu autorów podpisywało się pseudonimami lub kryptonimami: Homo, Nemo, Jizak, Kyjanyn, Pańko, Prysutnij, Projizyżj (Przejezdny), Swij, Amerykanka, Ohladacz (Obserwator), S. P., W. S., T. Ł., O. A.

Lit.: I. Z. Павлюк, *Українські часописи*, s. 130–133; *Бібліографія української преси*, s. 128–129; M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 33–37, 39–40; S. Nowak, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 34.

145. **УКРАЇНЬСЬКА РІЛЛЯ** (Ukrajńska rilla) [Rola Ukraińska]. **Wydanie studentów rolników przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w Warszawie.** (–). Nr 1. 1922, maj.

Red. Kolegium (*red.* A. Ilnyckij). — Warszawa 1922. *Wyd.* studenci rolnictwa przy St[udenckiej] Gr[omadzie] w Warszawie. *Adr. red.:* Sekretarz redakcji K. Bitous, [Warszawa], ul. Długa 29.

Ukazało się: 1922 — nr 1; F.: 22 × 30 cm; N.: 35 egz.; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1.

Czasopismo wykonane jest odręcznie i powielone, okładka — drukowana.

W artykule programowym *Zadania* A. Ilnycki pisał, że dla pisma będą nimi przygotowanie i drukowanie informacji oraz artykułów i referatów

fachowych. Za cel nadrzędny uznał zebranie wszystkich rozproszonych na emigracji sił oraz zjednoczenie ich na gruncie pracy fachowej. W piśmie m.in. publikowali: Ł. Czykałenko (na temat roli inteligencji fachowej, czyli technicznej, w przyszłości Ukrainy) oraz M. Borowski (o nowych sposobach gospodarowania).

Ostatnie strony pisma zajmowały wiadomości różne oraz bibliografia i kronika.

146. УКРАЇНСЬКА СПРАВА (Ukraińska sprawa) [Sprawa Ukraińska]. **Codzienna bezpartyjna demokratyczna gazeta (tymczasowo raz na tydzień). Wychodzi w Warszawie przy udziale wybitnych sił ukraińskich.** Nr 1. 1922, 16 kwiet.

Red. i wyd. K. Czajkiwśkyj. — Warszawa 1922. *Druk.* P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9; „Drukarnia Literacka”, Warszawa, ul. Nowy Świat 22. *Adr. red.:* Warszawa, ul. Warecka 9; Warszawa, ul. Nowy Świat 22 (nr 2).

Ukazało się: 1922 — nr 1–7; F.: 30 × 45 cm, 37 × 55 cm (nr 2); C.: 40 mkp. (nr 1), 50 mkp. (nr 2), przyjmowano przedpłatę w walutach prawie całej Europy i USA.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1–7 (nr 2–7 podw.); BUSP — 1922, nr 1, 4, 7; BUW — 1922, nr 1–7; CDAB — 1922, nr 1–7; LDU — 1922, nr 1–7; UWA — 1922, nr 1–7.

Redakcja „Ukraińskiej sprawy”, wychodząc naprzeciw potrzebom społeczeństwa ukraińskiego i spełniając liczne wymagania różnych kół i pojedynczych przedstawicieli rodzimej społeczności, przystępuje do wydania gazety codziennej, która nie jest niczym organem, nie będzie prowadzić ani partyjnej, ani grupowej, ani personalnej polityki — czytamy w artykule redakcyjnym (1921, nr 1). Mimo zapowiedzi, że będzie to dziennik, z przyczyn finansowych gazeta wychodziła raz na tydzień, a niebawem przestała się w ogóle ukazywać. Wcześniej gazeta wychodziła pod tytułem „Українська трибуна” (patrz poz. 147), a w roku 1923 jako czasopismo nieperiodyczne pod tytułem „Трибуна України” (poz. 143; patrz il. 8).

Gazeta zaczęła wychodzić w czasie, gdy upadła warszawska „Ukraińska trybuna”, berlińskie „Ukraińskie słowo” i wiedeńska „Soborna Ukraina”. Kierowana była do ukraińskiej emigracji w Europie i USA, zamieszczała korespondencje m.in. z Berlina, Paryża, Pragi, Genui, Charkowa i innych miast Ukrainy. Oto niektóre jej stałe rubryki: *Ukraińskie życie* („Życie ukraińskie”); *Na okupowanij Ukraini*; *Za ostatni dni* („Z ostatnich dni”).

W artykule *Herojam muczennykam* („Bohaterom męczennikom”; nr 1, s. 3–5) znajdujemy, wydrukowany w oryginale — w języku rosyjskim, rozkaz rozstrzelania koło Bazaru 359 powstańców ukraińskich. Spis rozstrzelanych uzupełniono informacjami o wieku żołnierzy, ich stopniu wojskowym oraz czasie służby w armii Petlury. Czy strzały spod Bazaru doszły do uszu tych, którzy obradują w Genui? — pytał W. Prokopowycz w artykule

„Genua i Bazar” (nr 1). Zachód bowiem rozmawiał z ministrem Rosji Cziczerinem, a nie było tam przedstawiciela URL, który by rzetelnie przedstawił represje bolszewickie na Ukrainie.

Protesty Ukraińców przeciwko tym represjom na konferencji odrzucono. *Genueńska farsa* albo *Genueńska iluzja* — tak określali W. Prokopowycz i S. Tornton (S. Petlura) te rozmowy w kolejnych publikacjach (nr 2, 4, 5). Równoległe gazeta przedstawiała rzeczywistą sytuację w opanowanej przez bolszewików Ukrainie w artykule „Bolszewicka amnestia” (nr 2). Siódmy numer gazety w połowie poświęcono temu tematowi. Odpowiedni tekst wydrukowano na rozkładówce, z prośbą, by naklejać ją jak afisz, by jak najwięcej ludzi mogło się dowiedzieć, do czego doprowadzili moskiewscy okupanci. W „Ukraińskiej Sprawie” zamieszczano też przedruki artykułów (jeżeli dotyczyły one spraw ukraińskich) z innych gazet, listy do redakcji, informacje o nowych książkach i czasopismach.

Wśród autorów tekstów drukowanych na łamach gazety byli O. Salikowski, W. Sadowski, W. Prokopowycz, S. Petlura, M. Łewycki, Ł. Wołochiw, Ł. Czykałenko, Ł. Harbuzdowycz (P. Zajcew).

Lit.: Бібліографія української преси, s. 130.

147. УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА (Ukraińska trybuna) [Trybuna Ukraińska]. **Bezpartyjna demokratyczna gazeta.** — Wychodzi codziennie pod kierownictwem O. Salikowskiego, przy udziale wybitnych ukraińskich sił literackich 7 razy w tygodniu — także w niedzielę. Nr 1. 1921, 3 maja.

Red. odp. i wyd. W. Ostrowskyj; *red. odp. i wyd.* W. Kowalczuk (1921, nr 165). — Warszawa 1921–1922. *Druk.* „Drukarnia Literacka”, Warszawa, ul. Nowy Świat 22. *Adr. red.:* Warszawa, ul. Nowy Świat 22.

Ukazano się: 1921 — nr 1–198, 1922 — nr 1–47 (199–245); F.: 37 × 55 cm. C.: 10 mkp. (nr 2), 15 mkp. (nr 23), 30 mkp. (1921, nr 150); przyjmowano przedpłatę na Czechosłowację, Bułgarię, Jugosławię, Francję, Holandię, Belgię, Niemcy.

Znajduje się w zbiorach: AAN — 1921, nr 86, 92; BAN — 1921, nr 1–198, 1922, nr 1–47 (199–245); BN, BUSP — 1921, nr 6–11, 40, 49, 54, 72, 189, 191–195, 1922, nr 20, 27; BUW — 1921, nr 1–198, 1922, nr 1–47 (199–245); CDAB — 1921, nr 1–4, 6, 10, 12–13, 15, 17–18, 20, 24, 26, 31–32, 34, 39, 49, 56–60, 62–63, 66, 70, 72, 74, 76–77, 84–85, 90–91, 97, 100–101, 105, 110, 113, 128, 144, 149–150, 184, 190, 195–197, oraz pod innym szyfrem: 1921, nr 99–140, 162, 171, 174–178, 180–193, 195–198; CDIA, LDU, UWA.

„Ukraińska Trybuna” była kontynuacją „Trybuny” wydawanej przez O. Salikowskiego w Kijowie od 1 grudnia 1918 do 3 lutego 1919 r. Jednym z jej wydawców był Jewmen Łukasewicz. Gazeta miała swoich korespondentów w wielu europejskich, a nawet zamorskich stolicach. Wydawanie „Ukraińskiej Trybuny” wstrzymano na początku 1922 r. z powodu braku funduszy. Według innych informacji wydawania gazety zabroniły władze

z powodu publikacji dotyczących Galicji Wschodniej i Wołynia. Na jej miejsce w kwietniu tego roku pojawiła się „Українська справа” (patrz poz. 146). Niebawem i ta gazeta przestała się ukazywać i z kolei na jej miejsce powstała w 1923 r. „Трибуна України” (Trybuna Ukrainy, nr 1, s. 18; patrz poz. 143; patrz też il. 8).

O przyczynach powstania gazety, jej zadaniach i obliczu twórcy „Української Трибуны” pisali (1921, nr 1): *Ależ i nasza emigracja, która rozsypała się obecnie w wielu miejscach Europy, swego organu do tej pory nie miała i sama coraz mocniej i mocniej odczuwała potrzebę posiadania trybuny politycznej i społecznej. [...] 9/10 emigracji grupuje się terytorialnie albo duchowo wokół centrum państwowego URL. Potrzebny jej jest organ prasowy, który odzwierciedlałby to emigracyjne życie. Dlatego UT to organ bezpartyjny — otwarty dla szerokiej i poważnej myśli, ale nie wrogiej wobec demokratyczno-republikańskiej państwowości. [...] Niepodległa demokratyczna republika jako forma państwowa, szerokie zabezpieczenie interesów chłopstwa i robotników jako główny postulat socjalny, odrodzenie zrujnowanego przez komunistów życia [...] oto w najogólniejszych zarysach nasza platforma.*

Ta ogólnoinformacyjna gazeta, dotrzymując zobowiązania O. Salikowskiego: *Z narodem i dla narodu*, w artykułach wstępnych poruszała aktualne tematy polityczne, społeczne i ekonomiczne. Znaczną jej część tworzyły stałe rubryki: *Ukrajinske žyttia; Žyttia taboriw; Na Wołyni ta Cholmszczyni; Na Ukraini; Rizni wisti* (albo *Ostanni wisti; Jewropa i Sowdepia* (czyli Rosja sowiecka); *Presia*; ponadto *Polityczni wisti; Za Zbruczem*.

W „Українській Трибуні” zamieszczano także felietony, polemiczne listy, wiersze, informacje o repertuarze teatrów i nowościach literackich oraz o ukraińskich wydawnictwach i instytucjach. Dla współczesnego badacza ukraińskiej prasy obozowej wydawanej w latach dwudziestych w Polsce cenny jest artykuł M. Łytwyckiego *Taborowa žurnalistyka* (1921, nr 42). Prócz ogólnej charakterystyki tej prasy, jest tu spis tytułów w tym czasie ukazujących się w obozach oraz krótkie objaśnienia dotyczące niektórych z nich. Z wielu aktualnych tematów wyróżniają się informacje o wybuchu antysowieckiego powstania na Ukrainie (1921, nr 154, 156, 158–159 i następne). Na początku 1922 r. (1922, nr 1) szczególną uwagę zwrócono na Galicję, Wołyń i Chełmszczyznę. Do współpracy zaproszono korespondentów z tych terenów, a wśród nich znane postaci — D. Doncowa i W. Doroszenkę. Gazeta starała się zatem być trybuną nie tylko emigrantów z Nadnieprza, ale i całego społeczeństwa ukraińskiego w ówczesnej Polsce.

O tym, że gazeta dobrze wypełniała przyjęte zadania świadczy m.in. ocena zamieszczona w obozowej „Myśli Zaporoskiej” (1921, nr 31). O „Українській Трибуні” pisano tu jako o *najlepszym składniku naszej emigracyjnej prasy, który kształtuje nasz narodowo-państwowy światopogląd*. Według J. Łukasewycza „Українська Трибуна” nie miała sobie równych nie tylko po obu stronach Zbrucza, ale i wśród gazet polskich. W opracowaniach

sowieckich gazetę określano, podobnie jak i inne wydawane przez emigrację petlurowską, jako burżuazyjno–nacjonalistyczną.

Informacja umieszczona w podtytule, że gazeta ukazuje się *przy udziale wybitnych ukraińskich sił literackich* nie jest przesadą. Wśród autorów, którzy publikowali w „Ukraińskiej Trybunie” widzimy takie nazwiska: O. Salikowski, O. Łotocki, M. Kozak, M. Ołeksandrowycz, S. Czerkasenko, A. Nikowski, O. Kowałewski, M. Kuszniur–Jakymenko, M. Woronyj, S. Wołoch (W. Prokopowycz), D. Herodot, W. Szczurat, M. Łewycki, P. Zajcew, I. Feszczenko–Czopiwski, Ł. Biłecki, S. Baczynski, S. Tornton, I. Ohijenko, Ł. Czykałenko, D. Herodot, W. Ostrowski i in. Niektórzy z nich zajmowali wysokie stanowiska w administracji URL.

Lit.: AAN, Tow. Straży Kresowej, t. 543; CDA, f. 3327, spr. 1–21, gazeta codzienna „UT” w Warszawie; *Бібліографія української преси*, s. 130; Запорожська думка 1921, nr 31; Трибуна України 1921, nr 1; I. Павлюк, *Саліковський Олександр*, вип. 1, s. 166, вип. 2, s. 283; J. J. Bruski, Petlurowcy, s. nlb. (podpis pod zdjęciem).

148. УКРАЇНСЬКА ФІЛІЯ (Ukrajńska filia) [Filia Ukraińska]. Czasopismo studenckie. — Warszawa 1922[?].

Wyd. Ukraińska Gromada Studencka.

Pismo znajduje się w spisach E. Misity (*Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 99; *Бібліографія української преси*, s. 130), ale z uwagą, że informacja o nim nie jest w pełni wiarygodna. Jest to niewątpliwie błędnie odczytana nazwa innego pisma studenckiego wydawanego w Warszawie w 1922 r. — „Ukraińska рілля”.

149. УКРАЇНСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ БЮРО У ВАРШАВІ (Ukrajńskie ekonomiczne biuro u Warszawie) [Ukraińskie Biuro Ekonomiczne w Warszawie]. *Rocznik pierwszy*; ДРУГИЙ РІЧНИК 1934 (Druhyj riecznyk) [Rocznik Drugi 1934]. Nr 1. 1933.

Red. Komitet: Jewhen Czechowycz, Lew Łukasewycz, Jurij Łypa; Komitet i współpr.: M. Zacharczenko (Praga), M. Zacharczenko (Warszawa), A. Żuk (Lwów), I. Kosenko (Paryż), W. Kosonoćkyj (Warszawa), W. Kubiłowycz (Kraków), J. Łypa (Warszawa), S. Popowycz (Warszawa), S. Siropołko (Praga), J. Sonewyćkyj (Lwów), Ukraińskie Biuro — Londyn, J. Czechowycz (Warszawa), Ł. Jasinczuk (Lwów) (1934, nr 2). — Warszawa 1933–1934. *Wyd.* Sekcja Ukraińska Słowiańskiego Towarzystwa Kultury i Sztuki; Ukraińskie Biuro Ekonomiczne (1934, nr 2). *Druk.* Zakłady Graf. P. Szwede, Warszawa, Warecka 9; *druk.* Artystyczna, Warszawa, Nowy Świat 47. *Adr. red.*: nie podano.

Ukazało się: 1933 — nr 1, 1934 — nr 2; F.: 12 × 17 cm.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1933–1934; BJ, BN — 1933–1934; BP, BUW — 1933–1934; CDAB, KUL, SGH.

Dalej: „Ukraińський Статистичний Річник” (poz. 153).

Na okładce: „Перший річник Українського економічного бюро у Варшаві, рік 1933” (Pierwszy Rocznik Ukraińskiego Biura Ekonomicznego w Warszawie, rok 1933). W następnym roczniku: „Українське економічне бюро = Ukrainian Economic Bureau, Другий річник = Second Annual 1934”. Od numeru drugiego podawano także w języku angielskim tekst od komitetu redakcyjnego oraz tytuły, nagłówki i nazwy miejscowości.

Celem wydawnictwa było: *spopularyzować w dostępnej formie wiadomości o życiu gospodarczym narodu ukraińskiego* (1933, nr 1, s. 15). Informacje pierwszego rocznika podzielono na trzy części: 1) dane statystyczne o Ukrainie; 2) informator kultury ukraińskiej — tu podano skrócone informacje o ukraińskich instytucjach kulturalnych w całym świecie, także ich adresy; 3) dane różne. Rocznik drugi miał następujący podział: 1) Ukraina w liczbach; 2) gospodarka narodowa; 3) informator kultury ukraińskiej.

Lit.: Бібліографія української преси, s. 169.

150. УКРАЇНСЬКЕ КНИГОЗНАВСТВО (Ukraińskie knihoznawstwo) [Bibliologia Ukraińska]. **Organ koła bibliologów przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w Warszawie.** — Zbiór nr 1. Nr 1. 1922, maj.

Red. Kolegium. — Warszawa 1922. *Wyd.* [Ł. Bykowski]. *Adr. red.:* nie podano.

Ukazało się: 1922 — nr 1–3; F.: 18 × 22 cm; N.: 25 egz.; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1; LDU — 1922, nr 1–3.

Czasopismo wykonane odręcznie i powielane, okładka drukowana. Niektóre strony są rozmazane i tekst jest trudny do odczytania. Jedenaście egzemplarzy wysłano do różnych miast: Lwowa (NTSz-a), Kijowa, Wiednia (do red. „Księgi”) oraz do niektórych innych instytucji (nr 1). Numery 2 i 3 pisma ukazały się w 1922 r. w Podiebradach (Czechosłowacja). Ich redaktorem także był późniejszy wybitny bibliolog — Lewko Bykowski.

W artykule *Ukraińska bibliohrafija na emigracji (3 zamiatki)* (s. 3) Ł. Bykowski przedstawiał „Księgę” — nieperiodyczny, pierwszy na emigracji ukraiński „bibliologiczny” (czyli bibliograficzny) organ Związku Wydawców Ukraińskich. Autor recenzji polemizował z twórcami „Księgi”, podkreślał niektóre rozbieżności z jego poglądami na pojęcie „bibliografia”, w końcu rekomendował ją czytelnikom, głównie piszącym, ale nie tylko.

W czasopiśmie zamieszczano także różne drobne nowinki.

Lit.: M. Грузов, М. Шудря, *Книголюб — покажчик змісту часопису*, s. 21; O. В. Антонюк, *Українські книгознавчі видання на еміграції*, s. 93.

151. УКРАЇНСЬКИЙ ВЕТЕРАН (Ukraińskij weteran) [Weteran Ukraiński]. **Zbiór artykułów na aktualne tematy.** Nr 1. 1935.

Red. D[mytro] Didczenko–Zadunajskij. — Warszawa 1935. Zbiór ukazał się nakładem autorów. *Druk.* „Grafia”, Lwów, ul. Cicha 5. *Adr. red.:* D. Didczenko–Zadunajskij, Warszawa, ul. Złota 33.

Ukazało się: 1935 — nr 1; F.: 15 × 23 cm; N. i C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1935, nr 1; BJ — 1935, nr 1; BP — 1935, nr 1; BUW — 1935, nr 1.

Ukazał się tylko jeden numer — władze polskie wydały zakaz dalszego druku pisma. Jego poprzednikiem był „Післяз”іздовський бюлетень” (patrz poz. 106; por. także: „Визволення” — poz. 22, oraz „Немесіда” — poz. 99).

„Weteran Ukraiński” to czasopismo społeczno-kulturalne, według słów redakcji — organ tej części ukraińskiej emigracji politycznej, która tworzyła od pewnego czasu lojalną opozycję wobec Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Należeli do niej m.in. gen. A. Wowk, płk D. Didczenko-Zadunajski, S. Sydorenko-Saporaj, W. Jewtymowycz, S. Jewtymowycz, B. Monkewycz. Nie udało się jej jednak wpłynąć na zmianę metod *prowodyrów*. Opozycja ta zarzucała kierownictwu URL, że kieruje się prywatą i egoizmem, uważała, iż rząd URL jest *spróchniały* i trzeba go *przewietrzyć*. Szczególnie ostro atakowała socjalistów i ich partię USDRP (Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza): w jej opinii byli oni filią esdeków rosyjskich, a w latach walk wyzwoleniczych prześcigali się w obietnicach z rosyjskimi marksistami. Socjaldemokraci — według słów redakcji pisma — tylko pchają się na płatne posady. Krytykowano też socjalistów za ich *hetmańską fobię* — odrzucając Skoropadskiego negują historię Ukrainy i hetmańszczyznę. Personalnie atakowani byli Ł. Czykałenko i W. Andrijewski. Temu drugiemu zarzucano, że pisze o moralności emigracji ukraińskiej, a sam rozbija jej jedność wywołując tym zamieszanie w Stanicy w Kaliszu.

Swe czasopismo redakcja nazwała *wolną trybuną dla wolnej myśli*, wobec Polski deklarowała lojalność. W piśmie zamieszcila także emigracyjną kronikę i recenzje. Autorzy opublikowanych tekstów: W. Jewtymowycz, D. Didczenko, S. Łewczenko, S. Truszko zapowiadali, że w następnych artykułach za pomocą faktów ukazą sytuację wśród emigracji oraz przewietrzą spróchniały rząd URL. Jednak ta *wolna trybuna dla wolnej myśli* więcej się nie ukazała.

Lit.: За незалежність 1936, nr 16, s. 10-13; R. Potocki, *Idea restytucji*, s. 195.

152. **УКРАЇНСЬКИЙ ІНВАЛІД = L'INWALIDE UKRAINIENNE** (Ukrajński inwalid) [Inwalida Ukraiński]. **Dwutygodnik ukraińskiego życia inwalidzkiego** (1923, R. 1, nr 1); **nieperiodyczny organ inwalidów ukraińskich na emigracji** (1926, R. 2, nr 2); **miesięczny organ ukraińskich inwalidów wojennych na emigracji** (1928, R. 4, nr 11/13). — Nr 1. 1923 (taki rok podano na okładce — 1923!), wrzes.

Red. Kolegium, *red. odp.* Wołodymyr Rohoza (nr 1); *red.* Mychajło Sadowśkyj (1928, nr 5). — Kalisz 1923, 1926–1931[?]. *Wyd.* [Zarząd Związku Inwalidów]. *Druk.* Wydawnictwa „Czornomor” (nr 2). *Adr. red.:* M. Dobriak, Kalisz, ul. Ciasna 17; Kalisz, ul. Graniczna 1 (nr 2).

Ukazało się: 1923 — R. 1, nr 1, 1926 — R. 2, nr 2–3, 1927 — R. 3, nr 4, 1928 — R. 4, nr 5–11/13, 1929 — R. 5, nr 14/18, 19/23, 24/27, 1930 — R. 6, nr 28/30, 1931 — R. 7, nr 31; F.: 17 × 23 cm; N.: [500]; C.: 5000 mkp., 40 gr (nr 2), 50 gr (nr 3), 80 gr (nr 4), 1 zł (nr 11/13), 2 zł (nr 28/30), 2, 5 zł (nr 31).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1923, nr 1, 1926–1928, nr 2–5, 1928–1931, nr 11/13–31; BN — 1926–1928, nr 3–9/10, 1929, nr 19/23; BP — 1926–1930, nr 2–28/30; BUSP — 1923, nr 1, 1927, nr 4, 1928, nr 5–8, 11/13, 1929–1931, nr 19/23–31; CDAB — 1923, nr 1, 1926–1927, nr 2–4, 1928–1929, nr 9/10–24/27, 1931, nr 31; SKP — 1923, 1926–1931; UWA.

Na okładce pierwszego numeru pisma podano rok 1923 jako rok wydania (patrz il. 23). Drugi numer ukazał się w roku 1926, ale w nim ani słowem nie wspomniano o przyczynach trzyletniej przerwy w wydawaniu. Jest wielce prawdopodobne, że na okładce pierwszego numeru powinien być wpisany rok 1925.

Inwalidztwo było po wojnie światowej problemem społecznym w krajach, które brały w niej udział. Ukraińscy inwalidzi, którzy znaleźli się na emigracji w Polsce powołali Ogólnoukraiński Związek Inwalidów Wojennych z W. Rohozą na czele. Wydawane przez związek pismo postawiło sobie następujące zadania (1923?, 1925?, nr 1): prezentować życie związku i jego zadania; bronić praw inwalidów, artykułować ich potrzeby; publikować materiały o społeczności inwalidów; wyświeślać stanowisko inwalidów w sprawie państwowości; zamieszczać utwory literackie o inwalidach; prezentować sylwetki inwalidów-bohaterów.

Na łamach pisma zainteresowani czytelnicy–inwalidzi mogli znaleźć potrzebne im informacje, m.in. o prawach dotyczących inwalidów i ich rodzin, w tym o należnych im ulgach (w leczeniu, protezowaniu, w opłatach za mieszkanie, komunikacji) i potrzebnych do tego zaświadczeniach medycznych i innych dokumentach. Akty państwowe drukował „Inwalida Ukraiński” w oryginale i w przekładzie na język ukraiński. W każdym numerze publikowano spisy inwalidów różnych kategorii i sprawozdania z udzielonej im pomocy. Zamieszczano też informacje o pracowniach dla inwalidów i ogłoszenia inwalidów poszukujących pracy. Jednym z ważniejszych zadań Ogólnoukraińskiego Związku Inwalidów Wojennych (i pisma) było dążenie do zrównania statusu swoich członków z prawami inwalidów polskich.

Treść pisma uzupełniały opowiadania, wiersze, wspomnienia, artykuły o tematyce politycznej, kronika, wieści *Z Ukrainy i pro Ukrainę* („Z Ukrainy i o Ukrainie”), listy, ogłoszenia i recenzje.

W piśmie publikowali: W. Jewtymowycz, D. Herodot, S. Sawycki, J. Małaniuk, S. Kost’–Kostenko, W. Konopacki, W. Salski, J. Łypa, P. Oparenko i inni.

Lit.: M. Мартинюк, *Українські періодичні видання*, s. 224; *Бібліографія української преси*, s. 136; M. Feliński, *Prasa ukraińska w Polsce*, s. 33–37.

153. УКРАЇНСЬКИЙ СТАТИСТИЧНИЙ РІЧНИК (Ukrajński statystyczny rocznik) [Ukraiński Rocznik Statystyczny]. Rocznik. Nr 3. 1935.

Red. W. Kubijowycz (*Red. Komitet:* W. Kubijowycz, Ł. Łukasewycz, J. Czechowycz); *red.* W. Kubijowycz, (*Red. Komitet:* W. Kubijowycz, Ł. Łukasewycz, J. Hłowiński, 1936/1937, nr 4). — Warszawa-Kraków-Lwów 1935-1936/1937. *Wyd.* Towarzystwo Naukowe im. T. Szewczeni, Lwów, nakł. Ukraińskiego Biura Ekonomicznego [w Warszawie].

Ukazało się: 1935 — nr 3, 1936/1937 — nr 4.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1935-1936/1937; BJ — 1935-1936/1937; BP — 1936/1937; BUW — 1935-1936/1937; KUL — 1935-1936/1937.

Porz.: „Українське Економічне Бюро”, poz. 149.

Cel wydawania roczników nie zmienił się. Oprócz wszechobecných tabel i zestawień, niektóre dane zilustrowano mapami.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 169.

154. УКРАЇНСЬКИЙ СТРЕЛЕЦЬ (Ukrajński strzelec) [Strzelec Ukraiński]. *Czasopismo wojskowo-kulturalno-oświatowe; czasopismo wojskowe* (1921, nr 3). — Nr 1. 1920, 10 maj.

Red. i wyd. Oddział Kulturalno-Oświatowy przy sztabie 6 Dywizji Strzeleckiej [I. Łypowецьki]; Gromada Oficerska 6 Dywizji Strzeleckiej (1921). — Berdyczów (1920, nr 1); Kijów (1920, nr 2); Aleksandrów Kujawski (1921, nr 3), 1920-1921. *Druk.* sztabu gen., Kijów (1920, nr 2); *druk.* 6 Dywizji Strz., obóz internowanych Nr 6 w Aleksandrowie Kujawskim. *Adr. red.:* Aleksandrów Kujawski (Polska), obóz internowanych (1921, nr 3).

Ukazało się: 1920 — R. 1, nr 1-2, 1921 — R. 2, nr 3; F.: 18 × 23 cm; N.: nie podano; C.: poj. egz. — 4 mkp. (1920, nr 1), 30 grzywien (1920, nr 2), [150] mkp. (1921, nr 3).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1920-1921, nr 1-3; MH — 1920, nr 1, 1921, nr 3.

Pismo miało książkowy format (patrz il. 18). Trzeci numer ukazał się w zwiększonej objętości 76 stron i w zmienionej szacie graficznej.

6 Dywizja Strzelców Siczowych jako pierwsza powołała przy sztabie oddział kulturalno-oświatowy, który wydawał i rozpowszechniał wśród żołnierzy prasę, organizował teatry polowe, kluby, czytelnie. Na stronicach „Strzelca Ukraińskiego” propagowano tworzenie takich oddziałów w innych dywizjach.

Cele, jakie postawił sobie zespół redakcyjny tego pisma, to wychowanie odpowiedzialnego i narodowo świadomego oficera, ujawnienie popełnionych w przeszłości w tej dziedzinie pomyłek oraz poszukiwanie nowych dróg do stworzenia zdyscyplinowanej i silnej armii ukraińskiej. Dwa pierwsze numery czasopisma to właśnie próby rozliczenia z prawie trzyletniej, lecz nieudanej walki o państwową niepodległość Ukrainy, to analiza niepowodzeń i wnioski na przyszłość w sprawie organizacji armii. Jednym

z nich był wymóg zmiany organizacji armii z rosyjskiego na zachodni, tj. francuski lub niemiecki wzór. Oprócz tego zamieszczono tu (nr 1 i 2) historię dywizji, analizę wydarzeń wojennych na Ukrainie w końcu 1919 r., artykuły o taktyce wojskowej oraz o stosunku państw zachodnich do problemu niezależności Ukrainy. Według słów redakcji pismo przeznaczone było nie tylko dla wojska, ale też dla ludności cywilnej.

Twórcy trzeciego numeru deklarowali kontynuację linii poprzednich wydań — przygotowanie żołnierzy i narodu do walki wyzwolenczej. Zamieszczono w nim analizy operacji wojskowych oraz omówienie składu osobowego armii URL: wiele w niej było obojętnego, a nawet wrogiego elementu, a to przyniosło wielkie straty — nieświadome albo i świadome rujnowanie armii, szczególnie w 1919 r. Zdaniem redakcji eliminacji takiego wrogiego elementu dokonano tylko w 6 dywizji, stąd apel, by uczyniono to i w innych dywizjach. Uznano to za drogę ratunku dla armii ukraińskiej, której, zdaniem redakcji, rząd nie poświęca dostatecznej uwagi.

W numerze zamieszczono też wieści z Ukrainy, wiersze obozowych poetów, kronikę, bibliografię wydawnictw obozowych i recenzje. Autorzy tekstów to m.in. H. Hładkyj, W. Sołowczuk, P. Lipko, O. Kostiučenko.

Lit.: В. Дорошенко, Д. Дорошенко, *Українське літературне життя*, s. 34; М. Литвицький, *Таборова журналістика*; С. Наріжний, *Культурно-просвітня праця*, s. 37; Прижмуренко, *Видання по таборах*, 1930, nr 11, s. 23; *Spis tytułów prasy ukraińskiej*, s. 105.

155. УКРАЇНСЬКИЙ СУРМАЧ (Ukraiński surmacz) [Trębacz Ukraiński]. **Gazeta ukraińskich organizacji oświatowych w obozach Kalisz-Szczypiorno**. — 2 × tyg. (czwartek i niedziela); raz w tyg. (1923, nr 48). Nr 1. 1922, 27 kwiet.

Red. i wyd. Honczarenko, Wołochiw, Zubenko, Warawyn, Korszniwskyj i Sztendyn, *red. odp.* Ł. Wołochiw (1922, nr 33). — Kalisz-Szczypiorno 1922–1923. *Wyd.* ukraińskie organizacje kulturalno-oświatowe w obozach. *Druk.* Oddziału Kulturalno-Oświatowego 3 Dywizji Żelaznej; *druk.* 6 Dywizji Strzeleckiej (1922, nr 16–17 i od nr. 27); *druk.* Obozu Szczypiorno (nr 37).

Ukazało się: 1922 — R. 1, nr 1–41, 1923 — R. 2, nr 42–60; F.: 35 × 49 cm; 25 × 35 cm (nr 2), 35 × 49 cm (nr 4); C.: 30 mkp., 200 mkp. (nr 44), 600 mkp. (nr 47), 1000 mkp. (nr 54), 25 000 mkp. (nr 59/60); przedpł. 240 mkp., za granicę 500 mkp.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1922, nr 1–19, 25, 28–29, 31–41, 1923, nr 42–60; BP — 1922, nr 2, 10, 15–18, 27, 35, 38; BUSP — 1923, nr 44–60; BUW — 1922, nr 32–41, 1923, nr 42–60; CAW — 1923, nr 59–60; CDAB — 1922, nr 4, 7, 41, 1923, nr 43–60; LDU; UWA.

Format gazety zmieniał się co kilka numerów. Rozpowszechniano ją w obozach bezpłatnie, a jednocześnie redakcja zbierała wpłaty na fundusz prasowy. Cenzura państwowa dwukrotnie ingerowała w tekst gazety (nr 9).

Na początku 1922 r. przestał się ukazywać w Kaliszu „Zaliznyj strilec” (patrz — poz. 58), nieco później przzerwano wydawanie w Szczypiornie gazety „Nowe žyttia” (patrz — poz. 100). Wtedy w obozach postanowiono wydawać nowy tytuł „Ukrajniŭskij surmacz”. *Za swoje pierwszoplanowe [zadanie] uważamy szeroką informację i zespolenie ukraińskiego wojsstwa w jedną całość, [...] będziemy wyjaśniać naszym czytelnikom wszystkie wydarzenia zachodzące w ukraińskim życiu i ukraińskiej sprawie państwowej* — czytamy w redakcyjnej deklaracji (nr 1).

O życiu obozowym w Kaliszu i Szczypiornie można się dowiedzieć z publikacji zamieszczonych w numerach 1, 3, 5, 6, 8, 13 gazety. W tym ostatnim numerze wydrukowano artykuł *Zadrotiańska respublika* („Republika za drutami”), a w nim wykaz i opis obozowych organizacji i towarzystw. Były to: Sojuz żinok (Związek Kobiet), Spiwocze towarzystwo (Towarzystwo Śpiewacze), Dramatyczne Towarzystwo im. M. Sadowśkocho (Towarzystwo Dramatyczne im. M. Sadowskiego), Spilka literatoriw (Związek Literatów), Towarzystwo „Mystectwo” (Towarzystwo „Sztuka”), Taborowyj strileckij orkestr (Obozowa orkiestra żołnierska), Spilka inwalidiv (Związek Inwalidów), Kyryło–Metodijewśke bratstwo (Bractwo Cyryla i Metodego), Bratstwo św. Pokrowy (Bractwo św. Pokrowy), Istoryczne towarzystwo (Towarzystwo Historyczne), Sportywnyj hurtok (Koło Sportowe), „Proswita” (towarzystwo „Oświata”). O tragicznej śmierci J. Otmarsztajna, oficera armii URL, uczestnika Listopadowego Pochodu, pisali jego koledzy w 3 i 4 numerze pisma. Apel o składanie datków na uporządkowanie ukraińskiego cmentarza obozowego w Szczypiornie znajdujemy w artykule *Wid-dajmo szanu* („Oddajmy cześć”; nr 50). Dla realizacji tego zadania powołano komitet złożony z przedstawicieli wszystkich internowanych dywizji. Wiele pisano w gazecie o rozmowach w Genui (rozważano, czy Europa uzna Rosję Sowiecką) oraz o niemiecko–sowieckiej ugodzie w Rapallo (nr 1, 3–5, 7, 12). Niemało miejsca poświęcono I Zjazdowi Emigracji Ukraińskiej w Polsce, który odbył się 15–18 sierpnia 1923 r. — w numerach 57–60 zamieszczono informacje o jego przebiegu, dyskusji i przyjętych rezolucjach.

Stałe rubryki w gazecie: *Wisti zi switu; Z presy; Žyttia taboriw; Na Ukrajini; Ostanni wisti; Telehramy; Literatura i bibliohrafija*. Prócz autorów już wymienionych w gazecie pisali W. Prokopowycz, I. Szowheniw, S. Petlura, O. Salikowski, W. Sadowski, O. Karmaniuk, A. Łebedynski, J. Małaniuk, J. Baczynski i inni.

Lit.: Трибуна України 1923, nr 2/3, s. 103; *Бібліографія української преси*, s. 138.

156. УТИКАЦЬКИЙ КАГАНЕЦЬ (Utikaćkyj kahaneć) [Kaganek Uchodźcy]. *Pismo Częstochowskiego Komitetu Uchodźców*. (–). Nr 1. 1921, stycz.

Red. i wyd. Częstochowski Komitet Uchodźców. — Częstochowa 1921.

Ukazało się: 1921 — nr 1–2; F.: 27 × 40 cm; N. i C.: nie podano.
Znajduje się w zbiorach: CDIA (f. 309, spr. 2567) — 1921, nr 1–2.

Biuletyn pisano jednostronnie na maszynie do pisania i odbijano na powielaczu. Nad tytułem umieszczono hasło: „Niech żyje Ukraina oraz naród ukraiński żądający prawa do samodzielnego życia”. Dodatek do numeru drugiego zawiera zbiorek wierszy.

Cywilni emigranci z Ukrainy umieszczeni w obozie Stradom koło Częstochowy (dzisiaj część miasta) powołali Komitet Uchodźców, który m.in. pośredniczył w kontaktach tej grupy z władzami polskimi. W 1921 r. biuro komitetu funkcjonowało przy ul. Jasnogórskiej 34a stanowiąc centrum organizacyjne życia Ukraińców tymczasowo przebywających na terenie Polski. Na rzecz ukraińskich uchodźców pracował też Ukraiński Czerwony Krzyż, którego siedziba mieściła się pod tym samym adresem. Komitet Uchodźców powołał Radę Kultury, pod zarządem której działały: Gimnazjum Ukraińskie (70 uczniów); przedszkole; Ukraiński Uniwersytet Narodowy; biblioteka i czytelnia; towarzystwo wydawnicze (w stadium organizacji). W obozie działało także towarzystwo śpiewacze, kółko dramatyczne i orkiestra instrumentów strunowych, bezpłatne kino.

Wszystkie podane tu wiadomości zaczerpnięto ze stronic „Kaganka Uchodźcy”. W *Pierwszym słowie do szanownych czytelników* redakcja napisała: *My [jesteśmy] nie więcej jak zaledwie kaganek, a z kaganka czy wiele [jest] korzyści. Ale gdy już jest choćby tylko kaganek, to i wtedy nie może być całkowitej ciemności; już coś jest — i będzie jednak świecić. A to jest najważniejszym naszym zadaniem.*

W czasopiśmie zamieszczono także przegląd nowin i wieści z ojczystego kraju. Nie zabrakło żartu i satyry.

Lit.: С. Наріжний, Культурно-просвітня праця, s. 50.

157. **ХРУНЬ** (Chruń) [Prosię?] [Rękopiśmienne czasopismo satyryczne]. — Tuchola 1920.

W swoim opracowaniu I. Sribniak i A. Kupcow podają, że w przechowywanych w Kijowie (CDA) materiałach dotyczących jeńców UHA przebywających w Tucholi znajduje się wzmianka o wydawaniu w tym obozie pisma „Chruń”. Brak jednak dokładniejszych danych o jego charakterze. Sam tytuł pisma nie ma odpowiednika w języku polskim. Jeżeli oznacza on, jak można przypuszczać, odgłos wydawany przez prosię, to było to pismo satyryczno-humorystyczne. Porównaj też inne pisma obozowe: „Взад”, „Лежух”, „Невольник”, „Рада”, „Спортовець” i „Табор”.

Lit.: I. Срібняк, А. Купцов, Культурно-просвітницька діяльність, s. 7.

158. **ЦЕРКОВНІ КАЗАННЯ** (Cerkowni kazannia) [Kazania Cerkiewne]. Comiesięczny bezpłatny dodatek do pisma „Duchowna Rozmowa” (patrz — poz. 46).

Red. i wyd. E. Sakowycz. — Warszawa 1925.

Znajdują się w zbiorach: BAN.

159. **ЧИТАННЯ НА ЩОДЕНЬ ДЛЯ ЧЛЕНІВ І ПРИХИЛЬНИКІВ Т-ВА ЛЮБИТЕЛІВ СВ. ПИСЬМА** (Czytannia na szczodzeń dla członków i przychylników sw. piśma) [Teksty na co dzień dla członków i sympatyków T-wa miłośników Pisma św.]. Kwartalnik. Nr 1. 1938.

Wyd. o. Martin Price. — Łódź 1938.

Znajduje się w zbiorach: BP — 1938, nr 1–4.

Broszurki zawierają teksty Pisma świętego. Na każdy kalendarzowy dzień danego kwartału przeznaczony jest oddzielny jego fragment.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 170.

160. **ЧОРНОМОР** (Czornomor) [Czarnomor]. [Drukowany organ Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy i ich rodzinom w Kaliszu]. (—). Nr 1. 1922.

Red. M. Szapował; M. Sadowśkyj. Do składu zespołu redaktorskiego wchodził: A. Korszniwśkyj, F. Kruszynśkyj i K. Podilśkyj. Wyd. Ukraińskie Towarzystwo Pomocy. — Kalisz 1922. Druk. Wydawnictwa „Czornomor” w Kaliszu.

Nie odnaleziono dotąd żadnego egzemplarza tego pisma. Patrz także: „Бюлетень Українського товариства допомоги”, poz. 14; por. „Бюлетень Об’єднання українських емігрантських організацій”, poz. 11.

Zadaniem ukraińskiej emigracji politycznej było zachowanie sił — zapewnienie warunków dla jej istnienia materialnego, zdrowotnego, fizycznego i moralnego — i przygotowanie do przyszłej walki zbrojnej o wyzwolenie Ukrainy. Ukraińskie Towarzystwo Pomocy powołano w Kaliszu w grudniu 1921 r., na jego czele stał M. Szapował. Było jednym z wielu, które powstało dla realizacji tych zadań. W ramach towarzystwa działało biuro pracy oraz sekcje: prawna, humanitarna, finansowo-gospodarcza i kulturalno-oświatowa. Towarzystwo prowadziło kursy oficerskie, szkołę podstawową i dla podchorążych, gimnazjum, przedszkole i bibliotekę. Miało też swoje wydawnictwo zorganizowane w 1922 r. przez M. Szapowała i drukowany organ o wspólnej nazwie „Czornomor”. Działalność towarzystwa została decyzją władz kaliskich zakazana w 1933 r. (por. — poz. 3).

Lit.: CDIA, f. 819, Чорномор; A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR*, s. 18–19; O. Колянчук, М. Лятивин, К. Науменко, *Генералітет українських визвольних змагань*, s. 265.

161. **ЧОРНОМОРЕ** (Czornomore) [Czarnomorze]. Niereg. Nr 1. 1925, 10 lut.

Red. Kolegium (red. Bogdan Okpysz). — Gdańsk 1924/1925, 1925, 1927. Wyd. T.U.T. [Towarzystwo Ukraińskich Techników] „Czornomore”. *Adr.*

red.: *Verbindung Ukrainischer Studenten „Tschornomore”*, Dancig, Technische Hochschule.

Ukazało się: 1924/1925 — nr 1, 1925 — nr 2, 1927 — nr 3; F.: 23 × 28 cm; N.: 150.

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1924/1925, nr 1, 1925, nr 2, 1927, nr 3; CDAB — 1925, nr 2.

Dalej: „Чорноморе”, poz. 162; *por.* „Корпораційна трибуна”, poz. 75, 76.

W lutym 1925 r., z okazji pierwszej rocznicy założenia Towarzystwa Studentów Ukraińskich Politechniki Gdańskiej, ukazała się ich jednodniówka „Czornomore” opatrzona datą: 10 II 1925. Jeszcze w 1925 r. ukazało się wydanie pod tym samym tytułem, któremu dano numer drugi, traktując jednodniówkę jako numer pierwszy (patrz il. 29). Pierwszy zbiór (78 stron) napisano odręcznie, pozostałe na maszynie i odbito na powielaczu.

Bojkot polskich szkół wyższych, łatwość uzyskania paszportu, niewielkie początkowo opłaty i tanie życie ściągnęły na początku lat dwudziestych do Gdańska sporo ukraińskiej młodzieży z Galicji Wschodniej. W roku szkolnym 1922/1923 do tego miasta przybyło ponad stu studentów. Odwołanie bojkotu i wzrost świadczeń spowodował, że w drugiej połowie lat dwudziestych liczba ich spadła do minimum. Pierwszą organizacją ukraińskich studentów w Gdańsku była „Osnowa”. W lutym 1924 r. powstało T.U.T. (Towarzystwo Ukraińskich Techników?) „Czornomore”, przemianowane potem w Ukraińską Korporację Studencką „Czornomore”, która była wydawcą pisma pod takim samym tytułem. W latach 1928–1932 pismo „Czornomore” wydawała warszawska gałąź tej organizacji.

Każdy numer „Czornomora” składa się z trzech części. W pierwszej zamieszczano artykuły o treści polityczno-ideologicznej. W tej części pisma w numerze 2 ukazał się artykuł W. Wojina *Derżawnyćka mołod'* („Młodzież państwowotwórcza”), wyrażający *credo* ideologiczne gdańskich korporantów. W części drugiej pisma omawiano nowinki techniczne, trzecia zawierała próbki literackie i kronikę *Z studentśkocho żyttia* („Z życia studenckiego”).

Prócz wymienionego autora w piśmie publikowali: Jewhen Lachowycz, Wołodymyr Baczynski, Iwan Zubenko i in.

Lit.: O. Вішка, *Данцігери; Бібліографія української преси*, s. 143.

162. ЧОРНОМОРЕ [Czornomore] (Czarnomorze). **Pismo ukraińskich bratnich korporacji studenckich „Cześć! Ukraina! Towarzyskość!”** (1929, nr 2). Dwumiesięcznik. Nr 1. 1928, 15 grud.

Red. Kolegium. — Warszawa 1928–1929. *Red. odp. i wyd.* J. Czechowycz. *Druk.* Zakłady Graficzne P. Szwede, Warszawa, ul. Warecka 9. *Adr. red.*: [Warszawa], ul. Żurawia 16.

Ukazało się: 1928 — nr 1[4], 1929 — nr 2[5]; F.: 14 × 22 cm; C.: 1 zł (nr 1), 75 gr (nr 2).

Znajduje się w zbiorach: BAN — 1928, nr 1[4], 1929, nr 2[5]; BP — 1928, nr 1, 1929, nr 2; BUW — 1928, nr 1, 1929, nr 2; CDA — 1928, nr 1, 1929, nr 2; OSS — 1928, nr 1.

Poprz.: „Чорноморе”, poz. 161; *por.* „Корпораційна трибуна”, poz. 75 i 76, oraz „Український студентський календар ‘Чорноморе’ на 1933 рік” — *Kalendarze*, poz. 9.

W 1924 r. powstało w Gdańsku Towarzystwo Ukraińskich Studentów Techników „Czornomore”, którego zawołaniem było: „Cześć! Ukraina! Towarzystwość!”. Trzy inne hasła korporacji to: „Wielkopaństwowość!”, „Narodowość!”, „Zjednoczenie!”. W ślad za gdańską podobne korporacje powstały w Poznaniu (1927), Krakowie, Lwowie i Warszawie (1928) — liczyły po 10–30 członków. W 1925 i 1927 r. korporacja gdańska wydała trzy numery pisma „Czornomore” (poz. 161). W 1928 r. wydawanie pisma przejęła korporacja warszawska. Jak wiele ukraińskich pism emigracyjnych, zwłaszcza studenckich, redakcja zbierała datki na fundusz prasowy. W 1933 r. w Gdańsku i Warszawie korporacja „Czornomore” wydawała „Trybunę Korporacyjną” (por. poz. 75, 76). Były to odbitki z praskiego „Zwiastuna Studenckiego” („Студентський вісник”).

Zawsze i wszędzie Czarnomorzec powinien być szlachetnym i mieć niezłomną wolę — pisał J. Łupa w artykule *Napriamni postupowannia korporantiw i korporacij* („Kierunki postępowania korporantów i korporacji”; 1928, nr 1, s. 5). Swego rodzaju dewizę ukraińskich korporantów znajdujemy w drugim numerze pisma: *Śmiej się dalej, Czarnomorcu, na złość wszystkim tym ponurym grabarzom wśród ukraińskiej młodzieży, bo śmiech twój [jest] jak jasne krople morza, które tak kochasz, jak przestrzeń, jak ruch, jak życie* (1929, nr 2).

Na łamach pisma zamieszczono m.in. hymn korporacji ukraińskich, sprawozdania ze zjazdu organizacji, wieści z życia innych bratnich korporacji. Prócz J. Łupy pisał tu także R. Kupczyński.

Lit.: Український студентський календар „Чорноморе”, s. 23, 75, 4 (okładki); *Бібліографія української преси*, s. 143.

163. ШЛЯХОМ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (Szlachom niezależności) [Szlakiem Niepodległości]. **Organ Zarządu Głównego Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce.** Rocznik. Nr 1. 1929.

Red. Kolegium Redakcyjne. — Warszawa 1929–1931. *Wyd.* [Zarząd Główny UKC w Polsce]. *Druk.* [Warszawa, ul. Warecka 9]. *Adr. red.:* [Warszawa, ul. Podwałe 16].

Ukazało się: 1929 — R. 1, nr 1; 1930 — R. 2, nr 2; 1931 — R. 3, nr 3; F.: 15 × 22 cm; N.: [1000]; C.: nie podano.

Znajduje się w zbiorach: AAN — 1929–1931, nr 1–3; BAN — 1929–1931, nr 1–3; BJ, BN, BP — 1929–1931, nr 1–3; BUAM, BUSP — 1929–1931, nr 1–3; BUW, CDAB — 1929–1931, nr 1–3; DAWO — 1929, nr 1; EW — 1929–1931, nr 1–3; SGH — 1929–1931, nr 1–3.

Poprz. kolejno: „Бюлетень УЦК в Польщі”, „Вісті УЦК в Польщі” (poz. 17, 31); dalej: „За незалежність” (poz. 58; patrz il. 27).

Kiedy oficjalna działalność emigracyjnego rządu ukraińskiego i jego przedstawicielstw w Polsce musiała być wstrzymana — stopniowo poczęły pojawiać się organizacje społeczne i dobroczynne. Jednoczył je Ukraiński Komitet Centralny, powołany w kwietniu, a zarejestrowany w sierpniu 1921 r. Pierwszy zjazd delegatów ukraińskiej emigracji politycznej odbył się w 1923 roku. Organem UKC w latach 1923–1928 były „Więści UKC w Polsce” (patrz poz. 31). Na drugim zjeździe ukraińskiej emigracji politycznej, w grudniu 1928 r., w rezolucji komisji prasy i propagandy zapisano postulat, żeby UKC zaczął wydawać własny dziennik. Pomysł nie doczekał się realizacji; od tego roku organem organizacji był rocznik „Szlakiem Niepodległości” (1929, nr 1, s. 54).

Rezultatem drugiego zjazdu ukraińskiej emigracji politycznej było przekształcenie UKC w towarzystwo, poszerzenie składu Zarządu Głównego, powołanie Rady UKC i Sądu Koleżeńskiego. Sprawy zjazdu znalazły szerokie odbicie na łamach pierwszego numeru nowego rocznika (1929, nr 1). Opublikowano tu relację z jego przebiegu (s. 33) i zjazdowych nastrojów (s. 36), protokoły zjazdu (s. 42) i posiedzenia Rady Towarzystwa (s. 80), statut Towarzystwa UKC (s. 60) i Sądu Koleżeńskiego oraz regulamin Rady Towarzystwa (s. 84). W drugim i trzecim roczniku znajdujemy sprawozdania ZG UKC (1930, nr 2, s. 189; 1931, nr 3, s. 214) oraz protokoły zebrań Rady (1930, nr 2, s. 130; 1931, nr 3, s. 195).

Pismo poruszało ważne dla emigracji tematy. „Chto my taki” („Kim jesteśmy?”) to artykuł (nr 2, s. 20), w którym I. Hodorożij polemizował z poglądami OUN (Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów) prezentowanymi w drukowanym w Pradze i rozpowszechnianym nielegalnie w Polsce piśmie „Rozbudowa nacji” (Rozbudowa Narodu). Grupie J. Konowalca zarzucał monarchizm, krytykował Szapowałowsko–Petruszewiczowską „jedność chociaż bez niepodległości oraz undowskie [od UNDO — Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo–Demokratyczne — przyp. E. W.] „wszystko albo nic”, którego z takim histerycznym lamentem stara się dotrzymać „kierownictwo” Konowalca. Odrzucał zarzut „zdrady” Galicji przez kierownictwo URL. Dlaczego w „Rozbudowie nacji” nie ma nic o zagarnięciu przez Czechosłowację Zakarpacia? — pytał Hodorożij. Polemika z poglądami ukraińskiej emigracji zgrupowanej w Czechosłowacji, która emigrację petlurowską nazywa grupą Liwyckiego, dotyczyła także koncepcji przyszłej Ukrainy: w przymierzu z Polską czy Rosją?; co dalej — z kim ma iść emigracja?

Niektóre inne tematy: S. Siedlecki, *Buduwannia derżawy* (nr 3, s. 1); M. Kowalskýj, *Kryza suczasných dyktatur* (nr 2, s. 1); Cz. K., *Do pytannia aktywnosti* (nr 3, s. 37); W. Kuszczyk, *Nowa era w žyttiu emihracji* (nr 2, s. 40); M. Sadowskýj, *Ukrajniski wojenni inwalidy...* (nr 2, s. 49).

Nieobojętny dla emigracji był los narodu w sowieckiej Ukrainie. I. Ł. (I. Lypowecki) pisał o zahamowaniu kolektywizacji na Ukrainie (*Po toj bik Zbrucza* — „Po tamtej stronie Zbrucza”, nr 2, s. 102), a M. Kowalski i M. Sadowski o walce Moskwy z ideą ukraińskiej niepodległości (M. Kowalskýj, *Borot'ba bolszewykiw z opozycijeju...*, nr 1, s. 3; M. Sadowskýj, *Chto ce robyt'*, nr 2, s. 111). W piśmie są też relacje z charkowskiego procesu Związku Wyzwolenia Ukrainy (nr 2, s. 92 i 95; nr 3, s. 62) oraz rezolucje—protesty przeciwko terrorowi na Ukrainie (nr 2, s. 117).

Ukraińską literaturą zajmował się w swoich artykułach J. Małaniuk (*Hołowni jawyszczu suczasnoho ukrajniskoho literaturnoho žyttia*, nr 1, s. 15; *Ostannia doba naszoji literatury*, nr 3, s. 101). *Okremisznist' Ukrainy w starij nimeckij literaturi* („Osobliwość Ukrainy w starej literaturze niemieckiej”) analizował O. Bezpalko, a J. Łypa drukował powieść przygodową z XVII wieku — *Moskowia* (nr 2, s. 65, nr 3, s. 120).

Cenna dla współczesnego badacza jest zamieszczana w roczniku kronika (nr 1, s. 95; nr 2, s. 167; nr 3, s. 170). Jest to źródło wiadomości o życiu emigracji ukraińskiej w Polsce. Publikowano tu relacje z niemal wszystkich oddziałów UKC (niektóre ze zdjęciami) oraz przegląd pracy organizacji emigracyjnych. Z okazji 50 urodzin A. Liwyckiego redakcja zamieściła nadesłane dla niego życzenia i stąd mamy spis: organizacji społecznych, politycznych i naukowych, oddziałów wojskowych, organizacji i gromad byłych żołnierzy, oddziałów i przedstawicielstw UKC w Polsce, zorganizowanych gromad ukraińskich w Bułgarii, Turcji, Rumunii i Francji. Przedstawiciele emigracji ukraińskiej z Polski, Rumunii, Bułgarii, Czechosłowacji, Turcji, Francji i Jugosławii, którzy zebrali się w Pradze i powołali Ukraińską Emigracyjną Radę Główną przedstawili ilościowy i organizacyjny stan tej zbiorowości w krajach swego pobytu; informacje te podano w korespondencji z Pragi (B. K., *Nowa era w žyttiu emihracji*, nr 2, s. 40).

Są też w roczniku krótkie biografie zmarłych w tym czasie zasłużonych osób: J. Łukasewycza, J. Czykałenki, P. Chołodnego, A. Marszynskiego, M. Medzweckiego, M. Frołowa, T. Hołówki, M. Tyszkewicza, W. Łypynskiego i in. W rubryce *Szczo czytaty* („Co czytać?”) redakcja rekomendowała książki, które można było kupić w księgarni UKC w Warszawie.

Podsumowując można stwierdzić, że organ UKC w Polsce za główne zadanie przyjął popularyzację państwowotwórczej pracy ukraińskiej emigracji oraz przegląd najważniejszych problemów w tej dziedzinie. Publikował materiały o treściach politycznych, ekonomicznych i kulturalnych oraz wiadomości z życia codziennego emigrantów.

Autorzy: I. Hodorożij, S. Sidlecki, M. Kowalski, W. Kuszczyk, M. Sadowski, J. Małaniuk, O. Bezpalko, J. Łupa, P. Sułatycki, I. Ł. i inni.

Lit.: *Бібліографія української преси*, s. 145; I. З. Павлюк, *Українські часописи*, s. 149–150.

164. **ЮНАК** (Junak). — [??].

Tytuł pisma wymieniano w ogłoszeniach zamieszczanych w 1923 r. na łamach „Українського Surmacza” (por. poz. 4) — tą drogą poszukiwano już wtedy prasy obozowej. Nie należy go zatem mylić z „Junakiem” wydawanym w latach trzydziestych przez Krajową Egzekutywę OUN.

Lit.: *Український сурмач* 1923, nr 42, s. 8, także nr 44, 45, 47.

Wykaz źródeł i opracowań

I. Źródła archiwalne

1. Archives–Library of the Ukrainian Orthodox Church USA — Bound Brook (UOC).
2. Archiwum Akt Nowych — Warszawa (AAN):
 - Towarzystwo Straży Kresowej.
3. Archiwum Państwowe — Gdańsk (APGd).
4. Archiwum Państwowe — Przemyśl (APPrz).
5. Centralne Archiwum Wojskowe — Warszawa (CAW):
 - Sprzymierzona Armia Ukraińska, 1918–1939 (SAU):
 - Główny Ataman — Kancelaria (I.380.1),
 - Ministerstwo Spraw Wojskowych (I.380.2),
 - Główny Zarząd Sztabu Generalnego (I.380.3),
 - Stanica Ukraińska w Kaliszu (I.380.13);
 - Oddział II Sztabu MSWojsk. (1774/89, 1775/89) — materiały przekazane z byłego CA MSW.
6. Centralne Państwowe Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy (Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади та Управління України) — Kijów (CDA):
 - Головне управління Генерального Штабу УНР (f. 1078),
 - Українська дипломатична місія в Річипосполитій Польській, 1920–1921 (f. 2511),
 - Щоденна газета „УТ” в м. Варшаві (f. 3327),
 - Табор полонених старшин Української Галицької Армії в Тухолі (Польша) 1920–1922 р. (f. 3522),
 - Табор інтернованих українців з Армії Української Народної Республіки в Стрільково [Strzałkowie] (Польша) 1920–1924 (f. 3524),
 - Табор інтернованих українців з Армії Української Народної Республіки в м. Олександрово [Aleksandrowie Kujaawskim] (Польша) 1920–1921 (f. 3526),
 - Український Центральний Комітет в Річипосполитій Польській м. Варшава 1921–1937 (f. 3508),
 - Biblioteka archiwum (CDAB) — zbiory prasy ukraińskiej.

7. Centralne Państwowe Archiwum Historyczne (Центральний Державний Історичний Архів) — Lwów (CDIA):
 - Наукове Товариство ім. Т. Шевченка (f. 309),
 - Степура Григорій Калістратович 1881–1939 (f. 760),
 - Українське товариство допомоги емігрантам з України та їх родинам у Каліші 1921–1931 (f. 819),
 - Biblioteka archiwum (CDIAB) — zbiory prasy ukraińskiej.
8. Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowe — Centrum Przechowywania Kolekcji Historyczno-Dokumentalnych (Русский Государственный Военный Архив — Центр Хранения Историко-Документальных Коллекций) — Moskwa (RGWA):
 - Muzeum Ukrainkiej Walki Wyzwoleńczej w Pradze (f. 308).
9. Lwowska Biblioteka Naukowa im. W. Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України) — Lwów (BAN):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.
10. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego — Warszawa (BUW):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.
11. Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy — Warszawa (BP):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.
12. Biblioteka Narodowa — Warszawa (BN):
 - Zbiory prasy ukraińskiej,
 - Archiwum Zakładowe Biblioteki Narodowej w Warszawie (BNA) — „Archiwum im. T. Szewczenki” (materiały nieuporządkowane):
 - Materiały Dyrektoriatu URL, 1919–1922,
 - Obozy, 1919–1920,
 - Partyzancko-Powstańczy Sztab Ukraiński, 1921,
 - Prasa ukraińska w Polsce, 1921.
13. Bibliotheque Ukrainienne Symon Petlura — Paryż (BUSP):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.
14. Biblioteka Jagiellońska — Kraków (BJ):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.
15. Biblioteka Główna Uniwersytetu I. Franki (Бібліотека Львівського державного університету ім. І. Франка) — Lwów (LDU):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.
16. Slovanska Knihovna — Praga (SKP):
 - Zbiory prasy ukraińskiej.

II. Źródła drukowane i rękopisy

- Огоновський В., Галицька Армія без зброї в кайданах. Хроніка табору полонених „Obóz jeńców Nr 7”, т. 1 і 2, Тухоля 1920 (рękopis w CDIA, f. 309).
 Список старшин з Тухолі, Тухоля 1920–1921 (рękopis w BNA — „Archiwum im. T. Szewczenki”).
Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914–1923, cz. I, oprac. Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń 1997.

Українська революція (документи) 1919–1921, під ред. Т. Гунчака, Нью-Йорк 1984.

Українсько-московська війна 1920 р., ч. 1, Оперативні звіти Штабу Армії УНР, ред. В. Сальський, упор. П. Шандрук, Варшава 1933.

III. Prasa^{*}

Аванс, Вадовиці 1921.

Альманах, Александрів Куявський 1921.

Бюлетень інформаційного бюро Армії УНР, Жмеринка 1919.

Бюлетень Краківського відділу УЦК, Краків 1927.

Бюлетень об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях, Каліш 1924–1925.

Бюлетень Північної групи військ УНР, Рівне 1919.

Бюлетень Українського товариства допомоги емігрантам з України та їх родинам у Каліші, Каліш 1924–1925.

Бюлетень управи Товариства вояків 6. Армії УНР, Каліш 1924–1927.

Будяк, Ланцут 1920–1921, Стшалково 1921.

Чорноморе, Гданськ 1924/1925, 1927.

До зброї, Тарнів–Львів 1921.

Духовна бесіда, Варшава 1924–1925.

Духовний сіяч, Варшава 1927–1928.

Дзвін, Здолбунів 1919.

Економічний збірник, Київ–Тарнів 1922.

Інформаційний звіт Української місії в Польщі, Варшава 1920.

Кайдани, Вадовиці 1921.

Колючки, Тарнів, Ченстохова 1921, Каліш 1926, Варшава 1929, 1930.

Комунікат відділу преси Міністерства преси і пропаганди УНР, Тарнів 1921.

Літопис червоної калини, Львів 1930, 1931.

На хвилях життя, Піотрків Трибунальський 1921.

На руїнах (jednodn.), Щипіорно 1922, nr z 19 marca.

Нарід, Варшава 1926–1928.

Наша бесіда, Варшава–Львів–Луцьк–Холм 1926.

Наша культура, Варшава–Львів 1935–1936.

Наша правда, 1920.

Наша зоря, Ланцут 1921, Стшалково 1921–1922.

Наше слово, Варшава 1999.

Немезіда, Яблонна к/Варшави 1936.

Нова Україна, Кам'янець Подільський 1919.

Нове життя, Александрів Куявський 1921.

Нове життя, wyd. specjalne z 28 II 1921 г.

Новини, Кам'янець Подільський 1919.

Обіжник Тарнівського українського пресового бюро, Тарнів 1921.

Око, Каліш 1921.

* Tytuły będące źródłem informacji na temat inny niż one same.

- П'ять літ існування Українського Наукового Інституту, Варшава 1935.
 Політичний інформаційний бюлетень, Варшава 1935.
 Рада, Тухоля 1920.
 Ранок, Ченстохова 1991.
 Реферат Пресового бюро при Українській дипломатичній місії в Польщі, Варшава 1920.
 Релігійно-Науковий Вістник, Александрів Куявський 1921.
 Резолюції Других загальних зборів представників відділів Українського товариства червоного хреста на терені Польщі, Ченстохова 1921.
 Син України, Варшава 1920, 1921.
 СУД (Союз української державності), Київ-Тарнів 1921.
 Спортсмен, Стшалково 1922.
 Студентський голос, Варшава 1927-1928.
 Студентський шлях, Львів 1931.
 Студентський вістник, Варшава 1921.
 Шляхом незалежності, Варшава 1931.
 Табор, Каліш 1923, 1924.
 Тернистий шлях, Піотрків Трибунальський 1921.
 Трибуна України, Варшава 1921.
 Українська нива, Варшава 1926-1928, Луцьк 1928-1936.
 Українська рілля, Варшава 1922.
 Українська трибуна, Варшава 1921.
 Українське слово, Кам'янець Подільський 1920.
 Український інвалід, Каліш 1923.
 Український стрілець, Александрів Куявський 1921.
 Український студентський календар „Чорноморе” на 1933 р., Львів-Варшава.
 Український сурмач, Каліш-Щипіорно 1923.
 Український ветеран, Варшава 1935.
 Український вістник, 1921.
 Утікацький каганець, Ченстохова 1921.
 Веселка, Каліш 1922-1923.
 Військова думка, Ченстохова 1921.
 Військовий вісник, Стшалково 1921.
 Вільна спілка, Львів 1921.
 Вістки сірих, Луцьк 1919.
 Вістник державних законів для всіх земель України, Кам'янець Подільський 1919.
 Вісти, 1920.
 Вісти УЦК в Польщі, Варшава 1923, 1924.
 Воля, Відень 1921.
 Всім, Піотрків Трибунальський 1921.
 Визволення, Львів 1921.
 Взад, Тухоля 1920.
 З життя природи, Тарнів 1921-1922.
 За державність, Каліш, Варшава 1935.
 За незалежність, Каліш-Варшава 1934-1939.

- За Україну, Каліш 1921.
 Залізний стрілець, Каліш 1922.
 Запорожець, Пикуличі, Вадовиці 1921.
 Запорожська думка, Вадовиці, Стшалково 1921.
 Зірниця, Александрів Куявський 1921.
 Звіт Українського Наукового Інституту, Варшава 1939.
 Журавлі, Краків 1930.

IV. Pamiętniki i wspomnienia

- Білон П., *Похідна церква 6 стрілецької дивізії, Братство св. Покрови і В-во „До світла”*, За державність, Варшава 1938, зб. 8.
 Битинський М., *Оборона Замостя. Спогад*, [w:] *Оборона Замостя VI. Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.*, Торонто 1956, s. 23–26.
 Герасименко В., *Сутічка з Будионівцями*, [w:] *Оборона Замостя VI. Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.*, Торонто 1956, s. 27–28.
 Józewski H., *Życie konspiracyjne*, Karta 1991, nr 5, s. 47–84.
 Капустянський М., *Як ми опинилися за Збручем*, Трибуна України 1923, ч. 5–7, s. 40.
 Ковальський М., *Пам'яті доктора-громадянина, Шляхом незалежності* 1930, nr 2, s. 155–158.
 Кравс А., *За українську справу. Спомин*, Львів 1937.
 Певний П., *За волю та державність. Поход української армії в запілля ворога*, Станіславів 1920.
 Савченко О., *Із славного минулого*, [w:] *Оборона Замостя VI. Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.*, Торонто 1956, s. 23–26.
 Стефанів З., *Від Слав'янська до Тухолі: спомин підхорунжого*, Коломия 1933.
З українського життя, Трибуна України 1923, nr 2–4, s. 102–118.

V. Organizowania

- Антонюк О. В., *Українські книгознавчі видання на еміграції у 20–30-ті роки*, [w:] *Українська періодика. Історія і сучасність. Доповіді та повідомлення четвертої всеукраїнської науково-теоретичної конференції 10–20 грудня 1997 року*, Львів 1997, s. 91–94.
 Бачинський Л. (Прижмуренко), *Українська таборова преса*, Книжка, Станіславів 1921, nr 3, s. 87–89.
 Бачинський М., *Бачинський Леонід Васильович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 20–23.
 Бачинський М., *Бачинський Сергій Васильович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 23–28.
 Баран З., *Східна Галичина і союз Пільсудський–Петлюра*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 177–189.

- Бібліографія української преси в Польщі (1913–39) і Західно-Українській Народній Республіці (1918–19)*, укл. Є. Місило, Едмонтон 1991.
- Богачевський Д., *Табір полонених у Тухолі*, [w:] *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*, Вінніпег 1958, s. 567–581.
- Богун–Чопівська І., Бачинський М., *Фещенко–Чопівський Іван Адріанович*. Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, s. 253–259.
- Bołtuć M., *Budionny pod Zamościem*, Bellona R. IX, t. XXII: 1926, z. 3.
- Bruski J. J., *Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską: XII 1918–IV 1920*, Arcana, Kraków 1998, nr 2, 4–5.
- Bruski J. J., *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000.
- Bruski J. J., *Rada Republiki — Parlament Ukraińskiej Republiki Ludowej na uchodźstwie (II–VIII 1921 r.)*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 337–347.
- Битинський М., *Українське воцятво на культурно–освітньому фронті*, Гуртуймося 1932, nr IX, s. 35.
- Битинський М., *За честь і славу української зброї*, [w:] *Оборона Замостя VI. Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.*, Торонто 1956, s. 9–18.
- Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979.
- Chojnowski A., *Ukraina*, Warszawa 1997.
- Доценко О., *Зимовий похід армії УНР (6.12.1919–6.05.1920)*, Варшава 1935.
- Домарацький [А.], *Оборона Замостя*, Нове життя (wydanie specjalne), 28 II 1921, s. 29–37.
- Дорошенко Д., Дорошенко В., *Українське літературне життя на еміграції*, Трибуна України 1923, nr 2/4, s. 32–38.
- Драченко Г., *Ланцут*, Син України 1920, nr XIII.
- Дроздовська О., *Острівський Володимир Павлович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, s. 200–201.
- Другий зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар*, упор. Б. Тимошенко, Київ 1995.
- Działania zaczepne 3 armji na Ukrainie*, opr. J. Stachiewicz, Warszawa 1925.
- Дзьобан О., *Думін Осип Олексійович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, s. 77–81.
- Енциклопедія Українознавства: Словникова частина*, за ред. В. Кубійовича, Львів 1993.
- Fedusio P., *Ukraińcy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939). Działalność organizacji ukraińskich na terenie Wolnego Miasta Gdańska*, [w:] *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i Narody*, Gdańsk 1996, s. 135–162.
- Feliński M. [Różycki R.], *Prasa ukraińska w Polsce. (Stan na początku 1930 r.)*, Sprawy Narodowościowe 1930, nr 1.
- Feliński M. [Różycki R.], *Ukraińcy w Polsce Odrodzonej*, Warszawa 1931.
- Герасименко В., *Сутичка з Будьонівцями*, [w:] *Оборона Замостя VI. Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.*, Торонто 1956, s. 27–28.
- Герчанівський Д., *Вигнати окупанта*, Мюнхен 1963.

- Гл[адкий] Г., *Короткий нарис історії 6-ої Стр. Дивізії*, Нове життя (wydanie specjalne), 28 II 1921, s. 10–15.
- Гл[адкий] Г., *6-та Стрілецька Дивізія на Україні*, Український стрілець 1920, nr 1, s. 11–15.
- Голубко В., *Армія Української Народної Республіки 1917–1918*, Кальварія–Львів 1997.
- Гордієнко В., *Українська Галицька Армія*, Львів 1991.
- Горевалов С. І., *Українська військова журналістика в національно-визвольних змаганнях за утворення самостійної держави*, Львів 1997.
- Горевалов С. І., Крупський І. В., *Українська військова журналістика: становлення і роль у національно-визвольних змаганнях за утворення незалежної держави (1914–1920)*, Львів 1997.
- Грайцер Н., *Зайцев Павло Іванович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 76–77.
- Грузов М., Шудря М., *Книголюб — покажчик змісту часопису*, Київ 1996.
- Грузов М., Шудря М., *Таборовий журнал „Веселка” та його літературно-публіцистичні сили*, [w:] *Третій Міжнародний Конгрес Україністів, 26–29 серпня 1996 р. Історія*, Харків 1996.
- Григораш Д., *Вороний Микола Кіндратович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1994, вип. 1, s. 35.
- Григораш Д., *Дорошенко Дмитро Іванович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, s. 71–73.
- Гумористична преса в таборах*, [w:] *Енциклопедія Українознавства: Словникова частина*, за ред. В. Кубійовича, Львів 1993, t. 2, s. 460.
- Гунчак Т., *Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії*, Київ 1993.
- Іванчук Н., *Коровицький Іван*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, s. 118–119.
- Іванис В., *Симон Петлюра — Президент України*, Київ 1993.
- Йосипишин Я., *Віднайдено передвоєнні архіви Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі*, Інформаційний бюлетень, Париж 1999, nr 62, s. 32–34.
- Якимович Б., *Збройні сили України. Нарис історії*, Львів 1996.
- Янів В. М., *На маргінесі одного студентського видання*, Студентський шлях, Львів 1931, nr 7/8.
- К. Л., *Преса наших інтернованих*, Воля 1921, nr 2, s. 77–79.
- Karpus Z., *Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 235–246.
- Karpus Z., *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924. Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Toruń 1991.
- Karpus Z., *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń 1997.
- Karpus Z., *Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim w latach 1918–1921*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, Włocławek 1987, t. 6, s. 245–258.

- Karpus Z., *Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, pod red. Z. Karpusa, T. Kempy, D. Michaluk, Toruń 1996, s. 455–464.
- Karpus Z., *Stanica ukraińska w Kaliszu. Centrum ukraińskiego życia społeczno–wojskowego na emigracji w Polsce w latach 1924–1939*, [w:] *Na przełomie stuleci. Naród — Kościół — Państwo w XIX i XX wieku*, Lublin 1997, s. 407–415.
- Karpus Z., *Traktat ryski a polscy sojusznicy z okresu wojny polsko–bolszewickiej 1920 r.*, [w:] *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*, pod red. M. Wojciechowskiego, Toruń 1998, s. 229–240.
- Karpus Z., *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kazackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*, Toruń 1999.
- Karpus Z., *Żołnierze Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w obozach w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Третій Міжнародний Конгрес Україністів, 26–29 серпня 1996 р. Історія*, Харків 1996, s. 55–64.
- Карпус З., Срібняк І., *Формування українських відділів у Польщі в 1919–1920 рр.*, Вісник Київського державного лінгвістичного університету, Київ 1999.
- Klimecki M., *Pokój czy wojna. Polsko–ukraińskie rokowania 1918–1921*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 43–79.
- Kolańczuk A., Internowani w obozach (maszynopis w posiadaniu autora).
- Kolańczuk A., *Internowani żołnierze armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz–Przemysł–Lwów 1995.
- Kolańczuk A., *Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924)*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 273–307.
- Коляньчук О., *Незабутні могили*, Львів 1993.
- Коляньчук О., Литвин М., Науменко К., *Генералітет українських визвольних змагань*, Львів 1995.
- Комариця М., *Дорошенко Володимир Вікторович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 62–63.
- Комариця М., *Луца Юрій Іванович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 121–122.
- Комариця М., *Маланюк Євген Філімонович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 135–138.
- Korecki A., *Prasa w Brodnicy w latach 1920–1939*, [w:] *Szkice brodnickie*, t. II, pod red. K. Grążawskiego, Brodnica 1994, s. 273–298.
- Кость С., *Лизанівський Іван*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, s. 197–198.
- Krotofil M., *Sojusz polsko–ukraiński z 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej*, pod red. Z. Karpusa i W. Rezmera, Toruń 1998, s. 261–265.
- Krotofil M., *Ukraińcy — oficerowie kontraktowi Wojska Polskiego w 1939 r.*, ref. wygł. na konferencji naukowej we Lwowie — wrzesień 1999 r.

- Крушельницька Л. І., *Передмова*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, Львів 1993, вип. 1, с. 3–5.
- Крушинський Ф., *Життя таборів*, Українська трибуна 1921, пг 27.
- Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С., *Історія Українського війська*, Львів 1992.
- Купінець Б., *Безручко Марко Данилович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, с. 33–35.
- Kutrzeba T., *Wyprawa kijowska 1920 roku*, Warszawa 1937.
- Кужель Л. Я., *Українські таборіві видання у Польщі (20-ті роки). (Огляд окремих видань та періодики)*, Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Львів 1995, вип. 5, с. 58–68.
- Лавринович К. [К. Поліщук], *Творчість молодих письменників на еміграції*, Наш світ 1924, nr 17/18, s. 14–15.
- Лісевич І., *Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р.*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 81–88.
- Лисенко Н., *Погляд у минуле*, Український альманах, Варшава 1998, s. 144–146.
- Литвицький М., *Таборова журналістика*, Українська трибуна 1921, пг 42, s. 2.
- Литвин М., *Польсько-український військово-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 59–68.
- Литвин М., *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.*, Львів 1998.
- Лукашевич А., *Українська еміграція в Польщі*, Трибуна України 1923, пг 1.
- Магалецький Ю., *10 літ Українського Товариства Допомоги Емігрантам з України*, Дніпро 1932, s. 116–120.
- Малик Я., *Петлюра Симон Васильович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, с. 241–243.
- Мартинюк М., *Українські періодичні видання Західної України, країн центральної та західної Європи (1914–1939 рр.): Матеріали до бібліографії*, Львів 1998.
- Масляник О., *Пилькевич Олександр Меркулович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, с. 245–247.
- Масляник О., *Шаповал Микола Юхимович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, с. 316–318.
- Michalski T., *Wyprawa kijowska*, Horyzonty 1968, nr 147.
- Misiło E., *Prasa ukraińska w Polsce (1918–1939)*, Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1984, nr 4, s. 57–88.
- Misiło E., *Prasa Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Zarys bibliograficzny*, Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1987, nr 2, s. 53–76.
- Монкевич Б., *Берестейські мирові переговори*, Наша бесіда 1927, пг 3–4.
- Мукомеля О., *Ніковський Андрій Васильович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, с. 191–196.
- Мушинка М., *Музей визвольної боротьби України та доля його фондів*, Мельбурн 1996.

- Нагаєвський І., *Історія Української держави двадцятого століття*, Київ 1994.
- Наріжний С., *Культурно-просвітня праця в українських таборах інтернованих в 6. Польщі 1920–1923 рр.*, [w:] *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, ч. I, Прага 1942, s. 33–52.
- Nowak S. J., *Prasa ukraińska w Polsce*, Tęcza 1936, nr 4.
- Olszański T. A., *Historia Ukrainy XX wieku*, Warszawa 1994.
- Olszański T. A., *Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r.*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1996, z. 3, s. 150–160.
- Paczkowski A., *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980.
- Paszkievicz K., *Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 330–336.
- Павленко М., *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.)*, Київ 1999.
- Павлюк І., *Саліковський Олександр*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1994, вип. 1, s. 165–167; там же, Львів 1995, вип. 2, s. 282–284.
- Павлюк І. З., *Українські часописи Волині, Полісся, Холмищини та Підляшшя (1917–1939)*, Львів–Луцьк 1997.
- Repliński W., *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Gdańsk 1987.
- Петлюра С., *Статті*, Київ 1993.
- Полонська–Василенко Н., *Історія України*, Київ 1992, т. 2.
- Potocki R., *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939)*, Lublin 1999.
- Potocki R., *Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939)*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1996, z. 3, s. 190–206.
- Potocki R., *Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930–1939) — jego wkład do nauki i kultury ukraińskiej i polskiej*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1998, z. 6–7, s. 259–266.
- Prasa ukraińska w Galicji i na Wołyniu w 1934 roku*, Biuletyn Polsko–Ukraiński 1935, nr 8.
- Правове становище української політичної еміграції в Польщі*, Вісти УЦК в Польщі 1927, nr 18/19, s. 55–57.
- Прижмуренко [Леонід Бачинський], *Таборові видання*, Літопис Червоної Калини 1930, nr 5, s. 10–11.
- Прижмуренко [Леонід Бачинський], *Видання по таборах інтернованих вояків армії УНР*, Літопис Червоної Калини 1930, nr 11–12, 1931, nr 1, s. 23–24.
- Прижмуренко [Леонід Бачинський], *Наші за дротами*, Літопис Червоної Калини 1931, nr 6, s. 18–19.
- Rezmer W., *Kronika Włodzimierza Ogonowskiego jako źródło z historii jeńców UHA w Tucholi 1920 r.*, [w:] *Третій Міжнародний Конгрес Українців 26–29 серпня 1996 р. Історія*, Харків 1996, s. 222–227.

- Rezmer W., *Symon Petlura (22 V 1879–25 V 1926). Szkic biograficzny*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 151–161.
- Романчук О., *Ультиматум*, Київ 1990.
- Романюк М. М., *Українська еміграційна преса: проблеми бібліографії*, [w:] *Українська преса за межами України. Матеріали науково-теоретичної конференції 25–26 квітня 1996 р.*, Київ 1996, s. 3–5.
- Романюк М. М., *Зубенко Іван Сергійович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1994, вип. 1, s. 78–80.
- Романюк М. М., Галушко М. В., *Схема повного бібліографічного опису періодичного видання*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, вип. 1, Львів 1993, s. 271–290.
- Romanow A., *Bibliografia prasy polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, Rocznik Gdański t. 36: 1976, s. 161–188.
- Romanow A., *Bibliografia prasy polskiej wydawanej w Gdańsku w latach 1891–1920*, Rocznik Gdański t. 50: 1990 (wyd. 1992), z. 2, s. 105–120.
- Romanow A., *Gdańska prasa polska 1891–1920*, Warszawa 1994.
- Садовський М., *Загальна воєнно-політична ситуація у війні 1920 р.*, [w:] *Оборона Замостя VI. Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.*, Торонто 1956, s. 3–8.
- Сеник Я., *Назарук Осип Тадейович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, s. 216–220.
- Serednicki A., *Ofensywa na Kijów w roku 1920 oraz jej konsekwencje dla armii i rządu URL w świetle prasy petlurowskiej w Polsce*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, 1993 cz. 1 — t. XXVIII: 1994, s. 35–53, cz. II — t. XXIX: 1994, s. 47–55.
- Skaradziński B., *Polskie lata 1919–1920*, t. 2, *Sąd Boży*, Warszawa 1993.
- Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, opr. E. Miśiło, Warszawa 1983.
- Срібняк І., *Формування українських військових відділів у Польщі в 1919–1920 р.*, maszynopis w posiadaniu autora.
- Срібняк І., *Обезброєна, але нескорена. Інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921–1924 рр.)*, Київ-Філадельфія 1997.
- Срібняк І., *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920)*, Київ 1999.
- Срібняк І., Купцов А., *Культурно-просвітницька діяльність полонених старшин у таборі Тухоля (Польща) в 1920–1922 рр.*, ref. wygł. 26 czerwca 1999 r. na sesji naukowej w Tucholi.
- Stępień S., *Symon Petlura — życie i działalność*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1996, z. 3, s. 28–60.
- Субтельний О., *Україна. Історія*, Київ 1993.
- Suleja W., *Józef Piłsudski i Symon Petlura*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 113–129.
- Симон Петлюра та українська національна революція. Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців України*, упор. В. Михальчук, Київ 1995.

- Сирник Я., *До питання інтернавання Армії УНР у Польщі у 1920–1924 рр., Україна в минулому, Київ–Львів 1995, вип. VII, s. 45–51.*
- Сидоренко Н., *Українська таборова преса в Італії (1945–1947 рр.)*, препринт № 95–2, Дослідницький центр історії української преси (Київ).
- Сидоренко О., *Українська таборова преса часів першої світової війни. Анотований бібліографічний покажчик, Київ 1995.*
- Шандрук П., *Українська армія в боротьбі з Московщиною, За державність 1934, s. 203.*
- Шанковський Л., *Українська армія в боротьбі за державність, Мюнхен 1958.*
- Школьна О., *Біднов Василь Олексійович, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1997, вип. 4, s. 14–17.*
- Тернопільський Ю., *Українська преса з перспективи 150-ліття, Джерсі Сіті, 1978.*
- Тютюнник Ю., *З поляками проти Вкраїни, Харків 1924.*
- Трошинський В. П., *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціальне явище, Київ 1994.*
- Тимошик М., *Огієнко Іван Іванович, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1995, вип. 2, s. 154–157.*
- Удовиченко О., *Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, Київ 1995.*
- Удовиченко О., *Від Дністра до лінії перемир'я, Київ 1995.*
- Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення другої Всеукраїнської науково–теоретичної конференції, 21–22 грудня 1994 р., Львів–Житомир 1994.*
- Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення третьої Всеукраїнської науково–теоретичної конференції, 22–23 грудня 1995 р., Львів 1995.*
- Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення четвертої Всеукраїнської науково–теоретичної конференції, 19–20 грудня 1997 р., Львів 1997.*
- Українська періодика: історія і сучасність. Матеріали п'ятої Всеукраїнської наукової конференції, Львів 1999.*
- Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника, ред. М. М. Романюк, Львів 1994–1999, вип. 1–6.*
- Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939 рр.). Анотований каталог, укл. В. А. Передирій, Львів 1995.*
- Waszkiewicz Z., *Józef Piłsudski a problem ukraiński, [w:] Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 191–215.*
- Weretiuk O., *Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1996, z. 3, s. 282–295.*
- Верига В., *Листопадовий рейд, Київ 1995.*
- Верига В., *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр., т. 1–2, Львів 1998.*
- Wiszka E., *Kawaleria w ukraińskich siłach zbrojnych 1917–1921, maszynopis złożony do druku.*

- Wiszka E., *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Kaliszu i Szczyplornie w latach 1920–1924*, Rocznik Kaliski, t. XXVI, 1996/1997, s. 153–168.
- Wiszka E., *Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Polsce w latach 1920–1922*, Rocznik Przemyski t. XXXIV: 1998, z. 4: Historia, s. 57–66.
- Wiszka E., *Prasa wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 309–327.
- Wiszka E., *Skład tryzubny na Kujawach*, Zdrój Ciechociński 1991, nr 11–12; 1992, nr 1.
- Wiszka E., *Udział 6 dywizji armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w obronie Zamościa w sierpniu 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.)*, pod red. Z. Karpusa i W. Rezmiera, Toruń 1998, s. 267–282; patrz także: Вішка О., *6 Стрілецька дивізія в обороні Замостя*, Наше слово 1997, nr z 10, 17, 24, 31 VIII.
- Wiszka E., *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Tarnowie i Częstochowie w latach 1920–1923*, Krakowskie Studia Małopolskie vol. II: 1998, nr 1, s. 277–293.
- Wiszka E., *Ukraińska prasa obozowa wydawana w Strzałkowie w latach 1921–1922*, [w:] *Strzałkowo*, pod red. Z. Karpusa i W. Rezmiera, Toruń, artykuł złożony do druku.
- Wiszka E., *Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie w latach 1920–1924*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, Warszawa 1998, z. 6–7, s. 267–284; patrz także: Вішка О., *Українська еміграційна преса (Варшава, 1920–1924 рр.): Анотований бібліографічний покажчик*, Збірник праць науково–дослідного центру періодики, Львів 1998, вип. 5, s. 453–465.
- Wiszka E., *Ukraińska Republika Ludowa wobec rozmów pokojowych i traktatu ryskiego 1921 roku*, [w:] *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*, pod red. M. Wojciechowskiego, Toruń 1998, s. 275–287; patrz także: Вішка О., *Українська Народна Республіка супроти мирових переговорів та ризького миру 1921 р.*, Наше слово 1997, nr 10–11.
- Wiszka E., *Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii w obozie w Tucholi (1920–1922)*, ref. wygl. 26 czerwca 1999 r. na sesji naukowej w Tucholi.
- Вішка О., „Данцігеру”, Наше слово 1998, nr 40.
- Вішка О., *Дорога українських збройних сил до таборів Польщі*, Слідами пам'яті. Літописний календар, Варшава т. 1: 1996, s. 276–284.
- Вішка О., *Козацька могила на Куявах*, Львів 1993; patrz także: Wiszka E., *Kozacka mogiła na Kujawach*, A propos. Gazeta Aleksandrowska 1995, nr 11, 12; 1996, nr 1.
- Вішка О., *Маланюк Євген Филімонович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1998, вип. 5, s. 361–362.
- Вішка О., *Навколо одної відозви*, Інформаційний бюлетень, Париж 1999, nr 62, s. 19–22.
- Вішка О., *Наріжний Симон*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1999, вип. 6, s. 389.
- Вішка О., *Нестор Махно у Польщі*, Український альманах 1997, s. 380–383.

- Вішка О., *Островський Володимир Павлович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1999, вип. 6, с. 394.
- Вішка О., *Про таборів альманахи, та не тільки*, Наше слово 1997, пг 9.
- Вішка О., *Прокопович В'ячеслав Костянтинович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1998, вип. 5, с. 260–263.
- Вішка О., *Симон Петлюра в Польщі й у Франції*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, s. 163–175.
- Вішка О., *Табір полонених вояків УГА в Тухолі*, Сурмач, Лондон 1996, s. 34–36.
- Вішка О., *Трагедія в Базарі*, Наше слово 1992, пг 47.
- Вішка О., *Творці українських газет у Варшаві*, Наше слово 1998, пг 34, 50.
- Вішка О., *Українці у таборі в Стшалкові (1919–1923)*, Вісник Київського державного лінгвістичного університету, Київ 1999, вип. 3, s. 167–174; patrz także: Wiszka E., *Ukraińcy w Strzałkowie*, Kwartalnik Wrzesiński 1999, пг 3, s. 13–17.
- Вішка О., *Українська таборова преса вояків Армії УНР. інтернованих у Польщі (1920–1924 рр.)*, [w:] *Третій Міжнародний Конгрес Україністів 26–29 серпня 1996 р. Історія*, Харків 1996, s. 222–227.
- Вішка О., *Варшавські часописи Володимира Островського*, [w:] *Українська періодика: історія і сучасність. Матеріали п'ятої Всеукраїнської наукової конференції*, Львів 1999, s. 99–107.
- Вішка О., *Від „Сина України” до „Української ниви”*, Наше слово 1998, пг 32–33.
- Вішка О., *Вороний Микола Кіндратович*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1999, вип. 6, s. 381–382.
- Вішка О., *Видавнича діяльність вояків Армії УНР, інтернованих в Александрові Куявському*, Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, Львів 1995, вип. 2, s. 353–364; patrz także: Wiszka E., *Działalność wydawnicza żołnierzy armii URL internowanych w Aleksandrowie Kujawskim*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, pod red. Z. Karpusa, T. Kempy, D. Michaluk, Toruń 1996, s. 465–474.
- Вішка О., Карпус З., Срібняк І., *Останній шлях УГА*, Київ–Торунь 1999.
- Закрівецький М., *Букишований Микола*, Українська журналістика в іменах, за ред. М. М. Романюка, Львів 1996, вип. 3, s. 45–46.
- Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Львів 1992–1998, вип. 1–6.
- Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, Львів 1993–1998, вип. 1–3/4–5.
- Żerelik R., *Rząd i Rada Ukrainskiej Republiki Ludowej w Tarnowie w okresie 1920–1922*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S. Kozaka, z. 3, Warszawa 1996, s. 207–219.
- Животко А., *Історія української преси*, Мюнхен 1989–1990.

Wykaz ważniejszych skrótów

1. Wykaz sigli bibliotecznych i archiwalnych*

- AAN — Archiwum Akt Nowych — Warszawa (9)
APGd — Archiwum Państwowe — Gdańsk (3)
APPrz — Archiwum Państwowe — Przemyśl (2)
BAN — Biblioteka im. W. Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy,
oddział ukrainoznawstwa — Lwów (98)
BJ — Biblioteka Jagiellońska — Kraków (15)
BK — Biblioteka Krakowska PAN — Kraków (3)
BN — Biblioteka Narodowa — Warszawa (15)
BNA — Biblioteka Narodowa (Archiwum Zakładowe) — Warszawa (7)
BP — Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy (31)
BPL — Miejska Biblioteka Publiczna — Łódź (2)
BPTJ — Biblioteka Pisarzy Towarzystwa Jezusowego — Warszawa (6)
BUAM — Biblioteka Główna Uniwersytetu A. Mickiewicza — Poznań (2)
BUMK — Biblioteka Główna Uniwersytetu M. Kopernika — Toruń (2)
BUSP — Biblioteque Ukrainienne Simon Petlura — Paryż (33)
BUW — Biblioteka Główna Uniwersytetu Warszawskiego — Warszawa (35)
BUWr — Biblioteka Główna Uniwersytetu Wrocławskiego (4)
CAW — Centralne Archiwum Wojskowe — Warszawa (11)
CBS — Centralna Biblioteka Statystyczna — Warszawa (1)
CBW — Centralna Biblioteka Wojskowa — Warszawa (1)
CDA — Centralne Państwowe Archiwum Wyższych Organów Władzy —
Kijów (2)
CDAB — Biblioteka Centralnego Państwowego Archiwum — Kijów (49)
CDIA — Centralne Państwowe Archiwum Historyczne — Lwów (8)
CDIAB — Biblioteka Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego —
Lwów (3)
DAWO — Archiwum Państwowe Województwa Wołyńskiego — Luck (4)
EM — Zbiory Eugeniusza Miśiły — Warszawa (1)
EW — Zbiory Emiliana Wiszki — Toruń (1)

* W nawiasie liczba tytułów emigracyjnej prasy ukraińskiej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939, znajdującej się w danej placówce.

- KUL — Biblioteka Główna Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (9)
 LDU — Biblioteka Główna Uniwersytetu I. Franki we Lwowie (12)
 MH — Zbiory Mychajła Hruzowa — Kijów (9)
 MI — Mohyla Institute — Saskatoon (1)
 MP — Biblioteka Muzeum Okręgowego w Przemyślu (1)
 OSS — Biblioteka Zakładu im. Ossolińskich — Wrocław (3)
 RGWA — Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowe w Moskwie (Русский Государственный Военный Архив — Центр Хранения Исторических Документальных Коллекций)
 SGH — Biblioteka Główna Szkoły Głównej Handlowej — Warszawa (4)
 SKP — Slovanska Knihovna — Praha (13)
 UCEC — Ukrainian Cultural and Educational Centre — Winnipeg (2)
 UI — The Library of the University of Illinois (5)
 UNF — Ukrainian National Federation — Toronto (1)
 UMP — Ukrajinske Muzeum — Praha (2)
 UOC — Archives–Library of the Ukrainian Orthodox Church USA — Bound Brook (1)
 UWA — Biblioteka Ukraińskiej Wolnej Akademii Nauki i Sztuki — Nowy Jork (10)
 WIH — Biblioteka Wojskowego Instytutu Historycznego — Warszawa (1)

2. Wykaz skrótów innych instytucji i organizacji

- BRC — Brytyjski Komitet Pomocy (British Relief Committee)
 CA MSW — Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
 CKP — Centralny Komitet „Pracy”
 MSZ — Ministerstwo Spraw Zagranicznych
 NAN (НАН) — Narodowa Akademia Nauk Ukrainy (Національна Академія Наук України)
 OUN — Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów
 SAU — Sprzymierzona Armia Ukraińska
 SUS — Związek Studentów Ukraińskich (Союз Українських Студентів)
 SWU — Związek Wyzwolenia Ukrainy (Союз Визволення України)
 TUT — Towarzystwo Techników Ukraińskich (?)
 UKC (UCK) — Ukraiński Komitet Centralny
 UHA — Ukraińska Halicka (Galicyjska) Armia
 UIN (UNI) — Ukraiński Instytut Naukowy (Український науковий інститут)
 UNDO — Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo–Demokratyczne (Українське Національно–Демократичне Об'єднання)
 URL — Ukraińska Republika Ludowa
 USDRP — Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza
 UTW — Ukraińskie Towarzystwo Wojskowe
 YMCA — Young Men's Christian Association (Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej)
 ZOURL — Zachodni Okręg Ukraińskiej Republiki Ludowej
 ZURL — Zachodnio–Ukraińska Republika Ludowa

3. Wykaz innych skrótów i znaków

adm.	— administracja
adr.	— adres
bibl.	— biblioteka
bmw	— bez miejsca wydania
C.	— cena
cm	— centymetr
cz.	— część
dod.	— dodatek
druk.	— drukarnia
egz.	— egzemplarz
F.	— format
f.	— fond (zbiór, kolekcja)
fr.	— frank
gen.	— generał
il.	— ilustracja
inf.	— informacja, informacyjny
jednodn.	— jednodniówka
karb.	— karbowaniec
kcs	— korona czechosłowacka
kpl	— komplet
kpt	— kapitan
ks.	— ksiądz
m.	— miasto
mies.	— miesięcznik, miesięcznie
mf	— mikrofilm
mk	— marka
mkp	— marka polska
N.	— nakład
nacz.	— naczelnik, naczelny
nlg	— nielegalny
nr	— numer
oddz.	— oddział
odp.	— odpowiedzialny
opr.	— opracował
ośw.	— oświatowy
part.	— partyzancki
płk	— pułkownik
podw.	— podwójny
poj.	— pojedynczy
pok.	— pokój
poprz.	— poprzednio
powst.	— powstańczy
por.	— porównaj
pow.	— powiat

poz.	— pozycja
ppłk	— podpułkownik
pren.	— prenumerata
przedpł.	— przedpłata
przes.	— przesyłka
R.	— rok wydania, rocznik
red. (ред.)	— redaktor, redakcja
rozdz.	— rozdział
spr.	— sprawa
st.	— stołeczny
strz.	— strzelecki
sygn.	— sygnatura
szt.	— sztab
Szt. Gen.	— Sztab Generalny
św.	— święty
t.	— teczka, tom
tow.	— towarzystwo
tyg.	— tygodnik, tygodniowo
wojsk.	— wojskowy
wyd.	— wydawca, wydanie
вип.	— випуск (wydanie)
z. (зб.)	— zeszyt, zbiór
zob.	— zobacz
(—)	— nie ustalono częstotliwości ukazywania się pisma
—	— w spisie przed nazwą — brak pisma w zbiorach
?	— brak danych, dane niepewne
*	— w spisie przed nazwą — czasopismo obozowe

Spis ilustracji, tabel i wykresów

Ilustracje na wkładce

1. Strona tytułowa 1 numeru „Syna Ukrainy” z 7 sierpnia 1920 r.
2. Strona tytułowa 1 numeru „Syna Ukrainy” z 1 stycznia 1921 r.
3. Strona tytułowa 1 numeru czasopisma „Postup” z 1 października 1920 r.
4. Strona tytułowa 1 numeru „Rady” z 27 czerwca 1920 r.
5. Strona tytułowa 83 numeru gazety „Nowe žyttia” z 22 września 1921 r.
6. Strona tytułowa 1 numeru gazety „Promiń” z 15 maja 1921 r.
7. Strona tytułowa 19 numeru gazety „Zaporożska dumka” z 6 lipca 1921 r.
8. Strony tytułowe „Ukrajńskiej trybuny” (nr 42 z 24 czerwca 1921 r.) i „Ukrajńskiej sprawy” (nr 2 z 30 kwietnia 1922 r.) oraz pierwsza strona „Trybuny Ukrainy” (nr 2–3 z 1923 r.)
9. Strona tytułowa 1 numeru czasopisma „Na chwyłach žyttia” z 1 marca 1921 r.
10. Okładka 1 numeru „Zwiastuna Wojskowego” z 1921 r.
11. Strona tytułowa gazety ściennej „Wsim” z 1921 r.
12. „Wsim” nr 7 z 2 marca 1921 r. Pokój w Rydze. Przywitanie żołnierza polskiego i bolszewickiego nad głową kozaka ukraińskiego
13. Okładka 10–11 numeru czasopisma „Nasza zoria” z maja 1921 r.
14. Strona tytułowa 2–3 numeru „Kozackiej dumki” z 25 czerwca 1921 r.
15. Strona tytułowa jednego z numerów „Hrimasy”
16. Strona tytułowa czasopisma „Okrip” z 1921 r.
17. Okładka 1 numeru „Almanachu” z lipca 1921 r.
18. Okładka 3 numeru czasopisma „Ukrajńskij strilec” z października 1921 r.
19. Okładka 4–5 numeru „Sportsmena” z lipca–sierpnia 1922 r.
20. Okładka 1 numeru „Wistnyka spiłky likarskich pomisznykiw na emihraciji” z października 1922 r.
21. Okładka 1 numeru „Zbioru Ekonomicznego” z 1922 r.
22. Okładka 1 numeru „Taboru” z 1923 r.
23. Okładka 1 numeru „Ukrajńskiego Inwalidy” z września 1923 r.
24. Pierwsza strona almanachu „Dnipro” na 1923 r.
25. Strona tytułowa 2 numeru „Biuletienia t–wa dopomohy szkilnij mołodi na inter-naciji w Polsce” z 1 marca 1924 r.
26. Okładka 1 numeru czasopisma „Na czużyni” z 20 kwietnia 1924 r.

27. Wydania Ukraińskiego Komitetu Centralnego: strona tytułowa 3 numeru czasopisma „Wisty” z listopada 1924 r., okładka 1 numeru czasopisma „Szlachom niezależności” z 1929 r. oraz 1 strona 1 numeru czasopisma „Za niezależniśt” z grudnia 1934 r.
28. Notatka sowieckiego cenzora dotycząca czasopisma „Wisty UCK w Polsce”
29. Okładka 2 numeru czasopisma „Czornomiore” z 1925 r.
30. Strony tytułowe czasopism redagowanych przez W. Ostrowskiego: „Nasz swit” (nr 5 z 15 marca 1925 r.), „Nasza besida” (nr 3 z 5 lutego 1926 r.) i „Narid” (nr 5 z 19 grudnia 1926 r.)
31. Strona tytułowa 57 (62) numeru gazety „Ukrajńska nywa” z 24 października 1927 r.
32. Okładka 1 (11) numeru czasopisma „Kołuczky” z 1929 r.
33. Okładka 2 numeru czasopisma „Za derżawnist” z 1930 r.
34. Pierwsza strona 1 numeru czasopisma „Ridna mowa” ze stycznia 1933 r.
35. Okładka czasopisma „Naukowyj zbirnyk Geograficnoji sekciji pry Ukrajnińskij Studentśkij Hromadi w Krakowi” z 1930 r.
36. Strona tytułowa 1 numeru czasopisma „Promysłowo–torhowelnyj wistnyk” z lipca 1933 r.
37. Strona tytułowa 1 numeru „Nemezidy” ze stycznia 1936 r.
38. Strona tytułowa 3–4 numeru czasopisma „Politycznyj informacijnyj biuletien” z marca–kwietnia 1937 r.

Tabele

1. Okres ukazywania się ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939	73
2. Liczba tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w latach 1920–1939 w poszczególnych miejscowościach	83

Wykresy

1. Liczba tytułów ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939.....	73
2. Okres ukazywania się ukraińskiej prasy emigracyjnej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939	74

Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej wydawanej w latach 1918–1920

1. **БОРОТЬБА** [Walka]. Periodyczne ilustrowane czasopismo walki narodu ukraińskiego z bolszewikami o niezależność Ukrainy. (–). — Bmw 1920. CDAB — 1920, nr 1.
2. **БЮЛЕТЕНЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮРО АРМІЇ УНР** [Biuletyn Biura Informacyjnego Armii URL]. (–). Nr 2. 1919, 11 lut. — Żmerynka 1919. BAN — 1919, nr 2.
3. **БЮЛЕТЕНЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮРО НАРОДНОГО МІНІСТЕРСТВА ШЛЯХІВ** [Biuletyn Biura Informacyjnego Ludowego Ministerstwa Komunikacji]. (–). — Koziatyn, Kamieniec Podolski 1919. BAN — 1919, nr 2–33.
4. **БЮЛЕТЕНЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮРО МІНІСТЕРСТВА ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ [УНР]** [Biuletyn Oddziału Informacyjnego Ministerstwa Spraw Rolnych]. [Tygodnik]. Nr 1. 1919; nr 12. 1919, 6 lip. — Kamieniec Podolski 1919. BAN — 1919, nr 12–27.
5. **БЮЛЕТЕНЬ ПІВНІЧНОЇ ГРУПИ ВІЙСЬК УНР** [Biuletyn Północnej Grupy Wojsk URL]. (–). — Równe 1919. BAN — 1919, nr 1.
6. **ВІЛЬНА УКРАЇНА** [Wolna Ukraina]. Bezpartyjna demokratyczna gazeta. Dziennik. Nr 1. 1919, 26 mar. — Równe 1919. BAN — 1919, nr 1–21.
7. **ВІСТИ** [Wieści]. Organ informacyjny Grupy Tarnopolskiej [Zarządu Głównego wojsk URL]. (–). Nr 1. 1919, 14 czerw. — Lanckorona 1919. BAN — 1919, nr 1.
8. **ВІСТИ** [Wieści]. Pisemko frontowe 6 Dywizji Strzeleckiej. Niereg. Nr 1. 1920, 19 czerw. — Bmw 1920. BAN — 1920, nr 1–15; CBW 1920, nr 15.
9. **ВІСТКИ СІРИХ** [Wieści Szarych]. Niereg. Nr 1. 1919; nr 2 1919, 3 kwiet. — Luck 1919. BAN — 1919, nr 2, 5, 11.
10. **ВІСТНИК ГОЛОВНОГО КОМІСАРІАТУ УРЯДУ УНР** [Zwiastun Komisariatu Głównego Rządu URL]. (–). Nr 1. 1920, 11 maja. — Żytomierz 1920. BAN — 1920, nr 1–2; CDAB — 1920, nr 1, 5; CDIAB — 1920, nr 1–2.
11. **ВІСТНИК ДЕРЖАВНИХ ЗАКОНІВ ДЛЯ ВСІХ ЗЕМЕЛЬ УНР** [Zwiastun Ustaw Państwowych dla Wszystkich Ziemi URL]. Niereg. Nr 1. 1919, 18 stycz.; nr 1. 1920, 1 list.; nr 1. 1921, 10 list. — Kamieniec Podolski 1919–1920, [Tarnów] 1921. BAN — 1919, nr 1–49, 1920, nr 1–2, 1921, nr 1–4; BNA — 1920, nr 1. (Patrz Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji, poz. 32).

12. **ВІСТНИК КРАСОВОГО КОМІСАРІАТУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ НА ХОЛМЩИНУ, ПІДЛЯШЕ Й ПОЛІССЯ** [Zwiastun Komisariatu Krajowego URL na Chełmszczyznę, Podlasie i Polesie]. Tygodnik. Nr 1. 1918; nr 1/2. 1919, 12 stycz. — Łuck 1919. BAN — 1919, nr 1/2, 4.
13. **ВІСТНИК МІНІСТЕРСТВА ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ** [Zwiastun Ministerstwa Spraw Rolnych Ukrainśkiej Republiki Ludowej]. 2 × mies. Nr 1. 1919[?]; nr 2. 1919, 25 stycz. — [Winnica?, Kamieniec Podolski?] 1919. BAN — 1919, nr 2–10.
14. **ВІСТНИК МІНІСТЕРСТВА ІСПОВІДАЊ УНР** [Zwiastun Ministerstwa Wyznań URL]. (–). Nr 1. 1920, 15 czerw. — [Kamieniec Podolski] 1920, [Tarnów] 1921. BAN — 1920, nr 1–3, 1921, nr 4; CDAB — 1920, nr 2, 1921, nr 4. (Patrz Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji, poz. 34).
15. **ВІСТНИК МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА [УНР]** [Zwiastun Ministerstwa Gospodarki Narodowej URL]. Miesięcznik. Nr 1. 1920, nr 5. 1920, 1 list. — Stanisławów 1920. BAN — 1920, nr 5.
16. **ВІСТНИК НАРОДНОГО МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ** [Zwiastun Ludowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych]. (–). — Bmw 1919. BAN — 1919, nr 1/2.
17. **ВІСТНИК ЦИВІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ГОЛОВНІЙ КОМАНДІ ВІЙСЬК УНР** [Zwiastun Zarządu Cywilnego przy Komendzie Głównej Wojsk URL]. Niereg. Nr 1. 1920, 22 paźdz. — Kamieniec Podolski 1920. CDAB — 1920, nr 1–5; CDIAB — 1920, nr 1–3.
18. **ГОЛОС [Głos]. Organ Ukrainśkiej Partii Ludowej. Gazeta polityczno-ekonomiczna i literacko-publicystyczna.** (–). Nr 1. 1920, 23 maja. — [Mohylów Podolski] 1920. BAN — 1920, nr 1–2.
19. **ГРОМАДА [Gromada]. Organ Klubu Robotniczo-Chłopskiego im. Franki.** (–). — [Kamieniec Podolski 1919]. (Inf.: A. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989–1990, s. 225.)
20. **ГРОМАДСЬКЕ СЛОВО [Słowo Społeczne]. Codzienne pismo społeczno-polityczne.** Nr 1. 1920; nr 10. 1920, 20 maja. — [Kijów 1920]. BAN — 1920, nr 10–12, 15, 19–21.
21. **ГРОМАДСЬКЕ СЛОВО [Słowo Społeczne]. Gazeta społeczno-polityczna i literacka.** 2–3 × tyg. Nr 1. 1920, 23 paźdz. — Płoskirów 1920. BAN — 1920, nr 1–9.
22. **ДЗВІН [Dzwon]. Dziennik Biura Informacyjnego Armii URL.** Nr 5. 1919, 26 kwiet. — Zdołbunów 1919. BAN — 1919, nr 5–13, 15–20.
23. **ЖИТТЯ ПОДІЛЛЯ [Życie Podola]. Gazeta opozycyjna wobec rządu URL.** Nr 1. 1919, [marzec?] — Kamieniec Podolski 1919. (Inf.: В. Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923*, т. II, Львів 1998, s. 83.)
24. ***ЗАЛІЗНИЙ СТРЕЛЕЦЬ [Żelazny Strzelec]. Gazeta informacyjna 3 Dywizji Żelaznej.** 3 × tyg. — [?] 1920, Kalisz 1921–1922. BAN. (Patrz Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji, poz. 60.)
25. **ЗАПОРОЖЕЦЬ [Zaporozec]. Niereg.** Nr 1. 1920, 25 lip. — Bmw 1920. BAN — 1920, nr 1–2; CDAB — 1920, nr 1–2.

26. **ЇЖАК** [Jeż]. Pismo satyryczno-humorystyczne. 2 × tyg. Nr 1. 1920, 27 paźdz. — Kamieniec Podolski 1920. BNA — 1920, nr 1.
27. **КОЗАК** [Kozak]. Bezpartyjna gazeta wojskowa 16 Zagonu Pieszego. 2 × tyg. Nr 1. 1919, 11 czerw. — Kamieniec Podolski 1919. BAN — 1919, nr 1-4.
28. **КОЗАЦЬКА ДУМКА** [Myśl Kozacka]. Gazeta armii URL. (-). Nr 1. 1918, grudz. — Winnica 1918-1919.
29. **КОЗАЦЬКА ДУМКА** [Myśl Kozacka]. Zwiastun Armii Czynnej URL. Niereg. Nr 1. 1920; nr 10. 1920, 14 wrzes. — Stanisławów 1920. BAN — 1920, nr 10-15.
30. **КОМАРИК** [Komarek]. Organ wolnej myśli. Niereg. — [Stanisławów], Tarnów [1920?]-1921. BAN (Por. Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji, poz. 72).
31. **НА ВАРТІ** [Na warcie]. Literacko-oświatowy tygodnik wojskowy. (-). Nr 1. 1920, 25 sierp. — Tłumacz 1920. BAN — 1920, nr 1.
32. **НАШ ШЛЯХ** [Nasz Szlak]. [Kamieniec Podolski 1919-1920]. (Inf.: A. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989-1990, s. 225.)
33. **НАША ПРАВДА** [Nasza Prawda]. Pisemko informacyjne Oddziału Kulturalno-Oświatowego sztabu Armii Czynnej URL. 3 × tyg. Nr 1. 1920, 25 wrz. — Bmw 1920. BAN — 1920, nr 1-2.
34. **НАШЕ МИНУЛЕ** [Nasza Przeszłość]. Czasopismo historii, literatury i kultury. Kwartalnik. Nr 1. 1918, lipiec-sierp. — Kijów 1918-1919. BAN — 1918, nr 1, 1919, nr 1-2.
35. **НОВА ДУМКА** [Nowa Myśl]. Pismo literacko-naukowe Rady Przedstawicieli Sudenckich Uniwersytetu Ukraińskiego. (-). — [Kamieniec Podolski 1920]. (Inf.: A. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989-1990, s. 233.)
36. **НОВА РАДА** [Nowa Rada]. Gazeta polityczna, ekonomiczna i literacka. Dziennik. Nr 1. 1917, 25 mar. — Kijów 1917-1919.
37. **НОВА УКРАЇНА** [Nowa Ukraina]. Dziennik. Nr 1. 1919, 5 sierp. — Kamieniec Podolski 1919. BAN — 1919, nr 1-3.
38. **НОВЕ ЖИТТЯ** (Nowe życie) [Nowe Życie]. Dziennik. Nr 1. 1919, 1 stycz. — Stanisławów. (Inf.: E. Misiło, *Prasa Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, s. 66, 75.)
39. **НОВИЙ ШЛЯХ** [Nowy Szlak]. Codzienna gazeta polityczna i ekonomiczno-literacka. Niereg. Nr 1. 1919, 11 czerw. — Kamieniec Podolski 1919. BAN — 1919, nr 1-13.
40. **НОВИНИ** [Nowiny]. Dziennik armii URL. Nr 1. 1919, 14 paźdz. — Kamieniec Podolski 1919. BAN — 1919, nr 1-17.
41. **НОВІ ШЛЯХИ** [Nowe Szlaki]. Pismo o niepodległościowej orientacji. Nr 1. 1919, [stycz.?). — Odessa 1919. (Inf.: В. Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914-1923*, т. II, Львів 1998, s. 20).
42. **ПРОМІНЬ** [Promień]. Dziennik. Nr 1. 1919, nr 13. 1919, 29 wrzes. (12 paźdz.). — Kijów 1919. BAN — 1919, nr 1-15.
43. **РЕСПУБЛІКА** [Republika]. (-). — Żytomierz 1920. САW?
44. **РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ВІСТІ** [Wiadomości Republikańskie]. (-). — Winnica [1918]-1919.

- 45.– **СЛОВО** [Słowo]. (–). [Kamieniec Podolski 1919]. (Inf.: А. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989–1990, s. 225.)
- 46.– **СТАВКА** [Kwatera]. Dziennik armii URL. Nr 1. 1918, grudz. — Fastów 1918–1919. (Inf.: С. І. Горевалов, І. В. Крупський, *Українська військова журналістика*, Львів 1997, с. 121, 136.)
- 47.– **СТОЛИЧНИЙ ГОЛОС** [Głos Stołeczny]. Dziennik. — Kijów 1918–1919.
48. **ТРИБУНА** [Trybuna]. Dziennik. Nr 1. [1918, 1 grudz.], nr 24. 1919, 19 stycz. — Kijów 1918–1919. BAN — 1919, nr 24–35.
49. **ТРУДОВА УКРАЇНА** [Ukraina Pracująca]. Organ centralny Української Partii Socjalistów–Rewolucjonistów. (–). — [Kamieniec Podolski 1919]. (Inf.: А. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989–1990, s. 225.)
50. **ТРУДОВИЙ ШЛЯХ** [Szlak Pracy]. (–). [Nr 1. 1919, 26 czerw.]. — [Kamieniec Podolski 1919]. (Inf.: А. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989–1990, s. 225.)
51. **УКРАЇНА** [Ukraina]. Gazeta codzienna, niereg., 2–3 × tyg. Nr 1. 1919, 9 sierp. — [Kamieniec Podolski], Humań, Winnica, [Płoskirów], [Kamieniec Podolski], Stanisławów, Kołomyja 1919–1920. BAN — 1919, nr 1–91, 1920, nr 94–95, 99–143; APP — 1919, nr 67 (79).
52. **УКРАЇНА** [Ukraina]. Literacko–polityczne humorystyczne czasopismo kozaka ukraińskiego. (–). — Stanisławów 1920. BAN — 1920, nr 1–2.
53. **УКРАЇНСЬКА СТАВКА** [Kwatera Українська]. Gazeta informacyjna. Dziennik. Nr 1. [1918], nr 16. 1919, 3 stycz. — Kijów, Winnica [1918]–1919. BAN — 1919, nr 16, 20, 23, 27, 29–37, 42, 47–59.
54. **УКРАЇНСЬКЕ ГАСЛО** [Hasło Українське]. Pismo Gromady Українськеj. (–). Nr 1. 1920, 6 lip. — Płoskirów 1920. BAN — 1920, nr 1.
- 55.– **УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО** [Słowo Українське]. [Dziennik]. Gazeta sztabu armii URL. — [Kamieniec Podolski 1919]. (Inf.: С. І. Горевалов, І. В. Крупський, *Українська військова журналістика*, с. 148.)
56. **УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО** [Słowo Українське]. Codzienna gazeta społeczno–polityczna, literacka i ekonomiczna armii URL. Tyg., 2 × tyg., 3 × tyg. Nr 1. 1920, 19 kwiet. — Równe, Żytomierz, Starokonstantynów, [Kamieniec Podolski?] 1920. BAN — 1920, nr 1–16, 34, 36.
57. **УКРАЇНСЬКИЙ КОЗАК** [Kozak Український]. Gazeta frontowa українськеj armii ludowej [Armii Czynnej URL]. — Dziennik. Nr 1. 1919 [czerw.]; nr 28 1919, 12 sierp. — [Narnewicze, Radziwiłłów] 1919, Żmerynka 1919. BAN — 1919, nr 1, 3, 25, 28–30, 40, 42–43, 51–56, 58–59, 61–62, 65–67, 70–71, 74–75, 77–78, 83–84, 86–88, 90–93.
58. **УКРАЇНСЬКИЙ СТРІЛЕЦЬ** [Strzelec Український]. Pismo 6 Dywizji Strzeleckiej. Niereg. Nr 1. 1920, maj. — Berdyczów, Kijów 1920, Aleksandrów Kujawski 1921. (Por. Spis alfabetyczny prasy українськеj emigracji, poz. 154).
59. **ХАРАКТЕРНИК** [Charakternik]. Czasopismo humorystyczne. 3 × mies. Nr 1. [1920], 20 czerw. BAN — 1920, nr 6 z 10 sierp.; CDIA (f. 760) — 1920, nr 7 z 10 paźdz.
60. **ХОЛМСЬКА ДУМКА** [Myśl Chełmska]. Gazeta ludowa. 3 × tyg. Nr 1. 1919, 10 maja. — Łuck 1919. BAN — 1919, nr 1, 3,

Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji politycznej wydawanej w Polsce w latach 1920–1939

1. ***АВАНС** [Awans]. Czasopismo satyryczne Samodzielnej Dywizji Konnej. Niereg. — [Pikulice?] 1920, Wadowice 1921. BAN. (Patrz dod. poz. 37) 111
2. ***АЛЬМАНАХ** [Almanach]. **Часописмо літерачко-војськове** 4 Dywizji Kijowskiej. Rocznik. — Aleksandrów Kujawski 1921. BAN 112
3. **АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ В КРАКОВІ** [Almanach Ukraińskiego Życia Studenckiego w Krakowie]. Rocznik. — Kraków 1931. BJ. (Por. poz. 92) 113
- 4.– ***БЛИЙ АРАП** [Biały Murzyn]. Pismo humorystyczne. (–). [??] 114
- 5.– ***БЛОХА** [Pchła]. Czasopismo satyryczno-humorystyczne. (–). — Strzałkowo ok. 1921 114
6. ***БУДЯК** [Oset]. Pismo **humoru i satyry** Ukraińskiej Stanicy Zbiorczej w Łańcucie; pismo obozu internowanych. Niereg. — Łańcut 1920–1921, [Strzałkowo 1921]. BAN, CDIA 115
7. **БЮЛЕТЕНЬ** [Biuletyn]. Pismo Partyzancko-Powstańczego Sztabu. (–). — [Lwów] 1921. BNA 116
8. **БЮЛЕТЕНЬ ГЕТЬМАНСЬКОЇ УПРАВИ ОБ'ЄДНАНИХ ХЛИБОРОБСЬКИХ ТА ІНШИХ ОРГАНІЗАЦІЙ** [Biuletyn Zarządu Hetmańskiego Zjednoczonych Rolniczych i Innych Organizacji]. (–). — [?] 1929–1936. BAN 116
- 9.– **БЮЛЕТЕНЬ**. Інформаційний орган українських емігрантів [Biuletyn. Informacyjny organ emigrantów ukraińskich]. (–). — Kraków 1930 116
10. **БЮЛЕТЕНЬ КРАКІВСЬКОГО ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ** [Biuletyn Oddziału Krakowskiego Ukraińskiego Komitetu Centralnego]. Tygodnik. — Kraków 1927. BAN, BUW, CDAB 116
11. **БЮЛЕТЕНЬ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КАЛІШІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ** [Biuletyn Zjednoczenia Ukraińskich Organizacji Emigracyjnych w Kaliszu i Jego Okolicach]. Kwartalnik. — Kalisz 1924–1925. BAN, BP, BUW, CDAB. (Patrz poz. 14; por. poz. 160) 117

12. **БЮЛЕТЕНЬ СПІЛКИ ІНЖЕНЕРІВ ТА ТЕХНІКІВ УКРАЇНЦІВ ЕМІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ** [Biuletyn Związku Inżynierów i Techników Ukraińców Emigrantów w Polsce]. Dwumiesięcznik. — Warszawa 1928. BAN, CDAB. (Dalej poz. 30) 118
13. ***БЮЛЕТЕНЬ ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ ШКІЛЬНІЙ МОЛОДІ НА ІНТЕРНАЦІЇ В ПОЛЬЩІ** [Biuletyn Towarzystwa Pomocy Młodzieży Szkolnej Internowanej w Polsce]. Niereg. — Kalisz 1923–1924. BAN, CDAB 118
14. **БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ ЕМІГРАНТАМ З УКРАЇНИ ТА ЇХ РОДИНАМ У КАЛІШІ** [Biuletyn Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy i Ich Rodzinom w Kaliszu]. Niereg. — Kalisz 1924–1925, 1930. BAN, CDAB. (Patrz poz. 11; por. poz. 160) 119
15. **БЮЛЕТЕНЬ УПРАВИ ТОВАРИСТВА ВОЯКІВ Б. АРМІЇ УНР** [Biuletyn Zarządu Towarzystwa Żołnierzy b. Armii URL]. (–). — Kalisz 1924–1927. BAN, BUW, CDAB 119
- 16.– ***БЮЛЕТЕНЬ УПРАВИ 7 БРИГАДИ АРМІЇ УНР** [Biuletyn Komendy 7 Brygady Armii URL]. (–). — [??] 120
- 17.– **БЮЛЕТЕНЬ УЦК В ПОЛЬЩІ** [Biuletyn UCK w Polsce]. (–). — [Warszawa 1921?]. (Dalej poz. 31, 163, 58) 120
18. **BULLETIN DE LA COMMISSION POUR L'ETUDE DES PROBLEMES POLONO-UKRAINIENS** [Biuletyn Komisji ds. Badań Problemów Polsko-Ukraińskich]. Niereg. — Warszawa 1934–1938. BJ. (Por. poz. 49, 64, 113, 117) 121
19. ***ВЕСЕЛКА** [Tęcza]. **Місячник літерачки; місячник літератури, sztuki i myśli społecznej.** Місячник. — Kalisz 1922–1923. BAN, BP, BUSP, CDAB, MH, UI, UMP, UWA. (Por. poz. 80) 121
20. ***ВЗАД** [Do tytu]. **Пismo obozowe żołnierzy Української Халічкєй Армії.** (–). — Tuchola 1920. BNA. (Por. poz. 78, 157) 123
21. **ВИЗВОЛЕННЯ** [Wyzwolenie]. **Propetlurowskie czasopismo społeczno-polityczne, ekonomiczne oraz literackie — organ wolnej myśli społeczno-politycznej.** Dwutygodnik, miesięcznik. — Lwów 1921. BAN, BUSP, LDU. (Patrz dod. poz. 129) 124
22. **ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ = DELIVERANCE OF UKRAEENA = = DIE BEFREIUNG UKRAINE** [Wyzwolenie Ukrainy]. **Часopismo naukowe z zakresu historii i literatury. Tytuł i tekst w jęz. ukraińskim, niemieckim i angielskim.** Kwartalnik. — Warszawa 1932. BAN, BP. (Por. poz. 99) 125
23. ***ВІЙСЬКОВА ДУМКА** [Myśl Wojskowa]. **Пismo nieperiodyczne Koła Oficerów Sztabu Gen. Armii URL.** Niereg. — Częstochowa 1921. BAN, CAW 126
24. ***ВІЙСЬКОВИЙ ВІСНИК** [Zwiastun Wojskowy]. **Часopismo wojskowo-naukowe** słuchaczy fakultetu wojskowego Ukraińskiego Uniwersytetu Narodowego. Niereg. — Strzałkowo 1921, Kalisz 1922. BAN, CDAB, LDU 127

25. **ВІЛЬНА СПІЛКА** [Wolny Związek]. Nieperiodyczny organ literatury, nauki oraz życia społecznego wydawane przez partię eserów. Niereg. — Lwów 1921, Praga-Lwów 1923. BAN, BUSP, EM 128
26. **ВІЛЬНА УКРАЇНА** [Wolna Ukraina]. Nieperiodyczne czasopismo Komitetu Centralnego Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej. Niereg. — Lwów-Kijów 1921. AAN, BAN, BNA, BUW, BUWr, CDAB, LDU, OSS, UI. (Dalej poz. 130) 128
27. ***ВІСТИ** [Wieści]. Pismo Ukraińskiego Towarzystwa Wojskowego. Niereg. Nlg. — Bmw [1921]. CDIA 129
- 28.- **ВІСТИ В РІЧИПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ** [Wieści w Rzeczypospolitej Polskiej]. (-). — Warszawa 1925 129
- 29.- ***ВІСТИ З ІНТЕРНОВАНОГО КУРІНЯ** [Wieści z Internowanego Kurenia]. (-). — [??] 129
30. **ВІСТИ СПІЛКИ ІНЖЕНЕРІВ ТА ТЕХНІКІВ УКРАЇНЦІВ ЕМІГРАНТІВ В ПОЛЬЩІ** [Wieści Związku Inżynierów i Techników Ukraińców Emigrantów w Polsce]. Dwumiesięcznik, niereg. (1930). — Warszawa 1928-1930. BAN, BUSP, SKP. (Poprz. poz. 12) 130
31. **ВІСТИ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ В ПОЛЬЩІ** [Wieści Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce]. Pismo ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce. Niereg., miesięcznik. — Warszawa 1923-1928. AAN, BAN, BN, BP, BUSP, CAW, DAWO, OSS. (Poprz. poz. 17, dalej poz. 163, 58) 131
32. **ВІСТНИК ДЕРЖАВНИХ ЗАКОНІВ ДЛЯ ВСІХ ЗЕМЕЛЬ УНР** [Zwiastun Ustaw Państwowych URL]. Niereg. — [Kamieniec Podolski 1919-1920], [Tarnów 1920[?]-1921]. BAN (Patrz Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 11) 133
33. ***ВІСТНИК З ІНЖЕНЕРНОГО КУРІНЯ** [Zwiastun z Kurenia Inżynieryjnego]. Tygodnik. — Kalisz 1921. BAN 134
34. **ВІСТНИК МІНІСТЕРСТВА ІСПОВІДАнь УНР** [Zwiastun Ministerstwa Wyznań URL]. Niereg. — [Kamieniec Podolski?] 1920, [Tarnów] 1921. BAN, CDAB. (Patrz Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 14) 135
35. ***ВІСТНИК СПІЛКИ ЛІКАРСЬКИХ ПОМІШНИКІВ НА ЕМІГРАЦІЇ** [Zwiastun Związku Pomocników Lekarskich na Emigracji]. Niereg. — Kalisz-Szczypiorno 1922-1923. BAN, CDAB 135
- 36.- ***ВОВА ІНТЕРНОВАНИЙ** [Wowa Internowany]. Pismo satyryczno-humorystyczne. (-). — Kalisz 1921 136
37. ***ВОЛОХІВЩИНА** [Wołochowszczyzna]. Dodatek do czasopisma „Awans”. (-). — Wadowice 1921. BAN, CDAB. (Patrz poz. 1) 136
38. ***ВСІМ** [Wszystkim]. Wolne Słowo i Malunek — ścienny dziennik humoru i satyry internowanych Ukraińców obozu Piotrków. Dziennik. — Piotrków Trybunalski 1921. CDIA 136
39. ***ГРИМАСА** [Grymas]. Humorystyczne czasopismo obozowe 4 Dywizji Kijowskiej. Niereg. — Aleksandrów Kujawski?, Wadowice? 1921. CDIA 137
40. ***ДЖЕРЕЛО** [Źródło]. Tygodnik oświatowy 21 kurenia strz. 3 Dywizji Żelaznej. Tygodnik. — Kalisz 1921. BAN 138

41. **ДИТИНА** [Dziecko]. Pismo ilustrowane dla dzieci, dodatek do wydawanego w języku rosyjskim czasopisma „Słowo” — wydawnictwo Prawosławnej Metropolitarnej Konsystorii. Niereg., miesięcznik. — [Warszawa 1936–1938]. BN. (Por. poz. 112) 139
42. **ДНІПРО** [Dniepr]. Almanach literacko-polityczny i społeczny Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy we Lwowie. Rocznik. — Lwów [1922–1924, 1926–1940. BN, BUMK, BUW, BUWr. (Por. Kalendarze, poz. 2) 140
43. **ДО ЗБРОЇ** [Do broni]. Zbiór prac o tematyce wojskowej. (–). — Tarnów–Lwów 1921. BAN 141
44. **ДО СЕЛЯН УКРАЇНИ** [Do Chłopów Ukrainy]. Odezwy Partyzancko–Powstańczego Sztabu. (–). — [?] 1921. BNA 142
45. ***ДУМКА** [Myśl]. Organ informacyjny wojska zaporoskiego. Niereg. — Wadowice [1920–1921]. CAW 142
46. **ДУХОВНА БЕСІДА** [Duchowna Rozmowa]. Cerkiewno–ludowy dwutygodnik ilustrowany, czasopismo religijne i społeczno–kulturalne — organ Metropolii Prawosławnej. Dwutygodnik. — Warszawa 1924–1925. BAN, BP, BPTJ, BUW, CDAB, CDIAB. (Dalej kolejno poz. 94, 47, patrz dod. poz. 158) 143
47. **ДУХОВНИЙ СІЯЧ** [Siewca Duchowny]. Cerkiewno–ludowe pismo ilustrowane — prawosławne pismo społeczno–religijne. Tygodnik, dwutygodnik. — Warszawa 1927–1928, Krzemieniec 1928–1931. BAN, BN, BP, BPTJ, BUW, CBS, CDAB, DAWO, KUL, LDU. (Patrz poz. 46, 94) 144
48. **ЕКОНОМІЧНИЙ ЗБІРНИК** [Zbiór Ekonomiczny]. Nieperiodyczny organ życia ekonomicznego Ukrainy wydawany przez Związek Państwowości Ukraińskiej. Niereg. — Kijów–Tarnów 1922. BAN. (Por. poz. 137) ... 146
49. **ЕКОНОМІЧНИЙ СЕМІНАР УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ У ВАРШАВІ** [Seminarium Ekonomiczne Ukraińskiego Instytutu Naukowego]. Biuletyn nieperiodyczny. — Warszawa 1936–1939. (Por. poz. 18, 64, 113, 117) 147
50. **ЕЛПІС**. Праці професорів Православного теологічного відділу при Варшавським університеті [ELPIS. Prace profesorów Wydziału Teologicznego przy Uniwersytecie Warszawskim]. Rocznik, 2 × rocz. — Warszawa 1926–1937. BPTJ, BUW, 147
51. **ЕМІГРАНТ** [Emigrant]. Organ Chrzanowskiej Filii Ukraińskiego Komitetu Centralnego. (–). Chrzanów 1930–1931. BAN, CAW 147
52. **ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ ХРИСТІЯНИН** [Chrześcijanin Ewangelicki]. Organ Związku Ewangelickich Chrześcijan w Polsce. Miesięcznik. — Warszawa 1938. BAN, BN 148
53. ***ЖАЛО** [Żądło]. Czasopismo satyryczno–humorystyczne. (–). — Wadowice 1921 149
54. **ЖУРАВЛІ** [Żurawie]. Sztuka, literatura piękna — studenckie czasopismo literackie. (–). — Kraków 1930. BAN, CDAB, SKP. (Por. poz. 77) 149
55. **З ЖИТТЯ ПРИРОДИ** [Z życia przyrody]. Czasopismo przyrodnicze Prywatnego Gimnazjum Ukraińskiego. Niereg. — Tarnów 1921–1922. BAN 150

56. **ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ** [O państwowość]. **Materialy do historii wojska ukraińskiego**. Czasopismo naukowe — organ Ukraińskiego Towarzystwa Wojskowo-Historycznego. Niereg., rocznik. — Kalisz 1929–1935, Warszawa 1935–1938. BAN, BP, BJ, BPL, CBW, CDAB, MP, UCEC. (Por. poz. 139) 150
57. ***ЗА ДРОТОМ** [Za drutem]. **Tygodnik kozacki** — czasopismo Szkoły Podchorążych 3 Dywizji Żelaznej. Niereg. — Kalisz 1921. BAN 151
58. **ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ** [O niezależność]. **Biuletyn Zarządu Głównego Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce**. Miesięcznik, dwumiesięcznik. — Kalisz–Warszawa 1934–1939. AAN, BAN, BN, BP, BUSP, BUW, BPL, CDAB, LDU, SKP, UI. (Poprz. kolejno poz. 17, 31, 163) .. 152
59. ***ЗА УКРАЇНУ** [O Ukrainę]. **Literackie pismo cotygodniowe 3 Dywizji Żelaznej**. Tygodnik, niereg. — Kalisz 1921. BAN, CDAB, MH 154
60. ***ЗАЛІЗНИЙ СТРЕЛЕЦЬ** [Żelazny Strzelec]. **Gazeta 3 Dywizji Strzeleckiej** [Żelaznej]. 3 × tyg. — Bmw 1920, Kalisz 1921–1922. BAN, CDAB, CAW. (Patrz Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 24) 155
61. ***ЗАПОРОЖЕЦЬ** [Zaporoziec]. **Tygodnik literacko-naukowy wojska zaporoskiego**. Miesięcznik. — Pikulice 1920–1921, Wadowice 1921. BAN 156
62. **ЗАПОРОЖЖА** [Zaporoże]. **Czasopismo studenckie — organ korporacji „Zaporoże”**. Niereg. — Warszawa 1937. BAN, BUSP 157
63. ***ЗАПОРОЖСЬКА ДУМКА** [Myśl Zaporoska]. **Czasopismo wojska zaporoskiego**. 2 × tyg., tygodnik. — Wadowice 1921, Strzałkowo 1921–1922. BAN, CAW, CDAB 158
64. **ЗВІТ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ** [Sprawozdanie Ukraińskiego Instytutu Naukowego]. — Warszawa 1939. BUW, KUL. (Patrz poz. 117, por. poz. 18, 49, 113) 159
65. ***ЗІРНИЦЯ** [Jutrzenka]. **Czasopismo kooperacji, kultury i oświaty** — organ wojskowego ruchu spółdzielczego. Dwutygodnik, miesięcznik. — Aleksandrów Kujawski 1921. BAN, CDIA, MH 160
66. **ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗВІТ УКРАЇНСЬКОЇ МІСІЇ В ПОЛЬЦІ** [Sprawozdanie Informacyjne Misji Ukraińskiej w Polsce]. Niereg. — Warszawa 1920. BAN. (Por. poz. 124) 160
67. ***КАЙДАНИ** [Kajdany]. **Pismo literacko-humorystyczne Pułku Konnego im. I. Mazepy**. (–). — Wadowice 1921. BAN 161
68. ***КОЗАЦЬКА ДУМКА** [Myśl Kozacka]. **Czasopismo 19 Kurenia Strzeleckiego**. Dwutygodnik. — Kalisz 1921. BAN, CAW, CDAB 161
69. ***КОЛЮЧКИ** [Kolce]. **Czasopismo satyryczno-humorystyczne emigracji petlurowskiej**. Niereg. — Tarnów 1921, Częstochowa 1921, Kalisz 1926, Warszawa 1929, 1931. BAN, BP, CDAB, CDIA, MH 162
- 70.– ***КОМАР** [Komar]. **Czasopismo satyryczno-humorystyczne**. (–). — [Wadowice? 1920–1921]. (Patrz poz. 71) 164
- 71.– ***КОМАР** [Komar]. **Czasopismo satyryczno-humorystyczne**. (–). — [Aleksandrów Kujawski 1920–1921]. (Por. poz. 70) 164
72. **КОМАРИК** [Komarek]. **Czasopismo humorystyczne — organ wolnej myśli**. Niereg. — [Stanisławów 1920], Tarnów 1921. BAN. (Patrz Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 30) 165

73. **КОМУНІКАТ** [Komunikat]. Pismo Partyzancko–Powstańczego Sztabu. (–). — [Lwów] 1921. BNA 165
74. **КОМУНІКАТ ВІДДІЛУ ПРЕСИ МІНІСТЕРСТВА ПРЕСИ І ПРОПАГАНДИ УНР** [Komunikat Wydziału Prasy Ministerstwa Prasy i Propagandy URL]. Niereg. — Tarnów 1921. BAN 165
- 75.– **КОРПОРАЦІЙНА ТРИБУНА** [Trybuna Korporacyjna]. Pismo studenckie — organ korporacji „Czornomore” w Gdańsku. (–). — Gdańsk 1933[?]. (Patrz poz. 76; por. poz. 161, 162) 166
- 76.– **КОРПОРАЦІЙНА ТРИБУНА** [Trybuna Korporacyjna]. Pismo studenckie — organ korporacji „Czornomore” w Warszawie. (–). — Warszawa 1933[?]. (Patrz poz. 75; por. poz. 161, 162) 167
- 77.– **КРАКІВСЬКІ ВІСТІ** [Wieści Krakowskie]. Czasopismo studenckie. (–). — Kraków 1926. (Por. poz. 54) 167
- 78.– ***ЛЕЖУХ** [Leżuch]. Czasopismo satyryczne żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii. (–). — Tuchola 1920. (Por. poz. 20, 157) 167
- 79.– ***ЛИСТОК ОБ'ЯВ** [Kartka Ogłoszeń]. (–). — Pikulice [1920] 168
80. ***ЛІТЕРАТУРНО–ВІЙСЬКОВИЙ ВІСТНИК** [Zwiastun Literacko–Wojskowy]. Czasopismo 2 Dywizji Wołyńskiej. (–). — Kalisz 1921. BAN. (Por. poz. 19) 168
- 81.– ***ЛОБУРСЬКА ТОРБИНА** [Torba Sowizdrzała]. Czasopismo satyryczno–humorystyczne. (–). — Wadowice 1921 169
82. **МАМАЙ** [Mamaj]. Miesięcznik literacko–krytyczny. — Lwów 1923. UI 1923 169
83. **МИ** [My]. Czasopismo literacko–naukowe. Niereg., kwartalnik. — Warszawa 1933–1937, Lwów 1937–1939. BAN, BJ, BN, BP, BUSP, BUW, BUWr, CDAB, KUL, SKP, UI 170
- 84.– **МИКОЛЬЦЬО** [Mikołajek]. Czasopismo humorystyczne Ukraińskiej Gromady Studenckiej w Poznaniu. (–). — Poznań 1935 171
- 85.– **LE MONITEUR UKRAINIEN** [Monitor Ukraiński]. Pismo Oddziału Tarnowskiego Ukraińskiego Komitetu Centralnego w jęz. francuskim. Miesięcznik. — Tarnów 1923 171
86. ***НА РУЇНАХ** [Na ruinach]. Zeszyt poświęcony grupie powstańczej na Wołyniu. (–). — Szczypiorno 1922. BAN, CDAB. (Patrz poz. 87) ... 171
87. ***НА РУЇНАХ** [Na ruinach]. Jednodniówka 6 Siczowej Dywizji Strzeleckiej. Niereg. — Szczypiorno 1922. BAN. (Patrz poz. 86, 100) 172
88. ***НА ХВИЛЯХ ЖИТТЯ** [Na falach życia]. Czasopismo literackie Sztabu Armii URL. Dwutygodnik. — [Piotrków Trybunalski] 1921. BAN, BUW, CDAB 172
89. **НА ЧУЖИНИ** [Na obczyźnie]. Nieperiodyczny organ wolnej myśli ukraińskich studentów–emigrantów w Polsce. Niereg. — Warszawa 1924–1925. BAN, BN, BP, BUSP, BUW, CDAB, LDU, MI. (Por. poz. 134, 136) 173
90. **НАРІД** [Lud]. Gazeta społeczno–polityczna. Tygodnik. — Warszawa 1926–1928. BAN, BUSP, BUW, CDIAB 174
91. **НАРОДНЯ СПРАВА** [Sprawa Ludowa]. Gazeta rządu emigracyjnego URL. 2 × tyg. — Tarnów 1920. BAN, BUSP. (Por. poz. 126) 176

92. **НАУКОВИЙ ЗБІРНИК ГЕОГРАФІЧНОЇ СЕКЦІЇ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ СТУДЕНТСЬКІЙ ГРОМАДІ В КРАКОВІ** [Zeszyt Naukowy Sekcji Geograficznej przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w Krakowie]. (—). — Kraków 1930. BAN, BJ, BK. (Por. poz. 3) 177
93. **НАШ СВІТ** [Nasz Świat]. Ilustrowane czasopismo literackie i popularnonaukowe. Dwutygodnik, dwumiesięcznik. — Warszawa 1924, Warszawa-Lwów-Łuck 1925, Łuck 1935–1936. BAN, BJ, BP, BUSP, BUW, CDAB, DAWO, KUL, UMP. (Dalej poz. 94) 177
94. **НАША БЕСІДА** [Nasza Rozmowa]. Ilustrowany dwutygodnik literatury, nauki i życia społecznego. Dwutygodnik. — Warszawa-Lwów-Łuck-Chełm 1926–1927. BAN, BJ, BP, BPTJ, BUSP, BUW, CDAB, KUL, SKP. (Poprz. poz. 46 i 93) 179
95. ***НАША ЗОРЯ** [Nasza Zorza]. Czasopismo wojskowo-literackie. Dwutygodnik. — Łańcut 1921, Strzałkowo 1921–1922, Kalisz 1922–1923. BAN, BUSP, CAW, CDAB, MH. (Dod. poz. 140, patrz poz. 96) 181
96. ***НАША ЗОРЯ** [Nasza Zorza]. Jednodniówka. — Strzałkowo 1922. (Patrz poz. 95) 183
97. **НАША КУЛЬТУРА** [Nasza Kultura]. Miesięcznik naukowo-literacki. Miesięcznik. — Warszawa-Lwów 1935–1937. APPrz, BAN, BK, BN, BP, BPTJ, BUSP, BUW, BUWr, CDAB, SKP 183
98. ***НЕВОЛЬНИК** [Niewolnik]. Obozowe pismo literatury i sztuki żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii. (—). — Tuchola 1920. (Por. poz. 119, 138) 185
99. **НЕМЕЗІДА** [Nemezis]. Pismo naukowe z zakresu historii Ukrainy, opozycyjne wobec Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Kwartalnik. — Jabłonna k. Warszawy 1936. BAN, CAW, CDAB, SKP. (Por. poz. 22) .. 185
100. ***НОВЕ ЖИТТЯ** [Nowe Życie]. Gazeta 6 Dywizji Strzelckiej, gazeta obozowa. Niereg., 2 × tyg., tygodnik. — Aleksandrów Kujawski 1920–1921, Szczypiorno 1921–1922. BAN, BP, BUSP, CAW, CDAB, MH, UWA. (Por. poz. 87, 155) 187
101. ***НОВЕ СЛОВО** [Nowe Słowo]. Organ młodej generacji, pismo grupy oficerów 3 Dywizji Żelaznej. Dwutygodnik. — Kalisz 1921. BAN 189
102. **ОБІЖНИК ТАРНІВСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРЕСОВОГО БЮРО** [Okólnik Tarnowskiego Ukraińskiego Biura Prasowego]. (—). — [Tarnów] 1921. BNA 190
103. ***ОКО** [Oko]. Czasopismo literacko-humorystyczne 2 Dywizji Wołyńskiej. Tygodnik. — Kalisz 1921. BAN, BP, CAW, CDAB 190
104. ***ОКРІП** [Wrzątek]. Czasopismo satyryczno-humorystyczne 4 Dywizji Kijowskiej. Niereg. — Aleksandrów Kujawski 1921. BAN, CDAB 192
105. **ПСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ** [Posłaniec Prawdy]. Pismo ukraińskich baptystów. Miesięcznik. — Łódź 1927–1931, Rawa Ruska 1931–1939. BP, BUSP, BUW, KUL 192
106. **ПСЛЯЗ'ІДОВСЬКИЙ БЮЛЕТЕНЬ ОПОЗИЦІЙНОЇ ГРУПИ** [Pozjazdowy Biuletyn Grupy Opozycyjnej]. Pismo grupy opozycyjnej wobec UKC. (—) — [Warszawa 1934]. (Por. poz. 151) 193

107. **ПОВСТАНЕЦЬ** [Powstaniec]. Pismo Partyzancko–Powstańczego Sztabu. (–). — [Lwów] 1921. BNA 194
- 108.– ***ПОЛИН** [Piolun]. Czasopismo humorystyczne sotni sztabowej 6 Dywizji Strzeleckiej. Tygodnik. — Aleksandrów Kujawski 1921 194
109. **ПОЛІТИЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРЕСОВОГО БЮРО** [Polityczny Biuletyn Informacyjny Ukraińskiego Biura Prasowego]. Niereg. — Bmw [Warszawa?] 1930. BAN. (Por. poz. 110) 194
110. **ПОЛІТИЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ** [Polityczny Biuletyn Informacyjny]. Pismo emigracji petlurowskiej. Miesięcznik. — Warszawa 1934–1937. BAN, BJ, BP, BUSP, BUW, UCEC 195
111. **ПОСТУП** [Postęp]. Czasopismo polityki i ekonomii. Dwutygodnik. — Tarnów 1920. BAN, BUSP 196
112. **ПРАВОСЛАВНИЙ СЕЛЯНИН** [Wieśniak Prawosławny]. Dodatek do pisma „Słowo” wydawanego w języku rosyjskim. Tygodnik. — Warszawa 1932–1935. BN, BUW. (Por. poz. 41) 196
113. **ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ** [Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego]. Niereg. — Warszawa 1931–1939. BN, BUMK, BUW, SGH. (Por. poz. 18, 49, 64, 117) 197
114. **ПРЕСОВИЙ ЗВІТ** [Sprawozdanie prasowe]. Wydanie Referatu Prasowego Partyzancko–Powstańczego Sztabu. Niereg. — [Lwów] 1921. BNA 198
115. **ПРОМИСЛОВО–ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІСТНИК** [Zwiastun Przemysłowo–Handlowy]. Ilustrowane czasopismo propagujące ukraińskie instytucje gospodarcze i handlowe. Miesięcznik. — Warszawa 1933–1934. BP, BUW, CDAB, SGH, SKP 199
116. ***ПРОМІНЬ** [Promień]. *Żywa obozowa gazeta* 5 Dywizji Chersońskiej. Tygodnik. — Łańcut 1921, Strzałkowo 1921–1922. CDA, CDIA 200
117. **П'ЯТЬ ЛІТ ІСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ (13 III 1930–13 III 1935)**. [Pięć lat istnienia Ukraińskiego Instytutu Naukowego (13 III 1930–13 III 1935)]. — Warszawa 1935. KUL. (Patrz poz. 64, por. poz. 18, 49, 113) 201
- 118.– **LES QUESTIONS MINORITAIRES** [Problemy Mniejszości]. Pismo Ukraińskiego Komitetu Centralnego w języku francuskim. (–). — Warszawa [1923?] 202
119. ***РАДА** [Rada]. Pismo Rady Oficerskiej wojsk Ukraińskiej Halickiej Armii. (–). — Tuchola 1920. (Por. poz. 98, 138). BNA 202
120. **РАДІОФОНІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ ДЛЯ ВЖИТКУ ПРЕСИ** [Biuletyn radiofoniczny dla użytku prasy]. Tygodnik. — Warszawa 1932–1939. APPrz 203
121. ***РАНОК** [Ranek]. Czasopismo Sztabu Generalnego Armii URL. Niereg. — Częstochowa 1921. BAN 203
122. **РЕЗОЛЮЦІЇ ДРУГИХ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА НА ТЕРЕНІ ПОЛЬЩІ** [Rezolucje Drugiego Walnego Zjazdu Przedstawicieli Oddziałów Ukraińskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża na Terenie Polski]. — Częstochowa 1921. BAN 204

123. ***РЕЛІГІЙНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК** [Zwiastun Religijno-Naukowy]. Popularnonaukowe prawosławne czasopismo religijne bractwa św. Pokrowy. Niereg. — Aleksandrów Kujawski 1921, Szczypiorno 1922, Skalmierzycy 1923. BAN, BP, BUSP, CDAB, MH 204
124. **РЕФЕРАТ ПРЕСОВОГО БЮРО ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ ДИПЛОМАТИЧНІЙ МІСІЇ В ПОЛЬЩІ** [Referat Biura Prasowego przy Ukrainńskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce]. Niereg. — Warszawa 1920. BAN. (Por. poz. 66) 205
125. **РІДНА МОВА** [Język Ojczysty]. Popularnonaukowe czasopismo z zakresu językoznawstwa. Miesięcznik. — Warszawa 1933–1936, Żółkiew 1936–1939. BAN, BJ, BK, BN, BP, BUSP, BUW, BUWr, SKP 206
126. **СИН УКРАЇНИ** [Syn Ukrainy]. Organ misji wojskowej URL w Polsce, od 1921 czasopismo literatury pięknej, polityki i życia społecznego. Tygodnik. — Warszawa 1920–1921. AAN, BAN, BUW, BUSP, CDAB, LDU, SKP. (Por. poz. 91) 208
127. ***СИЧ** [Puszczyk]. Czasopismo satyryczno-humorystyczne i literackie. Niereg. — Kalisz 1921. BAN, CAW 210
128. **СМІХОМЕТ** [Miotacz Śmiechu]. Studenckie pismo humoru i satyry. Niereg. — Gdańsk 1923–1924. BAN 211
129. **СОНЦЕЦВІТ** [Słoneczny Kwiat]. Almanach literatury i sztuki. (–). — Tarnów 1922. (Patrz poz. 21) 211
130. **СОЦІАЛІСТИЧНА ДУМКА** [Myśl Socjalistyczna]. Centralny organ Ukrainńskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej. Dwutygodnik, miesięcznik. — Lwów 1921, Lwów–Praga 1922–1924. AAN, BAN, CDAB, LDU. (Poprz. poz. 26) 212
131. ***СПОРТОВЕЦЬ** [Sportowiec]. Pismo obozowe żołnierzy UHA. (–). — Tuchola 1920. (Por. poz. 98, 119, 138) 212
132. ***СПОРТСМЕН** [Sportowiec]. Apolityczne czasopismo Związku Internowanych Sportowców obozów Polski. Miesięcznik. — Strzałkowo 1922. BAN 213
133. **СТРАЖНИЦЯ УКРАЇНСЬКА** [Strażnica Ukrainńska]. Wydawana przez władze polskie ukraińska wersja czasopisma „Strażnica Polska”. Tygodnik. — Warszawa 1925–1926. AAN, BUW 214
134. **СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСТНИК** [Zwiastun Studencki]. Biuletyn studentów ukraińskich na emigracji. Niereg. — Warszawa 1921. BAN. (Por. poz. 89, 136) 214
135. ***СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСТНИК** [Zwiastun Studencki]. (–). — Strzałkowo 1921 215
136. **СТУДЕНТСЬКИЙ ГОЛОС** [Głos Studencki]. Organ Ukrainńskiej Gromady Studenckiej w Warszawie. Dwutygodnik, miesięcznik. — Warszawa 1927–1928. BAN, BJ, BP, BUSP, SKP. (Por. poz. 89, 134) .. 215
137. **С.У.Д.** [Союз Української Державності] [Związek Państwowości Ukrainńskiej]. Zeszyt Narodowego Związku Państwowości Ukrainńskiej. (–). — Kijów–Tarnów 1921. BAN. (Por. poz. 48) 217
138. ***ТАБОР** [Obóz]. Niezależne czasopismo żołnierzy Ukrainńskiej Halickiej Armii w Tucholi. Niereg. — Tuchola 1920. CDA. (Por. poz. 98, 119) ... 217

139. ***ТАБОР [Obóz]. Czasopismo wojskowo-literackie.** Niereg. — Kalisz 1923–1924, Warszawa 1927–1939. AAN, BAN, BJ, BN, BP, BUAM, BUSP, BUW, CDAB, LDU, SKP, UNF, UWA, WIH. (Por. poz. 56) 218
140. ***ТАБОРОВИЙ МЕТЕЛИК [Ulotka Obozowa].** Wydanie redakcji pi-sma „Nasza Zorza”. (–). — [Łańcut 1921]. CAW. (Patrz poz. 95) 220
141. ***ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ [Ciernisty Szlak]. Czasopismo literacko-wojskowe** 1 Dywizji Karabinów Maszynowych. (–). — Piotrków Try-bunalski 1921. BAN 220
- 142.– **ТРИБУНА МОЛОДИХ [Trybuna Młodych].** Czasopismo dla młodzieży. 2 × mies. — Warszawa 1939 221
143. **ТРИБУНА УКРАЇНИ [Trybuna Ukrainy].** Czasopismo emigracji ukraińskiej. Niereg. — Warszawa 1923. BAN, BUSP, BUW, CDAB, LDU, MH, SKP, UWA. (Poprz. kolejno poz. 147, 146) 221
144. **УКРАЇНСЬКА НИВА [Niwa Ukraińska].** Bezpartyjna gazeta społeczno-polityczna. Tygodnik, 7 × mies., 12 × mies. — Warszawa 1926–1928, Łuck 1928–1936. BAN, BJ, BN, BPTJ, BUSP, BUW, LDU 222
145. **УКРАЇНСЬКА РІЛЛЯ [Rola Ukraińska].** Wydanie studentów rolnic-twa przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w Warszawie. (–). — Warszawa 1922. BAN 225
146. **УКРАЇНСЬКА СПРАВА [Sprawa Ukraińska].** Codzienna bezpartyj-na demokratyczna gazeta — organ emigracji petlurowskiej. Dziennik. — Warszawa 1922. BAN, BUSP, BUW, CDAB, LDU, UWA. (Poprz. poz. 147, dalej poz. 143) 226
147. **УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА [Trybuna Ukraińska].** Bezpartyjna demo-kratyczna gazeta — organ emigracji petlurowskiej. Dziennik. — War-szawa 1921–1922. AAN, BAN, BN, BUSP, BUW, CDAB, CDIA, LDU. (Dalej kolejno poz. 146, 143) 227
- 148.– **УКРАЇНСЬКА ФІЛІЯ [Filia Ukraińska].** Pismo studenckie. (–). — Warszawa 1922[?] 229
149. **УКРАЇНСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ БЮРО [Ukraińskie Biuro Ekono-miczne].** Pismo Sekcji Ukraińskiej Słowiańskiego Towarzystwa Kultury i Sztuki, od 1934 Ukraińskiego Biura Ekonomicznego. Rocznik. — War-szawa 1933–1934. BAN, BJ, BN, BP, BUW, CDAB, KUL, SGH. (Dalej poz. 153) 229
150. **УКРАЇНСЬКЕ КНИГОЗНАВСТВО [Bibliologia Ukraińska].** Organ koła bibliologów przy Ukraińskiej Gromadzie Studenckiej w War-szawie. (–). — Warszawa 1922, Podiebrady 1922. BAN, LDU 230
151. **УКРАЇНСЬКИЙ ВЕТЕРАН [Weteran Ukraiński].** Czasopismo spo-łeczno-kulturalne emigracji petlurowskiej opozycyjnej wobec Ukraińskie-go Komitetu Centralnego. (–). — Warszawa 1935. BAN, BJ, BP, BUW. (Por. poz. 106) 230
152. **УКРАЇНСЬКИЙ ІНВАЛІД = L'INVALIDE UKRAINIENNE [Inwa-lida Ukraiński].** Organ ukraińskich inwalidów wojennych na emigracji. Niereg. — Kalisz 1923, 1926–1931[?]. BAN, BN, BP, BUSP, CDAB, SKP, UWA 231

153. **УКРАЇНСЬКИЙ СТАТИСТИЧНИЙ РІЧНИК** [Ukraiński Rocznik Statystyczny]. Pismo Ukraińskiego Biura Ekonomicznego. -- Warszawa--Kraków--Lwów 1935--1936/1937. BAN, BJ, BP, BUW, KUŁ. (Poprz. poz. 149) 233
154. ***УКРАЇНСЬКИЙ СТРЕЛЕЦЬ** [Strzelec Ukraiński]. **Czasopismo kulturalno-oświatowe** 6 Dywizji Strzelców. Niereg. — Berdyczów 1920, Kijów 1920, Aleksandrów Kujawski 1921. BAN, MH. (Patrz Spis alfabetyczny prasy petlurowskiej, poz. 58) 233
155. ***УКРАЇНСЬКИЙ СУРМАЧ** [Trębacz Ukraiński]. **Gazeta ukraińskich organizacji oświatowych w obozach**. 2 × tyg., tygodnik. — Kalisz--Szczypiorno 1922--1923. BAN, BP, BUSP, BUW, CAW, CDAB, LDU. (Por. poz. 100) 234
156. **УТІКАЦЬКИЙ КАГАНЕЦЬ** [Kaganek Uchodźcy]. **Biuletyn częstochowskiego Komitetu Uchodźców cywilnych**. (—). — Częstochowa 1921. CDIA 235
157. ***ХРУНЬ** [Prosię?]. Pismo obozowe żołnierzy Ukraińskiej Halickiej Armii. (—). — Tuchola 1920. (Por. poz. 20, 78) 236
158. **ЦЕРКОВНІ КАЗАННЯ** [Kazania Cerkiewne]. Comiesięczny dodatek do pisma „Духовна бесіда”. — Warszawa 1925. BAN. (Patrz poz. 46) 237
159. **ЧИТАННЯ НА ЩОДЕНЬ ДЛЯ ЧЛЕНІВ І ПРИХИЛЬНИКІВ ТОВАРИСТВА ЛЮБИТЕЛІВ СВ. ПИСЬМА** [Teksty do codziennego czytania dla członków i sympatyków pisma św.]. Kwartalnik. -- Łódź 1938. BP 237
160. **ЧОРНОМОР** [Czornomor]. Organ Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy. (—). — Kalisz 1922. (Patrz poz. 14, por. poz. 11) .. 237
161. **ЧОРНОМОРЕ** [Czornomore]. Pismo Towarzystwa Studentów Ukraińskich. Niereg. — Gdańsk 1924/1925, 1927. BAN, CDAB. (Dalej poz. 162; por. poz. 75, 76) 237
162. **ЧОРНОМОРЕ** [Czornomore]. Pismo ukraińskich korporacji studenckich. Miesięcznik, dwumiesięcznik. — Warszawa 1928--1929. BAN, BP, BUW, CDA, OSS. (Poprz. poz. 161; por. poz. 75, 76 i Kalendarze, poz. 9) 238
163. **ШЛЯХОМ НЕЗАЛЕЖНОСТІ** [Szlakiem Niepodległości]. **Organ Ukraińskiego Komitetu Centralnego**. Rocznik. — Warszawa 1929--1931. AAN, BAN, BJ, BN, BP, BUAM, BUSP, BUW, CDAB, DAWO, EW, SGH. (Poprz. poz. 17, 31, dalej poz. 58) 239
164. ***ЮНАК** [Junak]. — [??] 242

Kalendarze

1. **ДОБРИЙ СІЯЧ**. Ілюстрований церковно-народний календар [Dobry Siewca. Ilustrowany Cerkiewno-Ludowy Kalendarz]. — Warszawa 1926–1929. BUW 1926–1929
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЦЕРКОВНО-НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР „ДОБРИЙ СІЯЧ” [Ilustrowany Cerkiewno-Ludowy Kalendarz „Dobry Siewca”]. — Warszawa 1926–1929. (Patrz poz. 1)
2. **КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ДНІПРО”** [Kalendarz-Almanach „Dniepr”] (Patrz Spis alfabetyczny prasy ukraińskiej emigracji, poz. 42). — Lwów 1922–1924, 1926–1940. BUMK, BUW
3. **КАЛЕНДАРЬ ГУЦУЛСКИЙ** [Kalendarz Huculski]. — Warszawa 1935. BUW, BN
- 4.– **КАЛЕНДАР „ЧОРНОМОРЕ”** [Kalendarz „Czornomore”]. — Warszawa 1938
5. **КАЛЕНДАРИК „ДЛЯ ВСІХ”** [Kalendarzyk „Dla wszystkich”]. — Warszawa-Chełm-Luck-Równe 1927. BUW 1927
6. **ЛЕМКОВСКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ КАЛЕНДАР: „СЛОВО”** [Łemkowski Kalendarz Prawosławny „Słowo”]. — Warszawa 1932. BUW 1932
ЛІТЕРАТУРНИЙ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ДНІПРО” [Literacki i Społeczno-Polityczny Kalendarz-Almanach „Dniepr”]. — Lwów 1937. (Patrz poz. 2)
7. **ПРАВОСЛАВНИЙ КАЛЕНДАР** [Kalendarz Prawosławny]. — Warszawa 1922–1939. BUW, CDAB, BP
8. **ПРИЯТЕЛЬ СЕМ’Ї**. Календар. [Przyjacieli Rodziny. Kalendarz]. — Łódź 1924. BUW 1924
УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ КАЛЕНДАР. [Ukraiński Kalendarz Prawosławny na rok 1931]. — Warszawa. (Patrz poz. 7)
9. **УКРАЇНСЬКИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ КАЛЕНДАР „ЧОРНОМОРЕ”** [Ukraiński Studencki Kalendarz „Czornomore”]. — Lwów-Warszawa 1933. BUW 1933

Spis prasy ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939) według miejsc wydawania *

Aleksandrów Kujawski (9)

Альманах 1921

Грімаса[?] 1921

Зірниця 1921

Комар 1920–1921

Нове життя 1920–1921 (dalej w Szczypiornie)

Окріп 1921

Полин 1921?

Релігійно–Науковий Вістник 1921 (dalej kolejno w Szczypiornie i Skalmierzyskach)

Український стрілець 1921 (wcześniej kolejno w Berdyczowie i Kijowie)

Chrzanów (1)

Емігрант 1930–1931

Częstochowa (5)

Військова думка 1921

Колючки 1921 (także w Tarnowie, dalej kolejno w Kaliszu i Warszawie)

Ранок 1921

Резолюції других загальних зборів представників відділів Українського товариства червоного хреста на терені Польщі 1921

Утікацький каганець 1921

Gdańsk (3)

Корпораційна трибуна 1933?

Сміхомет 1923–1924

Чорноморе 1924/1925, 1927

Jabłonna k. Warszawy (1)

Немезіда 1936

* W nawiasie przy nazwie miejscowości podano liczbę pism ukazujących się w danym ośrodku. Suma tych liczb jest wyższa niż rzeczywista liczba wydawanych tytułów — wiele pism publikowano kolejno w kilku ośrodkach, inne jako miejsce wydania podają dwie lub więcej miejscowości.

Kalisz (26)

- Бюлетень Об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях 1924–1925
 Бюлетень Товариства допомоги шкільній молоді на інтернації в Польщі 1923–1924
 Бюлетень Українського товариства допомоги емігрантам з України та їх родинам у Каліші 1924–1925, 1930
 Бюлетень управи Товариства вояків б. Армії УНР 1924–1927
 Веселка 1922–1923
 Військова думка 1922 (wcześniej w Strzałkowie)
 Вістник 3 інженерного куріня 1921
 Вістник Спілки лікарських помішників на еміграції; Каліш–Щипіорно 1922–1923
 Вова інтернований 1921
 Джерело 1921
 За державність 1929–1935 (dalej w Warszawie)
 За дротом 1921
 За незалежність; Каліш–Варшава 1934–1939
 За Україну 1921
 Залізний стрілець 1921–1922
 Козацька думка 1921
 Колючки 1926 (wcześniej w Tarnowie i Częstochowie, dalej w Warszawie)
 Літературно-військовий вістник 1921
 Наша зоря 1922 (wcześniej kolejno w Łańcucie i Strzałkowie)
 Нове слово 1921
 Око 1921
 Сич 1921
 Табор 1923–1924 (dalej w Warszawie)
 Український інвалід = L'invalide Ukrainienne 1925–1931
 Український сурмач; Каліш–Щипіорно 1922–1923
 Чорномор 1922

Kraków (7)

- Альманах українського студентського життя в Кракові 1931
 Бюлетень. Інформаційний орган українських емігрантів 1930
 Бюлетень Краківського відділу Українського Центрального Комітету 1927
 Журавлі 1930
 Краківські вісті 1926
 Науковий збірник Географічної секції при Українській студентській громаді в Кракові 1930
 Український статистичний річник; Варшава–Краків–Львів 1935–1936/1937

Lwów (16)

- Бюлетень 1921
 Визволення 1921
 Вільна спілка 1921 (dalej: Прага–Львів 1923)
 Вільна Україна; Львів–Київ 1921

Дніпро 1922–1924, 1926–1940

До зброї; Тарнів–Львів 1921

Комунікат 1921

Мамай 1923

Ми 1937–1939 (wcześniej w Warszawie)

Наш світ; Варшава–Львів–Луцьк 1925 (wcześniej w Warszawie, dalej w Łucku)

Наша бесіда; Варшава–Львів–Луцьк–Холм 1926–1927

Наша культура; Варшава–Львів 1935–1937

Повстанець 1921

Пресовий звіт 1921

Соціалістичана думка 1921; Львів–Прага 1922–1924

Український статистичний річник; Варшава–Краків–Львів 1935–1936/1937

Łańcut (4)

Будяк 1920–1921 (dalej w Strzałkowie)

Наша зоря 1921 (dalej kolejno w Strzałkowie i Kaliszu)

Промінь 1921 (dalej w Strzałkowie)

Таборовий метелик (dod.) 1921

Łódź (2)

Післанець правди 1927–1931 (dalej w Rawie Ruskiej)

Читання на щодень для членів і прихильників Товариства любителів
св. письма 1938

Pikulice (3)

Аванс[?] 1920 (dalej w Wadowicach)

Запорожець 1920–1921 (dalej w Wadowicach)

Листок об'яв 1920

Piotrków Trybunalski (3)

Всім 1921

На хвилях життя 1921

Тернистий шлях 1921

Poznań (1)

Микольцьо 1935

Skalmierzyce (1)

Релігійно–Науковий Вістник 1923 (wcześniej kolejno w Aleksandrowie
Kujawskim i Szczypiornie)

Strzałkowo (9)

Блоха 1921

Будяк 1921 (wcześniej w Łańcucie)

Військовий вісник 1921 (dalej w Kaliszu)

Запорожська думка 1921–1922 (wcześniej w Wadowicach)

Наша зоря 1921–1922 (wcześniej w Łańcucie, dalej w Kaliszu)

Наша зоря (jednodn.) 1922

Промінь 1921–1922 (wcześniej w Łańcucie)

Спортсмен 1922

Студентський вістник 1921

Szczyrpiojno (6)

Вістник Спілки лікарських помішників на еміграції; Каліш–Щипіорно
1922–1923

На руїнах 1922

На руїнах (jednodn.) 1922

Нове життя 1921–1922 (wcześniej w Aleksandrowie Kujawskim)

Релігійно–Науковий Вістник 1922 (wcześniej w Aleksandrowie Kujawskim,
dalej w Skalmierzycach)

Український сурмач; Каліш–Щипіорно 1922–1923

Tarnów (14)

Вістник державних законів УНР 1920?–1921 (wcześniej w Kamieńcu Podolskim)

Вістник Міністерства ісповідань УНР 1921 (wcześniej w Kamieńcu Podolskim)

До зброї; Тарнів–Львів 1921

Економічний збірник; Київ–Тарнів 1922

3 життя природи 1921–1922

Колючки 1921 (także w Częstochowie, dalej kolejno w Kaliszu i Warszawie)

Комарик 1921 (wcześniej w Stanisławowie)

Комунікат відділу преси Міністерства преси і пропаганди УНР 1921

Le Moniteur Ukrainien[?] 1923

Народня справа 1920

Обіжник Тарнівського українського пресового бюро 1921

Поступ 1920

Сонцевіт 1922

С.У.Д.; Київ–Тарнів 1921

Tuchola (7)

Взад 1920

Лежух 1920

Невольник 1920

Рада 1920

Спортовець 1920

Табор 1920

Хрунь 1920

Wadowice (10)

Аванс 1921 (wcześniej w Pikulicach?)

Волохівщина (dod.) 1921

Грімаса[?] 1921

Думка 1920–1921

Жало 1921

Запорожець 1921 (wcześniej w Pikulicach)

Запорожська думка 1921 (dalej w Strzałkowie)

Кайдани 1921

Комар[?] 1920–1921

Лобурська торбина 1921

Warszawa (57)

Бюлетень Спільки інженерів та техніків українців емігрантів у Польщі
1928

Бюлетень УЦК в Польщі? 1921

Bulletin de la Commission pour l'étude des problemes polono-ukrainiens 1934–
–1938

Визволення України 1932

Вісти в Річипосполитій Польській 1925

Вісти Спільки інженерів та техніків українців емігрантів в Польщі 1928–
–1930

Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі 1923–1928

Дитина (dod.) 1936–1938

Духовна бесіда 1924–1925

Духовний сіяч 1927–1928 (dalej w Krzemieńcu)

Економічний семінар Українського Наукового Інституту 1936–1939

ЕЛЬПІС 1926–1937

Євангельський християнин 1938

За державність 1935–1939 (wcześniej w Kaliszu)

За незалежність; Каліш–Варшава 1934–1939

Запорожжа 1937

Звіт Українського Наукового Інституту 1939

Інформаційний звіт Української місії в Польщі 1920

Колочки 1929, 1931 (wcześniej w Tarnowie i Częstochowie oraz Kaliszu)

Корпоратійна трибуна 1933?

Ми 1933–1937 (dalej we Lwowie)

На чужині 1924–1925

Нарід 1926–1928

Наш світ 1924 (dalej: Варшава–Львів–Луцьк 1925, Луцьк 1935–1936)

Наша бесіда; Варшава–Львів–Луцьк–Холм 1926–1927

Наша культура; Варшава–Львів 1935–1937

Післяз'їздовський бюлетень опозиційної групи 1934

Політичний інформаційний бюлетень Українського пресового бюро
1930

Політичний інформаційний бюлетень 1934–1937

Православний селянин (dod.) 1932–1935

Праці Українського Наукового Інституту 1931–1939

Промислово–торговельний вістник 1933–1934

П'ять літ існування Українського Наукового Інституту 1935

Les Questions Minoritaires 1923?

Радіофонічний бюлетень для вжитку преси 1932–1939

Реферат Пресового бюро при Українській дипломатичній місії в Польщі
1920

Рідна мова 1933–1936 (dalej w Żółkwi)

Син України 1920–1921

Стражниця українська 1925–1926

Студентський вістник 1921

- Студентський голос 1927–1928
- Табор 1927–1939 (wcześniej w Kaliszu)
- Трибуна молодих 1939
- Трибуна України 1923
- Українська нива 1926–1928 (dalej w Łucku)
- Українська рілля 1922
- Українська справа 1922
- Українська трибуна 1921–1922
- Українська філія[?] 1922
- Українське економічне бюро 1933–1934
- Українське книгознавство 1922 (dalej w Podiebradach)
- Український ветеран 1935
- Український статистичний річник; Варшава–Краків–Львів 1935–1936/1937
- Церковні казання (dod.) 1925
- Чорноморе 1928–1929
- Шляхом незалежності 1929–1931

Spis tytułów o nieustalonym miejscu wydawania (7)

- Білий арап
- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій 1929–1936
- Бюлетень управи 7 бригади Армії УНР
- Вісти 1921
- Вісти з інтернованого куріня
- До селян України 1921
- Юнак

Spis prasy ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939) według lat wydawania*

1920 (20; *15)

- *Аванс (1)
- *Будяк (6)
- *Взад (20)
- *Думка (45)
- *Запорожець (61)
 - Інформаційний звіт Української місії в Польщі (66)
- *Комар (70)
- *Комар (71)
- *Лежух (77)
- *Листок об'яв (78)
 - Народня справа (90)
- *Невольник (98)
- *Нове життя (100)
 - Поступ (111)
- *Рада (119)
 - Реферат Пресового бюро при Українській дипломатичній місії в Польщі (124)
 - Син України (126)
- *Спортовець (131)
- *Табор (138)
- *Хрунь (157)

1921 (66; *43)

- *Аванс (1)
- *Альманах (2)
- *Блоха (5)
- *Будяк (6)

* W nawiasie przy roku podano liczbę wydawanych tytułów; liczba ta nie musi być zgodna z sumą tytułów w danym roku wynikającą z tabeli 2. Gwiazdką (*) przed tytułem oznaczono pisma obozowe; ich liczbę podano w nawiasie przy roku. W nawiasie przy tytule podano numer pisma w spisie alfabetycznym i bibliografii adnotowanej.

- Бюлетень (7)
- Бюлетень УЦК в Польщі (17)
- Визволення (21)
- *Військова думка (23)
- *Військовий вісник (24)
- Вільна спілка (25)
- Вільна Україна (26)
- *Вісти (27)
- Вістник державних законів УНР (32)
- *Вістник з інженерного куріня (33)
- Вістник Міністерства ісповідань УНР (34)
- *Вова інтернований (36)
- *Волохівщина (37)
- *Всім (38)
- *Грімаса (39)
- *Джерело (40)
- До зброї (43)
- До селян України (44)
- *Думка (45)
- *Жало (53)
- З життя природи (55)
- *За дротом (57)
- *За Україну (59)
- *Залізний стрілець (60)
- *Запорожець (61)
- *Запорожська думка (63)
- *Зірниця (65)
- *Кайдани (67)
- *Козацька думка (68)
- *Коючки (69)
- *Комар (70)
- *Комар (71)
- Комарик (72)
- Комунікат (73)
- Комунікат відділу преси Міністерства преси і пропаганди УНР (74)
- *Літературно-військовий вісник (80)
- *Лобурська торбина (81)
- *На хвилях життя (88)
- *Наша зоря (95)
- *Нове життя (100)
- *Нове слово (101)
- Обіжник Тарнівського українського пресового бюро (102)
- *Око (103)
- *Окріп (104)
- Повстанець (107)
- *Полин (108)

- Пресовий звіт (114)
- *Промінь (116)
 - *Ранок (121)
 - Резолюції других загальних зборів представників відділів Українського товариства червоного хреста на терені Польщі (122)
 - *Релігійно-Науковий Вістник (123)
 - Син України (126)
 - *Сич (127)
 - Соціалістична думка (130)
 - Студентський вістник (134)
 - *Студентський вістник (135)
 - С.У.Д. (137)
 - *Таборовий метелик (140)
 - *Тернистий шлях (141)
 - Українська трибуна (147)
 - *Український стрілець (154)
 - Утікацький каганець (156)
- 1922 (25; *14)**
- *Веселка (19)
 - *Військовий вісник (24)
 - *Вістник Спілки лікарських помішників на еміграції (35)
 - Дніпро (42)
 - Економічний збірник (48)
 - З життя природи (55)
 - *Залізний стрілець (60)
 - *Запорожська думка (63)
 - *На руїнах (86)
 - *На руїнах (jednodn., 87)
 - *Наша зоря (95)
 - *Наша зоря (jednodn., 96)
 - *Нове життя (100)
 - *Промінь (116)
 - *Релігійно-Науковий Вістник (123)
 - Сонцевіт (129)
 - Соціалістична думка (130)
 - *Спортсмен (132)
 - Українська рілля (145)
 - Українська справа (146)
 - Українська трибуна (147)
 - Українська філія (148)
 - Українське книгознавство (150)
 - *Український сурмач (155)
 - Чорномор (160)
- 1923 (17; *7)**
- *Бюллетень Товариства допомоги шкільній молоді на інтернації в Польщі (13)

- *Веселка (19)
 - Вільна спілка (25)
 - Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі (31)
- *Вістник Спілки лікарських помішників на еміграції (35)
 - Дніпро (42)
 - Мамай (82)
 - Le Moniteur Ukrainien (85)
- *Наша зоря (95)
 - Les Questions Minoritaires (118)
- *Релігійно-Науковий Вістник (123)
 - Сміхомет (128)
 - Соціалістична думка (130)
- *Табір (139)
 - Трибуна України (143)
 - Український інвалід = L'invalide Ukrainienne (152)
- *Український сурмач (155)

1924 (12; *2)

- Бюлетень Об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях (11)
- *Бюлетень Товариства допомоги шкільній молоді на інтернації в Польщі (13)
 - Бюлетень Українського товариства допомоги емігрантам з України та їх родинам у Каліші (14)
 - Бюлетень управи Товариства вояків б. Армії УНР (15)
 - Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі (31)
 - Дніпро (42)
 - Духовна бесіда (46)
 - На чужині (89)
 - Наш світ (93)
 - Сміхомет (128)
 - Соціалістична думка (130)
- *Табір (139)

1925 (10)

- Бюлетень Об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях (11)
- Бюлетень Українського товариства допомоги емігрантам з України та їх родинам у Каліші (14)
 - Бюлетень управи Товариства вояків б. Армії УНР (15)
 - Вісти в Річипосполитій Польській (28)
 - Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі (31)
 - Духовна бесіда (46)
 - Наш світ (93)
 - Стражниця українська (133)
 - Церковні казання (158)
 - Чорноморе (161)

1926 (11)

- Бюлетень управи Товариства вояків б. Армії УНР (15)
- Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі (31)
- Дніпро (42)
- ЕЛЬПІС (50)
- Колючки (69)
- Краківські вісті (77)
- Нарід (90)
- Наша бесіда (94)
- Стражниця українська (133)
- Українська нива (144)
- Український інвалід = L'invalidé Ukrainienne (152)

1927 (14)

- Бюлетень Краківського відділу Українського Центрального Комітету (10)
- Бюлетень управи Товариства вояків б. Армії УНР (15)
- Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі (31)
- Дніпро (42)
- Духовний сіяч (47)
- ЕЛЬПІС (50)
- Нарід (90)
- Наша бесіда (94)
- Післанець правди (105)
- Студентський голос (136)
- Табір (139)
- Українська нива (144)
- Український інвалід = L'invalidé Ukrainienne (152)
- Чорноморе (161)

1928 (13)

- Бюлетень Спілки інженерів та техніків українців емігрантів у Польщі (12)
- Вісти Спілки інженерів та техніків українців емігрантів в Польщі (30)
- Вісти Українського Центрального Комітету в Польщі (31)
- Дніпро (42)
- Духовний сіяч (47)
- ЕЛЬПІС (50)
- Нарід (90)
- Післанець правди (105)
- Студентський голос (136)
- Табір (139)
- Українська нива (144)
- Український інвалід = L'invalidé Ukrainienne (152)
- Чорноморе (161)

1929 (13)

- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
- Вісти Спілки інженерів та техніків українців емігрантів в Польщі (30)

Дніпро (42)
 Духовний сіяч (47)
 ЕЛЬПІС (50)
 За державність (56)
 Колючки (69)
 Післанець правди (105)
 Табор (139)
 Українська нива (144)
 Український інвалід = L'invalides Ukrainienne (152)
 Чорноморе (162)
 Шляхом незалежности (163)

1930 (16)

Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
 Бюлетень. Інформаційний орган українських емігрантів (9)
 Вісти Спілки інженерів та техніків українців емігрантів в Польщі (30)
 Дніпро (42)
 Духовний сіяч (47)
 ЕЛЬПІС (50)
 Емігрант (51)
 Журавлі (54)
 За державність (56)
 Науковий збірник Географічної секції при Українській студентській громаді в Кракові (92)
 Післанець правди (105)
 Політичний інформаційний бюлетень Українського пресового бюро (109)
 Табор (139)
 Українська нива (144)
 Український інвалід = L'invalides Ukrainienne (152)
 Шляхом незалежности (163)

1931 (13)

Альманах українського студентського життя в Кракові (3)
 Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
 Дніпро (42)
 Духовний сіяч (47)
 ЕЛЬПІС (50)
 Емігрант (51)
 За державність (56)
 Колючки (69)
 Післанець правди (105)
 Праці Українського Наукового Інституту (113)
 Табор (139)
 Українська нива (144)
 Український інвалід = L'invalides Ukrainienne (152)

1932 (11)

- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
- Визволення України (22)
- Дніпро (42)
- ЕЛЬПІС (50)
- За державність (56)
- Післанець правди (105)
- Православний селянин (112)
- Праці Українського Наукового Інституту (113)
- Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
- Табір (139)
- Українська нива (144)

1933 (16)

- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
- Дніпро (42)
- ЕЛЬПІС (50)
- За державність (56)
- Корпораційна трибуна (75)
- Корпораційна трибуна (76)
- Ми (83)
- Післанець правди (105)
- Православний селянин (112)
- Праці Українського Наукового Інституту (113)
- Промислово-торговельний вістник (115)
- Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
- Рідна мова (125)
- Табір (139)
- Українська нива (144)
- Українське економічне бюро (149)

1934 (18)

- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
- Bulletin de la Commission pour l'etude des problemes polono-ukrainiens (18)
- Дніпро (42)
- ЕЛЬПІС (50)
- За державність (56)
- За незалежність (58)
- Ми (83)
- Післанець правди (105)
- Післяз'їздовський бюлетень опозиційної групи (106)
- Політичний інформаційний бюлетень (110)
- Православний селянин (112)
- Праці Українського Наукового Інституту (113)
- Промислово-торговельний вістник (115)

- Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
- Рідна мова (125)
- Табор (139)
- Українська нива (144)
- Українське економічне бюро (149)

1935 (21)

- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
- Bulletin de la Commission pour l'étude des problemes polono-ukrainiens (18)
- Дніпро (42)
- ЕЛЬПІС (50)
- За державність (56)
- За незалежність (58)
- Ми (83)
- Микольцьо (84)
- Наш світ (93)
- Наша культура (97)
- Післанець правди (105)
- Політичний інформаційний бюлетень (110)
- Православний селянин (112)
- Праці Українського Наукового Інституту (113)
- П'ять літ існування Українського Наукового Інституту (117)
- Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
- Рідна мова (125)
- Табор (139)
- Українська нива (144)
- Український ветеран (151)
- Український статистичний річник (153)

1936 (20)

- Бюлетень Гетьманської управи Об'єднаних хліборобських та інших організацій (8)
- Bulletin de la Commission pour l'étude des problemes polono-ukrainiens (18)
- Дитина (41)
- Дніпро (42)
- Економічний семінар Українського Наукового Інституту у Варшаві (49)
- ЕЛЬПІС (50)
- За державність (56)
- За незалежність (58)
- Ми (83)
- Наш світ (93)
- Наша культура (97)
- Немезіда (99)
- Післанець правди (105)
- Політичний інформаційний бюлетень (110)
- Праці Українського Наукового Інституту (113)
- Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)

Рідна мова (125)
 Табор (139)
 Українська нива (144)
 Український статистичний річник (153)

1937 (17)

Bulletin de la Commission pour l'etude des problemes polono-ukrainiens (18)
 Дитина (41)
 Дніпро (42)
 Економічний семінар Українського Наукового Інституту у Варшаві (49)
 ЕЛЬПІС (50)
 За державність (56)
 За незалежність (58)
 Запорожжя (62)
 Ми (83)
 Наша культура (97)
 Післанець правди (105)
 Політичний інформаційний бюлетень (110)
 Праці Українського Наукового Інституту (113)
 Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
 Рідна мова (125)
 Табор (139)
 Український статистичний річник (153)

1938 (14)

Bulletin de la Commission pour l'etude des problemes polono-ukrainiens (18)
 Дитина (41)
 Дніпро (42)
 Економічний семінар Українського Наукового Інституту у Варшаві (49)
 Євангельський християнин (52)
 За державність (56)
 За незалежність (58)
 Ми (83)
 Післанець правди (105)
 Праці Українського Наукового Інституту (113)
 Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
 Рідна мова (125)
 Табор (139)
 Читання на щодень для членів і прихильників Товариства любителів
 св. письма (159)

1939 (11)

Дніпро (42)
 Економічний семінар Українського Наукового Інституту у Варшаві (49)
 За незалежність (58)
 Звіт Українського Наукового Інституту (64)
 Ми (83)
 Післанець правди (105)

Праці Українського Наукового Інституту (113)
Радіофонічний бюлетень для вжитку преси (120)
Рідна мова (125)
Табір (139)
Трибуна молодих (142)

1940 (1)

Дніпро (42)

Tytuły o nie ustalonych latach wydawania (4)

- *Білий арап (4)
- *Бюлетень Управи 7 бригади Армії УНР (16)
- *Вісти з інтернованого куреня (29)
- *Юнак (164)

Indeks osób*

A

- Abramowycz M.* 193
Aleksander II, car 53
Amerykanka 225
Andrej (właśc. Szeptyćkyj Andrej), metr.
45, 184
Andrijewskyj Dmytro 133
Andrijewskyj Panas 112
Andrijewskyj Wiktor 220, 231
Antoniuk O. 230
Antonowycz Dmytro 184
Antonycz Bohdan 170, 184
Arcabka W., red. 222
Archypenko Jewhen, red. 124–125
Archypenko Oleksandr 184
Arnadijiw W. 173
Arnautenko 195
A. S. 146
Atamaniuk I., red. 114, 149
Awramenko Wasyl 39, 45

B

- Babenko K.* 174
Babiak P. 177
Babij Ołeś 117
Baczmaha O. 149
Baczynskyj Jewhen, red. 87, 189, 204–
–205, 235

- Baczynskyj Leonid (Pryżmurenko), red.*
11–14, 61, 87, 112, 114–115, 127,
134–136, 138, 143, 150, 152, 154–
–156, 159, 162, 164, 173, 183–184,
189, 192, 200–201, 215, 234
Baczynskyj M. 191
Baczynskyj Serhij 185, 207, 210, 229
Baczynskyj Wołodymyr 138
Balachowicz–Bułak Stanisław, gen. 32,
35, 213
Bałas K. 130
Barabasz Tamara 179
Baran 189
Batiuk O. 130
Bat'ko 144
Bauer O. 128
Bazyłskyj Hawryło, gen. 22, 32
Bażan Mykoła 170
Bażan'skyj Mykoła, red. 113–114
B. B. 150
Beń W. 141
Berbenec Panas 220
Bereżyński J. 207
Bernad'skyj S. 140
Bezpałko M. 173
Bezpałko Osyp 241–242
Bezruczko Marko, gen. 26, 32, 87,
151, 209

* Redaktorów, autorów, współpracowników i wydawców ukraińskiej prasy emigracyjnej wyróżniono kursywą. Przy nazwiskach redaktorów głównych, naczelnych, odpowiedzialnych i członków kolegiów redakcyjnych dopisano: red.

Bidnow Wasyl (Stepowij W.) 39, 91,
 125, 145–146, 205
Bilaniuk Petro 177
Bilećkyj Leonid, red. 45, 57, 91, 97,
 125, 140, 184, 225, 229
Bilodub Sawa 153
Bilon Petro, ks., red. 42, 87, 97, 151,
 204–205
Bilous H. 130
Bilous K. 225
*Bilozerśkyj Ostap (Pawliw–Bilozerśkyj
 Ostap), red.* 115, 210
Biłyńska J. 193
Biłyński S. (Biliński S.) 192–193
Bizeneć 164
B. K. 241
Błakytynij Iwan (właśc. Jabłoński Iwan)
 123, 182
Boczkowski O. 141, 184
Bohaczewski Danyło 12, 42, 124,
 167–168, 213
Bohajeć Teofil 212
Bohdaniw S. 149
Bohun M. 117
Bołboczan Petro 187
Bondarowski (Bondariwskij Mychajło?)
 210
Boroweć W. 144
Borowski Mychajło 226
Brandes 148
Bredow Nikołaj, gen. 25
Bruski Jan Jacek 23, 29, 38, 43–44,
 47, 51, 84, 99, 161, 229
Budionny Siemion 24, 27
Bukszowanyj Mykoła 210
Burian J. 214
Burkiwskij Ołeksandr, gen. 32
Burlaka M. zob. Czyrśkyj Mykoła
Buszowycz M. 140
Butenko I., red. 130, 189
Bużanym 176, 180
Bykowski Lewko, red. 97, 130, 225,
 230
Bytynskij Mykoła (Owerkowycz M.) 13,
 117, 151, 172, 189, 194

C

Celewycz Wołodymyr 125
Cerkownyk 176
Chasewycz Nil 171
Chmeluk W. 173
Chojnowski Andrzej 53, 75–77
Chołmszczak 144, 146, 176
Chołodnyj Petro (starszy) 140, 171, 212,
 223, 241
Chołodnyj Petro (młodszy), red. 157
Chomiak H. 127
Choriszczenko I., red. 187–188
Chruszcz P. 114
Chrystiuk Pawło 196
Chwyłowij Mykoła 170
Chyżniak Fedir 196
Cikawij I. 133, 174–175
Cioma D. 146
Cukrowskij J. 181
Cwik W. 144
Czajkiwska K., red. 173
Czajkiwskij (Czajkowski) A., red. 184,
 186, 208
Czajkiwskij K., red. 97, 226
Cz–Cha 182
Czechiwskij Wołodymyr 22, 84, 148
Czechowycz Jewhen, red. 123, 167, 176,
 199–200, 215, 229, 233, 238
Czekanowski A. 170
Czepyha I. 179
Czeremszyna M. 180
Czerkasenko Spyrydon 184, 229
Czerkaśkyj Teofan 84
Czerkawskij Mychajło 179
Czerniawa I. 170
Czerniawa M. 184
Czernota 191
Czerwenśkyj 179
Cziczerin Gieorgij 227
Cz. K. 241
Czmetyk Wasyl 225
Czornyj Serhij 116
Czuczmaj 179
Czykatenko Jewhen 241

Czykałenko Łewko (Hodorożij, Horożij?, I., Podorożnij N.) 61, 91, 133, 146, 195, 226, 229, 231, 240, 242

Czyrśkij Mykoła (Podolak Mykoła, Burłaka M.) 123, 176, 181, 217

Czyżewskij D. 184

Czyżewskij M., red. 116

D

Danylczuk O. 217

Darahan Jurij, red. 121–123, 180–181

Dąbski Jan 209

Dekajło Iwan 177

Delpis E., red. 222

Delwih Serhij, gen. 23, 220

Denikin Anton, gen. 20, 29, 54, 58–59, 126

Denysenko P. 153

Diadeniuk N. 123

Diadeniuk W. 123

Didczenko–Zadunajskij Dmytro, red. 185, 193, 230–231

Dik 124

Dionizy (właśc. Waledynski Dionisij), metr. 144, 147, 184

Dmytrijuk W. 179

Dobriak Mychajło 121, 231

Dobryłowskiy Jurij 136

Dobryłowskiy Mykoła 146

Docenko Ołeksandr 21, 59, 141, 197

Dola W. 157

Dolnyj W. 225

Dołenha (Dołęga) S. 170

Dołud Andrij 26, 32

Domaneckij (Domaniecki) T., red. 222

Domaszoweć H. 193

Dombczewskij R., red. 212

Doncow Dmytro 75, 123, 141, 170, 216, 225, 228

Doncowa Maria (Baczynska–Doncowa Maria) 45

Doroćka M. 181

Doroszenko Dmytro (Prysutnij?) 12, 48, 87, 91, 94, 128, 142, 144, 197, 205, 211–212, 222, 234

Doroszenko Natalia 140

Doroszenko Wołodymyr (Ukrajineć), red. 12, 45, 75, 87, 91, 94, 97, 128, 140–142, 205, 211–212, 222, 228, 234

Doroszkewycz W. 146

Dowhał Spyrjdon 122

Dowhał T. 181

Draczenko H. 115

Draczenko J. 174

Drahomanow M. 179

Drahomyreć W. 176

Driuczok K. 182

Drozdowska O. 176

Dublański Anatol, red. 157

Dubrowa H. 164

Dubyckij I., red. 170

Duczumińska Ołha Ołeksandra 179

Dudko Fedir 63, 141, 169, 179

Dumyczynska Lidia zob. Elde Łarysa

Dykański W. 141

Dykańko M. 181

Dyńko (Dyńko–Nykołskij) Josyf 144, 146, 176

Dźmil O. 182

E

Ejchelman Otto 91, 125, 176

Elde Łarysa (Dumyczynska Lidia) 123

F

Falkiński D. 184

Fedenko O. 128

Fedusio Piotr 50

Feliński Marian (Różycki Rajmund) 13, 71, 75, 98, 101, 146, 164, 175–176, 193, 212, 220, 223, 225, 232

Feszczenko–Czopiński Iwan 43, 130, 133, 146, 210, 222, 229

Fiulike (fonet.) 205

Fomenko 162

Franko Iwan 40, 103, 144, 189, 191

Frołow M. 25, 241

G

Galin M. 198

Gan Petro 202

Gogol Mikołaj 184
 Grabski Stanisław 143
 Grażawski K. 15
 Gutsche W., red. 192

H

Habtyński M. 177
 Habsburgowie 18
Hadziackij M., red. 213
Haj Petro 212
 Hałuszko M. 10
Handelsman M. 198
Hankewycz M., red. 128
Hanśkyj A., red. 116
Hawryłuk Ilko 225
Hawrylenko M. 153
Hawryto de Wasz 124
Hawryszko I., red. 111
 Herman I. 89
Herodot Dmytro (właśc. Iwaszyn D.)
 176, 182, 207, 210, 225, 229, 232
Hładkyj Hryhorij (sołnyk Hładkyj, Hr.
Hł.), red. 62, 97, 171–172, 187–
 –188, 234
Hłowiński Jewhen, red. 48, 197, 233
Hływa M., red. 192
Hnatiuk J. 153
Hnatiuk Wołodymyr 141
Hnatyszak Mykoła 185
Hodorożij (Horodzij, Horożij) I. zob.
Czykałenko Łewko
Hohołyk 164
Holian Roman, red. 169
 Hołubowycz Wsewołod 57
 Hołowaćkyj Jakiw 98
 Hołowko Tadeusz 241
Homo zob. Woronyj Mykoła
Homzyn Borys 123, 141
Honczarenko Iwan, red. 127, 170, 234
 Hordijenko Wołodymyr 25
Hordynśkyj J. 184, 207
Hordynśkyj S. 170
 Horiewałow Serhij 15, 53–54, 56–58,
 65
Horniatkewycz Damian 114
Horodliwśkyj B. 140
Horskyj 210
Horunowycz M. 123
Hrabuzdowycz Ł. zob. Zajcew Pawło
Hrabyna Ł. 130
 Hrajcer N. 36, 54, 64
Hrebinka E. 126
 Hrinčenko Borys 94, 173
Hrinčenko M. 225
Hrisznyj Omelko 164
Hromadianyn 163
 Hruszewśkyj Mychajło 19, 55, 105,
 196
 Hruzow Mychajło 15, 103, 123, 230
Hryhoriak S. 172
Hryhorijiw Nykyfor 128
Hrymało–Sidlećkyj D. (Kryłacz Sawa),
red. 206
Hrymajło N. 173
Hrynawyczewa Katria 113–114, 141
Hrywa Maksym zob. Zahrywnyj Maksym
Hudyma F. 179
Hudzij Jurij 135
 Hułyj–Hułenko Andrij (Tymisz), gen.
 22, 31
 Hunczak Taras 18–19, 37

I

Ihnatowycz Wasyl 140
Iłjński H. 207
Ilnyćkyj A., red. 127, 130, 176, 225
Ilnyćkyj Kost' 145–146, 176, 181
I. Ł. zob. Iwan Łypowećkyj
Inżynier Cichutki–Piskacz (Inżener Ty-
chońkyj–Piskunczyk), red. 165
I. S. (właśc. I. Sapiha?) 196
(?) Iwan, red. 198
Iwa(nyczuk?) D. 84
Iwanenko Jewhen 212
Iwanowycz Wołodymyr, red. 157
 Iwanyczuk N. 61, 139–140
Iwanyćkyj W. 48, 146, 197
 Iwanys Wasyl 48, 197
Iwasiuk I. 197
Iwczenko M. 225
Iwka 115
Izaczuk 175–176

J

- Jakowliw Andrij* 222
Jakymczuk A. 221
Jakymczuk P. 176
Jakymowycz Bohdan 19–22, 25
Janczewskij M. 220
Janiw Wołodymyr 113–114
Janiwskij W. 130, 155
Janowskij J. 170
Janowska Ł. 91
Janyczewska E. 140
Jarowij K. 156
Jaryj–Dryhanycz J. 170
Jasinczuk Ł. 229
Jefremow Serhij 61, 148
Jegorow Aleksander 27
Jewtymowycz Serhij 185, 231
Jewtymowycz Warfołomij 117, 123,
 151, 182, 185, 231–232
Jiżak (właśc. Żyłko Jurij?) 225
Jiżakewycz 223
Josypyszyn Jarosława 104
Józewski Henryk 76, 99, 102, 223
Judenko P. 146
Junakiw Mykoła, gen. 39, 132, 140, 151
Jurczenko W. 140, 153, 195
Juszkewycz O[leksandr?] 25

K

- Kabariwskij (Kabarowski) Bohdan, red.*
 149–150
Kamenečkij J. 200
Kapustianskij Mykoła, gen., red. 97,
 218, 220, 222
Karan–Dasz 211
Karmaniuk Ołeksza zob. Korszniwskij
Antonij
Karmaniskij Petro 178–179, 181, 225
Karpus Zbigniew 16–17, 20–21, 23–
 27, 31–36, 41, 43, 49, 60, 85–86,
 88, 112, 218
Karyj P. 225
Kautsky Karl 128
Kaweberg 148
Kaznowečkij S. 146

- Kedrowskij Wołodymyr* 141
Kedryn Iwan zob. Rudnyčkij Iwan
Kedryn–Rudnyčkij Iwan zob. Rudnyč-
kij Iwan
Kempa Tomasz 16
Kentrzyńskij Bohdan, red. 157
Kim 189
Klimecki Michał 23–24, 46, 210
K. Ł. (właśc. Poliszczuk Kłym?) 12, 157,
 160, 183, 189
Kniażynskij A. 207
Knysz Mychajło 225
Kobilnyk Wołodymyr 114
Kobylanskij B. 207
Kociubynskij Jurij 156
Kokowśkij Franc 184, 207
Kolańczuk Aleksander (Kolanczuk Ołe-
ksandr) 16, 28, 32, 38–39, 42, 48–50,
 88–89, 123, 151, 237
Kollard Jurij 141
Kołczak Aleksander, gen. 126
Kołodmijeć (Kołodmijeć) Awenir 123,
 216
Kołosowśkij Wołodymyr 220
Komarycja M. 212
Konaszewycz–Sahajdacznij Petro 186
Konczynskij Tadej (Konczyński Tadeusz),
red. 214
Konopačkij Wałentyn 123, 168–169,
 191, 232
Konowaleć Jewhen 11, 30, 240
Kooperator 176
Kopernik Mikołaj 17
Korduba Myron 121
Korecki Andrzej 15
Koriak Ł. 146
Kornijczuk A. 157
Koroliw Wasyl 141
Korowyčkij Iwan, red. 139, 183–184,
 207
Korszniwskij Antonij (Karmaniuk Ołek-
sa), red. 57, 59, 84, 89, 94, 97,
 118, 121–123, 156, 210, 234–235,
 237
Kosacz Jurij 123, 141, 170, 216
Kosenko Harion 57, 229

- Kosonočkyj W.* 229
Kostiuczenko Oteksandr, red. 97, 172, 187–188, 234
Kostiuk O. 149
Kost' S. 84
Kost'–Kostenko Stepan 220, 232
K–oškyj D. 169
K. S. 146
Kotko Dmytro 39, 45, 140
Kotlarenko 57
Kotlarewskyj Iwan 223
Kotowycz A. 144
Kowal W. 179
Kowalczuk Wołodymyr, red. 227
Kowalskyj Mykoła (M. K.), red. 46, 97, 132–133, 153, 174, 212, 216, 241–242
Kowaluk Mykoła 177
Kowalenko M., red. 189
Kowalewskyj Mykoła, red. 55
Kowalewskyj Oteksandr (Aleksander), red. 84, 181, 196, 225, 229
Kowtun, red. 142
Kozak Alfred, red. 124, 167
Kozak M. 221, 229
Kozak Mychajło 124
Kozak Stefan 15–16, 48
Kozar Ł., red. 160
Kozij Dmytro 184
Kozłowskyj I., red. 179
Kozłowskyj Oteksij 220–221
Kožma Oteksandr, gen. 120
Krasnopiłskyj Wasyl 125
Krasnyk Iwan, red. 113–114
Krat Mychajło, gen. 195
Krawczuk Pyłyp 225
Kraws Antin (Kraus, Krawczenko), gen. 26
Kremin' K. 164
Krenżaliwskyj (Krenżałowskyj) Dmytro, red. 124
Krotofil Maciej 23, 48
Krupskyj 146
Krupskyj Iwan 15, 56, 58, 65
Kruszelnyčka Łarysa 17
Kruszelnyčkyj I. 207
Kruszynskyj Fedir, red. 12, 89, 97, 121–123, 142, 166, 191, 237
Kryczewskyj 223
Krypjakewycz Iwan 19–22, 207, 220
Kryżaniwskyj A., red. 170
Kryżaniwskyj Petro 126–127, 225
Kubijowycz Wołodymyr, red. 14, 97, 115, 126, 164, 168, 177, 200, 229, 233
Kuchariw I., red. 162
Kucharśkyj I., red. 200
Kuczer W. 146
Kuczmak Iwan 124
Kuczyński Stanisław 121, 198
Kulczyčkyj O. 170
Kulisz I. 146
Kułyčkyj Mykoła 177
Kumečkyj Mychajło 146
Kunyčkyj M. 170
Kupcow Andrij 41, 236
Kupczynskyj Roman 239
Kurdynowskyj Borys 23
Kuryłło D., red. 196–197
Kuszcz Wiktor, gen., red. 48, 91, 97, 120, 141, 169, 173, 218, 220, 241–242
Kusznir–Jakymenko Makar 229
Kutrzeba Tadeusz 24–25
Kużel Luba 15, 123
Kużmowycz Wołodymyr 141
Kużmyn O. 140
Kwasnyčkyj W. 125
Kyjanyj 225
Kysilewskyj W. 181
- L
- Lachowycz Jewhen* 238
Landsberg J. 140
Laszczenko Rostysław 125, 141
Limnyczenko Wasyl 123
Linewycz 127
Lipinski W. 164
Lipko P. 234
Lisewycz Iwan 23
Liwyčka Natalia zob. Liwyčka–Cholodna Natalia

Liwyćka–Cholodna Natalia (Wołoszka Natałka?) 170, 212, 216
Liwyćkij Andrij 23, 30, 43, 47–48, 60, 84, 133, 157, 186–187, 195, 208, 240–241
Liw–yj M. (właśc. Liwyćkij Mykoła), red. 216
Lubarśkij Semen 144–146, 179–181
Ludendorff Erich 87
Lutyj J. 210
Lutyj M., red. 192–193

L

Łasowskij W. 170–171
Ławrynowycz K. zob. Poliszczuk Kłym
Łazarenko Ł., red. 156
Łazarewskij H. 170
Łazeba–Łanowećkij 181
Łebedynskij Andrij, red. 123, 181–182, 201, 235
Łepkij Bohdan 113–114, 140, 149, 170, 201
Lew W. 198, 207
Łewczenko Semen 182, 201, 231
Łewyćkij D[mytro?], red. 97, 137–138, 187–188, 192
Łewyćkij Modest 87, 136, 141, 179, 205, 227, 229
Ł. Ł. 146
Ł. O. 155
Łokszynskij O. 130
Łoškij Kost' 225
Łotoćkij Oleksandr 48, 141, 146, 181, 198, 201, 222, 229
Łowećkij Teodor 225
Łućkij Ostap 182, 217
Łuhowyj B. 216
Łukasewycz Jewmen 136, 179, 228, 241
Łukasewycz Łew, red. 200, 229, 233
Łukaszewycz Andrij 12, 42, 46, 130, 146, 222
Ł–yj M. O. 182
Łypa Iwan 141, 210, 212
Łypa Jurij, red. 59, 94, 141, 212, 229, 232, 239, 241–242

Łypowećkij Iwan (Lipowiecki Jan; I. Ł.), red. 97, 131, 133, 144, 160, 174, 181, 189, 233, 241–242
Łypynskij Wiaczesław 241
Łysenko M. 48
Łysenko Natalia 48
Łysianśkij Borys 184, 212
Łysohorśkij 174
Łytowczenko F. 162
Łytwyćkij Mykoła 12–13, 66, 71, 112, 138, 142–143, 149, 157, 159–160, 164, 182, 192, 217, 221, 228, 234
Łytwyn Mykoła 23–24, 30, 237
Łyzaniwśkij Iwan 84

M

Machno Nestor 20, 31, 176
Machrow Piotr, gen. 176
Macijewycz Kost' 48, 197, 222
Mahalas Semen 142
Mahałewskij Jurij 45, 140
Mak 146
Makowski 223
Małaniuk Jewhen (Wijśkowyj, E. M., Jewhen M–k, Jewh. M–k), red. 94, 97, 121–122, 130, 140, 159, 169–170, 173, 179–182, 216, 221, 232, 235, 241–242
Mandiukowa J. 207
Mandriweć B. 189
Mandryka M. 128
Manujilśkij Dmytro 209
Marcinczyk 163
Markowskij Ołeksij, red. 183
Marszynskij Apolinarij 141, 241
Martos Borys 22, 84, 128
Martyniuk Mykoła 16, 98, 125, 128, 136, 138–140, 144, 146–149, 151, 164, 167–169, 173, 176, 192–193, 200, 203, 212, 214–215, 232
Maruszeczko A. 151
Masaryk Tomasz Garrik 127
Matejko Jan 114
Mazepa Iwan, hetman 156, 161, 189, 198
Mazepa Isaak 22, 25, 31, 128, 141

- Maupassant Guy de* 169
Medzweckij (Kowal–Medzweckij) Mykoła, gen. 241
Mehyk Petro 179–181, 225
Melnik A. 149
Melnik Iwan, red. 173, 200
Mem 163
Michaluk Dorota 16
Misiło Eugeniusz (Misyło Jewhen) 8, 14, 16, 53, 55, 58, 90, 98–102, 134, 138, 143–144, 149, 157, 164–165, 169, 173, 202, 211, 221, 229
Moczulskij Mychajło 185
Mohylawskij 223
Monkewycz Borys 19, 181, 185, 187, 221, 231
Mordalewycz I. 156, 199
Mościcki Ignacy 225
Motyński J., red. 198
Mozejko 169
Murśkij Wołodymyr 133
Musijenko A. 191
Musijewycz Ł., red. 222
Muszynka Mykoła 103
Muzyczyszyn T. 177
Mychajtiw Ł. 146
Mychaluk W., red. 204
Myciuk Ołeksandr 181, 184
Mykita Iwan 114
Mykoła, red. 161
Myrianyn 144
Myrnyj 176
Myronenko H. 153
- N**
- Nahajewskij Isydor* 19, 21, 23, 210
Narbut H. 212
Nariżnyj Symon 13, 37, 61, 114, 123, 134–136, 138, 141, 143, 149–150, 155–157, 160, 162, 164, 173, 183, 185, 189, 192, 200–201, 204, 211, 215, 221, 234, 236
Nata 140
Naumenko J. 153
Naumenko Kim 237
Nawroćkij O., red. 211
Nazaruk Osyp 84
Nehrebeckij N. 207
Nemo 225
Nesterenko D., red. 200
Newydymka, red. 162
Nikowskij Andrij 53, 61, 148, 209, 229
Norbert, św. 114
Nowak Stanisław J. 13, 225
Nyczaj Wołodymyr, red. 113–114
Nyk W. 182
Nykoniw Naum, gen. 32
- O**
- O. A.* 225
Obertynskij Mykoła, red. 147
Obidnyj Mychajło, red. 123, 142, 211–212
Ohijenko Iwan, red. 45, 63, 91, 94, 97, 126, 139, 141, 144–147, 176, 178–179, 181, 183–184, 206–207, 216, 225, 229
Ohladacz 176, 225
Ohonowskij Wołodymyr 35, 41, 90, 124, 167–168
Okpysz Bohdan, red. 137
Olchiwskij B. 157, 170
Olijnyk O. 170
Olijnykiw Ł. 127
Oleksandrowycz M. 229
Olesnyćkij Jarosław 141
Oleszko P. 193
Oleś O. zob. Semmo Ołeksandr
Omelanowycz–Pawlenko Iwan, gen. 26, 32
Omelanowycz–Pawlenko Mychajło, gen. 21–22, 25–26, 125, 151, 173
Omelczenko Petro 123
Omelczenko Tymisz 220
Omelczenko W. 179
Onyszczuk D. 207
Oparenko Petro, red. 123, 127, 141, 151, 156, 232
Orliwna Hałyna (właśc. Majewska–Poliszczuk Hałyna) 169, 179
Orłyk Pyłyp, hetman 198
Orzechowskij A. 201

- O. S. zob. *Salikowskij Oleksandr*
 Oskilko Wołodymyr 8, 56
 Ostapenko Serhij 22, 55, 84
 Ostrowskij I. 225
 Ostrowskij Wołodymyr (*Pawłowycz W.*),
 red. 11, 94, 97, 143–145, 174–182,
 201, 207, 210, 227, 229
 Osyka Mychajło (właśc. *Ostrowercha My-
 chajło*) 123, 157
 Otmarosztajn Jurko 129, 142, 156, 235
 Owen Robert 160
 Owerkowycz M. zob. *Bytynskij Mykoła*
- P**
- Paczkowski Andrzej 15, 98, 100–101
 Padalka M. 142
 Padołyst Apolonij zob. *Warawyn Ołek-
 sandr*
 Pankewycz I. 207
 Pańko 225
 Paszczenko O. 184–185
 Paszkiewicz Krystyna 37, 39, 41
 Pawliw–Bitozerskij Ostap zob. *Bitozers-
 skij Ostap*
 Pawluk Antin 123, 169, 179, 212
 Pawluk Ihor 8, 15, 54–57, 59, 61, 133,
 146, 179, 225, 229, 242
 Pawlenko Mykoła 100, 119, 220
 Pawlenko Wiktor, gen. 32
 Pawłowycz D. 201
 Pawłowycz W. zob. *Ostrowskij Wołodymyr*
 Pawskij 191
 Peleniskij E. 181, 207
 Pepliński Wiktor 15
 Perejastawskij O. 187
 Peremykin Borys, gen. 32, 213
 Peresada–Suchodoliskij Mychajło, gen.
 140
 Peretiatko W. 192–193
 Perfečkij L. 212
 Perih H. 193
 Petlura Symon (*S. Tornton, O. Riast,
 Połtawczenko*) 7, 19, 21–24, 30,
 38, 42–44, 47–48, 52, 54, 57, 60–
 61, 84, 96, 104, 120, 129, 133,
 153, 170, 175–176, 180, 182, 186–
 187, 194, 208–209, 216, 219–220,
 222, 227, 229, 235
Petriw Wsewołod, gen. 151
Petruszewycz Jewhen 112
Pewmyj Petro, red. 11, 21–23, 25, 59,
 76, 97, 222–223, 225
Pidhorečkij J., red. 192
Pihulak Iwan 176
 Piłsudski Józef 23–24, 48, 60, 94, 99,
 109, 191, 208
 Piotrowski P. 152
 Pit J. 196
 Pławko W. 123
Podiliskij Kostiantyn, red. 97, 118,
 127, 237
Podiliskij W. 208
Podolak Mykoła zob. *Czyrskij Mykoła*
Podorożnij N. zob. Czykałenko Lewko
Poduszko Zinowij 179
Podworniak M., red. 148–149
Polanski O. 208
*Poliszczuk Kłym (Ławrynowycz K., K. Ł?,
 Diad'ko Poliszczuk), red.* 62, 123,
 125, 140, 169, 176, 178–179, 181,
 201, 211–212
 Połńska–Wasyleńko Natalia 20, 187
 Połtawczenko zob. *Petlura Symon*
Popowycz S. 229
 Potocki Robert 48, 84, 147–148, 187,
 202, 231
Procenko Petro 153
Porochiwskij Hnat 30, 141
Porochowszczykow Oleksandr, gen. 126
Postryhacz W. 150
Prawosławnyj Ukrajinec 144
 Price Martin, ks. 237
Prochoda Wasyl, red. 136, 220
Prochorowycz I. 181
Projizyj 225
*Prokopowycz Wiaczesław (Wołoch Ser-
 hij), red.* 11, 23, 38, 43, 46, 60–61,
 84, 91, 97, 131–133, 195, 205, 208–
 209, 218, 220, 222, 227, 229, 235
Prychod'ko Wiktor 132, 184
Prysutnij (właśc. Doroszenko Dmytro?)
 176, 225

Pryzmurenko zob. *Baczynskij Leonid*
Przepiórska M. 114, 198
Ptasznik F. 149
Pylkewycz Oleksandr, gen. 32, 38, 182
Pyłypczuk I. 193
Pyłypczuk Pyłyp 23, 44, 84, 196, 210
Pyrohiwskij M. 181, 225

R

Rabij Maria 177
Radzenko H. 169
Rak 124
Rakowski Christian 209
Rembołowycz I. 193
Repjaszok M. 163
Rezmer Waldemar 16–17, 23, 25
Riabokiń M. 158–159
Riast O. zob. *Petlura Symon*
Riczynskij Arsen 208, 225
Riepin Ilja 223
Rohoza Wołodymyr, red. 231–232
Romaniuk Myroslaw 8, 10, 17, 36, 84, 96, 156
Romanow Andrzej 15, 17
Romanowowie 18
Romanyczuk O. 162
Rossinewycz Mykoła 66
Rozumowskij Wsewołod 196
Rudnyckij Iwan (Kedryn Iwan, Kedryn–Rudnyckij Iwan) 48, 61, 176, 198, 208
Rudnyckij Mychajło 170, 181
Rusow Iwan 179
Rusowa Sofija 57, 141, 179, 222
Rybałko–Rybałczenko F. 153

S

Sachno W. 130, 225
Sadowskij M. 39, 235
Sadowskij Mychajło, gen., red. 89, 117, 150–151, 179, 181, 231, 237, 241–242
Sadowskij Walentyn (W. S.) 48, 61, 91, 141, 146, 197, 201, 209, 225, 227, 235

Sakowycz E. J., red. 97, 143–144, 237
Salikowskij Oleksandr (O. S.), red. 54, 61, 97, 131–133, 150, 178–179, 182, 209, 221–222, 227–229, 235
Salikowskij H., red. 157
Salśkij Wołodymyr, gen., red. 24, 48–49, 64, 91, 97, 132–133, 141–142, 153, 187, 195, 198, 220, 232
Satuk Jarosław, red. 113
Sameczuk Hryhir 157
Sameczuk W. 181
Samijlenko Wołodymyr 125, 141, 155
Sapiha Illa (I. S.?) 196
Sawaszynskij J. 174
Sawczenko F. 210
Sawczenko Wołodymyr 220
Sawczenko–Biłskij Wołodymyr, gen. 220
Sawojko R. 125
Sawycyk S. 232
Seliwanowskij 155
Selśkij P. 171
Setehij Mychajło, red. 121–123
Selezion P. 140
Semenyna I. 193
Semmo Oleś (O. Leś, O. Oleś, Kandyba Oleksandr) 178–179, 182, 184, 201
Senyk J. 84
Sereda Mychajło 153
Serednicki Antoni (Serednyckij Antin) 187
Serhijenko M. 157
Siczynskij W. 184
Sidleckij Ł. 208
Sidleckij S. (Siedlecki) 241–242
Sierow Walentin 223
Sihariw (Syhariw) Wasyl 142, 169
Sijacz O. 179
Sikos 164
Simanciw Hryhorij, red. 181, 201
Siropółko Stepan 141, 179, 184, 208, 222, 229
Skoropadskij Pawło, hetman 19, 22, 30, 44, 52–53, 64, 75, 112, 154, 184, 186
Skotynskij T. 179
Słobodian E., red. 171

- Słodeckij, red.* 204
Smal–Stočkyj Roman, red. 48, 84, 97,
 121, 170, 197–198, 201
Smal–Stočkyj Stepan 170
Smoleński D. 144
Smolycz J. 170
*Smutnyj Wasyl (właśc. Bobriw–Muratow
 Wasyl)* 136, 156, 191, 210
Snarški A. 191
Sołowczuk W. 234
Sołowejezuc M. 162
Sołowij I., red. 114
Sonewyčkyj J. 200, 229
Sorokopud 163
Sorokyn I. 193
S. P. 225
Spartenko W. 189
Sribniak Ihor 16, 28–30, 32, 34–35,
 37, 39–42, 51, 64, 67, 71–72, 98, 120,
 149, 168, 203, 218, 236
Starostka S. 196
Stebnyčkyj P. 61
Steczyszyn M. 151, 225
Stečkyj K. 200
Stefaniw Zenon 20
Stefanowycz J. 176
Stefanyk Wasyl 10, 17, 113
Stempowski Stanisław 198
Stepowij W. zob. Bidnow Wasyl
Stepura Hryhorij 137
Stolarczuk W. 178
Stolarenko P. 146
Strachilo 164
Stryżak 161
Studynski K. 184
Subdej S. 186
Subtelnyj Orest 19
Suchodoł S., red. 116
Sulatyčkyj Pawło 242
Sulkiwskyj B. 127
Suszko Roman 129
Swidziński Oleg, red. 135
Swiencičkyj I. (Święcicki I.) 184
Swij 91, 225
Swyrżewskyj S. 176
Sydorenko Natalia 15
Sydorenko Ołeksandr 15
*Sydorenko (Sydorenko–Saporaj) Serhij
 (Sergiusz), red.* 125, 185–187, 231
Syrota I. 114
Sywyj P. 144, 146
Sywyj W. 181
Szyj Maksym (właśc. Zawjaliv Lew)
 123, 156, 168–169
Szachraj Wasyl 156
Szadłun M. 128
Szandruk Iwan, red. 97, 141
Szandruk Pawło, gen., red. 24, 31, 48,
 91, 97, 120, 151, 153, 156, 189,
 195, 198, 218, 220
Szankowski Lew 25
Szapował Mykoła, gen., red. 25, 32,
 89, 97, 132, 182, 237
Szapował Mykyta 55, 128, 196
Szaszkewycz Markian 98
Szczerbakiwskyj W. 184
Szczurat Wasyl 229
Szczypawka 164
Szeluchin (Szeluchyn) S. 184, 187, 208
Szemlej J. 208
Szendryk I., red. 140
Szeparowycz Edmund 25
Szeptyčkyj Andrej, metr. zob. Andrej
Szewczenko Taras 34–35, 42, 84, 120,
 124, 139, 145, 152–153, 156, 159,
 162, 173, 178, 180, 184, 189, 191,
 197, 224, 233
Szkrumelak J. 169
Szkurat Petro, red. 152–153
Szlendyn, red. 234
Sznajder M. 222
Szober R. 142
Szowheniw Iwan 48, 130, 153, 197,
 235
Szpiliński O. 187, 220
Szramczenko Swiatosław, red. 126, 203,
 220
Szternbach 192
Szudria Mykoła 15, 123, 230
Szumowski P. 130
Szumskyj I. 146
Szumskyj R. 181

Szwarcbard Samuel 133, 175
 Szwec Fedir 112
 Szwede P. 125, 162, 173–174, 177,
 179, 218, 221–222, 226, 229, 238
 Szytaćkij M. 174

Ś

Święcicki I. zob. Swiencićkij I.

T

Tabuis 198
 Tanciura Jakiw, red. 153, 195
 Tarasewycz O. 130
 Tarasiuk I. 149
 Tarnawskij Myron, gen. 58
 Tarnawskij Ostap 170
 Teddi T. 175, 181
 Teleżynskij Mychajło 225
 Terlećkij Jewhen 156
 Ternopilskij Jurij 14
 Ternopilskij Mykoła, red. 189
 Tiutiunyk Jurko, gen. 22, 31–32,
 44, 59, 69, 95, 142, 158, 189, 194,
 198
 T. Ł. 225
 Tohobocznyj I. 91
 Tomaszewski Jerzy 100
 Topaczewskij A. 130
 Topczybaszy A. 198
 Tornton S. zob. Petlura Symon
 Trocki Lew 137, 210
 Troszczyński Włodymyr 29–31, 43–
 –44
 Truszko S. 231
 Tuchaczewski Michaił, gen. 27
 Tupkało Hryhorij 182
 Turianskij Osyp 169
 Tymieniecka J. 183
 Tymoszenko J., red. 116
 Tymoszyk M. 185, 208
 Tyszkewycz Mychajło 241

U

Udowyczenko Ołeksandr, gen. 22, 24–
 –28, 32, 135, 151, 172, 188

Urban H. 193
 Ustymenko 191

W

Wahylewycz Iwan 98
 Wałujew Piotr 54
 Warawyn (Warawin) Ołeksandr (Pado-
 byst A., Łystopad Apolonij), red. 121–
 –122, 156, 168–169, 179, 234
 Wasilewski Leon 198
 Wasylezenko Stepan 91, 170
 Wasylkiwskij 223
 Wasylaszko I. 207
 Wasylenko W. 225
 Wasynczuk Ołena, red. 199–200
 Welyczenko I. 144
 Welyhoriskij I. 185
 Weretiuk Oksana 15, 36, 47–48, 94,
 96, 123, 163–164, 171, 173–174
 Weryha Wasyl 20, 23, 30, 54–55, 84, 129
 Wierzyński Kazimierz 170
 Więckiewicz Franciszek, red. 148
 Wilczkiwskij S. 154–156
 Win O. 136
 Witenko A., red. 144
 W. J. 169
 W–k M. 136
 W...o 195
 Wiszka Emilian (Wiszka Omelan) 16,
 24–27, 31–37, 40–42, 44, 47, 50,
 86, 88–90, 92–93, 95, 97, 124, 176,
 203, 218, 238
 W. K. 146
 Wojciechowski B. 225
 Wojciechowski Mieczysław 17, 47
 Wojin W. 238
 Wołoch Omelan 59, 136, 191
 Wołoch Serhij zob. Prokopowycz Wia-
 czesław
 Wołochiw Leonid, red. 189, 204, 227,
 234
 Wołoszka Natałka (Liwyćka Natalia?)
 212
 Wołyniak zob. Poliszczuk Kłym
 Woronyj Mykoła (Homo), red. 97, 141,
 176, 179, 225, 229

Wowczok 168
Wowk Andrij, gen. 34, 185, 231
W. S. zob. Sadowśkyj Wałentyn
Wrangel Piotr, gen. 29, 31, 126, 176
Wronśkyj B. 181
Wujek Poliszczuk (Diad'ko Poliszczuk)
zob. Poliszczuk Kłym
Wynnyczenko Wołodymyr 19, 64, 105,
 196
Wynnyk J. 153
Wynohorodśkyj W. 207
Wyrowyj J. 181
Wyszniwśkyj Ołeksandr, gen. 153, 195

Z

Zacharczenko M. 229
Zahorujko Pyłyp 123, 155
Zahrodśkyj Ołeksandr, gen. 22, 26, 32,
 151
Zahrywnyj Maksym (Hrywa Maksym)
 122–123
Zajcew Pawło (Hrabuzdowycz Ł.), red.
 36, 54, 61, 132, 170, 222, 227, 229
Zajikyn Wiaczesław 144, 146–147, 178–
 179, 181, 222
Zaponiuk W. 169
Zatonśkyj Wołodymyr 156

Zawadśka Wałentyna 141
Zawadśkyj Wiktor, red. 140–141
Zelińskij Wiktor, gen. 24, 30, 46, 176,
 208
Zerow Mykoła 170
Ziłyńskij Iwan 113, 198
Ziłyńskij P. 141
Zinkiwśkyj I. 185
Z-ka 146
Zmijenko Wsewołod, gen. 48, 151
Zolotnyćkyj Illa 132–133
Zubenko Iwan, red. 97, 121–122, 151,
 155–156, 169, 234, 238
Zubko–Mokijewśkyj 123

Ż

Żabko–Potapowycz Ł., red. 182, 192
Żało 176
Żerelik Rościsław 43–44, 75
Żuk Andrij 141, 229
Żukiw A. 123
Żurakowski W. 181
Żurba Hałyna (właśc. Dombrowska Hałyna, po mężu Nywynśka), red. 91,
 141, 170, 176, 191
Żywotko Arkadij 14, 57–59, 68, 79, 128,
 138, 143, 149, 152, 164, 168, 184

Indeks nazw geograficznych

A

Afryka 72
Aleksandrów Kujawski 13, 27, 32–34,
37–38, 41–42, 62, 67, 72, 82, 87–88,
106–107, 112, 137–138, 160, 164, 171,
187, 192, 194, 200, 204–205, 233
Ameryka 51, 72, 98, 180, 185, 221
Amur 158
Anglia 217
Argentyna 180
Austria 51, 72
Azja 72, 185
Azja Środkowa 126

B

Bałkany 224
Bałta 21
Baranowicze 51
Baturyn 184
Bazar 156, 226–227
Belgia 72, 227
Bełz 192–193
Bendery 135
Berdyczów 62, 233
Berlin 44, 47, 72, 104, 113, 215, 221,
226
Bern 47, 174
Biała Cerkiew 19
Biała Podlaska 98
Białystok 51
Bielski pow. 145
Biłgorajski pow. 145

Bukowina 175
Braszów 30
Brazylia 132, 158
Brno 47
Brodnica 15
Brześć 19, 24, 30, 34, 55, 61
Bug 209
Bukareszt 113
Bułgaria 29, 133, 219, 227, 241
Bydgoszcz 32, 51, 121

C

Carhorod 154
Charków 15, 53, 98, 226
Chełm 8, 76, 93, 179–180
Chełmszczyzna 15, 55, 58, 75–76,
174–175, 179, 224, 228
Chester 193
Chrzanów 51, 82, 95, 108, 147–148
Czechosłowacja 26, 28, 31, 47, 51, 65,
72, 89, 97, 102, 132–133, 153, 215,
217, 219, 227, 230, 240–241
Czechy (Republika Czeska) 103, 110
Czerkasy 21
Częstochowa 12, 27, 32–33, 35, 46,
82, 89, 92, 106–107, 126, 142–143,
162–163, 203–204, 235

D

Daleki Wschód 126
Dańkowce 112
Dąbie 30, 34, 210

Dębica 43
 Dniepr 7, 31
 Dniestr 20, 26
 Dobrudża 158
 Dubno 205

E

Edmonton 14
 Egipt 72
 Europa 7, 51, 72, 118, 185, 207, 219,
 221, 224, 226, 235
 Europa Środkowa 215
 Europa Wschodnia 147
 Europa Zachodnia 224

F

Fagarasz 30
 Fastów 54
 Filadelfia 16
 Francja 51, 65, 72, 84, 103, 110, 132,
 153, 188, 209, 217, 219, 227, 241

G

Galicja 13, 43, 69, 75–76, 89, 135,
 174–175, 179, 193, 214, 228, 240
 Galicja Wschodnia 7–8, 20, 23, 29–31,
 50–51, 66–67, 75–76, 95, 105, 108,
 125, 211, 216, 228, 238
 Gdańsk 8, 15, 50, 76, 82, 95, 102, 108,
 166–167, 211, 216, 237–239
 Genewa 205
 Genua 226, 235

H

Holandia 227
 Horodenka 26
 Horyń 27
 Hrubieszów 24
 Hrubieszowski pow. 145
 Huculszczyzna 179
 Humań 21, 53, 58–59

I

Inowrocław 51

J

Jabłonna k. Warszawy 82, 95–96, 108,
 185
 Jałowiec (obecnie w granicach Lwowa)
 31
 Jampol 21
 Jampolski pow. 25
 Japonia 185, 217
 Jersey City 14
 Jozefów 31
 Jugosławia 180, 217, 227, 241

K

Kalisz 16, 27, 32–35, 37–39, 48–50,
 62–63, 82, 86, 88–89, 93, 102, 106,
 108, 117–121, 125, 127, 132, 135–
 –136, 138, 150–151, 154–155, 161–
 –163, 166, 168–169, 174, 181, 188,
 190, 210–211, 213, 218, 231, 234–
 –235, 237
 Kamieniec Podolski 13, 21, 23, 25–26,
 30, 43, 45, 54, 56–59, 63, 134–135,
 150, 166, 184
 Kanada 97, 103, 110, 132, 158, 174
 Karpaty Wschodnie 177
 Katerynosław (obecnie Dniepropetrowsk)
 53
 Kijowszczyzna 165
 Kijów 8, 10, 15–20, 23–24, 26, 29, 34,
 40, 52–54, 60–62, 82, 97, 103, 105,
 110, 127, 134, 146, 184, 203, 217,
 227, 230, 233, 236
 Kołomyja 58–59, 102, 108
 Kowel 51, 72, 148, 205
 Koziatyn 24, 55
 Kraków 8, 23, 50–51, 76, 82, 95, 104,
 110, 113–114, 116–117, 149, 167,
 177, 215–216, 229, 233, 239
 Krasnystaw 24
 Kremenczuk 21
 Kruty 153, 157
 Krym 115
 Krzemieniec 8, 72, 82, 114, 144–145,
 148, 205
 Kubań 126, 155

Kujawy 112
Kuty 177

L

Łanckorona (obecnie Zariczanka) 56
Lewobrzeże 20–21
Liberec 26, 31
Litwa 102
Londyn 25, 42, 229
Lubar 21
Lublin 49, 51, 104
Łwów 7–8, 10, 14–17, 19, 26, 31–32,
39–40, 44–46, 50, 52, 68, 72, 75–76,
82, 90–91, 93–96, 98, 102–103, 106,
108, 110, 116, 124, 128, 134, 140–
141, 151, 159, 165, 169–170, 177,
179–180, 183, 185, 194–195, 198,
211–212, 216, 221, 229–230, 239

Ł

Łańcut 27, 30, 32–33, 37–39, 45, 61,
82, 85–86, 106–107, 115, 127, 166,
181, 200, 210, 221
Łemkowszczyzna 179
Łotwa 210
Łódź 39, 51, 82, 95, 104, 108, 192, 237
Łuck 7–8, 15, 30, 58, 68, 72, 76, 82,
93, 177–180, 205, 222–223

M

Maroko 72
Mielec 43
Mielnik 135
Mińsk 27, 209
Mohylów Podolski 25, 60
Mohylowski pow. 25
Monachium 14
Moskiewszczyzna 182, 190
Moskonia 217
Moskwa 104, 115, 196, 203, 244
Motowlówka 19

N

Naddnieprze 8, 18, 29, 53, 62, 75–76,
88, 216, 225, 228

Narnewicze 57

Niemieckie Jabłonne (obecnie Jabłonne
v Podještědi) 31

Niemcy 51, 72, 98, 190, 209, 215–217,
227

Nowa Uszycza 25

Nowy Jork 37

O

Odessa 20, 26, 54

Oradea Mare 30

Ostróg 72, 205

P

Paryż 10, 47, 104, 110, 226, 229

Pikulice (koło Przemyśla) 27, 32–33,
41, 82, 86, 106–107, 111, 149, 156,
168, 210, 221

Piotrków Trybunalski 27, 33, 35, 72,
82, 86, 106–107, 136, 168, 172–173,
220–221

Płoskirów (obecnie Chmielnicki) 59,
61

Podiebrady 47, 130, 205, 230

Podlasie 15, 55, 58, 174–175

Podole 20, 22, 27, 106, 165

Polesie 8, 15, 55, 58, 76, 174–175, 180,
224

Polska 7, 9, 12–13, 18, 21–24, 26–27,
29, 31, 36, 39, 42–43, 46–47, 51–
52, 60, 62, 65, 72, 74–75, 77, 81,
84, 93, 96–97, 99–100, 103–106,
108–111, 115, 117, 120, 130, 135,
137, 144, 148, 150, 153, 155, 160,
171, 173, 187, 190, 209, 213, 215,
219, 221, 223–224, 228, 232, 239–
–241

Pułtawa 53

Poznań 8, 39, 51, 76, 82, 95–96, 104,
108, 171, 192, 215–216, 239

Praga (Praha) 10, 13, 47, 72, 94–95,
104, 110, 128, 130, 167, 177, 212,
215, 221, 226, 229, 240–241

Prusy Wschodnie 27

Przemyśl 16, 32, 104

R

- Racibórz 104
 Radziwiłłów (obecnie Czerwonarmijsk) 57
 Rapallo 235
 Rawa Ruska 8, 82, 192–193
 Rejowiec 51
 Rosja (Rosja Sowiecka) 9, 18–20, 23, 27, 29, 42, 61, 85, 98, 105–106, 115, 132, 137, 154, 160, 166, 176, 209–210, 213, 225, 227, 235
 Równe 8, 23, 30, 56, 59, 85, 223
 Rumunia 20, 22, 28, 36, 72, 133, 135, 153, 186, 215, 217, 219, 241
 Ryga 27, 63, 125, 137, 176, 209
 Rzeczpospolita (Rzeczpospolita Polska, II Rzeczpospolita) 31, 77, 82, 98, 216, 225
 Rzeszów 32, 43

S

- Samborski pow. 177
 Serbia 72
 Seret 177
 Skalmierzyce 82, 89, 108, 204
 Słupca 41, 213
 Sokal 192
 Sosnowiec 51
 Sowdepia (Rosja Sowiecka) 156
 Sowiety 209
 Stanisławów (obecnie Iwano-Frankowsk) 24, 51, 55, 59, 62, 64, 162, 165
 Stany Zjednoczone (USA) 103–104, 110, 193, 209, 226
 Starokonstantynów 59
 Stradom (w granicach Częstochowy) 33
 Stryj 31
 Strzałkowo 28, 30, 32–35, 37–39, 41, 79, 82, 85–86, 106–107, 114, 127, 158, 173, 181, 183, 200, 210, 213–215
 Syberia 126, 158
 Szczypiorno 28, 33, 35, 42, 82, 87–89, 106–107, 135, 171, 187–188, 192, 204–205, 213, 234–235
 Szwajcaria 72

T

- Tarnopol 23, 31–32, 51, 148
 Tarnów 32, 38–39, 43–45, 47, 62, 64, 82, 89–93, 95, 106–108, 113, 125, 135, 141, 143, 146, 150, 162–163, 165–166, 171, 176, 190, 196, 211, 217
 Tłumacz 62
 Tomsk 158
 Toronto 151
 Torskie 26
 Toruń 16–17, 20, 23, 25, 41, 47, 51, 104
 Towmacz 62
 Tuchola 8, 25, 31–32, 34, 36, 40–42, 70, 72, 90, 103, 106, 123–124, 167, 185, 202, 212–213, 217, 236
 Tulczyn 21
 Turcja 217, 241

U

- Ukraina (Wielka Ukraina) 7, 9, 15, 17–19, 23–24, 26, 30, 36, 38, 44–45, 52–54, 56, 58–60, 62–64, 70, 77, 80, 93–95, 103, 105–106, 109–110, 112, 116–117, 119, 125–126, 128–129, 133, 137, 142, 144, 148, 156–160, 165–166, 169, 171–172, 175–176, 180, 182, 186, 188, 190, 195–196, 198, 201, 203, 205–206, 208–210, 216–218, 220, 224–228, 231–234, 236–237, 241
 Ukraina Naddnieprzańska 8, 27, 53, 125, 207
 Ukraina Radziecka 209
 Ukraińska Republika Ludowa (URL, UNR) 7–9, 12, 18–21, 23, 25–34, 36–38, 42–43, 46, 51, 54, 58, 60–65, 67, 69, 75, 80, 84–85, 90–92, 105–106, 109, 112, 115, 120, 125, 128–129, 133–136, 140–142, 150, 155–156, 160, 162, 166, 172–173, 176, 181, 187–188, 190–191, 193–195, 201, 203, 208–210, 216, 219–220, 223, 227–229, 231, 234–235, 240
 Ural 158

W

Wadowice 12, 25, 27, 30–34, 37, 41, 82, 86, 88, 106–107, 111, 137–138, 142, 149, 156, 158, 161, 164, 166, 169, 192, 221
 Wapniarka 21
 Warszawa 7–8, 10, 13–15, 21, 23–24, 27, 30, 42, 44, 46–48, 52–54, 59, 68, 70, 74, 76, 82, 89–90, 92–97, 99, 102, 104, 106, 108, 110, 118, 120–121, 125, 129–132, 137, 139, 143–145, 147–148, 150–151, 157, 159–160, 162–163, 167, 170, 174, 177, 179–180, 183, 193–197, 199, 201–203, 206, 208, 212, 214–216, 218, 221–222, 225–227, 229–230, 233, 237–239, 241
 Wiedeń 44, 47, 72, 187, 196, 215, 221, 230
 Wielka Brytania 72, 209
 Wielkopolska 39
 Wieprz 26
 Wilno 8, 76, 216
 Winnica 21, 23, 26, 43, 54, 59, 61
 Winnipeg 12
 Wisła 26
 Włochy 51, 72, 217

Włodawski pow. 145
 Włodzimierz Wołyński 72, 205
 Wołoczyska 27, 32
 Wołyń 7, 13, 15, 20, 51, 58, 72, 75–76, 88, 102, 114, 143, 145, 165, 171, 174–175, 179–180, 205, 214, 216, 221, 224–225, 228
 Woznesieński 21
 Wrocław 104

Z

Zaborze 193
 Zachód 132
 Zachodnio-Ukraińska Republika Ludowa (ZURL) 19, 54
 Zakarpacie 177, 240
 Zamość 24, 27
 Zbrucz 18, 20, 27, 30–31, 76, 106, 153, 169, 221, 241
 Zdobunów 56
 Złoczów 140
 ZSRR (CCCP) 163, 224

Ż

Żmerynka 56, 85
 Żółkiew 8, 68, 82, 113, 177
 Żytomierz 57, 59–60, 116

Преса української еміграції в Польщі 1920–1939

(Резюме)

В кінці 1920 р., внаслідок мілітарної поразки армії Української Народної Республіки, тисячі її вояків інтерновано в Польщі. На еміграції опинилися також численні групи цивільних біженців. Від тодішнього вождя УНР Симона Петлюри, цілий цей політичний табір названо петлюрівським, а його учасників — петлюрівцями.

Запроторені в таборах українські вояки широко розвинули культурно-освітню діяльність, в тому й видавання преси. Також українська цивільна еміграція зайнялася на чужині тією ділянкою. Ця преса є сьогодні цінним документальним джерелом про долю української політичної еміграції першої половини ХХ століття. На її сторінках зареєстровано події до інтернування, з часів перебування військових і цивільних емігрантів в таборах та після їх закриття. Тут зареєстровано процес розпорошення українських емігрантів в Польщі, Європі і світі, а водночас організування тієї суспільності. Повний опис — анотована бібліографія змісту часописів української політичної еміграції видаваних у Польщі в 1920–1939 роках — має наблизити їх дослідникам, уможливити й полегшити користування ними.

*

Намагання українців відновити незалежну державу розпочались під час I світової війни. Декілька днів після перемоги лютневої революції вони покликали парламент — Українську Центральну Раду з М. Грушевським, а в червні 1917 р. Генеральний Секретаріат — уряд з В. Винниченком на чолі. У січні 1918 р. Центральна Рада прокламувала у Києві Українську Народну Республіку цілковито незалежну від Росії. Росія, ні біла, ні червона, цього кроку не акцептувала і звідси її безустанна агресія проти збудованої провінції.

В загрозовій для держави ситуації делегація УНР підписала в Бересті у лютому 1918 р. мир з центральними державами. За згодою уряду УНР німецькі і австрійські війська ввійшли на Україну, але поводитись себе як

окупанти. У квітні 1918 р., коли прийнято конституцію і обрано М. Грушевського президентом УНР, П. Скоропадський вчинив державний переворот — розігнав Центральну Раду. Ліквідація соціально-економічних і політичних здобутків, проросійська орієнтація гетьмана, а нарешті декрет про федерацію з Росією викликали спротив українського суспільства. У листопаді утворена власне Директорія УНР закликала до повстання.

Повстання закінчилося успіхом — в грудні відновлено Українську Народну Республіку. У січні 1919 р. у Києві УНР та Західно-Українська Народна Республіка об'єдналися. Війна, яка тим часом йшла на два фронти — з Росією та Польщею — була не під силу для української держави. У листопаді 1919 р. частину розбитих відділів армії УНР інтерновано в Польщі, інша вийшла в більшовицьке запілля і розпочала Зимовий похід. Державні інституції опинились в Польщі. С. Петлюра — тоді вже єдиний член Директорії, що залишався при владі — виїхав у Варшаву. Тут включився до переговорів УНР з Польщею, в тому й з Й. Пілсудським. Результатом діалогу була угода підписана 21 квітня 1920 р. — Польща визнала Українську Народну Республіку, та зреклась права до Східної Галичини. Інтегральною частиною документа була військова конвенція — підстава мілітарних дій.

В польсько-українському квітневому наступі проти більшовиків брали участь три українські дивізії. Три інші, до приєднання у травні 1920 р. з рештою війська, рейдували в запіллі ворога. В ході цілої кампанії Армія УНР дотримувала вірність квітневій угоді, також під час відступу з України та вирішальної долю війни варшавської битви.

Після одностороннього зірвання Польщею варшавської угоди — підписання у жовтні 1920 р. перемир'я з більшовиками — українські збройні сили ще протягом місяця воювали на Поділлі. Не витримали, однак, наступу більшовиків, в кінці листопада перейшли Збруч та були на терені Польщі інтерновані. Вихід війська попередила багатотисячна хвиля цивільних біженців.

На еміграції у Польщі опинилося коло 30 тисяч військових і цивільних осіб. Більшість війська потрапила до таборів в Пікуличах, Ланцуті, Вадовицях, Каліші і Александрові Куявському, невеликі групи запротоврено в Ченстохові, Піотркові Трибунальському та інших таборах. Урядові установи розміщено в Тарнові, немало цивільних осіб — в паратабірних умовах у Львові і Ченстохові.

*

Табори на терені Польщі були на той час заповнені більшовицькими полоненими і тому розміщування інтернованих продовжувалось два місяці, а українське військо розпорошено й перемішано. Після численних передислокацій, у листопаді 1921 р. інтерновані петлюрівці перебували тільки у трьох таборах: в Стшалкові, Каліші і Щипіорні, а з осені 1922 р. вже тільки у двох останніх. Їх закрито у серпні 1924 р., відкриваючи водночас у частині каліських бараків Українську Станицю.

Після ратифікації у квітні 1921 р. ризького миру, українські державні установи стали на терені Польщі небажаними. Коли офіційну діяльність державних структур — уряду і покликаної уже в Тарнові Ради Республіки — треба було припинити, їх завдання перебрав утворений у Варшаві Український Центральний Комітет. Коли з Тарнова до Варшави переїхав С. Петлюра, столиця Польщі перебрала в кінці того року роль українсько-го еміграційного державного центру, а відтак також культурно-освітнього.

Всі місцевості, в котрих на зламі 1920/1921 років поміщено українських військових і цивільних емігрантів, стали меншими або більшими видавничими осередками. Після 1–3 років більшість з них перестала існувати. У 1924 р. на видавничій мапі залишились тільки Варшава, Львів і Каліш. Появилось зате кілька нових, менш значущих осередків.

В таборах, мимо фізичного й морального перемучення війська, майже зараз розгорнулася інтенсивна культурно-освітня праця. Зорганізовано бібліотеки, початкові школи, гімназії і університет, відбувалися різноманітні курси. Засновано хори, оркестри і театральні групи, організовано спортивні змагання, покликано кооперативи. Видавано пресу й підручники. Найбільше пресових титулів виходило в таборах у Каліші, Вадовицях, Александрові Куявському, Стшалкові і Тухолі.

Табірна видавнича діяльність найперше розпочалась в Ланцуті. У травні 1920 р. тутешній табір перейменовано на Збірну Станицю де з українських полонених формовано нові відділи. Перший український ланцутський часопис вийшов 1 вересня 1920 р. Покликане тут видавництво мало свою друкарню, а після перенесення до Стшалкова, також книгарню.

В Александрові Куявському виходило 9 титулів, серед них була, одна з перших, табірна газета. Крім преси видавано також книжки й брошури. Покликане в таборі видавництво, у квітні 1921 р. отримало друкарню.

Восени 1921 р. петлюрівців з кількох таборів — Вадовиць, Піотркова Трибунальського, Ланцута і посередньо з Пикулич перенесено до Стшалкова. Пикулицькі видавці спершу попали зі своїми виданнями у Вадовиці, а разом з тамтешніми — до Стшалкова. Так було також з трьома титулами видаваними у Піотркові Трибунальському і ланцутськими виданнями. У Стшалкові багато видаваних в попередніх таборах часописів не відновлено. Появились зате нові — взагалі друковано тут 9 титулів. Два з них виходили також після перенесення інтернованих до Каліша.

Каліш це єдиний табір в якому українці перебували від початку інтернування у грудні 1920 р. аж до їх остаточного закриття в середині 1924 р. З кільканадцяти титулів, котрі тут постали більшість виходила тільки рік. Кілька титулів виходило в поблизькому Щипіорні — деякі перенесені з Александрова Куявського, інші тут засновані. Утворення групи таборів Каліш–Щипіорно принесло об'єднання діючих у них дивізійних видавництв, покликано також нові. Загалом в Каліші та Щипіорні видавано понад двадцять заснованих тут та перенесених з інших таборів часописів.

В утвореній в Каліші Українській Станиці працювали школи, драмгурток, хор і бібліотека з читальнею, знаходились приміщення багатьох

організацій і товариств. Станиця стала національним і культурним центром української політичної еміграції. Також видавничим осередком з власним видавництвом. Аж до вибуху війни виходило тут 1–4 часописи.

Значний видавничий рух розвинувся у Тарнові — осідку еміграційної влади, тимчасової пристані багатьох біженців і заснованих ними організацій. Постало тут декілька видавництв, але їх життя не було довгим. Перший часопис появився в Тарнові в жовтні 1920 р. Продовжувано тут видавання декотрих титулів заснованих в Україні. У найбільш багатому 1921 році виходило 9 часописів, а взагалі кільканадцять; останній вийшов у 1923 році.

Ще більш короткотривалим видавничим осередком була Ченстохова. Нечисленна група військовиків і цивільних осіб, яка тут перебувала, видавала у 1921 р. 5 часописів. Видавниче товариство у Ченстохові та інші установи й організації не вийшли поза організаційну стадію.

У міжвоєнний період найпружнішим українським еміграційним (і видавничим) осередком на етнічних польських землях, зі значним інтелектуальним потенціалом, була Варшава. Видавання петлюрівської преси почалося в січні 1920 р. З того часу виходило тут 3–14 титулів щороку; взагалі друковано їх понад пів сотки. Видаванням займалося багато суб'єктів — товариства і організації, в тому студентські, наукові установи і товариства, конфесійні спілки і церкви, також приватні особи.

Серед втікачів, котрі опинилися у Львові, були м.ін. науковці, артисти, суспільні, державні і партійні діячі. Вони заснували м.ін. організацію допомоги біженцям. З Тарнова перенесено тут Партизансько-Повстанчий Штаб. Львівська петлюрівська преса, за винятком кількох титулів, виходила недовго. Деякі титули це приклад „наддніпрянсько-галицької” співпраці у видаванні преси.

Краків, одно з більших скупчень українців у міжвоєнний період в Польщі, у списку місць видавання преси з'явився лише в другій половині двадцятих років. В діяльності цього осередку брак неперервності. Виходила тут преса як петлюрівців, так і галичан.

Декілька українських часописів видаваних у міжвоєнний період у Вільному місті Гданську це робота студентів місцевої політехніки, котрі ходили головно зі Східної Галичини. Інші місцевості — Скальмєжиці, Лудзь, Хшанів, Познань і Яблонна к/Варшави — не відіграли значущої ролі на видавничій ниві української еміграційної преси — виходили тут тільки поодинокі титули.

Із 20-ти місцевостей в котрих видавалась українська еміграційна преса, у Варшаві вона виходила протягом 20-ти, а в Каліші і у Львові — 19-ти років. В інших місцевостях ця преса виходила від 1-го до 7-ми років. Аж у 12-ти місцевостях видавалась тільки 1–2 роки. У 1921 р., рекордним в цьому відношенні, її видавали у 12-ти місцях, з чого аж 9 це табори. В інших роках українська еміграційна преса виходила у 3–7 місцях.

Українську пресу на еміграції у Польщі створювала або з нею більш-менш активно співпрацювала приблизно тисяча осіб. Серед них є численні науковці, літератори, художники, високого рангу військові, державні

і партійні діячі. Більше ста осіб це головні редактори та члени редакційних колегій; багато з них це особи заслужені для розвитку української журналістики. Редакторів багатьох часописів не знаємо; їх або не називали, або ці титули не збереглися.

Період буйного розвитку української еміграційної преси, зокрема табірної, це 1920–1923 роки. В другому періоді — 1924–1939 роки — виходила менша кількість, вже головно цивільної преси. Як цивільні установи й організації, так і військові, вже до інтернування мали чималий досвід у видавничій справі. Видаванням преси в таборах займалися видавничі секції дивізійних культурно-освітніх відділів. Також у Відділі преси Міністерства преси і пропаганди уряду УНР знаходилась клітина, яка займалася видаванням часописів.

Розвиткові табірної преси сприяли еміграційний уряд і командування армії, не обмежувала цього польська влада — преса формувала життєві позиції інтернованих, давала підмогу в освітній праці, допомагала зберігати дисципліну. У таборах була своя внутрішня цензура, яка контролювала зміст видань. Українська цивільна преса підлягала польській цензурі.

Фінансові нестатки, брак у таборах поліграфічного устаткування та паперу, утруднений доступ до інформацій, складні табірні умови і численні їх зміни, розпорошення емігрантів, матеріальні нестатки потенційних читачів, вимоги державної цензури — все це негативно впливало на розвиток української еміграційної преси в Польщі.

Багато часописів вийшло лише раз або кілька разів, багато виходило нерегулярно. У групі для якої можна встановити періодичність найбільше титулів — по кільканадцять — це тижневики, двотижневики і місячники. По кілька титулів це двомісячники, кварталники й річники. Також лише кілька виходило частіше ніж раз у тиждень, а з того тільки три це щоденники.

Пересічний тираж це 30–50 шапірографічних примірників в першій половині 1921 року, до кількохсот від часу придбання друкарських машин. Деякі, писані вручну, випускались лише в кількох примірниках. В тридцятих роках тираж декотрих видань досягнув 1000–2000 примірників.

Розповсюдження у військових та цивільних таборах часописів в них видаваних було простим — читачі жили в скупчені. В інших випадках преса попадала до одержувачів за посередництвом пошти, використовувано українські книгарні. Українська преса розповсюджувалась також за кордоном. Багато часописів з плином часу придбало власних кореспондентів, в тому й на Україні.

Українська петлюрівська преса це видання виразно антисоветські, неприхильні монархістам і в ранніх двадцятих роках соціалістичні. Вона була також лояльною супроти польської держави, що відрізняло її від галицької преси.

В заголовках української еміграційної преси неодноразово виступає назва краю або регіону походження видавців. Декотрі відзеркалюють їх прагнення, інші вказують на ситуацію в якій опинилися. Лише у нечисленних оптимістичне звучання. Характерними є титули сатиричної преси.

У нез'ясованій в перших роках ситуації еміграції багато часописів займалося широким спектром проблем і звідси трудність її класифікації. Різноманітні були й завдання які ставили собі видавці. Серед багатьох було м.ін. інформування про те що діється в таборах, в рідному краю і на світі, освітня праця серед вояцтва і цивільної еміграції, протистояння моральній кризі серед біженців, прагнення зміцнити почуття національної свідомості, гідності та єдності, зрозуміння ідеї визволення батьківщини. Не останнім була оборона рідної мови і популяризація української культури. Редакції приймалися за роботу для реєстрації подій з часів визвольної боротьби, аналізу успіхів і невдач українського народу та пошуків розв'язок на майбутнє. Завданням часописів організацій була м.ін. правова охорона своїх членів.

Значна кількість української еміграційної періодики видаваної у міжвоєнний період в Польщі, зокрема табірної, є в поганому технічному стані. З—поміж презентованих 164-х титулів, аж 35-ти не віднайдено. Найбільше браків у виданнях 1920–1923 років. Лише половина збережених титулів виступає як комплект принаймні в одній бібліотеці. Згадувана преса знаходиться в кількадесятьох бібліотеках та архівах України, Польщі, Франції, Чеської Республіки, Канади та Сполучених Штатів Америки. Найбільші колекції є у Львові, Києві, Варшаві, Парижі, Празі і Кракові.

*

Це опрацювання вписується у програму Науково-дослідного центру періодики при Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника. Етапними результатами реалізації багатогранної дослідної програми є численні публікації, які наближають давню українську пресу читачеві, уможливають та полегшують користування нею як документальним джерелом. Загальним підсумком згаданої програми буде багатотомна *Історія української періодики*.

Press of the Ukrainian emigration to Poland 1920–1939

(Summary)

In the end of 1920, due to a military defeat of the army of the Ukrainian Peoples' Republic (UPR), thousands of its soldiers were interned in Poland. Additionally, numerous groups of civilian were in exile. This entire political camp was called Petlurian, and its members — Petlurians — both words being derived from the name of the then UPR's leader Symon Petlura.

The Ukrainian soldiers, behind the bars of the internee camps, widely expanded their cultural and educational activity, press publishing included. The Ukrainian civilians in exile also became active in this field. Nowadays, this press is a precious source of information about the lot of the Ukrainian political emigration in the early half of the 20th century. The period of military and civilian emigrants' interning in the camps as well the times before and after that — all are well documented in the newspapers. Both the process of the Ukrainian emigrants' dispersing over Poland, Europe and the entire world and, simultaneously, the process of the community members' self-organising, are registered there. Its full description — annotated bibliography of the contents of the Ukrainian political emigration press in Poland in the years 1920–1939 — is to familiarise the researchers with it, and make it possible and easy to use.

*

The Ukrainians' efforts to revive the independent state began during the World War I. A few days after the February Revolution victory the parliament — the Ukrainian Central Council with M. Hruszewski — was formed. The General Secretariat — the government with W. Wynnyczenko at its head — established in June 1917. In January 1918 the Central Council proclaimed the Ukrainian Peoples' Republic in Kiev. The new state was totally independent of Russia — the fact that was accepted neither by its *white* nor *red* fraction. This gave rise to continuous aggression towards the *rebellious province*.

Constant threats to the country's existence lead the UPR's delegation to signing the Brześć peace treaty with the central nations. The UPR's government agreed for the German and Austrian armies' entering the Ukraine. However, they behaved like the occupiers. In April 1918, when the constitution was introduced and

M. Hruszewski chosen the president of the UPR, P. Skoropadski carried out a *coup d'état* and dispersed the Central Council. Invalidation of all the social, economic and political gains, the hetman's pro-Russian orientation as well as his decree on the Ukraine's federation with Russia evoked the national protest. In November the UPR's Directorate, just established, issued a manifesto calling for an uprising.

The uprising was successful. In December the Ukrainian People's Republic was revived. In January 1919 both the UPR and the West-Ukrainian People's Republic united in Kiev. The war at the two fronts — with Russia and Poland, however, was too much for the Ukrainian State. In November 1919 some of the defeated UPR's troops were interned in Poland; the others fought their way through the front to the enemy Russian rear and began the Winter March. The UPR's government institutions got to Poland. S. Petlura — at that time the only member of the Directorate in power — left for Warsaw. There he joined the talks between UPR and Poland, J. Piłsudski included. The negotiations resulted in signing an agreement of 21 April 1920. In it Poland recognised the Ukrainian People's Republic which, in return, relinquished its claims for the Eastern Galicia. The military convention signed a few days later — the base for any military actions — constituted an integral part of the document.

In the Polish-Ukrainian April offensive against Bolsheviks, three Ukrainian divisions took part. Three others acted at the rear of the enemy until they joined the rest of the army in May 1920. Throughout the whole campaign the UPR's army stayed faithful to the April agreement, even at the time of the retreat from the Ukraine and the Warsaw Battle, decisive to the war result.

After the Polish side had broken the Warsaw Treaty by signing the armistice with the Soviet Russia in October 1920, the Ukrainian military forces continued their fight in Podolia for a month. However, they did not manage to defeat Bolsheviks and in the end of November they crossed the Zbrucz River and were interned in Poland. That action was preceded by a wave of thousands civil refugees.

There were about 30 thousand soldiers and civilians in exile in Poland. Most of the soldiers ended up in the internee camps in Pikulice, Łańcut, Wadowice, Kalisz and Aleksandrów Kujawski; small numbers — in Częstochowa, Piotrków Trybunalski and other camps. Government institutions were placed in Tarnów while some civilians in para-camp conditions in Lvov and Częstochowa.

*

At that time the camps within the Polish territory were full of Bolshevik prisoners. Thus the internees' deployment lasted for two months and the Ukrainian Army got dispersed and mixed up. In November 1921, after numerous changes had been undertaken, the interned Petlurians were only in the camps in Strzałkowo, Kalisz and Szczypiorno, and in autumn 1922 — only in the last two ones. The camps were closed in August 1924, and out of a few Kalisz barracks the Ukrainian Campsite was formed.

After the Treaty of Riga had been ratified in April 1921, the Ukrainian state institutions within the Polish territory became unwelcome. When the official activities of the state structures — the government and the Council of the Republic

created in Tarnów — were to be stopped, their role was passed to the Ukrainian Central Committee established in Warsaw. As S. Petlura arrived in Warsaw from Tarnów, the Polish capital took the role of Ukrainian state centre in exile at the end of that year. Soon its cultural and educational role followed.

All the places where at the turn of the years 1920 and 1921 the Ukrainian military and civilian émigrés were located became publishing centres. Most of them ceased to exist after 1–3 years. In 1924 there were only Warsaw, Lvov and Kalisz left on the map of publishing houses. At the same time a few new publishing centres of small importance appeared.

The army, in spite of being physically and psychologically exhausted, immediately developed intensive cultural and educational activities in the camps. Libraries, primary schools, gymnasiums, universities as well as various courses were organised. Choirs, orchestras and theatrical groups were established. Sport competitions were held. Co-operatives as well as printing centres, publishing both press and textbooks, were created. The highest number of the press titles was published in the camps in Kalisz, Wadowice, Aleksandrów Kujawski, Strzałkowo and Tuchola.

The earliest publishing activities were undertaken in the camp in Łańcut. In May 1920 that camp was transformed into the Collective Campsite, where Ukrainian prisoners were formed into new units. The first Ukrainian newsletter from Łańcut was published on 1 September 1920. The publishing house existing there owned a printing house and, after being transferred to Strzałkowo, a bookshop as well.

There were 9 press titles published in Aleksandrów Kujawski, one of the very first camp newspapers included. Apart from press there were also books and brochures published there. The publishing house organised in the camp received a printing machine in April 1921.

In autumn 1921 Petlurians from the camps in Wadowice, Piotrków Trybunalski, Łańcut and, partly, Pikulice were transferred to Strzałkowo. All of them were experienced in press publishing. The Pikulice publishers first arrived with their publications at Wadowice; from there together with the local publishers they were transferred to Strzałkowo. Similarly, three press titles published in Piotrków Trybunalski as well as the Łańcut ones were moved. Many of the press titles published in the other camps were not reissued in Strzałkowo. New titles were started instead; all in all 9 titles were issued there. Two of them were also published after the internees had been moved to Kalisz.

Kalisz is the only camp where the Ukrainians were kept from the beginning of their interning in December 1920 till final camps' closure in mid-1924. Out of a dozen or so press titles which were issued there most appeared throughout a year only. A few titles were issued in the neighbouring Szczypiorno — some moved from Aleksandrów while others established there. The act of union of the camps in Kalisz and Szczypiorno resulted in connecting division publications as well as creating the new ones. All in all over 20 publications were issued both in Kalisz and Szczypiorno — out of which some were begun there while the others — moved from other camps.

The Ukrainian Collective Campsite in Kalisz included schools, a drama group, a choir, a library with the reading room as well as offices of many organisations and associations. The campsite became a national and cultural centre of the Ukra-

The situation of the émigrés, not normalised at the beginning, forced many newspapers to deal with a wide range of the issues, which makes classification according to the main theme difficult. The tasks put forward by the publishers also varied. One of them was informing the readers about the camp life as well as the homeland and the world events. Others included educating both the soldiers and the civilian émigrés, counteracting moral crisis, aiming at strengthening national awareness, dignity and unity, as well as understanding the idea of liberating the homeland. The last but not least was defending the national language and popularising Ukrainian culture. The boards also took to recording the events from the times of the struggle for independence; they also tried to analyse both the successes and failures of the Ukrainian nation, and to find solutions for the future. The main task of the newspapers belonging to organisations was legal protection of its members.

A significant number of the Ukrainian emigration periodicals published during the inter-war period in Poland, specially the camp ones, is in poor condition. Out of the presented 164 titles as much as 35 were not found. The biggest number of the lost press titles was issued in the years 1920–1923. Only half of all the existing periodicals includes a complete set of issues at least in one collection. The discussed press is spread over a few dozens of libraries and archives of the Ukraine, Poland, France, the Czech Republic, Canada and the USA. The biggest collections can be found in Lvov, Kiev, Warsaw, Paris, Prague and Cracow.

*

The above paper corresponds with the programme of the Scientific and Research Centre of Periodicals existing within the structures of the W. Stefanyk Lvov Scientific Library. Numerous publications bringing closer the Ukrainian press and enabling using it as the historic source were the steps of the realisation of a multidirectional research programme. Its final effect is going to be a multivolumed *history of the Ukrainian press*.

44(24)nsa

IV
20 17.128/1920-1

3

РЛК I.

ВАРШАВА, СУБОТА 7 СЕРПНЯ 1920 р.

Ч. I.

СИН УКРАЇНИ

Тижневик Українського Козацтва.

Редакція і Адміністрація:
Варшава, Українська Військова Місія
Довга 29, Тел. 89-37.

Виходить що-суботи.
Ціна 25 карбованців. (5 марок.)

Н О Т А

Правительства Української Народньої Республіки.

ДО ДЕРЖАВ І НАРОДІВ.

1654 року Українська Держава на чолі в Гетьманом Богданом Хмельницьким заключила в Урядом Держави Московскої договір, по якому Україна й Московщина, заховуючи свою суверенність, об'єднались в тісний державний союз для оборони спільних інтересів обох народів.

Але в перших роках існування Московсько-Української унії, Російські царі стали накладати свою тяжку руку на суверенність Українського народу, стали відбирати Українському народові його державну окремішність, його давні вольности. І в того часу на протязі 3-х століть провадить Український народ тяжку вперту боротьбу проти

№ 4 1971 II

СИН УКРАЇНИ

Часопис красенного письменства, політики і громадського життя.

Редакція і Друківниця: Варшава, Доєга вул. 29, пом. 45. Тел. 89-37.—Виходить в четвер і неділю.

З Н О В И М Р О К О М І

1 Січня 1921 року.

З НОВИМ РОКОМ! Як шире хотілось би прийняти землі цим доброзичливим, мрійливим і повним віри та надії поклонням,— прийняти тає, як зішлося колись там... на Вікраїні далекій! Але мачуха-доля судила стрічати нам Новий Рік не у себе в хаті, а на чужині, в приїзді, і не ті думки й чуття тепер огортають наше розум і серце, як ті було колись, а тому й інший зміст мусимо владати в це новорічне привітання.

Знаємо наперед, що цей новий рік несе нам нові страждання, нові самопожерення, нову, ще замекліну боротьбу, і тому мусимо бути готовими на все. Мусимо насамперед загуритися в глибини своєї совісті, переглянути й переаналізувати свої думки і почуття, передати все своє нинішнє; мусимо шире і чесно спокунтати свої національні гріхи і тоді, зібравши всю свою життєву енергію, всі здібності й міцні сили духа, сказати твердо і рішучо: ми готові!

Коліска, вітаючи один одного з новим роком, ми додавали мрійне побажання: з новим щастям!

Час мрій минув; ми знаємо, що само щастя не дається в руки—бого треба здобути ціною тяжкої праці, ціною завзяті боротьби, а для цього потрібні: витривалість, фізичної енергії і мужність духа.

От же, обертаючись в наших умовинах життя і вкладаючи інший зміст в своє привітання, ми висловимо його так:

З Новим Роком! З новим завзяттям! З новою мужністю!

Трагічна доля нашого краю і щоденний поділ на фронті в осядні часи захлядали Віру і ослабили енергію в боротьбі із нас. Чинило м'якодушних, одриваних від рідної землі і зневіривших в своїх національних ідеалах, готових, як під час бурі на човні порявляти

Христови учні, гукати: „Господи! Ми потопимо!“

|| Чи кожний з них зміг почувти в душі своїй остережливий голос Учителя: „Гора вам, маловіри!“

Чи здолав відігнати страх і знайти в собі чисту Віру?

Коліска не здолає, то нехай збудується бойди на шире бажання віри, як той учень, що відповів Ісусові:

— „Вірую, Господи... Помоги! Тому повірю!“

В історії народів хитрий піднесання чергуються з темними узаємодіями духа не тільки народ, як і в історії А їх про-водарів, часом героїв.

Наступає втірання, органічні сили підживлюються і з подвійною енергією зноб про-мидаються до життя.

— „Не вірає наша земля,
Не вірає поля!“ (Шевченко).

В час хмельного упадку гейів національного мистецтва і великий патріот свого краю Микола Анджеко колись не стримав розпочатного крику своєї благородної душі і вкляв його в такий ламентатив:

— „О, розірвись, душе моя! Розбийся, серце! Мій рідний край вірає!“

В лину край ніг Твоїх, мій Краю, і умру!

Бо жити без Тебе неможливо!“

І значущий меслярний поет, провадирь відродження своєї нації Гаврилен-Боросенський так само в хвилину загального національного упадку писав:

„Вірає народ мій вірає,
І ангели-сторони линуть

Від нього...
І шину жити даду його

Господь закриє в цю хвилину
Намні.

Віраєси! Віраєси! Віраєси!
(„Душа на Батьківській горі“)

ПОСТУП

РІК 1920.

ДВОТНЖНЕВИК.

ЗМІСТ: 1) Наші заходи. 2) Алекс. Ковалевський: Країна ідеалістів. 3) Агроном Ф. Хижняк: Аграрні проблеми на Україні, ч. I. 4) Всеволод Розумовський: Російська проблема. 5) І. Савіга: Дефіцит уміє на економічній темі. 6) П. Пилипчук: Огляди: а) Нарис сільської політики; б) Нарис внутрішньої політики. 7) І. С.: Нарис економічного життя. 8) Мислятина.

Наші заходи.

Українська громадськість має зг...
т... істинний шлях. Ідеалізм раціональної...
ності вона висувала ще на поч...
діття. В часи наблещорізі, ві...
на під...
несла свій голос в боротьбі, шлях...
культури, що вивчалася без жадно московськими
культуртрегерами на Україні. Захищаючи
права українського народу на свою самобут...
ність—мову, звичаї, робуту—наша громад...
ськість мусіла зминоюю зупинитися над ми...
дулим своєї країни, мусіла перенести свою
увагу на політичні питання, а в звязку
з цим, на питання державної незалежності
України.

Ці питання не були чужі для української
громадської думки минулого століття: Поле...
тика, кирпо-методівці, Куліш, Шевченко,
Драгоманів — всі в більшій або меншій
мірі торкалися їх. Але були тоді громадськість
наша дуже слабкою,—й, зрозуміло, дуже не...
ясною вгляділа й сама ідею державної незалежності.
До того ж реальне життя вима...
гало не зб...
дїла, яке могло б зарекуплати народні маси
від денационалізації, від розсаду й пошого
занепаду.

Десятиліття йшли... Й шерця громад...
ськості, не дивлячись на гніт, утиски, кари—
збільшувалися мелохітно, а разом з ним
збільшувалася свідомість націоналістична, духу.

Громадськість став сильнішою в середині, на...
бирає більшої опірної сили зо-вій й більш...
розмаху в своїй практичній роботі. Й з...
напередодні світової війни повстають на Украї...
ні цілі громадські групи, що підносять гасло
державної незалежності, як своє кондицію
сіне ква нон.

Революція вирішує сумніви, які ще були
у українського громадянства. З ваганнями й
хитаннями воно, зрештою, переймає ідею незалежності.
Переймає твердо й протягом
трьох років послідовно переводить боротьбу
в імя її колючий перемоги.

Маючи традицію що до розв'язання на...
ціональної проблеми, українська громадськість
ділком була невідготовлена до вирішення тих
соціальних питань, які з надзвичайною си...
лою поставлені були революцією на порядок
денний. Для цього не мала ні знання, ні дос...
всвід. Не мала готової відповіди. Й тому ви...
брала найкращий спосіб перенести соціальні
рецепти з Росії на український ґрунт. Це не
могло не спричинитися до анархії, бо народні
маси, національно-незмочені, й невідомі,
центр ваги добачали в менті соціальному, а
не національному.

Країна заналала—нішчилось багатство й
родне, руйнувалася основна підвалина д...
державності. Забула демагогія, що вин...
ла на поверхню життя української соціалі...
тичної партії, а втім—їх едентом—комуністич...
тичній партії.

Повстало грізне...
решу май

РАДА

ОБРАЗ СТАРШИН У ГРАДОВА ПОЛОНЕНИХ В ТУХОЛІ.

ХЕДІЛЯ 27. червня 1920 р.

ВИДАЄ РЕДАКЦИЙНИЙ КОМІТЕТ "РАДИ СТАРШИН."

Від Редакції

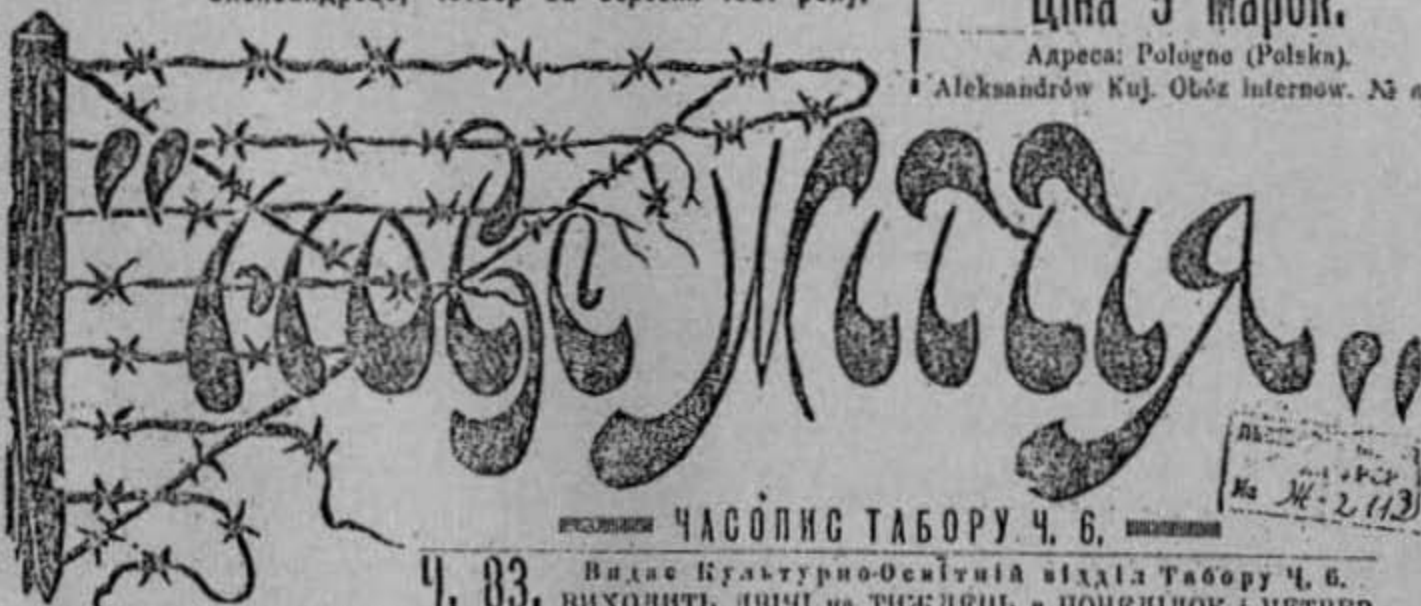
Дізнавтеся, що в місті...
Кли...
Людям не дозволяють працювати...
У в...
Суд...
Мені...
ка...
цид...
ту...
ми...
ми...
ж...
ва...
са...
і...

Олександрово, Четвер 22 вересня 1921 року.

Ціна 5 марок.

Адреса: Pologno (Polska).

Aleksandrów Kuj. Obóz Internow. № 4

ЧАСОПИС ТАБОРУ Ч. 6.

Ч. 83. Виходить двічі на тиждень в ПОНЕДІЛОК І ЧЕТВЕР

ПЕРЕДПЛАТА:

Місячно без пересилки	40 мар. п.
Місячно з пересилкою	80
Місячно за кордоном	100

ЦІНА ОГолоШЕНЬ:

Значайні (за слово)	5 мар. п.
Дрібні (за слово)	3
Рекламуючі (за слово)	10

Товстим друком подвійно.

м. Олександрово,
22-го вересня 1921 року.

На передодні. Наближається час повільно, але в уперто, коли, програючи всі сароби і експерименти, більшовики примушені будуть кинути на стіл останню ставку.

Не раз більшовизм опинявся коло прірви, не раз загрожувала більшовизмові остання криза, не раз збрався Троцький „гракнути дверцями“ перш ніж залишити Кремль, але, очевидно що більшовизм перш ніж збанкрутувати, повинен був витратити всі свої засоби, вичити себе цілком і пройти всі льогичні етапи свого поступовання — банкрутство більшовизму повинно бути повним, остаточним і безнадійним банкрутством.

І дійсно! Не було непристойних засобів для більшовизму в процесі ствердження ним своєї влади; ніхто не зробить жадного закида більшовицям, що вони не використали всіляку і всі спроможности до засадження „диктатури пролетаріату“; ні одна влада так уперто, жорстоко і послідовно не здійснювала своїх планів і не боролась за своє існування.

І, навіть, тепер, коли більшовизм вже підійшов до своєї останньої мети, коли жахливим голодом підраховані вже його дні, коли страшний помет обдурених, обібраних і голодних вже почала свою жорстоку акцію — хіба здають більшовики свої позиції, хіба визнають себе банкрутами, хіба не використовують вони і голод — цей страшний бич, як засіб боротьби за свою владу, хіба в голод для них не чергова ставка! Осліплені грачі, для яких зацьвів замінив і вистиснув все, навіть другі міркування!..

Але почуття кінця все більш і більш охоплює, сконує і паруює думку в волі більшовиків. Першоп, але в уперто, як чоловік, для котрого все однаково, вони владуть просто, рубаючи тим, до не можна розв'язати, внаслідуючи

все, що став проти, без вагань, не лякаючись наслідків в віднощальности.

І та остання ставка — ніяка, яку тепер підготовляють більшовики, збираючи всі свої сили з напруженістю, яка тільки доступна чоловікові, у котрого залишилась одна надія, одна спроба — рішити судьбу більшовизма, вона напереді знавчить людство з обійм червоного звіря, вона розкує напереді життя і надасть йому нізкий рух історичного поступовання, але вона й обіждеться людству дорогою ціною, якою не обхидилась йому ще ні одна революція, ні один його замір поліпшити своє життя.

Жахливні наслідки панування більшовиків будуть довго страшним, непереможним тигром не тільки для тих, хто безпосередньо був під їх опіком, а й для всього світу.

Людству иредстоїть тепер трудна, але невідкладна робота — пайти новий, певний шлях дальшого поступовання. Хай всією вагою своєї руйни більшовизм впаде лише на Росію й Україну, хай не відчуває Захід стрічного стрясення, яке прибилося на долю Сходу, але поспоний старі шляхи скрізь, збанкрутувала стара система скрізь. І тепер, навіть, напередодні нового краху більшовизму — трагічне с пам'яженні людства перед невирішеною все-ж проблемою — проблемою свого дальшого соціального устрою.

Хай більшовизм програв свої всі сароби, але в стара метода господарювання, якою продовжує своє поступовання Захід, не дає невинности, що з крахом більшовизму ми напереді проминули стадію революційних катаклізмів, що ми вступаємо в фазу полагоджених соціальних конфліктів.

І сьогодні на передодні великої кризи всіх соціальних утопій ми продовжуємо стояти перед густим рядом невирішених соціальних проблем, испологоджених соціальних конфліктів і не знайти певного способу, не знайти нових шляхів для досягнення соціальної рівноваги — значить причіпорити себе на нові соціальні утопії.

2 ліста

№ 1

„Промінь”

Наборський лист тижневик

15 травня 1921 року

71

Ланцюг

Запорозька ДУМКА

ЧАСОПИС КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ВІДДІЛУ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЖСЬКОГО

Виходить раз на тиждень, в середу.

Адреса: Тав. Вадовиця, ч. 2-7

Дісципліна та єдність--перш за все!

Вадовиця, Липня 1921 р.

Довгим кошмаром майже цілковитого лихого безробіття минуло сім місяців інтернації... Пірріче... Коли говорити військовою мовою, це є термін, якого вистарчило б злишком для грунтовогo вишколу козаків, підстаршин і навіть підготовку старшин для справляного виконання обов'язків командирів та штабової служби. За сім місяців, а сирива, яким, безумовно була і є армія У. Н. Р., можливо було б створити справжні надійні кадри для кількох корпусів. І наша пірріча, дарівці в другий, мала всі потрібні до того знанси, ніхто не заборонав в таборах провадити вишкільно-муштрову працю. Були б тільки багачки та охота...

Але мозок нашої нації, перш військо--група свідомої інтелігенції--старшинство, якуючи себе таковим, очевидно, забуло, який великий обов'язок та історична відповідальність внаслід на його долі. Не тільки чекає нас суд історії, а навіть в найближчі події та вимоги нашої нації, і кому багачо було дано, а того так же багачо напавється. І тоді все старшинство, як мозок, відповідає за минулі вчинки та боротьбу нас, чимж вони керували.

Шість місяців полинуло в глибоку, глянцю прірву... Іх вже не... повернути. Не істигнемо вже зробити того, що можна було б створити за цей час... Але що ж далі? Неваж ж те старе політиканство, сварка, пльотки, чутки, льазьки, Франції, орієнтації... Коли дійсно так, 'о де ж ма? В політичному клубі? На мітингу? Керувати? В дитячих колуарах Педагогічного Музею? А може ми тримаємо останній іост на право нашої державної зрілості або, як кажуть,--"матурі?"

Чи може замість цього нам треба створити військо, до чого ми дуже заклопо- підготов-

Схаменімся ж нарешті, признаємося же, що ми, за великим винятком, суттєво саодальні проміж військового фаху і маскуючи це нівець-воєнною "духотривією" політичною боротьбою, "дикими" "небезпечками". Може хто скаже, що не ма часу вчитися, бо "дури працють". Так, вони "працють", і "працють" доти, поки їх не прикуємо до справляної української праці. Але ж поруч а ними станть до праці в ми, молодішня полковники в ще молодчі ротники. Від "шурів" ми ніколи не позбавимось, напавка--ми України їх саленна-сила і ігнорува-

ти ними, яко фізичною масою, може тільки такий старшина а "добродія", який упевнений, що а "полком" в 30 багачів можна звалявити під порогів всю Подільщину, Київщину і т. д.

Отже істотється уможливити злочин а боку "шурів" і використувати їх як фізичну людську робітничу силу. Але ж для того потрібно, щоб наші п. в. полковники були підготовлені для досконалого виконання функцій хочби молодших начальників регулярної армії, а п. сотники службовим обсягом, та військово-фаховою ідеологією хоч трохи були б подібні серйозним лейтенантам німецьким, на яку вони так улюблено "орієнтуються"

Це в певній мірі належить до старшин всіх наших "політичних груповань." Це--ява української справи.

Зрозуміймо ж напередодні 12-години, що в війську лемше місця політичним вибрикам. Хіба ж катастрофи 1919--1920 р. р. не стверджують нам, що військо а дісциплінований чинник оборони нації та держави, а не торгівля, пукром, кінами, та коміонкерство і інші "приємні явища", які мали місце в минулому.

Треба викинути геть партійсько-повстанські способи. Світлова історія міцно стверджує, що подібні явища спричинялися тільки до занепаду та поневолени нації.

Справа нашого будівництва стоїть на переході... Вольшевики викинуть, бо бие 12 година. Але ця 12 година може вийти в нас. Стадиться це, крди ми, залштувши більшевизма, нічого не дамо мобілізованому козакові і в його очат, звиклих до порядку, ладу і дісципліни, визнаемо, вождю У. Н. Р., яко збіг людей що іменує себе армією, від самого розуміння якої ми так дадали.

Пішні політичні гасла не поможуть. Селяни вірять тільки в дісцельє сірждо буденного життя, що вилуло в прірву 7 місяців нашої Інтернації і залізнає нам тільки одиєвихіл: ваяти ся до праці з'яра, сьогодні.

Може Бог України створить чудов в цю ршту часу що залішлася нам бути наІнтернації, Ного могутня сила примусть нас перетворитись в фахово-тактичних керівників та свідомих бойців--козаків, не тільки по лаві, але і по духу та фаховому вишколу.

УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА

Ч. 42.

Варшава, п'ятниця 24 червня

1921 року червень 1921 року | державна компетенція відповідала | Рухомі сили української еміграції повинні
вимогам життя, що за ними й | будувати на основі прощали. У

УКРАЇНСЬКА СПРАВА

Ч. 2

Неділя 30 квітня 1922

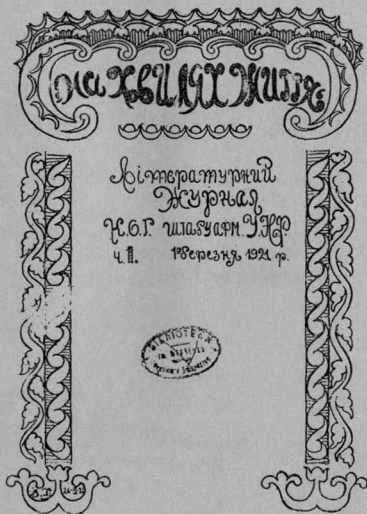
Ч 2-3.

Квітень—травень 1923 р.

ТРИБУНА УКРАЇНИ

НЕПЕРІОДИЧНИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ.

8. Strony tytułowe „Ukraińskiej trybuny” (nr 42 z 24 czerwca 1921 r.)
i „Ukraińskiej sprawy” (nr 2 z 30 kwietnia 1922 r.) oraz pierwsza
strona „Trybuny Ukrainy” (nr 2-3 z 1923 r.)

9. Strona tytułowa I numeru czasopisma „Na chvylach zytia” z 1 marca 1921 r.

Військовий Вісник.

ВИДАННЯ
службів військового Факультету
Українського Народного Університету.

1921

С. РЛДВІВ—КИЇВ

Ч. 1.

1149
418

Всім

„Візьміть слово і працюйте“

Стінний щоденник

Гурор та сатири інтернаціональних
українців таборі Петроків.

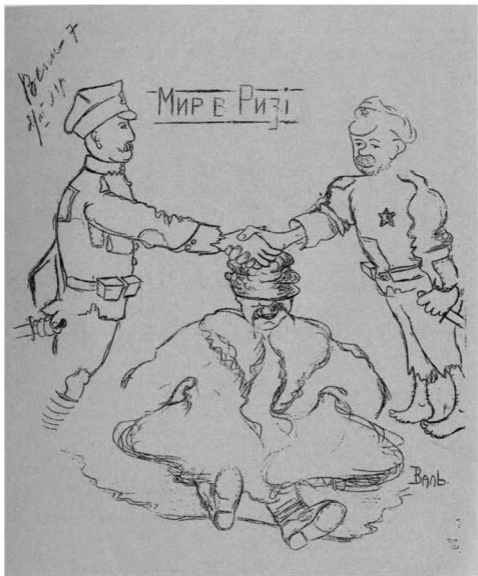
Всім - організаторів великого.

Всім - вищих істориків.

Всім - хто хоче знати, хто його співробітник „-фіз цього -
білих і чорних, під яких зображення псевдонимом, пофа-
нним до редакції „Всім“.

Всім - не цензурується, не редагується, не коректується,
не друкується.

Всім - стоїть поза політикою, - його логіка -
співрозуміння не плачемо!

12. „Wsim” nr 7 z 2 marca 1921 r. Pokój w Rydze. Przywitanie żołnierza polskiego i bolszewickiego nad głową kozaka ukraińskiego

НАША ЗОРЯ

№ 10-11

ЛІТЕРАТУРНО-ВІСЬКОВОЇ
ТРИЖИВЦЬКА
ОРГАНІЗАЦІЇ РАЙОНУ

ТРАВЕНЬ 1921

Львів

13. Okładka 10-11 numeru czasopisma „Nasza zoria” z maja 1921 r.

30

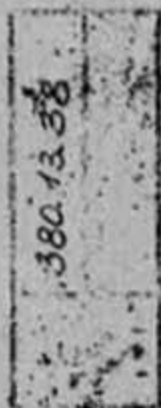
K.-O. Tytuł:

Козацька Думка

Львівська повість українська

т. 23.

Видана в Львові 1921 року

Львівська повість українська

38

14. Strona tytułowa 2-3 numeru „Kozackiej dumki” z 25 czerwca 1921 r.

К. Степури, у. Живани, и. П.
Инв. ч. 368 сист. ч.

29

22 VII. 1922. 17/25.

ТРИМАСА

життєвий таборовий

журнальний

журнал

Чис. № 368.

15. Strona tytułowa jednego z numerów „Hrimasy”

9

САТИРИЧ-ГУМОРИСТ. ЖУРНАЛ
КУЛЬТ-ОСВІТН. ВІД. 4 КМІВС. ДИВ.

16. Strona tytułowa czasopisma „Okrip” z 1921 r.

АЛМАНАХ

ЛІТЕРАТУРНО-ВІЙСЬКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. I.

Липень 1921 р.

Табор Олександрів (Польща).

Видання Культурно-Освітнього Відділу

Штабу 4 Київської Стріл. Дівізії.

Львівська бібліотека

№ 6 П

Рік вид. II.

Український стрілець.

— ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ. —

Ч. 3.

.0

Жовтень 1921 року.

Видання Товариства Військовиків Українських

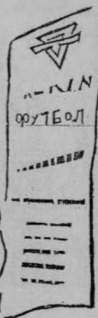
Видання Товариства Старшин 6-ї Стрілецької Дівізії.

Олександрів-Купецький (Польща), табор інтернованих.

Ж 3600

СПОРТСМЕН

• 33185

IV-V

ИЮНЬ-

-СЕРПЕНЬ

ИЮЛЬ-

АВГУСТ

1922г

19. Okładka 4-5 numeru „Sportsmena” z lipca-sierpnia 1922 r.

30434

ВІСТНИК СПІЛКИ ЛІКАРСЬКИХ ПОМІШНИКІВ НА ЕМІГРАЦІЇ.

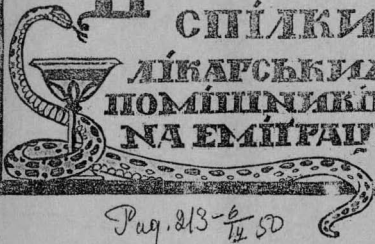

Рис. 213 - 6/14 50

НЕПЕРІОДИЧНИЙ ОРГАН.

ЖОВТЕНЬ

Ч. I.

1922.

З М І С Т:

Від редакції.

Ю. Гудай: Про Спілку лікарських помішників на еміграції в Польщі.

Мод. Левинський. Страшна загроза.

Ю. Добрилюцький: До боротьби з туберкульозом в таборах.

М. В—к: Лічництво в касах хорих у Польщі.

Ю. Гудай: Пам'ятка про діяльність Мод. Левинського на еміграції в Польщі.

Комітет Спілки: Реорганізація чи профанація?

Хроніка: Віблוגрафія. Інформаційний відділ. Оголошення.

ДРУКАРНЯ ТВОРУ ЩЕПІОРНО В ПОЛЬЩІ.

Видано 250 примірників.
№ 1206 620 11

№

ВИДАВНИЦТВО
С. У. Д.

6.

1821

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗБІРНИК

№ 1.

К. У. Д. С. У. Д.

НЕПЕРІОДИЧНИЙ ОРГАН
ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ
У К Р А Ї Н И.

- Проф. ФЕЛІЦЬКО-МОГИЛЕВИЧІЙ І. Проблема палива на Україні.
САДОВСЬКИЙ В. Роль кооперації у відродженні народнього господарства України.
ВАНДИВ-КИМІ Б. Лесна господарка України.
ВІДРИ А. В. Підприємство залізничної політики на Україні.
ЛОНСЬКИЙ М. Визбування земельного господарства України і закордонні й капітал.
СХАЛІВ Л. Україна і хлібний бюджет Європи.

Феліцко-Могилевич І
21/IV 1922
М. С. Д.

КИЇВ -- ТАРНІВ
1922.

11. 1044

32960

„ТАБОР”

ВОЕННО - НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

„Воейна штука, як і кожда
штука, ґрунтується на сталих
засадах, відмінюються лише
способи застосування їх”.

Ллойд.

Лондон 8 Божого 1923.

УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЄ Інвалід

— L'Invalide Ukrainienne. —

Двохтижневик українсько-інвалідського життя.

Рік видання перший.

Вересень.

Каліш, Польща.

Ч. I.

1923.

Зміст.

Чого ж ти став? О. Рубанівець.

Від редакції.

Цікаве питання. А. К.

Кількість інвалідів зі світової
війни.

В. С. В. І.

Про безногого й людське мило-
сердя. М. Ш.

Відділ офіційний.

Хроніка.

Оголошення.

Ціна 5.000 мр. п.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: М. Dobriak (dla „Ukr. Inw.”) Kalisz, Ciasna 17 m, 3., Pologne.

— — 15% ДОХОДУ „ГОЛОДНІЙ УКРАЇНІ.“ — —

Між горами старий Дніпро
Красується, любується
На всю Україну.

Т. Шевченко.

Шевченко
КАЛЕНДАР - АЛЬМАНАХ

„ДНІПРО“

НА РІК

1923.

~~БІРНИ
Проф. Леонід Білецький
1923~~

Гл. редакцією проф. Леоніда Білецького і Віктора Завадського.

БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

Проф. Леонід Білецький, Микола Вороний, Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Володимир Гнатюк, Катря Гриневичева, Віктор Завадський, Володимир Кузьмович, Іван Ліпа, Ростислав Лещенко, Аполінарій Маршинський, проф. Іван Огієнко, Ярослав Олесницький, Валентин Садовський, Володимир Самійленко, Петро Холодний.

У ЛЬВОВІ, 1923.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ
— — — ЕМІГРАНТАМ З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ. — — —

З друкарні Видавничої спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10

885-1/4(059)

24. Pierwsza strona almanachu „Dnipro” na 1923 r.

33076

УЧИТЕСЯ, БРАТИ МОЇ
Г. Г. ШЕВЧЕНКО

БЮЛЛЕТЕНЬ

1-ВА ДОПОМОГИ ШКІЛЬНИЙ МОЛОДІ НА ІНТЕРНАЦІЇ В ПОЛЬЩІ.
РІК ІІ. 1 ВЕРЕСНЯ 1924 РОКУ. КАЛІШ. Ч. П.

Висилається всім В. П. ЖЕРТВОДАВЦЯМ та ріжким УСТА-
НОВАМ ТА ОСОБАМ, які свідчують діяльності Т-ва.

Схиляю чоло перед грієм великого ПОЕТА-ПРОРОКА,
Т. Г. ШЕВЧЕНКА (1861-1924).

I-III-1924 року.

Живе й щире співчуття братнього нам громадянства зі всіх Українських земель і з середків нашої еміграції в Європі, що відзивалось на наш заклик допомогти Гідній Школі в таборах, до глибини зворушило оповиті сумом наші козацькі серця.

Вно дає нам сили для сучасного й світли надію на краще майбутнє нашої дорогої БАТЬКІВЩИНИ.

В світлі дні Тарасових Свят, схиляючи свої голови перед величністю його Д у х а, дякуємо тих, хто не забув Й о г о заповіді:

Обніміте, брати мої, найменшого бр а т а,
Нехай мати усміхнеться,
хандакані...

С П А С И Б І Г І

Д о м о г е і в і ш і!

Взречення і віри підтримали нас матеріально...

Але вони принесли стократ більше для нашого духа, даючи нам силу й заспокоєння в стражданнях та певність в поремогу.

Жертви оводорочують м о р а л ь н о й даючого й страдальця. Першому вони дають нагоду збільшити суму добра в світі, а другому—переконатись в тому, що воно не вмерло.

Л а с к а жертви е т а нитка, що сполучує роздріблені елементи нашого народу в м о н о л і т.

В спільній порива до великих майбутніх досягнень—братні жертви Ваші, дорогі жертводавці, дадуть нерозбиту недолею—сталеву лаву борців за волю Вітчизни.

597-243

32660

Неперіодичний орган вільної думки
Українських Студентів - Емігрантів
у Польщі

Ч. I

Рік I.

Варшава, 20 квітня 1924 року.

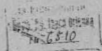
БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№. 1858

ВІСТИ

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ В ЄКАТЕРИНОСЛАВІ.

Warszawa, Biogo 23,
Hotel Polski, 12.Ціна одного
пражирника 50 грош.ШЛЯХОМ
НЕЗАЛЕЖНОСТІОРГАН БОЛШЕВИКІВ
УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО
КОМІТЕТУ В ПОЛЬЩІ

1929

ЧИТАТИ ЧАСОПИС, А НЕ ПЛАТИТИ ЗА НЬОГО — БЛАГОЧИНІ!

ЗА НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Ріс 1.

Грудень 1934.

Ч. 1.

За нові й міцні позиції

У виступі на м. 1934 р. проголоше XV річницю, як український народ вперше в історії своєї держави вступив до складу європейських держав, завоював національну незалежність і опинився в ряді великих держав світу, які стали на захист європейської демократії проти комуністичного режиму. Нехтя не доміряючись, що це була перша світова війна, а не друга, проголосили демократію.

27. Wydania Ukraińskiego Komitetu Centralnego: strona tytułowa 3 numeru czasopisma „Wisty” z listopada 1924 r., okładka 1 numeru czasopisma „Szlachom nezalez-nosty” z 1929 r. oraz pierwsza strona 1 numeru czasopisma „Za nezaleznist” z grudnia 1934 r.

UNEK STAŁY (На укр. Львів)

Lwów, dnia
14. listopada 1933

193

WPan Журнал
Swan.

Platy i przekazy w Lwowie

Rodz.	Jako nowość. Na odpis z dnia _____	poczta-koleja	Cena km		R n z o m		Cena zniżona
			zł.	gr.	zł.	gr.	
	"Вісти Українського центр. комітету в Польщі"						
	№ 29-32 Варшава - 1928 р.						
	Стр. 44 "На Україні" "Десертні і тітні бої" з						
	визначного перелому світжого, казкою "Україна						
	Невесело. По вулицях міст висновки походи						
	від мушкетерів демонстрації комітетів соціалістичних						
	уздорови? На кожному, а перед кооперативними						
	крайніми великі маси обиваєтєв						
	за київом та казровими продуктами						
	Напередок цього журналу міжком зрозуміли						
	треба викупити всі видання.						

28. Notatka sowieckiego cenzora dotycząca czasopisma „Wisty UCK w Polsce”

33.529

IV

20 17. 1925

1925-2

ЧОРНОМОРЬЕ

ЖЕЛТЕНАА Т.У.Т., ЗФРЯФМФРБ

200

- ДАНУИ -

29. Okładka 2 numeru czasopisma „Czornomore” z 1925 r.

НАШ СВІТ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
ДВОТИЖНЕВИК

НАША БЕСІДА

Ілюстрований двотижневий літератури, науки
і суспільного життя

Під редакцією ВОЛОДИМИРА ОСТРОВСЬКОГО

Українське Товариство
вуглашом з України
Pilsa wo Lwówu
Lwów, Ruska Nr 3, pow. III

Ціна 15 гр.

НАРИД

ВИХОДИТЬ ЩО НЕДІЛИ

під редакцією Володимира Островського

Рік 1-4. 5

МАРЦА

Початок: Архивний фонд „Наш світ”
44-12744, 5049 19, 10, 17

11-11-1918, 19-1818

Видання 11-19-1918

і орієнтації інтелігенції, серце, відгукніться!

КОЛЮЧКИ

САТИРО - ГУМОРИСТИЧНИЙ ЖУРНАЛ.
ОРГАН НЕЗАЛЕЖНОЇ ДУМКИ.

1929 р.

ВАРШАВА

Ч. I (II)

Le jardin zoologique de la Ligue des Nations.
Доглядач білих медведів.

НАНДОР (опікує москалів до втіканого в медвежої клітки українця): — Куди?!, Куди?!. Та поки я комисаром свідчину — чорта ласого втічеш ти звідси!.. Це чого не хватало, щоб ще й ти втік! Що ж тоді залишиться бідному медведикові? Що в голоду здохне...

Atchley - Library
of the Ukr. Ortho. Church U.S.A.

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ВІЙСЬКА УКРАЇНСЬКОГО

ARCHIVES-LIBRARY
OF THE UKR. ORTHO. CHURCH U.S.A.
P. O. BOX 595
SO. BOUND BROOK, N. J.

ВИДАЄ
УКРАЇНСЬКЕ ВОЄННО-ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ЗБІРНИК 2

КЛ Л11Ш — 1930

Exemplary okazowy bezpłatny.
Kolejność porządku wieszono gwarantem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL. STALOWA 25 m. 10, TEL. 10-24-63.
КОНТО ЧЕКОВЕ: Л. К. О. № 27130.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТІ Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТІДИ, КОЛИ НА НЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПОВІДНОГО ПОЧТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІВКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1-50 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ УВ ІНШІЙ ВА-
ЛЮТ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИБРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

СІЧЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 1.

Від Редакції.

Добрый розвиток літературної мови багато залежить від відповідного наукового її вивчення та від постійної популяризації цього вивчення серед широкого громадянства. Українській мові в цім відношенні зовсім не повелося, бо в той час, коли інші культурні народи давно вже мають поважні журнали для вивчення своєї мови, ми їх зовсім не маємо.

Щоби направити цю болючу недостачу нашої культури, приступаємо до видання науково-популярного місячника «Рідна Мова», присвяченого всебічному вивченню української мови. Журнал виходитиме зшитками в 16-24-32 ст. друку (в залежності від числа передплатників) і в 8^ю й міститиме короткі статті з найрізніших відділів української мови: історія української мови, її давні пам'ятки, історія українського мовознавства, життя слів (семантика й етимологія), українська літературна мова й вимова, відмінні мови наддніпрянської від наданістрянської, українській наголос (акцент), подвійні форми нашої мови, українська діяктологія, мова церковно-словянська й українська, архаїзми нашої мови, українська палеографія й палеотипія, правопис, чужі слова в нашій мові (особливо ж москвізми й полонізми), питання складної нашої мови, чистота й правильність української мови, помилкові й невдачі вирази в нашій письменницькій мові, українська наукова термінологія, методика навчання рідної мови, листування з читачами в справах мови,

мовні завдання, головні питання загального мовознавства, україністична бібліографія, рецензії, мова наших часописів та книжок і т. п.

До співробітництва в журналі сердечно запрошуємо ще раз усіх наших україністів та знавців рідної мови.

Закликаємо всіх щиро об'єднатися на сторінках «Рідної Мови» й спільними силами допомагати розвитку української літературної мови. Кожну поважну думку в справах нашої мови приймемо з подякою, не оглядаючись на те, чи вона йде від фахової чи нефахової особи. Хочемо створити з «Рідної Мови» загально-українську трибуну, де кожний заінтересований знайде потрібну йому відповідь на сумнівні питання чистоти й правильності нашої мови.

«Рідна Мова» — перший того роду журнал на українському ґрунті, тому ласкаво просимо наших читачів бути вибачливими до наших можливих недостач, а може й прогріхів. Віримо, що спільними силами ми таки знайдемо правдиву дорогу й підемо нею до головної мети нашої — допомогти нормальному розвитку української літературної мови. Для того будемо оминати непотрібні дискусії, подаючи якнайбільше навчального матеріалу.

Приступаємо до цього важливого видання без усякої матеріальної бази і без потрібного числа передплатників, але в повній надії, що всі, кому дорогий добрий розвиток української мови, всіма засо-

47552

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ГЕОГРАФІЧНОЇ СЕКЦІЇ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ
СТУДЕНТСЬКІЙ ГРОМАДІ В КРАКОВІ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ

Д-Р ВОЛОДИМИРА КУЗЬОВИЧА

ДОЦЕНТА ГАЙЛОНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten

der geographische Sektor be- „rainischen Studentenverein
„Geo in Krakau

unter Leitung von

D-R WLADIMIR KUBIJOWYČ

Universitätsdozent in Krakau

ГОЛОВНИЙ СКЛАД В КНИГАРНІ НАУК. ТОВАРИСТВА

ІМ. ШЕВЧЕНКА ЛЬВІВ РИНОК Ч. 10.

КРАКІВ — KRAKÓW

1930.

13.29.1-a.44.

ПРОМИСЛОВО - ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІСТНИК

ПЕРША Й ЄДИНА УКРАЇНСЬКА ФІРМА У ВАРШАВІ
БЮРО ПРАВНО-ТОРГОВЕЛЬНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА
„МЕДІАТОР”

СТВІЛІА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

ПОЛАГОВЖУЄ ВСІ СПРАВИ ПРАВНІ ТА ТОРГОВЕЛЬНІ

АДРЕСА: ВАРШАВА, вул. КОШКОВА ч. 43 пом. 4 тел. 9.70-45 Конго в П.К.О. ч. 27.239

ВАРШАВА

Рік I

ЛИПЕНЬ 1933

ч. I

Faber est suae quisque fortunae. Фронтovníки, пробудьтесь!
Нехай живе Українська Козацька Держава двох
частин світу — Європи й Азії!

„В історії все вирішується
хвилинами“ Наполеон.
„Бог війни не визнає полководців у фраках“.

„Воєнне мистецтво, це ни-
стецтво боїв“.
„Меч не тяжкий для одваж-
них рук“, Леся Українка.

НЕМЕЗИДА

КВАРТАЛЬНИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ СПРАВАМ ВИЗВО-
ЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ІСТОРІЇ ВІСЬКА
ТА УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ДВОХ ЧАСТИН СВІТУ -- ЄВРОПИ Й АЗІЇ.

СІЧЕНЬ 1936 РОКУ

ЗБІРНИК I.

ЗМІСТ:

Від Редакції. — Соціалістична свадина на-
ціоналістам полякам — Вступ до стратегіч-
но-політичного нарису Зимового Походу.
— Петро Качушевич-Савойдечний. — Укра-
їнці й битві з Турками під Віднем 12 пере-
сця 1683 р. — Книга крові й слави укра-
їнського народу. — Хроніка.

Ціна примірника 50 грошів.

Передплатити в краю: на рік 2 злотих

За границею: в Європі 3 зл., в Америці й Японії 1 дол. річно.

«Тільки там бувають витряпелі
та мужні воїни, де народжуєть-
ся молоді, які боються бачести,
де життям жертвують тільки ва-

те, що є гідне, де більше від не-
безпеки боються докорів сумлін-
ня — така армія страшна воро-
гам». — Плутарх.

Адреса Редакції й Адміністрації:

JAWŁONNA KOŁO WARSZAWY

19211469

ПОЛІТИЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ
БЮЛЕТЕНЬ

ЧИСЛО 3-4 (29).

БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ

1987

Друкарня Наукового Т-ва ім. Шевченка, Львів, вул. Чарнецького 26.

38. Strona tytułowa 3-4 numeru czasopisma „Polityczny informacyjny biuletень” z marca-kwietnia 1937 r.

Prasa emigracji ukraińskiej ukazująca się w Polsce w latach 1920–1939 nie była dotąd kompleksowo opracowana. Dotychczasowe publikacje na ten temat to drobne artykuły przyczynkarskie, ogólnikowe fragmenty większych prac lub kilka wierszy w spisach bibliograficznych. Prezentowana książka, zawierająca charakterystykę oraz bibliografię adnotowaną wydawanych przez tę emigrację czasopism, ma na celu umożliwienie badaczom korzystania z nich, w intencji autora spełnia też jeden z postulatów badawczych historiografii polskiej i ukraińskiej. Ramy czasowe pracy wyznaczają lata zorganizowanego pobytu i działalności edytorskiej Ukraińców naddnieprzańskich w Polsce.

*

Преса української еміграції, яка видавалася в Польщі у 1920–1939 рр., досі не була комплексно опрацьована. Дотеперішні публікації це дрібні статті, окремі фрагменти більших праць або декілька рядків у бібліографічних списках. Метою написання характеристики та складення анотованого покажчика видаваних тією еміграцією часописів, було уможливити дослідникам користування ними, викреслити цю тему зі списку дослідних проблем української та польської історіографій. Часові рамки праці визначають роки організованого перебування й едиторської діяльності українців Наддніпрянщини у Польщі.

*

Press of Ukrainian emigration to Poland in the years 1920–1939 has not been worked out thoroughly so far. The only published papers were fragmentary articles. Additionally, a little information was included within wider studies or bibliographic lists. Making characteristics and a list of the annotated bibliography of the press published by Ukrainian migration to Poland, was to enable researchers to use it as well as to eliminate this problem from the list of the research postulates of Polish and Ukrainian historiography. The time frames were determined by the time of Dniepper Ukrainians organised internment and editorial activity in Poland.

636730
31.00zł

ISBN 83-231-1299-1

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ВІСЬКИ УКРАЇНСЬКОЇ

РІДНА МОВА
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

